T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

MEŞÎHAT ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA SEYYİDLER VE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK MÜESSESESİ

AYHAN IŞIK

(2502080263)

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ

İstanbul-2013

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Ayhan IŞIK** Numarası : **2502080263**

Anabilim/Bilim Dalı : **Temel İslam Bilimleri** Danışman Öğretim Üyesi: **Prof.Dr.Mehmet DALKILIÇ**

Tez Savunma Tarihi : **24.06.2013** Tez Savunma Saati : **10:30**

Tez Başlığı : **Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü'l-Eşraflık Müessesesi**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr.Mehmet DALKILIÇ		Kabul
2- Prof.Dr.Halil İbrahim BULUT		Kabul
3- Prof.Dr.Mazlum UYAR		Kabul
4- Yrd.Doç.Dr.Adem ARIKAN		Kabul
5- Yrd.Doç.Dr.Raşit GÜNDOĞDU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr.Reşat ÖNGÖREN		
2- Doç.Dr.Zekai METE		

MEŞÎHAT ARŞİVİ BELGELERİ IŞIĞINDA SEYYİDLER VE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK MÜESSESESİ

Ayhan IŞIK

ÖZ

Bu çalışmada Meşîhat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-Eşrâflık konusu incelenmiştir. Seyyid ve şeriflere İslâm Tarihi'nin her döneminde, Hz. Peygamber soyuna mensubiyetleri dolayısıyla hürmet ve tazimde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde seyyidler'e gösterilen bu itibarın toplum yararına bir takım gelişmeler sağladığı ve fethedilen bölgelere yerleştirilen bu kimselerin İslâm'ın ve yeni devletin gücünün yayılmasında etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin kurulmasıyla da birebir bağlantılı olarak seyyid ve şeriflere hukukî, iktisadî ve siyasî ayrıcalıklar tanınmıştır. Bunun yanı sıra İslâm coğrafyasının değişik bölgelerinde mensupları bulunan Şia'nın, Sünnî düşüncenin en önemli temsilcisi konumundaki Osmanlı Devleti'nin egemenliği açısından bir tehlike unsuru şeklinde algılanması sebebiyle, bu mezhep sempatizanlarına karşı yürütülen politikada Nakîbü'l-eşraflık müessesesinin rolü oldukça önemlidir.

Seyyid ve Şeriflere gösterilen tazimin salt bir imtiyaz bağlamında ele alınması doğru değildir. Zira Hz. Peygamber'in kan bağının esas kabul edildiği, itibarın mensup olunan kabileye göre şekillendiği bir toplumda "takva" üzerinde durması, dolayısıyla kendi neslinden olan Ehl-i Beyt'e başka durum ve konumlarda herhangi bir ayrıcalık atfettiği düşünülemez. Ehl-i Beyt tanımı ve kavramının tarih içerisindeki anlam dönüşümleri göz önüne alınsa dahi, temel vurgu bu kimselerin toplumun ahlâkî yapısına katkısı ve onların Hz. Peygamber'in emaneti olmalarıdır. Ehl-i Beyt kavramı zaman zaman siyasî bir fonksiyon yüklense de mezhepler, tarikatlar, cemaatler ve siyaset üstü, Kur'ânî bir kavramdır, ayrıca Sünnî, Şiî ve Alevîler'in de ortak paydasıdır.

SEYYIDS AND THE INSTITUION OF NAKÎBÜ'L-EŞRÂF IN LIGHT OF MEŞÎHAT ARCHIVAL DOCUMENTS

Ayhan IŞIK

ABSTRACT

In this study, through Meşihat documents, the topic of Seyyids and the institution of Nakîbü'l-Eşrâf has been examined. Throughout Islamic history seyyids and şerifs werepaid high respect and reverence.In the Ottoman state this respect generated social benefits, and as they were settled in recently conquered areas it contributedto the spread of Islam and state's power.

Legal, economical, and political privileges granted to seyyids and şerifs, in line with the establishment of the institution of the Nakîbü'l-Eşrâf, are explained through archival records. Since the Shi'a living in different parts of the Islamic world were perceived as a threat to the sovereignty of the Ottoman state, the most important representative of the Sunni thought, the role of the Nakîbü'l-Eşrâf institution is discussed via policies implemented against the Shi'iite. The subject of Seyyidlik-Müteseyyidlik and Alevism is explored through the Nakîbü'l-EşrâflıkTeftiş Defterleri.

In conclusion, the reverence shown to these individuals should not be considered merely in terms of privileges. Indeed, since the Prophet Muhammad emphasized "piety" rather than blood ties and tribal affiliations; he would notattributeany privileges to His descendants. Even ifchanges in the definition and conception of Ehl-i Beyt are considered, the main focus is on the Prophet's descendants' contribution to society's moral structure and their being His trust. While the notion of Ehl-i Beyt sometimes attained a political function,it is a Quranic concept higher than religious sects and orders, and politics. It is the common denominator of Sunnis, Shi'iites, and Alevis.

ÖNSÖZ

Tarihi süreç içerisinde *Seyyid, Şerif, Ehl-i Beyt, Evlâd-ı Resûl, Sâdât-ı kirâm* gibi kavramlarla anılan Hz. Peygamber soyuna mensup kimselere, en dar manada "Hz. Ali ve Hz. Fatma'nın çocuklarından Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere şerif; Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise seyyid" denilmiştir. Her ne kadar bu ayrım yapılmışsa da aslında aralarında pek bir farkın olmadığı, hatta iki soy arasında akrabalık bağlarının da bulunabileceği göz önünde tutulduğunda, her ikisini de *evlâd-ı Resûl* veya *seyyid* kavramlarıyla ifade etmek mümkündür.

İslam devletlerinde Seyyid ve şeriflere Hz. Peygamber soyuna mensubiyetleri dolayısıyla hürmet ve tazimde bulunulmuştur. Hatta bu durum, toplum nezdinde gelişen büyük itibarın yegâne sebebi olmuştur. Fakat Hz. Peygamber'in vefatından bir müddet sonra baş gösteren hilafet mücadelelerinde Hz. Ali'nin yenik düşmesi, Hz. Hasan'ın zehirlenmesi ve Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesinin ardından Emevî ve Abbasî yöneticilerinin *seyyidlere* karşı sert bir tutum sergilemeleri, onların İslâm dünyasının çok uzak bölgelerine göç etmelerine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de seyyidlere pek ziyade hürmet ve tazim göstermiş ve kendisinden önceki İslâm devletlerinden tevarüs ettiği *Nakîbü'l-Eşrâflık* müessesesini daha mükemmel bir seviyeye çıkarmıştır.

"Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık" konulu I. bölümde, Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesinin Osmanlı'daki işleyişi, siyâdet hüccetlerinin düzenlenmesi, Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görevleri ve maiyetleri gibi alt başlıklarla müessese ayrıntılı olarak incelenmiştir. "Osmanlı'da Seyyid ve Şeriflerin İmtiyazları" başlığı altında seyyidlerin hukukî, iktisadî ve siyasî ayrıcalıkları arşiv belgelerinden yararlanılarak açıklanmıştır. Seyyid ve Şeriflerin "Yönetimle İlişkileri" alt başlığında, müessesenin siyasî yönüne ve kendilerine devlet tarafından yüklenen bir takım görev ve sorumluluklara da temas edilmiştir.

"Siyaset-Nakîbü'l-Eşrâflık İlişkisi" ana başlıklı II. bölümde, Şîa'nın Ortadoğu bölgesinde yayılmasını önlemek ve sünni düşünceyi etkin kılmak için Nakîbü'l-Eşrâf ve Kaymakamlarının üstlendikleri roller açıklanmıştır.

"Seyyidlik-Müteseyyidlik ve Alevîlik" ana başlığı çerçevesinde incelenen III. bölümde ise, özellikle *Nakîbü'l-Eşrâf Teftiş Defterleri*nden istifade edilmiştir. Defterler üzerinde yaptığımız incelemeler neticesinde, Safevî tehdidi olduğu dönemlerde devletin

müteseyyidliğe kısmen de olsa göz yumduğu ve onlara bir takım imtiyazlar sağladığı, fakat bu tehdidin ortadan kalktığı dönemde ise imtiyazların kaldırıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin, Safevî tehdidi karşısında, Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesini güçlendirme gayreti dönemin arşiv belgelerine yansımıştır. Ayrıca Alevî dedelerinin seyyidlik iddiaları ve şecereleri de ayrıntılı olarak incelenmiştir. Dede Kargın Ocağına ait 2 şecere, Nakîbü'l-eşrafların düzenlediği siyâdet hüccetleriyle mukayese edilerek bu belgelerin tahlili yapılmıştır.

Günümüzdeki birçok Alevî köyünün Osmanlı döneminde seyyid ve müteseyyidlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeler olduğu gözlenmiştir. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Osmanlı merkezî idaresi emrine binaen belli aralıklarla yaptığı teftişler sonucunda, bu köylerde yaşayanların büyük çoğunluğunun gerçekte seyyid değil müteseyyid olduğu anlaşılmıştır. Bunların bir kısmı sahte hüccet düzenlemiş, diğer bir kısmı da hüccetlerini resmî yoldan almalarına rağmen yapılan teftişlerde müteseyyid oldukları kararına varılmıştır. Alevîlerin yoğun olarak yaşadıkları Tokat, Çorum, Amasya ve Sivas gibi bölgelerde yapılan teftişler, bizi müteseyyidlerin istatistiği bilgisine götürmüştür.

Yukarıda bahsi geçen üç ana bölümün genel bir değerlendirmesinin yapıldığı "Sonuç ve Değerlendirme" kısmında ise, konulardan elde ettiğimiz çıkarımlara değinerek tezimizi nihayete erdirdik.

Son olarak, bizi böyle önemli bir konuyu çalışmaya yönlendiren, tezimizin her aşamasında değerli katkılar sağlayan, hoşgörü, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ Bey'e, yine tez izleme komitesinde bulunmaları sebebiyle sık sık kendileriyle müzakerede bulunduğum değerli hocalarım Prof. Dr. Mazlum UYAR, Doç. Dr. Gülgün UYAR, Yrd. Doç. Dr. Adem ARIKAN'a ve kendilerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT ve Yrd. Doç. Dr. Raşit GÜNDOĞDU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayhan IŞIK

İstanbul-2013

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vii**

TABLOLAR ..... **xi**

KISALTMALAR ..... **xii**

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER **2**

1.1. Araştırmanın Amacı 5

1.2. Araştırmanın Önemi 6

1.3. Araştırmanın Yöntemi 7

1.4. Kaynak Değerlendirmesi 9

1.4.1. Osmanlı Dönemi Öncesine Ait Kaynaklar 9

1.4.2. Osmanlı Dönemi Kaynakları 11

1.4.3. Yakın Dönem Müstakil Çalışmalar 20

2. İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ AÇISINDAN SEYYİD VE ŞERİFLERLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR **21**

2.1. Seyyid 22

2.2. Şerif 24

2.3. Ehl-i Beyt 28

3. OSMANLI ÖNCESİ İSLÂM DEVLETLERİNDE SEYYİD VE ŞERİFLER **39**

3.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Seyyid ve Şerifler 45

3.2. Emevîler Döneminde Seyyid ve Şerifler 48

3.3. Abbasîler'de Seyyid ve Şeriflerin Konumu 51

3.4. Diğer İslâm Devletlerinde Seyyid ve Şeriflerin Konumu 62

3.5. Seyyid ve Şeriflerin Farklı Coğrafyalara Dağılması 65

3.6. Türk-İslâm Devletlerinde Seyyid ve Şeriflerin Konumu 68

3.6.1. Anadoluda Seyyid ve Şerifler 71

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIĞIN KURULUŞU **77**

1.1.1. Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık 77

1.1.2. Osman Gazi, Orhan Bey ve I. Murat Dönemi'nde Seyyidler 79

1.1.3. Osmanlı Devleti'nde Seyyid ve Şerif Sıfatlarının İçeriği 81

1.1.4. Nakîbü'l-Eşrâflık Teşkilâtının Kuruluşu 85

1.1.4.1. II. Bâyezid Döneminde Nakîbü'l-Eşrâflığın Kurulması 87
1.1.5. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Görevleri 89
1.1.6. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Tayinleri 92
1.1.6.1. Osmanlı Devleti'nde Görev Yapan Nakîbü'l-Eşrâflar 95
1.1.6.2. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın İlmî Kariyerleri 103
1.1.6.3. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Görev Süreleri 106
1.1.6.4. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Görev Yerleri 107
1.1.6.5. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Maaşları 108
1.1.7. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Tören ve Teşrifattaki Konumları 112
1.2. NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK MÜESSESESİNİN KURUMSAL İŞLEYİŞİ 117
1.2.1. Seyyidliğin Tespiti için Nakîbü'l-Eşrâflığa Başvurulması 117
1.2.2. Siyâdet Hüccetleri 122
1.2.2.1. Siyâdet Hüccetleri ve Genel Özellikleri 124
1.2.2.2. Siyâdet Hüccetlerinin Düzenlenme Sebepleri 128
1.2.3. Farsça, Arapça ve Osmanlıca Siyâdet Hüccetleri 129
1.2.3.1. Arapça Siyâdet Hüccetlerine Örnekler 130
1.2.3.2. Farsça Siyâdet Hüccetlerine Örnekler 134
1.2.3.3. Osmanlıca Siyâdet Hüccetlerine Örnekler 136
1.3. NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLAR'IN MAİYYETLERİ 138
1.3.1. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Görevleri 138
1.3.1.1. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Seçimi ve Atanması 143
1.3.1.2. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Maaşları 146
1.3.1.3. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının İsim Listesi 148
1.3.2. Alemdar 160
1.3.3. Nakîbü'l-Eşrâf Çavuşları 161
1.4. SEYYİD VE ŞERİFLERİN İMTİYAZ VE SINIRLARI 162
1.4.1. Sosyal Hayatta Seyyid ve Şerifler 165
1.4.2. Siyasî ve Sosyal İmtiyazlar 168
1.4. 3. İktisadî İmtiyazlar 173
1.4. 4. Hukukî İmtiyazlar 191
1.4.4.1. Seyyidlerin Yargılanmaları 198
1.4.5. Seyyidler ve Dua Vazifesi 205
1.4.6. Seyyid ve Şeriflerin Sembolü Yeşil Renk / Kıyafette İmtiyaz 208
1.4.7. İmtiyaz Sorunları ve Değerlendirme 214
İKİNCİ BÖLÜM
SİYASET-NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK İLİŞKİSİ
2.1. ŞİÎLİK VE DEVLETİN UYGULADIĞI SÜNNÎ POLİTİKALAR 219
2.1.1. Şiîliğin Yükselişi ve Çözüm Arayışları 219
2.1.2. Şiîlikle Mücadelede Devletin Uyguladığı İmtiyaz ve Cezalar 242
2.1.3. Devletin Şiî Ulemayla İşbirliği ve Taltifi 246

2.2. BÜROKRASİ VE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK İLİŞKİSİ 251
2.2.1. Yönetim ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları 251
2.2.2. Nakîbü'l-Eşraf Kaymakamlarının Siyasî Görevleri 257
2.2.3. II. Abdülhamid Politikası Kapsamında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları 264
2.2.4. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Devlet Politikalarının İcrasındaki Etkileri 267
2.2.4.1. Edirne Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Davud Efendi 270
2.2.4.2. Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Muhammed Ebulhüdâ Efendi 273
2.2.5. Ortadoğu Bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Mensup Oldukları Tarikatlar 279
2.3. SEYYİD RİFÂÎ/KADİRÎ TARİKATLARI VE ŞİÎLİK 286
2.3.1. Rifâî Tarikatı ve Seyyidlik 286
2.3.2. Seyyid Rifâî Sülalesi ve Şiîlikle Mücadele 288
2.3.3. Seyyid Rifâî ve Kadirî Dergâhlarına Yapılan Devlet Yardımları 296
2.3.4. Seyyid Rifâî ve Kadirîlerin Askerlikten Muafiyeti 298
2.3.5. Askerlik Muafiyetinin Kaldırılması ve Şiîliğin Yayılması 307

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİDLER, MÜTESEYYİDLER VE ALEVÎLER

3.1. SEYYİDLER VE ALEVÎLER 312
3.1.1. Alevîlik 312
3.1.2. Alevîlik ve Seyyidlik 320
3.1.3. Velâyet Anlayışı ve Seyyidlik 327
3.1.4. Dedelik ve Seyyidlik 329
3.2. ALEVÎLERİN SEYYİDLİKLE BAĞLANTILARI 361
3.2.1. Alevî Ocakları 361
3.2.2. Alevîlere Seyyidlik Şeceresi Verilmesi 363
3.2.3. Şah İsmail Dönemi Propaganda Aracı Olarak Seyyidlik 367
3.2.4. Sünnîlik Politikası 376
3.2.5. Fetvalarda Kızılbaşların Seyyidliği 383
3.3. MÜTESEYYİDLER 389
3.3.1. Müteseyyidliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 389
3.4. SEYYİD VE MÜTESEYYİDLERİN BÖLGE İSTATİSİKLERİ 402
3.4.1. Rumeli'deki Seyyidler 402
3.4.2. Anadolu'daki Seyyidler 403
3.4.2.1. Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Seyyidlerinin İstatistiği 404
3.4.2.2. Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Müteseyyidleri 405
3.4.3. Osmanlı Devleti Nakîbü'l-Eşrâflarının Görev Süreleri ve Düzenledikleri Hüccet Sayıları 407
3.4.4. Osmanlı Devleti'ndeki Vilâyet, Sancak, Kaza ve Nahiyelerdeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının İstatistiği 408

3.4.5. Sivas Livası Seyyid-Müteseyyid ve Alevî Köyleri (Sivas-Amasya-Çorum-Yozgat-Tokat-Samsun) 409
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME 422
BİBLİYOGRAFYA 428
EKLER 457
ÖZGEÇMİŞ 469

TABLOLAR

Tablo 1: Osmanlı Devleti'ndeki Nakîbü'l-Eşrâflar s. 96

Tablo 2: Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Listesi s. 149

Tablo 3: Ortadoğu Bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Mensup Oldukları Tarikatlar s. 280

Tablo 4: Rumeli'deki Seyyidler s. 403

Tablo 5: Anadolu'daki Seyyidler s. 404

Tablo 6: Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Seyyidleri s. 405

Tablo 7: Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Müteseyyidleri s. 407

Tablo 8: Nakîbü'l-Eşrâfların Görev Süreleri ve Düzenledikleri Hüccet Sayıları s. 408

Tablo 9: Vilâyet, Sancak, Kazalardaki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları s. 409

Tablo 10: Sivas Livası Seyyid-Müteseyyid ve Alevî Köyleri s. 410

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale veya madde

Ank. : Ankara

a. mlf : Aynı müellif

Ata. ÜİİFD : Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

AÜ : Ankara Üniversitesi

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

a.yzr. : Aynı yazar

b. : bin/ibn, oğlu

BEO : Bâb-ı âlî Evrak Odası

bkz. : Bakınız

BOA :Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

Çev. : Çeviren/mütercim

Der. : Dergisi

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Edit. : Editör, editörler

EO : Evrak Odası

h. : Hicri

HAT. : Hatt-ı hümâyûn

Haz. : Yayına hazırlayan

HBVAD : Gazi Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi

Hz.	: Hazreti
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İAD	: İslami Araştırmalar Dergisi
İ.M.M.A.	: İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
İst.	: İstanbul
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜEFTED	:İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Estitüsü Dergisi
İÜK	: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
İÜSBE	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
m.	: Miladi
Mat.	: Matbaası/matbaacılık
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mec.	: Mecmuası
MD	: Mühimme Defteri
MSSHA	: Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi
MŞH	: Meşihat Arşivi
M.Ö.	: Milattan önce
MÜİFV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
ND	: Nakîbü'l-Eşrâf Defteri
nr.	: Numarası/kayıt veya demirbaş
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: sayfa
S.	: Sayı

Sad. : Sadeleştiren

SAİD : Sicill-i Ahvâl İdaresi/Ulema Dosyaları

SDÜ : Süleyman Demirel Üniversitesi

SK : Süleymaniye Kütüphanesi

ss. : sayfaları arası

ŞS : Şeriyye Sicilleri

ŞSA : Şeriyye Sicilleri Arşivi

TDAV : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik eden

THR : Tahrirat Evrakı/Yazışmalar

Trc. : Tercüme eden

TTK : Türk Tarih Kurumu

ty. : Yayın tarihi yoktur

vb. : ve buna benzer

vr. : varak

yay. : Yayınları veya yayınevi

YEE : Yıldız Esas Evrakı

yy. : yüzyıl

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ METODOLOJİK BİLGİLER

Seyyid ve şerifler, Hz. Ömer döneminde başlayan, Hz. Osman zamanında iyice yoğunlaşan ve İslâmı yaymak üzere Arap yarımadasını aşarak Asya ve Afrika gibi bölgelere ulaşan Müslümanların tebliğ faaliyeti içerisinde, Kur'ân ahlâkını tüm insanlara bildirmek gayesiyle yola çıkan Müslümanlar arasında yer almışlardır. Bu da, o devrin İslâm devletlerinin sınır bölgeleri Fas, Kafkasya, Maveraünnehir, Horasan, Taberistan, Yemen, Mısır[1] gibi şehirlere yerleşen Ehl-i Beyt mensuplarının, genellikle bölge halkıyla kaynaşarak kendi tutum ve davranışlarını benimsetmelerine ve buralarda İslâm inanç ve itikadını öğretmekle meşgul olmalarına zemin hazırlamıştır.[2]

Seyyid ve Şerifler, Hz. Peygamber'in vefatından sonra maruz kaldıkları sıkıntı ve idari baskılar sebebiyle, İslam dünyasının uzak bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Müslümanların mazlumun yanında yer almak istemesi, kabilevî etkenler, siyasî ve maddî çıkar sağlama gibi bir takım sebepler, bu kimselerin nüfuzlarının artmasını sağladığı gibi siyasi faaliyetlerde bulunmalarına da zemin hazırlamıştır.

Seyyid ve Şerifler başta Anadolu olmak üzere İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinin Müslümanlaşmasında önemli görevler üstlenmişlerdir. Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu, seyyidlerin itibar ettiği yerlerin başında gelmekteydi. Selçuklu Sultanı II. Alaaddin Keykubad, Osman Gazi'ye Söğüt civarını temlik eden 683/1284 tarihli fermanında, seyyidlerin ihtiyaçlarını giderip onlara iyi muamele etmesinin ahirette şefaate sebep olacağını belirtmiştir.[3] Ayrıca Selçuklular ve Harizmşahlar döneminde de seyyid ve şeriflere büyük saygı gösterildiği gibi, sultanlar yanında da itibarlı bir konuma yükselmişlerdir.

Seyyidler, ilk Müslüman Türk devletleriyle birlikte toplumun sosyal tabakasının bir parçası hâline gelmiştir. Zira Anadolu Selçukluları'nda seyyidlerle ilgili kayıtları tutmak,

---

1 Ali b. Muhammed b. Abdillah b. Hasan b. Hasan Mısır'a ilk gelen Ehl-i Beyt neslidir. (Bkz., Dâvûdî, Seyyid Ahmed b. Ali el-Hasenî, **Umdetü't-Tâlib Fî Ensâbi Âl-i Ebî Tâlib**, (Thk: Nezzar Rıda, Beyrut, ty., s.86), Daha sonra İshak b. Cafer b. Muhammad b. Ali b. Hüseyin, eşi Nefise bt. Hasan b. Zeyd (Bkz., Dâvûdî, **a.g.e.**, s. 201-202), Muhammed b. Cafer Sadık b. Muhammad b. Ali b. Hüseyin Mısır'a gelmiş ve orada yerleşmişlerdir. (Bkz., İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî (774/1372), **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, (Thk. A. El-Lâdki-M. Beydûn, Beyrut, 1996, c. X, 703).

2 Fasıldan Fasıla: "Kader-Denk Çizgisinde Alperenler ve Kuddusîler," **Zaman Gazetesi**, 13 Temmuz 1996, s. 14.

3 Feridun Ahmed Bey, **Münşeatü's-Selâtin**, İstanbul, 1264, c. I, s. 51. Bu eser, "Mecmû'a-i Münşeât-ı Feridun Bey" olarak da bilinmektedir.

gruba dışarıdan karışmaları engellemek, onların hal ve hareketlerini kontrol ederek ahlâka aykırı hareketlerde bulunmalarına engel olmak, gerektiğinde cezalarını tatbik etmek ve ödeneklerini düzenlemek gibi sebeplerle Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi kurulmuştur.

Aynı şekilde yine buna benzer sebepler, Osmanlı öncesi İslâm devletlerinin tamamında (Selçuklular, Fatımîler, Eyyûbîler, İlhanlılar, Memlükler vs.) devlet eliyle böyle bir kurumun oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur.[4] Bu müessese sayesinde seyyidlere bir takım sosyal ve iktisadî ayrıcalıklar tanındığı gibi nesepleri de doğru olarak tespit edilmiştir. Ayrıca toplum içerisinde bir takım hatalı fiillerde bulunmalarına da mani olunmaya çalışılmıştır. Nikabet Müessesenin kurulmasının ardından bu kimselere ait işleri görmekle vazifeli bir de memur tayin edilmiştir. *Nakîbü'l-Eşrâf* adı verilen bu görevli, İslâm devletlerindeki Hz. Peygamber'in torunlarının -seyyidlerin- her türlü işleriyle ilgilenen; neseplerini, doğum ve vefat kayıtlarını tutan, seyyidliklerinin ispatı için bulundurdukları siyâdet hüccetlerini düzenleyen, onları şanlarına uymayan adi işlere girmekten men eden, aynı zamanda haklarını koruyup ganimetten alacakları hisselerin de aralarında dağıtılmasını sağlayan idareci konumundaki kimseydi.

Osmanlı Devleti'nde *Nakîbü'l-Eşrâflık Makamı,* seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutulması, suç işlediklerinde yargılanıp cezalandırılması gibi muameleler için Yıldırım Bâyezid zamanında (802/1400 tarihinde) *Nâzır-ı Sâdât* ismiyle ihdas edilmiştir. Nikabet teşkilâtının Osmanlı bünyesindeki teşekkülünde başta Anadolu Selçukluları, Memlükler, İlhanlılar ve Abbasîler'in tesiri bulunduğu gibi, bu kurumun daha önce İslâm dünyası tarafından bilinmesinin de etkisi açıktır. Bununla birlikte, seyyidlerle ilgili uygulamalarda ve daha sonra Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin kurulmasında, doğrudan veya dolaylı birçok ayet ve hadisin de katkısı olmuştur.[5]

Osmanlı Devleti, topraklarına gelen seyyid ve şeriflerin, rahat ve huzur içerisinde yaşamaları için gereken her türlü hizmeti yerine getirmiş, kendilerine bir takım muafiyet ve imtiyazlar sağlamıştır. Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerine dağılan seyyid ve şerifler, bulundukları bölgelerde huzur ve sükûn kaynağı, manevî bir otorite olarak görülmeleri sebebiyle halka örnek teşkil ettiklerinden, meslekî tercihlerinden evlenmelerine kadar her hususa dikkat edilmiştir. Bu derin saygı ve bağlılık dolayısıyla, devlet tarafından

4 Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005, s. 80.

5 Murat Sarıcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, Ankara, 2003, s. 5 vd.; Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", (ss. 498-501), **DİA**, İstanbul, 1994, c. X, s. 498.

kendilerine vergi muafiyeti, bazı görevlerde öncelik verilmesi; Ramazan'da, bayramlarda ve şenliklerde (Surre-i Hümâyûn gibi) maddi katkılar sağlanması gibi ayrıcalıklar tanınmıştır. Örneğin, seyyid olduklarını belgeleyenlere birer berat verilmiş, onlara maaş bağlanmış ve aynı zamanda askerlik[6] ve çeşitli vergilerden de muaf tutulmuşlardır.[7]

Seyyidlere gösterilen bu itibar, toplum yararına bir takım gelişmeler sağlamış ve yeni fethedilen bölgelere yerleştirilen bu kimseler İslâm'ın ve yeni devletin gücünün yayılmasında etkili olmuştur. Fakat seyyid ve şeriflerin bu imtiyazlı durumları, Osmanlı tarihinin bütün dönemlerinde bu sınıfa dâhil olmak ve maddi ayrıcalıklardan yararlanmak isteyen muhtelif şahısların suiistimallerine de zemin hazırlamıştır. Bu sebeple, seyyidlere tanınan maddî ve manevî bir takım imtiyazlar, toplumun birçok kesimini cezbetmiş ve dışarıdan gruba dâhil olmaya çalışanların sayısını da arttırmıştır. Müteseyyidlerden bazısı yalancı şahitler vasıtasıyla Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarından siyâdet hücceti almış, bir kısmı da sahte siyâdet hücceti düzenlemiştir. Nakîbü'l-Eşrâfların en temel vazifeleri seyyid ve şeriflerin işlerini düzenlemek olmasına rağmen, özellikle müteseyyidlerin sosyal dengeyi sarsacak derecede çoğalması ve bunun akabinde vergi gelirlerinin hızla azalması devleti bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Buradan hareketle, devletin bu tür karışmaları önlemek adına böyle bir müesseseye ihtiyaç duyduğu söylenebileceği gibi, aynı zamanda yönettiği diğer insanlar üzerinde bir denetimi bulunan devletin, bu kurum sayesinde bu ayrıcalıklı sosyal grubu da denetimi altına almayı amaçladığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti seyyidlere ve şeriflere, Hz. Peygamber'e hürmeten bir takım imtiyazlar verdiği gibi kendilerinin nüfuzundan da yararlanmış, Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi sayesinde İslâm dünyasında bir prestij sağlamıştır. Bu müessesenin imparatorluğun gücünü, İslâm dünyasının en ücra köşelerine kadar duyurmasındaki payı büyüktür. Sünnî politika izleyen Osmanlı Devleti'nde başta Nakîbü'l-Eşrâflar olmak üzere, Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarının da Sünnîliği yayma gibi görevleri bulunmaktaydı. Ancak incelediğimiz bazı belgelerden, belli dönemlerde bu kurumun başına Şia'ya mensup olan şahısların geçtiği de görülmektedir. Yalnız, özellikle Şiî bölgelere yakın yerlerde görev yapan Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarının Şîa mezhebiyle bağlantıları tespit edildiğinde vazifelerine son verildiği de bilinmektedir.

---

6 Askerlik muafiyetiyle ilgili ayrıntılı bilgi için tezimizin 300-313. sayfalarına bakınız.

7 Osmanlılar'da seyyidleri ilgilendiren ilk önemli belge, I. Murat'ın verdiği vergi muafiyeti beratıdır. Bkz., Kraelitz, Friedrich Von, "İlk Osmanlı Padişahlarının İsdâr Etmiş Oldukları Bazı Beratlar", **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası (TOEM)**, İstanbul, 1332, Yıl 5, s. 244-246; Vergi muafiyetiyle ilgili ayrıca bkz., BOA, **A.DVN**, nr. 1/13.

Şimdi araştırmamızla ilgili metodolojik bilgiler verelim.

1.1. Araştırmanın Amacı

Seyyid, Şerif, Ehl-i Beyt kavramlarının ve çağrıştırdıkları yakın anlamların Hz. Peygamber zamanından başlayarak Emevîler, Abbasîler, Memlükler ve İlhanlılar gibi devletler döneminde kazandıkları, üstlendikleri veya icra ettikleri fonksiyonların değerlendirilmesi nasıl ki Osmanlı dönemindeki algıyı etkilemişse, günümüzde şekillenen Ehl-i Beyt olgusu üzerinde de Osmanlı Devleti'nin bıraktığı mirasın tesirinin önemli olduğu düşüncesinden hareketle çalışmamıza başladık.

Bu araştırmanın esas olarak beş amacı vardır:

Birincisi: Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesinin teşekkülünü, İslam Devletlerinde Seyyid ve Şeriflerin konum ve itibarlarını, Seyyid ve Şeriflerin farklı coğrafyalara yayılma sebeplerini açıklamak.

İkincisi: Nakîbü'l-Eşrâfların görevlerini, Tören ve teşrifattaki konumlarını, Seyyid ve Şeriflerin siyasî, ictimaî ve iktisadî imtiyazlarını açıklayarak Nakîbü'l-Eşrâfların düzenlediği Arapça, Farsça ve Osmanlıca siyâdet hüccetlerini tahlil etmek.

Üçüncüsü: Osmanlı Devleti'nin Sünni Polikasını, Nakîbü'l-Eşrâf ve seyyidlerin sünni politikada üstlendiği rolleri, Devletin bazı meşhur seyyid ailelerini istimalet politikasını uygulamada yanında tutarak onlara taltiflerde bulunma sebeplerini, seyyidlerin yalnızca manevî/dinî bir fonksiyonda değil siyasî olarak da devletin kendi bekası amacıyla yönlendirildiklerini ve görevlendirildiklerini, Şiiliğin yayılmasına karşı devletin Nakîbü'l-Eşrâf ve sünni ulema ile yaptığı işbirliğini, seyyid Kadiri, Rifâi ve diğer tarikatların Şianın yayılmacı politikasına karşı giriştikleri mücadeleyi ve bunun ardında yatan sebepleri açıklamak.

Dördüncüsü: Alevilerin Seyyidliği meselesini ve Alevilere Osmanlı devletinin kendi safında yer almaları için seyyidlik şeceresi verilmesi konusunu açıklamak, Dedelerin ellerindeki şecerelerin devletin düzenlediği siyâdet hücceti ile mukayesesini ve Dede Kargın Ocağına ait iki şecerenin dil, uslüp ve geçerliliği noktasında ayrıntılı tahlilini yapmak.

Beşincisi: Müteseyyidlerin ortaya çıkış sebeplerini ve onlara karşı alınan tedbirleri, Anadolu ve Rumeli bölgelerindeki seyyid ve müteseyyid istatik bilgisini, Meşihat Arşivi belge ve defter verileri doğrultusunda açıklamaktır.

Günümüzde hâlâ Sünnî, Şiî ve Alevîler'in ortak paydası olan bu Kur'ânî kavramın yani Ehl-i Beyt kavramının yerli yerine oturtulmasının, tarihî sürecin gözden geçirilmesini gerektirdiği düşüncesinden yola çıkarak kendimize ana başlıklar hâlinde çizdiğimiz yol haritasını takip etmeyi uygun bulduk.

1.2. Araştırmanın Önemi

Seyyid ve Şeriflerin tarih sahnesinde nasıl bir konum aldıkları ve ne şekilde konumlandırıldıkları konusu, hem ferdî kimliğin oluşması hem de toplumsal, tarihsel, iktisadî, özellikle de siyasî bilincin yerleşmesi noktasında ciddi bir öneme sahiptir.

Bu sebeple tezimizin ortaya koyduğu temel düşüncenin önemi, yalnızca Hz. Peygamber'in soyuna gösterilen tazimin toplumsal yansımalarını ortaya koymaktan ibaret değildir. Zira analiz etmeye çalıştığımız belgeler ışığında seyyidlerin kendi içinde sergilediği durum ve tutumlar, çevresiyle arasındaki iletişim ve devletle arasındaki etkileşimin mahiyeti açısından da değeri haizdir.

Tezimizin bu denli kapsamlı olmasının sebebi, konuyu sadece ictimai ve iktisadi yönden değil, siyasi boyutlarıyla ele almamızdan kaynaklanmaktadır. Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesinin tarihî, iktisadî ve siyasî yapısını incelememiz bu araştırmayı daha değerli kılmaktadır.

Ayrıca seyyid ve şeriflere yüklenen veya kendi örnek şahsiyetleri sebebiyle toplum nezdinde yüklenmekten başka çareleri bulunmayan öncü ve liderlik vasıflarının doğurduğu sonuçları, bağlamından ve süreçlerinden koparmadan ele almaya çalışmamız da tezimizin diğer bir önemini ortaya koymaktadır. Çünkü çalışmamızda bu bağı kurabilmek için özel anlamda bazı isimleri öne çıkararak yakından incelemek suretiyle bu kimseleri genel anlam içerisinde bir yere oturtma gayretini ve titizliğini elden bırakmamaya çalıştık.

Buradan hareketle Seyyid, Şerif, Ehl-i Beyt kavramlarının, çağrıştırdığı yan anlamların bütüncül şekilde bir değerlendirmeye katkı sağlayacak nispette ele alındığı ve bu kavramların zamanla bir olgu hâline gelmesiyle oluşturduğu etki alanının, henüz hiçbir araştırmacının istifadesine sunulmamış orijinal belgelerin katkısıyla açımlanmaya çalışıldığı göz önünde bulundurulduğunda, günümüz araştırmacıları için de büyük katkı sağlayacağı görülecektir.

Günümüzde ellerinde dedelerinden kaldıklarını iddia ettikleri şecereleri olan kimselerin, nasıl araştırma yapacağı, bu belgelerin doğruluğunu nasıl ispatlayacağı, Nakîbü'l-Eşrâfların düzenlediği siyâdet hüccetinde hangi kıstasların olduğu ayrıntılı olarak Osmanlıca, Arapça ve Farsça hüccetlerden örnekler verilerek açıklanmıştır. Sadece arşivdeki şecereler değil seyyid olduğunu iddia eden kimselerin şecereleri de incelenmiş ve bir değerlendirme neticesinde genel olarak halkın elinde ne tarz belgeler olduğu da ortaya konmuştur.

Meşihat Arşivi'ndeki Nakîbü'l-Eşrâflıkla ilgili belgelerin ilk defa tarafımızca özetlenmesi, Nakîbü'l-Eşrâf ve kaymakamlarının ayrıntılı listelerinin verilmesi, seyyid ve müteseyyidlerin bölge istatistik bilgilerinin çıkarılması bu çalışmayı orijinal kılmaktadır.

Nakîbü'l-Eşrâflığı Sünnilik-Şiilik ve Alevilik ekseninde değerlendirmemiz ise çalışmamızı, İslam Mezhepleri Tarihi alanında yapılan çalışmalar içinde özgün kılmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

İslam Mezhepleri Tarihi açısından incelenen "Seyyidler ve Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi", temelde *"literatür ve arşiv belgeleri (Meşihat Arşivi, Şeriyye Sicilleri Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Fetva eserleri) taraması"* şeklinde bir yöntem izlenerek ele alınmıştır.

Tezimize öncelikle, Osmanlı toplumunda sosyal düzenin sağlanmasına katkıda bulunan seyyid ve şerif kavramlarını, ayrıca onlara yakın ifadeleri, bu terimlerin kullanılışlarındaki farklılıkları, tarihi süreç içerisinde kazandıkları yeni anlamları ve geçirdikleri dönüşümleri açıklayarak başladık.

Genel anlamda Ehl-i Beyt kavramından yola çıkarak seyyid ve şeriflerin bulundukları ortamlar ve devlet politikalarıyla ilişkilerine değindik. Dar anlamda ve tezimizi kapsayan boyutuyla, Osmanlı Devleti'nin bu müesseseyi kendisinden önceki İslâm devletlerinden tevarüs etmesi ve daha mükemmel bir seviyeye getirmesi hususunu alt başlıklar hâlinde, belgeler ve kaynaklar yardımıyla sunmaya çalıştık.

Giriş bölümünde Osmanlı öncesi kaleme alınan seyahatname, siyasetname, nasihatname, tabakat kitapları ve biyografik eserler doğrultusunda Ehl-i Beyt kavramı ve Seyyidlerin İslam Devletleri'ndeki konumlarını değerlendirdik.

İlk bölümde, Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesi'nin kuruluşu ve işleyişi ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde görev yapmış tüm Nakîbü'l-Eşrâfların ve Nakîbü'l-Eşrâf

kaymakamlarının doğum ve vefat tarihi, görev yeri ve bağlı oldukları tarikatlar şeklinde ayrıntılı tabloları hazırlanmıştır. Bu tablolar ve istatistikî bilgiler, h. 900-1200 yıllarını kapsayan 47 Nakîbü'l-Eşrâf defteri ve h. 1300-1340 yıllarını havi 400.000 Meşihat Belgesi taranmak suretiyle hazırlanmıştır. Bu indeks çalışması sonucunda, Meşihat Arşivi'nde Nakîbü'l-Eşrâflık ile ilgili doğrudan ya da dolaylı olarak irtibatlı tüm belgeler ilk kez seçilip özetlenmiştir.

Siyaset-Nakîbü'l-Eşrâflık İlişkisi bölümünde, Şîa'nın yayılma alanı olan Ortadoğu bölgesi ele alınmıştır. Meşihat Arşivi belgeleri 1300-1340 yıllarını kapsadığı için yaklaşık 40 yıllık bir dönem incelenmiştir. Orijinal Osmanlıca belgelerin transkripsiyonundan ziyade özetleri, Arapça ve Farsça belgelerin ise sadece tercüme ve özetlerine yer verilmiştir. Bazı belgelerin transkripsiyonları ise dipnot ya da ekler bölümüne ilave edilmiştir. Bu noktada Hacı Bektaş Veli'nin Meşihat Arşivi'ndeki şeceresinin transkripsiyonu ekler bölümünde verilmiştir. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu'ya ait pek çok Şer'iyye Sicili taranmış, tezde ortaya koyduğumuz görüşümüzü desteklemesi için bir misalle yetinilmeyerek aynı konuyla ilgili birden fazla örnek verilmiştir. Bu alanda daha önce yapılan çalışmalardan istifade edildiği gibi kanaatimizce eksik olan noktalar da açıklanmıştır.

Alevilik-Seyyidlik konusunda ise bizzat yerli veya yabancı araştırmacıların Meşihat Arşivi'ne tasdik için getirdikleri şecereler ile Alevî ocak ve dedelerinin seyyidliklerine delil olarak sundukları ve şecere olarak isimlendirdikleri yaklaşık 300 belge incelenerek, içlerinden en eski tarihli iki şecerenin/görev icazetnamesinin, devletin düzenlediği siyâdet hüccetleri ile mukayesesi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Günümüzde ellerinde dedelerinden kaldıklarını iddia ettikleri şecereleri bulunan kimselerin, nasıl araştırma yapacağı, bu belgelerin doğruluğunu nasıl ispatlayacağı, devletin düzenlediği siyâdet hüccetinde hangi kıstasların olduğu konusunda onlara fayda sağlaması için Osmanlıca, Arapça ve Farsça hüccetlerin gerek trankiripsiyonu ve gerek tercümeleri verilerek ayrıntılı açıklanmıştır.

Safevî-Osmanlı siyasi ilişkileri ve Seyyidlerin bu politikadaki rollerinin izahında, o döneme ait Şer'iyye Sicili olmadığı için dönemin fetva eserlerinin taranmasıyla yetinilmiştir. Devlet-Kızılbaş ilişkisi, dönemin fetva eserleri ve mühimme defterleri doğrultusunda incelenmiş ve son olarak Nakîbü'l-Eşrâf Teftiş Defterlerinden Anadolu ve Rumeli bölgelerindeki vilayet, kaza, nahiye ve karyelerinde bulunan seyyid ve

müteseyyidlerin istatistik bilgisi çıkartılmış, bu bilgiler doğrultusunda devletin o bölgelerde uyguladığı politika yorumlanmıştır.

Son olarak da, üç bölüme ayırdığımız tezimizin ana ve alt başlıklarından elde ettiğimiz çıkarımlarla genel bir değerlendirme yaparak tezimizi nihayete erdirdik.

1.4. Kaynak Değerlendirmesi

1.4.1. Osmanlı Dönemi Öncesine Ait Kaynaklar

Tabakâtü'l-Kübrâ: İbn Sâd'ın (ö. 230/845) ilk siyer ansiklopedisi niteliğindeki eserinden *Abbasiler'de Nakîbü'n-Nükabâların Tayin ve Azilleri* konusunda istifade edilmiştir.

Fütûhu'l-Büldân: *Hz. Ömer Döneminde Divanların Tesisi ve Ehl-i Beyt'e Maaş Bağlanması* gibi konularda istifade ettiğimiz kaynak bir eserdir. Belâzürî'nin bu eseri Zakir Kadiri Ugan'ın[8] ve 1987 yılında Mustafa Fayda'nın[9] tercümeleriyle Türkçe'ye kazandırılmıştır.

Tarîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk: Tarîh-i Taberî[10] diye de bilinen bu eserin *Abbasiler Devrinde Nikâbetin Tesisi* kısmından istifade edilmiştir. Siyasî bir tarih kaynağı olan bu eserden; huruc eden seyyidlerin hareketleri, toplumla ve yöneticilerle ilişkileri konusunda da yararlandık. Ayrıca Taberî Tarihi'yle benzer özelliklerdeki İbn Kesîr[11] ve İbn Esîr'[12]in eserlerine de müracaat ettik.

Mürûcü'z-Zeheb: Mesûdî'nin (ö. 349/956) bu eseri, *Abbasiler Döneminde Nikâbet Teşkilâtı ve Talibîlere Ait Vakıflar* konusunda müracaat ettiğimiz bir kaynaktır.

El-Kâmil fi't-Tarîh: İbnü'l-Esîr'e ait eser, *Abbâsîler'de Nakîbü'n-Nükabâların Katıldıkları Umumî Merasimler ve Nakîblerin Maiyetindeki Kâtipler* gibi nikâbet teşkilâtıyla ilgili faydalı bilgiler sunmaktadır. Abbasi Halifeleri ile Selçuklu hükümdarları

8 Zakir Kadiri Ugan tarafından yapılan tercümesi 1956 yılında Milli Eğitim Bakanlığı klasikleri arasında yayınlanmıştır.

9 Mustafa Fayda'nın tercümesi ile 1987 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları arasında basılmıştır.

10 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, (310/923), **Tarîhü't-Taberî/Tarîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk**, (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kahire, 1419. Taberî (224-309/838-923)'nin bu eseri hilkatten 302/915 tarihine kadar gelir.

11 İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî, (774/1372), **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, (Thk. Abdurrahman El-Ladkî-Muhammed Beydûn), Beyrut, 1416/1996.

12 İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed el-Cezerî, (630/1233), **El-Kâmil fi't-Tarîh**, Beyrut, 1414/1994.

arasındaki ilişkiler açısından da önemli bir kaynak mesabesindeki bu eser 628/1230 yılına kadar meydana gelen olayları kapsamaktadır.

Nûrü'l-Ebsâr: Seyyid Eş-Şablancî'nin bu eserinden, *Fatımîler'de Nikâbet Teşkilâtı* hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Şablancî'nin, dört bâb bir hatimeden oluşan eserinin ilk babı Hz. Peygamber ve dört halife, ikinci babı Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve on iki imam, üçüncü babı Mısır'daki seyyidler ve son babı da dört mezhep imamıyla ilgilidir.[13]

El-Ahkâmü's-Sultâniye: Maverdî'nin (364-450/974-1058) yirmi bâb hâlinde tertip ettiği önemli bir hukuk kitabıdır.[14] Eserin dokuzuncu babı Abbasiler devri nikâbet teşkilâtına ayrılmıştır. *Abbasiler Devrinde Nikabet Teşkilâtının İşlevi, Umumî ve Hususî Nakîblerin Görevleri* gibi konular eserin tezimiz için istifade ettiğimiz kısmıdır. Aynı isimde ve aynı tarzda yazılmış olan El-Ferrâ'nın[15] (458/1065-1066) eserinin *Abbasiler Döneminde Nikâbet Teşkilâtı* kısmından da istifade ettik.

Subhü'l-A'şâ fî Sınâati'l-İnşâ:[16] Eser, sistematik şekilde tasnif edilmiş ve devrine ait önemli bilgi ve tarihi vesikaları toplayan ansiklopedi mahiyetindedir.[17] *Memlükler Dönemi Nikâbet Teşkilâtı* hakkında önemli bilgiler içeren bu eserde Memlükler dönemine ait iki nikâbet menşuru kayıtlıdır. Elimizdeki en eski nikâbet menşurları olması açısından da önemlidir.

Seyahatnâme-i İbn Batuta:[18] İbn Batuta, İslâm dünyası ile Türk âlemini en canlı şekilde aksettiren bir seyyâhtır. Eserden *İlhanlılar Devri Nikâbet Teşkilâtı, Seyyidler İçin Yapılan Dârü's-siyâdeler ve İşlevleri* konusunda Mehmet Şerif tarafından yapılan tercümesi üzerinden istifade ettik.

Takârîrü'l-Menâsıb (Devlet Makamlarına Tayinler): Selçuklu Türkiyesi'ne ait önemli kaynaklardan bir kısmı da münşaât mecmualarıdır. Devlet makamlarına yapılan tayinleri gösteren Takârîrü'l-Menâsıb adlı eser, yazma olarak Almanya Berlin Devlet

13 Mü'min b. Hasan Mü'min Şeblencî, **Nurü'l-Ebsar Fî Menâkîbi Âl-i Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr**, Kahire, 1375.
14 Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed El-Maverdî, **El-Ahkâmü's-Sultâniye**, Mısır, 1966.
15 Ebu Ya'la Muhammed b. Hüseyin El-Ferrâ, **El-Ahkâmüs-Sultâniye**, Mısır, 1966.
16 Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali El-Kalkaşandî, **Subhü'l-A'şâ fî Sınâati'l-İnşâ**, Kahire, tsz. Merkez İnşa Divanında görev alan büyük Münşi ve Tarihçi Kalkaşendî eserini, miladî 1353-1418 tarihleri arasında yazmıştır.
17 M. Şehabeddin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlük Sultanlığı**, İstanbul, 1961, s. 1, 2-16.
18 İbn Batuta, **Seyahatnâme-i İbn Batuta**, (Trc. Mehmet Şerif), İstanbul, 1333-35.

kütüphanesindedir.[19] "Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar" adıyla Osman Turan tarafından neşredilmiştir.[20] Selçuklular dönemine ait orijinal vesikaları içerir. Sadreddin Yusuf'un Selçuklu Devleti'ndeki seyyidlere *Nakîbü'l-Eşrâf Atanma Menşûru*, Cemaleddin isimli bir seyyide verilen *Müsellimlik Fermanı*, Seyyid Celaleddin Veled-i Salaye'ye *Devlet Hazinesinden Tahsisat Ayrıldığına Dair Fermanlar* tezimiz için istifade ettiğimiz kısımdır.[21]

1.4.2. Osmanlı Dönemi Kaynakları

Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri: Osmanlı Devleti'nde görev yapan Nakîbü'l-Eşrâflar, kendi dönemlerinde siyâdet hücceti verdiği seyyid veya şeriflerin isimlerini, siyâdet silsilelerini ve ikametgâhlarını kaydettiği ve ismine "nakîb ceridesi","Şecere-i Tayyibe Defteri","Sâdât Defteri" veya "Nakîbü'l-Eşrâf Defteri" denilen defterler tutarlardı.[22] Seyyidler, ellerindeki şecereler herhangi bir sebeple kaybolunca veya sonrasında şecerelerini tutmadıklarında, merkezdeki Nakîbü'l-Eşrâf'a veya kazalardaki Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarına müracaat ederek, bu defterlerdeki kayıtlardan yararlanarak siyâdetlerini ispatlayabiliyorlardı.

İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi'nde toplam 47 adet Nakîbü'l-Eşrâf Defteri[23] bulunmaktadır. Bu defter serisi, *Siyâdet Hüccet Defterleri, İcmal ve İsim Fihrist Defterleri, Teftiş Defterleri, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Atama Defterleri ve Maaş Defterleri* olmak üzere beş bölümdür.

Siyâdet Hücceti Defterleri: Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından düzenlenen siyâdet hüccetlerinin sûretlerinin kaydedildiği defterlerdir. Osmanlı Devleti'nde seyyid olduğunu ispatlayan kişiye Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından siyâdet hücceti düzenlenir ve bu hüccet seyyid olanlar ile müteseyyidleri (seyyid olmadığı halde seyyid olduğunu iddia edenleri) ayırmada kolaylık sağlardı.

İcmâl ve İsim Fihrist Defterleri: Nakîbü'l-Eşrâfların düzenledikleri hüccetlerdeki

---

19 Osman Turan,**Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, TTK, Ankara, 1988, Giriş kısmı, s.12.

20 Eser 1958 yılında **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar** adıyla Osman Turan tarafından neşredildi, 1988 yılında da Türk Tarih Kurumu tarafından tekrar basıldı.

21 Menşur ve fermanlar için bkz., Turan, **a.g.e.**, L, L1 ve L2. Vesikalar s.55-57.

22 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, 1988, s. 167.

23 Gerek kataloglarda gerekse belgelerde **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri** olarak geçmektedir. Biz de bundan dolayı bu ismi tercih ettik.

isimlerin alfabetik sırayla kaydedildiği defterlerdir. Bu defterler, seyyid olduğunu ispat etmiş kişilerin kaydının araştırılmasında kolaylık sağlaması için düzenlenmiştir.

Teftiş Defterleri: Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından zaman zaman muhtelif bölgelerde seyyidlerin teftişi yapılmıştır. Bu teftiş esnasında seyyidliği sahih olmayanlar siyâdetten men edilmiştir. Teftiş defterleri de, siyâdetten men edilenlerin kayıtlarının tutulduğu defterlerdir.

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Atama Defterleri: Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamı olarak atanan kişilerin tayin tarihi ve mahallerini gösteren defterlerdir.

Maaş Defterleri: Seyyidlere verilen maaşa mahsus defterlerdir.

Meşîhat Arşivi'ndeki Belgeler: Meşihat Arşivi'ndeki evrak türleri XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX yüzyılın ilk çeyreğine ait belgelerle sınırlıdır. Yani XVIII. yüzyıl ve öncesiyle ilgili Meşîhat Arşivi'ndeki evrak serileri arasında belge yoktur. Fakat mevcut belgeler arasında *fetva, i'lam, hüccet, berat/menşur, ferman, ma'rûz, tezkire, mazbata, lâyiha, müzekkire* ve *istid'a* gibi çeşitli belge türleri bulunmaktadır.

Tezimizde istifade ettiğimiz Meşîhat Arşivi evraklarını başlıca üç ana bölümde değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki *Gelen Evrak* dediğimiz *(EO)* gruptur. Bu gruptaki belgeler *Şeyhülislâmlığa vilayet, sadaret ve nezaretlerden gelen evraklar* olup, en önemli özelliği konuyla ilgili yapılan işlemlerin aynı evrakın arka yüzüne yazılarak cevaplanmasıdır.

İkinci Bölüm *Tahrirat (THR)* evrakı olup, Ş*eyhülislâmlığın yaptığı yazışmaların müsvedde kayıtları*ndan oluşur. Bu grubun özelliği de, 1328 yılından sonraki gelen evrak fonuna ait belgelerin de aynı dosya içerisinde muhafaza edilmesi sebebiyle evrakın şeyhülislâmlıktaki serüveninin daha teferruatlı takip edilebilmesidir.

Üçüncü bölüm ise *ilmiyeye mensup ulemanın özlük dosyaları*dır. Daha farklı bir ifadeyle Şeyhülislâmlıkta görev yapan ulemanın *sicil-i ahval dosyaları (SAİD)*dır. Bu dosyalarda; şahsın ismi, soyu, doğum yeri ve tarihi, eğitim gördüğü okullar, memuriyete tayininden emekli oluncaya kadarki serüveni, icazetnamesi, varsa yazdığı risaleler gibi muhtelif bilgilere ulaşılması araştırmacılar açısından büyük önem arz etmektedir.

Şimdi bu bahsettiğimiz bölümleri kısaca açıklayalım:

Meşîhat Evrak Odası (EO): Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısına

kadar devletin yazışmalarındaki evrak sisteminde müşahede edilen en önemli özellik, gelen yazılara verilen cevabın aynı evrak üzerine kaydedilmiş olmasıdır. Muamelenin gelen evrak üzerinde icra edilmesi usulü, büroların *leff* adı verilen ve gelen evrakla ilgili muamelenin ayrı bir kâğıda yazılması esasına dayanan usulün kabulüne kadar devam etmiştir.[24] Giden evrakın suretlerinin defterlere kaydedilmesi işi ise dosya sistemine geçilinceye kadar aynı şekilde sürmüştür.

Meşîhat Arşivi'ndeki evrak, başlıca iki ana seriden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, dosya usulü sisteme geçilmeden önceki sistem olup, gelen evrakın muamele gördükten sonra paketler hâlinde, bir sıra dâhilinde muhafaza edildiği seridir. Evrak Odası (EO) adını verdiğimiz bu seride, şeyhülislâmlığa sadaretten, vilayet ve nezaretlerden gelen evrakın muamelesinin yine aynı belge üzerine yazılarak tamamlandığı görülmektedir. Ayrıca bu serideki belgelerin muhteva sahasının çok geniş ve çok çeşitli olduğunu belirtmeliyiz. Zira şeyhülislâmlığa hemen hemen her konuda evrak gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde evraklar, dosya usulünün başlangıcına kadar zarflar veya paketler içerisinde muhafaza edilmiştir. Bu döneme ait arşiv belgeleri muamelenin bitiş tarihini esas alan bir numara ile tek bir seri teşkil edecek şekilde arşivlenmiştir. Yapılan yazışmaların suretleri müzekkire, derkenar ve müsvedde ismi verilen defterlere kaydedilmiş, ancak evrak olarak saklanmamıştır. Bu sebeple tüm muamelelerin üzerinde yapıldığı gelen evrak fonu aynı zamanda evrak olarak saklanan ilk malzemeyi de teşkil etmektedir.

Meşîhat Arşivi'nde bu bahsettiğimiz tarzda yani "Evrak Odası"na ait 350 bin belge bulunmaktadır. Bu belgelerin tamamı tasnif edilerek dijital ortama aktarılmıştır. Bu evrak serisinin tamamını taradıktan sonra seyyidlerle ilgili olanları seçerek tezimizde kullandık. Dipnotlarda da bu belgelerin arşivdeki adreslerini gösterdik.

Meşîhat'ten Sadaret'e ve Vilayetlere Gönderilen Tahrirat (THR): İkinci grup ise gelen evrak ile giden evrak müsveddesinin bir arada muhafaza edildiği dosya usulü evrak serisidir. Tahrirat (THR) şeklinde adlandırdığımız bu fonda, şeyhülislâmlığa gelen evrakın cevabî yazısı müsvedde olarak hazırlanmış ve gelen evrakla bu müsvedde cevabî yazı aynı dosya içerisinde muhafaza edilmiştir.

---

24 Bilgin Aydın, **Osmanlı Yenileşmesi Döneminde Bâb-ı Meşîhat'ın Bürokratik Yapısı ve Evrak İdaresi,** Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1996, s. 47.

Şeyhülislâmlık arşivindeki tüm resmi yazışmalar (THR evrakı), makamı temsilen Meşîhat yani şeyhülislâm adına yapılmaktaydı. Yani Meşîhat'e bağlı meclis ve dairelerin istisnaî haller dışında kendi adlarına yazışma yapmaları mümkün değildi. Meclisler; "müzekkire, derkenar, takrir veya ilmühaber" adı verilen yazılarla görüşlerini Meşîhat makamına bildirir, şeyhülislâm veya müsteşarın uygun görmesiyle de Meşîhat tezkiresi olarak kaleme alınırdı.

Bahsettiğimiz bu tahrirat evrakının tamamını tezimiz için taradık. Özellikle de şeyhülislâmlığın sadaretle yaptığı yazışmaları büyük bir titizlikle inceledik ve bir çoğunu tezimizin muhtelif yerlerinde kullandık. Bu belgelerin Meşîhat Arşivi'ndeki adreslerini de dipnotlar şeklinde belirttik.

İlmiye Teşkilâtına Ait Sicill-i Ahvâl Dosyaları: Osmanlılar'da biyografi yazıcılığına büyük önem verilmiş ve XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı şairleri ile ulema ve şeyhlerin biyografilerinin yer aldığı *tezkire* ve *tabakat* kitapları yazılmıştır. Ayrıca şeyhülislâm, hattat, musikişinas, sadrazam ve reisülküttap gibi çok çeşitli devlet görevlileri ve sanatkârlara mahsus olmak üzere tercüme-i ahval eserleri telif edilmiştir. Vakayinameler, resmî atama ve azillerin işlendiği Divan-ı Hümâyûn-ı Ruus ve Tahvil Kalemi kayıtları ile diğer pek çok resmî-gayrı resmî belge ve bilgi bu biyografi eserlerine kaynaklık etmiştir.

Bunun yanısıra Osmanlı bürokrasisinde XIX. yüzyıla kadar mülki memurların tercüme-i hallerinin tafsilatlı şekilde resmi olarak tutulmadığı gibi, personel sicillerini tutmakla görevli resmî bir kurum da mevcut değildi. Ancak Tanzimat'tan sonra devletin memur politikası ve bunların özlük hakları konusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, devletin istihdam ettiği personeli hakkında gerekli bilgilere en hızlı ve kolay ulaşabilme ihtiyacından doğmuştur. Bu konuda yapılmış bazı hususî düzenlemeler olmakla beraber ilk kez daha kapsamlı bir şekilde 1879 yılında bu amaca matuf olarak "Sicill-i Ahval Komisyonu" kuruldu. Tarihî süreç içinde de tüm nezaretler ve diğer idarî birimler kendi sicil şubelerini kurdular. Bu şubelerden biri de Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval Şubesi idi.[25]

Sicill-i Ahval dosya ve defterlerinin hazırlanması için matbu sicil varakaları oluşturulmuş olup aynı şekilde bunlar merkez ve taşradaki ilmiye sınıfına mensup

25 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gülden Sarıyıldız, **Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)**, İstanbul, 2004, s. 4-28.

memurlara gönderilmiştir. Ardından her bir şahsa bir sicil numarası verilerek iade edilen varakalar bu sayılara göre dosyalara konmuştur. Bu Meşîhat sicil dosyalarında, başında "*Daire-i Meşîhat-ı İslâmiye Sicil Şubesi*" klişesi, onun altında da *es'ile* ve *ecvibe* başlıklarıyla ikiye bölünmüş soru ve cevap haneleri bulunan tercüme-i hâl varakası, ayrıca *intihabname, mürasele, berat* ve *ferman* gibi tayin muamelelerinin seyrine ait evraklar; Meşîhat memurlarının tayin edildikleri görevler ve aldıkları maaşlarla ilgili olarak Anadolu ve Rumeli tezkirehanelerinin, Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm-ı Şer'iyye'nin, Muhasebat Dairesi'nin, Sicill-i Ahval Şubesi ve diğer birimlerin düzenledikleri pusula ve müzekkireler yer almaktadır. Ayrıca eğitim ve memuriyet hayatını belgeleyen icazetname, izinname, şehâdetnâme gibi vesikalar ile vefat nedeniyle mahalle muhtarlığından Bâb-ı Meşîhat'e gönderilen ilmühaberler de bu sicil dosyalarında saklandığı gibi, tercüme-i hâl varakalarının doldurulmasından sonra memurların tayin olundukları yeni görevler ve maaşlarıyla ilgili bilgilerin takibi için gerekli, *Tercüme-i hâl varakalarının telhîsine mahsûs müsvedde varakasıdır* ve *Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval tescilâtına mahsûs müsvedde varakasıdır,* klişelerini taşıyan evrak da dosyalara eklenmektedir.[26]

Tüm bu belgeleri ve diğer belge gruplarını kendi konu başlığımız ekseninde tarayarak içlerinden seyyid ve şeriflerle ilgili olanları ayıkladık. Zira bu fonlar arasından seçtiğimiz belgelerin Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri'yle birlikte değerlendirilmesinin daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Tercüme-i Hâl Kitapları / Biyografik Eserler : Biyografik eserlerden, seyyid ve şeriflerin şahsiyetleri yanında sosyal tabanları ve ilmî kariyerleri hususunda da bilgi sahibi olmaktayız. Osmanlı dönemindeki ulemâ, vüzerâ, meşâyih ve üdebânın biyografileri hususunda; Ahmed İsamüddin Efendi'nin *Şakâyıku'n-Nûmaniye,*[27] Mehmet Mecdî Efendi'nin *Hadâikü'ş-Şakâik,*[28] Nev'izâde Atâi'nin *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik,*[29] Şeyhî Mehmed Efendi'nin *Vekâyiü'l-Fudalâ*[30] ve Müstakimzâde Süleyman

26 Aydın, **Bâb-ı Meşîhat'ın Bürokratik Yapısı**, s. 53.

27 İsamüddin Efendi, Taşkörüzâde Ahmed, **Şakâyıku'n-Nûmaniye**. Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 965/1557-8 yılına kadarki Osmanlı âlim ve şeyhlerinin biyografilerini ihtiva etmektedir.

28 Mehmed Mecdî Efendi, **Şakâik-ı Nûmaniye ve Zeyilleri**, **Hadâikü'ş-Şakâik**, (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989. Mehmed Mecdî Efendi, alim, müverrih ve biyografi uzmanıdır. Taşköprüzâde Ahmed İsamüddin Efendi'nin (ö. 968/1560-61) Şakâyıku'n-Nûmaniye adlı eserini ilaveler yaparak 995/1586-87 tarihinde tercüme etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yetişmiş alim ve şeyhlerin tercüme-i hallerini ihtiva eden eserde, I. Osman devrinden başlayarak Kanuni Sultan Süleyman'a kadar her padişahın dönemi tabaka tabaka on bölüme ayrılmıştır.

29 Nev'izâde Atâî, **Şakâik-ı Nûmaniye ve Zeyilleri, Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik**, (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989. Atâyî, Taşköprüzâde İsamüddin Efendi'nin 965/1557-8 yılında

Sadeddin Efendi'nin *Devhatü'l-Meşâyih*[31] adlı eserlerinden istifade ettik.

Tasavvuf ehlinden olup aynı zamanda seyyid olan bazı tarikat mensuplarının hayatlarıyla ilgili de Sadık Vicdânî'nin *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*[32]*'si* ve İsmail Hakkı Bursevî'nin *Kitab-ı Silsile-i Celvetiye*[33]'sine müracaat ettik.

Osmanlı döneminde nikâbet teşkilatının kuruluşu hakkında bilgi veren, Nakîbü'l-Eşrâfların biyografilerini anlatan Ahmed Nazif Efendi'nin (ö. 1275/1858-59) *Riyâzü'n-Nükabâ*[34]'sı ve Ahmed Rıfat Efendi'nin *Devhatü'n-Nükabâ*[35]'sı biyografi konusunda en çok istifade ettiğimiz kaynaklardandır.

Şuara Tezkireleri: Şairlerin biyografilerini ve sosyal durumlarını anlatan eserlerdir. *Nakîbü'l-Eşrâfların, Seyyid ve Şeriflerin Toplumsal Durumları* hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Tezkirelerden, toplumun bir aynası niteliğindeki şairlerden, seyyid ve şeriflerin hayatları ve edebî yönleriyle alâkalı bilgiler elde edildiği gibi, Hz. Peygamber'in evladı taraftarı olarak bilinen şairlerin hayatlarıyla ilgili bilgiler de elde edilmektedir.

Tezkîretü'ş-Şuarâ: Kastamonulu Latifî diye bilinen Abdülaziz Çelebi'nin (M. 1491-1585) bu tezkiresi, üç bölümden meydana gelmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud Efendi'yi "emîrî" mahlası ile anlatması bizim için önemlidir.

Âşık Çelebi'nin *Meşâirüş-Şuarâ*[36]'sı ve Kınalızâde Hasan Çelebi'nin *Tezkîretü'ş-*

---

son bulan eserine yaptığı zeylle, bu tarihten (965'den) 1042/1632-3 yıllarına kadar Osmanlı padişahlarının, devlet adamlarının, bilgin ve şeyhlerinin biyografilerini yazmıştır. Nikâbet teşkilâtının kuruluş dönemiyle ilgili bilgileri ihtiva eden eserde bazı Nakîbü'l-Eşrâfların hal tercümeleri de yer almaktadır.

30 Şeyhî Mehmed Efendi, **Vekâyiü'l-Fudalâ,** I-II, (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989.

31 Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, **Devhatü'l-Meşâyih**, İstanbul, 1987. Osmanlı Devleti Şeyhülislâmlarının ilki olan Molla Fenâri ile başlayıp, Feyzullahzâde Mustafa Efendi'ye kadar 63 Şeyhülislâmın biyografisini içerir. Esere iki zeyl yapılmış olup, 1200/1785-86 tarihlerine kadar gelir. Bazı Nakîbü'l-Eşrâfların Şeyhülislâm olarak görev yapmış olmaları sebebiyle eserde biyografileri mevcuttur.

32 Sadık Vicdâni, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, İstanbul, 1338-1340.

33 İsmail Hakkı Bursevî, **Kitâb-ı Silsile-i Celvetiye**, İstanbul, 1291.

34 Ahmed Nazif Efendi, **Riyâzü'n-Nükabâ**, Süleymaniye Kütb. Hacı Mahmut Efn. Bölümü, nr. 4590. Ahmed Nazif Efendi, **Takvîmü't-Tevârih**'i kaynak olarak kullanarak Osmanlılarda nikâbetin kuruluşu ve 900/1494-95 tarihinde II. Bâyezid devrinde tekrat ihdâsı hakkında bilgi verir. İlk Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mahmud Efendi'den başlayarak 56 Nakîbü'l-Eşrâfın biyografisini verir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonunda nr. 2275, 2276 ve Fatih Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonunda nr. 723'de kayıtlı yazmaları da bulunmaktadır.

35 Ahmed Rıfat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ,** İstanbul, 1283. Sâdât Nezâretinin kurulması ve II. Bâyezid döneminde tekrar ihdasından (900/1494-95) başlayarak 1278/1861-62 tarihine kadarki 62 Nakîbü'l-Eşrâfın biyografilerinin anlatıldığı kıymetli bir eserdir. Eser 1283 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.

36 Âşık Çelebi, **Meşâirüş-Şuarâ or Tezkere of Âşık Çelebi**, (Nşr. G. M. Meredith-Owens), Londra,

Şuarâ[37]'sı tezimizde kullandığımız kaynaklardandır.

Vekayinâmeler/Tarihler : Osmanlı Devleti'ndeki seyyid ve şeriflerle ilgili bilgiler veren tarih kitaplarına özellikle müraccat ettik. Bu eserler, *Seyyid ve Şeriflerin Yönetimle İlişkileri, Devlet Teşkilâtı ve Teşrifatındaki Yerleri* konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Âşıkpaşazâde'nin *Tevârîh-i Âl-i Osman*[38]'ı, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Künhü'l-Ahbar*[39]'ı, *Tarîh-i Selânikî*[40] ve *Tarîh-i Peçevî*[41] ilk müracaat ettiğimiz kaynaklardandır.

Takvîmü't-Tevârîh: Kâtip Çelebi'nin bu eserinden, *Osmanlı Devleti'nde Nikâbet Teşkilâtının Kuruluşu ve Tarihçesi*, ayrıca 900/1494-5 tarihinden 1144/1732 tarihine kadarki *Nakîbü'l-Eşrâfların Görev ve Azil Tarihleri* konusunda istifade ettik. Aynı yazarın 1000-1065/1592-1654 yılları arasındaki olayları anlattığı *Fezleke*'sinden nikâbet teşkilâtı ile ilgili verdiği bilgilerden de yararlandık.

Tableau General de L'Empire Ottoman: 18. yüzyılda İstanbul'da uzun yıllar İsveç büyük elçiliği yapmış olan D'Ohsson'un, *Osmanlı İmparatorluk Müesseselerini ve Toplumun Örf ve Âdetlerini* ele aldığı yedi ciltlik eseridir.[42] Osmanlı müesseseleri içerisinde Nakîbü'l-Eşrâflığı da anlatan yazar Osmanlı medeniyetini, örf ve adetlerini tafsilatlı olarak anlatmıştır. Biz tezimizde eserin Paris 1791'deki Fransızca baskısının sadece dördüncü cildinden istifade ettik. Bu cildin belli bir bölümü Zerhan Yüksel'in "18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Âdetler" isimli tercümesiyle Türkçe'ye kazandırılmıştır.[43]

Yine Avrupalıların Osmanlı ülkesinde bulundukları dönemde kaleme aldıkları Michel Baudier'nin *Histoire Generale de la Religion des Turcs*,[44] ve Paul Ricaut'un *The History of The Present State of The Ottoman Empire*[45] adlı eserlerinden *Seyyid ve Şeriflerin*

1971.

37 Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkîretü'ş-Şuarâ**, I-II, (Haz. İbrahim Kutluk), Ankara, 1989.

38 Âşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osman/Âşıkpaşazâde Tarihi**, (Nşr. Âli Bey), İstanbul, 1332.

39 Gelibolulu Mustafa Âli, **Künhü'l-Ahbâr**, İstanbul, 1277.

40 Selanikî Mustafa Efendi, **Tarîh-i Selânikî**, I-II, (Haz. Mehmet İpşirli), Ankara, 1999.

41 İbrahim Peçevî, **Tarîh-i Peçevî**, I-II, (Haz. Fahri Ç. Derin-Vahit Çabuk), İstanbul, 1980.

42 D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman**, I-VII, Paris, 1791. Yazar bu yedi ciltlik eserinde, Osmanlı İmparatorluğunun teşkilât ve medeniyet tarihini, örf ve adetlerini geniş ölçüde incelemiştir.

43 D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman**, (4. Cildin belli bir bölümü), "**18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Adetler**", (Trc. Zerhan Yüksel), Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser, İstanbul, trz.

44 Baudier, Michel, Histoire Generale de la Religion des Turcs, Paris, 1625.

45 Paul Ricaut, **The History of The Present State of The Ottoman Empire**, Londra, 1686. Ricaut'un bu eseri, **Türklerin Siyasî Düsturları** ismiyle M. Reşat Uzmen tarfından Türkçeye kazandırılmıştır. Paul Ricaut, **Türklerin Siyasî Düsturları**, (Trc. M. Reşat Uzmen), Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y.

Hukukî Durumları, Devlet Teşkilâtı ve Teşrifatındaki Yerleri gibi konularda yararlandık.

Siyâsetnâmeler / Nasihatnâmeler: Yöneticiler ve toplum nezdinde seyyid ve şeriflerin konumunun belirlenmesinde istifade edeceğimiz eser türü şüphesiz siyasetnâmelerdir. Bu türün Türk tarihi'ndeki ilk örneği, Yusuf Has Hacib'in 462/1070 tarihinde yazdığı ve Karahanlı Hükümdarı Satuk Buğra Han'a sunduğu *Kutadgu Bilig* adlı eseridir. Eserde hükümdara, seyyid ve şerifler ile iyi münasebet tavsiye edilmektedir.

Selçuklular dönemine ait Nizamülmülk'ün *Siyasetnâme*'sinde de seyyid ve şeriflerle ilgili bahis bulunmaktadır. Ayrıca Tursun Beğ'in *Tarîh-i Ebu'l-Feth*'i, Kınalızâde Ali'nin *Ahlâk-ı Alâi*'si, seyyid ve şeriflerin yöneticilerle ilişkilerinin incelenmesi açısından istifade ettiğimiz eserlerdir.

Ayrıca 16. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve devlet yönetiminde bozulmalar sebebiyle, durumun düzeltilmesi için *ıslahat layihaları* hazırlanmıştır. Bu ıslahat layihalarında seyyidlerle ilgili tavsiyeler olduğu gibi müteseyyidlerle mücadele yöntemleri de anlatılmaktadır. Bunlardan en mühim olanları ve tezimizde de seyyidlerden bahseden bölümlerinden istifade ettiğimiz layihalar, *Kitâb-ı Müstetâb, Hırzü'l-Mülûk* ve *Kitâbü Mesâlîhi'l-Müslimîn ve Menâfii'l-Mü'minîn*[46]'dir.

Şer'iyye Sicilleri: Şer'iyye Sicilleri; hukuk, ceza, emniyet, asayiş, ziraat, hayvancılık, ticaret, sanayi ve tımarlar ile mukataaların teftiş ve murakabesi; alım-satım, cizye, hibe, bâc, avarız gibi vergilerin denetimi; veraset, kassam muamelatı, evlenme, boşanma, nafaka kayıtları, bir kısım fetvalar; vatandaşlarla saray arasındaki münasebetler, gayr-ı müslimler ile Müslüman vatandaşlar arasındaki münasebetler; şehircilik, mimarî yapı, köy ve kasabaların durumu, sosyal hayat ve çevre gibi daha birçok yönden devlet yapısını en güvenilir biçimde ortaya koyan dinî, hukukî, iktisadî ve içtimâî konulardaki birçok vesikayı ihtiva etmektedir.

Şer'iyye Sicilleri'nde, toplumun bir parçası olan seyyidler hakkında da birçok vesikaya rastlanmaktadır. Seyyidlerin gerek yöneticilerle gerekse kendi aralarındaki bir takım anlaşmazlıklarda yargıya müracaat ettikleri ve sorunlarının kadı huzurunda çözüme kavuşturulduğu Şer'iyye Sicilleri'nden bilinmektedir. Seyyidlik iddiasında bulunan kişilerin bu iddiasını kadı huzurunda ikrar ettiği örneklere de rastlanmaktadır. Ayrıca

46 **Kitâb-ı Müstetâb, Hırzü'l-Mülûk, Kitâbü Mesâlîhi'l-Müslimîn ve Menâfii'l-Mü'minîn**, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar", (Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988. Bu üç kıymetli eser Yaşar Yücel tarafından tıpkıbasımlarıyla beraber neşredilmiştir.

sicillerden, resmi görevlilerin atama menşurlarının, bulundukları bölgenin kadısı tarafından Şer'iyye Sicili'ne kaydedildiği ve bu şekilde atamanın resmiyet kazandığı bilgisine ulaşıldığı gibi, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının atama menşurlarının suretlerine de ulaşılabilmektedir. Tüm bu belgeler ve verilen kararlar sicillerden takip edilebilmektedir.

Şer'iyye Sicilleri içerisinde müstakil emir/ferman sicilleri de bulunmaktadır. Seyyidlerle ilgili verilen hükümleri, çıkarılan ferman suretlerini bu sicillerden takip etme imkânını bulabilmekteyiz. Biz tezimizde İstanbul Kadılığına ait ferman sicillerini tarayarak seyyidlerle ilgili olanları kullandık ve dipnotlarda bu belgelere işaret ettik. Ayrıca seyyidlik iddiasında bulunanların davalarını görmek için özellikle Konya, Karaman, Kayseri, Antep, Çorum, Sivas, Amasya gibi Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından teftiş yapılan bölgelerin sicillerini tetkik ettik. Bu bölümde asıl amacımız müteseyyidlerle ilgili kayıtları ortaya çıkarmak olduğundan teftiş yapılan bölgelerle paralel olan Şer'iyye Sicilleri'ni incelemekle iktifa ettik.

Kanunnameler: Osmanlı hukukunun büyük bir bölümünü teşkil eden kanunnameler, günümüze ulaşan önemli kanun metni kaynaklarındandır. Kanunnamelerin kaynağı ve dayanağı ise padişah iradeleridir. Tezimizde incelemek üzere seçtiğimiz bazı Osmanlı Kanunamelerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Mehmed b. Abdüsselam'ın 1102/1691 tarihinde tertip ettiği kanunname mecmuasında kadı, müderris, imam, hatip ve seyyidlerin askerî sınıftan sayıldıklarından raiyyet rusûmu vermemelerini hükme bağlanır.[47]

Tarihi ve tertip edeni bilinmeyen bir Osmanlı Kanunnamesinde tapu, kışlak, yaylak ve diğer bazı vergilerden söz eden eserde seyyidlerle ilgili bölüm de vardır.[48]

Hazerfen Hüseyin Çelebi'nin (ö. 1089/1678) *Telhîsü'l-Beyân li Kavânîn-i Âl-i Osman* adlı eseri, Osmanlı'da nikâbet teşkilatının kurulmasıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca yazar, nikâbetin kuruluşundan 1085/1577 tarihine kadar Nakîbü'l-Eşrâf olanların tayin, azil ve vefat tarihlerini de göstermektedir. [49]

---

47 İstanbul Kitaplıkları, **Tarih Coğrafya Yazmaları Kataloğu**, s. 803-804; **Kanunname**, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Böl., nr. 3735, vr. 15.

48 Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Böl., nr. 3762/5, vr. 60.

49 Türk Ansiklopedisi, XIX, 207; BOA, nr. 220. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar kısmındaki bazı **Osmanlı Kanunnâmeleri** şunlardır: T.Y.Böl, nr. 5828'daki 81 varaklık kanunname; aynı bölümde nr. 4109'da kayıtlı 1004/1595-6 tarihli kanunname; nr. 1807'de kayıtlı **Kavânîn-i Kadîme-i Osmaniye** ve İstanbul Üniv. Kütb., nr. 5846, 1194/1780 tarihli kanunnâmeler. Bu kanunnâmelerde seyyidlerin askerî olduklarına ve bir takım vergilerden muafiyetlerine dikkat

Mühimme Defterleri: Merkezden gönderilen hükümlerin suretlerinin kaydedildiği defterlere *Mühimme Defterleri* denmektedir. Seyydilerle ehl-i örf arasındaki sürtüşmelerin merkeze arz edilmesi üzerine sâdır olan fermanlar, ayrıca seyyidlerin teftişi, özellikle Safevîlerle Osmanlı Devleti arasında gerginliğin yaşandığı dönemlerde Safevîlerle ilişkisi olduğu düşünülen Kızılbaşların takibi, vergi konusunda seyyidlere yapılan baskılar ve müteseyyidlerin men edilmesi hususunda mühimmelerde çok sayıda hüküm yer almaktadır.

Arşiv Vesikaları : Meşîhat Arşivi'nin haricinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde de *İbnül-Emîn* (ensâb), *Ali Emîrî Tasnifi*, *Maliyeden Müdevver Defterler*, *Anadolu Muhasebesi Kalemi* ve daha muhtelif fonlarda seyyidlerle ilgili çok sayıda belge bulunmaktadır. Özellikle arz ve iradelerde Nakîbü'l-Eşrâf, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve çavuşlarının atamaları, ayrıca bu görevlilere tahsis edilen maaşlarla ilgili çok sayıda belgeden istifade ettik.

Tapu Tahrir Defterleri: Osmanlı Devleti'nde ele geçirilen arazinin kayıtları il yazıcıları/vilayet kâtipleri tarafından yazılmaktaydı. *Tahrir Defteri* dediğimiz bu kayıtların bulunduğu defterlere o bölgede vergi veren vatandaşların isimleri not düşüldüğü gibi, vergiden muaf olanların da bilgileri yazılmaktaydı. Bu kapsamda seyyid ve şerifler de Tapu Tahrir Defteri'ne seyyid olarak kayıt ediliyordu.

Tapu Tahrir Defterleri, Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi ve İstanbul Osmanlı Arşivi'nde *mufassal*, *icmâl* ve *evkâf* olmak üzere üç bölümde tasnif edilmiştir. Seyyidlerle ilgili kayıtlar mufassal ve evkâf defterlerinde yer almaktadır. Mufassal defterlerde yetişkin erkek nüfusu ve alınacak vergi kaydedilmiştir. Seyyidler belli vergilerden muaf oldukları için bu defterlerde seyyidlikleri belirtilmiştir. Evkaf defterlerinde de bölgede yer alan vakıflar, vakıfların gelirleri ve bu gelirlerin dağıtımı gibi bilgiler kayıtlıdır. Biz tezimizde yine teftiş yapılan bölgelere ait tahrir defterlerini inceleyerek, kanunnamelerdeki bilgiler ışığında seyyidlerin sahip olduğu vergi muafiyetlerini ve vakıf gelirlerinden kendilerine yapılan tahsisatları göstermeye çalıştık.

1.4.3. Yakın Dönem Müstakil Çalışmalar

Tezimizde ayrıca son dönemlerde yapılmış müstakil çalışmalardan da istifade ettik. Özellikle seyyid-şerif adlandırmaları hususunda yararlandığımız İslâm Ansiklopedisi'ndeki

---

çekildiği gibi, seyyidliğin tanımı, yeşil alametlerin seyyidlere mahsus oluşu gibi hususlara da değinilmiştir.

Arendonk'un "Şerif" maddesi[50] ile W. Haig'in "Seyyid" maddelerinde,[51] İslâm toplumlarında seyyid ve şeriflere ana hatlarıyla temas edilmiştir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerreme Emirleri* adlı eserinde Hasanî soydan gelen Mekke şerifleri ve bu şeriflerin Osmanlı Devleti ile ilişkileri, seyyid ve şeriflerin teşkilâtları hakkında bilgi vermiştir. Aynı yazarın, *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilâtı* adlı çalışmasında da Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâf müessesesi hakkında açıklamalar yer almaktadır. Fakat siyâdet hüccetlerinin sahihliği konusunda ve ayrıca seyyid-şerif isimlendirmesinde yazarın tespitlerine katılmadığımızı tezimizin belli bölümlerinde ifade ettik. *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* adlı eserinde de Abbasiler ve Memlükler gibi İslâm devletlerindeki seyyidler hakkında bilgilere rastlanmaktadır.

Murat Sarıcık, *Osmanlı İmparatorluğunda Nakîbüleşrâflık Müessesesi* adlı çalışmasında bu müesseseyi genel hatlarıyla izah etmektedir. Aynı yazarın *Kavram ve Misyon Olarak Ehl-i Beyt* adlı çalışması da istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Rüya Kılıç'ın *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler* adlı çok kıymetli çalışmasında *Osmanlı'da Seyyid ve Şerifler*, *Kurumsallaşma ve İmtiyazları*, *Toplumsal Dokudaki Yerleri* gibi bölümlerle bir sosyal tarih çalışması niteliğindeki eseri bizim için bir rehber ve başucu kitabı özelliği taşımaktadır.

M. Bahaüddin Varol'un *Hilafet Mücadelesi'nde Ehl-i Beyt Nesli* ile Gülgün Uyar'ın *Ehl-i Beyt, İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evladı* isimli çalışmalarından, Ehl-i Beyt kavramı ile Osmanlı öncesi seyyid ve şeriflerin konumu noktasında istifade ettik.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz fakat burada saymadığımız çok sayıda eseri de bibliyografya kısmında belirttik.

Tezimizin konularını müstakil başlıklar altında ve arşiv belgeleri ışığında incelemeye geçmeden önce; Osmanlı toplumunda, sosyal düzenin sağlanmasına katkıda bulunan seyyid ve şerif kavramlarını, ayrıca ona yakın ifadeleri, bu terimlerin tarihi süreç içerisinde kazandıkları yeni anlamları ve geçirdikleri dönüşümleri açıklamaya çalışalım.

2. İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ AÇISINDAN SEYYİD VE

50 C. Van Arendonk, "Şerif", **İA**, XI/435-442.
51 T. W. Haig, "Seyyid", **İA**, X/40-43

ŞERİFLERLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Sosyal düzenin sağlanmasına katkıda bulunan herhangi bir sosyal grubu incelemeden önce özellikle bu tür grupları tanımlayan terimleri açıklamanın uygun olacağını düşündüğümüzden ilk olarak *Seyyid*, Ş*erif* ve *Ehl-i Beyt* kavramlarını kısaca açıklayalım.

2.1. Seyyid

Kelime olarak *seyyid*; *sâde, -yesûdü, siyâdeten, süvdeten, seydûdeten, sûden, sü'deden-* fiilinden *sâid* veya *seyyid* şeklinde türemiştir.[52] Çoğulu ise *sâde*, *sâdât* ve *seyâyid'*dir.[53] Bu kelimenin türetildiği fiil ise, "efendi, malik, şerif, faziletli, kerim, halim, kavminin sıkıntısına tahammül eden, reis, önde gelen kişi, başkan, köle ve hizmetçileri olan, bir cemaatin mütevellisi" gibi manalara geldiği gibi, "insanlara liderlik yapan, yönetici ve öncü olan, kadri yüce olan"[54] gibi anlamları da ihtiva etmektedir.

İslâm öncesi döneme baktığımızda *seyyid* kelimesinin lügat manasına uygun şekilde kullanıldığı görülmektedir.[55] İslâmiyetten önce siyasî, idarî ve sosyal bir fonksiyonu ifade eden *asabe*, *nesep* ve *haseb*in egemen olduğu Arap toplumunda seyyid ve şerif; şahsi hususiyetletleri, serveti ve soyu ile temayüz eden, toplumda belli saygın bir yeri bulunan, asil bir soydan ve temiz bir nesepten gelen, kuvvetli bir asabiyetle çevresinde nüfuz kazanan kabile reisi kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır.[56] İslâm öncesi Arap toplumunda, seyyid veya şeyh denilen idarecilerin otoriteleri altındaki kabilelerin siyasî ve idarî yönden ilkel bir yapısı bulunduğu, ayrıca bu kabilelerin basit bir teşkilâtlanmaya sahip olduğu bilinmektedir.[57] Kendi kabilesinin yaşlıları tarafından seçilen şeyh veya seyyid lâkaplı bu kabile başkanlarının aşiretleri üzerindeki otoriteleri ise onlara duyulan saygıyla ortaya

---

52 İbn Ebi Bekr, Muhammed b. Ebi bekr b. Abdilkadir er-Râzî (313/925), **Muhtâru's-Sıhah**, (thk. Mahmut Hâtır), Beyrut, 1415/1995, I/134; El-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakub eş-Şîrâzî (817/1414), **Kamûsü'l-Muhit**, Dımeşk, Mektebetü'n-Nur, trs., I/304; Ez-Zebîdî, Ebu'l-Feyz Seyyid Muhammed el-Hüseynî el-Vâsitî el-Hanefî (1205/1790), **Tâcü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kamûs**, Beyrut, Darü'l-fikr, 1307, II/384.

53 Fîrûzâbâdî, **a.g.e.**, I/304; Zebîdî, **Tâcü'l-arûs**, II/384.

54 Muhammed b. Ahmed El-Ezherî (370/980), **Tehzîbü'l-Lüga**, (thk. Ahmed Abdülalim el-Berdûnî-Abdüsselâm Muhammed Harun), Mısır 1384/1964, XIII/35; İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim el-Mısrî (711/1311), **Lisânü'l-Arab,** (thk. Mahmud Hâtır), Beyrut, 1413/1992, III/228-229.

55 Mithat Eser, **Abbâsîler'in İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konumları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s.1-2.

56 Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005, s.34; Eser, **a.g.e.**, s.2.

57 Atar, **Asr-ı Saadette Adliye Teşkilâtı, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, İstanbul, 1994, III/111.

çıkmaktaydı. Seyyidlik unvanının kazanılması ancak asalet, zenginlik, cömertlik, ticaret, maliye alanında maharet, yaşça büyüklük, kahramanlık, sabır, hilim, tevazu ve etkili konuşma gibi şahsi niteliklerle mümkün oluyordu.[58] Zira Hz. Peygamber'in ataları Kusay, Abdülmenaf, Haşim ve Abdülmuttalib Mekke'de Kâbe'nin yöneticilerinden olup kendi dönemlerinde seyyid şeklinde isimlendirilmişlerdir.[59]

Seyyid kelimesine Kur'ân-ı Kerîm'de iki ayrı yerde rastlanmaktadır. Hz. Yahya'nın "iffetlilik ve günahlardan uzak durma açısından başkalarına ve hayır konusunda kavmine olan üstünlüğü" şeklinde geçmektedir.[60] Yine Hz. Yusuf ile Aziz'in hanımı arasında geçen olayda "kapıya doğru koştukları anda kapının yanında kadının seyyidine rastladılar."[61] ifadesi yer almaktadır.

Hz. Peygamber döneminde de seyyid kelimesi insanların lideri, önderi, efendisi anlamında yine lügat manasına uygun kullanılmış,[62] Hz. Peygamber, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e seyyid unvanını bizzat kendisi vermiş,[63] iki seyyid anlamında "seyyideyn" denilmesini gelenekselleştirmiştir. Hz. Peygamber Hz. Hasan için "Benim bu oğlum seyyiddir, Allahü Teâlâ ileride onun vasıtasıyla Müslümanlardan iki büyük grubun arasını bulacaktır."[64] Yine Hasan ve Hüseyin için "Cennet gençlerinin seyyidleridir.",[65] Hz. Fatıma için "Ümmetimin kadınlarının seyyidelerindendir."[66] ve Hz. Ali için de "Sen bu dünyanın ve ahiretin bir seyyidisin."[67] ifadelerinde seyyid kelimesi lügat manasında kullanılmıştır.

Abbasiler döneminin ikinci yarısından itibaren halife, sultan ve üst düzey devlet

---

58 Bu konuda geniş bilgi için bkz., Mustafa Fayda, "Bedevî", **DİA**, İstanbul, 1992, c. V, s. 313-315; Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005, s.32 vd.; Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid", (ss. 40-43), **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 39; İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara, 2005, s. 36.

59 M. Husain Jafri, "Sayyid", **The Oxford Encyclopaedia of the Modern İslâmic World**, New York, 1995, IV/11; "Syed", **Encyclopaedia of theWorld Muslims**, Delhi, 2001, c. IV, s. 1370.

60 **Âl-i İmrân**, 3/39.

61 **Yûsuf**, 12/25.

62 Hz. Peygamber'in unvanları arasında "seyyid-i kâinat, seyyidü's-sakaleyn, seyyidü'l-enbiyâ, seyyidü'l-mürselin, seyyidü'l-beşer, seyyidü's-sâdât" en meşhur olanlarıdır.

63 Buhârî, **Fezâilü Ashabi'n-Nebi**, 22; Müsned, c. III, s. 3; c. V, s. 49; Tirmîzî, **Menâkibü'l-Hasan ve'l-Hüseyin**, 30; Belâzûrî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, **Ensâbü'l-eşrâf**, (thk. Riyad Zirikli, Süheyl Zekkar), Beyrut, 1996, c. I, s. 297; İbn Kesir, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, Kahire, 1988, c. VIII, s. 37.

64 Buhârî, **Fiten**, 20; **Fedâilü's-Sahâbe**, 22; Tirmîzî, **Menâkıbü'l-Hasan ve'l-Hüseyin**, 30.

65 Tirmîzî, **Menâkib**, 60; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

66 Buhârî, **Fedâilü's-Sahâbe**, 29; Tirmîzî, **Menâkib**, 30.

67 Muhibüddin et-Taberi, Ahmed b. Abdillah, (694/1295), **Er-Riyâzü'n-Nazîra fî Menâkibi'l-Aşera**, (thc. Abdülmecid Ta'me), Halebî, Beyrut, 1418/1997, c. III, s. 119.

görevlilerinin unvanları arasında seyyidin sıkça kullanıldığı bilinmektedir.[68] Selçuklu veziri Kündurî'ye "seyyidü'l-vüzerâ" lâkabı, sultanlara "seyyidü'l-mülûki'l-ümem"[69] unvanı, Anadolu Selçukluları'nda hisbe teşkilâtının başındaki görevliye "seyyidü'l-hisbe"[70] adının verilmesi ve Osmanlı sultanlarının yabancı prenslerle anıldığında "seyyidü's-selâtin"[71] unvanını almaları seyyid kelimesinin lügat manasında kullanıldığını göstermektedir.

Terim anlamı olarak *seyyid* kelimesi ise, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın Hz. Ali ile evliliğinden dünyaya gelen evlatları olan Hasan ve Hüseyin'in soyundan gelenler için kullanılan bir unvandır. Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı zamanda "seyyidü's-sâdât"[72] denir. Her ne kadar Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için seyyid, Hz. Hasan'ın soyu için şerif unvanı kullanıldığı söylense de bu ayrım net ve kesin değildir. Çünkü seyyid ve şerif kelimeleri çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmıştır.

Fatimîler döneminde Mısır'da *seyyid* kelimesi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin evladına tahsis edilmiştir. Günümüzde ise Güneydoğu Anadolu'da hem Hasan hem de Hüseyin evladı için seyyid unvanı kullanılmaktadır.[73]

2.2. Şerif

Kelime olarak *şerif, -şerufe, yeşrufü, şerâfen, şürfeten, şerfeten, şerâfeten-* fiilinden gelmektedir. Çoğulu *eşrâf* ve *şürefâ* şeklindedir.[74] Lügat manası, "ataları sebebiyle bir üstünlüğe ve ululuğa sahip kişi" demektir.[75] "Şeref, ululuk, yücelik, yükseklik, asil, soylu, onurlu, kutsal, mübarek" manalarına da gelmektedir.[76] Ayrıca asaleti veya toplumdaki mevkii yüksek olan memleketin tanınmış büyük ailelerine ve bu ailelere mensup kimselere de eşraf denilmiştir.[77]

---

68 Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. XXXIII, s. 91.

69 Kalkaşendî, Ebü'l-Abbas Şehâbeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed, **Subhü'l-a'şa fî sınâ'ati'l-inşâ**, (şrh. ve thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut, 1987, VI/56; Köymen, M. Altay, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Ankara, 1984-1992, c. II, s. 9-11; c. III, s. 75-76; Küçükaşcı, **a.g.m.**, s. 91.

70 Arifi Ahmed Eflâkî (ö.762/1360), **Ariflerin Menkıbeleri**, (trc. Tahsin Yazıcı) İstanbul, 1987, c. II, s. 856; Küçükaşcı, **a.g.m.**, s. 91.

71 Bkz., d'Ohsson, **a.g.e**., c. IV, s. 516-517.

72 Ez-Zebîdî, **Tâcü'l-arûs**, II/384; Kılıç, **a.g.e**., s. 25

73 Abdurrahman Adak, "Güneydoğu Anadolu'da Seyyidler", (ss. 383-395), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, s. 384.

74 İbn Manzur, **a.g.e**., IX/169; İbn Ebi Bekr, **a.g.e.**, I/134.

75 İbn Manzur, **a.g.e**., IX/169; Arendonk, "Şerif", **İA**, XI/435

76 Şemseddin Samî, **Kamus-ı Türkî**, c. I, s. 777; İbn Hacer El-Heytemi, **El-Fetevâ el-Hadisiyye**, Kahire, 1989, s.168.

77 İbn Manzur, **a.g.e.**, IX/169; İbn Hacer El-Heytemi, **a.g.e**., s. 168.

İslâm öncesi dönemde, şerif kelimesinin seyyid kelimesine yakın anlamlı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Asabiyet kavramının egemen olduğu Arap toplumunda seyyid gibi şerif de asil bir soydan gelen şeref sahibi ve kuvvetli bir asabiyetle çevresinde etkin olan kabile reisinin kimliğini ifade etmekteydi.[78] Kâbe'nin çok muteber on beş vazifesini[79] yapan on beş kişi için şerif unvanı kullanılmıştır.[80] İslâm döneminde ise şerif olmaya en liyakatli kişi hasep ve neseb bakımından şerefli olan Hz. Peygamber'di.[81]

Terim olarak *şerif*, seyyid kelimesi gibi nesl-i pâk-ı Muhammediye mensup, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın Hz. Ali ile evliliğinden dünyaya gelen torunları Hz. Hasan ve Hüseyin ile onların soyundan gelenler için kullanılan bir unvandır.[82] Seyyid ve şerif unvanlarının Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin dışında Hz. Ali'nin diğer çocukları (özellikle Muhammed b. Hanefiye'nin soyundan gelenler) için de kullanıldığı görülmektedir. Özellikle IV/X. yüzyılın sonlarından itibaren bu kavramlar Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlere tahsis edilmiştir.[83] Ancak ülkemizde bilinen teamül Hz. Hasan'ın neslinden gelenlere şerif denildiğidir. Oysa Osmanlı döneminde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyuyla ilgili bir ayrım söz konusu olmadığı gibi Hz. Hasan nesli için "seyyid"lere nisbetle "şerif" denildiği de vaki değildir. Özellikle Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından düzenlenen ve o soya mensubiyeti gösteren siyâdet hüccetleri incelendiğinde anne tarafından Hz. Hasan'ın veya Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere şerif denildiği görülmektedir.

358/969 yılından itibaren Hz. Hasan'ın soyundan gelen Mekke emirlerine "şerif", Hz. Hüseyin'in soyundan gelen Medine emirlerine "seyyid" unvanı verilerek böyle bir ayrıma gidilmiştir.[84] Başlangıçta idarî bir unvan olarak kullanılan bu kavram, bu makamı

78 Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. el-Abbas Fakihî, **Ahbâru Mekke fî kadimi'd-dehr ve hadîsih**, (thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş), Mekke, 1407/1986-87, c. V, s. 153, 196.

79 Bu on beş vazife şunlardır: 1- Sedânet (kabe kapıcılığı), 2- Sikâye (Hacılara su dağıtımı), 3- Refâde (fakir hacılara yemek dağıtımı), 4- Ukab (Alemdarlık), 5- Nedve (Meşveret), 6-Kıyâde (Kumandanlık), 7- Meşveret reisliği, 8- Eşnâk (Borçlu ve Nakdi cezaları tayin), 9- Kubbe (Harp levazım reisliği), 10- Eâne (Kureyş'in atlarını idare), 11- Elçilik, 12- İsâr (Kur'a çekme işine nezaret), 13- Hükümet (adliye), 14- Emvâl-i muhaccere (Kâbe'deki putların vakıf işlerine nezaret), 15- İmâre (Meclis-i haram'ın inzibat ve idaresi)

80 D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman**, I-VII, Paris, 1791, IV/554; Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.161.

81 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 161; Murat Sarıcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, Ankara, 2003, s. 3.

82 Özellikle Osmanlı'da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyu ile ilgili bir ayrım yapılmadığından bu terimler farklı anlamlar kazanmıştır. İleride teferruatlıca açıklanacaktır.

83 Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid", **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 40.

84 Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ali b. Ahmed Kalkaşendî,, **Subhü'l-a'şa fî sınâ'ati'l-inşâ**,

deruhte eden şerifliğe lâyık "evlad-ı resulle" birlikte anılmaya başlanmıştır. Fakat bu unvanlar, Mekke ve Medine emirleriyle sınırlı bir uygulama olup başta Hicaz olmak üzere İslâm dünyasının birçok bölgesinde, Hasenîler ve Hüseynîler için hem birlikte hem de ayrı şekilde kullanılmıştır.[85] Daha sonraki yüzyıllarda seyyid ve şerif unvanları, Hasan ve Hüseyin evladı için kullanılan lâkaplar hâline gelmiştir. Fakat bunun Hasenîlerin "şerif", Hüseynîlerin ise "seyyid" şeklinde isimlendirilmesinin sistemli bir kullanım olmadığı da görülmektedir. Zira tarihte seyyid kelimesi gibi şerif kelimesi de, aynı veya farklı bölgelerde birbirinin yerine ikame edilmiştir. Şerif unvanı Mısır'da Âl-i Ali için, Bağdatta Âl-i Abbas için kullanılmıştır.[86] Mekke'de IV/X. yüzyıldan başlayarak uzun yıllar emirlik ve şeriflik yapan Hz. Hasan evladı *şerif* olarak anılmıştır. Hicaz bölgesinde seyyid olan emirlere şerif denildiği gibi Mısır ve bazı Arap ülkelerinde Fatımîlerin etkisiyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlere müştereken *şürefa* denildiği de söz konusudur.

İmam Suyûtî (v. 911/1505) şerif unvanının İslâmiyetin ilk dönemlerinde Abbâsi, Câferî, Ukaylî, Zeynebî şeklinde bütün Ali evladı için kullanıldığını fakat Fatimîlerin iktidarıyla bu kullanımın sınırlandırılarak Âl-i Fatıma'ya tahsis edildiğini ve bu uygulamanın da aynı şeklide sürdüğünü belirtmiştir.[87] Âl-i Fatıma için seyyid, şerif unvanlarının yanında çoğulları olan *sâdât/sâde, eşrâf/şürefâ* kelimelerinin kullanımı da yaygındır. Yine *seyyidü's-sâdât, zü'l-şerefeyn*[88], *şerefü's-sâde, seyyidü's-sâdât, eşrâfü'l-alevî, a'yânü's-sâde*[89], *hasib, nesib, tahir, fahr, celâlü'l-ıtre, zeynü'l-ıtre*[90] gibi unvanlar da kullanılmaktadır. Türkistan, Özbek ve Kazak Türkleri arasında Hz. Peygamber'in soyundan geldiği kabul edilen aileler ve kişiler için "Hoca" lakabı kullanılmaktadır.[91] Hatta Ahmed Yesevî'nin bu ünvanla anılmasının sebebi de budur.

(thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Beyrut, 1987, c. IV, s. 281, 302.

85 İbn Hacer el-Askalanî, Ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine adlı eserinde 4500 civarındaki şahsiyetin hal tercümesini verdiği eserinde şerif unvanını Hasenî ve Hüseynîlere tahsis etmektedir. Bkz., Ebü'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalanî, **Ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine**, (nşr. Muhammed Abdülmuid Han), Hindistan, 1972, c. I, s. 44; c. II, s. 112; c. V, s. 157.

86 İbn Hacer, **Nüzhetü'l-elbâb fi'l-elkâb** (nşr. Abdülaziz b. Muhammed es-Sedîdî), Riyad, 1409/1989, c. I, s. 399.

87 Suyûtî, **El-Hâvî li'l-fetâvî**, Beyrut, t.y., c. II, s. 183.

88 Her iki taraftan yani Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den dolayı şerefli anlamındadır. Bkz., İbnü'l-Esir, **El-Kâmil fi't-Tarîh**, (nşr. C.J. Tornberg), Beyrut, 1979, X/58; Nevevî, **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât**, Beyrut, t.y., c. III, s. 309.

89 Safedî, Ebü's-Safa Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah, **El-Vafi bi'l-vefeyât**, (nşr. H. Ritter ve dğr.) Wiesbaden, 1979, c. IX, s. 66, 170; XI/118.

90 Kalkaşendî, **a.g.e**., IV/216, 295; VI/32-33, 45, 54, 64, 97, 98.

91 Müminov Aşirbek Kurbanoğlu, "Mübeyyidiyye-Yeseviyye Alakası Hakkında," (Kazakça'dan Tercüme Eden: Aşur Özdemir), **Bir**, s. 1, 1994, s. 115-123.

XIII. yüzyılın başından itibaren bu ifadelerin Hasenî ve Hüseynî ayrımı yapılmadan, çok yoğun olmamakla birlikte Âl-i Fatıma'ya hasredilmeye başlandığı görülür. Hz. Peygamber'in soyu ve Âl-i Fatıma'nın İslâm dünyasına yayılışı hakkında bilgi veren Ebû Tâlib El-Mervezî (v.614/1217) Hasenî ve Hüseynî ayrımı yapmadan, seyyid ve şerif kavramlarını sık olmamakla birlikte kullanmaktadır.[92]

Suyûtî, Hz. Zeyneb bt. Muhammed'in soyu ile ilgili eserinde, seyyid ve şerif ifadelerini Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin evladını birbirinden ayırıcı bir nitelikte kullanmamıştır.[93] Hasan ve Hüseyin evladı için seyyid ve şerif lâkapları kullanılmakla beraber, Hz. Hasan soyu için şerif, Hz. Hüseyin soyu için seyyid ifadelerinin her zaman ayrı şekilde kullanıldığını söylemek mümkün değildir. Hicaz bölgesinde Mekke emirliği yapan Hz. Hasan evladına şerif denildiği gibi aynı bölgede yaşayıp Mekke emirliği yapmayan Hasenîlere de seyyid denildiği bilinmektedir.

Seyyid ve şerif unvanlarının tarih, biyografi, seyahat ve edebiyat kitaplarına yansıması Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin kurulmasından sonra olmuştur. Taberi'nin eseri başta olmak üzere, seyyid ve şerifi toplumun önderi ve ileri gelenleri anlamında kullanan nikâbet müessesesi hakkında bilgiler veren ilk dönem tarih ve edebiyat kitaplarında bu iki kavramın terimsel manada Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyuna tahsisine dair bir kayıt bulunmamaktadır.[94]

İslâm tarihinin biyografi alanında eser veren İbni Hallikân, Âl-i Fatıma'ya mensup olanların biyografilerini verirken Hasenî ve Hüseynî ayrımı yapmış ve daha çok şerif unvanını kullanmıştır.[95] Mekke'nin tarihi ve kültürüne dair çalışma yapan Ahmed Es-Sıbâî şerif teriminin Mekke'de Cafer b. Muhammed El-Hasenî'nin hâkimiyetiyle 358/969 yılında başladığını, Âl-i Fatıma'nın geneline ise *es-sâde* denildiğini ve bu dönemden önce bu lâkabların kullanılmadığını belirtmektedir.[96] Âl-i Fatıma'ya dair yazılmış ensab kitapları

---

92 Ebû Talip El-Mervezî, **El-Fahri fî Ensâbi't-Talibiyyîn**, (nşr. Mehdi er-Recâi), Kum, 1409, s. 41, 83, 102-103, 108, 112; Mervezî, **Zü'ş-şerafeyn, âl-i resûlillah, seyyidü'l-eşrâf, şerefü's-sâde, a'yani's-sâde, seyyidü's-sâde, siyâde, sâdât** gibi unvanları da kullanmaktadır. Dolayısıyla seyyid ve şerif unvanlarının tahsisi henüz netleşmemiştir. Bkz., Küçükaşcı, **a.g.m**., s. 110.

93 Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, 911/1505, **El-Acacetü'z-zernebiyye fi's-sülâleti's-Zeynebiyye,** (thk. Saîd Muhammed Lehham), Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1997/1417, s. 9, 13. Suyûtî eserinde, şerif lâkabının Fatımîlerle beraber sadece Hasenîler ve Hüseynîler için, ayrıca Hz. Ali'nin diğer evlatları ve Abbâsîler için de bu lâkabın kullanıldığını belirtir.

94 Taberî, **a.g.e.**, c. II, s. 281; VIII/36; IX/266.

95 İbn Hallikân, **Vefeyâtü'l-a'yân**, c. I, s. 129, 347; III/57, 83, 443.

96 Ahmed es-Sıbâî, **Târihu Mekke**, Mekke 1994, c. II, s. 217.

üzerinde araştırma yapan Arif Ahmed Abdülganî de Hüseynîleri bir araya getirdiği eserinde her iki unvanı kullanarak bunların Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin unvanı olduğunu özellikle belirtmiştir.[97]

Şu hususa açıklık getirmek gerekir ki, seyyid ve şerif unvanlarının Hasenî ve Hüseynîler için hem birlikte ve hem de ayrı şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak XX. yüzyılın ortalarından itibaren Hasenî soydan gelen Mekke emirleri için "şerif" unvanının yaygınlaşması sebebiyle bu unvanın Hasenîlere, seyyidin ise Hüseynîlere tahsis edildiği yönünde bir anlayış yaygınlaşmıştır. Özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Fatımîler zamanında şerif unvanı Âl-i Fatıma'ya mahsustu, sonraki dönemlerde şerif Hz. Hasan'ın, seyyid ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelenleri karşılayacak şekilde yaygınlık kazandı ve Türkçe'de Hz. Hasan'ın soyundan gelen kola şerif, Hz. Hüseyin'den gelene seyyid denilmek suretiyle iki kol birbirinden ayrılır."[98] görüşü bu yanlış ifadenin yayılmasında etkili olmuştur.[99]

Ayrıca bu iki kavramla doğrudan bağlantılı bir diğer ifade ise *müteseyyid'*dir. Âl-i Fatıma evladına mensup olmadığı halde toplum tarafından seyyid ve şeriflere gösterilen itibardan faydalanmak ve onlara tanınan haklardan istifade etmek isteyenlere sahte seyyid anlamında "müteseyyid" denilmektedir.[100]

2.3. Ehl-i Beyt

"Ehlü'l-beyt" ifadesi terkip olarak Arapça bir isim tamlamasıdır. Türkçede, Farsça tamlama olan "Ehl-i Beyt" ifadesi yazılıp telaffuz edilmektedir. Kelime olarak "aile, yakın akrabalar, eş, bir bölgenin halkı, bir yerde bulunan insan topluluğu, bir kimsenin etrafında ona inanan ve tabi olan insanlar, taraftarlar, bir şeyi hak eden, lâyık olan" anlamlarına gelen *ehl*[101] kelimesiyle; "kişinin evini, hanesini, çadırını, köşkünü veya sarayını" ifade

97 Abdülganî, Arif Ahmed, **El-Cevherü'ş-şeffaf fî Ensâbi's-sâdeti'l-eşrâf Neslü'l-Hüseyin**, Dımaşk 1417/1997, I, II.

98 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara, 1984, s. 5; a. yzr., **İlmiye Teşkilâtı**, s. 161.

99 DİA'nın, seyyid maddesinde durum klasik anlayışa uygun olarak ele alınmış ve açıklanmıştır. Bkz., Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid", **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 40-43.

100 Mübahat Kütükoğlu, **Lütfi Paşa Âsafnâmesi**, "Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan", İstanbul, 1991, s. 98; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1980, s. 936; İlk müteseyyid örneği sayılabilecek Endülüs Emevileri döneminde Şakna b. Abdülvahid isimli şahıs, Hz. Fatıma'nın soyundan geldiğini iddia etmiş ve Endülüs Emevi Devleti'ni epeyce uğraştırmıştır. Bkz., İbn Esir, **a.g.e**., c. V, s. 605; Gülgün Uyar, **İslâm Tarihinde Âl-i Fatıma Evladı**, s. 243.

101 Ragıb El-İsfahanî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal, **El-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**, (nşr. Muhammed Ahmed Halefullah), Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, Kahire, 1970, s.36; İbn

eden *beyt*[102] kelimesinin birleşmesinden oluşan *Ehl-i Beyt* tamlaması "ev halkı", "aile efradı" anlamlarına gelir.[103] "Âl" kelimesi de "ehl" kelimesiyle aynı anlamda olup *evl* veya *ehl* kökünden geldiği söylenir. Kur'ân-ı Kerîm'de bazı isimlerle birlikte (Örneğin Âl-i Firavn, Âl-i Harun, Âl-i İbrahim, Âl-i İmrân, Âl-i Lût gibi) "aileleri, akrabaları, kavimleri ve taraftarları" anlamında kullanılmıştır.[104] Bazen "Ehl-i Beyt" yerine "âl-i beyt" tabiri de tercih edilmiştir. Arap dili içerisinde kelime anlamı olarak, en dar şekliyle "kişinin çekirdek ailesini yani eşini ve çocuklarını" ifade ederken, en geniş anlamıyla da "kişinin tüm akraba ve kabilesini" kapsayan Ehl-i Beyt kavramının esnek bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Terim olarak ise "Ehl-i Beyt" veya "âl-i beyt" Hz. Peygamber'in ailesini ifade etmektedir.[105] En yaygın anlamıyla "hane halkı manasına gelen" *Ehl-i Beyt* lafzı, "ev sahibinin yanısıra eş, çocuk ve yakın akrabayı" da kapsamaktadır.[106] Arap dili içerisinde sadece Hz. Peygamber'in ailesi için değil, diğer insanların aile ve yakınları için de kullanılmaktadır. İslâm öncesi Arap toplumunda her kabilenin misafirperverlik, kahramanlık ve sayı bakımından çokluk vb. hususlarda kendisinin üstün olduğu noktasındaki güçlü kabilecilik hislerinin doğal neticesi olarak ortaya çıkmıştır.[107] "Cahiliye devri Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden[108] "Ehl-i Beyt" İslâmî dönemden günümüze kadar sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu anlamında kullanılagelen bir ıstılah olmuştur."[109] Ana dili Arapça olmayan Müslümanlar için de hiçbir karışıklığa yol açmayacak şekilde Ehl-i Beyt denince Hz. Peygamber'in âilesi anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in soyundan gelenleri belirtmek için Âl-i Resûl, Âl-i Muhammed, Âl-i beyt-i Muhammed, Âl-i Nebî, Itretü'n-Nebi, Ehl-i Beyt-i Resûlillah, Âl-i

---

Manzur, **Lisânü'l-Arab**, Kahire, t.y., c. I, s.163.

102 İbn Manzur, **a.g.e.**, c. I, s.392.

103 Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", **DİA**, İstanbul, 1994, c. X, s. 498; Uyar, Gülgûn, "Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyt'i", **Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt Sevgisi**, İstanbul, 2008, s. 11.

104 İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali (711/1311), **Lisânü'l-Arab**, Beyrut, 1414/1994, II/14-17; XI/28-32; Mecdüddin Muhammed b. Yakub Firûzâbâdî (817/1414), **Kamûsü'l-Muhît**, Beyrut, 1407/1987, s.190, 1244, 1245.

105 Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", s. 498.

106 İbn Manzur, **a.g.e.**, c. XI, s. 28.; Ehl-i Beyt kavramına farklı bir bakış açısı için bkz. Muhammed Et-tiycani Es-semavi, **Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu**, (Çev. Zeki Özkaya), Can Yayınları, s. 14-24.

107 Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt Anlayışı-Tokat Yöresi Örneği-", (ss. 269-285), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s.272.

108 Yusuf Açıkel, **Hadislerle İslâm Düşüncesinde Ehl-i Beyt**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 1999, s.30; Öz, "Ehl-i Beyt", s. 498.

109 Öz, **a.g.m.**, aynı yer.

Fatıma Evladı gibi terkipler[110] ile seyyid, şerif, evlâd, hanedan gibi kelimeler de kullanılmıştır. Bu ifadelerden en yaygın olanı ise hiç şüphesiz Ehl-i Beyt tabiridir.

Dinî terim olarak baktığımızda ise gerek Kur'ân'da ve gerek sünnette bu tabire yöneltilen net bir tanımlamadan bahsetmek zordur.[111] Kur'ân-ı Kerîm'de *Ehl-i Beyt* tabiri üç farklı yerde geçmektedir. Bunların birinde Hz. Musa'nın ev halkı,[112] diğer ikisinde Hz. İbrahim[113] ve Hz. Peygamber'in hanımları[114] kastedilmiştir.

Mevveddet ayeti olarak meşhur olan Şûra Suresi 23. ayette "Ehl-i Beyt" tabiri kullanılmamakla birlikte bir kısım sünnî ve şiî müfessirler, bu ayetin Ehl-i Beyt'e sevgiyi ve sadakati teşvik ettiği ve Ehl-i Beyt'i sevme mecburiyetinden söz ettiği görüşündedir. "İşte bu Allah'ın inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki ben yaptığım tebliğ görevine karşılık sizden akrabalık haklarını gözetmekten başka bir karşılık istemem.[115] Kim güzel bir iş yaparsa onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah çok bağışlayan ve şükrün karşılığını verendir."[116] Bilindiği üzere İslâm dinine davetin başlamasından itibaren Mekkelilerle girilen tevhid mücadelesinde, Hz. Peygamberle birlikte ailesi de

---

110 Bu konuda geniş bilgi için bkz., Gülgûn Uyar, **Ehl-i Beyt/İslâm Tarihinde Ali Fatıma Evladı**, İstanbul, 2004, s. 31-33.

111 Varol, **a.g.m.**, s. 99.

112 **El-Kasas**, 28/12. ayetin siyak ve sibakı şöyledir: "Musa'nın annesi geceyi kalbi bomboş olarak geçirdi. İnananlardan olsun diye şayet kalbini sağlam tutmasaydık, neredeyse onu kendisi ifşa edecekti. Ablasına da 'kardeşini takip et!' demişti. O da kimseye sezdirmeden kardeşini uzaktan gözetlemekteydi. Biz Musa'ya süt emzirecek kadınları önceden yasaklamıştık… Ablası, 'Onu sizin için emzirmeyi tekeffül edecek bir ev halkına sizi götüreyim mi? Onlar ona iyi bakarlar.' dedi. Biz, gözü aydın olsun, üzülmesin ve Allah'ın vaadinin gerçek olduğunu bilsin diye Musa'yı annesine geri döndürdük. Fakat onların çoğu bu gerçekleri bilmezler." (**Kasas** 10-13). Buradaki "Ehl-i Beyt" tabiriyle Hz. Musa'nın annesinin kasdedildiği açıktır.

113 **Hûd**, 11/73. ayetin öncesi ve sonrası şöyledir: "… İbrahim'in hanımı ayakta durup gülmüştü. Bundan sonra biz onu İshak ve İshak'ın ardından Yakub ile müjdeledik. O (İbrahim'in hanımı) şöyle demişti: 'Vah başımıza gelene! Ben yaşlı bir kadın şu kocamsa ihtiyar bir adam olduğu halde ben mi doğuracakmışım? Bu, gerçekten hayret verici bir şeydir.' Elçiler dedik ki: 'Ey ev sahibesi, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerindeyken sen Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Kuşkusuz O övülmüştür, şanı yücedir.'…" Buradaki Ehl-i Beyt'ten maksadın Hz. İbrahim'in hanımı olduğu açıktır.

114 **Ahzâb**, 33/33. ayetin manası: "Evlerinizde oturun, eskiden cahiliyye dönemindeki gibi dikkat çekecek biçimde süslenip çıkmayın; namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve elçisine itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah ancak pisliği sizden uzak tutmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor." Hz. Peygamber'in hanımlarına hitab eden ayette Allah (c.c.)'ın onları emirlerine itaat etmeye çağırdığı ve böylece kendilerini günahlardan temizlemeyi dilediği anlatılmıştır.

115 Ayet, "... Sizden akrabalık haklarını gözetmekten başka bir karşılık istemem." şeklinde tercüme edilebileceği gibi, "... Sizden yakınlarımı sevmenizden başka bir karşılık istemem." diye de tercüme edilir. Şîa, ayeti ikinci şekilde tercüme etmiştir.

116 Şîa, **Şûra Suresi** 42/23. ayetin veda haccı dönüşü nazil olduğunu; bu ayette Hz. Peygamber, İslâm'a davet ettiği insanlardan bu hizmet karşılığında sadece Ali, Fatıma ve evlatlarını sevmelerini istediğini iddia etmektedir. Fakat bu sure Mekke'de Peygamberliğinin on üçüncü yılında bütün olarak indirilmiştir. Hz. Ali ile Fatıma ise hicretten iki yıl sonra Medine'de evlenmişlerdir. Dolayısıyla ayet evlilikten beş yıl önce nazil olmuştur.

birçok sıkıntıya maruz kalmıştır. Bu surenin indirildiği dönem Mekke'deki müşriklerin Müslümanlara eziyetinin had safhaya ulaştığı bir dönemdir. Hz. Peygamber'in, Mekke'de siyasî otoriteyi elinde bulunduran ve bizzat mensubu bulunduğu Kureyş kabilesine yönelik "Ben sizden sadece akrabalık hukukuna saygı göstermenizi istiyorum." şeklindeki ifadesi onları, kendisine ve ailesine saygı çerçevesinde muamele etmeye çağıran bir hitaptır.[117] Zira o tarihten sonra bu ayet-i kerime, müminlerin ortak şuurunda Âl-i Muhammed'e meveddetle bağlılığın bir alameti sayılmıştır.[118]

Hz. Peygamber döneminde ise *Ehl-i Beyt* tabiri, "bir kimsenin ailesi ve çocuklarını" ifade eden kelime manasına uygun olarak kullanılmıştır.[119] Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadislerde Ehl-i Beyt tabiri, sahabenin ve birçoğunda da "Hz. Peygamber'in ev halkı" manasına gelmektedir. İslâm öncesi Arap toplumunda kabilenin hâkim ailesini ifade eden "Ehl-i Beyt" tabirinin, İslâm sonrası dönemde Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu manasındaki bir terim hâline geldiği görülmektedir.[120]

Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine kimlerin dâhil olduğu meselesinde ise farklı görüşler bulunmaktadır. Bir rivayete göre Resûlüllah Hz. Zeyneb ile evlendiği gün başta Hz. Âişe olmak üzere tüm hanımlarının odalarını dolaşıp her birine "Allah'ın selâmı üzerinize olsun ey Ehl-i Beyt!" diyerek hitap etmiş ve onların Ehl-i Beyt'ten olduğunu vurgulamıştır.[121] Ayrıca Hz. Peygamber'in soyuna mensup olup sadaka almaları haram kılınan Ebû Tâlib, Akîl, Cafer ve Abbas'ın ailesine mensup olanlar yanında, Abdullah b. Mesud ile Selmân-ı Fârisi gibi sahabelerin Ehl-i Beyt'e dâhil olduğunu belirten görüşler bulunmaktadır.[122] Bunun yanısıra Ehl-i Beyt tabirinin bizzat Hz. Peygamber tarafından belli kimseler için hususî manada kullanıldığını ortaya koyan rivayetler de mevcuttur. Bunlardan birisi "kisâ hadisi" olarak bilinen hadistir. Ehl-i sünnet kaynaklarında geçen ve Hz. Aişe'den nakledilen rivayet şöyledir: "Bir gün Resûllüllah üzerinde siyah kıldan dokunmuş bir örtü olduğu halde erken vakitte evden çıktı. Karşısına Hasan geldi ve onu

117 Zeki Duman, "Tefsir'in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Beyt", (ss. 7-36), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 21.
118 Uyar, **Ehl-i Beyt**, s. 22.
119 Ev halkı manasındaki kullanımlar için bkz., Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed b. İsa Sevra, **Süneni Tirmîzî**, İsti'zân ve'l-Âdab, 10,; Tirmîzî, Edahî, 8; Ebu Davud, Süleyman b. Eşas, **Süneni Ebu Davud**, , Cihad, 28, Beyrut, 1969. Hz. Peygamber'in ailesi manasındaki kullanımlar için bkz., Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrien-Nisâbûrî, **Sahîhi Müslim**, Fezâilü's-Sahabe, 66; Tirmîzî, **Zühd**, 26.
120 Öz, "Ehl-i Beyt", s. 498.
121 Buhârî, Tefsîr, 33/8.
122 Buhârî, **Fezâilü'l-Ashâb**, 27; **Fezâilü's-Sahabe**, 37; Tirmîzî, **Zekât**, 25.

örtüsünün altına aldı. Daha sonra Hüseyin geldi ve onu da örtüsünün altına aldı. Daha sonra sırasıyla Ali ve Fatıma geldi onları da örtüsünün altında toplayıp: "Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden her türlü noksanlığı giderip sizi tertemiz kılmak ister."[123] ayetini okudu.[124]

Her ne kadar İslâm Peygamberi'nin Ehl-i Beyt'ine kimlerin dâhil olduğu konusunda bir takım tartışmalar ve farklı görüşler ileri sürülse de, Ehl-i Beytle ilgili ayetin[125] Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme'nin odasında iken nazil olduğu konusundaki rivayet, bu kavramın kapsamına kimlerin girdiği hususunda genel bir kanaatin oluşmasına ve Âl-i Fatıma'nın sonraki dönemlerde kazandığı toplumsal statünün temellendirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur.[126]

Ehl-i Beyt'in seçkin konumu bahse konu ayette şu şekilde ifade edilmiştir: "Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden ancak kiri/günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor."[127] Ehl-i Beyt'in Allah'ın teveccühüne mazhar olduğunun delili kabul edilen ve "tathîr" (temizleme) ayeti olarak bilinen bu ayet-i kerime İslâm tarihi boyunca Ehl-i Beyt'in önemine kaynaklık eden ilahi bir işaret şeklinde yorumlanmıştır.[128] Hz. Ali'nin şehid edilmesinin ardından Hz. Hasan'ın, Ehl-i Beyt'in önemine ilişkin yaptığı konuşmasında, "…Ben Hz. Muhammed'in oğlum dediği kimseyim, Cenâb-ı Allah'ın Müslümanlar üzerine meveddet ve dostluklarını farz kıldığı Ehl-i Beyt'tenim.…" dedikten sonra Şûra Suresi 23. ayeti okuyarak Ehl-i Beyt kısmını "Güzel amellerin elde edilmesi biz Ehl-i Beyt'e meveddettir." şeklinde yorumlamıştır.[129]

Benzer durum Âl-i İmrân Suresi'nin "mübâhele"[130] adıyla bilinen 61. ayeti için de söz konusudur. Hz. Peygamber bu ayetin nuzülünden sonra Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'i alarak Medine'deki Necran heyetini "mübâhele"ye davet etmiştir.[131] Bu olay Ehl-i Beyt'in kapsamına girenler konusunda bize ipucu vermektedir.

---

123 **Ahzab**, 33/33.
124 Müslim, **Fezâilü's-Sahabe**, 61.
125 **Ahzab**, 33/33.
126 Küçükaşcı, "Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", s. 93.
127 **Ahzab**, 33/33.
128 Uyar, **a.g.m**., s. 17.
129 Hâkim en-Nisâbûrî, **El-Müstedrek ale's-Sahihayn fi'l-hadîs**, (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Beyrut, 1411/1990, c. III, s. 188.
130 Haksız ve yalancı olanın Allah'ın lanetine uğraması için beddua edilmesi anlamına gelir. Mübahele ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Mustafa Fayda, "Mübâhele", **DİA**, İstanbul, 2006, c. XXXI, s. 425.
131 İbn Sâd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zühri, **Tabakatü'l-kübra**, (nşr. M. Abdülkadir Ata), Beyrut, 1990, c. I, s. 267-269; Mustafa Fayda, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele", **AÜİF İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi II**, Ankara, 1975, s. 143-149.

Hz. Peygamber veda haccı dönüşü "gadir-i hûm"da ümmetine *Kur'ân-ı Kerîm'i ve Ehl-i Beyt'ini bıraktığını ve bu ikisine sıkıca sarılınması gerektiğini* hatırlatmıştır. "Ehl-i Beyt'im hakkında size Allah'ı hatırlatıyorum." sözleriyle de bu emanetine sadakat gösterilmesini vasiyet etmiştir.[132] Müslümanlar Peygamber'in hatırasına saygı duyarak onun Ehl-i Beyt'ini sevmeyi, onların ahlâkını örnek almayı kendileri için bir ibadet olarak görmüşlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'e besledikleri sevgiyi, saygıyı ve hürmeti onun yakın çevresi yani Ehl-i Beyt'i için de göstermeyi inançlarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmişler, onlara samimi bir şekilde sahip çıkıp kendilerine en iyi biçimde muamele ederek hak ve hukuklarına hassasiyetle dikkat etmişlerdir.[133] Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'i, Müslümanlar nezdinde her zaman yüksek bir mevkiye sahip olmuş, onları sayıp sevmeye büyük önem verilmiştir. Bunda büyük ölçüde Ehl-i Beyt'in fazilet ve üstünlüğünü belirten ayetlerin[134] etkisi olduğu gibi, hadislerde de bu hususun vurgulanması onlara duyulan sevgiyi ziyadeleştirmiştir. Zira Hz. Peygamber, (a.s) "Size nimetlerinden bahşettiği için Allah'ı sevin, Allah sevgisiyle beni sevin ve benim sevgimle Ehl-i Beyt'imi sevin." buyurmaktadır.

"Ehl-i Beyt'ten maksat Peygamber hanımlarıdır."[135] görüşünü savunanlar, Ahzab 33. ayetinin siyak ve sibak bütünlüğü içerisinde nüzül sebebinin de dikkate alınarak düşünülmesi gerektiğini ve ayetin tamamen Peygamber hanımlarına hitap ettiğini belirtmektedir. "Ey Peygamber! Hanımlarına söyle!", "Ey Peygamber hanımları!" gibi hitaplar muhatabın açıkça Peygamber hanımları olduğunu göstermektedir. Çünkü hitap "Ey Peygamber hanımları!" diye başlamasının yanında, ayetin siyakı ve sibakından çıkan sonuca göre muhatap yine Peygamber'in hanımlarıdır. "Ey Ehl-i Beyt! Allah ancak sizden pisliği uzak tutmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor." ayetiyle kötülüklerin onlardan uzak tutulması ve onlara leke getirilmemesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm'de geçen diğer iki yerde de (Hûd 73, Kasas 12) "Ehl-i Beyt"in eş manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, bu ayetteki hitap Hz. Peygamber'in o

132 Müslim, **Fezâilü's-Sahabe**, 36, 37; Tirmîzî, **Menâkib**, 32.
133 M. Bahaüddin Varol, "Hicri 1. Asırda Ehl-i Beyt İmajı", **Selçuk Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi**, Konya, 2003, S. XVI, s. 98.
134 **Âl-i İmrân**, 3/61; **Ahzab**, 33/33; **Şûra**, 42/23.
135 Firuzâbâdî, **Tenvîrü'l-mikbas min Tefsîr-i İbn Abbas**, Beyrut, t.y., s. 353; Taberî, **Câmi'u'l-beyân** c. XXI, s. 3, 5-8; Muhammed İzzet Derveze, **Et-Tefsîrü'l-Hadîs**, Lübnan, 1963, VIII/256-263; Mevdûdî, **Tefhîmü'l-Kur'ân,** (Muhammed Han Kayanî ve diğerleri), İstanbul, 1987, IV/370, 371; Muhammed Emin b. Muhammed el-Muhtar el-Çelebî eş-Şenkitî, **Advâ'ul-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, Kahire, 1972, c. VI, s. 577.

dönemdeki hanımlarıyla ilgilidir. Çünkü surenin tamamındaki hitaplar hep Peygamber hanımları içindir.

Mehmet Sait Hatipoğlu, bu ayetin hitap ettiği kişilerin kimliği konusunda şu tespiti yapmaktadır: "Ayette Hz. Peygamber'in ailesini teşkil eden kimseler olarak sadece hanımları zikredilmekte; kızları, damatları ve diğer akrabalarıyla ilgili hiçbir hususî hüküm bulunmamaktadır. Hz. Peygamber ve zevcelerinden ibaret aile halkına Kur'ân-ı Kerîm, ehlü'l-beyt demekte ve bu tabir içerisine başka akrabanın alınmasına da imkân bulunmamaktadır."[136]

Diğer bir görüş ise, Ehl-i Beyt'ten maksadın Peygamber'in ev halkı olduğudur. Yani hanımları, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir. Çünkü bunlar Resûlüllah'ın ev halkı ile sürekli görüşmekte ve birlikte yaşamaktadırlar.[137] Kelime manası da ev halkı olan bu tabirle bir kişinin hanımı ve çocukları kastedilmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in hanımlarıyla Fatıma dışında kalan çocuklarını, ayrıca Hz. Ali'nin Fatıma'dan olan Hasan ve Hüseyin dışındaki evladını genel manada Ehl-i Beyt kapsamına dâhil etmek gerekir. Yani Ehl-i Beyt bir kimsenin ailesine mensup olan herkesi kapsamaktadır. Başta sakaleyn[138] ve kisâ hadisi olmak üzere birçok hadiste de Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'in Ehl-i Beyt'ten olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'den rivayet edilen (Ümmü Seleme ve Aişe'den nakledilen rivayetler) diğer hadisler dikkate alındığında,[139] Peygamber'in hanımlarına ilave olarak Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in de Ehl-i Beyt'e dâhil edildiği görülmektedir.

Şiî müfessirlere göre de, Ehl-i Beyt'ten maksat Hz. Peygamber, Hz. Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'dir. Şiî çevrelerde bu beş kişi *ehl-i kisa*, *pençe-i âl-i abâ* veya *hamse-i âl-i abâ* olarak isimlendirilir. Bunun yanında imam kabul edilen dokuz kişi de Ehl-i Beyt'e dâhildir. Hz. Peygamber'in hanımlarıyla Fatıma dışında kalan çocukları, Hasan ve Hüseyin

136 "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik, Hilafetin Kureyşiliği," **AÜİFD**, XXIII, 1978, s. 140.

137 Molla Nimetullah b. Muhammed Nahcivânî, **Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye**, İstanbul, 1325, II/154; Ebu's-Suud, **İrşâdü'l-Akl-ı selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Kahire, t.y., V/109; Ebû'l-Ala el-Mevdûdî, **Tefhîmü'l-Kur'ân**, (çev. Muhammed Han Kayani ve diğ.), İstanbul, 1987, IV/370-371; Muhammed el-Emin İbn Muhammed el-Muhtar el-Çelebi eş-Şenkîtî, **Advâu'l-Beyân fî Îdâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, Kahire, 1972, c. VI, s. 577.

138 Sakaleyn hadisinin rivayetleri ve değerlendirilmesi için bkz., Adem Dölek, "Sakaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s.149-173.

139 Tathir ayetinin sebeb-i nuzülü olarak nakledilen Ümmü Seleme rivayeti dikkate alındığında Ehl-i Beyt'in sadece Âl-i Abâ'dan ibaret olduğu görülmektedir. Ancak ayetin, bu rivayette anlatılan olaydan önce nazil olması, bu rivayetin bahse konu ayetin sebeb-i nuzülü olup olmadığı hususunda tereddüte yol açmıştır. Bkz. Mustafa Öztürk, "Şiî ve Sünnî Müfessirlere Göre Ehl-i Beyt Kavramı", (ss. 37-53), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 51; Varol, "Ehl-i Beyt Sevgisi", s. 121.

harici torunları Ehl-i Beyt dışındadır. Ehl-i kisa'nın Ehl-i Beyt'e mensubiyeti tevatür derecesinde hadislerle sabittir. Her ne kadar ayette Peygamber hanımlarına hitap edilmesinden genel manada onların da Ehl-i Beyt'e dâhil oldukları anlaşılsa da, aslında Ehl-i Beyt hakkındaki ayetin Hz. Peygamber'in hanımları için değil Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin hakkında nazil olduğu çeşitli hadislerde belirtilmiştir. Bu hadisler "tathir ayeti"nin (Ahzâb 33/33) öncesi ve sonrasıyla irtibatlı olmadığına işaret ettiği gibi, Ehl-i Beyt'in âl-i abâya münhasır olduğunu da göstermektedir.[140] Ayrıca bu ayetin; Ehl-i Beyt'in faziletinin, üstünlüğünün, masumiyetinin bir göstergesi olduğunu açıklayarak, onlara karşı sevgi besleyip itaat etmenin de en önemli delili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şiî müfessir Tabressi bunların Ehl-i Beyt'ten olduğunu belirttikten sonra Hz. Ali ve onun soyundan gelen on iki imamın masum ve günahtan korunmuş olduklarını, ayrıca peygamberler gibi ismet sıfatıyla vasfedildiklerini belirtmektedir.[141]

Şia'nın Ehl-i Beyt'e bakışı önemli ölçüde imamet görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Bu kavramı kendi sistemlerini tutarlı göstermek için düşünce yapılarına uygun bir tarzda tanımladıkları, dinî, siyasî ve itikadî sistemlerini de bu esasa dayandırdıkları görülmektedir.[142]

Denilebilir ki, Kur'ân'ın hiçbir ayeti bu ayet kadar tefsir usulü ve yöntemine son derece aykırı değerlendirmeler sebebiyle itikâdî, ahlakî, hukukî ve siyasî sömürüye alet olmamıştır.[143] Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Ehl-i Beyt ifadesinin, Hz. Peygamber'in kızlarından sadece birinin soyundan gelenlere siyasî, kültürel ve dinî bir imtiyaz tanınması anlamına gelecek şekilde kullanılması mümkün değildir. Şunu belirtmeliyiz ki, bu ayette Hz. Peygamber'in hanımları dâhil hiç kimsenin günah işlemekten uzak, tertemiz yaratıldığından söz edilmemiştir. Aksi halde zaten "Allah sizden her türlü kiri giderip sizi tertemiz yapmak istiyor." ifadesi de kullanılmazdı.

Ehl-i Beyt kavramı İslâmiyetin ilk dönemlerinden itibaren sosyal bir olgu olarak İslâm toplumu içerisinde ağırlığını hissettirmiştir. Hz. Peygamber döneminde insanlar Hz. Muhammed'e ve onun Ehl-i Beyt'ine sevgi ve tazimde bulunmuşlar, bu sevgi ve saygıyı onun vefatından sonra da sürdürmüşlerdir. Dört halife döneminde de Ehl-i Beyt'e duyulan

140 Öz, "Ehl-i Beyt", s. 499.
141 Şeyh Ebu Ali el-Fadl b. Hasen et-Tabressi, **Mecmâu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân**, c. IIV, s. 560.
142 Yıldız, **a.g.m**., s. 305; Sönmez Kutlu, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", **İslâmiyât**, 2000, S. 3, s. 99.
143 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kutlu, **a.g.m.**, s. 99-120.

hürmet devam etmiş ve onların görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Gerek Hz. Peygamber gerekse sahabeler tarafından ayrı bir kutsiyet atfedilmeyen Ehl-i Beyt kavramının, bu dönemde henüz siyasî bir boyut kazanmadığı anlaşılmaktadır.[144] Emeviler dönemiyle birlikte daha çok siyasi mücadelelerde kendisine müracaat edilmeye başlanan Ehl-i Beyt kavramı, Muaviye tarafından iktidarını meşrulaştırmak ve güçlendirmek için kullanılmıştır. Muaviye bu hususta, Abd-i Menaf'ın soyundan geldiklerini, dolayısyla Hz. Peygamber'in akrabası olduklarını iddia etmiş, haksız yere öldürülen Hz. Osman'ın kanını talep ederek onun Ehl-i Beyt'i olduğunu ve hilafeti ondan tevarüs ettiğini ileri sürmüştür.[145]

Abbasiler'e gelince, Peygamber'in amcası Abbas'ı içine alacak şekilde Ehl-i Beyt'in kapsamını genişletmişlerdir. Şîa ise Hz. Fatıma'yı öne sürerek Muhammed El-Hanefiyye'nin Ehl-i Beyt'ten olmadığını öne sürmüş ve Abbasiler'in meşruiyetini zayıflatmaya çalışmıştır. Abbasiler de Hz. Fatıma'nın Peygamber'in kızı olsa da kadınların nesebin kaynağı kabul edilemeyeceğini, amcanın babanın yerine geçtiğini, bu nedenle Hz. Abbas'ın Hz. Peygamber'in amcası olması sebebiyle Ehl-i Beyt'in asıl kendileri olduğunu iddia etmişlerdir.[146] Abbasiler özellikle Ehl-i Beyt'e karşı halifeliğin kız yoluyla değil, amca yoluyla intikalinin daha şer'î olduğu[147] görüşünü benimsemiş ve bunu "Mansûr", "Mehdî", "Hâdi" gibi kutsallaştırılmış halife lâkaplarıyla hilafet konusunda hak sahibi oldukları fikrini yaymaya çalışmışlardır.[148]

Hicri I. asırdaki siyasi mücadelenin ana taraftarlarından birisi olan Haşimîler de mücadelelerinin temelini Ehl-i Beyt düşüncesine dayandırmışlardır. Ehl-i Beyt kavramını bütün Haşimîleri kapsayacak şekilde kullanmışlardır. Özellikle Abbasi hareketi de başlangıçta Muhammed b. El-Hanefiyye adına yürütülmekteydi. Bilindiği gibi Muhammed El-Hanefiyye Hz. Ali'nin diğer hanımından olup Hz. Peygamber'in torunlarından değildir. Dolayısıyla Ehl-i Beyt'ten kabul edilmesi için Hz. Ali'nin soyundan yani Haşimîler'den

144 Yıldız, **a.g.m**., s. 298.
145 Sönmez, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç içinde Semerelendirilmesi", s. 109-110.
146 Belâzûrî, **Ensâbü'l-eşrâf**, (nşr. A. Duri) Beyrut, 1398/1978, c. III, s. 2. Ehl-i kisâ hadisi de Abbâsîler'de şu şekilde ifade edildi: "Peygamber, Abbas ile oğullarına gelerek şöyle dedi: 'Bana yaklaşın. Onlar bir birleriyle itişip kakıştılar.' Sonra Peygamber onları cübbesinin içine alarak şöyle buyurdu: 'Ey Allahım! Bu benim amcam ve babamın kardeşidir; bunlar benim ailem (Ehl-i Beyt'im)dir. Benim onları cübbemle koruduğum gibi sende onları cehennemden koru!'..." Belazûrî, **a.g.e**., c. III, s. 5.
147 Ömer Fevzi Faruk, **Tabîtü'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, Bağdat, 1987, s. 120.
148 Mithat Eser, **Abbâsîler'in İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konumları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008, s. 69

olması yeterli görülmüştür.[149]

Ehl-i Beyt tabirinin asr-ı saadet, Hulefâ-i Raşidin dönemleri ve Hz. Hüseyin'in şehit edilmesine kadarki süreç içerisinde tam anlamıyla siyasî bir mana içermediğini ifade etmiştik.[150] Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, İslâm siyasî tarihinde bir dönüm noktası olduğu gibi Ehl-i Beyt kavramının da siyasallaşmasının en önemli nedenlerinden biridir. Hz. Hüseyin'in şehadeti, bütün Müslümanları derinden yaralamış ve bunun acısı yıllarca devam etmiş, hatta hâlâ devam etmektedir.

Zamanla Ehl-i Beyt kavramında hicri I. asırdaki telakkilerde bir değişme meydana gelmiş ve Haşimî Ehl-i Beyt'inden on iki imam Ehl-i Beyt'ine doğru bir anlam kayması yaşanmıştır. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra Şia'nın da net bir oluşum şeklinde henüz ortaya çıkmadığı dönemde Ehl-i Beyt'in intikamı ve hilafet hakkının sadece onlara ait olduğu iddiası, Ehl-i Beyt'ten önce bu makamlara gelenlerin bulundukları yerleri gasp yoluyla ele geçirdikleri, Ehl-i Beyt harici kimselerin bu makamlara oturamayacağı fikirleri ortaya çıkmıştır. Özellikle "tevvabûn hareketi" ile Ehl-i Beyt tabiri de Arap toplumu içerisindeki lügat manası dışına çıkarak siyasî manalara bürünmüştür.[151] Böylece Ehl-i Beyt kavramı içerisinde vasilik, mehdilik, ilâhi nur, hulûl, karizmatik liderlik, rec'at, bedâ, takıyye gibi aşırı fikirler de yerini almıştır.[152]

Tarih boyunca Ehl-i Beyt üzerinden siyaset yapmış olan Şia'nın inanç sisteminin temelini "imamet nazariyesi" yani Ehl-i Beyt imamlarına itaat oluşturmaktadır. Şia, on iki imamın Ehl-i Beyt'ten olduklarını belirtmiş ve onlara itaatin bir inanç esası olduğunu benimsemiştir. Dolayısıyla Ehl-i Beyt'i siyasi iktidarı ele geçirmek ve meşruiyetinin kaynağı olarak görmektedir.

Sünniler ve Şiiler arasında gerek siyasal iktidarı ele geçirmek gerekse mevcut iktidarlarını meşrulaştırmak, insanlar arasında ayrıcalıklı bir statü elde etmek veya bir takım menfaat temin etmek için Ehl-i Beyt'i kullanan pek çok şahıs, mezhep ve tarikat

149 İlk Şiî hareketler ve Emevi-Haşimi mücadelesi neticesinde siyasi hareketlerle ilgili bkz., Hasan Onat, **Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği**, Ankara, 1993, s. 44-114; M. Bahaüddin Varol, **Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt**, Konya, 2004, s. 319-322.

150 Varol, **a.g.m**., s. 112.

151 Varol, **a.g.m.**, s.115.

152 Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt Anlayışı-Tokat Yöresi Örneği-", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 273.

ortaya çıkmıştır.[153] Sünnî bazı tarikatlar da tarikat silsilelerini Ehl-i Beyt'e dayandırarak saygınlık kazanmışlardır.[154] Hâlâ Sünnîler arasında kendilerini "seyyid" veya "şerif" olarak tanıtan ve insanların peygamber soyuna olan saygısını istismar eden kimseler bulunmaktadır.[155] Sünnî tarikat şeyhlerinin bir kısmı da temsilcisi bulunduğu tarikatını veya şahsi saygınlığını artırmak için kendi soy şeceresini Ehl-i Beyt'e dayandırma gayreti içinde olmuşlardır.[156] Bilhassa Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bu tarz yaklaşımlar bilinmektedir.[157] Bu yaklaşımlar, Ehl-i Beyt'e yakınlık kurma, kendilerini onlara yakın gösterme düşüncesine sahiptir.[158] Birçok Alevî topluluk arasında etnik olarak Türk asıllı olan bazı Alevî dedeleri prestij ve imtiyaz elde etmek için seyyid olduklarını iddia ederek soylarını Ehl-i Beyt'e dayandırmaktadırlar. Bu yüzden dedelik babadan oğla geçmektedir.[159] Aleviler Ehl-i Beyt kapsamına ehl-i kisa, oniki imam ve soyunu dâhil etmişler, ancak Hz. Hasan soyunu Ehl-i Beyt olarak kabul etmemişlerdir.[160]

Sonuç olarak Ehl-i Beyt olgusu, İslâm tarihinde farklı zamanlarda değişik siyasî gruplar tarafından kendi görüş ve düşüncelerine uygun olarak tanımlanmış ve bu istikamette kullanılmıştır.[161] Zamanla Ehl-i Beyt kavramına farklı anlamlar yüklenmiş, bu kavram çeşitli amaçlara hizmet ettirilmek istenmiş, ayrıca siyasî ve itikadî ihtilafların odağına yerleşmiştir. Gerek lügatlerde gerekse ayet ve hadislerde hem kelime hem de kavram olarak ayrı ayrı anlamların verilmesi ve dönemsel kullanım farklılıklarının göz önüne alınmaması,[162] kavramı açıklayacak açık bir nassın bulunmaması, İslâm'ın ilk döneminden itibaren tarih sahnesine çıkan bazı siyasî oluşumların bu kavrama yükledikleri anlamlar sebebiyle[163] Ehl-i Beyt için "Sadece Resûlüllah'ın hanımlarıdır; Hz. Peygamber,

153 Eser, **a.g.t**., s. 12.
154 Bazı tarikatlar silsilelerini 12 imamla başlatırlar. Örneğin Kadiriliğin silsilesi 12 imamla başlamaktadır. Bkz., Vicdânî, Sadık, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye: Tarikatlar ve Silsileleri**, (Haz. İrfan Gündüz), İstanbul, 1995, s.96; Dilaver Gürer, **Abdülkadir Geylani: Hayatı, Eserleri, Görüşleri,** İstanbul, 1999, s.65-67.
155 Eser, **a.g.t.,** s.12
156 Halil İbrahim Şimşek, "İmam-ı Rabbanî'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s.199-200.
157 Necdet Subaşı, "Şeyh, Seyyid ve Molla: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneğinde Dinsel İtibarın Kategorileri", **İslâmiyât**, Ankara, 1999, c. 2, S. 3, s. 125.
158 Şimşek, **a.g.m.**, s. 200.
159 Sönmez, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçerisinde Semerelendirilmesi", s.99-100.
160 Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevîlikte Ehl-i Beyt Anlayışı-Tokat Yöresi Örneği-", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 275, 278.
161 Harun Yıldız, "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevîleri Üzerindeki İzdüşümleri", (ss. 297-317), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 297.
162 M. Bahaüddin Varol, **Ehl-i Beyt/Kavramsal Boyut**, Konya, 2004, s. 38.
163 Varol, **a.g.e**., s.65

Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir; Resûlüllah'ın hanımları, çocukları ve ehl-i kisadır; Ümmü Seleme, Vâsile b. Eskâ ve Selman-ı Farisî'dir; kendilerine sadakanın haram olduğu kimselerdir; Hz. Peygamber'in bütün akrabalarıdır; müttaki müminlerdir veya Resûlüllah'ın ümmetidir." şeklinde birçok tanımlamalar yapılmıştır.[164] Anlam ve fonksiyon açısından çok farklı bir yapıya sahip olan bu kavram, İslâm Mezhepleri Tarihi boyutuyla, bazı önemli siyasî ve itikadî mezheplerin doğuş ve gelişmesinde etkili olmuş, mezhepler içerisindeki çeşitli fikri eğilim ve grupların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.[165]

Ehl-i Beyt kavramı cahiliye devri ve İslâm tarihinin ilk dönemlerinde lügat manasına uygun olarak kullanılmıştır. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şahadetinden sonraki siyasî mücadeleler neticesinde bu kavrama siyasî manalar yüklenmiş ve hatta Şîa tarafından imamların masumiyeti noktasına kadar getirilmiştir. Oysa ki meseleye Kur'ân bütünlüğü açısından bakıldığında, hiç kimsenin masumiyetinden veya günah işleme konusunda herhangi bir korunmuşluğundan söz edilemeyeceği gibi; İslâm'da kutsal soy anlayışı veya Müslüman aristokrasisi bulunmadığı, Allah katındaki üstünlüğün soya ve nesebe değil, ancak inanca ve takvaya bağlı olduğu anlaşılacaktır.

3. OSMANLI ÖNCESİ İSLÂM DEVLETLERİNDE SEYYİD VE ŞERİFLER

Seyyid ve Şerif Kimliğinin Doğuşu: Seyyid ve şerifler, İslâmiyet öncesi Arap toplumundan günümüze kadar gelen tarihî süreçte her zaman önemli bir konuma sahip olmuşlardır. Bu tarihsel süreci kavrayabilmek öncelikle bu kimselerin ortaya çıktıkları ve içinde yaşadıkları sosyal tabanı analiz etmekle mümkündür. Bu yüzden ilk olarak Arap toplumunun âdeta bir özelliği hâline gelen *asabiyet* kavramından yola çıkarak, seyyid ve şeriflerin Hz. Peygamber dönemindeki, ayrıca Emevî ve Abbasî gibi devlet otoriteleri altındaki konumları, yaşantıları ve durumlarının, o dönem gelişen tartışmalar ekseninde kısaca ele alınmasının, bu özel sosyal grubun kimliğinin doğuşunun anlaşılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

İslâm öncesi Arap toplumunda kabile esasına dayalı bir siyasî kültür ve anlayış

164 Varol, **a.g.e**., s.65-89.
165 Yıldız, **a.g.m**., s.297.

hâkimdi. Cahiliye dönemi Arap toplumunda asalet, nesep ve hasep kavramları egemen durumdaydı. Yani siyasî kuvvetin kaynağı kabile asabiyetiydi.[166] En çok da iktidarın ele geçirilmesi gayesiyle bireyler arasında düşünce, menfaat ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çatışmalar meydana gelmekteydi.[167]

Ayrıca seyyid veya şeyh denilen idarecilerin otoriteleri altındaki kabilelerin siyasî ve idarî yönden ilkel bir yapısı bulunduğu ve bu kabilelerin basit bir teşkilâtlanmaya sahip olduğu bilinmektedir.[168] Kendi kabilesinin yaşlıları tarafından seçilen şeyh veya seyyid lâkaplı bu kabile başkanlarının aşiretleri üzerindeki otoriteleri ise onlara duyulan saygıyla ortaya çıkmaktaydı. Seyyidlik unvanının kazanılması ancak asalet, zenginlik, cömertlik, ticaret, maliye alanında maharet, yaşça büyüklük, kahramanlık, sabır, hilim, tevazu ve etkili konuşma gibi şahsî niteliklerle mümkün oluyordu.[169]

İslâmiyetten önce siyasî, idarî ve sosyal bir fonksiyonu ifade eden *asabe*, *nesep* ve *haseb*in egemen olduğu Arap toplumunda seyyid ve şerif; şahsi hususiyetletleri, serveti ve soyu ile temayüz eden, toplumda belli saygın bir yeri bulunan, asil bir soydan ve temiz bir nesepten gelen, kuvvetli bir asabiyetle çevresinde nüfuz kazanan kabile reisi kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır.[170]

Bedevi toplumunda olumsuz tabiat şartları ve diğer kabilelerin baskınları gibi olumsuzluklara karşı, kan akrabalığına dayanan kabile asabiyetinin güç kazandığı açıktır.[171] Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in Haşimoğullarından olmasının prestijli bir durum arz etmesi ve amcası Ebu Talib'in Müslüman olmamasına rağmen kendisine kabile desteğini sunarak onu himaye etmesinin kabile asabiyetinden kaynaklandığı söylenebilir.

İslâmiyetle birlikte, Araplar arasındaki bu kabilecilik ve ırkçılık anlayışı yasaklanarak, bu farklılıkların bir üstünlük anlayışı olmadığı Müslümanların zihinlerine yerleştirilmeye çalışılmıştır.[172] Hz. Peygamber döneminde de zaman zaman Müslümanlar

166 Seyyid Abdülaziz Salim, **Tarîhü'd-Devleti'l-Arabiyye**, İskenderiyye (Mısır), t.y., 2/39.
167 Kâtip Çelebi, **Mizanü'l-Hakk**, s.99.
168 Fahrettin Atar, "Asr-ı Saadette Adliye Teşkilâtı", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, İstanbul, 1994, III/111.
169 Bu konuda geniş bilgi için bkz., Mustafa Fayda, "Bedevî", **DİA**, V/313-315; Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005, s.32 vd.; Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid", **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 39; İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara, 2005, s. 36.
170 Kılıç, **a.g.e**., s. 34; Eser, **a.g.t**., s. 2.
171 Kılıç, **a.g.e**., s. 32.
172 **Hucûrât**, 13. ayet; Müslim, **Camiü's-Sahîh**, c. 3, s. 2207.

arasında, eski düşmanlıkların etkisiyle kabile asabiyetine dayanan hadiseler ortaya çıkmış, fakat Hz. Peygamber'in müdahalesiyle bu olayların büyümesi önlenmiştir.[173] Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra ve özellikle de Hz. Osman'ın hilafetinden sonra İslâm tarihinde ortaya çıkan siyasî bir takım hadiselerle, cahiliye Araplar arasındaki bir takım siyasî ve ictimaî tutumların tekrar gün yüzüne çıkmaya başladığı görülmektedir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm toplumunun başına kimin geçeceği konusunda bir takım tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalara bakıldığında, tartışmaların kökeninde İslâm öncesi kabilevi anlayışın etkileri görülecektir. Beni Saîde toplantısında Muhacir ve Ensar arasındaki tartışmaya baktığımızda, muhacirler adına katılan grup, hilafet adına asıl söz sahibinin kendilerinin olması gerektiğini, Hz. Peygamber'in Kureyşli olması hasebiyle devletin yönetimine de yine aynı kabileden birinin geçmesinin zaruretinden bahsetmiştir. Ensar ise halifenin belli bir soydan olması gerekmediğini söylemiştir. İslâm öncesi Arap toplumunda hâkim olan düşünce, lider olmak için güçlü bir asabiyete sahip olmaktı. İslâmî dönemde de güçlü bir asabiyetle diğer kabilelere üstünlük sağlayan şüphesiz Kureyş'ti. Beni Saîde toplantısında ensarın çoğunluğunun desteğini alarak halife seçilen Hz. Ebu Bekir'di.

Ümmetin yönetiminin Kureyş'e ait doğal bir hak gibi telakkî edilmesi ve diğer Müslümanlara düşen görevin de Kureyş'e itaat etmek olarak belirtilmesi,[174] Kureyş asabiyetine yol açtığı gibi, Kureyş'in dışındaki Müslümanların siyasî idare ile ilgilenmemelerine de sebep olmuştur.[175] Bu durumu, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir'e yapılan biatı hilafetin Haşimîler'in hakkı olduğu gerekçesiyle eleştirirken; Ümeyyeoğullarının çoğunluğu ise, ya Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olmaları ya da bundan dolayı duydukları eziklik sebebiyle hilafet konusunda o dönem ses çıkarmamışlardı.[176]

Emevî ve Haşimîler'in İslâmiyet öncesine dayanan rekabetleri de kabilecilik düşüncesi içinde değerlendirilebilir. Zira İslâmiyet geldiği sırada Kureyş'in Hz. Peygamber'e mukavemetinde bu rekabetin izlerine rastlamak mümkündür. Dinî, siyasî ve iktisadî endişelerin bu muhalefeti güçlendirdiği de görülmektedir.[177] Mekke'de yönetime

173 Ahmet Akbulut, **Sahabe Dönemi İktidar Kavgaları**, Ankara, 2001, s. 5.
174 Akbulut, **a.g.e.**, s.13.
175 İbn Esîr, **El-Kamil fi't-Tarîh**, c. 3, s. 111.
176 Akbulut, **a.g.e**., s.12.
177 İbrahim Sarıçam, **Emevî-Haşimî İlişkileri,** (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar), Ankara, 1997, s. 107.

sahip Kureyş aileleri, vahyin içlerinden nüfuzlu birine gelmeyip de, Haşimîler'den birisine gelmesini kabul edememişlerdi.[178] Peygamberin Haşimîler arasından çıkması, Emevîler'in İslâmiyeti geç kabul etmelerine sebep olduğu gibi kendilerinin arka plana itildiklerini düşünmeye de sevk etmiştir. Emevîler dönemiyle birlikte daha çok siyasî mücadelelerde kendisine müracaat edilmeye başlanan Ehl-i Beyt kavramı, Muaviye tarafından iktidarını meşrulaştırmak ve güçlendirmek için kullanılmıştır. Muaviye bu hususta, Abd-i Menaf'ın soyundan geldiklerini, dolayısıyla Hz. Peygamber'in akrabası olduklarını iddia etmiş, haksız yere öldürülen Hz. Osman'ın kanını talep ederek, onun Ehl-i Beyt'i olduğunu ve hilafeti ondan tevarüs ettiğini dahi ileri sürmüştür.[179] Haşimoğullarının da Hz. Ali'nin halifeliği için özel gayret gösterip onu teşvik ve tahrik etme çabaları[180] dikkate alınacak olursa bu olaylarda kabile taassubunun ağırlığının olduğu görülecektir.[181]

Ayrıca Emevîlerle birlikte İslâmiyet öncesi devlet geleneklerinin müesseseleşme düzeyinde özümsenmeye başlanması ve siyasî uygulamaları etkileyen bu kabile anlayışı, Ehl-i Beyt'e karşı izlenen politikanın belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Emevîler döneminde kabilevi eğilimlerin arttığı bu siyasî ortam, İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine yayılarak çevrelerinde önemli gruplaşmalar oluşturan Ehl-i Beyt mensuplarının politik etkinliklerinin artmasına da sebep olmuştur.[182]

Bunun yanısıra Emevî idaresinin Ehl-i Beyt'e ve Ehl-i Beyt nesline reva gördüğü çeşitli baskı ve sindirme uygulamalarının, Müslüman toplumda ortaya çıkardığı nefret ve intikam duygusunun oluşturduğu psiko-sosyal yapının tesiriyle; Emevî devrinin (661–750) sonlarına doğru halkın çoğunluğunun, Hz. Peygamber'in sülalesine mensubiyeti saygın ve kutsal kabul ettiğini yüksek sesle dile getirmeye başlaması, seyyidlik kurumunun oluşmasında Müslüman kamuoyu desteğini sağlamıştır. Bu durum hakkı elinden alınmış ve zulme uğramış Peygamber soyuna karşı duyulan derin hürmet ve bağlılığın, toplumsal tabakalaşmaya yansıyan somut bir ifadesidir.[183]

---

178 **Zuhruf Suresi** 30 ve 31. ayetlerde: "Kendilerine hak gelince bu bir büyüdür, biz onu tanımıyoruz, dediler." ve "Bu Kur'ân iki şehirden büyük bir adama indirilse olmaz mıydı?" şeklindeki ifadelerden de kabile asabiyetinin etkisini görmekteyiz.

179 Sönmez Kutlu, "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç içinde Semerelendirilmesi", **İslâmiyat**, Ankara, 2000, c. III, S. 3, s. 109-110.

180 Ayrıntılı bilgi için bkz., Cem Zorlu, **İslâmda İlk İktidar Mücadelesi**, Konya, 2002, s. 52 vd.

181 Varol, **a.g.m**., s. 105.

182 Mustafa Sabri Küçükaşcı, **Abbâsîlerden Osmanlılara Mekke-Medine Tarihi**, İstanbul, 2007, s. 59-61.

183 Sevgi Ağca, "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi", **Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt**

Hz. Ali-Muaviye arasındaki mücadelede görülen gerginlik ise Emevîler'in sonuna kadar devam etmiştir.[184] Muaviye, iktidara geldikten bir süre sonra Hz. Hasan'la anlaşarak tek halife sayıldı. Kendi döneminde oğlu Yezid'i halef tayin ederek önemli bir uygulamayı da başlatmış oldu. Ayrıca Yezid b. Muaviye halife olduğunda, Hz. Hüseyin'in kendisine biat etmemesini öne sürerek, Medine'den Kûfe'ye gitmekte olan Hz. Hüseyin ve âilesini Kerbelâ'da 10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde acımasızca katletmiştir. Bu olay, tırmanmakta olan gerilimin kırılma noktasını oluşturmuş, İslâm tarihinin en elim hadiselerinden biri olarak Müslümanların zihinlerine kazınmış ve acısı tazelenerek günümüze kadar devam etmiştir. Kerbela'nın o günkü etkisi çok fazla olmasa da ileriye yönelik sonuçları İslâm tarihi için çok önemlidir.[185] Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesinden sonra bu gerginlik yerini mücadeleye bırakmış ve birçok isyanın da temel sebebi olmuştur. İmamların Hz. Hüseyin'in soyundan geldiğine inanılmasının, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da karşılaştığı acı sonla ilişkili olması muhtemeldir.[186]

Kerbela olayı, Emevî hilafetine karşı muhalif hareketi kuvvetlendirmiş ve gayr-ı memnun grupları da "Ali evladının intikamının alınması" söyleminde birleştirmiştir. Emevî yönetimine karşı başta "tevvabûn" ve "Muhtar es-Sakafi" hareketleri olmak üzere bir dizi Şiî isyanın çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde, başlangıçta siyasî bir tercih olarak ortaya çıkan Şiîlik, zamanla itikadî alanda farklı görüşlere sahip dinî bir fırkaya dönüşmüştür. Dinî referans kaynağını da Kerbela'dan almıştır.[187] Şia, Hz. Ali'nin vasiyet yoluyla imam tayin edildiği yolundaki görüşü benimseyerek, hilafeti siyasî bir mesele olmaktan çıkararak, bir iman meselesi hâline getirmiştir.

Abbasîler dönemi de Emevîler döneminden çok farklı olmamıştır. Abbasoğulları sürdürdükleri gizli propaganda döneminde, halk arasında büyük bir desteğe sahip olan Ehl-i Beyt'in intikamının alınması ve siyasî haklarının verilmesi şeklinde, Âl-i Muhammed'den birisinin hilafete geçirilmesi için biat alıyordu. Tabi ki bu gizli davet sürecinde Ehl-i Beyt'in Müslümanlar üzerindeki müsbet tesirinden ve toplumun onlara karşı teveccühünden istifade edilmek istenmiştir.[188] Davet Hz. Peygamber ailesi adına yapılmış

Sevgisi, İstanbul, 2008, s. 4.

184 HasanİbrahimHasan, **Tarîhü'l-İslâm**, Beyrut, t.y., II, s.2-3.

185 Kılıç, **a.g.e**., s.40.

186 Adnan Demircan, "Arap Siyasi Geleneğinin Ehl-i Beyt Tamlamasının Kavramlaşma Sürecine Etkisi", (ss. 93-110), **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 108.

187 Fazlurrahman, **İslâm,** (Mehmet Dağ- Mehmet Aydın), Ankara, 1993, s. 240; Kılıç, **a.g.e**., s. 46.

188 Uyar, **a.g.m**., s.31.

olsa da 750 yılındaki başarıdan sonra, yönetimi devralanların Haşimîler'in Abbas kolundan gelen Abbasîler olması bu kanıyı güçlendirmektedir.

Abbasîler Peygamber'in amcası Abbas'ı içine alacak şekilde Ehl-i Beyt'in kapsamını genişletmişlerdir. Şîa ise Hz. Fatıma'yı öne sürerek Muhammed El-Hanefiyye'nin Ehl-i Beyt'ten olmadığını öne sürmüş ve Abbasîler'in meşruiyetini zayıflatmaya çalışmıştır. Abbasîler de, Hz. Fatıma'nın Peygamber'in kızı olsa da kadınların nesebin kaynağı kabul edilemeyeceğini, amcanın babanın yerine geçtiğini, bu nedenle Hz. Abbas'ın Hz. Peygamber'in amcası olması sebebiyle Ehl-i Beyt'in, asıl kendileri olduğunu iddia etmişlerdir.[189] Abbasîler özellikle Ehl-i Beyt'e karşı halifeliğin kız yoluyla değil, amca yoluyla intikalinin daha şer'î olduğu[190] görüşünü benimsemiş ve bunu "Mansûr", "Mehdî", "Hâdi" gibi kutsallaştırılmış halife lâkaplarıyla hilafet konusunda hak sahibi oldukları fikrini yaymaya çalışmışlardır.[191] Aynı şekilde ilk dönemlerde, Alevîler de iddialarını, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'ya değil de Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e olan akrabalığına dayandırmışlardı.[192]

Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında ve vefat ettiğinde yerine kimin geçeceği konusu Müslümanlar arasında tartışılırken, Hz. Abbas'ın Hz. Ali'ye hilafete kimin geçeceğini Peygamber'e sormasını istediği ve Hz. Ali'nin bir takım endişelerinden dolayı bunu yapmadığı[193] ve yine Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Abbas'ın, Hz. Ali'ye biat etmeyi önerdiği[194] iddiaları rivayet edilmişse de, Hz. Abbas'ın 625 yılında vefatına kadar ilk üç halifeyle iyi ilişkiler içinde olduğu[195] görülmüştür.

Emevîler döneminde Haşimî denildiğinde ailenin diğer kolu olan Abbasîler de anlaşılıyordu. Bu dönemde Muhammed b. Hanefiyye ve Ebu Haşim'in toplumdaki itibarı yüksekti. Fakat Abbasîler'in, Emevîler'e karşı birlikte mücadele ettikleri Ali evladını siyasî

189 Belâzûrî, **Ensâbü'l-eşrâf**, (Nşr. A. Duri) Beyrut, 1398/1978, III/2. Ehl-i kisâ hadisi de Abbâsîler'de şu şekilde ifade edildi: "Peygamber, Abbas ile oğullarına gelerek şöyle dedi: 'Bana yaklaşın. Onlar birbirleriyle itişip kakıştılar.' Sonra Peygamber onları cübbesinin içine alarak şöyle buyurdu: 'Ey Allahım! Bu benim amcam ve babamın kardeşidir; bunlar benim ailem (Ehl-i Beyt'im)dir. Benim onları cübbemle koruduğum gibi sen de onları cehennemden koru!'..." Belazûrî, **a.g.e**., III/5.

190 Ömer Fevzi Faruk, **Tabîtü'd-Devleti'l-Abbâsîyye**, Bağdat, 1987, s.120.

191 Eser, **a.g.t**., s.69

192 Kılıç, **a.g.e**., s.42.

193 Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, (256/870), **Sahîh**, İstanbul, 1992, İsti'zân 29, VII/136-137.

194 Belâzûrî, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Yahya (279/892), **Ensâbü'l-Eşrâf**, (Thk. S. Zekkar, R. Zirikli), Beyrut, 1417/1996, c. II, s. 265.

195 Sarıçam, **Emevî Haşimi İlişkileri**, s. 363.

manada dışladıktan sonra bu toplumsal itibar, Hüseynî nesil yönünde ivme kazandı. Hz. Ali evladı da, Haşimî sülalesinin Abbas soyundan farklı olarak Hz. Fatıma yoluyla Hz. Peygamber'e daha yakın olduklarını[196] vurgulamaya başlamıştır. Tabi Abbasîler'in yönetime geldikten sonra Ali evladına uyguladıkları baskı ve şiddet sebebiyle Müslümanların toplumsal desteği Ali-Fatıma evladı lehine değişmeye başlamıştır. Zulme maruz kalmış olmaları ve Müslümanların mazlumun yanında yer almak istemesi de bu destekte etkili olmuştur.

Sonuç olarak seyyid ve şerifliğin doğuşunda başta Kerbela olayı ve Emevîler dönemindeki baskı ve zulümlerin etkisi bulunduğu gibi, yönetimleri onlardan çok farklı olmayan Abbasîler'in şiddet yanlısı politikalarının da etkisi büyüktür. Ancak izlenen bu politikalar, Ali evladının yani seyyid ve şeriflerin manevi nüfuzunu da artırmıştır. Hz. Peygamber'in neslinden gelen mazlum ve ezilmiş bu insanlar, İslâm toplumsal tabakalaşmasında yerini aldıkları gibi, zamanla sayıları ve güçleri artarak birçok ülkeye yayılmışlardır. Görüldüğü gibi İslâm öncesinde kabilenin hâkim üyesini temsil eden, asabiyet ve nesebiyle kabile reisi olan seyyid, İslâm sonrasında manevi nüfuza da sahip bir konuma yükselmiştir.

3.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Seyyid ve Şerifler

Hz. Peygamber'in Hz. Fatıma dışındaki bütün evladı kendisinin ahirete irtihalinden önce vefat etmiş, nesli küçük kızı Fatıma ile devam etmiştir. Hz. Peygamber, kızı Fatıma'ya karşı derin bir muhabbet beslemiş ve her zaman ona olan sevgisini ifade etmiştir. Fatıma'yı *cennette ve dünyada mümin kadınların seyyidesi* olarak nitelendirmiş[197] ve irtihalinden sonra da kendisine ilk olarak onun kavuşacağını müjdelemiştir.[198]

Hz. Fatıma hicretin ikinci yılında Ali b. Ebi Talib (v. 40/661) ile evlenmiş ve bu evlilikten Hasan (v. 46/669), Hüseyin (v. 61/680), Muhsin, Zeyneb, Ümmügülsüm isimli çocukları dünyaya gelmiştir. Muhsin bebekken vefat etmiş, Zeyneb ve Ümmügülsüm'ün ise nesepleri devam etmemiştir.[199] Hz. Muhammed'in nesli, torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile devam etmiş, Asr-ı saadetten sonra ise bu soy "Ehl-i Beyt" olarak ifade edilmiştir.

196 Bernard Lewis, "Alids", **The Encyclopeadia of İslâm**, c. III, s. 402.
197 Müslim, **Fezâilü's-Sahabe**, 99; Tirmizî, **Menâkıb**, 61.
198 Müslim, **Fezâilü's-Sahabe**, 99.
199 Uyar, **a.g.m**., s. 15.

Çocukları konusunda değişik rivayetler bulunan Hz. Ali'nin soyu ise Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Abbas ve Ömer yoluyla devam etmiştir.[200] Meşihat Arşivi belgelerinde, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma dışındaki diğer hanımlarından olan çocukları için "sâdât-ı aleviyye" terimi kullanılmakta olup seyyid ve şerif ünvanları Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere tahsis edilmiştir.[201] Seyyid ve şerif ünvanları Ali-Fatıma evladından dünyaya gelen Hasan-Hüseyin soyuna hasredilmiş ve nesilleri günümüze kadar devam etmiştir. Arşiv belgelerinde Hz. Ali'nin soyundan gelenler için de s*eyyid, şerif, ulvân,*[202] *atebât-ı ulyâ, atebât-ı aliyyât,*[203] *neseb-i tâhireye mensup, sahihü'n-nesep sâdâttan,*[204] *mazbûtu'n-neseb sâdâttan,*[205] *sâdât-ı kirâmdan* gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Peygamber'in akrabaları zekât almamakta fakat bunun yerine kendilerine ganimetin humusundan (beşte bir) pay ayrılmaktaydı. Hz. Peygamber'in kendisine ve Âl-i Muhammed'e zekâtın helal olmayışının sebebini, onun insanların malının atığı ve kiri olmasıyla açıklamıştır.[206] Seyyidlere zekât ve sadakanın helal olmayışı ile ilgili bir hadiste, *Sadakalar ancak insanların kirleridir. Muhammed'e ve ailesine helal değildir,*[207] buyurulmaktadır. Zekâtın insanların kiri olması seyyidlere haram olmasının illetidir. Hz. Peygamber'in hediye verileni yiyip, sadakadan yemeyişi de[208] Ehl-i Beyt'e sadakanın helal olmadığının bir göstergesidir.

Seyyid ve şeriflerin gelir kaynakları arasında Peygamber döneminde Fedek arazisi, ganimet[209] ve fey[210]'deki humus hissesi, Hz. Ali'ye ve Ehl-i Beyt'e meşruta vakıflar ve Beytülmalden ayrılan tahsisat sayılabilir. Hz. Peygamber döneminde, fey ve ganimetten

---

200 Taberî, **Tarîhü'r-Rusul ve'l-Mülûk**, (Nşr. M. Ebulfazl), Beyrut, t.y., c. V, s. 155; Ebu Bişr ed-Dûlâbi, **ez-Zürriyyetü't-Tahire**, (Nşr. M. Hüseyinel-Celâlî), Beyrut, 1408/1988, s. 97 vd.

201 Ahmet Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmânî**, Haz. Recep Toparlı, Ankara, 2000, s. 798.

202 MŞH., **THR**, Dosya nr. 590, Gömlek nr. 49, 1/R/1325.

203 MŞH., **THR,** Dosya nr. 587, Gömlek nr. 93, 6/S/1323; **MŞH, THR,** Dosya nr. 587, Gömlek nr. 153, 5/Ca/1323.

204 MŞH., **THR,** Dosya nr. 587, Gömlek nr. 153, 5/Ca/1323; **MŞH, THR**, Dosya nr. 579, Gömlek nr. 47, 1/Ş/1317.

205 MŞH., **THR**, Dosya nr. 583, Gömlek nr. 48, 25/M/1320.

206 Müslim, **Zekât**, 167, 168; Ebu Davud, **Harac,** 20.

207 Müslim, **Zekât**, 167, 168; Ebu Davud, **Harac**, 20; Müslim, Müslim b. Haccac, **Sahîhü Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, c. I, s. 752-754.

208 Ali El-Muttaki b. Hüsameddin, **Kenzü'l-Ummâl Fî Akvâl ve'l-Efâl**, (Nşr.: Saffe es-Saka-Bekrî Hayvân), (I-XVI), c. XIII, s. 104-105.

209 Ganimetlerin dağıtımı Kur'ân-ı Kerîm'de Enfâl 8/41'de şöyle açıklanmıştır: Ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah'a, peygamber'e, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.

210 Fey savaş yapılmadan sulh yoluyla alınan mallardır. Haşr 59/7'de Allahü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Allah'ın fethedilen memleketlerin ahalisinden savaşmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar, Allah'a, peygamberine, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir.

ayrılan humus hissesi ehl-i beyte verilmiştir. Özellikle Hz. Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'in uygulamasını devam ettirme hususundaki hassasiyeti zilkurba hissesinin Hz. Peygamber'den sonra da devam etmesine sebep olmuştur. Hz. Ebu Bekir, "Ehl-i Beyt'i hususunda Hz. Muhammed'i gözetiniz."[211] buyurmuştur. Hz. Peygamber döneminde Hz. Ali, humusdan Ehl-i Beyt'in hisselerini dağıtmakla görevliydi. Hz. Ali, Hz. Ömer'in hilafetinin son dönemlerine kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Hz. Ömer döneminin sonlarına doğru Hz. Ali, o yıl ihtiyaçlarının bulunmadığını beyan ederek ehl-i beytin hissesini almamış ve bu hadiseden sonra da humusdan olan hisseleri kendilerine dönmemişir.[212]

Seyyidlere gösterilen saygı ve ihtimam gerek toplum, gerekse devlet bazında siyasî alanda aleyhlerine gelişen olaylara ve uğradıkları haksızlıklara rağmen artarak devam etmiştir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile onların soyundan gelenlere bir takım ayrıcalıklar tanınmış ve onların toplum içerisinde önemli ve etkin konumlarını sürdürmelerine imkân tanıyan düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Hz. Ömer'in halifeliği döneminde kurduğu divan teşkilâtı sayesinde Müslümanlara bu teşkilâttan maaş ödenmeye başlanmıştır. Hatta Hz. Ömer'in "Aylık verme işine kimden başlayalım?" diye sorması üzerine "kendisinden başlaması" söylenmiştir. Fakat o, Resûllulah'ın Ehl-i Beyt'inden başlamayı uygun görmüş ve en yakından en uzağa doğru bu işlemi sürdürmüştür. Hz. Peygamber'in hanımlarına on iki bin dirhem; Hz. Ali'ye ve Bedir Savaşı'na katılan Haşimîler'e beş bin dirhem; Hz. Hasan ve Hüseyin'i de onlarla bir düşünerek beşer bin dirhem maaş bağlamıştır.[213] Hz. Ömer'in, Bedir Savaşı'na katılanların çocuklarına ikişer bin dirhem tahsisat verirken, evlâd-ı Resûl'e/Hasan ve Hüseyin'e beşer bin dirhem tahsisat ayırması seyyid ve şeriflere tanınan ayrıcalığı göstermesi bakımından önemlidir.[214] Yine Hz. Ömer Haşimoğullarını gözetmiş, onların bekârlarını evlendirmiş, cariyesi olmayanlara cariye tutmuş, Hz. Hasan ve Hüseyin'e fey ve ganimetin humusundan hisse vermiştir.[215]

---

211 Buhârî, Muhammed b. İmail, Sahîhü'l-Buhârî, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, t.y.,, IV, 210; Yine Hz. Ebu Bekir: "Nefsim kudreti elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Peygamber akrabalarına yakınlık, bana kendi akrabalarıma yakınlıktan daha sevimlidir." buyurmuştur. **Sahîh-i Buhârî**, IV/210.

212 Geniş bilgi için bkz., Ebû Dâvud Süleyman b. Eşâs, **Sünen**, (Nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), (I-IV), Beyrut, t.y., Harac, 20, c. III, s. 146-147.

213 Ebu Yusuf Yakub b. İbrahim, **a.g.e.**, s. 86.

214 Belâzûrî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir, **Fütûhü'l-Büldan**, 279/892, (Trc.: Fayda, Mustafa), Ankara, 1987, c. XXIV, s. 657; Taberi, c. III, s. 614; Küçükaşcı, "Seyyid ve Şerif Kavramları", s. 96.

215 Ebû Ubeyd, Kasım b. Sellâm, **Kitâbü'l-Emvâl**, (Trc. Cemaleddin Saylık), İstanbul, 1981, s.355.

Hz. Osman, Hz. Ebu Bekir'in maaş taksiminde uyduğu eşitlik esasını benimsememiş,[216] Resûlüllah'a yakınlık ve İslâm'a girişteki öncelik esasını dikkate almıştır. Onun döneminde her yıl düzenli bir maaş ödemesinden de söz edilememektedir.[217] Medine sadakası olarak bilinen Benî Nadîr mallarının gelirleri ise bazen Hz. Hasan bazen de Hz. Hüseyin nesilleri elinde Abbasî hilafetinin kuruluşundan sonrasında da onların uhdesinde kalıp hicri 200 senesine kadar öyle devam etmiştir.[218]

Cemel Savaşı esnasında etrafındakilere Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e dikkat etmelerini tavsiye ettiği ve onların hayatlarını kaybetmesiyle Hz. Peygamber'in neslinin kesilmesinden endişe ettiğini bildiren[219] Hz. Ali de hilafeti döneminde ehl-i beytin hissesi hususunda ilk halifelerin yolunu takip etmiştir.[220]

Hz. Ali'nin Hz. Peygamber döneminde hisse dağıtacağı kişilerin neseplerini de bilmesi hasebiyle sâdâtın işleri ile ilgilenmek üzere görevlendirildiğini biliyoruz. Buradan hareketle, Hz. Peygamber döneminde de sâdâtın işleriyle ilgilenmek üzere yine kendilerinden bir görevli seçildiği görüşüne ulaşılabilir. Bu durum, ismi Nakîbü'l-Eşrâflık olmasa da bu dönemde seyyidlerin işleriyle ilgilenen, ganimet ve feyden hisselerini adaletli dağıtan, kendilerinden bir görevli bulunduğuna işaret etmektedir. Hz. Ali'nin bu işle görevlendirilmesinin daha sonra kurulacak olan nikabet müessesesinin ilk nüvesi olduğunu söyleyebiliriz.

3.2. Emevîler Döneminde Seyyid ve Şerifler

Hz. Peygamber'in torunlarına duyduğu tüm sevgiye ve onlara verdiği değeri ifade eden birçok hadisine rağmen Emevî Hilafeti, Arap asabiyeti ve Hâşimî rekabetinden dolayı seyyidlere karşı genelde olumsuz bir tutum sergilemiştir.[221] Oysa Hz. Peygamber, "Biz Haşim ve Muttaliboğulları cahiliyede de İslâmda da ayrılmayız."[222] buyurmuşlardı.[223] Hz.

---

216 Hasan İbrahim Hasan, **Siyasi Dinî Kültürel İslâm Tarihi**, I-IV, (Trc. İsmail Yiğit- Sadrettin Gümüş), İstanbul, 1985-1987, c. I, s. 145.
217 Hasan İbrahim Hasan, **a.g.e.**, I/141.
218 Geniş bilgi için bkz., Mesûdî, Ali b. Hasan, **Mürûcü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher**, I-IV, Beyrut, t.y., c. III, s. 109-204.
219 M. Bahaüddin Varol, **Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt**, Konya, 2004, s. 109.
220 Hamdi Yazır, **a.g.e.**, c. VII, s. 4831.
221 Şit Tufan Buzpınar, "Nakîbü'l-Eşrâf", **DİA**, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 322-324.
222 Yakût b. Abdullah El-Hamevî, **Mu'cemü'l-Udebâ**, (I-XX), Beyrut, 1938, c. XII, s. 312.
223 Emevîler Abd-i Menâf'ın dört oğlundan biri olan Abdu Şems'den gelirler. Abdu Şems ve Haşimoğulları Kureyş tarafından itibarlı ailelerdi. Haşim ve kardeşi Muttalib'den çoğalan soy, cahiliyye ve İslâm döneminde birlikte hareket etmişlerdir.

Peygamber döneminde unutulan kavim ve kabile asabiyeti, asr-ı saâdetten uzaklaşılınca yeniden uyandı. Özellikle Hz. Osman devri (23-35/644-656)'nde, bazı memuriyetlere fazilet ve liyakatten daha çok akrabalığın ön planda tutularak atamaların yapılması, Emevîlerle Haşimîler'in arasının açılmasına sebep olmuştur. Buna Emevî valilerinin kötü halleri, valiliği geçim aracı görmeleri,[224] fedek arazisinin devlet arazisi sayılarak Hz. Osman tarfından kâtibi ve amcasının oğlu Mervan'a iktâ olarak verilmesi[225] gibi hususlar bu gerginliği artırmıştır.

Emevî döneminde Ehl-i Beyt'in ve Ehl-i Beyt neslinin maruz kaldığı baskı ve sindirme politikaları, Müslüman toplumda büyük tepki uyandırmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Emevî devrinin (661–750) sonlarına doğru halkın çoğunluğunun, Hz. Peygamber'in sülalesine mensubiyeti saygın ve kutsal kabul ettiğini açıkca dile getirmeye başlaması, seyyidlik kurumunun/Nakîbü'l-Eşrâflığın teşekkülünde etkin rol oynamıştır.

Toplum tarafından büyük bir sevgiye mazhar olan seyyid ve şerifler, Emevî ve Abbasî idarecileri nezdinde potansiyel bir idare karşıtı olarak düşünülmüş ve daima kendilerine karşı teyakkuz hâlinde olunmuştur. Emevî ve Abbasîler'in yönetimlerinde hak ve adaletten yana olmamaları, kimi zaman şiddete başvurmaları, devlet gelirlerini eşit olarak dağıtmamaları, evlâd-ı Resûl'ü bundan mahrum etmeleri gibi sebeplerle kendilerine karşı muhalif siyasî bir çıkış hareketinin doğmasına da sebep olmuştur. Emevîler döneminde seyyidlere karşı her ne kadar bazen makul bir tutum sergilense de, zaman zaman çok şiddetli ve zulme varan bir politika izlendiği için genel anlamda bir gerginlik hâkim olmuştur. Hz. Ali-Muaviye arasındaki mücadelede görülen bu gerginlik Emevîler'in sonuna kadar devam etmiştir.[226]

Emevî yönetiminin, kabilevî mücadelenin etkisiyle, başta Hz. Ali olmak üzere onun soyuna karşı düşmanca tavrı uzun yıllar devam etmiştir. Bu dönemde seyyid ve şerifleri iktidardan uzak tutmak için bilinçli bir siyaset takip edilmiştir. Ömer b. Abdülaziz hariç tutulursa neredeyse hiçbir Emevî halifesi Haşimîler'e yakınlık göstermemiştir. Aşağılama maksadıyla Haşimîler'e Turabîler, Hz. Ali'ye de Ebû Turâb lâkabı verilmişti.[227]

224 Muhammed b. Hacer el-Askalânî, **Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhü'l-Buhârî**, (I-18), Mısır, 1959, c. VIII, s. 71-78.
225 Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, **Tarîhü'l-Hulefâ**, (M. Muhyiddin Abdülhamid), Mısır, 1952, s. 231-232.
226 Hasan İbrahim Hasan, **a.g.e.**, s.2-3.
227 Tirmizî, **Menâkîb**, 21, V/637.

Muaviye'nin başlattığı Cuma hutbelerinde Hz. Ali'nin aleyhinde sözler sarfedilmesi ve Hz. Ali'ye hakaret uygulaması, valileri tarafından da devam ettirilmiştir. Böylece toplumda Hz. Ali karşıtlığı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bir Emevî halifesi olan Ömer b. Abdülaziz ise, bu uygulamayı Nahl Suresi'nin "Şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder; taşkın kötülükten, münkerden, zulm ve büyüklenmeden nehyeder. Düşünüp anlayasınız diye size öğüt verir." mealindeki 90. ayetin okunmasını emrederek, Hz. Ali'ye hakaret uygulamasını kaldırmıştır.[228] Ayrıca Ömer b. Abdülaziz, Medine valiliği ve halifeliği döneminde seyyid ve şeriflere özel ilgi göstermiş ve onların her türlü taleplerini karşılamaya ve toplumdaki ayrıcalıklı konumlarını sürdürmelerine özel önem vermiştir.

Hz. Peygamber'den kalan fedek arazisi, Emevîler döneminde Muaviye'ye geçmiş o da Mervan b. Hakem'e ikta olarak vermiş; birkaç el değiştirdikten sonra Ömer b. Abdülaziz'e intikal etmiştir. Ömer b. Abdülaziz halife olunca hutbeye çıkarak "Şüphesiz fedek, Resûlüllah içindi; O, ondan infak ediyor, Haşimoğullarının küçüklerine veriyor ve onunla onların dullarını evlendiriyordu. Fatıma onu kendisine vermesini istediğinde bunu kabul etmeyerek Fatıma'nın isteğini reddetti. Öyleyse ben de bu hususta bir hak sahibi olamam, şimdi siz şahit olun, kesin olarak fedek arazisini ilk hâline döndürüyorum." diyerek onu Ali oğullarına geri vermiştir.[229]

Yine Ömer b. Abdülaziz, hilafete geçtiğinde Medine valisine bir mektup göndererek, Zeyd b. Hasan'ın, Haşimoğullarının şerifi ve nâibi olduğunu, kendisinin mektubu eline geçtiğinde onu tekrar Resûlüllah'ın vakıflarının başına geçirmesini ve ona, yardım istediği sürece yardımda bulunmasını emretmiştir.[230] Ancak Ömer b. Abdülaziz'in bu tarz müspet tutumu, onun hilafetinden sonra yerini zaman zaman kötü uygulamalara da bırakmıştır.

Emevî hilafeti, adaletsiz bir yönetim sergileyerek, kendilerine taraftar olmayan, Haşimîler'i tutan âlim, şair ve mevâliye de cephe almıştır.[231] Buna rağmen, Ehl-i Beyt sevgisi dönemin şiirlerine de yansımış ve birçok şair Ehl-i Beyt'i öven şiirler söylemiştir. Örneğin dönemin önemli şairlerinden olan Ferezdak, Emevîler döneminde Ehl-i Beyt'e duyduğu muhabbeti hiçbir zaman gizlememiş, bu sevgisini Zeynelabidin'i övdüğü meşhur

228 İbnü'l-Esîr, İzzeddin b. Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed, **El-Kâmil Fi't-Tarîh**, Beyrut, 1965, c. V, s. 42-43.

229 Belâzûrî, **a.g.e**., s. 45; Suyûtî, **Tarîhü'l-Hulefâ**, s. 231-132.

230 Seyyid Mümin b. Hasan Şeblencî, **Nûrü'l-Ebsâr Fî Menâkîbi Âl-i Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr**, Mısır, 1324, s. 119.

231 Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin Mesûdî, **Mürûcü'z-Zeheb**, III, 275; Corci Zeydan, **Medeniyet-i İslâmiye Tarihi**, I-V, (Trc. Zeki Megamiz), İstanbul, 1327, c. IV, s. 147.

kasidesiyle zirveye çıkarmıştır. Ödüllendirilmesi teklif edildiğinde de, "Bunu Allah'ın rızasını kazanmak ve Hz. Peygamber'in zürriyetinin hakkını teslim etmek istedim." diyerek kabul etmemiştir.[232]

Keysaniyye fırkasına mensup Seyyid Himyerî de şiirlerinde başta Câfer Sâdık olmak üzere dönemindeki seyyid ve şerifleri övmüş; Ehl-i Beyt'e karşı sert tutum sergileyen Abbasîler'i de yermiştir.[233] Ayrıca Ehl-i Beyt'e büyük saygı gösteren Malik b. Enes, Hz. Peygamber'in soyuna mensup olmadığı halde bir takım ayrıcalıklar elde etmek için bu soya mensup olduğunu iddia edenlere ağır ceza verilmesi gerektiğini bildirmiş ve onların ayrıcalıklı konumlarına işaret etmiştir.[234]

3.3. Abbasîler'de Seyyid ve Şeriflerin Konumu

Seyyid ve Şeriflerin toplumdaki itibarını iyi bilen Abbasoğulları, toplumun seyyidlere olan bu teveccühünü siyasî emellerine ulaşmak için kullanmaktan çekinmemiştir.[235] Ehl-i Beyt'in Müslümanlar üzerindeki müsbet tesirinden ve toplumun onlara karşı yöneliminden açıkça istifade edilmek istenmiştir.[236] "Âl-i Muhammed" veya "Allah Resûlü'nün Ehl-i Beyt'inden razı olmak" sloganıyla iktidara gelen Abbasîler'in seyyid ve şeriflere yönelik tutumları bir takım üst düzey yetkililer dışında çok olumlu olmamış ve hatta birçok kere zulüm ve şiddete varan noktalara ulaşmıştır. Aslında Abbasoğulları, Emevî iktidarına son vermek üzere sürdürdükleri gizli propaganda/davet döneminde Âl-i Muhammed'den bir kişinin hilafete geçirileceği vaadiyle biat alıyorlardı. Abbasîler, Emevîler'e muhalif olanların çıkardıkları isyanlar yanında hanedan mücadelesinin de yoğunlaştığı bir dönemde faaliyetlerini gizli davetle sürdürmüşlerdir. Her ne kadar Ehl-i Beyt referanslı bu söylemleri kullanarak iktidara gelmişlerse de uygulamaları genel anlamda bunun aksi bir yön izlemiştir. Mücadelelerinin ilk dönemlerinde Ali evladı için hareket ettiklerini özellikle göstermişlerdir. Hatta Hz. Ali'nin evladı Muhammed b. El-Hanefiyye'nin oğlu Ebû Haşim'in, Muhammed b. Ali b. Abdullah

232 İbn Kesîr, **a.g.e**., IX/113-114.
233 Ahmed Emin (1373/1954), **Duha'l-İslâm**, Kahire, 1936, III/308-310; Şevki Dayf, **Tarîhu'l-Edebi'l-Arabî,** 13. Baskı, Kahire, 1994, c. III, s. 309-311.
234 Mü'min b. Hasan Mü'min eş-Şeblencî **Nûrü'l-Ebsar Fî Menâkîb-i Âl-i Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr,** Kahire, ty., s. 117.
235 Belâzûrî, Ebu'l-Abbas Ahmet b. Yahya (279/892), **Ensâbü'l-Eşrâf**, (Thk. S. Zekkar, R. Zirikli), Beyrut, 1417/1996, c. II, s. 265.
236 Uyar, **a.g.m**., s. 31.

b. Abbas'a vasiyette bulunduğu da iddia edilmiştir.[237] Tabi ki biât esnasında herhangi bir isim zikredilmemiştir.

Abbasîler'in ilk dönemlerinde Ali evladı, yönetime karşı bir isyan girişiminde bulunmasa da sürekli bir denetim altında tutulmuştur. Bu sebeple hapis ve sürgün edilenler dahi olmuştur. Örneğin Ebû Câfer el-Mansûr döneminde (754-775) Ehl-i Beyt neslinin Hasenî koluna mensup Abdullah b. Hasan, oğulları Muhammed en-Nefsüzzekiyye ve İbrahim baskı ve zulümlere maruz kalarak hayatlarını kaybetmişlerdir.[238] Halife Mansur, iktidarını sağlamlaştırmak için Ali oğullarını bütün önemli görevlerden el çektirmiştir. Mütevekkil döneminde de, Hz. Hüseyin'in kabrinin yıktırılması (236/850), Hz. Ali hakkında müstehzî bir tavır sergilenmesi olumsuz hadiselerdir. Abbasîler'in bu zulüm ve şiddete dayalı politikaları, seyyid ve şeriflerin İslâm dünyasının dört bir yanında siyasî faaliyetlerde bulunmalarına da zemin hazırlamıştır.[239]

Abbasî yönetimini yürüten Mansur'dan başlayarak, Hâdi dönemi ve Harun Reşîd'e kadar olan süreç hep rekabet tarzında, Ali oğullarıyla mücadele içinde geçmiştir. Bu süreçler içinde, Ehl-i Beyt mensupları ya görevden alınmışlar veya sürgün edilmişlerdir. Siyasî bir harekete katılmamış olmasına rağmen on iki imamın yedincisi olan Musa Kazım da yönetim tarafından şüpheliler listesine alınmış ve tutuklanmıştır. 799 yılında hapisteyken hayatını kaybetmiştir.[240] Burada şunu da ifade etmeliyiz ki, Musa Kazım gibi baskıya maruz kalmış birçok Ehl-i Beyt neslinin bu durumla karşılaşmalarına sebep, yönetime karşı isyan edecekleri endişesidir. Halifelerin yönetime karşı isyan edeceğini düşündükleri seyyidlere karşı amansız davrandıkları görülmektedir.

Siyasî gaye güdülmediği sürece seyyidlere olumlu davranıldığı da olmuştur. Bu hususta Suyutî'nin naklettiği Harun Reşîd'in şu sözleri halifelerin seyyid ve şeriflere bakışını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Harun Reşîd: "Halk benim Ali b. Ebi Talib'e kin duyduğumu zannetmektedir. Vallahi onu sevdiğim gibi ben hiç kimseyi sevmedim. Fakat Ali oğulları insanlar arasında bana en çok kin duyan, beni yaralamaya çalışan ve

237 Bu konudaki rivayetler ve değerlendirilmesi ile ilgili bkz., Nahide Bozkurt, **Oluşum Sürecinde Abbâsî İhtilali**, Ankara, 2000, s. 24-34.

238 Geniş bilgi için bkz., M. Varol, Bahaüddin, **Ehl-i Beyt Nesli**, s. 104-108; Cem Zorlu, **Abbâsîlere Yönelik Dini ve Siyâsi İsyanlar**, Ankara, 2001, s. 218-219.

239 Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebu'l-Ferec El-İsfahânî, **Mekâtilü't-Talibiyîn**, (Thk. Ahmed Abbas Sakr), Beyrut, 1946, s.180-181; İbn Ebû Zer, **El-Enîsü'l-Mutrib**, Rabat, 1972, s. 15-16; Küçükaşcı, "Seyyid ve Şerif Kavramları," s. 98-99.

240 Musa Kazım'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., R. Strotmann, "Musa Kâzım", **İA**, c. VIII, s. 667.

hilafetimizi yok etmeye çalışan kişilerdir. Biz onların öcünü aldıktan ve onlara müsamaha ile yaklaştıktan sonra en çok bizim aleyhimizde hareket eden onlar oldu ve memlekette karışıklığa sebep oldular. Hatta onlar bizden daha çok Emevîler'e meyilli hareket ettiler. Oysa ki Hz. Ali'nin soyundan çocukları dünyanın efendisidir. Onlar fazilette de en öndedirler."[241] Harun Reşîd seyyidlere teveccüh göstermekte fakat onların siyasî arzularından çekindiği için de daima teyakkuzda durmaktadır.

Halife Mehdi hilafete geldiğinde ise, Muhammed Nefsü'z-Zekiyye hareketine katılmış olan Yakub b. Davud'u hapisten çıkarmış ve geniş yetkilerle kendisine vezir tayin etmiştir.[242] Ehl-i Beyt neslinden Musa Kazım, Harun Reşîd tarafından Bağdat'ta hapsedilmiş, Mehdi döneminde serbest bırakılmış, halife tarafından kendisine üç bin dinar verilmiştir.[243] Halife Harun Reşîd ise eman verdiği Yahya b. Abdillah'a iki yüz bin dinar vererek onu güzel bir eve yerleştirmiştir.[244] Abbasî ve Talibîler'den Beni Haşim'in cumhuruna günlük yaklaşık otuz üç dinar tahsisat ayrılmıştır.[245] Yine Me'mun Ali Rıza'yı veliaht tayin ettiğinde[246] onun akrabalarına atâ[247] verdiği bilinmektedir. Me'mun kardeşi Mutasım'a Ehl-i Beyt'le ilgili şunları tavsiye etmiştir: "Onlar Mü'minlerin Emiri Ali b. Ebi Talib'in torunları, senin de amcaoğullarındır. Onlara dostça davran, iyilik yap ve kötülük yapanlarını affet. İyilik yapanlarını ödüllendir, onlara bahşiş ve ihsanlarını düzenli olarak

241 Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir (911/1505), **Tarîhü'l-Hulefâ** (Thk. M. Muhyiddîn Abdülhamid), 3. Baskı, Kahire, 1383/1964, s. 294.

242 Taberî, **a.g.e**., c. VIII, s. 117.

243 Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali Mesûdî, **Mürûcü'z-Zeheb ve Ma'adinü'l-Cevher**, (Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), El-Mektebetü't-Ticâreti'l-Kübrâ, Kahire, 1964, II/212; Hatîb el-Bağdadî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit, **Tarîhü Bağdâd ev Medîneti's-Selâm**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, (t.y.), c. XIII, s. 27-31.

244 Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec İsfahânî**,** **Mekâtilü't-Talibiyyîn**, (Thk. Seyyid Ahmed Abbas Sakr), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1987, s. 394, 404.

245 Mehmet Aykaç, **Abbâsî Devleti'nin İlk Dönemi İdari Teşkilâtında Divanlar**, Ankara, 1997, s. 145, 153.

246 Tarihçiler, Me'mun'un Ali Rıza b. Musa Kâzım'ı veliaht tayin etmesiyle ilgili birçok sebep zikretmişlerdir. "Me'mun'un Zeydî-Mutezilî fikirlere sahip olması" (Nahide Bozkurt, **Mutezile'nin Altın Çağı-Me'mun Dönemi**, Ankara, 2002, s. 51), "Alevilerin isyanlarına son vermek istemesi" (Varol, Ehl-i Beyt Nesli, s.211), Ehl-i Beyt'e yakın olan vezir Fadl b. Sehl'in tavsiyesi" (Bozkurt, **a.g.e**., s. 51-52), İslâm dünyasının Arabî ve Farisî idarecilere şefkatini sağlama" (Eser, **a.g.t**., s.83), "Me'mun'un Ali Rıza'dan daha faziletli birini bulamaması" (Taberî, **a.g.e**., VIII/554; İbn Kesîr, **a.g.e**., X/685) ve halk nezdinde Ali Rıza'nın büyük itibarı olması (Eser, **a.g.t.,** s.84) bu sebeplerden bir kaçıdır.

247 Ahmet b. Halil el-Mağribî İbn Harîrî, **Müntehabü'z-Zaman Fî Tarîhi'l-Hulefâi ve'l-Ulemâi ve'l-A'yân,** (Thk.: Abdullah Halife), Dâru İştar, Beyrut, 1993, s. 150.
Atâ: Hz. Ömer'in kurduğu divan teşkilatında feyden müslümanlara yılda bir defa dağıtılan paraya, Emevîler ve Abbâsîler zamanında ise askerlerin maaşlarına verilen addır. Bkz., Musta Fayda, "Ata", **DİA**, İstanbul, 1991, c. IV, s. 33,34.

öde. Çünkü onların hakları çeşitli yönlerden üzerine borçtur."[248]

Abbasî dönemindeki kimi halifelerin Ehl-i Beyt'e son derece baskıcı davrandığı da bilinmektedir. Ancak Me'mun, Mutasım, Vasık ve Muntasır'ın dönemlerinde ilişkilerin düzeltildiği,[249] hataların telafi edildiği bahsettiğimiz örneklerden de anlaşılmaktadır. Bazen Abbasî halifeleri, Âl-i Fatıma'nın toplum içerisindeki saygınlıklarından dolayı onları özellikle ekonomik alanda desteklemek suretiyle;[250] bazen de Hz. Ali'nin vakıfları,[251] humus ve ganimetler gibi siyasî ve ekonomik yönden kendi içlerindeki anlaşmazlıkları körüklemek suretiyle iktidarlarına yönelik muhalefeti azaltmaya çalışmışlardır.[252]

Özellikle de Hârun Reşîd Âl-i Fatıma için tahsisat ayırmış, zilkurba hissesinin Haşimoğulları arasında eşit olarak dağıtımını sağlamış, Me'mûn ise Ehl-i Beyt neslinden Ali b. Musa Kazım'ı kendisine veliaht tayin etmiş, Abbasîler'i simgeleyen siyah renk yerine seyyid ve şeriflerin sembolü yeşil rengi tercih etmiş ve bunu, tüm valilere emirler göndererek uygulamaya koymuştur.[253] Halife Me'mun, kızı Ümmü Habibe'yi Musa Kazım ile,[254] Ümmü Fadl'ı Muhammed Cevad ile[255] evlendirmiştir. Dolayısıyla Abbasî halifeleri içerisinde Âl-i Fatıma'ya muhabbetini izhar eden, onların ihtiyaçlarını karşılayan, Hz. Hüseyin'in kabrinin ziyaret edilmesini emredenler olduğu gibi[256] onlara karşı olumsuz tutum içerisinde olanlarda olmuştur.

Abbasîler döneminde bazı üst düzey görevlilerin Ehl-i Beyt'le iyi ilişkiler kurduklarından ve onların toplum içersindeki saygınlıklarının korunmasına ihtimam gösterdiklerinden söz etmiştik. Örneğin Abbasîler'in ilk halifesi Ebu'l-Abbas es-Seffâh yönetime geldiğinde, fedek arazisini Ehl-i Beyt'e vermiştir.[257] Ayrıca Abbasîler'de Hz. Ali

248 Taberî, **a.g.e**., VIII/650; İbn Kesîr, X/723.
249 Uyar, **İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evladı**, s. 303-306.
250 İbn Dokmak, **El-Cevherü's-Semîn Fî Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Mülük ve's-Selâtîn** (Nşr.: Said Abdülfettah Âşûr), Mekke, 1403/1982, s. 90. İlk Abbâsî halifesi Ebu'l-Abbas Seffah Abdullah b. Hasan b. Ali b. Ebi Talib'e 2 ve çocukları Muhammed ve İbrahim'e 1 milyon dirhem tahsisatta bulunmuştur.
251 Malî açıdan önemli olan Hz. Ali'nin vakıflarının idaresi konusunda Ali oğulları arasında zaman zaman ihtilaflar yaşanmış, idareciler de bunu kullanarak onları zayıflatmaya çalışmıştır.
252 Kutlu, **a.g.m**., s. 117.
253 Taberî, **a.g.e**., VIII/554-555; Bahaüddin Varol, **Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli**, İstanbul, 2004, s. 217; Küçükaşcı, "Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", s. 100.
254 Mesûdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin (345/956), **Mürûcü'z-Zeheb**, II/259; Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir İbn Hallikân (681/1282), **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân** (Thk.: İ. Abbas), Beyrut, 1968, c. III, s. 269
255 Mesûdî, **a.g.e**., II/259; İbn Hallikân, **a.g.e**., c. III, s. 269.
256 İbn Dokmak, **a.g.e**., s.149; Küçükaşcı, "Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", s. 100.
257 Hamevî, **Mucemü'l-Büldân**, c. IV, s. 239.

ve Hz. Abbas soyundan gelen havas tabakasından olanlara, bir lütuf olmak üzere *atiyye*[258] verilmekteydi.[259] Abbasîler'in ilk halifesi Seffâh, kendisine biat eden Ali oğullarından Abdullah b. Hasan'a bir milyon dirhem bağışlamış,[260] Ehl-i Beyt neslinin ihtiyaçlarını karşılayarak onlara iktalar[261] vermiştir. Abbasîler'in ilk halifesi zamanında seyyid ve şeriflere maddi açıdan epey yardımda bulunulmuş, fakat Mansur'un hilâfeti döneminde Muhammed ve İbrahim kardeşler isyana kalkışınca Abbasî yönetimiyle Ali oğullarının arası bozulmuş, bunun akabinde Ehl-i Beyt neslinin malları da müsâdere edilmiştir. Halife Mansur döneminde çıkan bu isyan sebebiyle fedek arazisi Ali oğullarından geri alınmıştır. Fakat Me'mun yönetime geldiğinde (210/825) o bölgenin tekrar Ali oğullarına verilmesini emretmiş ve bunun üzerine bu arazi tekrar Muhammed b. Yahya ve Muhammed b. Abdullah b. Hasan'a teslim edilmiştir.[262] Me'mun ayrıca validen onlara iyi davranmasını ve fedekin gelirlerinin artırılması hususunda onlara yardımcı olmasını istemiştir.[263] Yine de Mansur'un bütün Ehl-i Beyt nesliyle kötü ilişkiler içerisinde olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü Câfer Sâdık ile iyi ilişkiler içersindedir. Câfer Sâdık'ın siyasete karışmamasının bunda etkili olduğu düşünülebilir.[264] Hasan oğullarından Hasan b. Zeyd ile de iyi ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir.[265] Hatta Hasan b. Zeyd 150/767 yılında Mansur tarafından Medine'ye vali olarak atanmıştır.[266]

Aynı şekilde dönemin âlimlerinin tutumunun da olumlu olduğu açıktır. Ebû Hanife Ehl-i Beyt'e kalbî yakınlık duymuş ve Emevîler'in Ehl-i Beyt'e karşı sert tutumunu tenkit etmiştir.[267] Ayrıca İmam Malik, İbn Aclân ve Ebû Hanife, İbrahim b. Abdullah b. Hasan'ın

---

258 Atâ veya atiyye: Hz. Ömer döneminde oluşturulan divan teşkilâtından Müslümanlara düzenli aylık ödenmeye başlanmıştır. Aylık olarak yapılan bu ödemelere ata veya atiyye denir. Bkz., Fayda, Mustafa, "Ata", **DİA**, İstanbul, 1991, c. IV, s. 33.

259 Fayda, "Ata", s. 33

260 Ebü'l-Fazl Celaleddin es-Suyûtî, **a.g.e**., s.258.

261 Belâzûrî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, **Ensâbü'l-eşrâf**, (Thk. Riyaz Zirikli, Süheyl Zekkar), Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996/1417, III/309.
İktâ: "Kamu otoritesinin, tasarrufundaki arazi ve taşınmaz malların mülkiyet, işletme veya faydalanma hakkını kişilere tahsis etmesidir." bkz., Mustafa Demirci, "İktâ", **DİA**, İstanbul, 2000, c. XXII, s. 43.

262 Belâzûrî, **a.g.e**., s.47; Hamevî, a.g.e., IV/240.

263 Belâzûrî, **a.g.e**., s.47

264 Faruk, Ömer Fevzi, **Et-Tarîhü'l-İslâmî ve Fikri'l-Karni'l-Işrîn**, Beyrut, 1400/1980, s. 112.

265 Taberî, **a.g.e**., VII/518.

266 Taberî, **a.g.e**., VIII/32.

267 Emevîler dönemindeki Zeyd b. Ali'nin, Abbâsîler döneminde de Muhammed en-Nefsüzzekiyye ve İbrahim b. Hasan'ın mevcut idareye karşı giriştiği mücadeleyi desteklediği ve maddi yardımda bulunduğu bilinmektedir. Bkz., Yusuf Şevki Yavuz, "Ebu Hanife", **DİA**, İstanbul, 1994, c. X, s. 139; Küçükaşcı, **Mekke Medine Tarihi**, s. 64-66; Uyar, **Ehl-i Beyt**, s. 33.

hareketine fetvalarıyla destek olmuşlardır.[268] Ehl-i Beyt taraftarları bazı devlet görevlileri bir tarafa bırakılacak olursa, toplum tarafından her zaman sevilmiş ve kendilerine teveccüh gösterilmiştir.

Malik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel'in de Ehl-i Beyt'e sevgi ve saygı noktasında ehl-i sünnet çizgisini şekillendirdiği söylenebilir. İbn Haldun her dönemde Âl-i Fatıma'nın nesebinin lekelenmek istendiğini ancak onların bundan masum ve münezzeh olduğunu belirttikten sonra; onların lehinde mücadele ettiğini, onların da kıyamet günü kendisinin lehinde olacaklarını söylemiş ve Ehl-i Beyt'in nesebinin zamanına kadar sıhhatli bir şekilde kayıt altına alındığını kaydetmiştir.[269]

Tezimizin bu bölümünde Abbasîler'de Seyyid ve şeriflerin durumlarından bahsettik. Bir takım devlet görevlisi ve âlimler tarafından sevgi ve tazimde bulunulan seyyid ve şeriflerin birçok haksız muameleyle de karşılaştıklarını örneklerle tesbit ettik. Bunun yanısıra bir kurum olarak Nakîbü'l-Eşrâflığın temellerinin bu dönemde atıldığı göz önüne alınırsa, Nakîbü'l-Eşrâflığın Abbasîler'deki ortaya çıkış nedenleri, yapısı ve konumu hakkında yaptığımız araştırmaları sunmanın da kurumun teşekkülünün ve işleyişinin anlaşılmasında büyük katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Abbasîlerde Nakîbü'l-Eşrâflığın Teşekkülü: Abbasîler döneminden itibaren Hz. Muhammed'in soyundan gelen Âl-i Fatıma'ya yönelik hizmetleri ifa etmek için *Nakîb*, *Nakîbü'l-Eşrâf* veya *Nakîbü'n-Nükabâ* adı verilen resmi görevliler tayin edilmeye başlanmıştır.[270] Abbasîler, sadece Ali evladı için değil kendi soylarının bilinmesine de önem vermiş, hatta başlangıçta sadece Talibîler için kullanılan "şerif" terimi daha da genişletilerek bütün Abbasî hanedanını kapsar hâle gelmiştir.[271]

Nakîb; sözlükte *hayırlı, seçkin kişi, bir topluluğun başkanı, vekili, kefili, emini* anlamlarına gelip, terim olarak ise *siyasî, içtimâî, askerî, dinî alanlarda hükümdar veya*

---

268 İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed Ebü'l-Ferec, **Mekâtilü't-Talibiyyîn**, (Thk.: Seyyid Ahmed Abbas Sakr), Dârü'l-Ma'rife, Beyrut, 1987, s. 304-331.

269 İbn Haldun, **Mukaddimetü ibn Haldun**, (Nşr. Derviş Cüveydi), Kahire, t.y., s. 31.

270 Taberî, **a.g.e**., IX/266; Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşrâf", **DİA**, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 322-324; Abbâsî Halifesi Mütevekkil döneminde (232-247/847-861), Horasan'dan gelen, Ömer b. Ferec er-Ruhhacî isimli bir zat Talibîler'in işleriyle ilgilenmiştir. Bkz., Et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Tarîhü'r-Rüsûl ve'l-Mülûk**, (Nşr. L. Batavorum-E. Brill), 1879-1965, (I-XVI), XII/1316. Murat Sarıcık Abbâsîler'de nikabetin kuruluş tarihinin bu döneme denk geldiğini düşünmektedir. Bkz. Sarıcık, **Nakîbüleşrâflık Müessesesi**, s. 23.

271 Taberî, **a.g.e**., IX/266; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, 1988, s. 161.

*şeyhlerin maiyetinde görevli üst düzey sorumluları*nı ifade eder.[272] Hz. Fatıma ile Hz. Ali'nin neslinden gelen seyyid ve şeriflerin işleriyle ilgilenen ve devlet tarafından tayin edilmiş memura bu unvan verilmiştir.[273] Nakîb kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de, *kabilesinin kefili ve emini* anlamında "İsrail oğullarından on iki nakîb gönderdik."[274] şeklinde geçmektedir. Hadislerde de *Hz. Peygamber'in nâib ve yardımcıları konumundaki kişileri* belirtmektedir.[275] Resûlüllah halkın seçkini ve reisi olduğu için üç yüz kadar isminden bir tanesi de *nakîb*dir.[276] Fakat nakîb denilince ilk akla gelen, *Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerle ilgilen nikabet müessesesiyle ilgili olan makam ve memuriyettir*.

10. yüzyılda "ensab nikabeti" adı altında bir teşkilât kurularak Hz. Ali'nin soyundan gelenler ile Hz. Peygamber'in Amcası Hz. Abbas b. Abdülmuttalib'in soyundan gelenler iki ayrı deftere kaydedilmeye başlandı. İbn Tomar olarak bilinen Muhammed b. Muhammed, el-Muktedir döneminde (295-320/908-932), Abbasîler'in ve Talibîler'in Nakîbü'n-Nükabâlığına getirilmiştir.[277] Hz. Ali'nin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den devam eden soyunun kayıtlarını tutan görevliye "Nakîbü't-Talibiyyîn"[278]; Hz. Abbas'ın soyunun kayıtlarını tutana ise "Nakîbü'l-Abbasîyyîn"[279] adı verilmiştir.

Hz. Peygamber'in soyuna mensup insanların farklı bölgelere dağılmasıyla birlikte, peygamber soyunun takibi için bu bölgelerde seyyidlerin kayıtlarını tutacak ve onlarla ilgili hizmetleri ifa edecek "nakîb" görevlendirme zorunluluğu doğmuştur.

Nakîbü'l-Eşrâflar; Hz. Peygamber'in soyuna mensup olan bu insanların isim ve nesep bilgilerini tutarak doğum ve vefatlarını kaydeder, onların haklarını korur, kendilerinin de başkalarının haklarına riayet etmesini sağlar, zekât almadıkları için fey ve ganimetten hisselerini dağıtır; onların toplum içerisindeki hal ve hareketlerini kontrol ederek, cezayı hak edecekleri bir durum olduğunda bunu tatbik eder, bu soya mensup kadınların dengi olanlarla evlenmelerini sağlardı.[280] Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâflar resmi törenlerde protokolde yer aldıkları gibi elçilikle vazifelendirilenler de olurdu.

---

272 Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, (Trc. Ekrem Demirli), İstanbul, 2004, s. 559; Gülgün Uyar, "Nakîb", **DİA**, İstanbul, 2006, 32/321.
273 Uyar, "Nakîb", s. 321; Buzpınar, Şit Tufan, "Nakîbü'l-Eşrâf", **DİA,** İstanbul, 2006, c. 32, s. 322.
274 **Maide**, 5/12.
275 Uyar, "Nakîb", 32/321.
276 Mustafa b. Şemseddin Ahterî, **Ahter-i Kebîr**, İstanbul, 1324, s. 1105.
277 Salahuddin Halil b. Aybek Es-Safedî, **Kitâbü'l-Vâfî bi'l-Vefeyât**, I-VIII, (Nşr. Helmut Ritter), Tahran, 1971, c. II, s. 108.
278 İbn Esir, **a.g.e**., VIII/656; IX/219.
279 İbn Esir, **a.g.e**., c. IX, s. 25.
280 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.162.

Ancak nikâbet görevinin; hac emirliği,[281] kadılık, hatiplik,[282] divan-ı mezâlim,[283] vezirlik[284] ve sahib-i salahlık[285] ve cami-mescitlerle ilgili meseleler konusundaki vazifeleriyle birlikte yürütüldüğü olmuşsa da, bu vazifeyi üstlenenlerin asıl görevleri Âl-i Fatıma'ya mensup olanlarla ilgilenmektir.[286]

Hz. Peygamber veda haccı dönüşü ümmetine Kurân-ı Kerîm'i ve Ehl-i Beyt'ini emanet bıraktığını belirtmiştir. Başta ashab olmak üzere Müslümanlar, Hz. Peygamber'in hatırasına saygı duyarak onun Ehl-i Beyt'ini muhabbetle benimsemiş, onların Kur'ân ahlâkını yansıtan davranışlarını örnek almış ve kendilerinin toplum içerisindeki hukuklarını muhafaza etmeyi kendilerine bir görev kabul etmişlerdir. Zira bu muhafaza bilincinin ortaya çıkardığı Nakîbü'l-Eşrâflık kurumunun oluşumuna paralel olarak seyyid ve şeriflerin toplumdaki etkinliği daha da belirgin hâle gelmiş ve İslâm dünyasının siyasî olarak bölünmesinden sonra önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Abbasîlerde Nikâbet Teşkilâtının Kurulmasının Sebepleri: Her kurumun teşekkülünde olduğu gibi, Abbasîlerde ve diğer İslâm devletlerinde nikâbet müessesesinin kurulmasının da bir takım sebepleri vardır. Özel bir sosyal grup olan seyyidlerin ve onlarla ilgili ortaya çıkan toplumsal, siyasî, dinî, iktisadî ve hukukî sorunların çözülmesi konusunda yargının işlemesini sağlayacak bir kuruma ihtiyaç hâsıl olması nikâbet müessesesinin yapılandırılmasında önemli bir etkendir. Ayrıca seyyidlerle ilgili ayetlerin vurguladıkları, ashabın hürmetkâr davranışlarının devam ettirilme çabası, kendilerine zekat almanın haram kılınması, Hz. Ömer'in Haşimoğullarına maaş tahsis etmesi, Hz. Ali'nin fey ve ganimet hisselerinin dağıtımıyla görevlendirilmesi, seyyid-müteseyyid ayrımının netleştirilmesi gibi problemler bu kurumun teşkilâtlandırılmasına zemin hazırlamıştır.

Bu sebeplere kısaca değinelim:

a. *Seyyidlerle İlgili Ayet*[287] *ve Hadisler*:[288] Nikâbetin kurulmasında Ehl-i Beyt'in fazilet ve üstünlüğünü belirten ayetlerin etkisi olduğu gibi, hadislerde de bu hususun vurgulanması bu etkiyi ziyadeleştirmiştir. Çünkü bu ayet ve hadisler Hz. Peygamber'in

281 Safedî, **a.g.e**., c. I, s. 118.
282 Safedî, **a.g.e**., c. III, s. 7.
283 Safedî, **a.g.e**., c. II, s. 374
284 İbn Esir, **a.g.e**., c. X, s. 602.
285 Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbn Cevzî, **El-Muntazam Fî Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, V-X, 1358, c. VII, s. 23, 53, 247.
286 Kalkaşendî, **a.g.e**., III/273, 481, 482; Kalkaşendî, **a.g.e**., IV/37.
287 **Âl-i İmrân**, 3/61; **Ahzab**, 33/33; **Şûrâ**, 42/23.
288 Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 61; Buhârî, Fezâilü'l-Ashâb, 27; Fezâilü's-Sahâbe, 37; Tirmîzî, Zekât, 25.

soyuna tazim ve hürmeti gerektirmektedir.

b. *Ehl-i Beyt'e Hulefâ-i Raşidîn ve Ashabın Hürmetkâr Tutumlarının Müminler Tarafından da Devam Ettirilmesi*: Müslümanlar Hz. Peygamber'in hatırasına saygı duyarak onun Ehl-i Beyt'ini sevmeyi, onların ahlâkını örnek almayı kendileri için bir ibadet olarak görmüşlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'e besledikleri sevgiyi, saygıyı ve hürmeti onun yakın çevresi yani Ehl-i Beyt'i için de göstermeyi inançlarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmişler, onlara samimi bir şekilde sahip çıkıp kendilerine en iyi biçimde muamele ederek hak ve hukuklarına hassasiyetle dikkat etmişlerdir.[289]

c. *Hz. Peygamber'in Soyuna Zekâtın Haram Olması ve Bu Konuda Hz. Peygamber ve İlk Halifelerin Tutumları*: Asr-ı Saadet'te, Hz. Peygamber'in soyuna mensup olanlara zekât verilmediğinden[290] seyyidlerin geçimlerini sağlayabilmeleri için fey ve ganimetten kendilerine belirli bir hisse ayrılmıştır. Bu uygulamanın benzerleri Raşid halifelerce de sürdürülmüştür.[291]

d. *Hz. Ali'nin, Hz. Peygamber Tarafından Seyyidlerin Fey ve Ganimetten Hisselerini Dağıtmak Üzere Görevlendirilmiş[292] Olması*: Hz. Ali fey ve ganimet hisselerini dağıtma görevini Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de devam ettirmiştir. Hz. Ali bu görevini hakkıyla yapabilmek için seyyidlerin neseplerini de bilmesi gerektiği görülmektedir.

e. *Hz. Ömer'in Haşim ve Muttalipoğullarına Maaş Tahsisi*: Hz. Ömer, hilafeti döneminde (hicri 20 yılı Muharrem ayında) maaş tahsisi için kurduğu divan teşkilâtında ashapla da istişare ederek Ehl-i Beyt'i ilk sıraya almış, Âl-i Resûl'e iyiliği ve onların borçlarını ödemeyi tavsiye etmiştir.[293] Müslümanlara maaş defterleri/divanlar tanzim

289 M. Bahaüddin Varol, "Hicri 1. Asırda Ehl-i Beyt İmajı", **Selçuk Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi**, Konya, 2003, S. 16, s. 98; Varol, "İslam Tarihi'nin İlk İki Asrında Ehl-i Beyt'e İdeolojik Yaklaşımlar," ss. 73-92, **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S. 3, s. 74.

290 Seyyidlere zekât verilmemesinin arkasında bir takım siyasî, sosyal, kültürel ve kabilevî sebepler vardır. Hz. Peygamber'in sadakayı/zekâtı insanların kiri olarak görüp, ganimetten yakın akrabalarına pay vermesi ganimeti sadakadan üstün tuttuğunu gösterir. "Sadaka Âl-i Muhammed'e uygun olmaz, o ancak insanların kiridir." buyurmuştur. (Müslim, Zekât, 169-174). Seyyidlere, zekât yerine ganimetten pay ayrılmasının sebepleri arasında ganimetin Arap kültüründe önemli bir yere sahip olması sayılabilir.

291 Sarıcık, **a.g.e**., s. 17-22; Muhammed b. Ali Şevkânî, **Fethü'l-Kadîr**, I-IV, Mısır, 1944, c. II, s. 309-311, c.V, s. 198.

292 Ebû Davut, Harac, 20, III/147.

293 Şeblencî, Mü'min b. Hasan Mü'min, **Nûrü'l-Ebsâr Fî Menâkîbi Âl-i Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr**, Kahire, 1375, s.117.

ettiğinde, ahaliyi derecelerine göre defterlere yazarak,[294]Ehl-i Beyt'ten başlayarak maaş tahsisini uygulamıştır.[295]

f. *Mütesseyyid-Seyyid Ayrımını Keskinleştirmek*: Hz. Ömer döneminde kurulan divanlar, aynı zamanda İslâm devletindeki ilk şecerelerdir. Hz. Peygamber tarafından yasaklanan[296] haksız neseb iddiasının/müteseyyidliğin de önüne geçilmeye çalışılmıştır. Tutulan şecereler sayesinde, müteseyyidler tespit edildiği gibi gerekli te'dip ve cezalandırılmaları[297] da yapılabilmiştir. Müteseyyidlere engel olmak, yalan yere nesep iddiasında bulunanları ve seyyidler arasına sızmak isteyenleri araştırıp, benzerlerini bu tür teşebbüsten vazgeçirecek ceza ile cezalandırmak nikâbet teşkilâtının kurulmasının en önemli sebeplerindendir.

g. *Seyyidlerin İdarecilerinin Neseb ve Şeref Bakımından Denkliği*: Hz. Peygamber'in "Neseblerinizi öğreniniz ki, sıla-i rahim yapabilesiniz…"[298] hadisine uyarak, seyyidlerin kendilerine neseb ve şeref bakımından denk olmayan kimselerce idare edilmelerinin önlenmesi düşüncesi de nikabet kurumuna giden yolu açmıştır.

Hz. Peygamber'e ve onun soyuna sevgi ve hürmet gösterme, onlara maddi ve manevi ayrıcalıklar tanıma neticesinde bu İslâm devletlerinde "Nikabet Müessesesi" doğmuştur. Bu müessese sayesinde seyyidlere bir takım sosyal ve iktisadî ayrıcalıklar tanındığı gibi nesepleri de doğru olarak tespit edilmeye başlanmıştır. Ayrıca toplum içerisinde bir takım hatalı fiillerde bulunmalarına da mani olunmaya çalışılmıştır.

Nikâbete Tayin ve Nakîblerde Aranan Şartlar: Abbasîler'de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin neslinden olan evlâd-ı Resûl'e ve Hz. Abbas'ın neslinden gelenlere genel ve hususî nakîbler tayin ediliyordu.[299] Abbasîler'de Nakîbü'l-Eşrâflık büyük memuriyetlerden olması sebebiyle bu göreve tayin edilecek genel nakîblere halife tarafından menşûr yazılır, tayin menşurunda nakîbin mertebesine göre de tazim lafızları kullanılırdı.[300]

---

294 Belâzûrî, **a.g.e.,** II/348. İslâm tarihinde resmî olarak devlet memurları tarafından ilk şecereler de bu vesileyle tutulmuş oldu. Hz. Ömer'in hicri 20 yılında tanzim ettirdiği bu divanlarda ilk tutulan şecere örneklerine de sahip bulunmaktayız.

295 Belâzûrî, **a.g.e**., c. II, s. 347.

296 Buharî, Menâkîb, 5, IV/156, 157; İbn Mâce, Hudûd, 36, II/870.

297 Muhammed b. Hacer Askalânî, **Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhü'l-Buhârî**, (I-18), Mısır, 1959, c. V, s. 351.

298 El-Ferrâ, Ebu Ya'la Muhammed b. Hüseyin, **El-Ahkâmü's-Sultâniyye**, Mısır, 1966, s. 90; Buhârî, **Menâkıb**, 5, c. IV, s. 156-157.

299 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.161; Mâverdî, **a.g.e**., s. 96; Ferrâ, **a.g.e**., s. 90.

300 Zeydan, **Medeniyet-i İslâmiye Tarihi**, c. I, s. 238; Sarıcık, **a.g.e**., s. 24.

Hususî nakîblerin bağlı olduğu görevliye *Nakîbü'n-Nükabâ/Nakîbü'l-Eşrâf* unvanı verilmiştir. Merkezin dışındaki bölgelere Nakîbü'n-Nükabâ tarafından hususî nakîbler tayin edilirdi. Halife menşurlarıyla atanan Nakîbü'l-Eşrâfların tayin menşûrlarında "Er-Rızâ, El-Murtaza,[301] Zü'l-mecdeyn, Er-Rızâ Zü'l-fahreyn,[302] Nûrü'l-Hüdâ,[303] Er-Rızâ Zü'l-hasebeyn, Murtazâ Zü'l-mecdeyn,[304] Et-Tahir,[305] Nakîbü'n-Nukabâ[306]" gibi ifadeler[307] kullanılmaktaydı.

Nakîbü'l-Eşrâf/Nakîbü'n-Nükabâ tayin edilecek kimsenin, sözü dinlenen itibarlı bir aileye mensubiyetinin yanında faziletli, riyaset ve siyaset şartlarına haiz olması gerekirdi.[308] Nakîbin aynı zamanda seyyidlerle ilgili hüküm verme, gerektiğinde hadd cezasını tatbik etme gibi görevleri de bulunduğundan, iyi derecede fıkıh bilgisine sahip olması gerekiyordu.[309] Müteseyyidlere engel olmak, benzerlerini bu tür teşebbüsten vazgeçirecek ceza ile cezalandırmak nikâbet teşkilâtının başındaki Nakîbü'l-Eşrâfların başlıca göreviydi. Bu açıdan iyi derecede ensab bilgisine sahip olmaları da aranmaktaydı.[310]

Seyyidlerin şecere tespitleri yapıldıktan sonra isimleri, siyâdet veya şerâfet silsileleri, çocukları, ahvâl, ahlâk ve ikametgâhları Nakîbü'l-Eşrâf tarafından *Şecere-i Tayyibe* denilen defterlere kaydedilmekteydi. Nakîbler, seyyidleri soylarına yakışmayan işlerde çalışmaktan men eder, haklarını müdafaa ettiği gibi onların da başkalarının hak ve hukuklarına riayet etmelerini sağlardı. Fey ve ganimetten seyyidlerin hissesini dağıtır, kadınlarının denk olmayanlarla evlenmelerine mani olurdu.[311] Seyyidler arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak, yetimlerinin mallarına vekâlet etmek, suçları sabit olup te'dipleri gerektiğinde bu cezayı tatbik etmek, velileri bulunmayan dul kadınlarını evlendirmek, akıl hastası olanların denetimini sağlamak ve ayrıca seyyidlere ait vakıflara nezaret ederek, vakfiyedeki şartlara uygun olarak vakıf gelirlerini seyyidler arasında

301 İbn Cevzî, **a.g.e**., c. IV, s. 227.
302 İbn Cevzî, **a.g.e**., c. V, s. 160.
303 İbn Cevzî, **a.g.e**., c. V, s. 217.
304 İbn Esir, **a.g.e**., c. X, s. 18.
305 İbn Cevzî, **a.g.e**., c. I, s. 177, 274.
306 İbn Cevzî, **a.g.e.,** c. VII, s. 206
307 İbn Esîr, Ali b. Muhammed, **El-Kâmil Fi't-Tarîh**, I-XIII, Beyrut, 1965, c. X, s. 18; Sarıcık, **a.g.e**., s. 24.
308 Maverdî, **a.g.e**., s.96; Ferrâ, **a.g.e**., s. 90.
309 Maverdî, **a.g.e**., s.96; Ferrâ, **a.g.e**., s. 90.
310 İbn Kesir, **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, c. XIII, s. 74.
311 Zeydan, **Medeniyet-i İslâmiye Tarihi**, I/238; Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 162; **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s.5; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal**, Ankara, 1941, s. 11.

taksim etmek, Nakîbü'l-Eşrâfın görevleri arasındaydı.[312]

Nakîbü'l-Eşrâflar resmi törenlerde,[313] protokolde yer aldıkları gibi elçilikle vazifelendirilenler de olurdu. Büyük Selçuklu devleti veziri Nizamülmülk'ün siyasetnâme adlı eserinde seyyid ve şeriflere soylarına hürmeten kötülük yapılamayacağından elçilerin seyyidler arasından seçilmesi tavsiye edilmektedir. Örneğin Abbasî Halifesi El-Kâim (442-467/1050-1075) tarafından Sultan Alparslan'a kılıç kuşatmak ve biat almak için 1064 tarihinde elçi olarak bir nakîb gönderilmiştir.[314] Yine Abbasîler'in Nakîbi Ali b. Tarrad (ö. 538/1143-4), Selçuklu Sultanı Mehmed Tapar'a elçi olarak gönderilmiştir.[315] Çünkü onun ırk-ı tahirden olması gönderildiği hükümdara hürmet telkin etmekteydi.[316] Görünüyor ki devlet seyyidlerin nüfuzundan istifade etmeyi düşünmüştür.

3.4. Diğer İslâm Devletlerinde Seyyid ve Şeriflerin Konumu

Fatımîler, Eyyübîler, İlhanlılar ve Memlükler gibi İslâm devletlerinde seyyidlerle ilgili işleri yürütmek üzere[317] Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi kurulmuştur.

Fatımîlerde Seyyidler: Fatımîler, 297/909 tarihinde Rakka'da bir Şiî devleti olarak kuruldu. İslâm dünyasında nikâbet teşkilâtında ilk değişiklik bu dönemde yapıldı.[318] İmam Suyûtî (v.911/1505) şerif unvanının İslâmiyetin ilk dönemlerinde Abbâsi, Câferî, Ukaylî, Zeynebî şeklinde bütün Ali evladı için kullanıldığını, fakat Fatimîler'in iktidarıyla bu kullanımın sınırlandırılarak Âl-i Fatıma'ya tahsis edildiğini ve bu uygulamanın da aynı şeklide sürdüğünü belirtmiştir.[319] Dolayısıyla şerif lâkabı sadece Hasenî ve Hüseynî soya hasredilerek bu soy için Nakîbü'l-Eşrâf tayin edilmeye başlanmıştır. Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim (ö. 401), Fatımîler döneminde Mısır'da ilk Nakîbü'l-Eşrâf olarak görev yapmıştır.[320]

---

312 Nakîbü'l-Eşrâfların vazifelerini ayrıntılı olarak görmek için bkz., Mâverdî, **a.g.e**., s.96-98; El-Ferrâ, **a.g.e**., s.90-91; Ziya Kazıcı, **İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, Ankara, 1983, s. 84.

313 İbn Esir, **a.g.e.,** c. IX, s. 610-611; Turan, **a.g.e**., s. 132-133.

314 Ayrıntılı bilgi için bkz., İbn Esir, **a.g.e.,** X/35; Mehmet Altay Köymen, **Tuğrul Bey ve Zamanı**, İstanbul, 1976, s. 142; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul, 1980, s. 149.

315 Turan, **a.g.e**., s. 218.

316 Mehmet Altay Köymen, **Alparslan ve Zamanı**, I-II, Ankara, 1983, c. II, s. 74-75; Nizamülmülk, **Siyasetnâme**, (Haz. M. Altan Köymen), Ankara, 1982, s.125.

317 El-Makrizî, Ahmed b. Ali, **İtti'azu'l-Hünafâ bi Ahbâri'l-Eiimmeti'l-Fâtımiyyîn ve'l-Hulafâ**, I-II, Kahire, 1971, c. II, s. 3, 88.

318 Sarıcık, **Nakîbüleşrâflık Müessesesi**, s. 32.

319 Suyûtî, **El-Hâvî Li'l-Fetâvî**, Beyrut, t.y., c. II, s. 183.

320 El-Makrizî, **a.g.e**, II/3, 88.

Fatımîler'de de Abbasîler'de olduğu gibi Nakîbü'l-Eşrâfın, bu görevine ilaveten kadılık, hatiplik ve elçilik vazifelerinde bulunduğu da bilinmektedir.[321] Halifelerin nezdindeki itibarları cülus törenindeki teşrifatta[322] kendilerine gösterilen saygı ve hürmetten de anlaşılmaktadır.

Zengîlerde Seyyidler: Musul, Halep ve Harran'ı sınırları içerisine alan Musul Atabey'i Nureddin Zengî'nin kurduğu beylikte Abbasî ve Talibîler için Nakîbü'l-Eşrâflık kurulmuştu.[323] Yine Abbasîler'de olduğu gibi bu devlette de seyyidler için vakıflar kurulmuş ve gelirleri seyyidlere tahsis edilmiştir.[324]

Eyyübîlerde Seyyidler

Mısır'da kurululan Eyyübî Devleti'nde de seyyidlerin varlığını ve Nakîbü'l-Eşrâflığın kurulduğunu görmekteyiz. Eyyübîler ve Memlükler döneminde Ebu Kasım Ahmed b. Muhammed, seyyidlerin işlerini idare etmek üzere Nakîbü'l-Eşrâf olarak görevlendirilmiştir.[325] Kendisinden önceki İslâm devletlerinde olduğu gibi bu devlette de seyyidler için vakıflar kurulmuş ve gelirleri seyyidlere tahsis edilmiştir.[326]

İlhanlılarda Seyyidler: İlhanlı devletinin en güçlü çağı Gazan Han dönemi kabul edilir. Gazan Han İslamiyet'i kabul ederek, Cengiz devletinin batı kanadındaki oluşumlarda yeni bir çağ açmıştı. Osmanlı devletinin kuruluş tarihlerinde İlhanlı Devletinin başında da Gazan Mahmud Han (1295-1304) bulunuyordu.[327] İlhanlılar Devleti'nde Gazan Mahmud Han'ın yönetime geldiği dönemden itibaren *Nakîb-i Nükabâ-yı Sâdat* isminde seyyidlerle ilgilenmek üzere bir memuriyet tesis edilmiştir.[328]

İlhanlılar döneminde seyyidler için "daru's-siyâde" denilen ve içerisinde sadece seyyidlerin misafir edildiği mekânlar vardı. Vakıflar tarafından finanse edilen bu mekânda *Nakîbü'l-Eşrâf* da ikamet etmekteydi.[329]

---

321 Geniş bilgi için bkz., el-Makrizî, Ahmed b. Ali, **El-Hıtatü'l-Makriziyye**, I-II, Beyrut, t.y.,, II/364.
322 El-Makrizî, **El-Hıtatü'l-Makriziyye**, I/385.
323 Ebû Şâme, Şihâbüddin el-Makdisî, **Kitâbü'r-Ravzateyn Fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye**, I-III, Kahire, 1288, c. I, s. 16-77.
324 Şeblencî, **Nûrü'l-Ebsâr**, s.117; Makdisî, **a.g.e**., I/16.
325 Makdisî, **a.g.e**., c. II, s. 105.
326 El-Makrizî, **El-Hıtatü'l-Makriziyye**, II/152, 454; Uzunçarşılı, **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal,** s.192.
327 Tuncer Baykara, "Osmanlılar'ın Selçuklu ve İlhanlı Kültür Kökenleri Üzerine" s. 31
328 Uzunçarşılı, **Medhal**, s.264; Bertold Spuler, **İran Moğolları**, (Trc. Cemal Köprülü), Ankara, 1957, s. 208-209, 267.
329 **Seyahatnâme-i İbn Batûtâ**, I-II, (Trc. Mehmet Şerif), İstanbul, 1333-1335, I/326.

Gazan Mahmud Han döneminde,[330] seyyidlerin Şiîler'le münasebetini kesmek[331] ve belki de Şiîliğin yayılmasını önlemek için, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin nesli vergiden muaf tutulmuştu.[332] Irak Nâib-i Saltanası tarafından göreve getirilen Necef Nakîbü'l-Eşrâfının durumu özellik arz ediyordu.[333] Necef'in Nakîbü'l-Eşrâfı bölgenin valisi konumundaydı.[334]

Necef'in bu ayrıcalıklı konumu, bu durumun bölgedeki Şiîliğin belirgin etkisinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Zira burası Osmanlı döneminde de hassas bir özelliğe sahip olmuştur. Burada görevlendirilecek Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarından, kendi görevlerini ifa etmelerinin yanısıra, bölgede Sünnîliğin etkisinin artırılması ve Şiîliğin yayılmasına engel olunması gibi ilave vazifeleri yerine getirmeleri beklenmekteydi.

Memlükler'de Seyyidler: Memlükler Devleti'nde de Hasenî ve Hüseynî nesilden gelen seyyidlerin işleriyle ilgilenmek üzere Nakîbü'l-Eşrâflık kurulmuştur.[335] Soylarına hürmeten seyyidlere sultanın huzuruna çıktığında yer öptürülmezdi.[336] Nakîbü'l-Eşrâfların resmi törenlerdeki konumu kendilerine gösterilen saygı ve hürmetin bir göstergesiydi.

Abbasîler'in son dönemlerine doğru seyyidlerin yeşil cübbe ve sarığı terkederek başlarına sadece yeşil bir alamet koymaya başlamaları seyyidlerin halktan ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Mısır'daki Memlük Sultanları'ndan Melik Eşref Şaban 773/1371 tarihinde "evlâd-ı Resûl'e" muhabbet ve hürmeti sebebiyle seyyid ve şeriflerin tekrar yeşil alâmet taşımalarını emretmiştir.[337] 1004/1596 tarihinde Mısır Valisi Seyyid Muhammed Şerif Paşa'nın yayınladığı emirnâme ile seyyid ve şeriflerin yeşil sarık giymeleri emredilmiştir.[338] Başta Suriye, Mısır ve Anadolu olmak üzere İslâm dünyasının tamamında

---

330 İlhanlı devletinin en güçlü çağı Gazan Han dönemi kabul edilir. Gazan Han İslamiyet'i kabul ederek, Cengiz devletinin batı kanadındaki oluşumlarda yeni bir çağ açmıştı. Osmanlı devletinin kuruluş tarihlerinde İlhanlı Devletinin başında da Gazan Mahmud Han (1295-1304) bulunuyordu. Bkz., Tuncer Baykara, "Osmanlılar'ın Selçuklu ve İlhanlı Kültür Kökenleri Üzerine," **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Osmanlılar I**, Y. 12, S. 51, ss.30-34, (Kasım, Aralık, Ocak), 2009-2010, s. 31

331 Spuler, **İran Moğolları**, s. 265.

332 Spuler, **a.g.e**., s. 266.

333 Sarıcık, **a.g.e**., s. 35.

334 İbn Batûtâ, **a.g.e**., c. I, s. 191.

335 Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 9, 11; Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, **Subhü'l-A'şâ Fî Sınâati'l-İnşâ**, I-XIV, Kahire, t.y., c. VI, s. 143; XI/48-51. Nikabet menşur suretleri için bkz., aynı eser, c. XI, s. 50-51, 163-164.; M. C. Şehabettin Tekindağ, **Berkuk Devrinde Memlük Sultanlığı**, İstanbul, 1961, s.137.

336 Uzunçarşılı, **Medhal**, s. 143.

337 Şâmî, **Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd Fî Sîreti Hayri'l-İbâd**, (Nşr. Mustafa Abdülvahid vd.), Kahire, 1407-1417/1986-1997, XI/51; Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 5-6; **Mirât-ı Mekke**, c. II, s. 245, 844-845.

338 Arendonk, "Şerif", **İA,** c. XI, s. 438. Arendonk, Arabistan'da eşrâfın yeşilden ziyade beyaz sarık giydiklerini, yeşil rengin İran'da tercih edildiğini, İran'da bir seyyidin mavi sarık ve yeşil kuşak olduğunu, Hindistan'da seyyidlerin yeşil giymeleri sebebiyle kendilerine "yeşil giyenler" denildiğini

bu kurala uyulmuştur.

3.5. Seyyid ve Şeriflerin Farklı Coğrafyalara Dağılması

Hz. Ömer döneminde İslâm'ı yaymak üzere Arap yarımadasının dışına çıkarak Asya ve Afrika gibi bölgelere ulaşan Müslümanların tebliğ faaliyeti, Hz. Osman zamanında iyice yoğunlaşmıştır. Kur'ân ahlâkını tüm insanlara bildirmek gayesiyle yola çıkan bu Müslümanlar arasında Hz. Peygamber'in soyuna mensup çok sayıda seyyid ve şerif de vardır. Gaza ve cihat anlayışıyla İslâmı yaymak için, o devrin İslâm devletlerinin sınır bölgeleri Fas, Kafkasya, Maveraünnehir, Horasan, Taberistan, Yemen, Mısır[339] gibi şehirlere yerleşen Ehl-i Beyt mensupları, genellikle bölge halkıyla kaynaşarak burada İslâm inanç ve itikadını öğretmekle meşgul olmuşlardır. Seyyid olmaları sebebiyle, kendilerine saygı ve hürmet gösteren kişilerin; onların dini görüşlerine değer verdikleri ve bu kimselerin görüşlerini benimsedikleri görülmektedir. Örneğin İslâmiyetin Mağrip, Endülüs ve İfrikiyye'de yayılması ve o bölgelerin İslâmlaşmasında seyyidlerin etkisi oldukça büyüktür.[340]

İslâm tarihinde ortaya çıkan bir takım siyasî ve sosyal sebeplerle, merkezi yönetime karşı giriştikleri başarısız isyan hareketleri neticesinde[341] II./VIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ehl-i Beyt mensupları farklı coğrafyalara dağılmaya başlamış ve Alevî/Şiî devletler tarih sahnesine çıkmıştır. Fas'taki İdrisîler (172-375/788-985),[342] Yemen ve Hazar Denizi'nin kuzeyinde Taberistan'da Zeydîler,[343] Mısır'da Fatımîler[344] (297-567/909-1171),

---

söylemektedir. Bkz. Arendonk, "Şerif", s. 439.

339 Ali b. Muhammed b. Abdillah b. Hasan b. Hasan Mısır'a ilk gelen Ehl-i Beyt neslidir. (Bkz., Dâvûdî, Seyyid Ahmed b. Ali el-Hasenî, **Umdetü't-Tâlib fî Ensâbi Âl-i Ebî Tâlib**, (Thk.: Nezzar Rıda), Beyrut, t.y., s. 86.) Daha sonra İshak b. Cafer b. Muhammad b. Ali b. Hüseyin, eşi Nefise bt. Hasan b. Zeyd (Bkz., Dâvûdî, **a.g.e**., s. 201-202), Muhammed b. Cafer Sadık b. Muhammad b. Ali b. Hüseyin Mısır'a gelmiş ve orada yerleşmişlerdir. (Bkz., İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî (774/1372), **El-Bidâye ve'n-Nihâye,** (Thk. A. El-Lâdki-M. Beydûn), Beyrut, 1996, c. X, s. 703).

340 İdris b. İdris b. Abdullah b. Hasan b. Hasan, İdrisîler Devleti'nin kurucusudur. Bu bölgede İslâmın yayılmasında etkili olmuştur; S. Lane Poole, **Düvel-i İslamiye**, (Trc.: Halil Edhem), Milli Matbaa, İstanbul 1927, s. 41; Hasan İbrahim Hasan, **Siyâsi, Dinî, Kültürel, Sosyal İslam Tarihi**, (Trc. Komisyon), Kayıhan Yay., İstanbul, 1988, c. III, s. 35-39 ve c. IV, s. 68-74; Rene Basset, "İdrîsiler", İA, c. V/II, İstanbul, 1968, s. 937; Muhammed Rezûk, İdrîsîler, **DİA**, İstanbul, 2000, c. XXI, s. 495.

341 Kılıç, **a.g.e**., s.47.

342 Hasenî soydan gelen İdrisîler'in kurucusu İdris b. Abdullah (ö. 793)'tır. Mağrib-i Aksa'nın İslâmiyeti kabul etmesi İdrisîler sayesinde olmuştur. Soylarının Hz. Hasan'a dayandırarak elde ettikleri nüfuzu kullanarak İslâmın yayılmasında bölgede etkin rol üstlenmişlerdir. İdrisîler ve yayıldıkları bölgeler için bkz., G. Yver, "Fas", **İA**, c. IV, s. 479; Muhammed Rezûk, "İdrisîler", **DİA**, İstanbul, 2000, c. XXI, s. 495-497.

343 Hüseynî neslinden gelen Zeydîler, Taberistan ve Yemen'de olmak üzere iki devlet kurmuşlardır. Yemen'deki Zeydî devletin kurucusu El-Hâdi ile'l-Hak Yahya b. Hüseyin'dir. Taberistan'daki Zeydî

İran ve Irak'ta Büveyhîler (334-447/946-1055), Mekke'de Haşimîler,[345] Uhayzıroğulları bunlardandır. Hatta ticaret yolları vasıtasıyla Kore'ye kadar giden seyyid ve şerifler vardır.[346] Yine İspanya topraklarına giden seyyid ve şeriflerin varlığı da bilinmektedir.[347] Hatta Endülüs'te seyyidlerin gittikçe çoğalması neticesinde hicri 615 yılında Nakîbü'l-Eşrâf görevlendirilmiştir.[348] İslâmın, Türkistan ve Malezya gibi bölgelere seyyidler vasıtasıyla ulaştığı da söylenmektedir. Ehl-i Beyt'in bu şekilde değişik coğrafyalarda yerleşmesi, günümüzde de dünyanın birçok yerinde farklı etnik kökene mensup Hz. Peygamber'in torunlarının bulunması sonucunu doğurmuştur.[349]

Seyyidlerin bölge halkı tarafından çok kısa sürede kabullenilmeleri ve sahiplenilmeleri, etraflarında büyük taraftar kitlelerinin oluşmasına da sebep oluyordu. Bu destek ve kabullenme neticesinde kendilerini siyasî emelleri için kullananlar olduğu gibi, bu itibarı kendilerinde görerek siyasî faaliyetlerde bulunan seyyidler de olmuştur. Ayrıca pek çok hanedan, halkın desteğini almak için seyyid olduğunu iddia etmiş ve kurduğu devletlere de bu soya mensubiyetlerini[350] belirten isimler vermiştir.

Emevîlerle birlikte İslâmiyet öncesi devlet geleneklerinin müesseseleşme düzeyinde özümsenmeye başlanmasının ve siyasî uygulamaları etkileyen kabile anlayışının, seyyidlere karşı izlenen politikanın belirlenmesinde etkin rol oynadığından söz etmiştik. Emevîler döneminde kabilevî eğilimlerin arttığı gerilimli ortamda, İslâm dünyasının çeşitli bölgelerine yayılmalarıyla çevrelerinde önemli gruplaşmalar bulunan Ehl-i Beyt

---

devletin kurucusu ise, Hasan b. Zeyd el-Alevî'dir. Zeydîlikte imâmetin şartlarından birisi imamın Haşimî olmasıdır. Bundan kasdedilen de ister Hasenî, ister Hüseynî olsun imamın Ali-Fatıma evladından olmasını yeterli görmüşlerdir. Zeydîlik için bkz., Ethem Ruhî Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri**, Ankara, 1996, s. 123-126; R. Strothmann, "Zeydiyye", İA, c. XIII, s. 550; Taberistan'daki Zeydîliğin kurucusu ve ilk hükümdarı Hasan b. Zeyd b. Muhammed b. İsmail b. Hasan el-Alevî için bkz., Mustafa Öz, "Hasan el-Alevî", **DİA**, İstanbul, 1997, c. XVI, s. 287.

344 Fatımî Devleti, isminden de anlaşılacağı gibi Hz. Fatıma'ya nisbetle bu ismi almışlardır. Kendilerinin Hz. Peygamber'in soyundan geldiklerini iddia ederek toplumsal destek sağlamayı hedeflemişlerdir. Fatımîler ve nesepleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., E. Graefe, "Fatımîler", **İA**, c. IV, s. 521-522; Fuât Seyyid Eymen, "Fatımîler", **DİA**, İstanbul, 1995, c. XII, s. 228-237.

345 Hasenî ve Hüseynî soydan gelen Mekke emirleri, 10. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Mekke'nin yönetimini elinde tutmuş olup, bu soy ismini Hz. Peygamber'in ceddi Haşim b. Abdümenaf'tan almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Zekeriyya Kurşun, "Haşimîler", **DİA**, İstanbul, 1997, c. XVI, s. 412-415.

346 Uyar, **a.g.m**., s. 34.

347 Ahmed b. Muhammed El-Makkarî, **Nefhü't-Tıb**, I-VIII, (Nşr. İhsan Abbas), Beyrut, t.y., V/65.

348 Makkarî, **a.g.e**., c. V, s. 65; c. VII, s. 169.

349 Uyar, **a.g.m**., s.34.

350 Mısır'da kurulan Fatımî devletinde olduğu gibi, Fatımi, Alevî, Haşimî gibi terimlerini kullananlar olmuştur.

mensuplarının siyasî alanda etkinliklerinin artmasını sağlamıştır.[351] Asabiyet ruhunun beslediği Haşimî taraftarlığı; Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in karşılaştığı kötü muamele ve mücadeleler neticesinde onlar etrafında sabit bir taraftar kitlesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Yemen'de ise Ehl-i Beyt sevgisi İslâm'ın ilk dönemlerinde başlamış[352] ve daha sonra Zeydîlerle beraber bu bölgedeki Ehl-i Beyt sevgisi ziyedeleşmiştir. İslâm tarihinde Hz. Muhammed'in soyundan gelen en uzun hanedan olan İdrisîler'dir. Kurucusu İdris b. Abdullah el-Hasenî vefat ettiğinde hayatta erkek çocuğu bulunmuyordu. Halifenin Nefze kabilesine mensup cariyesinin hamile olduğu anlaşılınca doğan çocuğun erkek olması üzerine İdris adı verilerek ona biat edilmiştir.[353]

Abbasî davetinin de başlangıç noktası Horasan olmuş,[354] Abbasîler, "Er-Rıda min Âl-i Muhammed/Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyt'inden razı olunan birisi" sloganıyla davetlerini bu bölgede yoğunlaştırmıştır. Hatta Hz. Ali'nin Muhammed b. Hanefiyye'den olan torunu Ebû Haşim, Muhammed b. Ali'ye hareketleri için Horasan'ı tavsiye etmiştir.[355]

Seyyid ve şeriflerden olan Muhammed b. Abdillah ve kardeşi İbrahim b. Abdillah; Basra, Aden, Sind, Cezire, Musul ve Kufe bölgelerinde çok sayıda taraftar bulmuştur.[356] Muhammed b. Abdillah'ın vefatında sonra Ehvaz, Fars, Vasıt, Medâin ve Sevad bölgeleri kardeşi İbrahim'e biât etmiş ve İbrahim b. Abdillah'ın çevresinde çok sayıda taraftar toplanmıştır.[357] İslâm ülkelerinin en batısında yer alan Mağrib'te yine Ehl-i Beyt'ten olan İdris b. Abdillah "seyyid" olması hasebiyle toplum tarafından çok fazla rağbet görmüş ve kısa sürede İdrisî Devleti kurulmuştur. Görüldüğü gibi bu bölgeler, seyyid ve şeriflere kucak açmış ve onların önderliğinde kurulan devletlerin yanında yer almışlardır.

Abbasî Devleti'nin Moğollar tarafından ortadan kaldırılmasının akabinde Bağdat'tan

---

351 Mustafa Sabri Küçükaşcı, **Abbâsîlerden Osmanlılara Mekke-Medine Tarihi**, İstanbul, 2007, s. 59-61.

352 Eser, **a.g.t**., s. 57.

353 Selâvî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed b. Hâlid b. Hammad, **El-İstiksâ li-Ahbâri'd-Düveli'l-Magribi'l-Aksâ**. (Nşr. Cafer en-Nasırî-Muhammed en-Nasırî), Dârü'l-Beyza: Dârü'l-Kitâb, 1954, c. IV, s. 115.

354 İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dımeşkî (774/1372), **El-Bidâye ve'n-Nihâye** (Thk. A. El-Lâdki-M. Beydûn), Beyrut, 1996, c. X, s. 444.

355 Yakûbî, Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer el-Abbâsî (284/897), **Tarîhü'l-Yakûbî**, Beyrut, 1995, c. II, s. 297.

356 Belâzûrî, **a.g.e**., III/333; Taberî, **a.g.e.**, VII/522, 622.

357 İbn Kesîr, **a.g.e**., c. X, s. 511.

Anadolu'ya (Güneydoğu ve Doğu Anadolu) seyyid göçleri olmuştur.[358] Anadolu'nun İslâmlaşması sürecinde seyyid aileleri bu bölgelere göç etmiştir. Abbasîler döneminde ve Moğol istilasının akabinde bölgeye önemli miktarda seyyid göçü yaşanmıştır.[359] Örneğin Mardin çevresinde yerleşen Kiki Aşireti, Bağdat'tan bölgeye göç eden Seyyid Rustem adında bir dervişin sülalesine mensup olduklarını iddia etmektedirler.[360] Şam'ın kuzeyinde ve Bağdat'ın da kuzeybatısında yer alan Güneydoğu Anadolu'nun bu bölgeye yakın olması ve aynı zamanda Şam ile Bağdat'ı bölgeye bağlayan işlek ticaret yollarının mevcudiyeti, seyyid ailelerinin göçlerinde etkili olmuştur. Zira Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Batı Anadolu ve Trakya'ya yerleşen seyyidlerin geçiş noktası olmuştur.[361]

Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesine seyyid ailelerinin göçleri, bu bölgelerin İslâmlaşma sürecine katkı sağlamıştır.

3.6. Türk-İslâm Devletlerinde Seyyid ve Şeriflerin Konumu

Ehl-i Beyt sevgisi ve hürmeti İslâmiyeti kabul edişlerinden itibaren Türk-İslâm coğrafyasında kendine has güzellikleri ile yaşanmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'e ve onun soyuna muhabbet besleme ve tazimde bulunma, onlara maddî ve manevî ayrıcalıklar tanıma neticesinde bu devletlerde "Nikabet Müessesesi" doğmuştur. Bu müessese sayesinde seyyidlere bir takım sosyal ve iktisadî ayrıcalıklar tanındığı gibi nesepleri de doğru olarak tespit edilmiştir. Ayrıca toplum içerisinde bir takım hatalı fiillerde bulunmalarına da mani olunmaya çalışılmıştır. Zira Osmanlı öncesi İslâm devletlerinin tamamında devlet eliyle böyle bir kurum oluşturulmuştur.[362] Bu sebeple seyyidlere tanınan maddî ve manevî bir takım ayrıcalıklar, toplumun birçok kesimini cezbetmiş ve dışarıdan gruba dâhil olmaya çalışanların sayısı gün geçtikçe artmıştır. Devlet, bu tarz karışmaları ve usulsüzlüğü önlemek üzere Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesine ihtiyaç duymuştur. Yine devlet, yönettiği diğer insanlar üzerinde bir denetimi bulunduğu gibi, bu kurum sayesinde bu ayrıcalıklı sosyal grubu da denetimini altına almayı amaçlamıştır.

Seyyid ve Şerifler, toplum içerisinde olduğu gibi devlet nezdinde de itibar

358 Ferit Aydın, **Tarikatta Rabıta ve Nakşibendîlik**, İstanbul, 1996, s. 238.
359 Abdurrahman Adak, "Güneydoğu Anadolu'da Seyyidler", (ss. 383-395), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, , Konya, 2004, S. 3, s. 384
360 Adak, **a.g.m**., s. 385.
361 Abdurrahman Adak, "Güneydoğu Anadolu'da Seyyidler", (ss. 383-395), **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, s. 384, 385.
362 Kılıç, **a.g.e**., s.80.

görmekteydiler. Yusuf Has Hacib'in 462/1070 tarihinde yazdığı ve Karahanlı hükümdarı Satık Buğra Han'a sunduğu "Kutadgu Bilig" adlı eserinde seyyidler ile iyi münasebet tavsiye edilmiştir. "Hizmetkârlardan başka, beyin adamları dışında münasebette bulunulacak kimseler şunlardır: Bunlardan biri Peygamber'in neslidir; bunlara hürmet edersen devlet ve saadete kavuşursun. Bunları pek çok ve gönülden sev, onlara iyi bak ve yardımda bulun. Bunlar Ehl-i Beyt'tir, Peygamber uruğudur, ey kardeş! Sen de onları Sevgili Peygamber için sev. Ağızlarından yakışıksız bir söz çıkmadıkça, onların içini-dışını, aslını-esasını araştırma."[363] Görüldüğü gibi İslâm Peygamberi'nin Ehl-i Beyt'inden olan seyyidlere peygamber hakkı ve sevgisi için saygı gösterilip hoş muamele yapılması tavsiye edilmektedir. Bu düşünceyle Hz. Peygamber ve onun ailesine salâvat, bir ibadet anlayışıyla Müslümanların hatırasında canlılığını koruyan bir yadigâr olarak asırlardır devam etmiştir.

Seyyid ve şeriflerin ilk Müslüman Türk devletleriyle birlikte toplumun sosyal tabakasının bir parçası hâlinde ortaya çıktıkları görülmektedir. Özellikle Selçuklular ve Harizmşahlar döneminde de seyyid ve şeriflere büyük saygı gösterilmiş, sultanlar yanında itibarlı bir konuma yükselmişlerdir. Selçuklu veziri Nizamülmülk (v. 485/1092), devlet yönetimiyle ilgili yazdığı S*iyasetname* adlı eserinde *seyyid ve şeriflere, hasep ve nesep bakımından üstün görülmeleri sebebiyle hürmetin ziyade olmasından dolayı, kendilerine kötülük yapılamayacağı için elçilerin bunlar arasından seçilmesini* tavsiye etmektedir.[364]

Timur'un, kurduğu devlette Cengiz Han yasasını fesh ederek İslâmî bir yasa oluşturduğu; ulema, seyyid ve şeyhlere hürmet gösterdiği, meclislerde onları herkesten üstün tuttuğu, onlar için zengin vakıflar tahsis ettiği, tekke ve türbe inşa ederek destek sağladığı da bilinmektedir.[365] Türk İslam kültür ve medeniyeti içerisinde vakıfların önemli bir yerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Bu manada medrese öğrencilerinin, yolcuların, fakirlerin, muhtaçların ihtiyaçlarının karşılanması, su kuyuları ve çeşmelerin bakım ve tamiri, göçmen kuşların uzun ve meşakkatli yolculuklarında hastalanmaları veya sakatlanmaları durumunda tedavilerinin yapılması, ıssız dağlarda yaşayan yabani hayvanların günlük ihtiyaçlarının giderilmesi, yoldaki tükürüklerin üzerine kireç tozu

363 Yusuf Has Hacib, **Kutadgu Bilig**, (Çev. Reşit Rahmeti Arat), TTK, Ankara, 1985, s. 313.
364 Nizamülmük, **Siyasetname**, (Nşr ve Trc. Mehmet Altay Köymen), Ankara, 1999, s.125.
365 Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.458-459.

dökülmesine kadar birçok zarif düşünceyle binlerce vakıf kurulmuştur.[366]

Dulkadirli Beyliğinin son beyi Alaüddevle Bozkurt Bey Osmanlı Sultanı Fatih'in desteğiyle kardeşi Şahbudak'ı yenerek beyliğin başına geçti.[367] Alaüddevle 916 H/1510 M tarihinde kurdu vakfı için Maraş Bedesteni yaptırarak gelirinin yarısını Taş Medrese'ye diğer yarısını da seyydilere[368] ve fakirlere vakfetmiştir.[369] Alauddevle vakfiyesinde iki tane de zaviye bulunmaktadır. Terkedilmiş ıssız yerlerin şenlendirilmesi, Türkleştirilip İslamlaştırılması, halkın birliğinin sağlanması, dini bilginin artırılması, yolcuların misafir edilerek ihtiyaçlarının giderilmesi gibi birçok amaca hizmet etmekteydi.[370] Bu zaviyede de günde iki defa yemek pişirilmesi ve fakirlere dağıtılması şart koşulmuştur. Dolayısıyla Tük İslam Kültürü ve Medeniyeti içerisinde zaviyelerin önemli bir fonksiyonu bulunmaktaydı.[371]

Osmanlı Döneminde de bu uygulamalar aynı şekilde devam etmiştir. Örneğin Selçuklu Sultanı II. Alaaddin Keykubad, Osman Gazi'ye Söğüt civarını temlik eden 683/1284 tarihli fermanında, seyyidlerin ihtiyaçlarını giderip onlara iyi muamele etmesinin ahirette şefaate sebep olacağını belirtmiştir.[372] Ebussuûd Efendi, "*Zeyd Âl-i Resûl'den olup deyni olsa deyni kadar yâ dahi (veya fazlası kadar), zekât verilmek câiz olur mu?"* fetvasına *"Zekât verilmek yoktur. Meğer bir gönlü ganî bir fakîre verile, oldahi tıyb-i hâtır ile Zeyd'in deynini ödeye.*" cevabını vermiştir.[373] Fetvadan da anlaşılacağı üzere borçlu bir seyyide borcu kadar veya daha fazla zekât verilmesi caiz görülmemiştir. Fakat seyyidlerin

366 Vakıf Müessesesinin önem ve tarihi fonksiyonu hakkında daha geniş bilgi için bkz., Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara 1995; Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1996; Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, Bir Sosyal Tarih İncelemesi, Ankara 2003; Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul 2003; İsmail Kurt, **Para Vakıfları, Nazariyat ve Tatbikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1996.

367 İbrahim Solak, "916 H/1510 M Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi, ss.523-537, Selçuk **Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 15, Konya, 2006, s. 524.

368 Vakfiyesinde "Allah'ın yardımıyla en iyi en halis mülkümden Maraş Bedestenini yaptırdım ve onun yarısını vakfettim. Yarısını kışın medresede bulunan a'lâ, evsâd, ednâ talebeler arasında taksim edilmek üzere ayırdım. … diğer yarımını da eşit şekilde âlimlere, seyyidlere, fakirlere vakfettim…" ifadeleri geçmektedir.

369 Solak, **a.g.m**., s. 527.

370 İbrahim Solak, **XVI. Asırda Maraş Kazası**, (1526-1563), Ankara 2004, s. 212.

371 Zaviyeler hakkında geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, Zaviyeler, **Vakıflar Dergisi**, S. XII, Ankara 1978, s. 247-269; Mustafa Kara, **Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul 1990.

372 Feridun Ahmed Bey, **Münşeatü's-Selâtin**, İstanbul, 1264, c. I, s. 51. Eser, "Mecmua-i Münşeât-ı Feridun Bey" olarak da bilinmektedir.

373 **Fetevâ-yı Ebussuûd**, Beyazıd Kütb., nr. 3756, vr. 27a; **Ebussuûd Efendi Fetvaları**, s. 82; Yine Ebussuûd "Sadâttan olan Zeyd, akrabasından Amr-ı fakîre zekât ve sadaka vermek câiz olur?" fetvasına "Zekât verilmez, sadaka verilmek meşrudur." cevabını vermiştir.

borçlarını ödeyebilmeleri için de bir çıkış yolu gösterilmiştir. Zekâtın fakir birisine verilerek, o fakir kişinin de aldığı bu zekâtla kendi gönül rızasıyla borçlu olan seyyidin borcunu ödeyebileceği belirtilmiştir. Bu fetvada olduğu gibi birçok fetvada da seyyidlere iyilik yapılması tavsiye edilmektedir. Bu anlayışla Osmanlı toplumunda seyyidlerin borçlarını ödemek gibi bir gelenek oluşmuştur. Başta Valide sultanlar ve padişahlar olmak üzere devlet erkânı tarafından Hz. Peygamber'e hürmeten seyyidlerin borçları ödenmektedir. Örneğin Nakîbü'l-Eşrâf konağında borçlarından dolayı hapsolunan şürefânın isim ve borç miktarları sadrazam tarafından padişaha arz edilmiş ve padişah bu borçları ödeyerek mahpus olan seyyidlerin serbest bırakılmasını sağlamıştır.[374] II. Mahmud'da borçlarından dolayı Nakîbü'l-Eşrâf konağında mahpus olan seyyidlerin on bin kuruş tutarındaki borçlarını ödeyerek serbest bırakılmalarını emretmiştir.[375]

Sonuç olarak Ehl-i Beyt sevgisi, Türk-İslâm devletlerinde bir taraftan seyyid ve şeriflere ayrıcalıklar tanıyan bir politika izlenmesinin sebebiyken, diğer yandan bu kimselerin topluma kattığı değerler bakımından da birleştirici bir unsur konumundaydı. Seyyid ve şeriflerin Fatımîler'le birlikte artan temayüzleri Osmanlı'da zirve noktasına ulaşmıştır. Aynı şekilde bu sevginin Sünnî, Alevî ve Caferîler için kaynaştırıcı ve birleştirici bir öze sahip olduğu da unutulmamalıdır. Dünyanın birçok bölgesinde yaşayan Müslüman toplumlar için Ehl-i Beyt sevgisi paylaşılan ortak değerler arasında yer almaktadır. Daha önce bahsettiğimiz birçok sebebin bir araya getirdiği bir ihtiyacın tezahürü olarak kurulan Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi de bu bütünlüğün çatısını teşkil etmektedir.

3.6.1. Anadoluda Seyyid ve Şerifler

Seyyid ve şeriflerin Anadolu'daki tarihinin tam olarak ne zaman başladığını tespit etmek mümkün değilse de, XI. ve XIII. yüzyıllardaki göçlerle birlikte şekillendiği düşünülmektedir.[376] Türklerle seyyidlerin karşılaşmaları ise, Türklerin X. ve XI. yüzyıllarda Maveraünnehir, Horasan, Harezm ve Türkistan sahalarında İslâmiyeti kabul etmeleriyle aynı döneme rastlamaktadır.[377] Yeni girdikleri İslâm dininin coşkusuyla hareket eden bu

374 BOA, **Hatt-ı Hümâyûn,** nr. 26846. Toplam dört bin dört yüz kuruş ödenmiştir.
375 BOA, **Hatt-ı Hümâyûn**, nr. 6840.
376 Kılıç, **a.g.e**., s. 57.
377 Türklerin İslâmiyete girişiyle ilgili bkz., Tahir Harimi Balcıoğlu, **Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları**, Kanaat Kitabevi, 1940, s. 13-49.

kimseler, Hz. Peygamber'in canlı hatıraları olarak gördükleri seyyid ve şeriflere büyük bir saygı ve sevgi göstermişlerdir.

İslâm'ın İran üzerinden Orta Asya'ya yayılması ile birlikte Anadolu'ya giden ve Müslüman-Türk nüfusun etkisiyle Türkleşen farklı sosyal gruplara mensup seyyidlerin bu bölgelerde yerleşmeleri, toplumda söz sahibi olmalarına ve evlilikler yoluyla tedricen seyyid sülalelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin 21 Recep 781/24 Ekim 1379 tarihinde, Tarsus'un Kızılmurad Mahallesi'nde bir vakıf kuran Şeyh Abdullah el-Müncekî, Kureyş Sâdât-ı kirâmından olduğunu belirtmiştir. Bu şahsın vakfiyesindeki diğer bilgileri ve nisbesi kendisinin Orta Asya'dan geldiğini göstermektedir. Hatta vakfını Türkistan, Özbekistan, Maveraünnehir, Taşkent, Duşanbe, Gürgantepe, Semerkant, Buhara, Belh, Kaşgar, Yarkent gibi şehir ve kasabalardan Anadolu'ya yolu düşen hemşehrilerinin ağırlanması için tesis ettiği anlaşılmaktadır.[378]

Selçuklular ve Beylikler döneminde Anadolu, seyyidlerin itibar ettiği yerlerin başında gelmektedir. Anadolu'nun geniş seyyid kitlelerince tercih edilmesinin başlıca sebebi, mamur ve müreffeh bir İslâm devleti olan Selçuklu Devleti'nin İslâm dünyasındaki prestijleri ve bu bölgenin istilâdan uzak bir yer olarak görülmesidir.[379]

Anadolu Selçuklular'ı dönemine bakıldığında, seyyidlerin kayıtlarının tutulduğu, gelirlerine dikkat edildiği, ticarî faaliyetlerde bulunanlara vergi muafiyeti sağlandığı ve seyyidlerin tüm bu işlerinin yürütülmesini sağlayan resmi bir görevlinin bulunduğu görülecektir.[380] İlhanlılar dönemindeki, Gazan Han tarafından Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere hizmet etmek için tesis edilen "dârü's-siyâde" denilen mekânların Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde varlığını devam ettirdiği görülmektedir.[381] Bu dârü's-siyâdelerde seyyidlerin ilimle meşgul oldukları ve bu mekânların da vakıflarla desteklendiği bilinmektedir.[382]

---

378 **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, nr. 594, s.49; Ahmet Rıfat, **Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakîbü'l-Eşrâflar**, (Haz. Hasan Yüksel, Fatih Köksal), Sivas, 1998, s. 17.

379 Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005, s.57 vd.

380 Buzpınar, **a.g.m**., s. 322.

381 **Takârîrü'l-Menâsıb**, (Nşr. Osman Turan), Ankara, 1988, s.70-75; **Menâkibü'l-ârifîn**, (Nşr. Tahsin Yazıcı), İstanbul, 1986, II/210. İlhanlılar döneminde de bu mekânların sayısı artmış ve her şehirde kurulmasına gayret gösterilmiştir.

382 Z. Velidi Togan, "Reşîdiddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına ait Kayıtlar", **İktisad Fakültesi Mecmuası (İFM)**, 1954, XV/1-2.

Selçuklu Türkiye'sine ait önemli münşaât mecmualarından *Takârîrü'l-Menâsıb*[383]da devlet makamlarına yapılan tayinleri takip edebilmekteyiz. Örneğin, Sadreddin Yusuf'un seyyidlere *Nakîbü'l-Eşrâf atanma menşuru*,[384] Cemaleddin isimli bir seyyide verilen *müsellimlik fermanı*[385] ve Seyyid Celaleddin Veled-i Salâye'ye devlet hazinesinden *tahsisat* ayrıldığını gösteren fermanlar[386] bu dönemde nikâbet teşkilâtını ve Selçuklular'da seyyidlerin varlığını göstermektedir. Sadreddin Yusuf'un nikâbet menşuruna baktığımızda menşurun girişinde seyyidlere meveddetten bahseden ayetler[387] ve "Size iki önemli emanet bırakıyorum, onlarda kitabullah ve ıtremdir."[388] hadisi zikredilerek seyyidlere hürmet ve riâyetin gerekli olduğu üzerinde durulmuştur. "Peygamber size ne verdiyse onu alın."[389] ayeti gereği, ırk-ı tahiri razı etmenin yegâne gaye olduğu ve onlara sahip çıkılması gerektiği vurgulanmıştır.[390] Burada seyyidlerin kendilerine devlet tarafından nakîb atanacak kadar çok sayıya ulaştığını ve imtiyazlar sağlandığını görmekteyiz. Ayrıca Sadreddin Yusuf'a seyyidlik iddiasında bulunanlarla gerçek seyyidleri ayırmak gibi bir görev de verilmiştir. Bu nikâbet menşurunda Nakîbü'l-Eşrâfın âlim ve fazıl birisi olmasının yanında ırk-ı tahire intisabının da gerekli olduğu belirtilmiştir.[391] Nakîbü'l-eşrafa, evlad ve torunları için eskiden olduğu gibi muayyen bir tahsisat bağlanmıştır. Seyyidler, emirler ve devlet erkânı tarafından kendisine izâz, ikram, tevkîr ve ihtiram gösterilmesi istenmiştir.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde isimleri günümüze kadar ulaşan ve seyyid isimleriyle özdeşleşmiş yerler, seyyidlerin bu bölgenin iskânında oynadıkları etkin rolü göstermektedir. Örneğin Konya Seydişehir, Ankara Seyyid Ahmedli, İzmir Seydiköy, Balıkesir ve Mardin'deki Seyyidler Köyü gibi yer adları hâlâ varlığını devam ettirmektedir.

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bir seyyidin adını taşıyan çok sayıda zaviye ve bunlara bağlı vakıflar da söz konusudur. İsimleri günümüze kadar ulaşan Seyyid Nureddin,

---

383 Eser 1958 yılında **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar** adıyla Osman Turan tarafından neşredildi, 1988 yılında da Türk Tarih Kurumu tarafından tekrar basıldı. Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar**, TTK, Ankara, 1988, Giriş kısmı, s. 12.

384 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 50. vesika, s.70-72, (vr. 33a-34a).

385 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 52. vesika, s.74-75, (vr. 35a-35b). Seyyid Cemaleddin'in sıhhat-i nesebine şehadet edildiğinden, kendisine meveddet ayeti (Şûrâ, 23) ve "Size iki önemli emanet bırakıyorum." hadisi şerifinden dolayı müsellimlik beratı verilmiştir. Peygamber ailesine izaz ve ikramın ahirette kurtuluşa vesile olacağı bildirilmiştir.

386 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 51. vesika, s.72-74, (vr. 34a-35a). Menşur ve fermanlar için bkz., Turan, **a.g.e**. s.55-57, L, L1 ve L2. Vesikalar.

387 **Şûrâ**, 42/23 ve **Âl-i İmran** 31. ayet.

388 Tirmizî, **Menâkıb**, 321, c. V, s. 662-663.

389 **Haşr Suresi**, 59. Ayet.

390 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 50. vesika, s.70-72, (vr. 33a-34a).

391 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 50. vesika, s.71, (vr. 33a).

Seyyid Ahmed Rıfâî, Seyyid Harun ve Seyyid Mahmud Hayranî gibi meşhur mutasavvıf seyyidlerin XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'daki varlık ve faaliyetlerinden haberdar olunabilmektedir. Örneğin, Seydişehir ve Beyşehir bölgesindeki vakıflarının büyüklüğüyle tanınan Seyyid Harun (v. 1320) ve ailesi, Anadolu'nun hem eski hem de önde gelen seyyidleri arasında sayılmaktadır. Makâlât'ta Seyyid Harun'un baba tarafından İmam Musa el-Kâzım, anne tarafından Veysel Karani'nin soyundan geldiği belirtilir.[392] Yine Seyyid Mahmud Hayranî'yi de Akşehir'deki zaviyesi ile adını XIII. yüzyıldan bugüne değin yaşatabilen bir şahsiyet olarak anmak yerinde olacaktır.[393] Abdülkadir Geylâni'nin kurduğu Kadirîlik ve Seyyid Ahmed Rifâî'nin piri olduğu Rifâîlik, XIII. ve XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu'da faaliyet göstermiştir. Celvetiye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdayi[394] (ö.1628)'de ismi seyyidlikle anılan şeyhlerdendir.[395]

Görüldüğü gibi oldukça erken tarihlerden itibaren Anadolu'da varlıklarını hissettirmeye başlayan seyyid ve şerifler, çeşitli bölgelerden Osmanlı topraklarına yaptıkları göçlerini uzun bir tarihî süreç içerisinde devam ettirerek buralara yerleşmişlerdir. Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri'nde bu konuyla ilgili kayıtlar mevcuttur.[396] Örneğin, 1585 tarihinde Seyyid Mehmed b. Seyyid Hüseyin b. Seyyid Mehmed b. Seyyid Hâdi et-Tebrizî şeklindeki silsilesini vererek Nakîbü'l-Eşrâftan siyâdet hücceti alan Seyyid Mehmed, babasının ve dedesinin Tebrizli olduğunu belirtmiştir.[397] Yine Osmanlı Devleti'ndeki ilk dönem Nakîbü'l-Eşrâfların etnik kökenine baktığımızda Bağdat, Tebriz gibi merkezlerden Osmanlı ülkesine geldikleri görülecektir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin ikinci Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Muhammed Muhterem Efendi Taşkent, üçüncü Nakîbü'l-Eşrâf Bağdâdî-zâde Seyyid Hasan Efendi (ö. 986/1578) Bağdat ve beşinci Nakîbü'l-Eşrâf Mirza Mahdum Efendi (ö.995/1587) Tebriz'dendir.

Seyyidlerin de içinde bulundukları sünnî eğilimli ya da kalenderi meşrepli tarikatlar,

---

392 Mehmet Bayraktar, "Seyyid Harun Veli ve Türbesi," "**Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri**: 23-27 Eylül 2002", Ankara, 2004, s. 280.

393 Kılıç, **a.g.e**., s.114.

394 Celvetiye Tarikatı XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamış olan Aziz Mahmud Hüdayi tarafından (950/1543-1038/1628) Anadolu topraklarında tesis edilmiş bir tarikattır. Celvetiye Tarikatı, kurucusu zamanında kısa sürede Anadolu ve Balkanlar'da yayılarak başta İstanbul'daki idareciler olmak üzere yayıldığı diğer bölgelerdeki elit kitle ve halk üzerinde, siyasî, sosyal, iktisadî yönden hayli etkili olmuştur.

395 Kılıç, **a.g.e**., s.118; İsmail Hakkı Burusevî, **Kitab-ı Silsile-i Tarik-i Celveti**, İstanbul, 1291, s. 82-83; Hasan Kamil Yılmaz, "Aziz Mahmud Hüdayi", **İA**, c. IV, s. 338-340. Bkz., Necdet Yılmaz, **a.g.e**., s. 359.

396 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 1-47.

397 Meşihat Arşivi, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 23a.

sosyal ve dinî hayat üzerinde etkili oldukları gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda özellikle "gaziyân-ı Rûm" ve "abdâlan-ı Rûm" denilen sufi gruplar, sınır bölgelerinde Bizans'la cihadı yürütmüşlerdir. Örneğin Anadolu ve Balkanlar'ın İslâmlaşmasına çalışan seyyidlikle de bağlantıları olduğu iddia edilen Seyyid Battal Gazi, Danişment Gazi ve Sarı Saltuk bunlardandır.[398]

Bu çerçevede Osmanlı'nın kuruluşu sırasında önemli roller üstlendikleri, fetihler esnasında ordunun öncü birlikleri içerisinde yer alarak askerin maneviyatını yükseltmeye çalıştıkları; fetih sonrasında kazanılan toprakların imarı ve halkın İslâmlaşması için çaba sarf ettikleri, nizam ve otoritenin tam tesis edildiği zamanlarda ise Hz. Peygamber dönemi İslâm anlayışını yaşatma gayreti içerisine girdikleri görülmektedir.[399] Devletin bekası ve İslâm dininin yayılması için idareciler, ilim adamları ve ordu mensuplarıyla el birliği içerisinde çalışılmış ve siyasî, iktisadî, ictimaî açıdan birlik ve beraberlik ruhunun pekiştirilmesi sağlanmıştır. Osmanlı idaresinin bu tür yapılanmalara, aralarında seyyidlerinde bulunmasına binaen saygı ve tazimde bulunduğu söylenebileceği gibi, Safevîler'in Anadolu'ya yönelik Şiî propagandasına karşı koruyucu bir kalkan olarak Sünnîliğe sıkı sıkıya bağlı olan bu tarikatlerden istifade etmeyi düşünmesi de en muhtemel sebep olarak görünebilmektedir.

Türkiye de, uzun müddet en geniş topraklarda hüküm sürebilen Türk-İslâm Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nun tek varisliğini üstlenmesi hasebiyle seyyidlerin yoğun bir şekilde yerleştikleri ülkeler arasında yerini almıştır. Bugün yurdumuzun pek çok bölgesine dağılmış hâlde bulunan bu kimseler sayıca en fazla Ankara, Siirt, Şanlıurfa, Erzurum, Erzincan, Elazığ, Iğdır, Adana, Sivas şehirlerinde yaşamaktadır. Seyyid ve şerifler başta Anadolu olmak üzere İslam dünyasının çeşitli bölgelerinin müslümanlaşmasında etkin rol oynamıştır.

398 Kılıç, **a.g.e**., s. 113-114.
399 Reşat Öngören, **Osmanlılar'da Tasavvuf**, İstanbul, 2000, s.13.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK

1.1. OSMANLI DEVLETİ'NDE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIĞIN KURULUŞU

Bu bölümde seyyidlerin Osmanlı topraklarına gelişi, Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesinin kuruluşu, seyyid-şerif sıfatlarının içeriği ve Nakîbü'l-Eşrâfların görevleri Arşiv belgeleri ışığında açıklanacaktır.

1.1.1. Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık

Genel görüşe göre Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evlâdı Hz. Hasan'ın soyundan gelenlere *şerif*, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise *seyyid* denmektedir.[1] İslâm toplumundaki bu yaygın kullanıma rağmen Osmanlı'da böyle bir ayrım sezilmemektedir. Seyyid olarak kabul edilmenin şartı, soyun baba tarafından Hz. Peygamber'e ulaşması esasına dayandırılmakla birlikte anne tarafı da belli ölçüde dikkate alınmıştır. Hz. Hasan'ın veya Hz. Hüseyin'in zürriyetleri arasında herhangi bir fark gözetilmemiştir. İki soyun mensupları da seyyid kabul edilmekte ve nesebi anne tarafından gelen kadınlara *seyyide*[2] veya *şerife,* erkeklere de *şerif* denilmektedir.[3]

İslâmiyetin her döneminde kendilerine muhabbet beslenmiş ve pek ziyade tazimde bulunulmuş bu kimselere, özellikle Osmanlı Devleti olmak üzere; Abbasîler, Memlükler ve Selçuklular gibi İslâm devletleri tarafından gösterilen ihtiramın yanında, onlara ait işleri görmekle vazifeli bir de memur tayin edilmiştir. Nakîbü'l-Eşrâf adı verilen bu görevli, İslâm devletlerindeki Hz. Peygamber'in torunlarının -seyyidlerin- her türlü işleriyle ilgilenen; neseplerini, doğum ve vefat kayıtlarını tutan, seyyidliklerinin ispatı için bulundurdukları siyâdet hüccetlerini düzenleyen, onları şanlarına uymayan âdi işlere girmekten men eden, aynı zamanda haklarını koruyup ganimetten alacakları hisselerin de aralarında dağıtılmasını sağlayan idareci konumundaki kimseydi. Başka bir ifadeyle bütün bu vazifeleri üstlenen Nakîbü'l-Eşrâf seyyid ve şeriflerin umûmî vasîsiydi.

Seyyidlerle ilgili bu türlü uygulamalarda ve daha sonra Nakîbü'l-Eşrâflık

---

1 Asım Efendi, **Kâmus Tercümesi** (I-IV) İstanbul, t.y., c. I, s. 626; Şemseddin Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî** I-II, İstanbul, 1318, c. I, s. 548; Ferid Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1986, s. 1136; Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul, 1986, s. 313, 324.

2 Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri'ndeki seyyide kayıtları için bkz., İstanbul Müftülüğü MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 16, vr.80b.; nr. 5, vr. 27a.

3 **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**'nde şerîfelerle ilgili müstakil bir bölüm oluşturulmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., İstanbul Müftülüğü MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. II, vr. 26a vd.

müessesesinin kurulmasında, doğrudan veya dolaylı birçok ayet ve hadis etkili olmuştur.[4] Konuyla ilgili belgelerde, çoğunlukla da Nakîbü'l-Eşrâflar'ın seyyidliği sabit olanlara verdikleri siyâdet hüccetlerinde karşılaşılan Şûra Suresi'nin 23. ayetinde Allah (c.c.), Ehl-i Beyt'i sevmeyi emrederek Ey Kureyşliler, ben size yaptığım tebliğ ve tebşirata karşılık olarak sizden herhangi bir ücret istemiyorum, ancak Ehl-i Beytimi sevmeniz müstesna.[5] buyurmaktadır. Aynı şekilde Ehl-i sünnetin Ehl-i Beyt mefhumuna dayanak gösterdiği Ahzab Suresi'nin 33. ayetinde, Allah (c.c.)'ın onları günah kirinden temizlemek istediği belirtilmektedir. "Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden ancak kiri/günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.[6]" Ehl-i Beyt'in Allah'ın teveccühüne mazhar olduğunun delili kabul edilen ve "tathir" (temizleme) ayeti olarak bilinen bu ayeti kerime İslâm Tarihi boyunca Ehl-i Beyt'in önemine kaynaklık eden ilâhî bir işaret olarak yorumlanmıştır.[7] Yine Saffat Suresi'nin 130. ayetindeki Âl-i Yâsin[8] ve Nakîbü'l-Eşrâf unvanlarında geçen mazhar-ı Âl-i Tâhâ ve Yâsin ifadeleri de seyyidlerle ilişkilendirilmektedir.

Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin Abbasîler ve daha sonra kurulan İslâm devletlerinden Fâtımîler, Zengîler, Eyyübîler, İlhanlılar, Memlükler, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından tesisine etki eden bir diğer önemli faktör de Ehl-i Beyt'le ilgili hadislerdir. Müslümanlar Ehl-i Beyt sevgisini Peygamber sevgisinin ayrılmaz bir parçası kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber, ashabından kendisini sevmelerine binâen Ehl-i Beyt'ini de sevmelerini istemesi bu anlayışın bir neticesidir. Zira Peygamber (s.a.v.), Nimetleriyle sizi beslediği için Allah (c.c.)'ı sevin, beni de Allah sevgisi için sevin. Ehl-i Beytimi benim sevgim için sevin.[9] buyurmaktadır. Müminler, Resulüllah'ın Ehl-i Beyt'ini sevmekle büyük bir ecir ve sevaba nâil olacakları düşüncesiyle "Allah'ın sevgisini kazanmanın yolu peygamber sevgisini elde etmekten geçer." anlayışından hareket ederek bu sevgiye yaklaşmaya vesile olacak her şeye ihtimam göstermişlerdir. İlk örneklerini ve en doğru şeklini ashâbda gördüğümüz Ehl-i Beyt'e sevgi ve saygının temelinde yatan yegâne unsur şüphesiz ki, Hz. Peygamber sevgisidir. Ashab, hem Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ine hürmet, hem de Peygamber'e duydukları sevginin tabi neticesi olarak Ehl-i Beyt'e bağlılık

4 Murat Sarıcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, Ankara, 2003, s. 5 vd.; Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt" (ss. 498-501), **DİA**, İstanbul, 1994, c. X, s. 498.
5 **Şûra Suresi**, 42/23.
6 **Ahzab Suresi**, 33/33.
7 Uyar, **a.g.m**., s. 17.
8 **Saffât**, 37/39.
9 Ebu İsa Muhammed b. İsa et- Tirmîzî, **Sünen**, (Nşr. İbrahim Atve), I-V, Beyrut, t.y., Menâkîb, 32 c. V, s. 664.

göstermişlerdir. Ehl-i Beyt'e karşı gösterilen sevgi ve ihtiram, Hz. Peygamber'e gösterilen sevginin yansımasıdır. Hz. Peygamber'i seven bir Müslümanın onun Ehl-i Beyt'ine de aynı sevgiyi göstermemesi için hiçbir sebep yoktur. Hz. Ebû Bekir'in "Ey insanlar! Hz. Peygamber'e olan hürmetinizi onun Ehl-i Beyt'i hususunda da muhafaza ediniz."[10] ve ayrıca "Allah'a yemin olsun ki, Resûlüllah'ın akrabaları benim nazarımda kendi akrabalarımdan daha sevimli ve üstündür."[11] buyurması Müslümanların Ehl-i Beyt sevgisi hususundaki hassasiyetinin ana ilkesi olmuştur. Daha sonraları bu güzel gayretin İslâm Kurumlar Tarihi'nde, onların haklarının korunması; adlarının, ailelerinin, çocuklarının, aynı şekilde işleriyle yaşadıkları yerlerin kaydedilmesi, herhangi bir anlaşmazlık çıktığında davalarına bakılması ve sicillerinin tutulmasına yönelik bir kurum ihdasına dönüştüğü görülmektedir.

1.1.2. Osman Gazi, Orhan Bey ve I. Murat Dönemi'nde Seyyidler

Osmanlı Devleti henüz beylik dönemindeyken Osman Gazi, Orhan Bey ve I. Murat dönemlerinde başta ilim ehli olmak üzere, âlimlere, şeyhlere ve seyyidlere kucak açmış ve onların Osmanlı Devleti'ne hicret etmelerini sağlamıştır. Osmanlı ülkesine hicret eden bu insanlar, bu ülkede huzur ve emniyet içerisinde olmanın yanında devlet tarafından kendilerine atiyyeler verilerek hürmet ve ihtirama mazhar olmuşlardır.[12] Zamanla Osmanlı ülkesi âlim, şeyh ve seyyidlerin ülkesi hâline gelmiştir.

Selçuklu Sultanı III. Keykubat, 683/1284 tarihinde Osman Gazi'ye Söğüt civarını temlik ettiği menşurunda seyyidlerin ihtiyaçlarını giderip onlara iyi muamele etmesinin ahirette şefaate sebep olacağını belirtir.[13] Zira seyyidler Resûlüllah'ın emanetleri sayılırlar. Bu sebeple de kendilerine şefkatle muamele etmek gerektiği gibi geçimlerini temin edecek maddî imkânların da sağlanması gerekir. Aynı şekilde Osman Gazi'ye gönderilen diğer bir menşurda[14] da buna benzer ifadeler yer almaktadır. O da yine seyyidlerin risalet şeceresinin meyveleri, nübüvvet deryasının incileri ve Hz. Peygamber'in emanetleri olmaları sebebiyle Hz. Peygamber'e hürmet ve tazimde bulunulduğu gibi seyyidlere de hürmet ve tazimin gerekli olduğu üzerinedir.

---

10 Zebîdî, **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, (Trc. K. Miras), Ankara, 1986, c. IX, s. 363.
11 Buhârî, **Fedâilü's-Sahâbe**, 12, 22.
12 Ahmed Rıfat, **Devhatü'n-Nukabâ**, İstanbul, 1283, s. 7.
13 Feridun Ahmed Bey, **Münşeatü's-Selâtin**, İstanbul, 1264, I/51. Eser, "**Mecmua-i Münşeât-ı Feridun Bey**" olarak da bilinmektedir.
14 Feridun Bey, **a.g.e.**, I/58.

Osman Gazi'ye verilen menşurda, Selçuklular döneminde seyyidlerin geçimi için nesilden nesile intikal eden tahsisatlar ayrıldığı görülmektedir.[15] Her ne kadar Osman Gazi'nin kendi beyliğinde seyyidlere tahsisat ayrıldığını gösteren menşur bulunmasa da Selçuklular dönemindeki geleneğin devam ettiğini düşünebiliriz. Çünkü Seyyid Celaleddin Veled-i Salaye'ye devlet hazinesinden *tahsisat* ayrıldığını gösterir fermandan[16] seyyidlere devlet hazinesinden nesilden nesile intikal eden gelir tahsisi sağlandığı anlaşılmaktadır. Menşurlarda dikkatimizi çeken bir diğer husus da seyyidlere kolaylık sağlayan devlet idarecilerinin Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olacakları ve ahirette kurtuluşa erecekleri yani bu davranışlarının mükâfaatını ahirette alacaklarının vurgulanmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde seyyidlere vergi muafiyeti tanınan ilk berat Sultan I. Murat dönemine aittir. Henüz nikâbet müessesesi kurulmadığından beratta Nakîbü'l-Eşrâflık'tan bahsedilmemektedir. Fakat seyyidlere tanınan hürmet ve imtiyazı gösteren ilk berat olması açısından önemlidir.[17]

Beratı incelediğimizde birkaç husus dikkatimizi çekmektedir. I. Murat döneminde verilen bu beratta, vergi talep edilen Seyyid Bozörk Ali'yi yeniçeriler/yerel idareciler vergi vermediği için taciz etmiş ve bunun neticesinde de Bozörk Ali hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine çocukları durumu devlete arz ederek babalarının seyyid olması hasebiyle şuana kadar vergi vermediğini, fakat yerel idareciler tarafından sıkıştırıldıklarından kendilerine bir muafiyet beratı verilmesini talep etmiştir. Çocuklarının ifadesinden o âna kadar seyyid olmaları sebebiyle muafiyetlerinin bulunduğunu anlıyoruz. Zira Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar seyyidlere bu tür müdahalelerin olduğunu belgelerden takip edebiliyoruz.[18] Devlet tarafından verilen bu vergi muafiyetinin nesilden nesile devam etmesi de şart koşulmuştur. Hatta beratta kendisinin vergi ve tapu tahrir defterinden

15 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 51. vesika, s.72-74, (vr. 34a-35a). Menşur ve fermanlar için bkz., Turan, **a.g.e.** s. 55-57.

16 Menşur ve fermanlar için bkz., Turan, **a.g.e.** s. 55-57, L, L1 ve L2. vesikalar.

17 Bkz., Friedrich Von Kraelitz, "İlk Osmanlı Padişahlarının İsdâr Etmiş Oldukları Bazı Beratlar," **Tarîh-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)**, İstanbul, 1332, s. 244-246.

18 Örnek olarak Sâdât-ı Kirâm'ın tarik işlerinden muaf oldukları halde, beher nüfus için onsekiz kuruş tahsili hususunda tazyikat yapıldığına dair Haymana Kazası Nakîbül-eşrâf Kaymakamlığı'ndan gönderilen tezkerenin gereğinin yapılması hususunda Ankara Vilayeti'ne gönderildiğine dair bkz., BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 318, Gömlek nr. 53, 17/C/1312; Ferman ile tekâlif-i emiriyyeden muaf ve müstağni bulunduğu halde mahalli kaymakam ve mal müdürü tarafından vergi itası hususunda tahkir ve tazyik olunduğu hususunda Eskişehir Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Osman Nuri'nin şikayeti için bkz., BOA, **EO**, Dosya nr. 2470, Gömlek nr. 185210, 19/L/1322; Üsküdar'a Bağlı Beykoz nahiyesinde bulunan Çavuşlu Karyesi'ndeki Çavuşlu Çiftliği Mutasarrıfı Nakîbü'l-Eşrâf Mehmed Ataullah Efendi'den kadime mugayir olarak fazladan öşrün talebiyle ilgili şikayeti için bkz. BOA, **HAT**., Dosya nr. 1478, Gömlek nr. 46, 29/Za/1215.

çıkarılması şartı da vardır.

Bu belgede ve daha sonraki muafiyetlerde gördüğümüz en önemli hususlardan bir diğeri de, seyyidlerin duasının kabul olacağına olan inançtır. Gerek savaş zamanlarında ordunun muzafferiyeti için gerekse barış zamanında devletin bekası ve ikbali için seyyidlere dua etmeleri görevi verilmiştir.[19] Başta Nakîbü'l-Eşrâf ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları olmak üzere seyyidlerin duasının makbul olacağı inancı hâkimdir. Örneğin Şam sâdâtından Kudüs Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Takiyyüddinzâde Mehmed Salih Efendi'nin "haddi zatında duası kabul olunur muhteremeden olduğu" bildirilerek, Osmanlı Devleti, padişah ve âlem-i İslâm için dua göreviyle vazifelendirildiği, belgede: "…eyyâm-ı sa'îdede mevâsim-i muhtereme-i diniyyeden olmasına binâen Cenâb-ı Fahr-i Âlem Efendimiz'e olan nisbet-i sahîha-i dâ'iyâneme riâyeten…"[20] ifadesi geçmektedir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren seyyidlere Hz. Peygamber'e hürmeten saygı gösterildiği, bir takım vergi muafiyetleri sağlandığı, ayrıca dualarının kabul olunacağı düşünüldüğünden kendilerinden dua beklendiği görülmektedir. Zira dua, ümit kelimesiyle de bağlantılı olup gelecek için beslenen veya öngörülen düşünce anlamına da gelmektedir. Bu yönüyle de devletin istikbali açısından büyük önem arz etmektedir.

1.1.3. Osmanlı Devleti'nde Seyyid ve Şerif Sıfatlarının İçeriği

Seyyid ve şeriflerin tanımları giriş bölümünde teferruatlı olarak açıklanmıştı. Fakat biz burada daha çok seyyid ve şerif kavramlarının Osmanlı'da kazandığı özel anlam ve "Osmanlı'da seyyid ve şerifler kimlerdi? Kimlere seyyid veya şerif denirdi?" soruları üzerinde durmak istiyoruz. Doğuştan asil bir soydan gelen ve bir takım siyasî, dinî ve sosyal oluşumlar neticesinde özel bir anlam kazanan seyyid ve şerif unvanları, genel manada Hz. Peygamber'in ailesine mensup olanlara denilmektedir. Ancak daha dar manada ise sadece Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin evladını ifade etmektedir.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyu İslâm toplumunda sahip oldukları öneme paralel olarak ailenin diğer fertlerinden ayırt ediliyordu. İmam Hasan ve İmam Hüseyin soyunun

19 Kudüs Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı dua vazifesi için bkz., BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 27, Gömlek nr. 90, 06/Z/1304; Resmî ve mübarek günlerde okunması mutad olan duanın Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından okunması gerektiğinin tamimen bildirildiği belge için bkz., BOA, **DH.HMŞ**, Dosya nr. 29, Gömlek nr. 89, 14/N/1328.

20 BOA, **Y..MTV**. , Dosya nr. 27, Gömlek nr. 90, 06/Z/1304.

seyyid olmalarının, Hz. Fatıma'dan mı yoksa Hz. Ali'den mi kaynaklandığı, Hz. Peygamber'in, Hz. Osman ile evli olan kızının çocuklarının emir sayılıp sayılamayacakları sorusuna Şeyhülislâm Ebussuud Efendi, evlad-ı imamînin diğerleri üzerindeki üstünlüklerinin ebeveyn cihetinden olduğunu bildirmiştir.[21]

Çocukları konusunda değişik rivayetler bulunan Hz. Ali'nin soyu Hasan, Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye, Abbas ve Ömer yoluyla devam etmiştir.[22] Seyyid ve şerif unvanları Ali-Fatıma evladından dünyaya gelen Hz. Hasan, Hz. Hüseyin soyuna hasredilmiş ve nesilleri de günümüze kadar devam etmiştir. Arşiv belgelerinde Hz. Ali'nin diğer hanımlarından olan çocukları için seyyid, şerif lâfızlarından ziyade "evlad-ı Ali"[23] tabiri geçmektedir. Meşîhat Arşivi belgelerinde ise Hz. Ali'nin Hz. Fatıma dışındaki diğer hanımlarından olan çocukları için sâdât-ı Aleviyye terimi de kullanılmakta olup, seyyid ve şerif unvanları Hz. Peygamber'in soyundan gelenlere tahsis edilmiştir.[24] Fakat bunun istisnaları da mevcuttur.[25]

Ülkemizde bilinen teamül Hz. Hasan'ın neslinden gelenlere şerif denildiğidir. Osmanlı Devleti'nde diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi seyyid-şerif denildiğinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyu akla gelmektedir. Her iki soydan gelenler de seyyid olarak isimlendirilmiş olup, şerif unvanı (bazı istisnaları olsa da) anne soyundan seyyidliği sabit olanlar için kullanmıştır. Giriş bölümünde de ayrıntılı şekilde açıkladığımız gibi şerif terimi Osmanlı'da yalnızca Hz. Hasan soyuna hasredilmemiştir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in soyuyla ilgili bir ayrım gözetilmediği gibi Hz. Hasan nesli için "seyyid"lere nisbetle "şerif" denildiği de vaki değildir. Siyâdet hüccetleri analiz edildiğinde de aynı sonuca ulaşılmaktadır. Özellikle Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından düzenlenen ve o soya mensubiyeti gösteren siyâdet hüccetleri incelendiğinde anne tarafından Hz. Hasan'ın veya Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere şerif denildiği görülmektedir. Her ne kadar Hz. Hüseyin'in soyundan gelenler için seyyid, Hz. Hasan'ın soyu için şerif unvanı kullanıldığı söylense de bu ayrım net ve kesin değildir. Çünkü seyyid ve şerif kelimeleri çoğu zaman birbirleri yerine kullanıldığı gibi, Hasenî ve Hüseynîler için hem birlikte hem de ayrı

21 Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmut Böl., nr. 1217, vr. 498b-499a.
22 Taberî, **Tarîhü'r-Rüsul ve'l-Mülûk** (Nşr. M. Ebulfazl), Beyrut, t.y., c. V, s. 155; Ebu Bişr ed-Dûlâbi, **Ez-Zürriyyetü't-Tâhire** (Nşr. M. Hüseyin el-Celâlî), Beyrut, 1408/1988, s. 97 vd.
23 Meşîhat Arşivi'ndeki birçok belgede evlâd-ı Ali ifadesi geçmektedir.
24 Ahmet Vefik Paşa, **Lehçe-i Osmânî**, (Haz. Recep Toparlı), Ankara, 2000, s. 798.
25 Muhammed b. Hanefiyye, Hz. Ali'nin Fatıma dışındaki diğer hanımından olmasına rağmen seyyid olarak geçmektedir.

şekilde de kullanılmıştır. Ayrıca Avrupalı gözlemcilerin Osmanlı Devleti'yle ilgili yazdıkları eserlerde emir ve seyyid kavramlarını tercih ettikleri de bilinmektedir.[26]

Ancak XX. yüzyılın ortalarından itibaren Hasenî soydan gelen Mekke emirleri için "şerif" unvanının yaygınlaşması sebebiyle bu ifadenin Hasenîlere, seyyidin ise Hüseynîlere tahsis edildiği yönünde bir yanlış anlayış yaygınlaşmıştır. Özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Fatımîler zamanında şerif unvanı Âl-i Fatıma'ya mahsustu, sonraki dönemlerde şerif Hz. Hasan'ın, seyyid ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelenleri karşılayacak şekilde yaygınlık kazandı ve Türkçe'de Hz. Hasan'ın soyundan gelen kola şerif, Hz. Hüseyin'den gelen kola seyyid denilmek suretiyle iki kol birbirinden ayrılır."[27] görüşü bu yanlış ifadenin yayılmasında etkili olmuştur.[28]

Osmanlı Devleti'nde seyyid olarak kabul edilmenin yolu babanın seyyid olmasıdır. Anne köle dahi olsa baba seyyid olduktan sonra doğacak çocuk seyyiddir. Anne soyu da belli ölçüde dikkate alınmıştır. Babaerkil toplumlarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de kadın evlendiğinde eşinin sosyal statüsünü alırdı.[29] Bunun istisnası ise seyyide ve şerifelerdir. Seyyide ve şerifeler kendi grubunun dışından bir evlilik yaptığında da ırsen sahip olduğu asil statüsünü sürdürmekte ve doğacak çocuklarda anneye nispet edilerek şerif, şerife unvanlarını almaktadır. Ancak bu durum baba soyuyla eşit kabul edilmeyerek siyâdet hüccetlerinde siyâdeti anne tarafından gelenlere baba soyuna nispetle imtiyazlarında sınırlamaya gidilmiştir. Hüccetlerde, yeşil sarık takma yetkisinin ancak baba tarafından seyyid olanlara verilebileceği belirtilmiş, anne tarafından olan sâdât-ı kirâmın ise sadece yeşil bir alâmet[30] bulundurabileceği fakat bütün olarak yeşil sarık saramayacağı vurgulanmıştır.[31] Hem baba hem anne tarafından Hz. Ali'nin soyundan gelenlere aynı

---

26 Ricaut, **a.g.e.**, s. 209; D'Ohsson, **a.g.e.**, c. IV, s. 557-559.

27 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara, 1984, s. 5; a. yzr., **İlmiye Teşkilâtı**, s. 161.

28 DİA'nın, seyyid maddesinde durum klasik anlayışa uygun olarak ele alınmış ve açıklanmıştır. Bkz., Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Seyyid", **DİA**, İstanbul, 2009, c. XXXVII, s. 40-43.

29 Kılıç, **a.g.e.**, s. 26.

30 Bkz., MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri** nr. 16, vr. 80b.

31 Bkz., MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri** nr.3, vr. 1b. Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin siyâdeti baba tarafından olanların yeşil sarık sarabilecekleri, anne tarafından olanların ise sadece bir alâmet bulunduracaklarına dair fetvanın metni şöyledir:

Siyâdeti vâlidesi tarafından olan Zeyd bütün yeşil sarınmağa mesâğ var mıdır? El-Cevâb:Allahü a'lem. Şerîfezâdeler (anneleri seyyide olanlar) alâmet götürürler. Alâmet onların sâir nâsdan mâ-bihi'l-imtiyazlarıdır. Bütün yeşil baba tarafından olan sâdât-ı kirâmın onların hakkı mâ-bihi'l-imtiyazlarıdır. Yahya Efendi ufiye anhu.

Bkz., MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**, nr. 5, vr. 27a.

zamanda seyyidü's-sâdât[32] da denilmektedir ve seyyidü's-sâdât olanların diğerlerinden üstünlüğünde şüphe yoktur.[33]

Daha önce de değindiğimiz gibi, Nakîbü'l-Eşrâf defterlerindeki siyâdet hüccetlerinde, seyyid ailelerinde erkekler seyyid, kadınlar ise şerife unvanıyla geçmektedir. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın verdiği siyâdet hüccetleri incelendiğinde de şerife ve seyyide olanların evlatlarının unvanları çoğunlukla şerif olarak yer almaktadır. Fakat hepsinde bu kurala uyulduğu söylenemez. Şerif olması gereken yerde çocukları için seyyid unvanının kullanıldığı da olmuştur. Bu hususta net bir kıstas yoktur. Fakat şerif unvanının Hz. Hasan'ın soyu için kullanılmadığı kesin olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü siyâdet hüccetinlerinde baba için seyyid ifadesi, aynı hüccette kız için şerife unvanı kullanılmıştır. Dolayısıyla babanın Hüseynî kızının ise Hasenî olması mümkün değildir. Bu sebeple kadın soyu için şerife ve seyyide unvanları kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Nakîbü'l-Eşrâf Muhterem Efendi'ye ait II. Nakîbü'l-Eşrâf defterinde, "şerifezâdelerin Esâmilerin Beyân Eder"[34] başlığı altında şerifelerin çocukları olan şeriflerin kayıtları mevcuttur. Bu bölümde sadece seyyidliği anne tarafından gelenler/şerif unvanı olanlar kayıtlıdır. Yine Nakîbü'l-Eşrâf defterindeki siyâdet hücceti içerisinde kadın ismi geçtiği takdirde oğlu için şerif unvanı kullanılmaktadır. Hatta Osmanlı'nın son dönem Nakîbü'l-Eşrâfları'ndan Muhammed Emin el-Hasenî'nin unvanı aynen şöyledir: "Nakîbü'l-Eşrâf ve Reîsü'l-ulemâ el-Fakîr es-Seyyid Muhammed Ali Rıza b. Emin el-Hasenî. Fî 3 Muharrem, sene 1326. [06/02/1908]"[35] Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Muhammed Ali Rıza b. Emin el-Hasenî, kendi soyunun Abdülkadir Geylani Hazretleri'nin soyundan geldiğini bildirerek düzenlediği siyâdet hüccetlerinde bu unvanı kullanmıştır.

Sonuç olarak gerek siyâdet hüccetlerinde gerekse fetvalarda siyâdetin baba tarafından seyyidlerin imtiyazı olduğu, anne tarafından seyyidlerin ise aynı statüde olmadığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in soyları arasında bir fark bulunmamaktadır. Kadın soyu da seyyidlik iddialarında kabul edilmekle birlikte, baba soyuyla bir tutulmamıştır. Zira "'Siyâdeti validesi tarafından olanların bütün yeşil sarınmasına izin var mıdır?' fetvasına, şerifezâdelerin diğer insanlardan ayrılmaları için sadece bir alamet bulundurabilecekleri, bütün yeşil sarık sarınmanın baba tarafından olan

32 Zebîdî,**Tâcü'l-arûs**, c. II, s. 384.
33 Kılıç, **a.g.e.**, s. 25.
34 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 2, vr. 26a.
35 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, vr. 15a.

seyyidlerin hakkı ve imtiyazı olduğu"[36] belirtilmiştir. Hatta siyâdet hüccetlerinde bunun için ince alâmet[37] tabiri geçmektedir.

1.1.4. Nakîbü'l-Eşrâflık Teşkilâtının Kuruluşu

Her müessesenin bir teşkilâtlanma süreci vardır. Ortaya çıkan belirli durumların ve tedbir alınması gereken olayların gerektirdiği uygulamalar zamanla bir düzenlilik kazanır. Sonrasında bu uygulamalar, hem kolay çözümlere ulaşabilmek hem de herhangi bir karışıklığa mahal vermemek için bir sistemi gerektirir. Bu durum Nikâbet müessesesi için de geçerlidir. Yalnız bu oluşumun kurumlaşması tek bir devlet içinde tamamlanmamış olup, süreç içerisinde atılan adımlarla gelişmiştir. Zira Nikâbet müessesesi kurumsal teşekkülünü, Asr-ı saadette başlayan ve diğer İslâm devletlerinde gerçekleşen birçok uygulama sonunda Osmanlı Devleti'nde sağlanmıştır.

Osmanlı Devleti de kendisinden önceki İslâm devletlerinden tevarüs ettiği bu müesseseyi almış ve daha mükemmel seviyeye çıkarmıştır. *Nakîbü'l-Eşrâflık Makamı,* seyyid ve şeriflerin kayıtlarının tutulması, suç işlediklerinde yargılanıp cezalandırılması gibi muameleler için Yıldırım Bâyezid zamanında (802/1400 tarihinde) *Nâzır-ı Sâdât* ismiyle ihdas edilmiştir. Nikâbet teşkilâtının Osmanlı bünyesindeki teşekkülünde başta Anadolu Selçukluları, Memlükler, İlhanlılar ve Abbasîler'in tesiri bulunduğu gibi, bu kurumun daha önce İslâm dünyası tarafından bilinmesinin de tesiri büyüktür. Bağdat'tan Bursa'ya gelen, Emir Buharî (ö. 1516) talebelerinden Bağdatlı[38] Seyyid Ali Nattâ[39] b. Muhammed, seyyid ve şeriflere nâzır tayin olunarak, onların işlerini düzenlemekle görevlendirilmiştir.[40] Yıldırım Bâyezid tarafından kendisine, Bursa'da yaptırılan İshakiye Zaviyesi'nin tevliyeti verilip[41] bunun evlâda intikali de şart koşulmuştur.[42] Ankara

36 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 3, vr. 1b.
37 İnce alâmet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 16, vr. 80b.
38 Bursa'ya Emir Sultan ile beraber gelmiş Bağdatlı bir seyyiddir. Emir Sultan'ın Buhara'dan başlayan yolculuğunda, Hicaz'dan Anadolu'ya gelirken, kafilesine Bağdat'tan katılmıştır. Kafile Karaman'a uğrayıp bir süre kaldıktan sonra Kütahya ve İnegöl üzerinden Bursa'ya gelmiştir. Bkz., Zafer Erginli, "Osmanlı Devleti'nin ilk resmî Nakîbü'l-Eşrâf'ı olan Bir Derviş: Seyyid Nattâ (ss. 138–148)", **Gümüşlü'den Günümüze Osmanlı Kültüründe Bursa**, Bursa, 2003, s. 139.
39 Natta' kelimesi yere serilen hasrı veya meşin sofra anlamına gelmektedir. Hasır veya meşinden sofra bezi işleyen sanatkâr manasına gelmektedir. Bkz., Şemseddin Sâmi, **a.g.e.**, s.1462.
40 Atâyî, "Şakâyık Zeyli", **Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmîleti'ş-Şakâyık**, İstanbul, 1268, s.176; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, 1988, s.164-165; Erginli, **a.g.m**., s.139.
41 Başta Uzunçarşılı'nın İlmiye Teşkilâtı (s.165) olmak üzere birçok kaynakta İshakiye Zaviyesi ile Nikabet teşkilâtı birbiriyle ilişkilendirilmektedir. Seyyid Ali Nattâ sâdâta nâzır tayin edilerek evlada

Muharebesi'nden[43] sonra Timur kuvvetleri tarafından Molla Fenarî ve Şeyh Mehmed Cezerî ile birlikte esir edilen Seyyid Ali Nattâ, seyyidlik ve ilmine hürmeten serbest bırakıldığında hacca gidip gelmiş ve II. Murat (1421–1451) zamanında[44] tekrar Bursa'ya dönerek eski vazifesine devam etmiştir.[45] Kendisinin ardından yerine oğlu Seyyid Zeynelabidin tayin edilmiş ve vefatına kadar bu makamda kalmıştır.[46] İlk Osmanlı kaynaklarından olan Âtâyi'de sâdât nezaretinin kuruluşu ile ilgili şu bilgiler kayıtlıdır: "… Malum ola ki, Rum diyarında Osmanlı Sultanlarından Yıldırım Bâyezid Han zamanına gelinceye kadar seyyidler taifesine zâbıt ve nâzır yoktu. Yukarıda yazılan Âşık Çelebi'nin[47] ceddi Seyyid Ali Nâtta,[48] Emir Sultan ile Bursa'ya geldiğinde sâdâta nâzır tayin olundu. Seyyid Ali Natta ahirete irtihal eylediğinde de bu görev oğlu Zeynelabidin Efendi'ye tefvîz edildi. Sultan II. Murad ve Muhammed Han (Fatih Sultan Mehmed) zamanında padişahın sonsuz i'zâz ve iltifatına mazhar oldu.[49] Zeynelabidinin de ahirete irtihaliyle bu makam uzun zaman boş kaldı…."[50]

şart koşulan İshakiye Zaviyesi'nin tevliyetine getirildiği belirtilir. Bkz., Rıfat, **Devhatü'n-Nükabâ**, s.7; Atâyî, **Zeyl-i Şakâyık**, s.161; Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.165. Uzunçarşılı, zaviyenin vakfiyesinin tescil tarihini (Ramazan 802/Mayıs 1400) Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflığın kuruluşu olarak kabul eder.

42 Atâyî, s.176; Kâtip Çelebi, **Takvîmü't-Tevârîh**, İstanbul, 1146, s.206-207; Buzpınar, a.g.md., s.323; Sâdâta nâzır tayin edilen Seyyid Ali Nattâ aynı zamanda bir padişah vakfı olan Ebu İshak Zaviyesi Vakfı'nın da tevliyetine getirilmiştir. Ebû İshak Zaviyesi adından da anlaşılacağı üzere Şeyh Ebu İshak Kazerûni'nin ashabı, misafiri ve mukîmi için kurduğu vakıftır. Şeyh Ebu İshak, aynı zamanda Kazerûnî tarikatının da kurucusudur. İslâmiyetin yayılması için İran'dan Anadolu'ya geçerek Yıldırım Bâyezid'in himayesine mazhar olmuş, kendisi ve dervişleri için 802/1400 tarihinde bu zaviye Yıldırım Bâyezid tarafından bina ettirilmiştir. İshakiye Zaviyesi için bkz., Erzi, Adnan, Bursa'da İshakiye Dervişlerine Ait Zaviyenin Vakfiyesi, **Vakıflar Dergisi**, Ankara, 1942, c. II, s. 423-429.

43 Ankara Muharebesi, Yıldırım Bâyezid Han ile Timur arasında Zilhicce 804/Temmuz 1402'de yapılmış ve Yıldırım Bayezid'in esir düşmesi ve Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, I, Ankara, 1982, c. I, s. 310.

44 II. Murat'ın Seyidlere ihsanda bulunduğu, her yıl Kudüs, Halilürrahman, Mekke ve Medine'deki seyyidler başta olmak üzere ihtiyaç sahiplerine 3500 filori yardım gönderdiği belirtilmektedir. Bkz., Aşıkpaşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osman**, İstanbul, 1332, s.197.

45 Atâyî, a.g.e., s.161; Uuzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı, s.165; Murat Sarıcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, s. 52-53.

46 Seyyid Ali Nattâ ve oğlu Seyyid Zeynelabidin Efendiler gibi ilk dönem Nakîbü'l-Eşrâflar kaydı hayat şartıyla bu görevde kalıyordu. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren aziller artmıştır.

47 Atâyî'de Âşık Çelebi'nin şeceresi es-Seyyid er-Razvî Zeynelabidin b. Muhammed Nattâ er-Razvî el-Hüseynî şeklinde geçer. Atâyî, s.161.

48 Seyyid Ali Nattâ, Nakşî tarikatına mensup, aslen Bağdatlı ve Hz. Hüseyin neslinden gelmektedir. Bkz., Kastamonulu Latîfî, **Tezkîre-i Latîfî**, İstanbul, 1314, s. 52.

49 Sultan Murad'ın her yıl bulunduğu şehirdeki seyyid ve şeriflere 1000 filori dağıttığı bilinmektedir. Bkz., Ahmed Aşıkpaşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osman**, (Aşıkpaşazâde Tarihi), (Nşr. Alî Beğ), Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1332, s. 196.

50 Atâyî, **Zeyl-i Şakâyık**, İstanbul, 1268, s.176. İlk dönem kaynaklarında sâdât nezaretinin kurulmasıyla ilgili hemen hemen aynı ifadeler kullanılmaktadır. Krş. için bkz., Kâtip Çelebi, **Takvîmü't-Tevârîh**, İstanbul, 1146, s. 206-207; Mustafa Nuri Paşa, **Netâicü'l-Vuku'ât**, I-IV, İstanbul, 1294, c. I, s. 137; D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman,** I-VII, Paris, 1791, c. IV, s. 561; Hammer Josef

Ancak Fatih Sultan Mehmed, (1451–1481) Seyyid Zeynelabidin'den sonra yeni bir nâzır tayin etmeyerek bu makamı lağvetmiştir.[51] Fakat çok geçmeden seyyidlik iddiasında bulunan müteseyyidlerin ortaya çıkması ve bazı kimselerin seyyidliğe yakışmayan davranışlarının görülmesi sebebiyle Sultan Bâyezid döneminde bu makamın yeniden ihdas edilmesi ve bir nizama bağlanması ihtiyacı doğmuştur.[52]

1.1.4.1. II. Bâyezid Döneminde Nakîbü'l-Eşrâflığın Kurulması

Bu makamın Osmanlı Devleti'ndeki kurumlaşma süreci açısından en önemli dönüm noktası, Sultan II. Bâyezid (1481–1512)'in 900/1494'te hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud'un kendisine 'Nakîbü'l-Eşrâf' unvanı verilerek günlük 25 akçe vazife (maaş) takdiriyle[53] seyyid ve şeriflerin başına getirilmesidir. Bu unvan ilk defa, Seyyid Mahmud'un tayin menşurunda *Nâzır-ı Sâdât* tabiri yerine Arap memleketlerindeki gibi *Nakîbü'l-Eşrâf* yazılmasını istemesi üzerine kullanılmaya başlanmıştır.[54] Bu tarihe kadar *nâzır* unvanıyla anılan görevliler, devletten düzenli şekilde maaş da almamışlardır. Seyyid Mahmud *Nakîbü'l-Eşrâf* unvanıyla seyyid ve şeriflerin işlerini düzenlemekle görevlendirilmiştir.

II. Bâyezid döneminde Nakîbü'l-Eşrâflığın tekrar kurulması ilk dönem Osmanlı kaynaklarında şu şekilde geçmektedir: "… Emir mahlaslı Mahmud Efendi, Bâyezid Han döneminin başlarında Arap ve acem bölgelerine seyahat ettikten sonra, dokuzuncu[55] asrın başlarında Rum/Anadolu'ya geldiği dönemde, seyyid olduğunu iddia eden bazı gençler uygunsuz davranışlarda bulunmuşlar ve bunun akabinde de tedib edilmeleri gerekmiştir. Çoğunluğun seçimiyle Mahmud Efendi Nâzır-ı sâdât tayin edilmişti. Arap bölgelerinde bu

---

Won, **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, (Trc. Muhammed Atâ), I-XI, İstanbul, 1329, c. II, s. 522-523; Hazerfen Hüseyin Efendi, **Telhîsü'l-Beyân li Kavânîn-i Âl-i Osman**, BOA, nr. 220, vr. 132a.

51 Fatih Sultan Mehmed, seyyidler için yeni bir nâzır tayin edilmeyerek bu makamı kaldırmıştır. Bkz., Mustafa Nuri Paşa, **a.g.e.**, I/137. Fakat Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u feth ettikten sonra bu olayı müjdelemek için Mekke emirine name ve 2000 altın ile hediyeler göndermiştir. Mekke Emiri ise bu olaydan memnuniyetini Fatih'in gönderilen nameyi Kâbe'de halka okutmuştur. Fatih, Mekke ve Medine'deki seyyid, şerif, nakîb, fakîh ve hademelere 7000 altın göndermiş bunlar da hak sahiplerine dağıtmıştır. Bkz., Atalar, Münir, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları,** DİB. Yayınları. Ankara, 1991, s.14; Feridun Ahmed Bey, **a.g.e.**, I/232-233; Sarıcık, **a.g.e.**, s. 56.

52 Katip Çelebi, **a.g.e.**, s. 206; Ahmet Rıfat, **Devhatü'n-Nükabâ**, İstanbul, 1283, s.176; Bilgin Aydın, "Meşîhat Arşivi'nde Muhafaza Edilen Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri" (ss. 21-26), **Türklük Araştırmaları Dergisi**-10, İstanbul, 2001, s. 21, 22.

53 Bu miktar daha sonraları 70 akçeye çıkarılmıştır.

54 Buzpınar, **a.g.md**., s.323.

55 Kaynaklarda dokuzuncu asır geçmektedir. Fakat onuncu asır olması gerekir.

görevde bulunanların unvanının Nakîbü'l-Eşrâf olduğunu bildiği için tayin menşuruna bu unvanı yazdırtmıştır. Göreve başladığında 25 akçe günlük ücret almıştır. Daha sonra bu ücret artarak 70 akçeye çıkmıştır. Mahmud Efendi 887/1482-1483 tarihinde nakîblik görevine başlayıp, 900/1494 tarihi civarında vefat etmiştir…."[56]

Anlaşıldığı üzere Seyyid Mahmud, Arap diyarına seyahat etmesi neticesinde o bölgelerde böyle bir müessesenin varlığından haberdar olmuş, seyyidlerin işlerini düzenlemekle görevli olan kişiye Nakîbü'l-Eşrâf unvanının verildiğini görmesi üzerine devlete yaptığı arzla kendisine de bu unvanın verilmesini talep etmiştir.[57] Seyyid Ali Nattâ ve Seyyid Zeynelabidin'in sadat nazırlığı görevine menşurla atanıp atanmadığı bilinmemekle birlikte, II. Bayezid döneminde Nakîbü'l-Eşrâf olan Seyyid Mahmud Efendi'nin bu göreve menşurla atandığı da belirtilmektedir.[58]

Bu kaynaklarda anlatıldığı gibi Nikâbet teşkilâtının kurulmasının en önemli sebeplerinden birisi ugunsuz davranışlarda bulunan seyyidlerin bu hallerine engel olmak ve cezayı gerektirecek davranışları vukuunda da gerekli cezaî müeyyideyi uygulamaktı. Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki seyyidlerin de bu tür davranışları olduğu için bu müessesenin kurulması bir zaruret hâlini almıştır. Seyyid namındaki bazı ehl-i heva gençlerin seyyidliğe yakışmayacak hal ve hareketlerinden bahsedilmektedir. Bu kişilerin seyyid olup suç işleyecekleri düşünülebileceği gibi bunların gerçekte seyyid olmadığı yani müteseyyid oldukları ve seyyidler arasına girdikleri de düşünülebilir. "Seyyid namında" kelimesinden bunların müteseyyid olduğunu düşüyoruz. Ayrıca bazı kaynaklarda "seyyid namına ortaya çıkan müteseyyidlerin"[59] ifadesi geçmektedir. Her iki durumda da cezayı gerektirecek hukukî bir durumun ortaya çıkmış olmasından dolayı böyle bir teşkilâta ihtiyaç duyulmuştur. Zira II. Bayezid döneminde Nikâbet teşkilâtının tekrar ihdasının sebepleri arasında seyyidlik iddiasında bulunan kimselerin çoğalması gösterilmektedir.[60] Bu kimselerin neseplerinin tahkik edilmesi, sahtelerinin gerçeklerinden ayırt edilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi önceki İslâm devletlerinde de müteseyyidlere mani olmak, haksız yere nesep iddiasında bulunan ve

56 Kâtip Çelebi, **Takvîmü't-Tevârîh**, s. 206; Kaynaklardaki bilgiler birbirini destekler mahiyette olup, genelde bu ifadeler kullanılmaktadır. Krş., Hazerfen Hüseyin Efendi, **Telhîsü'l-Beyân**, vr. 132a-b; Ahmed Rıfat, **Devhatü'n-Nükabâ**, s. 8; Atâyî, **a.g.e.**, s. 176; D'Ohsson, **a.g.e.**, c. IV, s. 609 Yazar günlük 30 akçe ücret aldığını belirtmektedir.

57 Atâyî, **a.g.e.**, s. 176.

58 Atâyî, **a.g.e.**, s. 176; Sarıcık, **a.g.e.**, s. 63.

59 Ahmed Rıfat, **a.g.e.**, s. 8.

60 Ali Emîrî, "Nakîbü'l-Eşrâflık", **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, İstanbul 1334-1338, S. 19, s. 420, 421.

seyyidler arasına sızmaya çalışanları engellemek ve bu yola tevessül edecekleri vazgeçirecek cezalar uygulamak üzere Nakîbü'l-Eşrâflar vazifelendirilmiştir.

1.1.5. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Görevleri

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görevlerinin tespitine geçmeden önce "Bir Nakîbü'l-Eşrâf nasıl olmalıdır? Hangi vasıfları haiz kimseler bu görevleri üstlenebilir?" sorularına cevap arayalım. Her meslek erbabının sahip olması gereken vasıflar bulunması gerektiği gibi -her ne kadar Nakîbü'l-Eşrâflık tam olarak bir meslek sayılmasa da- Nakîbü'l-Eşrâf olacak kişide de bir takım vasıfların bulunması zorunluydu. Nakîbü'l-Eşrâf olmanın şartlarından en önemlisi de şüphesiz seyyid olmaktı. Çünkü bu soyun işlerini düzenlemekle görevli olacak kişinin aynı soydan gelmesi gerekiyordu. Aynı zamanda bir kadı hükmünde olan Nakîbü'l-Eşrâf'ın, seyyidlerden cezayı hak edenlere bu cezayı tatbik edeceğinden, ehl-i ilim olması ve İslâm hukukunu bilmesi de şarttı.[61]

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın en temel vazifeleri seyyid ve şeriflerin işlerini düzenlemekti. Zamanla Nakîbü'l-Eşrâflar'ın en önemli vazifesi de müteseyyidlikle mücadele olmuştur. Nakîbü'l-Eşrâflar, devletin resmi bir görevlisi olarak grubun haklarını koruduğu gibi yönetimle seyyidler arasındaki ilişkiyi de düzenlemişlerdir. Örneğin, Defterdar Ahmed Çelebi'ye gönderilen bir hükümde Hacı Mansur ve Bayram adındaki kimseler seyyid olduklarını iddia etmişler, adı geçen kişilerin Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda siyâdetlerini ispat ederlerse ellerine temessük (siyâdet hücceti) verilmesi istenmiştir.[62]

Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şeriflerin yanısıra Hulefâ-i Râşidin, Abbasîler ve sahabilerin soyundan gelenler de özel bir konuma sahip olmuştur. Mekke ve Medine gibi kutsal topraklardan İstanbul'a gelen ve seyyid olmayanlara bile o topraklardan gelmiş olmalarına hürmeten yardım ve ihsanda bulunulmuştur.[63] Bu durum belgelere de yansımıştır. Örneğin, 1525 tarihli bir belgede, Anadolu'da avârıza kayıtlı haneler verilirken Hz. Ömer neslinden bir, Hz. Abbas soyundan dört kişinin bu vergilerden muaf tutuldukları yer almaktadır.[64] Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri'ndeki seyyid ve şeriflerin isimleri

61 Ahmed Rıfat, **a.g.e.**, s.10; Mecdi Efendi, **Terceme-i Şakâyık li Mecdi**, İstanbul, 1269, s. 246.
62 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 7, s. 979, Hicri 976 tarihli hüküm.
63 Hz. Ömer neslinden gelen Şeyh Abdülhadi ve Şeyh Said Efendiler'e İstanbul'da bulundukları sürece verilen günlüklerinin kesilerek, beşer yüz kuruş atiyye verilip memleketlerine gönderilmesi hakkında padişahın iradesi için bkz., BOA. **İDH**. Dosya nr. 78, Gömlek nr. 3900.
64 Kanûni Devri Eyalet Kanunnameleri, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri**, (Haz. Ahmet

yazılırken Hz. Abbas nesebinden olanların adları müstakil bir bölüm altında kaydedilmiştir.[65] Örneğin Düzce'nin Kazıkzade Hacı Mustafa Efendi Karyesi'nden Abbasî soyundan İlyas bin Hacı Başir, münasip bir ilmiye kadrosuyla hizmete alınmış ve kendisine muhtacin tertibinden maaş bağlanmıştır.[66] Meşîhat ve Osmanlı Arşivi'ndeki birçok belgede, soylarına hürmeten evlâd-ı Resûl'e belli görevler verildiğine[67] ve padişahlar tarafından ihsanda bulunulduğuna dair kayıtlar yer almaktadır.[68] Osmanlı Devleti'nde nesebi Hz. Peygamber'e dayanan seyyid ve şeriflere "siyâdet hücceti" denilen resmi bir vesika ve Padişahlar tarafından da kendilerine vergi muafiyetine dâir beratlar verilirdi.[69]

Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud Efendi 40 yılı aşkın bir süre bu hizmette bulunmuş olup, başlıca vazifeleri ise seyyidlerin neseplerini tashih etme, seyyidliğe dâhil olmayanları ayıklama ve seyyidlerle ilgili diğer işleri yerine getirmedir.[70] Kendisinden sonra göreve gelen Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi[71] zamanında nikâbete getirilen sistem dâhilinde, müteseyyidlerin bu soya mensubiyeti önlenmiş ve hüccetlerin tarzı için bir standart belirlenerek hamdele ve salvele kısmı Arapça, gerisi Farsça veya Türkçe kaleme alınmaya başlanmıştır.[72] Hüccetin hamdele ve salvele bölümünde seyyidlik nesebinin kökü sabit, dalları gökte olan bir ağaç gibi olduğu zikredilerek "…ke-şeceratin tayyibetin asluhâ sâbitün ve fer'uha fi's-semâ."[73] ayeti ile bağlantı kurulmaktadır. Hüccetin metin kısmında da seyydiliğini yine kendisi gibi seyyid olan adil şahidlerin huzurunda ispat ettiğinden kendisine hukuken geçerli siyâdet hücceti verildiği belirtilmektedir. Onun siyâdet hüccetlerine getirdiği bu tarz kendisinden sonrakilerin de uygulayacağı bir düstur olmuştur.[74] Muhammed Muhterem Efendi Osmanlı

Akgündüz), İstanbul, 1992, c. V, s. 19-25; Kılıç, **a.g.e.**, s. 24.

65 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr 2, vr. 16a.

66 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1196, Gömlek nr. 117 dosyada soyunun Hz. Abbas'a kadar uzanan şeceresi de yer almaktadır.

67 MŞH, **EO**, Dosya nr, 1196, gömlek nr. 117; MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 1, vr. 38a; nr. 2, vr. 16a.

68 BOA, **İDH**. Dosya nr. 78, Gömlek nr. 3900.

69 Sultan I. Murat'ın (1359-1389) 1385 tarihli vergi muafiyeti beratı için bkz., **Tarihi Osmânî Encümeni Mecmuası**, Y. 5, s. 244.

70 Atâyî, **a.g.e.**, s. 161; Mecdî, **a.g.e.**, s.246; Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 166-170.

71 Muhterem Efendi 17 Şevval 942/9 Nisan 1536 tarihinde nikâbet görevine getirildiğinde yönden bol yenli bir hilat ve yarım endaze uzunluğunda üzerine beyaz tülbent sarılan sarık ile şereflendirilmiştir. Bkz., **Riyâzü'n-Nükabâ,** vr. 4a.; Nakîbü'l-Eşrâf'a alınan hilat için bkz., BOA, **İE.ML**., Dosya nr. 65, Gömlek nr. 6048, 13/L/1112; BOA, **İE.HLT**., Dosya nr. 3, Gömlek nr. 298, 02/C/1116.

72 Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.171; Sarıcık, **a.g.e.**, s. 237 vd.

73 **İbrahim Suresi**, 14/24.

74 Ahmed Nazif Efendi, **Riyâzü'n-Nükabâ**, vr. 4a; Ahmed Rifat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ**, s.11.

Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâf Defteri tutma usulünü de ilk başlatan kişidir. Kendi nikâbeti dönemine ait 2 tane sâdât defteri tutmuştur.[75]

Özellikle düzenledikleri siyâdet hüccetlerindeki ifadelere bakıldığında Nakîbü'l-Eşrâflar'ın aynı zamanda bir kadı oldukları da anlaşılacaktır. Zaten bilindiği gibi hüccet tanzim etmek kadıların göreviydi. Verilen hüccetlerdeki "seyyid, nakîb, âlim, fâzıl ve muvakki' (imza atan) olan hâkim adı geçenin sahih seyyidlerden olduğuna hükmetti."[76] gibi ifadeler nakîbin bir hüküm verdiğini ve bunu tescil ettiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu Nakîbü'l-Eşrâfı Emir Ali Efendi (ö. 1025/1616) ise Şevval 1013/Şubat 1605 tarihinde başladığı görevini ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür. Emir Ali Efendi, siyâdet şecerelerine bir nizam vermiş, hüccet ve tomarlara sahte inci gibi girmiş müteseyyidlerin bahrü'l-ensablardan ayıklanmasına ayrı bir hassasiyet göstermiştir. Seyyidlik iddiasında bulunanlardan erbâin rutbesinde 40 ilmiye mensubunun şahitliğini şart koşmuş ve ancak bundan sonra nesebinin şöhretine bakılacağını belirtmiştir.[77] Özellikle sahihü'n-neseb olanlara hüccet vermeye özen göstermiştir. Müteseyyidler ince hilelerle[78] şecerelere ve soy kütüklerine girmiş ve hatta siyâdet hücceti almayı başaranlar da olmuştur.

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın hükümetle muhaberesinde muhatabı Sadrazam olup, bunu arada vasıta olmadan yaparlardı.[79] Fakat II. Mahmud döneminden sonra ilmiye teşkilâtının tek çatı altında toplanmasının akabinde yazışmalarını Şeyhülislâm vasıtasıyla yapmaya başlamışlardır.

İstanbul'da ikamet eden Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâflar'ı resmî ikâmet mahalleri bulunmadığından işlerini konaklarında yürütmüşlerdir. Ancak 1826 yılında Ağa Kapısı'nın Şeyhülislâmlığa tahsisinden sonra 1836 yılında burada başladıkları görevlerini, Sultan II. Abdülhamid Han döneminde (1876–1909) Yıldız civarındaki bir konakta devam

---

75 Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri tanıtım bölümüne bakınız. I ve II numaralı defterler Seyyid Muhammed Muhterem Efendi'ye ait olup 942/(1535–36)-980/(1572–73) tarihlerini kapsamaktadır. 2 numaralı defter birinci defterin müsveddesi olup içerisinde kısmen farklı kayıtlarda mevcuttur. Bu defterlerde seyyid ve şerif isimleri alfabetik şekilde sıralanarak kaydedilmiştir.

76 Siyâdet hüccetlerinde bazı ufak değişiklikler olsa da genel itibariyle bu mahiyette ifadeler kullanılır. Bkz. Hüccetler bölümündeki örnekler.

77 Nevîzâde Atâyî, **Şakâik-ı Numâniye ve Zeyilleri**, s.582; Katip Çelebi, Fezleke, I/380; Ahmed Rıfat, **a.g.e.**, s.17; Ahmed Nazif, **a.g.e.**, vr. 7a.

78 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.**, s.582.

79 BOA, İbnü'l-Emin, **Tevcihat Vesikaları**, nr. 973.

ettirmişlerdir.[80]

Nakîbü'l-Eşrâflar müderrislik, kadılık, müftülük ve Şeyhülislâmlık gibi görevlerinin yanı sıra zaman zaman elçilik hizmetinde de bulunmuşlardır. Örneğin III. Selim, 20 Mart 1806 tarihinde Fransa elçisi tarafından bildirilen Napoli Kralı'nın yönetime geçişinin kabulü, İngiltere ve Rusya ile olan ittifaklar, Fransa aleyhine diğer devletlerle anlaşma yapılmaması gibi Fransa devletinin taleplerine, Osmanlı Devletinin cevabını götürmek üzere Nakîbü'l-Eşrâf İsmet Beyefendi'yi görevlendirmiştir.[81]

Nakîbü'l-Eşrâflar'a tüm bu vazifelerin dışında adlî görevlerin verildiği de oluyordu. Örneğin sudûr-ı izâmdan Nakîbü'l-Eşrâf Kıbrısî Seyyid Hasan Tahsin Bey'e Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Azalığı da tevcih edilmişti.[82] Yine aynı Nakîbü'l-Eşrâf'a Eytam emvalinin idaresi hususunda riayeti ve tatbiki lazım gelen usul ve tedbirlerle ilgili Emval-i Eytam Nazırlığı görevi de verilmiştir.[83]

Sonuç olarak seyyidler arasından seçilen ve ilmiye mensubu, İslâm hukukunu bilen kimseler olması gereken Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görevlerinin kapsamı, zaman içinde belli değişikler doğrultusunda netleşmiştir. Önceleri yalnızca seyyid ve şeriflerin işlerini düzenlemekle ilgilenen Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görev alanları sonrasında genişlemiştir. Değişen koşullara göre uygulamalardaki eksik noktalar ve açıklar, Nakîbü'l-Eşrâflar'ı çözüm arayışına yöneltmiş ve yeni geliştirdikleri kurallarla hareket etmelerini sağlamıştır. Özellikle de müteseyyidlerin ortaya çıkışıyla birlikte bir mücadele sürecine girmişlerdir. Bu sebeple siyâdet hücceti düzenleme koşulları ağırlaştırılmış ve sahihü'n-neseb olmayanlara hüccet tanzimi yapılmamış, hatta erbain rütbesinde 40 ilmiye mensubunun şahitliği de şart koşulmuştur.

1.1.6. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Tayinleri

İlmiye sınıfındaki seyyidlere verilen Nakîbü'l-Eşrâflık, Osmanlı devlet teşrifatında yüksek bir mevkiye sahipti. Hatta Nakîbü'l-Eşrâflar bu sınıfın en yüksek rütbelileri ile eş değer tutulmuştu.[84] Padişah cülusunda ve bayram tebriklerinde öncelik kendilerine

80 Ayhan Işık, "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi ve Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri (ss. 85–91)," **İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimize**, TDV Yay., İstanbul, 2007, s. 87.

81 BOA, **Hatt-ı humâyûn**, 31/1498.

82 BOA, **A.}DVN.MHM**., Dosya nr. 7/A, Gömlek nr. 63, 10/N/1265.

83 BOA, **C..ADL**., Dosya nr. 92, Gömlek nr. 5500, 29/S/1268.

84 Bkz., BOA, **C..DH**., Dosya nr. 20, Gömlek nr. 986, 29/Z/1255. Bu dosyada, üst düzey devlet görevlilerine at verilmesi âdetti. 29 Zilhicce 1255 tarihli Abdüllatif mührü ile sadrazama yazılmış olan

verilmiştir. Nakîbü'l-Eşrâflar, Hırka-i Şerîf ziyaretlerinde de ilmiye ve idarenin en büyük fertleriyle bir aradaydı. Ayrıca her yıl Sadrazam'ın mektupla daveti üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğum gününü kutlama münasebetiyle Sultan Ahmet Camii'nde yapılması âdet hâline gelen Mevlid Cemiyeti'ne katılmakta ve mevlidi, Mahfil-i Hümâyûn'un altında veya sağında, kendilerine has yeşil perdeli mekânda dinlemekteydi.

XVII. asırdan sonra seyyid olup da bu makama geçecek olanların İstanbul Kadısı veya Kazasker mazulleri arasından seçilmesi adet hâline gelmişti. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın kadılar gibi muayyen bir müddetleri olmadığından uzun süre bu görevde kaldıkları da olurdu. Nakîbü'l-Eşrâflık görevine getirilenler, teşrifatçı delâletiyle Bâbıâli'ye geldiklerinde Sadrazam tarafından ayakta karşılanır etek öptürüldükten sonra yer gösterilir, kahve, gülsuyu ve buhur ikramının ardından Sadrazam huzurunda samur kürk giydirilerek[85] kendisine Nakîbü'l-Eşrâflık menşuru verilirdi.[86] Teşrifatta bir takım değişiklikler olsa da XVII. yüzyılın ortalarına kadar bu tarz devam etmiş, bu tarihten sonra Nakîbü'l-Eşrâflar Hatt-ı Hümâyûn'la tayin edilmeye başlanmıştır. Nakîbü'l-Eşrâf'ın atanması için bir takım yazışmalar gerekiyordu. Önce Şeyhülislâm nikâbete atanacakların isimlerinin yazıldığı bir arz tezkiresini sadrazama sunuyor. Sadrazam da bu arzı bir takrirle padişaha arz ederek padişahın iradesiyle atama gerçekleşiyordu. Nakîbü'l-Eşrâf Derviş Efendi'nin vefatından sonra içlerinden nikâbete seçilecek beş kişinin isimleri Şeyhülislâm tarafından bir tezkireyle sadarete takdim edilmiş ve işlem şu şekilde gerçekleşmiştir:

Şevketlü Kerâmetlü Mehâbetlü Kudretlü Velinimetim Efendim Padişâhım

Nakîbü'l-Eşrâf olan Derviş Efendi bu def'a âzim-i dâr-ı bekâ olmağla sudûr ve İstanbul rütbelerinde olarak kudemâ-yı sâdâttan biri nikâbete intihâb buyrulmak zımnında beş aded efendiler dâilerinin isimlerini hâvî Semâhatlü Şeyhülislâm Efendi dâileri bir kıt'a işâret gönderdiklerine binâen huzur-ı mekârim-mevfûr-ı şahânelerine arz olunmuştur manzûr-ı hümâyunları buyruldukta işâret-i mezkûrede zikr olunan dâ'ilerinden birini intihâb buyrulur yahut bir âharı mı irâde buyrulur her halde fermân şevketlü kerâmetlü

---

bu mektupta, sâbık ve lâhık Şeyhülislâm ile kaptan paşaya, sadreyn ve ricali saireye ihda ve irsal olunan atların kendilerine teslim edildiği, yalnız defterdara mahsus olan beğenilmediğinden kabul edilmediği beyanı ile defterdar için bir iki atın gönderilmesi ve ayrıca Nakîbü'l-Eşrâf dahi beyne'l-ulema hâiz-i itibar olduğundan ona da bir at verilmesi münasip olacağı arzedilmektedir.

85 Bkz., BOA, **C..DH.**, Dosya nr. 313, Gömlek nr. 15626, 28/M/1220..

86 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), **Defter-i Yevmiye-i Oda-yı Teşrifat**, nr. 676, s.45; İzzi Süleyman Efendi, **Tarîh-i İzzî**, İstanbul, 1199, vr. 20a; Ahmed Rıfat, **Devhatü'n-Nükabâ**, s.51; Sarıcık, **a.g.e.**, s.122-123.

mehâbetlü kudretlü velini'metim efendim Padişâhım hazretlerinindir.[87]

Yıldırım Bâyezid döneminde Sâdât Nâzırı olarak bu göreve başlayan Seyyid Ali Nattâ ve oğlu Seyyid Zeynelabidin Efendiler'in tayin edilirken kendilerine berat verilip verilmediği bilinmemekle beraber, II. Bâyezid zamanında 'Nakîbü'l-Eşrâf' unvanıyla bu vazifeye getirilen Seyyid Mahmud ve kendisinden sonra gelen Seyyid Muhammed Muhterem Efendiler bu göreve menşûrla atanmışlardır.[88] Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud Efendi 900/1494 tarihinde nikâbet menşuruyla göreve başlamış ve 941/1534 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. Hatta ilk sâdât nezareti kurulduğunda seyyidlerin işleriyle ilgilenen ve sâdât nazırı unvanı ile anılan Seyyid Ali Nattâ ve kendisinden sonra göreve gelen oğlu Seyyid Zeynelabidin bu görevlerini vefat edene kadar idame ettirmişlerdir.

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın atamasındaki bu uygulama II. Mahmud dönemine (1808–1839) değin aynı şekilde devam etmiş, 1248/1832 tarihinden sonra bürokrasinin değişmesiyle birlikte tayin uygulamalarına da bir takım yenilikler getirilmiştir.[89] Nakîbü'l-eşrâf atamaları, Şeyhülislâmın nikâbete atanacakların isimlerinin yazıldığı bir arz tezkiresini sadrazama sunması, Sadrazamın da bu arzı bir takrirle padişaha arz etmesi ve padişahın da onayladığını bildiren iradesiyle gerçekleşiyordu.

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın atamalarının nasıl yapıldığını inceledikten sonra, şimdi Osmanlı Devleti'nde görev yapmış Nakîbü'l-Eşrâflar'ı gösteren tablo paralelinde; bu kimselerin ilmî kariyerlerine ve toplumsal tabanlarına ilişkin elde ettiğimiz ipuçlarıyla göreve nasıl seçildikleri, göreve getirilme şartları, görev yerleri gibi mevzulara değinmeye çalışalım.

87 BOA, **HAT**., Dosya nr. 178, Gömlek nr. 7918, 29/Z/1218.

88 Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Nikâbet menşûru suretlerinin örnekleri için bkz., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 35, vr.189a-189b; **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 35, vr. 189a, 189b.

89 BOA, **İrâde Dâhiliye**, nr. 3249, 4 Rebîü'l-evvel 1278 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'da, Yâsincizâde Seyyid Mehmed Âlemi Efendi'yi Şeyhülislâm bir arz tezkiresiyle sadrazama bildirmiş, sadrazam telhisini hazırlayarak padişaha sunmuş ve Padişah telhisin üst yanına kendi el yazısı ile (Hatt-ı Hümâyûn) atama kararını şöyle bildirmiştir:

Vezîr-i meâlisemîrim, işbu takrîr ve efendi-i müşârün-ileyhin işâreti üzerine hıdmet-i şerîfe-i mezkûrenin, müşârün-ileyh Mehmed Âlemî Efendi'ye tevcîhi zımnında, iktizâsının icrâsına ibtidâr olunsun, sene 1278 fî Ra.

1.1.6.1. Osmanlı Devleti'nde Görev Yapan Nakîbü'l-Eşrâflar

Tablo 1: Osmanlı Devleti'ndeki Nakîbü'l-Eşrâflar

	İsim ve Vefat Tarihi	**Memleket**	**Babasının Mesleği**	**Nakîbü'l-Eşrâflık'tan Önceki Görevi**	**Göreve Başlangıç ve Görevden Ayrılış Yılı /Sebebi**
1	Seyyid Mahmud Efendi[90] ö. 943/1535-36	Bursa	Müderris		1536/1537 Vefat
2	Seyyid Muhammed Muhterem Efendi[91] ö. 22 Safer 980/1572	Taşkent			Göreve geliş 17 Şevval 942/ [9 Nisan 1536] tarihdedir.[92] 1572'de Vefat
3	Bağdadîzâde Seyyid Hasan Efendi[93]ö. Muharrem 986/1578	Şirazlı	Kadı	Müderris	1576 Kendi isteğiyle istifa
4	Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi[94] ö. 12 Muharrem 992/1585		Kazasker	Müderris, Kadı, Kazasker, Şeyhülislâm	10 Rebîü'l-âhir 984/ 7 Temmuz 1576 tarinide göreve geldi.[95] 1585'de Vefat
5	Mirza Mahdum Efendi[96] ö. 995/1587	Tebriz		Kadı	1587 Vefat
6	Kiçi Mirzâzâde Yahya Efendi[97]	Bursa		Müderris	1599 Vefat

90 Mehmed Mecdî Efendi, **Hadâiku'ş-Şakâyık**, (Şakayık-ı Numaniyye ve Zeyilleri), (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s.342; Mehmed Süreyya Bey, **Sicill-i Osmânî/Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, (I-IV), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1308-1311, c. IV, s. 311; Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l-A'lâm**, (I-VI), Mihrân Matbaası, İstanbul, 1306-1316, c. II, s. 1041; Ahmed Nazif Efendi**, Riyâzu'n-Nükabâ**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi Böl, nr. 2275, vr. 9b-10a; Ahmed Rıfat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ**, Karahisari Esad Efendi Matbaası, İstanbul, 1283, s. 10-11.

91 Nevîzâde Atâyî, **Hadâiku'l-Hakâyık fî Tekmileti'ş-Şakâyık**, (Şakayık-ı Numaniye ve Zeyilleri), (Nrş. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s. 175-176; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.**, vr. 8a-9a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/98; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s. 11-12.

92 Kendisine ait olan 1 numaralı Nakîbü'l-Eşrâf defterinde görev tarihini şu şekilde kaydetmiştir: "Tarîh-i Nikâbet sene isnâ ve erba'în tis'a mie fî seb'a aşer min-şehr-i şevvali'l-mübârek. 17 Şevval 942/ [9 Nisan 1536].

93 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.**, s. 247-248; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/122; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.12-13.

94 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e**., s.281-282; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 9b-10a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/125; Şemseddin Sami, VI/4329; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s. 13.

95 Kendisine ait olan 4 numaralı Nakîbü'l-eşraf defterinin 4a. varağında görev tarihini, "Dokuz yüz seksen dört Rebi'ül-âhirin onuncu günü ki ehaddır, fakîr ve hakîre nikâbet hizmetin sadaka ettiler. [10 Rebîülâhir 984/ 7 Temmuz 1576]" ifadeleriyle vermektedir. Aynı defterin 4b varağında, "Bismillahirrahmanirrahîm. Ey Allah'ım, senin kolay yaptığından başka kolaylık yoktur. Sen dilersen her zorluğu kolaylaştırırsın." besmele ve duasıyla göreve başladığı anlaşılmaktadır.

96 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.,** s.297-299; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 10a-12a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/504; Ahmed Rıfat Efendi, a.g.e., s.13-15.

97 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.,** s.431-432; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 12a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,**

	ö. Rebî‘ü’l-âhir 1008/1599				
7	Seyyid Abdülkadir Efendi[98] ö. Cemâziye’l-evvel 1013/1604	Kayseri		Kadı	1604 Vefat
8	Yavuz Çelebi Seyyid Mehmed Nakîb Efendi[99] ö. Şevval 1013/1604	Bursa		Müderris, Kadı	1605 Vefat
9	Emir Ali Efendi[100] ö. Cemâziye’l-evvel 1025/1616	Bursa		Müderris, Kadı	1616 Vefat
10	Kâsım Gubârî Efendi[101] ö. 1034/1625	Diyarbakır		Müderris	1625 Vefat
11	Seyyid Mehmed Efendi[102] ö. 1040/1631	Eğirdir	Kadı	Kadı, Müderris, Kazasker	1629–1630 Şeyhî Efendi için ferâgat
12	Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud Efendi[103] (Allâme Şeyhî Efendi) ö. Ramazan 1044/1635	Eğirdir		Müderris, Kadı	1634 Azl
13	Mehmed Esad Emir Efendi[104] (Ankaravî Emir Efendi) ö. 10 Muharrem 1057/1647	Ankara		Kadı	1647 Vefat
14	Seyrekzâde Yunus Efendi[105] ö. Safer 1062/1652		Müderris, Kadı	Müderris, Kadı	1647–1648 Azl
15	Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed[106]	Ankara	Kadı, Nakîbü’l-Eşrâf	Kadı	1648 Azl 1656 Göreve geliş 1657 Azl

IV/634; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.15.

98 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e**., s.497; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 12a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/345; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.15-16.

99 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.,** s.498-499; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 12b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/138; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.16.

100 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.,** s.582; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 12b-13a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/508; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.17.

101 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e**., s.693; Ahmed Nazif Efendi**, a.g.e**., vr. 13a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/48-49; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.16-17.

102 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e**., s.742-744; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 13b-14a; Mehmed Süreyya Bey, a.g.e.,III/141; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.18-19.

103 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 14b-15a; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.20-21.

104 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 16a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** IV/162; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.21.

105 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 16b-17b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** IV/677; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.22.

106 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 17b-18a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/178; Ahmed Rıfat Efendi,

	ö. Zilkâde 1078/1668				
16	Abdurrahman b. Ahmed b. Emrullah[107] ö. 15 Şaban 1085/1674		Kadı	Müderris, Kadı	1648 Göreve geliş 1656 Azl
17	Şeyh Mehmed b. Mehmed Kudsizâde b. Ahmed Efendi[108] ö. Cemâziye'l-âhir 1085/1674		Kazasker	Müderris, Kadı, Kazasker	1657 Göreve geliş 1674 Vefat
18	Seyyid Mehmed Said b. Seyyid Mehmed Esad Efendi[109] ö. 12 Zilhicce 1098/1687	Ankara	Müderris, Kadı, Kazasker	Müderris, Kadı, Kazasker	1674 Göreve geliş 1680 Azl 1686 Göreve geliş 1687 Vefat
19	Seyyid Cafer Efendi[110] ö. Zilhicce 1108 /1697	Isparta	Kadı	Müderris	1680 Göreve geliş 1686 Azl
20	Seyyid Feyzullah Efendi[111] 20 Rebî'ü'l-evvel 1115/1703	Erzurum	Erzurum Müftüsü	II. Mustafa'nın Hocası Kazasker ve Şeyhülislâm	1687 Göreve geliş 1688
21	Seyyid Abdurrahman Efendi[112] (Nefeszâde) ö. Ramazan 1107/1696	Ankara	İmam Hatip	Müderris	1688 Göreve geliş 1690 Azl
22	Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi[113] ö. Muharrem 1124/1712	İstanbul	Kadı	Müderris, Kadı	1690 Göreve geliş 1694 Azl

a.g.e., s.22-23.

107 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 18a-19a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/315; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.23-25.

108 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 19a-21b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/181-182; Ahmed Rıfat Efendi, a.g.e., s.25-26.

109 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 21b-22b; Şemseddin Sami, **a.g.e**., I/763; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/27; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.26-27.

110 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 22b-23a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/74; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.27-28.

111 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 23a-25a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/33-34; Şemseddin Sami, **a.g.e**., V/3464; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.28.

112 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 25a-b; Şemseddin Sami, **a.g.e**., VI/4671-4672; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/316; Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri,** (I-III), Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333-1342, II/480-481; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.28-29.

113 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 25b-27a; Şemseddin Sami, **a.g.e**., II/1470; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.**, IV/196-197; Ahmed Rıfat Efendi, a.g.e., s.29.

23	Seyyid Mehmed Efendi[114] ö. Rebî‘ü’l-evvel 1108/1696		Müderris, Kadı	Müderris, Kadı, Kazasker	1694 Göreve geliş 1695 Azl
24	Seyyid Osman Efendi[115] ö. Cemâziye’l-evvel 1112/1700		Kazasker	Kadı, Kazasker	1695 Göreve geliş 1699 Azl
25	Seyyid Fethullah Efendi[116] ö. 16 Cemâziye’l-evvel 1115/1703	Erzurum	Nakîbü’l-Eşrâf, Şeyhülislâm	Kazasker	1699 Göreve geliş 1703
26	Seyfizâde İbrahim Efendi[117] ö. 9 Zilhicce 1122/1711	Kayseri	Müderris, Kadı	Müderris, Kadı	
27	Seyyid Mehmed Efendi[118] ö. Rebî‘ü’l-âhir 1129/1717	Isparta	Kadı	Müderris, Kadı	
28	Uşakîzâde Seyyid Abdullah Efendi[119] ö. 29 Muharrem 1139/1726		Kazasker	Kazasker	
29	Başmakçızâde Seyyid Abdullah Efendi[120] ö. 1145/1732-33	İstanbul	Kazasker, Şeyhülislâm	Kazasker, Şeyhülislâm	
30	Ak Mahmudzâde Zeynelabidin Efendi[121] ö. Zilkâde 1164/1751	İstanbul	Kazasker	Kazasker, Şeyhülislâm	
31	Aftas Zeynelabidin Efendi[122] ö. Rebî‘ü’l-evvel	Erzincan	Kazasker	Kazasker	

114 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 27a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** IV/196-197; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.29, 30.

115 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 27b-28a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/422; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.30.

116 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 28a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/8; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.30-31.

117 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 28b-29a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., I/117; Ahmed Rıfat Efendi**, a.g.e**., s.31-32.

118 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 29a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/212; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.32-33.

119 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 29b-31a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/373-374; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.33-34.

120 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 30b-31a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/375; Şemseddin Sami, II/1470; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.34.

121 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 31a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** II/433-434; Şemseddin Sami, VI/4212; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.34-35.

122 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 32a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/433; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.35.

	1157/1744				
32	İmâdzâde Seyyid Ebû Said Efendi[123] ö. 1145/1732-33	İstanbul	Kadı	Kazasker	
33	Boluvîzâde Mehmed Emin Efendi[124] ö. Şaban 1162/1748	Bolu	Kazasker, Şeyhülislâm	Kazasker	
34	Mahmud Dede Efendi[125] ö. 28 Zilkâde 1157/1744	İstanbul		Müderris, Kadı	
35	Hocazâde Seyyid Ömer Efendi[126] ö. 1158/1745-46		Nakîbü'l-Eşrâf, Kazasker	Müderris, Kadı	
36	Mehmed Said Efendi[127] ö. Şevval 1165/1752			Müderris, Kadı	
37	Mehmed Rıza Efendi[128] ö. 13 Zilhicce 1169/1756	Kırım		Müderris, Kadı	
38	Şerifzâde Mehmed Şerif Efendi[129] ö. 16 Zilhicce 1193/1779	İstanbul	Müderris, Bursa Kadısı	Kazasker, Şeyhülislâm	
39	İdriszâde Mehmed Emin Efendi[130] ö. 1175/1761-62	İstanbul	Müderris, Şeyhülislâm Müfettişi	Müderris, Kadı	
40	Mirzâzâde Mehmed Said Efendi[131] ö. 18 Zilkâde 1188/1774	İstanbul	Kazasker, Şeyhülislâm	Kazasker	

123 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 33a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/228; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.36-37.

124 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e**., s.207; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 33a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** I/406; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.37-38.

125 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 33b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.**, IV/325; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.38-39.

126 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.**, vr. 34a; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.39-40.

127 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.**, s.207-208; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.**, vr. 34a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** III/28; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.40.

128 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.**, vr. 34b-35a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/397-398; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.40,41.

129 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 35a-b; Şemseddin Sami, **a.g.e**., VI/4186; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/257-258; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.41.

130 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 34b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/246; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.41.

131 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 36a-b; Şemseddin Sami, VI/4510; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/31-32; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.42.

41	Seyyid Abdullah Efendi[132] ö. 28 Rebîü'l-evvel 1184/1770	İstanbul	Kazasker, Şeyhülislâm	Kazasker	
42	Karahisarî İbrahim Efendi[133] ö. 17 Cemâziye'l-âhir 1197/1778	Şebinkarahisar	Kadı	Kazasker, Şeyhülislâm	
43	Dürrîzâde Mehmed Arif Efendi[134] ö. 19 Cemâziye'l-evvel 1215/1800	İstanbul	Kazasker, Şeyhülislâm	Kazasker, Şeyhülislâm	
44	Seyyid Mehmed Derviş Efendi[135] ö. 16 Cemâziye'l-âhir 1204/1790	İstanbul	Nakîbü'l-Eşrâf	Kadı, Kazasker	1785 Göreve geliş 1786 Azl 1788 Tayin
45	Seyyid Mehmed Kâmil Efendi[136] ö. 9 Zilhicce 1215/1801	İstanbul	Kazasker	Kazasker, Şeyhülislâm	1786 Göreve geliş 1788 Ayrılış
46	Seyyid Yahya Tevfik Efendi[137] ö. 22 Receb 1205/1791	İstanbul	Müderris	Kazasker, Şeyhülislâm	1790 Göreve geliş
47	Seyyid Mehmed Fâiz Efendi[138] ö. 4 Şevval 1208/1794	İstanbul	Müderris	Müderris, Kadı	1791 Göreve geliş
48	Seyyid Mehmed Ataullah Efendi[139] ö. 26 Ramazan 1226/1811	İstanbul	Şeyhülislâm	Müderris, Kazasker, Şeyhülislâm	1794 Göreve geliş
49	Raif İsmail Paşazâde Seyyid İbrahim İsmet Beyefendi[140] ö. 17 Muharrem	İstanbul	Reisülküttab, Vezir, Vali	Kadı, Kazasker,	1806 Göreve geliş 1807 Vefat

132 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 36b-37a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/385; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.42.

133 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 37a-b; Şemseddin Sami, **a.g.e.,** I/534; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., I/138; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.42-43.

134 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 38a-b; Şemseddin Sami, **a.g.e.**, III/2140; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/267; Bursalı Mehmed Tahir, II/62; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.43-44.

135 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 38b-39a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/334; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.44.

136 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 39a-b; Şemseddin Sami, **a.g.e**., V/3815-3816; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** IV/67-68; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.44-45

137 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 39b-40a; Şemseddin Sami, **a.g.e**., III/1691; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/642-643; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.45.

138 Ahmed Nazif Efendi**, a.g.e**., vr. 40b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., IV/2; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.45-46.

139 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 40b-42b; Şemseddin Sami, **a.g.e**., IV/3159; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/479; Ahmed Rıfat Efendi, a.g.e., s.46

140 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 42b-45b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** III/472; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.,** s.46-47.

	1222/1807				
50	Dürrîzâde Seyyid Abdullah Efendi[141] ö. 23 Cemâziye'l-evvel 1244/1828	İstanbul	Kazasker, Şeyhülislâm	Müderris, Kazasker, Şeyhülislâm	1807 Göreve geliş 1815 Azl
51	Seyyid Zeynelabidin Efendi[142] ö. 14 Receb 1239/1824	İstanbul	Surre Emini, Kadı, Hekim	Kazasker, Şeyhülislâm	1808 Göreve geliş 1813 Azl
52	Seyyid Mehmed Emin Efendi[143] ö. Rebî'ü'l-âhir 1233/1818	İstanbul	Kazasker, Nakîbü'l-Eşrâf	Müderris, Kadı	1813 Göreve geliş 1816 Azl
53	Seyyid Mehmed Sıddık Efendi[144] ö. 28 Şevval 1241/1826	İstanbul	Nakîbü'l-Eşrâf, Şeyhülislâm	Kadı, Kazasker	1816 Göreve geliş 1818 Azl 1821 Göreve geliş 1822 Azl 1823 Göreve geliş
54	Yasincizâde Seyyid Abdülvehhab Efendi[145] ö. 10 Ramazan 1249/1834	İstanbul	Müderris	Kadı, Kazasker, Şeyhülislâm	1818 Göreve geliş 1821Görevden ayrılış
55	Seyyid el-Hac Mehmed Ebulhayr Efendi[146] ö. Cemâziye'l-âhir 1238/1823	İstanbul	Kazasker, Nakîbü'l-Eşrâf, Şeyhülislâm	Müderris, Kadı	1821 Göreve geliş 1823 Vefat
56	Seyyid Ahmed Reşid Efendi[147] ö. Şaban 1255/1839	İstanbul (soyu Kırım)	Kazasker	Kazasker	1826 Göreve geliş 1832 Azl
57	Seyyid el-Hâc Ârif Hikmet Beyefendi[148] ö. 15 Şaban 1275/1859	İstanbul	Kazasker, Nakîbü'l-Eşrâf	Kadı, Kazasker Şeyhülislâm	1832 Göreve geliş 1834 İnfisal
58	Seyyid	Bursa	Müderris,	Kadı, Kazasker	1834 Göreve geliş

141 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 45b-47a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** III/396; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.48.

142 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 47a-49a; Şemseddin Sami, **a.g.e.,** IV/2445-2446; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/435; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.49.

143 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 49a-b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** I/423; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.49-50.

144 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 49b-51a; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.50-51.

145 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 51a-53a; Bursalı Mehmed Tahir, **a.g.e**., II/57; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** III/405; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.51-52.

146 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 53a-54b; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., I/168-169; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.52-53.

147 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 54b-56a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/392; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.53-55.

148 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 56a-58a; Şemseddin Sami, **a.g.e**., IV/3041, 3042; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/274-275; Bursalı Mehmed Tahir, II/327-328; Ahmed Rıfat Efendi, a.g.e., s.55-56.

	Abdurrahim Efendi[149] ö. 17 Cemâziye'l-âhir 1267/1851		Kadı		1838 Azl 1841 Görevden ayrılış
59	Seyyid Mehmed Esad Efendi[150] ö. 3 Safer 1264/1848	İstanbul	Müderris, Kadı	Kadı, Kazasker	1841 Göreve geliş
60	Seyyid el-Hâc Hasan Tahsin Beyefendi[151] ö. 11 Safer 1278/1861	Kıbrıs (Lefkoşe)	Mütesellim	Kadı, Kazasker	8 Safer 1264/15 Ocak 1848 Göreve geliş 1861Vefat
61	Yâsincizâde Seyyid Mehmed İlmi Efendi[152] ö. 18 Cemâziye'l-âhir 1289/1872	İstanbul	Kazasker, Şeyhülislâm, Nakîbü'l-Eşrâf	Kadı, Kazasker	15 Safer 1278/22 Ağustos 1861 Göreve geliş 18 Cemâziye'l-âhir 1289 Vefat
62	Seyyid Mustafa İzzet Efendi[153]				19 Cemâziye'l-âhir 1289/24 Ağustos 1872 Göreve geliş
63	Harputî Abdurrahman Efendizâde es-Seyyid Mustafa Tevfik Efendi[154] ö. 29 Muharrem 1319/18 Mayıs 1901	Harput			1 Zilkâde 1294/7 Kasım 1877 Göreve geliş 29 Muharrem 1319/18 Mayıs 1901 Vefat[155]
64	Seyyid Mehmed Ali Rıza Emin el-Hasenî				26 Safer 1319/ 14 Haziran 1901 Göreve geliş Receb 1328/Ağustos 1910 Görevden ayrılış
65	Seyyid Mehmed Nureddin Efendi[156] (Cezayirli Emir	Cezâyir			17 Receb 1328/25 Temmuz 1910 Göreve geliş[157] 13 Muharrem 1334/21

149 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 58a-60a; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e.,** III/334-335; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.56, 57.

150 Bursalı Mehmed Tahir, III/24-26; Şemseddin Sami, **a.g.e**., II/909; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., I/339-340; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.57-59.

151 Şemseddin Sami, **a.g.e.,** III/1629; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., II/49-50; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.59-61.

152 Şemseddin Sami, **a.g.e.,** V/3540; Mehmed Süreyya Bey, **a.g.e**., III/491; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.61-63.

153 15 Zilkâde 1292 tarihinde Rumeli Kazaskerliği, Nakîbü'l-Eşrâf ve Reîsü'l-ulema Mustafa İzzed Efendi'ye tevcih edilmiştir. Bkz., BOA, **İ..DH**., Dosya nr. 713, Gömlek nr. 49895.

154 Bu aile Sâdât-ı Berzenciyye olarak geçmektedir. Bkz., BOA, **DH.SAİD**. d, Dosya nr. 71, Gömlek nr. 21, 29/Z/1297. Nakîbü'l-Eşrâf Harputi Abdurrahman Efendizâde Mustafa Tevfik Efendi'ye 27 Ramazan 1308 tarihinde murassa nişan verilmiştir. Krş., BOA, **İ..DH**., Dosya nr. 1225, Gömlek nr. 95914; BOA, **İ_TAL**, 1313. N. 118, 27/N/1313; Rumeli kazaskeri Dürri Efendi'nin görev süresinin dolmasıyla yerine sâbıkan Rumeli kazaskeri ve hala Nakîbü'l-Eşrâf Tevfik Efendi nasb ve tayin edilmiştir. Bkz., MŞH, **THR,** Dosya nr. 72, Gömlek nr. 90, 15 Zilhicce 1310

155 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**, Genel nr. 105, Özel nr. 38, ön iç kapağında not.

156 BOA, **EO**., Dosya nr. 3774, Gömlek nr. 283006, 25/C/1328.

157 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 105, Özel nr. 38, ön iç kapağında not.

	Abdülkadir Efendi biraderzâdesi) ö. 13 Muharrem 1334/21 Kasım 1915				Kasım 1915 Vefat
66	Çerkeş Şeyhîzâde Tevfik Efendizâde es-Seyyid Ahmed Muhtar Efendi 13 Şevval 1342/17 Mayıs 1924 Emekliye sevk	İstanbul	Sudur-ı izamdan Meclis-i Meşâyih Nâzırı	Evkaf Kadılığı Müşaviri, Medresetü'l-Kuzât Müdürü	14 Muharrem 1334/22 Kasım 1915 Göreve geliş 13 Şevval 1342/17 Mayıs 1924 Emekliye sevk[158]

1.1.6.2. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın İlmî Kariyerleri

Yukarıda kendileri ve babalarının isimleri, memleketleri, Nakîbü'l-Eşrâflıktan önceki görevleri zikredilen 66 Nakîbü'l-Eşrâf'ın hal tercümeleri ve son dönem Nakîbü'l-Eşrâfları'nın tercüme-i hal/sicil dosyalarından istifade ederek bu sosyal yapının kodlarını çözümlemeye, ayrıca bu kimselerin toplumsal tabanlarıyla ilgili bir kanaat oluşturmaya çalışacağız.

Tabloyu incelediğimizde, Seyyid Muhammed Muhterem Efendi (ö. 980/1572) Taşkent, Bağdadîzâde Seyyid Hasan Efendi (ö. 986/1578) Şiraz, Mirza Mahdum Efendi (ö. 995/1587) Tebriz'dendir. İlk dönem Nakîbü'l-Eşrâfları Orta Asya, İran ve Orta Doğu gibi Osmanlı Devleti dışındaki merkezlerdendir. Hatta nâzır-ı sâdât unvanıyla anılan Seyyid Ali Nattâ da yine Bağdat'tandır. Nakîbü'l-Eşrâf Mehmed Rıza Efendi (ö. 1756) Kırım, Seyyid Hacı Hasan Tahsin Beyefendi (ö. 1278/1861) Kıbrıs ve son dönem Nakîbü'l-Eşrâflar'ından Seyyid Muhammed Nureddin Efendi (Cezayirli Emir Abdülkadir Efendi birâder-zâdesi) Cezayirli'dir.

İlk Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mahmud Efendi (v. 943/1535-36), Kiçi Mirzâzâde Yahya Efendi (v. 1008/1599), Yavuz Çelebi Seyyid Mehmed Nakîb Efendi (v. 1013/1604), Emir Ali Efendi (v. 1025/1616) ve Seyyid Abdurrahim Efendi (v. 1267/1851) Bursa; Seyyid Abdülkadir Efendi (v. 1013/1604) ve Seyfizâde İbrahim Efendi (v. 1122/1711) Kayseri; Boluvîzâde Mehmed Emin Efendi (v. 1748) Bolu; Karahisarî İbrahim Efendi (v. 1778) Şebinkarahisar; Kâsım Gubârî Efendi (v. 1034/1625) Diyarbakır; Seyyid Mehmed Efendi (v. 1040/1631) ve Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud Efendi (Allâme Şeyhî Efendi) (v.

158 MŞH., **SAİD**, nr. 224, Tercüme-i hâl Dosyası.

1044/1635) Eğirdir; Seyyid Cafer Efendi (v. 1108 /1697) ve Seyyid Mehmed Efendi (v. 1717) Isparta; Seyyid Feyzullah Efendi (v. 1115/1703) ve Seyyid Fethullah Efendi (v. 1115/1703) Erzurum; Aftas Zeynelabidin Efendi (v. 1744) Erzincan; Harputî Abdurrahman Efendizâde Seyyid Mustafa Tevfik Efendi (v. 1319/1901) Harput; Mehmed Efendi (Ankaravî Emir Efendi) (v. 1057/1647), Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed Efendi (v. 1078/1668), Seyyid Mehmed Said b. Seyyid Mehmed Esad Efendi (v. 1098/1687) ve Seyyid Abdurrahman Efendi (Nefeszâde) (v. 1107/1696) Ankaralı'dır.

Tespit edebildiklerimizden geriye kalan 27 Nakîbü'l-Eşrâf ise İstanbullu'dur. Özellikle 1700'lü yıllardan sonra ilk dönemin aksine İstanbul ağırlığı hissedilmekte olup, Nakîbü'l-Eşrâflar'ın yaklaşık % 40'ının İstanbullu olduğu görülmektedir.

Tablodan da anlaşılacağı gibi Nakîbü'l-Eşrâflar ilmiye sınıfına mensuptur. 66 Nakîbü'l-Eşrâf'tan sadece 6 tanesinin Nakîbü'l-Eşrâf olmadan önceki görevi tespit edilememiştir. Diğerleri ilmiye mensubu olup müderris, kadı, kazasker, Evkaf Kadılığı Müşaviri, Şeyhülislâm gibi görevlerde bulunmuşlardır.[159] Zaten Nakîbü'l-Eşrâflık ulemaya mahsus bir daire niteliğindedir. II. Bâyezid döneminde bu göreve getirilen ve ilk Nakîbü'l-Eşrâf unvanını alan Seyyid Mahmud Efendi, İran ve Arabistan bölgelerine yaptığı seyahatler neticesinde derin bilgi ve kültür seviyesine sahip ilmiyeye mensup bir zâttı.[160] Kendisinden sonra bu göreve getirilenlerin de aynı şekilde ilmiye mensubu olduğu tercüme-i hallerinden anlaşılmaktadır.

İlk dönemlerde, Nakîbü'l-Eşrâf olarak atanacakların mutlaka yüksek derecede ulemaya mensup olması şart değildi. Fakat XVII. asırdan itibaren İstanbul Kadılığı ve Kazaskerlikten ayrılan zâtlar Nakîbü'l-Eşrâf tayin edilmeye başlanmıştır. XVII. yüzyılın ortalarına kadar ömürleri vefa ettiğince bu makamda kalabilen Nakîbü'l-Eşrâflar daha sonraları *azil, görevden feragat* veya *Meşîhat'a tayin* gibi sebeplerle vazifelerinden ayrılmışlardır. Tablomuza baktığımızda bu hususa dair ipuçları bulmak mümkündür. Zira Nakîbü'l-Eşrâflardan 14 tanesi Şeyhülislâmlık görevinde bulunmuş, 6 Nakîbü'l-Eşrâf dışındakiler ise muhakkak kadılık veya kazaskerlik görevinde bulunduktan sonra bu göreve gelmişlerdir. Buradan hareketle XVII. yüzyıldan sonra kadı ve kazasker mazullerinin ağırlık kazandığı müşahede edilmektedir. Zaten Nakîbü'l-Eşrâflar'ın gerektiğinde

159 İlk sâdât nazırı Seyyid Ali Nattâ da Emir Buhârî'den ilim öğrenmiş âlim bir zattı. Kendisinden sonra göreve gelen oğlu Seyyid Zeynelabidin Efendi'nin de babasından ilim öğrenen birisi olduğu tahmin edilmektedir. Bkz., Hammer, c. II, s. 522-523.

160 Mustafa Nuri Paşa, **Netâicü'l-Vuku'ât,** I-IV, İstanbul, 1294, c. I, s. 137; D'ohsson, IV/609.

yargılama yetkisi bulunduğundan bu kimselerin ilmiye sınıfı arasından seçilmesi ve kadılık mesleğine mahsus eğitimi almaları gerektiği bilinmektedir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki, Nakîbü'l-Eşrâflık göreviyle beraber kadılık, kazaskerlik veya Şeyhülislâmlık görevlerini birlikte yürütenler de olmuştur. Örneğin Yahya Efendi Nakîbü'l-Eşrâf olduktan sonra kendisine, bu görevine ilaveten Galata ve daha sonra Üsküdar kazaları kadılıkları verilmiştir.[161] Nakîbü'l-Eşrâf Mustafa Tevfik Efendi ise Nakîblik göreviyle birlikte Rumeli Kazaskerliği görevini de yürütmüştür.[162]

Anadolu Kazaskerliğinden ayrılan Osmanlı'nın dördüncü Nakîbü'l-Eşrâfı Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi (v. 992/1585), 984/1576 yılında nikâbet görevine getirilmiş, Nakîbü'l-Eşrâflık görevi üzerinde kalmak suretiyle Rumeli Kazaskerliğine ve akabinde de Şeyhülislâmlığa yükselmiştir. Şeyhülislâmlıktan azledildiğinde ise nikâbet görevine devam etmiştir. Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi'den başka Nakîbü'l-Eşrâflık görevinde bulunmuş ve daha sonra Şeyhülislâm olmuş olanlar şunlardır: Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi (v. 1115/1703), Paşmakçızâde Seyyid Ali (v. 1124/1712) ve oğlu Seyyid Abdullah (v. 1732-33), Ak Mahmudzâde Zeynelabidin (v. 1751), Şerifzâde Seyyid Mehmed Şerif (v. 1779), Mirzâzâde Seyyid Mehmed Said, Karahisarlı Seyyid İbrahim, Dürrizâde Mehmed Arif (v. 1774), Seyyid Yahya Tevfik (v. 1205/1791), Seyyid Mehmed Ataullah (v. 1226/1811), Dürrizâde Seyyid Abdullah, Surre Eminîzâde Seyyid Mehmed Abidin (v. 1239/1824), Yâsincizâde Seyyid Abdülvehhâb (v. 1249/1834), İsmet Beyzâde Arif Hikmet Bey (v. 1275/1859). Bunların tamamı Şeyhülislâm olduktan sonra Nakîbü'l-Eşrâflık görevini bırakmışlardır.[163]

Yine tabloya baktığımızda Nakîbü'l-Eşrâflar'ın ailelerinin de ilmiye mensubu olduğu dikkatimizi çekmektedir. Çünkü Nakîbü'l-Eşrâflar'ın çoğunun babaları müderris, müftü, kadı, kazasker ve Şeyhülislâm olarak görev yapmıştır. Fakat kadı ve kazasker olanlar yine ağırlıktadır. Bunun yanında Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid İbrahim İsmet Beyefendi (v. 1222/1807)'nin babası Raif İsmail Paşa Reisülküttab, Vezir ve Vali olarak görev yapmış olup mülki erkândandır. Yine Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Hacı Hasan Tahsin Beyefendi (ö. 1278/1861)'nin babası Kıbrıs Mütesellimi'dir. Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Muhammed Nureddin Efendi (ö. 1334/1915) ise Cezayir Emiri Abdülkadir Efendi'nin yeğenidir.

161 Ahmet Rıfat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ**, s.15.
162 MŞH, **THR**, Dosya nr. 72, Gömlek nr. 90, 15 Zilhicce 1310
163 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 167.

Nakîbü'l-eşraflardan İstanbul payesi ve kadılığı ile nikâbet görevini yürütenler de vardır. Ankaravî Seyyid Mahmud Esad Efendi,[164] Sahaflar Şeyhîzâde Mehmed Efendi,[165] Uşakîzâde Abdullah Efendi,[166] Ak Mahmudzâde Zeynelbidin Efendi,[167] Seyyid Ömer Efendi,[168] Şerifzâde Mehmed Şerif Efendi,[169] Seyyid Mehmed Kâmil Efendi,[170] Seyyid Mehmed Ataullah Efendi[171] bunlardan bazılarıdır. Ayrıca müderrislik göreviyle birlikte nikâbet görevini yürütenler de mevcuttur. Örneğin, Galata Kadılığı görevininde de bulunmuş olan Keşmirîzâde Efendi, Kasım Gubârî Efendi, [172] Seyyid Cafer Efendi[173] ve Seyyid Abdurrahman Efendi Süleymaniye Medresesi Müderrisi iken nikâbet[174] görevini de yürütmüşlerdir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Nakîbü'l-Eşrâflarda seyyid olma şartı aranırdı. Yani bu kimselerin Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin neslinden gelmesi gerekiyordu. Osmanlı'da görev yapmış Nakîbü'l-eşraflar ise çoğunlukla Hüseyni neslidendir. Her ne kadar Uzunçarşılı, Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâfları'nın unvanlarının seyyid olması hasebiyle Hüseynî neslinden geldiklerini iddia etse de,[175] Hasenî soydan gelenler de vardır. Ak Mahmudzâde Seyyid Muhammed Zeynelabidin el-Hasenî Efendi (ö. 1751), Seyyid el-Hac Hasan Tahsin Beyefendi[176] (ö. 1278/1861), 1115/1703-4 tarihinde idam edilen Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi,[177] oğlu Seyyid Fethullah Efendi (ö. 1115/1703), Seyyid Feyzullah Efendi'nin torunu Seyyid Abdullah Efendi[178] (ö. 1770) ve onun torunu Seyyid Mehmed Ali Rıza Emin el-Hasenî Efendi tespit edebildiklerimiz arasındadır.

1.1.6.3. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Görev Süreleri

Nakîbü'l-erşâfların muayyen bir görev süreleri bulunmadığından, tablodan da

164 Ahmed Nazif Efendi, **Riyazün-Nükabâ**, vr. 9b.
165 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 18a.
166 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 19a.
167 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 19b.
168 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 21a.
169 İstanbul Kadısı Ebubekir Efendizâde Osman Efendi'nin talebine binaen azliyle Nakîbü'l-Eşrâf Şerifzâde Mehmet Efendi'ye nakîbliğiyle beraber tevcih edilmiştir. Bkz., BOA, **C..ADL**., Dosya nr. 53, Gömlek nr. 3196, 29/M/1171.
170 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 24b.
171 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 25a.
172 Ahmed Nazif Efendi**, a.g.e**., vr. 7b.; Ahmet Rıfat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ**, s. 26.
173 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 14a.
174 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 15a.; Ahmet Rıfat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ**, s. 28.
175 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.169.
176 Kıbrıs Adası muhassıl-ı esbakı Hacı Mehmed Ağa'nın neslindendir. Ahmed Rıfat, **a.g.e**., s.59.
177 Ahmed Rıfat, **a.g.e**., s. 75.
178 Ahmed Rıfat, **a.g.e**., s. 50.

görüleceği üzere ölünceye (azl edilinceye kadar veya infisal etmedikçe) kadar bu görevi sürdürmüşlerdir. Seyyid Muhammed Muhterem Efendi (ö. 980/1572), Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi (ö. 992/1585), Mirza Mahdum Efendi (ö. 995/1587) gibi ilk dönem Nakîbü'l-erşâfların çoğu ölünceye kadar bu makamda kalmışlardır.

Bazı Nakîbü'l-erşâflar da özellikle 16. yüzyıldan sonra azl ve sürgün edilerek nikâbetten ayrılmışlardır. Allâme Şeyhî Efendi olarak bilinen Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud Efendi (ö. 1044/1635), Zeyrekzâde Yunus Efendi (ö. 1062/1652), Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed (ö. 1078/1668), Abdurrahman b. Ahmed b. Emrullah Efendi (ö. 1085/1674) bunlardan birkaçıdır.[179]

Bazı sebeplerle nikâbet görevinden çekilenler de mevcuttur.[180] Akrabalarından birisi lehine bu vazifeden çekilenler olduğu gibi, sağlık sebebiyle bu vazifeyi yürütmekte zorlandıkları için ayrılanlar da olmuştur. Örneğin Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1040/1631) damadı Allâme Şeyhi Efendi lehine nikâbetten kendi isteğiyle feragat etmiştir.[181] Seyyid el-Hac Ârif Hikmet Beyefendi (ö. 1275/1859) kendi isteğiyle[182] görevden ayrılmıştır. Seyyid Abdurrahman Efendi ise hastalığı sebebiyle geçici bir süre görevinden ayrılmış ve yerine Vakanüvis Esad Efendi vekâlet etmiştir.[183]

1.1.6.4. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Görev Yerleri

İstanbul'da ikamet eden Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâflar'ının resmî ikâmet mahalleri bulunmadığından işlerini kendi konaklarında yürütmüşlerdir. Aslında bu tarz, dönemin bir özelliğiydi, zira 1826 yılına kadar ilmiye mensuplarının devlet işlerini yürüttüğü resmî bir konakları yoktu. XV. yüzyıldan XIX. yüzyılın başlarına kadar resmî görevlerini kendi hususî konaklarında icra eden Şeyhülislâmlar, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ve Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görev yerleri, buna bağlı olarak da konakları sürekli değiştiğinden bu görevlilere ait arşiv malzemesinin düzenli olarak saklanması ve haleflerine intikali mümkün olmamış; evrakların muhafaza edildiği bir arşiv müessesesi de teşekkül etmemiştir.[184]

179 Diğer aziller için bkz., Osmanlı Devleti'nde Görev Yapmış Nakîbü'l-Eşrâfları Gösterir Tablo.
180 Ayrıntılı bilgi için "Osmanlı Devleti'nde Görev Yapmış Nakîbü'l-Eşrâfları Gösterir Tablo"ya bakınız.
181 Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 18a.
182 Ahmet Rıfat Efendi**, a.g.e**., s.55; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 37b.
183 BOA, **İradeler**, 27/N/1255 tarihli irade, nr. 212.
184 Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, **Bab-ı Meşîhat/Şeyhülislâmlık (Arşiv Defteri**

Şeyhülislâmlar[185] ve kadılar dâhil göreve başlayan ilmiye mensupları, kendilerine havâle edilen resmî işleri yürütmek için hanelerinin bir bölümünü selâmlık olarak kullanırlardı.[186] Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâflar'ın konaklarında suçlu olan seyyidlerin hapsedildikleri bir tevkifhanenin bulunduğu da rivayet edilir.[187] Daha ziyade borçlarından dolayı hapsedilen seyyidlerin tutulduğu bu mekân,[188] Nakîbü'l-Eşrâf başçavuşu nezareti altındaydı.

Nakîbü'l-Eşrâflar, 1826 yılında Ağa Kapısı'nın Şeyhülislâmlığa tahsisinden sonra, 1836 yılında burada başladıkları görevlerini, Sultan II. Abdülhamid Han döneminde (1876–1909) Yıldız civarındaki bir konakta[189] devam ettirmişlerdir. Önceleri kalabalık bir kalem heyetine sahip olan Nakîbü'l-Eşrâflar'ın son dönemlerde ise maiyetinde sadece 1.000 kuruş aylıklı bir kâtip görev yaptığı bilinmektedir.[190]

1.1.6.5. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Maaşları

Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud Efendi günlük 25 akçe vazife[191] ile göreve başlamış, 40 yılı aşkın süre görevde kalmış ve maaşı artarak 70 akçeye ulaşmıştır.[192] Kendisinin görevden ayrılmasıyla bu hizmeti üstlenen Muhammed Muhterem Efendi ise 70 akçe vazife/maaş ile Nakîbü'l-Eşrâflık görevine tayin edilmişlerdir.[193] Osmanlılar'da ilk Şeyhülislâmların günlüklerinin 30 akçe olduğu düşünüldüğünde Nakîbü'l-Eşrâf'a 25 akçe verilmesi ve özellikle büyük görevlere atamalarda yazılan menşurun Nakîbü'l-Eşrâflar'ın atamasında da uygulanması kendilerine verilen değeri açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Muhammed Muhterem Efendi'nin nikâbetiyle birlikte Nakîbü'l-Eşrâflık mevleviyet

---

Kataloğu), TDV Yay., İstanbul, 2006.

185 Yeniçeri ocağının kaldırılmasına kadar Şeyhülislâmların resmî bir konağı olmayıp, Yeniçeri ağasının konağı olan "Ağa Kapısı" ocağın ilga tarihi olan 1826'dan sonra, Şeyhülislâma tahsis edilmiş ve bu mekân "Bâb-ı Fetvâ" olarak isimlendirilmiştir. Sertoğlu, **a.g.e**., s. 325.

186 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.154.

187 Abdurrahman Şeref, **Tarih-i Devlet-i Osmaniye**, I-II, İstanbul, 1318, I/297; Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 168.

188 BOA, **Hatt-ı Hümâyûn**, nr. 6846; Uunçarşılı, **a.g.e**., s. 168.

189 Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimlerive Terimleri Sözlüğü,** Meb Yay., İstanbul, 2004, c. II, s. 647-648.

190 Ayhan Işık, "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi ve Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri (ss. 85–91)," **İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimize**, TDV Yay., İstanbul, 2007 s. 87.

191 İlk göreve başlayan kaza kadılarının maaşı 20 akçeydi. Nikâbet müessesesinin başındaki nakîbin aldığı maaş ise 25 akçedir.

192 Kâtip Çelebi, **Takvîmü't-Tevârih**, s. 206; Atâyî, **a.g.e**., s. 176.

193 Ahmet Rıfat Efendi, **Devhatü'n-Nükabâ**, s. 10-11; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e**., vr. 4a.

derecesine çıkmıştır. Kendisinden sonra göreve gelen Hasan b. Yusuf'un da vefat ettiğinde 180 akçe maaşı olduğu dikkate alınırsa mevleviyet derecesinde olduğu anlaşılır.[194] Malûlzâde Mehmed Efendi de Anadolu sadaretinden mütekaiddi.[195] Şunu ifade etmeye çalışıyoruz ki, Muhammed Muhterem Efendi ile mevleviyet derecesine çıkarılan bu makam, 16. asrın sonlarına doğru mevleviyetin en üst derecesi olan Kazasker mazullerine verilerek daha da yükselmiştir.[196] Böylece Nakîbü'l-Eşrâflık en yüksek ilmî payelilerin başında bulunduğu bir kurum hâline gelmiştir.

1602 tarihinde Nakîbü'l-Eşrâf mevacibi olarak İstanbul harc-ı hassa eminine 3450 akçenin yarısının teslim edildiği,[197] yine Nakîbü'l-Eşrâf ve çavuşlarının mevacibi olarak 1682 tarihinde 4950 akçenin yarısı ve 1683 tarihinde de 1320 akçenin yarısının tahsis edildiğine dair kayıtlar mevcuttur.[198] Aynı şekilde Nakîbü'l-Eşrâflık görevinden ayrılanlara arpalık verildiği de olmuştur. Örneğin Nakîbü'l-Eşrâf Zeyrekzâde Yunus Efendi 1057/1745 tarihinde nikâbetten ayrılınca kendisine Uzunköprü,[199] yine Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mehmed Efendi II. kez getirildiği nikâbet görevinden azledildikten sonra kendisine Gemlik ve Harmancık arpalık olarak verilmiştir.[200] Nakîbü'l-Eşrâflara arpalık verildiği de oluyordu. Ayrıca gurre-i Rebîü'l-âhir 1145 tarihinden itibaren Balıkesir Kazası arpalık olarak Nakîbü'l-Eşrâf İmadzâde Ebu Said es-Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcih edilmiştir.[201]

Nakîbü'l-Eşrâf Mustafa Tevfik Efendi'nin padişaha sunduğu arz dilekçesinde maaşının; "tahsisât-ı ilmiyeden beş bin dört yüz, Maliye Hazine-i Celilesi'nden bin sekiz yüz ve nikâbet ale'l-eşrâftan sekiz yüz otuz kuruş ve toplamda sekiz bin otuz iki kuruşa" tekabul ettiğini belirtir.[202]Ailesinde toplam 25 kişi olduğunu ve geçimlerini temin etmede çok zorlandığını, hatta rahatsız olduğundan ve şuan doktor ve ilaç parasının dahi bulunmadığından bahsederek, daha önceki Nakîbü'l-Eşrâflar'ın hizmet-i celile-i nikâbette bulunduğunda tarik maaşından başka on beşer bin kuruş maaş aldıklarını, kendisinin sekiz yüz otuz iki kuruştan ibâret olan nikâbet ale'l-eşrâf maaşına Maliye Hazine-i Celilesi'nden

194 Atâyî, **a.g.e**., s. 247.
195 Kazaskerliğe mevleviyet denilen 500 akçe yevmiyeli kadılıklardan gelinirdi.
196 Sarıcık, **Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, s. 152.
197 BOA, **İbnü'l-Emin, Ensab**, nr. 23.
198 BOA, **Ali Emiri**, nr. 8402; nr. 8403
199 Ahmet Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.22.; Osmanlı Devleti'nde mevleviyet rutbesinden mazul olanlara arpalık verildiği hatırlanırsa, Anadolu Kazaskerliği payesiyle nikabete geldiğinden, maaşının 500 akçe olduğu söylenebilir.
200 Ahmet Rıfat Efendi, **a.g.e**., s.23.
201 BOA, **C..ADL**, Dosya nr. 62, Gömlek nr. 3745, 29/Z/1145.
202 BOA, **Y..PRK.ML**., Dosya nr. 14, Gömlek nr. 29, 28/Ca/1310.

muhassasât-ı ilmiyeye zam yapılarak maddi sıkıntısının giderilmesini istirham etmektedir.

Nakîbü'l-Eşrâf Tevfik Efendi bu mahiyette birçok kez sadarete maaşının artırılması için arzda bulunmuştur. Değişen sadece Nakîbü'l-Eşrâf'ın çocuklarının sayısı olmuş, ilk arzında sayı yirmi iken artarak devam etmiş ve en sonki arzında bu sayı otuza çıkmıştır. "Cenâb-ı Hak velînimet-i bî-minnetimiz zât-ı hilâfet-simât efendimiz hazretlerini habîb-i ekremi ve nebiyy-i muhteremi hürmetine taht-ı âlî-baht-ı hümâyûnlarında dâim ve vücûd-ı hümâyûnlarını bi'l-cümle ekdârdan masûn buyursun amin…." duasıyla başladığı arzında aile sayısının çok fazla olduğundan ve maaşının yetmediğinden bahsederek padişahtan kendisine ihsanda bulunmasını talep etmiştir: "…Sâlifü'l-arz altmış altı senelik kıdem-i ubûdiyete mükâfâten tarîkden dokuz bin on altı ve nikâbet-i şerîfeden yedi yüz yirmi dokuz kuruş otuz para ve Hazîne-i Celîle-i Mâliye'den bin altı yüz yirmi kuruş ki cem'an on bir bin üç yüz altmış beş kuruş otuz para maaş-ı muhassese nâil olabilip bu defa icrâ olunan tecilâtda maaş-ı abîdânemden dahi bin iki yüz altmış üç kuruş tenzîl edildi. Muhasses olan sâlifü'l-arz maaş *otuz nefer sağîr ve sağîre ve bî-kes âile-i sâdıkanın* iâşelerine karşılıkdır. Bugün otuz nefer aile-i asdıka sefîl ve perîşân olarak âtıfet-i celîleye mazhariyet istid'âsıyla mahzûn ve mükedder bir hâldedir…"[203]

Nakîbü'l-Eşrâf Tevfik Efendi'nin maaşına beş bin kuruş zam yapılarak zuhurat tertibinden ödenmesine karar verilmiştir.[204] Ev ve eşyası yandığından dolayı padişahın nakdî yardımda bulunduğu Tevfik Efendi'ye, Hazine'ce de atiyye-i seniyye olarak üçyüz lira verilmiştir.[205] Hatta hâline münasib bir de hane satın alınmıştır.[206] İlmiye tahsisatından aldığı maaşına zamm yapılarak, hazine tahsisatından almış olduğu maaşın da ilmiye tahsisatına dâhil edilerek[207] bir sonraki mâli senede ödeneceğine karar verilmiştir.[208] Sadaret Mektubî kaleminden Meşîhat, Maliye ve Defter-i Hakani Nezâretlerine gönderilen tezkirede bu husus şöyle açıklanmıştır: "Nakîbü'l-Eşrâf semâhatlü Tevfik Efendi Hazretleri'nin maaş-ı hâlisine beş bin kuruş zammıyla emr-i tesviyesinin Defter-i Hakânî Nezâret-i Celîlesi'ne havâlesi husûsunda ve mezkûr beş bin kuruşdan sene nihâyetine kadar işleyecek mikdarının tahsîsât-ı ilmiyeye ilâveten ve sene-i âtiye bütçesine zamîmeten te'diyesi husûsuna Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ kararıyla bi'l-istîzân 17 Receb 315 tarihinde

203 BOA, **İ_HUS**, Dosya nr. 58, 1315 C. 27, 11/C/1315.
204 BOA, **EO**., Dosya nr. 284, Gömlek nr. 21258, 18/Ra/1311.
205 BOA, **İ..HUS**., Dosya nr. 22, Gömlek nr. 1311/N-052, 25/N/1311.
206 BOA, **İ..HUS**., Dosya nr. 28, Gömlek nr. 1312/S-089, 16/S/1312.
207 BOA, **EO.**, Dosya nr. 1054, Gömlek nr. 79045, 23/B/1315.
208 BOA, **EO**., Dosya nr. 1065, Gömlek nr. 79843, 6/Ş/1315.

irâde-i seniyye-i cenâb-ı şehriyârî şeref-müteallik buyrularak nezâret-i müşârün-ileyhâ ile Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne teblîğât icra kılınmış olmakla Dâire-i Celîle-i İlmiyece dahi ifâ ve muktezâsı bâbında..." Aynı zamanda Esbak Evkaf Nazırı Mustafa Paşa'nın Laleli'deki konağı Nakîbü'l-Eşrâf Tevfik Efendi için satın alınarak bedeli Maliye Nezareti tarafından ödenmiştir.[209] Muhtemelen bu gibi sebeplerden dolayı kendisinden sonra göreve gelen sudur-ı izamdan Nakîbü'l-Eşrâf Mehmed Ali Rıza Efendi'nin sekiz bin küsur kuruş olan maaşı on beş bin kuruşa çıkarılmıştır.[210]

Nakîbü'l-Eşrâf ve tevabiinin mevacibi olarak Harc-ı Hassa Emini Mustafa Bey'e 2475 akçe teslim edilmiştir.[211] Ayrı bir belgede Nakîbü'l-Eşrâf ve tevabiinin Rebîü'l-âhir maaşı olarak 2475 akçe Hazine-i Amire'den Harc-ı Hassa Emini Durmuş Mehmed'e teslim edildiği belirtilmektedir.[212]

Nakîbü'l-Eşrâflar'a vakıflardan tevcihlerin de yapıldığı görülmektedir. Örneğin Turhal'da, Lülü Ağa ve Amasya'da Yakub Paşa Vakıfları tevliyetine babası Nakîbü'l-Eşrâf Boluvî Mehmed Emin Efendi meşrûtiyet üzere mutasarrıf olduğu için vefatından sonra da kızı Şerife Fatma'ya intikal etmiştir.[213] Nakîbü'l-Eşrâf Hocazâde Seyyid Ömer Efendi'nin, Galata Rumelihisarı'ndaki Bey Camii'nde Mevlid-i Nebevi Vakfı'ndan yevmî beş akçe vazifeli kitabet cihetinin Seyyid Mehmed Şakir Efendi uhdesinden Ahmed Efendi b. Seyyid Süleyman'a tevcihine dair belgeye[214] baktığımızda Nakîbü'l-Eşrâflar'ın vakıf kurduklarını da görüyoruz. Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Muhterem Efendi'nin Ayasofya-i Kebir kurbundaki türbesinde de bulunduğu yerdeki vakfı;[215] Nakîbü'l-Eşrâf Yunus Efendi'nin aynı bölgedeki vakfı;[216] İstanbul Kadıları nezaretindeki Nakîbü'l-Eşrâf Ankaravî Mehmed Efendi'nin İstanbul Davud Paşa'daki türbesinin vakfı[217] ve Kıbrıs ceziresinde, Nakîbü'l-Eşrâf Tahsin Beyefendi ile mahdumları uhdelerindeki vakıflar[218] Nakîbü'l-Eşrâflar'ın kurdukları vakıflardan bir kaçıdır.

---

209 BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 106, Gömlek nr. 79,17/R/1312.
210 BOA, **İ..İLM**., Dosya nr. 3, Gömlek nr. 1319/B-2, 16/B/1319.
211 BOA, **İE.ML**., Dosya nr. 9, Gömlek nr. 742, 28/Ş/1073.
212 BOA, **İE.ML**., Dosya nr. 6, Gömlek nr. 484, 29/Z/1079.
213 BOA, **C..EV**., Dosya nr. 637, Gömlek nr. 32133, 29/S/1176.
214 BOA, **C..EV**., Dosya nr. 63, Gömlek nr. 3134, 07/Ca/1211.
215 BOA, **C..EV.,** Dosya nr. 586, Gömlek nr. 29579, 29/M/1184; krş., BOA, **C..EV**., Dosya nr. 77, Gömlek nr. 3821, 19/C/1207.
216 BOA, **C..EV**., Dosya nr. 275, Gömlek nr. 14028, 15/Za/1230.
217 BOA, **C..EV**., Dosya nr. 42, Gömlek nr. 2099, 26/L/1184; BOA, **C..EV**., Dosya nr. 114, Gömlek nr. 5655, 07/Ş/1192.
218 BOA, **MVL**., Dosya nr. 315, Gömlek nr. 29, 15/R/1274.

Osmanlı Devleti'nin son Nakîbü'l-Eşrâf'ı Çerkeş Şeyhîzâde es-Seyyid Ahmed Muhtar Efendi'nin Şeyhülislâmlıkta bulunan Sicill-i Ahvâl Defteri'ndeki tercüme-i hâli incelediğimizde, Ahmed Muhtar Efendi'nin Nakîbü'l-Eşrâf olana kadarki eğitim serüveni ve maaşlarına dair birçok konuda bilgi sahibi olabilmekteyiz. Beş bin kuruş maaşla Nakîbü'l-Eşrâflığa tayin edildiği tercüme-i hâl dosyasında şu ifadelerle keydedilmiştir. "… *Müşârun-ileyh bin üç yüz otuz dört senesi Muharremü'l-haramı'nın on üçüne müsâdif 9 Teşrîn-i sâni sene [1]331 târîhinde şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i Padişâhî mûcebince ve beş bin kuruş maaşla Nakîbü'l-Eşrâf tayin buyurulmuş ve uhdesinde bulunan medresetü'l-kuzât müdiriyetini muvakkaten vekâlet sûretiyle îfâsı taraf-ı sâmî-i Fetvâ-penâhî'den tensîb buyurulmuş olduğu…"*[219]

Tüm seyyidlere, Dersaadet ve taşrada şerâfet, memuriyet maaşı, aidat, muhassasat, muayyenat ve farklı isimlerle verilmekte olan maaşların müfredatı ve verildikleri yerleri gösterir bir defter bulunmakta olup, lüzuma binaen düzenlenmesi istenmiştir.[220] Bu defter ve yukarıda incelemeye çalıştığımız belgeler göz önünde bulundurulduğunda seyyidlere çok farklı isimlerde ve farklı türlerde birçok tahsisat ayrıldığı gözlenmiştir.

1.1.7. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın Tören ve Teşrifattaki Konumları

Nakîbü'l-Eşrâflar padişahların tahta geçme yani cülûs törenlerinde;[221] kılıç kuşanma, sancak-ı şerif, bayramlaşma merasimlerinde ve hırka-i şerif ziyaretleri gibi birçok teşrifat günlerinde sadrazam, Şeyhülislâm ve diğer üst düzey devlet erkânıyla beraber hazır bulunurdu. Şimdi bu ismini saydığımız kutlamalar esnasında Nakîbü'l-Eşrâflar'ın konumları ve durumları üzerinde durmaya çalışalım.

Cülûs Töreni: Yavuz Sultan Selim döneminde hilafetin Osmanlı Devleti'ne geçmesiyle birlikte cülûs törenleri hırka-i şerif dairesinde, başta sadrazam ve Şeyhülislâm olmak üzere[222] üst düzey devlet erkânının biatleriyle icra edilmekteydi. Sultan Mehmed'in tahta çıkışında da aynı zamanda Galata Kadısı olan Nakîbü'l-Eşrâf Keşmirizâde Efendi biât edip dua etmiştir.[223]

Vakanüvist ve Nakîbü'l-Eşrâf Esad Efendi teşrifata dair kaleme aldığı Teşrifat-ı

219 MŞH., **Sicill-i Ahvâl Defterleri**, nr. 59, Özel nr.3, vr. 29; Sicill-i Ahval Dosyası, Dosya nr. 224.
220 BOA, **EO**, Dosya nr. 460, Gömlek nr. 34461, 19/S/1312.
221 Mustafa Münif, **Mecmû'-ı Merâsim-i Devlet-i Aliyye**, İstanbul Üniv. Kütb., Türkçe Yazmalar , nr. 8892, vr. 189b.; Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 187.
222 Mustafa Münif, **a.g.e**., vr. 189b.
223 Selanikî, **a.g.e**., s.434.

Kadîme isimli eserinde III. Selim'in (1789-1807) tahta çıkışından bahsederken Nakîbü'l-Eşrâf'ın teşrifattaki yerinden de şu şekilde söz etmiştir: "Gelenlerin artık hırka-i şerif odasında işleri kalmadığından dışarı çıkıp genel biât için hazırlık yapmaları gerekiyordu. Padişah izin verdiğinde dışarı çıktılar. Acele olarak tahtın bayram törenlerinde olduğu gibi hazırlanması ve herkesin tahtın etrafında yerini almasına çalışıldı. Padişah başına Yusûfi denilen sorguçlu şahâne bir sarık, sırtına ala kaplı kapaniçe denilen mücevher şemseli ve büyük yakalı kürk giymiş olarak göründü. Gelip tahtına oturduğunda alkışlandı. Önce Nakîbü'l-Eşrâf derviş efendi gelip etek öptü. Padişah ona ayağa kalktı ve bu arada alkışlandı. Nakîbü'l-Eşrâf duâya başlayınca çavuşbaşı ağa ile kapıcılar kethüdası ağa selam verip Kubbe-i Humâyûn'a Şeyhülislâm ile kaymakampaşayı getirmeye gittiler. Şeyhülislâm ve kaymakampaşa hızlıca gelinceye dek Nakîbü'l-Eşrâf duayı bitirdi. Fakat gitmeyip saygıyla eğildi ve tahtın sağ yanında, padişahın gözü önünde durdu…"[224]

Bu belgeden yola çıkarak Osmanlı sultanlarının seyyidlere ve onların temsilcisi olan Nakîbü'l-Eşrâf'a gösterdiği hürmet açıkca görülmektedir. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görevlerinin önemi cülûs törenlerindeki teşrifatta kendilerine gösterilen saygı ve hürmetten de anlaşılmaktadır. Zira sultanların tahta çıkış törenlerinde Nakîbü'l-Eşrâf her zaman ön sırada yer almıştır.

Kılıç Kuşanma Merasimi: Abbasî Halifesi el-Mütevekkil, Yıldırım Bâyezid'a Sultânu'r-Rûm unvanını tevcih ederek hediyeler göndermiştir. Bu hediyeler arasında bulunan kılıcın Emir Buhâri (ö. 1516) tarafından padişahın beline törenle takılmasıyla Osmanlı Devleti'nde ilk taklid-i seyf/kılıç kuşanma merasimi icra edilmiştir. Sultan II. Murad da bir seyyid olan Emir Sultan'ın elinden kılıç kuşanmıştır. Daha sonra bu uygulama, padişahların hükümdarlık alâmeti olarak yaptıkları ve cülûs töreninden sonra icra ettikleri bir merasime dönüşmüştür. Genelde Şeyhülislâm ve Silahtarağa tarafından dualarla gerçekleştirilen bu kılıç kuşanma merasimlerine Nakîbü'l-Eşrâf da iştirak etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra, Ebû Eyüb el-Ensari türbesinde, hocası Akşemseddin (v. 863/1459) tarafından kendisine kılıç kuşatılmış, bu tarihten sonra da Osmanlı sultanlarının burada kılıç kuşanmaları bir kanun hâline gelmiştir.[225] Bu iş Şeyhülislam, Nakîbü'l-Eşrâf veya devrin şeyhleri ile çelebileri tarafından

224 Esad Efendi, **Osmanlılar'da Töre ve Törenler, (Teşrifat-ı Kadime**), (Nşr.: Yavuz Ercan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s. 107-108.

225 Dündar Alikılıç, **Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004, s. 52

gerçekleştirilmiştir. Bundan da gerek kılıç kuşatan zevatın, gerekse bu büyük sahabinin maneviyatından hayır, bereket ve feyz celbedilmesi umulmuştur. Bunun bir devamı olarak IV. Murad'ın saltanat kılıcını ise seyyid ve devrin en saygın şeyhi sıfatıyla Aziz Mahmud Hüdâyi Efendi kuşatmıştır.[226] III. Ahmed (1703-1730), I. Mahmud (1730-1745), III. Mustafa (1717-1774) ve I. Abdülhamid'e (1774-1789) Şeyhülislâmla Nakîbü'l-Eşrâf beraber kılıç kuşatmış olup, IV. Mustafa (1807-1808), II. Mahmud (1808-1839) ve Abdülmecid'e (1839-1861) sadece Nakîbü'l-Eşrâf kılıç kuşatmıştır.[227] III. Selim'in cülûsunda ise Şeyhülislâm kılıç kuşatmış, Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Muhammed Derviş Efendi (ö. 1204/1790) de ona dualarıyla iştirak etmiştir.[228]

Sultan III. Ahmed'e 1115/1703'te Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Seyfizâde İbrahim Efendi kılıç kuşatmıştır.[229] Yine I. Mahmud'a (1143-1168/1730-1754), 23 Rebîü'l-evvel 1143/1730 yılında Eyyüb Sultan'da Nakîbü'l-Eşrâf İmadzâde Seyyid Mehmed Efendi dua ve sena ile kılıç kuşatmıştır.[230]

En az cülûs törenleri kadar mühim hâle gelen bu kılıç kuşanma merasimlerinde Nakîbü'l-Eşrâflar'ın görevleri üzerine düşünüldüğünde ciddi bir konuma sahip oldukları görülecektir. Zira padişahın kılıcını bizzat kuşatmaları, bazen de Şeyhülislâma dualarla iştirak etmeleri; hem yeni tahta çıkan padişahın otoritesinin kendi grupları özelinde örnek oldukları tüm Osmanlı tebaası tarafından benimsenmesine hem de kendisinin bu otoritenin bir parçası olduğunu göstermesi açısından büyük öneme haizdir.

Sancak-ı şerif Merasimi: Osmanlı Devleti'nde ordunun sefere gönderilmesi esnasında tören düzenlenmekteydi. Bu sancak-ı şerif merasiminde; padişah Hz. Peygamber'e ait olduğu rivayet edilen sancağı hırka-i saadetteki odasından alır, omuzunda arz odasına getirerek taht-ı hümâyûnun önüne bırakırdı. Sadrazam ve Şeyhülislâm Fetih ve Yasin Sureleri eşliğinde arz odasına davet edilirdi. Padişahın sadrazama verdiği hediyelerden sonra sancak-ı şerif, sadrazamın omuzunda Şeyhülislâmın duasıyla dışarı çıkarılır[231] ve orta kapıya kadar kazaskerlerin sancağı taşımasıyla burada Alemdara teslim

226 Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, İstanbul, 2000, s. 432
227 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 170.
228 Şamdanizâde, **Müri't-Tevârih**, (Nşr.: M.Münir Aktepe), II-B, İstanbul, 1978, c. II, s. 117.
229 Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e**., s. 32; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.,** vr. 18a; Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 190.
230 Sami Şakir, **Tarih-i Sâmi**, İstanbul, 1198, vr. 1b.
231 Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 250, 251.

edilirdi.[232] Sancağın İstanbul'a gelişi ve gidişine Nakîbü'l-Eşrâf sancağın yakınında, seyyid ve şerifler ise Tuğ-ı hümâyûn dışında tekbir ve salâvat getirerek eşlik ederlerdi.

Sancak-ı şerifi[233] Alemdar taşırdı. Padişah sefere iştirak ettiğinde Nakîbü'l-Eşrâf da sancak-ı şerifin yanında bulunur; seyyid ve şerifler ise tuğ-ı humâyûn dışında yürüyerek, orduya manevî destek verir ve ordunun muzafferiyeti için dua ederlerdi. Padişahın katılmadığı seferlerde ise Nakîbü'l-Eşrâf sadece sancak-ı şerifin gidiş ve gelişine refakat ederdi.[234]

Padişah sefere gittiğinde Nakîbü'l-eşraf maiyetindeki seyyid ve şeriflerle birlikte ona eşlik ederdi. Bölgelerinde vekil-i saltanat olan beylerbeyiler sefere çıkacakları zaman ulema, seyyidler, eşraf ve halkın katıldığı büyük bir törenle uğurlanırdı.[235]

Devletin ve İslâmiyetin sembolü olan sancağın en yakınında konuşlanan ve ordunun muzafferiyeti için dualar eden bu kimselerin seyyid ve şeriflerle Nakîbü'l-Eşrâflar olması hiç de şaşırtıcı değildir. Dua bugün için teminat, istikbal için temennidir. Aynı şekilde seyyid ve şeriflerin her daim devletin yanında bulunacaklarına, onun kalkınması için seferber olacaklarına dair biatlarıdır.

Bayramlaşma Törenleri : Bayramlaşma törenlerinde de Nakîbü'l-Eşrâf yine ön safta yer alırdı. İlk olarak Nakîbü'l-Eşrâf etek öper, bayramlaşmak için padişaha doğru ilerlediğinde "padişahım devletinle bin yaşa" şeklinde alkışlanır[236] ve padişah soyuna hürmeten ayağa kalkardı.[237] Vezir-i azam, Şeyhülislâm, Nakîbü'l-Eşrâf, diğer bazı üst düzey görevlilerin tebrikleri esnasında, "padişahım devletinle bin yaşa, maşallah, mağrur olma senden büyük Allah var…" gibi hep bir ağızdan dua ederlerdi.[238] Nakîbü'l-Eşrâf eğer kazaskerlik görevini de yürütmüyorsa duadan sonra törenden ayrılırdı. Nakîbü'l-Eşrâf hasta veya yaşlı ise bayramlaşmadan sonra kubbe-i hümâyûna geçmeyerek tahtın arkasında otururdu.

---

232 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 12.

233 Hz. Peygamber'e ait olduğu bilinen ve Topkapı Sarayı'nda diğer mukaddes emanetlerle birlikte hırka-i saadet dairesinde hıfzolunan siyah renkteki sancaktır. 1593 yılından sonra ordu ile sefer oldukça sancağın götürülmesi âdet olmuştur. Ayrıca İstanbul'da devlet aleyhinde askerî isyanlar ortaya çıktığında sancak çıkarılarak halk altına davet edilmiştir. Bu şekilde birçok isyan bastırıldığı gibi Yeniçeriliğin kaldırılmasında da kullanılmıştır. Bkz., Mithad Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati,** İstanbul, 1986, s. 301-302.

234 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 169-170.

235 Selaniki Mustafa Efendi, **Tarih-i Selaniki**, (Çev. Mehmet İpşirli), İstanbul, 1989, c. I, s. 89

236 Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 213.

237 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 169; Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 12.

238 Uzunçarşılı, **Saray Teşkilâtı**, s. 212.

II. Abdülhamid döneminde icra edilen bir bayramlaşma merasimi şu şekildedir: "… Hünkâr Dolmabahçe sarayına gelir… Dolmabahçe muayede salonunun yanındaki odada biraz dinlendikten sonra, muayedenin başlamasını emreder ve odadan çıkarak tahtın bulunduğu mekâna gider. İlk önce Reisü'l-Ulemâ ve Nakîbü'l-Eşrâf tahtın önüne gelerek, kısa bir dua eder, bundan sonra teşrifat nazırı delâletiyle önde Sadrazam olduğu halde vükala huzura dâhil olur ve saçağı öpmek suretiyle resmi tebriki ifa ederler. Bu merasimden sonra hünkâr, bulunanları selamlayarak odasına çekilir… bir müddet sonra tekrar salona gelerek bu kez saray erkanının ve hususî bendegâhının tebriklerini kabul eder. Sonra … Yıldız'a avdet eder.[239]

Bayramlar, geleneğin ve kültürün ileriki nesillere taşınmasında bir nevi katalizör vazifesi gören manevî değerlerdir. Bu gibi değerler, devletin bekasının önemi denli başat rol oynarlar. Amaç, yalnızca devlete değil, bir medeniyet tezahürüne de sahip çıkmaksa, bir toplumda öncelikle gelenek ve kültürün yeşermesi ve boy atması şarttır. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın böyle bir görevde bulunması da gelenek ile arası açılmadan kültürüne sahip çıkabilen nesiller yetişmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Hırka-i şerif Ziyareti: Hırka-i şerif ziyaretinden bir gün önce Şeyhülislâmın gönderdiği evraka göre İstanbul kadısı, ulema ve meşayih ile Nakîbü'l-Eşrâf'a da mektubî kaleminden tezkire gönderilirdi.[240] Ziyarete öğleden sonra başlanırdı. Hırka-i şerif ziyareti esnasında Nakîbü'l-Eşrâf'ın koluna has odacılar girerek onu hırka-i şerif dairesine götürürlerdi.[241]

Nakîbü'l-Eşrâflar, Hırka-i şerîf ziyaretlerinde de ilmiye ve idarenin yüksek rütbeli fertleriyle bir aradaydı. Ayrıca her yıl Sadrazam'ın mektupla daveti üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğum gününün kutlanması münasebetiyle Sultan Ahmet Camii'nde yapılması âdet hâline gelen Mevlid Cemiyeti'ne katılır[242] mevlidi, Mahfil-i Hümâyûn'un

239 Tahsin Paşa, **Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları**, İstanbul, 1931, s. 128-129.

240 Esad Efendi, **Osmanlılar'da Töre ve Törenler, (Teşrifat-ı Kadime),** (Nşr. Yavuz Ercan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s. 30-31.

241 Ahmet Rasim, **Osmanlı Tarihi**, İstanbul, 1327-28, c. II, s. 522-529.

242 Hz. Peygamber'in doğumu münasebetiyle icra edilen mevlid kandillerinde bazı tekkelerde de ayinler yapılmaktaydı. Bu anlamda hazine-i hassa gibi padişahın özel bütçesinden tekkedeki mevlid programlarına maddi destek sağlanırdı. Merkez Efendi ve Yunus Efendi tekkelerindeki programlar bizzat padişah tarafından finanse edilmekteydi. Varol, Muharrem, "Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları, (1826-1866)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2011, s. 158.

altındaki yeşil perdeli mekânda dinlerdi.[243]

Padişah ise Mevlid-i şerifin okunmasını Mahfil-i hümâyûnda dinlerdi. Bu esnada Mekke-i Mükerreme emirinden gelen name müjdeciler vasıtasıyla sadrazama ulaştırılır, teşrifatçı vasıasıyla da padişaha sunulurdu.[244] Şeker, buhur ve gulab ikramından sonra Nakîbü'l-Eşrâf maiyetiyle beraber Sultanahmet Camii'nden ayrılırdı.[245]

Hırka-i şerif ziyaretlerinin yanısıra Nakîbü'l-Eşrâflar'ın hemen hemen bütün resmî merasimlere katılması, bu törenlerde ön sıralarda yer alması seyyid ve şeriflere gösterilen tevkîr bakımından önemlidir. Bunda seyyidlerin duasının makbul olacağına dair inancın da etkisi olduğu şüphesizdir. Ayrıca bu durum, yukarıda da bahsettiğimiz gibi hem varolan otoriteyi tanıma ve ona biat etme şeklinde değerlendirilebilirken hem de bir nevi gelenek ve kültür ataşeliği görevini üstlendikleri yönünde bir söyleme varılmasını sağlayabilir.

1.2. NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK MÜESSESESİNİN KURUMSAL İŞLEYİŞİ

Bu başlık altında, daha önceki bölümlerde de üzerinde durmaya çalıştığımız "Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şerif kime deniyordu? Hz. Hasan'ın ve Hz. Hüseyin'in nesepleri arasında bir fark var mıydı?" şeklindeki soruları bu kez de Nakîbü'l-Eşrâflar'ın verdiği siyâdet hüccetleri ışığında açıklamaya çalışalım.

1.2.1. Seyyidliğin Tespiti için Nakîbü'l-Eşrâflığa Başvurulması

Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in soyu arasında gerek imtiyaz ve muafiyetler açısından gerekse isimlendirmede hiçbir fark görülmemektedir. Her iki soy da Osmanlı'da seyyid olarak kabul edilmiştir. Şerif unvanı seyyidliği anne tarafından olanlar için kullanılan bir unvandır. Soy baba tarafından Hz. Peygamber'e ulaşıyor ise bu, devlet tarafından kişinin seyyid olarak kabul edilmesi için yeterli görülmüştür. Fakat bunun yanında anne soyu da belli ölçüde dikkate alınmıştır.

Devlet açısından bakıldığında ise bir seyyidin tanınmasının şartları vardı. Peki,

243 D'Ohsson, a.g.e., IV/565; Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 170; Mustafa, Münif, **Mecmua-i Merâsim-i Devlet-i Aliyye,** İstanbul Üniv. Kütb., Türkçe Yazmalar, nr. 8892, s.25.
244 BOA, **İrâde**, Dâhiliye, nr. 2794.
245 Tayyarzâde Ahmed Atâ, **Tarih-i Atâ**, (I-V), İstanbul, 1293, c. I, s. 238.

devletin bir kişiyi seyyid olarak kabul etmesinin şartları nelerdi? Zira bir kişi kendisinin seyyid olduğunu önce devlete kabul ettirmeliydi. Tabi ki bunun da bir takım aşamaları vardı. İlk olarak seyyidlik iddiasını Nakîbü'l-Eşrâf'ın huzurunda kurulan "nikâbet meclisi"nde ispat etmesi, bunun için de ilk şart olarak kişinin yaşadığı bölgede seyyid olarak bilinmesi ve seyyid olduğuna şahitlerin şehâdet etmesi gerekiyordu. Örneğin Temmuz 1506 tarihinde, Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Hasan'ın baba tarafından nesebininin Hz. Fatıma'ya ulaşması hasebiyle kendisine şahitlerin şehâdetiyle temessük verildiği ve sâdât çavuşlarının seyyidin yeşil sarığına müdahale etmemesi gerektiği bildirilmiştir.[246] Yine Ankaralı Seyyid Abdülkadir oğlu Seyyid Ahmed'in nesebinin şöhretine binâen Nakîbü'l-Eşrâf tarafından kendisine siyâdet hücceti verilmiştir.[247] Malkara Saray Mahallesi'nden Şerife Kamer oğlu Seyyid Ahmed, siyâdetine dair Malkara Kadısı'ndan aldığı hücceti delil göstermiş ve şahitlerin şehadetleriyle Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda seyyidliğini ispat etmiştir.[248] 6 Haziran 1649 tarihinde Bağdatlı Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Zeyneddin'e nesebinin baba tarafından İmam Hasan el-Askeriye'ye -radıyallahü Teâlâ anhu hazretlerine- anne tarafından ise Şeyh Abdülkadir Geylânî -kaddesallahû sırrahü'l-azîz- hazretlerine dayanması sebebiyle Eşrâf-ı Fatımiyyîn zümresinden olduğunun belirlenmesi üzerine kendisine siyâdet hücceti verilmiştir.[249] Görüldüğü gibi burada

246 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 36a.

247 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr.16, vr. 80b, 2. kayıt.

248 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 89, Özel nr. 22, 55b.

249 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr.18, vr. 16b, 2. kayıt. Hüccet metni şöyledir:

Seyyid Zeyneddin ve ibn-i ibnihi Seyyid Yahya

Bâ'is-i tahrîk-i kalem ve mûcib-i tasdîr-i rakam budur ki: Mahmiye-i Bağdâd dârü'l-cihâd -sânehallâhu ani'l-fesâd- sükkânından umdetü'l-hüccâc ve'l-mü'temerîn el-Hâc Ebûbekir bin Yasîn ve zübdetü'ttüccâr Tâhâ Çelebi ibn-i el-Hâc Ferracallahu ve zahrü'l-uyûn el-Hâc Mustafa Çelebi ibn-i el-Hâc Ömer ve fahrü'l-emsâl Derviş Çavuş ibn-i İbrahim ve iftihârü'l-a'yân Ali Çelebi ibn-i Mustafa el-Halebî ve mufahharü'l-akrân Abdüllatif Çelebi ibn-i Ebûbekir ve umdetü's-sâdâti'l-kirâm Seyyid Ali Çelebi ibn-i el-Mışmışî ve Seyyid Hamza Çelebi ibn-i Mehmed es-sinnü'z-zeheb nâm kimesneler Meclîs-i Nikâbet'te hâzırlar olup hâmil-i hâze'l-kitâb es-Seyyid Zeyneddin bin es-Seyyid Ahmed ibn-i es-Seyyid İsa ibn-i es-Seyyid İbrahim el-Bağdâdî siyâdetle **min-ciheti'l-âbâi eimme-i mâsumîn** rıdvânullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn zümresinden olan Sirâc-ı dîn ve millet pîşvâ-yı ümmet İmam Hasan Askeriyyîn radıyallahü Teâlâ anhu hazretlerine ve min-ciheti'l-ümmühât mahmiye-i mezbûrede Bâbülezc nâm mahalde medfûn olan cennet-mekân firdevs-âşiyân delîlü't-tarîka tercümânü'l-hakîka seyyidü's-sâdât ve menba'ü'l-izzi ve's-saâdât kutbü'l-aktâb eş-Şeyh Abdülkadir el-Geylânî -kuddisallahû sırrahü'l-azîz- hazretlerine müntehî olduğu ke'ş-şemsi fî vasati'n-nehâr hüveydâ ve âşikârdır deyü alâ tarıkı'ş-şehâde ihbâr etmeleriyle mûmâ-ileyh **Seyyid Zeyneddin'in zümre-i eşrâf-ı Fâtımiyyîn'den** olduğu zâhir ve mütebeyyin olmağın başında olan **imâme-i hadrâ ke'l-evvel mukarrer ve ibkâ olunup** işbu vesîka li-ecli't-temessük yedine def' olundu. Kâffe-i enâm-ı havâs ve avâmdan zümre-i sâdât huceste-i âdâta lâzım olan ikrâm ve i'zâz ile mûmâ-ileyh Seyyid Zeyneddin'e ve oğlunun oğlu Seyyid Yahya'ya dahi i'zâz ve ikrâm edüp yevm-i kıyâmda [kıyâmette] mazhar-ı şefâat-i hazret-i Seyyidü'l-enâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm olalar.

Tahrîren fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-ışrîn min şehr-i Cemâziye'l-evvel li-sene tis'a ve hamsîn ve elf/[25 Cemâziye'l-evvel 1059/6 Haziran 1649].

şahitlerin şehâdetleri hüccet almaları için yeterli görülmüştür.

Peki bir siyâdet hücceti kaç kişiye muafiyet tanıyordu? Aileden bir kişi bu siyâdet hüccetini aldığında yeterli oluyor muydu? Bir siyâdet hücceti ailenin tüm fertlerine muafiyet sağlıyordu. Hüccet verildiğinde hüccetin kenarında aile ferlerinin sayısı belirtiliyordu. Örneğin Bulgaristan'ın Ruscuk Kazası'ndaki seyyidlerin istatistiğinin bulunduğu 1085/1674–75 tarihli Nakîbü'l-Eşrâf Esâdzâde Efendi'ye ait 24 numaralı defterin ilk 11 sayfasındaki kayıtlar analiz edildiğinde,[250] seyyidlerin Ruscuk Kazası'nda hangi köylerde ikamet ettiği, siyâdet hüccetini hangi Nakîbü'l-Eşrâf'tan aldığı, hüccet alan kişinin ismini ve ailedeki fert sayısını görebilmekteyiz. Dolayısıyla bir hücceti bir kişi için hazırlanmış olarak düşünemeyiz. Zira tek bir hüccet tüm aile fertleri için de geçerlidir.

Aile üyelerinin ellerinde daha önceki Nakîbü'l-Eşrâflar'ın verdiği siyâdet hücceti var ise bu da ailenin seyyidliğine delil kabul ediliyordu. Aileden birisi siyâdet hüccetini elde ettikten sonra birkaç nesil geçince ailenin diğer fertleri de aynı hücceti delil olarak sunabiliyordu. Yani asıl olan aileden birisinin nesebinin Nakîbü'l-erşâf tarafından onaylanması ve siyâdet hüccetinin alınmasıydı. İddiaların desteklenmesinde; baba, dede, kardeş gibi birinci derece akrabaların hüccetleri delil olarak gösterilebileceği gibi amca, amcaoğlu, dayı, dayıoğlu ve hatta babanın amcası, dayısı gibi ikinci dereceden akrabaların hüccetleri de gösterilebiliyordu. Örneğin Yenipazar Kazası'ndan Şerife Kadın'ın oğulları Seyyid Mustafa ve Seyyid Halil, şahitlerin şehâdetleriyle Seyyid Mehmed'in torunları olduklarını kanıtlamış, ayrıca büyük dedeleri Seyyid Müslim'in eski Nakîbü'l-Eşrâf Muhterem Efendi'nin defterindeki kaydını da delil göstererek siyâdetlerini ispat etmiştir.[251] 26 Mayıs 1645 tarihinde Şerif Ahmed'in kızı Şerife Ayşe, babasının dayısının oğlunun oğlu Şerif Hüseyin'in elindeki hücceti delil göstererek siyâdetini ispat etmiştir.[252] Şerife Sabire oğlu Şerif İbrahim, teyzesinin oğlu Şerif Mehmed'in elindeki hücceti delil göstererek şerâfetini ispat etmiş ve başına yeşil alâmet koymasına izin verilmiştir.[253] Yine Şerife Fatma oğulları Şerif Ali ve Şerif Hüseyin, teyzelerinin oğlu Şerif Mehmed'in elindeki hücceti delil göstererek şerâfetlerini ispat etmişler ve başlarına yeşil alâmet koymalarına izin

250 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 24, vr. 1b.

251 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 89, Özel nr. 22, 55b; Muhterem Efendi'nin defterindeki siyâdet kaydı şöyledir: Seyyid Müslim bin Seyyid Hamza bin Seyyid Hacı Kırk es-Silistrevî, [Silistre-Bulgaristan] **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**, nr. l, vr. 24a; karşılaştırma, nr. 2, vr. 10a.

252 FarklıHüccetler için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr.16, vr. 80b; nr. 21, vr. 27b; nr. 11, vr. 49b, 2. kayıt.

253 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 18, vr. 17a, 1. kayıt.

verilmiştir.[254]

Hatta bazen daha uzak akrabaların hüccetleri de delil olarak gösterilebilmekteydi. Örneğin Şerif Halil oğlu Şerif Durmuş, dedesi Şerif Durmuş'un kardeşi Şerif İsa'nın oğlu Şerif Hasan'ın elindeki siyâdet hüccetini delil göstererek şerâfetini ispat etmiştir.[255] Şerife Dursun oğlu Seyyid Mahmud, anneannesinin dedesi Seyyid Hasan'ın eski Nakîbü'l-Eşrâf Malûlzâde Efendi'den aldığı hücceti delil göstermiş ve şahidlerin şehadetleriyle siyâdetini ispat etmiştir.[256] Eğirdir Kasabası Yazılı Mahallesi'nden Şerife Nazlı Hatun oğlu Şerif Muhammed, annesinin dayısı Seyyid Mahmud'un elindeki siyâdet hüccetini delil göstererek şerâfetini ispat etmiş ve başına alâmet koymasına izin verilmiştir.[257] Bu örneklerde de görüleceği gibi anne tarafından siyâdetini ispatlayanlara "şerif" unvanı verilmekte ve "şerâfetine" karar verildi ifadesi kullanılmaktadır. Fakat bazen bu kurala uyulmadığı da görülmektedir. Seyyidliği anne soyundan geldiği ve normalde "şerif" unvanı kullanılması gerekirken "seyyid" ifadesinin kullanıldığı örnekler de vardır. Örneğin, Adana'nın Cünhar Çeşmesi Köyü'nden Şerife Emine oğlu Seyyid İbrahim ve Şerife Fatma oğlu Seyyid Halil, şâhidlerin şehâdetleri ve annelerinin babası Seyyid eş-Şeyh Ali Efendi'nin, Nakîbü'l-Eşrâf Hocazâde es-Seyyid Osman Efendi imzalı siyâdet hüccetini ibrâz ederek seyyidliklerini ispat etmişlerdir.[258] Bu siyâdet hüccetinde Şerife Fatma oğlu Halil'in ve Şerife Emine oğlu İbrahim'in unvanları şerif olması gerekirken seyyid şeklinde geçmektedir.

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın verdiği siyâdet hüccetleri incelendiğinde şerife ve seyyide olanların evlatlarının unvanları çoğunlukla şeriftir. Fakat tamamında bu kurala uyulduğu da söylenemez. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi şerif olması gereken yerde çocukları için seyyid unvanının kullanıldığı da olmuştur. Bu hususta net bir kıstas maalesef yoktur. Fakat hüccetler incelendiğinde şerif unvanının Hz. Hasan soyu için kullanılmadığı kesin olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadın soyu için ise şerife ve seyyide unvanları kullanılmaktadır. Hatta Nakîbü'l-Eşrâf Muhterem Efendi'ye ait II. Nakîbü'l-Eşrâf Defteri'nde "Şerifezâdelerin Esâmîlerin

254 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 18, vr. 16b, 2. kayıt.
255 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 11, vr. 49b, 1. Kayıt; nr. 22, vr. 56b, 1. Kayıt; nr. 11,vr. 49b-50a, 2. kayıt.
256 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 22, vr. 56b, 2. kayıt.
257 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 11,vr. 49b-50a, 1. kayıt.
258 Hüccet için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 87, Özel nr. 20, 36b.

Beyân Eder."[259] başlığı altında şerifelerin çocukları olan şeriflerin kayıtları tutulmuştur. Bu bölümde sadece seyyidliği anne tarafından gelen/şerif unvanı olanlar kayıtlıdır. Yine Nakîbü'l-Eşrâf Defteri'ndeki siyâdet hücceti içerisinde kadın ismi geçtiği takdirde oğlu için şerif unvanı kullanılmaktadır. Örneğin "Şerîf Cafer bin Şerîfezâde bint-i Seyyid Nâsır bin Seyyid Mehmed el-Lârendevî (Lârende-Karaman) Şuhûd: Mehmed bin Mezîd ve Ahmed bin Yûsuf", şeklinde silsilesi verilen Şerif Cafer Şerifezâdenin çocuğu olduğu için şerif unvanını almıştır. Yine diğer bir kayıtta, "Şerîf Abdülkerîm bin Şerîfe Fâtıma bint Seyyid Ali bin Seyyid İbrahim eş-Şeyhlüvî (Şeyhlü-Bursa) Şuhûd: Mehmed bin Hasan el-imâm, Cemal bin Murad el-müezzin", şeklinde silsilesi verilen Şerif Abdülkerim, annesi Şerife Fatıma'dan dolayı şerif unvanını almıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. III numaralı Nakîbü'l-Eşrâf Defteri'nin 1b varağında, "Seyyidliği anne tarafından olanların bütün olarak yeşil sarınmasına izin var mıdır?" fetvası, "Şerifezâdelerin sadece yeşil bir alâmet bulunduracakları, fakat bütün yeşil sarınmanın sadece baba tarafından olan seyyidlerin ayrıcalığı olduğu" cevabı verilerek kaydedilmiştir.[260] Bu fetvadaki ifadelere uygun olarak durum hüccetlerde açıklanmıştır. Şerif unvanını alan kişilere seyyidlere mahsus olan yeşil giyinme hususunda da bir takım kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin Amasyalı Şerif Mehmed oğlu Şerif Hüseyin, Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda Eşrâf-ı Fatımiyyîn zümresinden olduğunu ispat etmiş ve şerif olduğu için de başına sadece ince yeşil bir alâmet koymasına izin verilmiştir.[261] Siyâdet hüccetlerinde de şerifler için "alâmet-i şerâfet" tabiri kullanılmaktadır.

V numaralı Nakîbü'l-Eşrâf Defteri incelendiğinde ise bu hususstaki ayrım daha net anlaşılmaktadır. Bu defterdeki hüccetlerde şerif ve şerife/seyyidelere hüccet verildiğinde, seyyidliği baba soyundan gelenler için farklı uygulamalarda bulunulduğu görülmektedir. Örneğin Eğirdirli İvaz'ın, Seyyide Fâtıma bint Seyyid Mustafa'nın öz oğlu olduğu belirlenerek adının seyyidelere mahsus deftere kayd edilmesi gerektiği fakat başına bütün yeşil imame sarmasının yasak olduğu karara bağlanmıştır.[262] Eğirdirli Mustafa, Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda Seyyide Hûri bint Seyyid Hasan'ın öz oğlu olduğunu ispat etmesine binaen isminin seyyidezâdelere mahsus deftere kayd edilmesine fakat başına bütün yeşil

259 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 2, vr. 26a.
260 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 3, vr. 1b.
261 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 16, vr. 80b.
262 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 27a, 1. kayıt.

imame saramayacağına karar verilmiştir.[263] Bu örnekten yola çıkarak seyyidliği anne tarafından gelenlere hüccet düzenlendiği fakat baba soyuna tanınan ayrıcalıkların kendilerine tanınmadığı bilgisine ulaşılacaktır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı Devleti'nde kadın soyu seyyidlik iddialarında kabul edilmekle beraber, baba tarafından gelen soyla bir tutulmamıştır. Gerek seyyidlerin alâmeti olan yeşil kıyafetin taşınmasında gerekse diğer bir takım muafiyetlerde sınırlamaya gidilmiştir. Karışıklığa meydan vermemek için de bu soy için şerif ve şerife/seyyide unvanları kullanılmıştır. Bu unvanlar siyâdet hüccetlerinde açıkça belirtilmiştir.

1.2.2. Siyâdet Hüccetleri

Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini ıspatlayan kişilere, Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından o nesebe mensubiyetini gösterir *siyâdet hücceti* verilmiştir. Peki, siyâdet hüccetleri niçin alınırdı? Hangi durumlarda hüccete ihtiyaç duyulurdu? Seyyidlere tanınan imtiyazlardan yararlanmak için siyâdet hücceti alınması gerekliydi. Seyyidlerin ellerindeki şecereler aynı zamanda bir imtiyaz belgesi mahiyetindeydi. Siyâdetinden dolayı maaş bağlanan ihtiyaç sahibi seyyidler olduğu gibi vergi muafiyetleri de söz konusuydu. Dolayısıyla hüccetlerde geçen "ihtiyaç zamanında delil olması" ifadesi de vergi muafiyetiyle ilgilidir. Hüccet içerisinde vergi muafiyeti "…avarız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyye taleb olunmayıb…" ifadeleriyle zikredilmektedir. Ayrıca siyâdet hüccetlerinin, teftişlerde ibraz edilmesi zorunluydu.

Bilindiği gibi, seyyid ve şerifleri tespit etmek ve bunlara siyâdet hücceti düzenlemek, seyyid olmadıkları hâlde bu kuruma mensup olanlara tanınan bir takım haklardan yararlanabilmek için sahte belge hazırlayanları ortaya çıkarıp[264] bunların hüccetlerini iptal etmek Nakîbü'l-Eşrâflar'ın başlıca görevleri arasındaydı. Seyyidlerin şecere tespitleri yapıldıktan sonra isimleri, siyâdet veya şerâfet silsileleri, çocukları, ahvâl, ahlâk ve ikametgâhları Nakîbü'l-Eşrâf tarafından *Şecere-i Tayyibe* denilen kayıt defterlerine kaydedilmekteydi. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın tuttuğu kendi dönemine ait *sâdât*

263 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 27a, 2. kayıt.

264 Devlet sürekli artan suiistimaller dolayısıyla sert tedbirler almış ve Nakîbü'l-Eşrâf adına müzevver şecere düzenleyen birisine ancak hırsızlık cezasında uygulanan hadlerden biri olan el kesme cezası vermiştir. BOA, **Mühimme Defterleri**, nr. 2, s.4, 5/R/963 tarihli hüküm.

defterleri[265] sayesinde de, şeceresi bulunmayan veya herhangi bir sebeple kaybedenler ya İstanbul'a ya da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'na müracaat ederek siyâdetlerini ispat edebilmekteydiler.

Seyyidlik iddiası davasının sadece Nakîbü'l-Eşrâf'ın huzunda olacağı ve siyâdet hücceti verme yetkisinin de sadece ona ait olduğu belgelerde açıkca ifade edilmiştir. Eskişehir, Karacaşehir ve Seyyid Gazi Kazaları Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Abdullah Efendi, sadârete sülâle-i sâdât-ı kirâmdan olduğunu gösterir resmi vesikalar sunarak kendisine bir kıta ferman verilmesini talep etmiştir. Sadarette incelenen dilekçesi neticesinde, sâdât-ı kirâmdan oldukları usûlen sâbit olan kişiler hakkında sahihü'n-neseb olduklarına dâir Divan-ı Hümâyûn'dan berât-ı âli tasdîr ve itâ olunduğunun emsâli olmadığından, 23 Safer 1267 tarihli padişah iradesi gereği bu gibi kişilerin sâdât-ı kirâmdan olduklarını ispat etmek üzere Nakîbü'l-Eşrâf'a müracaat etmeleri ve oradan siyâdet hücceti almaları gerektiği belirtilmiştir.[266]

Yine dedesinin önceki Nakîbü'l-Eşrâflardan alınmış siyadet hüccetinin bulunduğunu iddia ederek kendi şeceresinin tastikini isteyen ve sadarete müracaat eden bir kişinin dilekçesi şeyhülislâmlığa havale edilmiştir. Şeyhülislamlıkta yapılan inceleme neticesinde, "dedesi Seyyid Hasan ile biraderlerinin sıhhat-i neseblerini gösterir 15 Cemaziyelevvel 1251 tarihli emr-i âlinin fersûde (eskiyip yıpranması) olması sebebiyle tecdinin talebi üzerine, 1040 tarihinde Anadolu ve Rumelinde sâkin sâdât-ı kirâmın teftişine memur olan vüzara-yı izamdan Osman Paşa ve Nakîbü'l-Eşrâf serçavuşu Seyyid Ali Ağa marifetiyle tanzim kılınan defterde, Bozo Ahmed Paşazâde Mahmud Paşa'nın kaydı bulunmadığı gibi şuana kadar nükebâ-yı kirâm-ı sâlifenin şecerede tasdikleri bulunmadığından bahse konu kişinin sıhhat-i nesebi tasdik edilmemiştir"[267] cevabı verilmiştir.

Siyâdet hüccetlerinin bir tek kişi için düzenlenmediğini, bu belgeyle tüm ailenin muafiyet hakkı kazandığını bir önceki konuda ayrıntılı şekilde bir takım örneklemelere başvurarak açıklamaya gayret etmiştik. Örneğin Bulgaristan'ın Ruscuk Kaza'sındaki

265 Nakîbü'l-Eşrâf Defteri de denilen bu defterler İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi'nde olup toplam 47 adettir. Defterlerle ilgili ayrıntılı bilgi için tezimizin I. bölümüne bakılabilir.

266 BOA, **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 117850, 04/B/1318; Nakîbü'l-Eşrâflıktan, Eskişehir kazası Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamı Seyyid Abdullah Efendi'nin sahihü'n-neseb sâdât-ı kiramdan olduğuna dair tezkire-i cevabiyyesi Divan-ı Hümayuna gönderilmiştir. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 80, Gömlek nr. 52, 20 Receb 1318.

267 MŞH, **THR**, Dosya nr. 81, Gömlek nr. 9, 21 Rebiülevvel 1319.

seyyidlere verilen siyâdet hüccetlerine ve bu hüccetlerle bağlantılı kişi sayısına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkıyor: 1085/1674–75 tarihinden önce, Bulgaristan'ın Ruscuk Kazası'nda 169 adet siyâdet hücceti düzenlendiği görülmektedir. Fakat bölgedeki seyyid sayısı bu rakamın neredeyse 4 katı, yani 720'dir. Anlaşıldığı üzere, bu 720 kişinin, düzenlenen 169 siyâdet hüccetiyle bağı kurulmuş ve bu kimseler devletin sağladığı muafiyetlerden yararlanma imkânı bulmuşlardır. [268]

Bu örnekten de anlaşıyacağı üzere, siyâdet hüccetinin ne derece önemli olduğu ve bu sebeple de kimlere verileceği konusunda hassas davranılması gerektiği açıktır. Siyâdet hüccetinin yalnızca Ehl-i Beyt için düzenlenmesi, toplumda belli bir saygınlığa sahip olan bu sosyal grubun itibarının devamı açısından olduğu kadar, devletin gelir dağılımındaki dengesizlikten ve ortaya çıkacak birçok olumsuz durumdan sakınılması bakımından ciddi önem arz etmektedir. Her ne kadar sahte belge almayı başaranlar bulunsa da, Osmanlı Devleti, sahte hüccet verilmemesi hususunda büyük bir gayret göstermiştir.

1.2.2.1. Siyâdet Hüccetleri ve Genel Özellikleri

Şer'î mahkemeler tarafından verilen ve ilamdan farklı olan, kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına dair kadının tasdikini ihtiva eden belgedir.[269] *Vesika* veya *sened* manalarına da gelir. Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini, nesebinin sıhhatini şahidler huzurunda ispatlayan kişiye siyâdet hücceti dediğimiz ve kişinin seyyidliğine delil olan hüccetler düzenleniyordu. Bu düzenleme işiyle ilgilenenler de Nakîbü'l-Eşrâflardı.

Osmanlı Devleti'nde birçok resmî vesikada olduğu gibi siyâdet hüccetleri de iki nüsha olarak düzenlenirdi. Hüccet varakasına yazılan siyâdetini ispatlayan seyyide verilir, bu asıl belgeye sadık kalınarak aynısı[270] Nakîbü'l-Eşrâf'ın tuttuğu sâdât defterine[271] kaydedilirdi. Siyâdet hüccetlerinin sonunda hüccetin verildiği tarih gün, ay, yıl olarak yazılarak, şühûdülhâlde "seyyidlik davasına" şahidlik eden ve aynı zamanda seyyidlerle ilgili bilirkişi vazifesi gören seyyid ve şeriflerin isimleri, baba adları ve ikamet mahalleri de belirtilirdi.

---

268 Ekler Ruscuk bölgesindeki seyyidlerin istatistiği. MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 24, vr. 1-11.

269 Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik**), Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul, 1998, s. 350.

270 Nakîbü'l-Eşrâf tuttuğu defterin ilk birinci hüccetini, Davet rüknü, metin bölümü, şuhudu'l-hal olmak üzere hüccetin tamamını yazarak kaydederdi. Fakat ilk hüccetten sonrakilerde davet rüknü yani hamdele ve salvele bölümü yer almazdı.

271 Ayrıntılı bilgi için **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri** bölümüne bakınız.

Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri'nde, seyyidlik iddiasını ispatlamaya çalışan şahıslar; baba, dede, amca, kardeş, dayı, dayıoğlu, amcaoğlu, babanın amcasının oğlu, babanın dayısı gibi birinci ve ikinci dereceden akrabalarına ait belgeleri kendi iddiaları için delil gösterdikleri gibi, kimileri de tapu tahrir defterlerindeki kayıtları delil olarak kullanmışlardır.[272]

Günümüze ulaşan en eski tarihli siyâdet hücceti, yaklaşık kırk yıl nikâbette kalan Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud b. Seyyid Abdullah el-Hüseynî'nin 1 Muharrem 901 tarihinde Seyyid Şerif Halil Divani adına düzenlediği Farsça siyâdet hüccettir. Hüccette seyyide ikram ve izam gösterilmesi tavsiye edilmektedir. İlk dönemlerde düzenlenen siyâdet hüccetlerinin dua kısımlarından sonraki bölümlerinin çoğunlukla Farsça olması, Osmanlı Devleti'nin bu teşkilâtı Anadolu Selçukluları ve İlhanlılar'dan miras aldığını düşündürmektedir.

Hüccette, her makam ve beldedeki üst düzey yönetici ve toplumun önde gelenlerinden, kendisine siyâdet hücceti verilen seyyidi gördüklerinde ona saygı hürmet göstermeleri istenmektedir.[273] Mahkeme hüccetlerinde olduğu gibi Nakîbü'l-Eşrâf'ın düzenlediği bu siyâdet hüccetinde de imza mahiyetinde "harrere ez'afu ibadillah Seyyid Mahmud b. Seyyid Abdullah en-Nakîb el-Hüseynî" ifadesi yer almaktadır.[274]

Elimizdeki en eski tarihli Arapça siyâdet hüccetine gelince, Osmanlı Devleti'nin III. Nakîbü'l-Eşrâfı Hasan b. Yusuf el-Hüseynî tarafından 27 Cemâziyelâhir 982/16 Eylül 1574 tarihinde siyâdetini Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda ispatlayan Seyyid Ahmed b. Seyyid Ürküd'e verilmiştir.[275] En eski Türkçe siyâdet hücceti ise, Osmanlı'nın II. Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Muhterem Efendi'nin nikabeti dönemine rastlamaktadır. 18 Muharrem 949 tarihinde Seyyid Halil için hazırlanan bu hüccetin üst kısmı kopuk olduğundan kim tarafından düzenlendiği bilinmemektedir.[276]

Nakîbü'l-Eşrâflar, seyyidleri müteseyyidlerden ayırmak için zaman zaman Anadolu

272 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 11, vr. 49b, 50a; nr. 16, vr. 80b; nr. 18, vr. 17a; nr. 22, vr. 55b.
273 BOA, **İbnü'l-emin,** Ensâb, nr. 3; Ensâb, nr. 5. Hüccetlerin sonuç kısımlarına bakınız.
274 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 175b varağındaki Seyyid Mahmud Efendi'nin tatbik mühründe "Hurrirehu ez'af-ı ibâdillah Seyyid Mahmud bin Seyyid Abdullah el-Hüseynî en-Nakîb bi-mahrûse-i Kostantiniyye" ifadesi kayıtlıdır. Nakîbü'l-Eşrâf düzenlediği hüccetlerde imza ve mühür olarak bu ifadeleri kullanmaktadır. Kimi hüccetlerde son kısmı Mahruse-i Edirne olarak da geçmektedir.
275 BOA, **İbnü'l-emin,** Ensâb, nr. 21.
276 BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr. 8.

ve Rumeli'de teftişler yapmıştır. Bu teftişlerde, seyyidlerin ellerindeki hüccetlerin kontrolünden sonra sahteliği tespit edilen belgeler yeşil sarıklarla birlikte toplanarak yetkililere teslim edilmiştir.[277] Özellikle II. Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi zamanında nikabete getirilen sistem dâhilinde, müteseyyidlerin bu soya mensubiyeti önlenmiş ve hüccetlerin tarzı için bir standart belirlenerek hamdele ve salvele kısmı Arapça, gerisi Farsça veya Türkçe kaleme alınmaya başlanmıştır.[278]

İlk dönemlerde, İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf tarafından farklı yerleşim birimlerindeki seyyidlerle ilgili problemleri çözmek üzere görevlendirilen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın yanısıra kadılar da siyâdet hücceti düzenleyebilmekteydi.[279] Örneğin, Seyyid Muhammed Muhterem Efendi zamanında Dimetoka Kadısı Molla Mustafa tarafından Seyyid Ahmed ve Seyyid Recep adına hazırlanan hüccete binâen bu kişiler avârız-ı diniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardır.[280] Yine Kırkkilise Kadısı Hamza b. Veli tarafından tanzim edilen bir belgede seyyidliği sabit olmayan Hacı Muharrem'in başına alâmet koymaması karara bağlanmıştır.[281]

Ayrıca ilk dönemlerde kadıların siyâdet hücceti düzenlemesiyle ilgili Ebussuud Efendi şu fetvayı vermiştir:*"Elinde bahrü'l-ensâbdan menkul, mühürlü şeceresi olan Zeyd'in baba ve dedesinden emir/seyyid olduğuna kadı huzurunda mahallesi Hatibi, imamı ve çok sayıda Müslüman şahitlik etse, kadı da şâhitlerin bu şehâdetlerini kabul ederek hükmü sicile kayd etse, Zeyd'in siyâdeti kabul olur mu? sorusuna da'vâ-yı sahîha-i şer'iyyeye binâen sabit oldu ise olur."* cevabını vermiştir. Bu fetva aynı zamanda toplumsal bir gerçeği ortaya koymaktadır. Bu döneme baktığımızda, seyyidlik iddiasında olan insanlar siyâdetlerine delil olacak hücceti almak için kadıya müracaat ediyorlardı. Oysa ki seyyidliği onaylama ve siyâdet hücceti düzenleme yetkisi sadece Nakîbü'l-Eşrâf'ındı. Bu husus atama menşurlarında belirtildiği gibi, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının görevlerinin belirtildiği menşurlarda da açıkça yazmaktaydı. Fakat ilk dönemlerde bu kuralın dışında bazı bölge kadılarının mahkemeye intikal eden durumlarda şahidleri de dinleyerek seyyidlikleri onayladığı ve hüccet düzenlediği olmuştur.

277 Teftiş defterleri için için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 19, 24, 25, 26, 27, 30; Ayrıca bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri,** nr. 19, vr. 2a; nr. 27, vr. 2b, 34b.

278 Uzunçarşılı, **a.g.e**., s. 171; Sarıcık**, a.g.e**., s. 237 vd.

279 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın düzenlediği hüccet için bkz., BOA, **İbnü'l-emin,** Ensâb, nr. 18.

280 BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr. 19.

281 BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr. 14. Bu belge Nakîbü'l-Eşrâf müfettişlerinden, seyyidlerin yeşil alâmet bulundurmasından, müteseyyidler ve uydurma bahrü'l-ensablardan söz etmesi bakımından ayrıca önemlidir.

Kadıların böyle bir yetkisi olmadığı belirtildikten sonra bile bazı kimselerin bir takım usulsüzlüklerle hayalî davalar oluşturarak kadıya gittikleri görülmüştür. Örneğin Çankırı'da sülale-i tahireden olduğunu mahkeme ilamıyla ispatlayan Seyyid Ahmed Vehbi Efendi'nin kızı Zeynep Hanım'ın kendisine siyâdet maaşı tahsis edilmesini talep etmesi ilginç bir örnektir. Çankırı'da Perdedar Mahallesi'nde ikâmet eden Sadeddin Beyzâde Raif Bey'in Allah rızası için malından 140 kuruşu, Hz. Peygamber'in soyundan gelen birisine vereceğini adak adamış ve Fatıma Zeynep Hanım'ın seyyide olduğu gerekçesiyle 140 kuruşu kendisine vermiştir. Fakat bir süre sonra Sadeddin Beyzade Raif Bey, Fatma Zeynep Hanım'ın seyyide olmadığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuş ve Fatma Zeynep Hanım mahkeme huzurunda seyyide olduğunu ispat etmiştir.[282] Fatıma Zeynep Hanım'ın gerçekte seyyide olup olmadığını bilemiyoruz. Fakat bu şekilde siyâdetini mahkemede ispatlayarak kadıdan hüccet aldığını ve bunu Şeyhülislâmlığa sunarak kendisine siyâdet maaşı bağlanmasını talep ettiğini görüyoruz.

Sonraki dönemlerde ise mücadele edilmesine rağmen önüne geçilemeyen sahteciliğin, sahte seyyidlerin yani müteseyyidlerin sosyal dengeyi sarsacak şekilde çoğalması ve bunun akabinde vergi gelirlerinin hızla azalması, yönetimin bir takım sıkı tedbirler almasına yol açmıştır. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın atanmasına ilişkin belgelerde, seyyidliğin onaylanmasında sadece İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf'ın yetkili olduğu, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın ve kadıların böyle iddiaları kabul edemeyeceği hassasiyetle vurgulanmıştır.[283] Hatta Ebussuûd Efendi de Şeyhülislâmlığı döneminde kaleme aldığı tarihsiz bir kanunnamede resm-i bennâk vermeyecek olanları sayarken seyyid olarak kabul edilmenin şartını şu şekilde belirtir: "*Seyyid-i sahihü'n-neseb, defterde raiyyet yazılmış fakat onlar, biz seyyidiz diyerek, resm-i bennaklarını verme husûsunda nizâ etseler, eğer ellerinde gerçekten sahihü'n-neseb seyyidler olduğunu gösteren İstanbul Nakîbinden temessükleri ve şeceresi var ise tapu defterinde raiyyet yazıldığına itibâr edilmez. Şâyet temessük ve şecereleri yoksa defter mûcebince resm-i bennakları alınır.*"[284] diyerek, seyyidliğin kabulünde Nakîbü'l-Eşrâf'ın verdiği siyâdet hüccetinin geçerli olacağını bildirmiştir. Muhtemelen bu kanunnâme üstteki fetvadan sonra kaleme alınmıştır.

Seyyidler üzerine adak konusu da fetvalara yansımıştır. Bu konuda Ebussuud

282 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1665, Gömlek nr. 65/2
283 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 189a; nr. 35, vr. 189b.
284 Ebussuud Efendi, **Kanunnâme**, Süleymaniye Kütüb., Esad Efendi Böl., nr. 3762, vr. 62a.

Efendi'nin şu fetvası vardır: "'Zeyd filan fiili işlersem, emirlere beş yüz akçe nezrim olsun dese ve sonra da ahdine muhalefet etse, cebren Zeyd'den beş yüz akçe alınır mı?' sorusuna 'alınmaz, yemin kefaretiyle halas olur.'"[285] cevabını vermiştir. Ebussuud Efendi'ye yöneltilmiş bu mahiyette çok sayıda fetva olup hepsine yemin kefaretiyle kurtulabileceği yönünde cevap verilmiştir. Hatta bir de gayr-ı müslimin nezri sorulmuş ve ona da olumsuz cevap alınmıştır. "'Zeyd-i Yahudi, eğer filan fiili edersem sâdâta şu miktar akçe nezrim olsun dedikten sonra, bahsedilen fiili işlerse sâdât akçeyi alabilir mi?' sorusuna 'alamaz, kâfirin nezri batıldır, nezrin sıhhatinde Müslüman olmak şarttır.'"[286] cevabını vermiştir. Gayr-ı müslimlerin nezir konusu şeriyye sicillerine de yansımıştır.[287]

Sonuç olarak, seyyidliğin bir nevi noter tasdiki sayılan siyâdet hüccetleri kesin bir şekilde müteseyyidleri ortadan kaldırmaya yaramamış, sahte belgeler vasıtasıyla yayılan sahteciliğin önüne tam olarak geçilememiştir. Konuyla ilgili fetvalar, kanunlar ve uygulamalar da yetersiz kalmıştır. Buna rağmen bu tür belgelerin düzenlenmemesi durumunda, işlerin daha bir karışacağı ve içinden çıkılmaz bir hâl alacağı da bir gerçektir. Bu sebeple de yine de siyâdet hüccetleri müteseyyidlerle seyyidleri temayüz ettirmesi bakımından önemli bir rol üstlenmiştir.

1.2.2.2. Siyâdet Hüccetlerinin Düzenlenme Sebepleri

Siyâdet hücceti verilmesinin sebebi hüccetin ihtiyaç ânında ibraz edilmesi içindi.

285 **Fetevâ-yı Ebussuûd**, Beyazıt Kütb., nr. 2757, vr. 87a; **Ebussuûd Efendi Fetvâları**, s. 66;

286 **Fetevâ-yı Ebussuûd**, Beyazıt Kütb., nr. 2757, vr. 87a; **Ebussuûd Efendi Fetvâları**, s. 97; krş., "Zeyd-i yahûdî eğer falan fiili edersem sâdâta şu miktar akçe nezrin olsun dedikten sonra fiili mezbûru işlese emirler akçeyi alabilir mi? el-Cevâb: Alamazlar, kâfirin nezri batıldır. Sıhhat-ı nezirde İslâm şarttır. Ebussuud." Bkz., Velî b. Yusuf, **Mecmû'atü'l-Fetâvâ**, vr. 66a; Düzdağ, **a.g.e**., s. 93.

287 Nezir konusu ile ilgili Üsküdar Şeriyye sicillerinde bir hayli örneğe rastladık. Sicil kaydı şöyledir: "Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki; Karye-i Çengel'den Manol Veled-i Doğan'ın nefsinden kefil taleb olundukda Dimitri veled-i- Marko kefil-i bi'n-nefs olup ve mezbûr Manol şart idüp dedi ki; eğer târîh-i kitâbdan üç güne değin gelmezsem nakîbü'l-eşrefe beş yüz akçe nezrim olsun dedükde mezbûr, Muhzır Bali talebiyle kazıyye alâ vukû'ıhî tescil olundu.Şuhûdü'l-hâl: Şuhûd-i mezkûre. Evâhir-i Zilhicce 938". bkz. **Üsküdar Şeriyye Sicili**, nr. 8, vr. 22b, 2. Kayıt; "Sebeb-i tahrîr-i sicil budur ki bundan akdem Sürgünler kethüdâsı Nikola'nın Emir b. Çepni'ye mala kefîl olduğundan bin dört yüz akçe zimmetinde sâbit olmuştu. Hâliyâ yedi yüz akçesini gönderüp ve kefîl olduğu Kosta b. Yorgi dahi getürüp kend[i] yerine habs olunup meblâğ-ı mezbûr yedi yüze dahi mezkûr Nikola kefîl-i bi'l-mâl olup Todora nâm zimmî dahi Nikola'ya kefîl olup sicil olundu.Tahrîren fî evâil-i Rebî'ülevvel li-sene 942. Şuhûdü'l-hâl: Mevlânâ Ramazân, Hamza b. Hızır ve Kâtibü'l-hurûf. Mezkûr Nikola'ya beş gün va'de virilüp, beş gün tamâm olup "gelmezsem Nakîb-i Eşref'e beş yüz akçe nezrim olsun" diyücek ikrârın sicil olundu". bkz., **Üsküdar Şeriyye Sicili**, nr. 9, vr. 86a, 1. Kayıt; Vech-i tahrîr-i sicil budur ki Cezire-i Sürh ahâlisi cem' olup ittifâk idüp dediler ki biz bâğlarımızdan hâsil olan hamrımızı satamamamuz bazılarımız yabandan hamr getürürler bize hayfdır dediklerinde yabandan hamr götürüp bey' edenimize nakîb-i eşref'e bin akçe nezîrimiz olup vech-i ta'zir-i şer' oluna deyû şart etdüklerinden papazları ve kethüdâsı râzılar olup mâ-hüve'l-vâki' kayd-ı sicil olundu vaka'a't-tahrîr fî gurre-i Cemaziye'l-evvel sene 975 Şuhûdü'l hâl:" bkz., **Üsküdar Şeriyye Sicili,** nr. 31 vr. 33a, 1. kayıt

Seyyidlere vergi konusunda sağlanan bir takım imtiyazlardan dolayı bazen yerel idarecilerle sıkıntıların yaşandığı da oluyordu. Siyâdet hücceti yerel yöneticilerin vergi konusunda tazyikinde delil olarak kullanılmaktaydı. Çünkü elinde hücceti bulunan kişinin seyyidliği hukuken sabit oluyordu. Hatta siyâdet hüccetlerinde zikredilen "ekâbir-i izâm ve ayan-ı kirâmın" seyyidlere hürmet edilmesi tavsiyesi de, muhtemelen bu kişilerin vergi toplama işinde halkla kadı arasında aracı konumunda bulunmalarından kaynaklanıyordu. Zaten Şûrâ Suresi 23. ayet de seyyidlere hürmetin delili olarak kabul edilmekteydi. Üst düzey devlet görevlilerinin seyyidlere hürmet edip saygı göstermesi neticesinde şüphesiz halk da bu kimselere saygı gösterecekti.

Siyâdet hücceti düzenlenmesinin en önemli sebebi ise şüphesiz müteseyyidlikle mücadeleydi. Çünkü zamanla müteseyyidliğin hızla yayılması, neticede devletin çok sıkı tedbirler almasına ve sık sık teftişler yaptırmasına sebep olmuştur.[288]

Düzenlenen siyâdet hüccetlerinde verildiği tarihin gün, ay, yıl olarak yazılması, şühûdü'l-hâlde (davanın şahitleri kısmında) "seyyidlik davasına" şahidlik eden ve aynı zamanda seyyidlerle ilgili bilirkişi vazifesi gören seyyid ve şeriflerin isimleri, baba adları ve ikamet mahallerinin belirtilmesi ve bu belgelerin biri Nakîbü'l-Eşrâf Defteri'nde diğeri de seyyidin kendisinde bulunacak şekilde iki nüsha olarak kaydedilmesi teftişlerde büyük kolaylık sağladığı gibi, bugün için de hâlâ önemini muhafaza etmekte olup, geleceğe de yatırım yapan Osmanlı Devleti'nin o dönem içerisinde soyuna seyyidlik hücceti verdiği kimseleri bulmakta büyük kolaylık sağlamaktadır.

1.2.3. Farsça, Arapça ve Osmanlıca Siyâdet Hüccetleri

Osmanlı Devleti'nde bir kimsenin seyyidler sınıfına dâhil olabilmesi, onlara tanınan maddî ve manevî ayrıcalıklardan yararlanabilmesi için siyâdetini Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda şahitlerle ispatlaması gerekmektedir. Nakîbü'l-Eşrâf'ın seyyidlik veya şeriflik iddiasının kabulünde iki temel şartı vardır: Birincisi şahitlerin o kişinin siyâdetini doğrulaması, ikincisi de aile üyelerinin ellerinde, önceki Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından verilen hüccetin bulunmasıdır.

Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâfları Farsça, Arapça ve Türkçe siyâdet hüccetleri düzenlemişlerdir.

288 Bu konu tezimzin müteseyyidlik bölümünde tafsilatlı anlatılmıştır.

1.2.3.1. Arapça Siyâdet Hüccetlerine Örnekler

Siyâdet Hüccetinin Okunuşu[289]

İstanbul Sarı Musa Mahallesi'nde sâkin Zâtî bin Seyyid Abdülganî'nin siyâdetini mübeyyin Nakîbü'l-Eşrâf Hüseyin bin Yusuf el-Hüseynî tarafından verilen Arabiyyü'l-ibâre hüccetin değerlendirmesini yapalım.

Hüve'l-Ğaniyyü'l-Muğnî'l-Mu'în.

Bismillâhi teyemmünen bi-zikrihi'l-Celîl.

Vazuha 'indî sübûtü sıhhati mazmûni hâzihî'l-vesîkati'l-münîfe.	*Hakemtü bi-enne sâhibehâ seyyidün mine's-sâdâti'l-'aliyyeti'ş-şerîfe.*
Ve ene efkaru ibâdillâhi'l-Ganî, Hasan b. Yûsuf el-Hüseynî.	*en-Nakîbü li'l-eşrâf, fi'l-emsâri ve'l-etrâf.*
Bi-emri's-Sultan İbnü's-Sultan Sultan Murad Hân.	*Yesserallâhu cemî'a murâdâtihi fî külli hînin ve ân.*

[Mühür]: el-Vâsik bi'l-Meliki'l-Ganî, Hasan b. Yûsuf el-Hüseynî

El-Hamdü lillâhi'l-'Alîm, ellezî enbete şecerate's-siyâdeti min arzı's-sa'âdeti bi'n-nadrati ve'l-behâ', muhdarraten min eseri feyezâni'l-mâ', el-Hakîm, ellezî esbete bihî neseben ve sıhrâ, fe-sârat ke-şeceratin tayyibetin aslühâ sâbitün ve fer'uhâ fi's-semâ'. Ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ men istafâhü bi'n-nesebi'l-a'lâ ve'l-hasebi'l-esnâ ve 'alâ sâiri'r-rusüli ve'l-enbiyâ' ve 'alâ âlihî ve ashâbihi'l-berarati'l-etkıyâ.

Emmâ ba'dü: fe-hâzihî hüccetün sahîhatün şer'iyyetün, yu'ribu mazmûnuhâ ve yüşribu meknûnühâ, 'an zikri mâ şehide fî meclisi'ş-şer'i'ş-şerîf ve mahfili'd-dîni'l-münîf, er-racülâni'l-âdlâni'l-med'uvvân, bi's-Seyyid Mehmed b. es-Seyyid Mustafa ve İsa b. Mustafa, bi-mahzarin mine'l-hasmi'ş-şer'î, gıbbe'd-da'vâ ve'l-istişhâdi's-sahihayni'ş-şer'iyyeyn, es-sâdıreyni an hâmili hâze'l-kitâb, es-Seyyid Zâtî b. es-Seyyid Abdülganî b. es-Seyyid Yûsuf, es-sâkin el-ân fî mahalleti Sarı Musa min mahallâti Kostantîniyyeti'l-Mahmiyye ve ceddühû es-Seyyid Yusuf, lâ şübhete fî siyâdetihim ve ittisâlihim ile'l-ırki't-tâhir ve siyâdetühüm şâyi'un ve ma'rûfun beyne'n-nâs, ilâ'ş-şâyi' hâza'l-kitâb şehâdeten sahîhaten makbûleten mer'iyyeten gıbbe riâyeti cemî'i şerâiti'l-kabûl, ani't-tezkiyeti ve't-ta'dili'l-makbûl, fe-hakeme'l-hâkim, es-Seyyid en-Nakîb, el-âlimü'l-fâdıl el-muvakkı'a'lâhu, dâme fazluhû ve a'lâhu, bi-sıhhati siyâdeti es-Seyyid Zâti el-mefsûr, bi-avni'l-Meliki'l-Gafûr, bi-mûcebi şehâdetihimâ hükmen şer'iyyen, sümme cevveze'l-

289 BOA, **İbnü'l-Emin**, Ensâb, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 20.

hâkimü'l-mûmâ ileyh, en'amellâhu Teâlâ aleyh ve ahsene ilâ ebeveyh, vaz'a'l-alâmeti alâ ra'sih.

Cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis ve'l-işrîn, Cemâziye'l-âhir min şühûri sene selâse ve semânîn ve tis'a mie.

Şühûdü'l-hâl:

Es-Seyyid Ferruh b. es-Seyyid Mehmed

es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Mehmed

es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Pîr Gâib

es-Seyyid Cemal b. es-Seyyid Mahmud

es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Cemal

Ve gayruhum mine'l-hâzırîn.

Siyâdet Hüccetinin Tercümesi[290]

Ganî, Muğnî ve Muîn O'dur.

Yüce zikriyle bereketlenmek için Allâh'ın adıyla.

Benim yanımda bu yüce vesîkanın sahîh olduğu açıkça ortaya çıkmıştır.	*Bu vesîkanın sahibinin yüce, şerefli seyyidlerden bir seyyid olduğuna hükmettim.*
Ve ben Ganî olan Allâh'ın en fakîr kulu Hasan b. Yûsuf el-Hüseynî'yim.	*Şehirlerde ve etrafta Nakîbü'l-Eşrâf.*
es-Sultan İbnü's-Sultan Sultan Murad Hân'ın emriyle.	*Allah her zaman ve ânda onun murâdlarını kolaylaştırsın.*

[Mühür: Melik ve Ganî olana güvenen Hasan b. Yûsuf el-Hüseynî]

Hamd; Allah'a mahsustur. O, Alîm'dir ki seyyidlik ağacını, parlak ve zarif bir şekilde, suyun taşması sonucunda yeşil olarak, saadet toprağından bitirmiştir; ve Hakîm'dir ki onunla nesep ve akrabalık bağlarını sabit kılmıştır da; kökü sâbit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibi olmuştur. Salât ve selâm, en yüce nesep ve en üstün soyla seçtiği peygamberinin, diğer rasûl ve nebîlerin, onun hayır ve takva sahibi âl ve ashâbının üzerine olsun.

İmdi: Bu, şer'î ve sahîh bir hüccettir. Onun mazmûnu açıkça ve meknûnu dolaylı

290 BOA, **İbnü'l-Emin**, Ensâb, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 20.

olarak şunun zikrini ifade eder ki, şerefli şeriat meclisinde ve yüce din mahfilinde, bu belgeyi taşıyan, kendisi ve dedesi Seyyid Yusuf şu anda Kostantiniyye-i Mahmiyye'nin mahallelerinden Sarı Musa Mahallesi'nde oturan Seyyid Zâtî b. Seyyid Abdülganî b. Seyyid Yûsuf'un açtığı sahih ve şer'î dava ve şahid talebinden sonra, şer'î hasmın huzurunda, Seyyid Mehmed b. Seyyid Mustafa ve İsa b. Mustafa diye çağrılan iki âdil erkek, tezkiye ve makbul tadîlden ibaret olan bütün kabul şartlarına riâyet edildikten sonra:"Onların seyyidliklerinde ve temiz soya bitişik olduklarında hiçbir şüphe yoktur. Onların seyyidlikleri insanlar arasında yaygındır ve bilinir." diye sahih, makbul ve mer'î bir şehadette bulunmuşlardır. Onların şehadetleri mucebince, seyyid, nakîb, âlim, fâzıl, yukarıda imzası bulunan hâkim -fazîleti ve yüceliği dâim olsun- adı geçen Seyyid Zâtî'nin seyyidliğinin sahih olduğuna şer'an hükmetmiş ve sonra da adı geçen hâkim -Allah Teâlâ ona inâmda bulunsun ve anne babasına ihsân eylesin- onun başına (seyyidlik) alâmeti koymasına izin vermiştir.

Bu (dava) 25 Cemâziyelâhir 983 günü meydana gelmiş ve yazılmıştır.

Şuhûdü'l-hâl:

Es-Seyyid Ferruh b. es-Seyyid Mehmed

es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Mehmed

es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Pîr Gâib

es-Seyyid Cemal b. es-Seyyid Mahmud

es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Cemal

Ve gayruhum mine'l-hâzırîn.

Osmanlı Devleti'nin III. Nakîbü'l-Eşrâfı Hasan b. Yusuf el-Hüseynî'nin Seyyid Zatî b. Seyyid Abdülganî'nin seyyidliğini onayladığı 25 Cemâziyelâhir 983 tarihli siyâdet hüccetini şu şekilde kısımlara ayırabiliriz:

"Hüve'l-ganiyyü'l-mu'în, Bismillahi teyemmünen bi-zikrihi'l-celîl"[291] ifadeleriyle başlanan hüccetin sol üst köşesinde, "Bu yüce şecerenin muhtevasının kesinliği nazarımda açıklığa kavuştuğundan dolayı, bu hüccetin sahibinin şerefli seyyidlerden olduğuna

291 Siyâdet hüccetlerine bu ifadeyle başlanmaktadır. Mânâsı: "Celil olanın zikrini mesud ve uğur kabul ederek Allah'ın ismiyle başlarım"dır. Fakat sadece besmeleyle başlanan hüccetler de vardır.

hükmettim.[292] Sultanoğlu sultanoğlu Sultan Murat Han'ın[293] -Allah onun isteklerine kavuşmayı her zaman kolaylaştırsın- emriyle bütün belde ve şehirlerin seyyidlerine nakîb olan Allah'ın kullarının en muhtacı Hasan b. Yusuf el-Hüseyni" ifadesi bulunmaktadır.

Hüccetin birinci bölümü olan davet rüknünde, "Hamd, her şeyi en iyi bilen, uçsuz bucaksız ilim sahibi, saadet diyarından seyyidlik ağacını, hikmet dolu sudan parlak ve zarif bir şekilde bitiren, bu ağaç ile de nesep ve akrabalıkları sabit kılan Allah'a mahsustur. Bu, kökleri yerin derinliklerinde, dalları ise göklerde olan bir ağaç hâlini almıştır. Salât ve selâm onun, en yüce neseb ve en üstün soy sebebiyle seçtiği peygamberine, diğer peygamber ve elçilere, hayır ve takva sahibi yakınları ve sahabileri üzerine olsun." ifadeleri yer alır.

Hüccetin düzenlenme sebebi ve konusunun yer aldığı metin bölümü ise şöyledir: "Sözün özü, bu hüccet, şer'-i şerife uygun olarak şu anda İstanbul'da Sarı Musa Mahallesi'nde ikamet eden ve bu hücceti elinde bulunduran Seyyid Yusuf oğlu Seyyid Abdülganî oğlu Seyyid Zatî'ye, Mustafa oğlu Muhammed ve Mustafa oğlu İsa adında iki adil şahidin şehadetlerine dayanarak düzenlenmiş, meclis-i şer'-i şerif ve mahfel-i dîni münifde şahidlerin şehadetleriyle tespit edilen, muhtevası şer'î ve sahîh bir hüccettir. Dedesi Seyyid Yusuf'un siyâdeti ve ırk-ı tahire ittisalinde hiçbir şüphe yoktur. Onların seyyid oluşları, bu hüccetin yazıldığı âna kadar, tezkiye ve tadil bakımından makbuliyeti için gerekli bütün şartlar yerine getirilmek suretiyle, makbul ve sahih şahidlerin şehadetleriyle sabit ve halk arasında maruftur. Dinlenen iki şahidin şehadetlerine dayanarak, âlim, fazıl ve metnin üzerinde onayı/imzası bulunan hâkim/Nakîbü'l-Eşrâf – fazilet ve üstünlüğü daim olsun- Allah'ın inayetiyle Seyyid Zatî'nin siyâdetinin sahihliğine şer'î bir hükümle karar verdi. Bunun üzerine adı geçen hâkim/Nakîbü'l-Eşrâf -Allah ona inâm ve anne babasına ihsan eylesin- bu kişinin başına alâmet koymasına[294] izin vermiştir. Bu siyâdet hücceti bu şekilde kararlaştırılmış ve 25 Cemaziyelâhir 983 tarihinde yazılmıştır."

"Şühûdü'l-hâl

---

292 Daha önceki tarihli hüccetlerde "yazıldı" ifadesi kullanılmakta iken artık "hükmettim" ifadesi kullanılmaktadır.

293 Sultan III. Murad (982-1003/1574-1595)'dır.

294 III. Nakîbü'l-Eşrâf Hasan b. Yusuf el-Hüseynî'den itibaren hüccetlerde "başına alamet koyması"na cevaz verildiği ifadesi yer almaktadır. Daha sonraki tarihlerde de hüccete "alamet-i hadra" yani "yeşil alamet" tabiri eklenmiştir.

es-Seyyid Ferruh b. es-Seyyid Mehmed

es-Seyyid Ali b. es-Seyyid Mehmed

es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Pîr Gâib

es-Seyyid Cemal b. es-Seyyid Mahmud

es-Seyyid Hasan b. es-Seyyid Cemal

Ve gayruhum mine'l-hâzırîn."

Sonuç bölümü olan şühûdü'l-hâldeki tüm şahidlerin seyyid olduğu da dikkatimizi çekmektedir.

Nakîbü'l-Eşrâflığın zamanla müesseseleşmesiyle birlikte hüccetlerin tarzlarında da bir takım değişiklikler ve ilaveler olmuştur. Seyyidlik iddiasıyla siyâdet hücceti talebinde bulunan ve Nakîbü'l-Eşrâflığa müracaat eden kişinin soyundan birisi, önceki dönemlerde hüccet almış ise bu kişi de aynı hücceti delil gösterebilmekteydi. Aynı şekilde hüccet içerisinde "dedesinin isminin önceki Nakîbü'l-Eşrâf'ın defterinde veya Defter-i Hâkânî'de bulunduğundan" siyâdetine karar verildi ifadesi geçmektedir. Ayrıca siyâdet hüccetlerini muhtevi defterlerden kendisine atıf yapılan hücceti de bulabilmekteyiz.

Yine ilk iki Nakîbü'l-Eşrâf'ın düzenlediği hüccetlerde, seyyidliğinden dolayı ekâbir-i izâm ve ayan-ı kiramın seyyidlere hürmet etmesi istenmekteyken, sonrasında tüm halkın "ırk-ı tahire" intisabından dolayı adı geçen seyyide hürmet etmesi istenmektedir. Seyyidlerin halktan ayrılmaları için yeşil sarık taşıma imtiyazları da aynı şekilde hüccetlerde zikredilmeye başlanmıştır.

1.2.3.2. Farsça Siyâdet Hüccetlerine Örnekler

Seyyid Gazi bin Seyyid Zeynelâbidin el-Kayseriyyevî'nin siyâdetini mübeyyin, Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi tarafından verilen Fârisiyyü'l-ibâre hüccetin değerlendirmesini yapalım.

Farsça Siyâdet Hüccetinin Okunuşu[295]

Bismillâhî teyemmünen bi-zikrihi'l-Celîl

295 BOA, **İbnü'l-Emin**, Ensâb, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 10.

Hurrarahû ekallu ibâdillâhi'l-Ganiyyi'l-Hasîb Mehmed Muhterem b. Seyyid Tâceddin Ali el-Hüseynî en-Nakîb bi-Mahrûseti Kostantıniyye sânehallâhû ani'l-beliyye.

[Mühür]: el-Mütevekkil ale'llâhi'l-Meliki'l-Hasîb abdühû Mehmed Muhterem b. Ali el-Hüseynî en-Nakîb

El-Hamdü lillâhi'l-'Alîm, ellezî enbete şecerate's-siyâdeti min arzı's-se'âdeti bi'n-nadrati ve'l-behâ', muhdarraten min eseri feyezâni'l-mâ', el-Hakîm, ellezî esbete bihî neseben ve sıhrâ, fe-sârat ke-şeceratin tayyibetin aslühâ sâbitün ve fer'uhâ fi's-semâ'. Ve's-salâtü ve's-selâmü 'alâ men istafâhü bi'n-nesebi'l-a'lâ, ve'l-hasebi'l-esnâ, ve 'alâ sâiri'r-rusuli ve'l-enbiyâ' ve 'alâ âlihî ve ashâbihi'l-berarati'l-etkıyâ.

Ba'd ez hamd-i Melik ve Vedûd ve vürûd-ı tahiyyet ve durûd-ı i'lâm-ı meşâhir-i havâs ve cemâhiyir-i avâm mî kerde end mûceb-i tahrîr-i kalem ve tastîr-i în rakm ân est ki cenâb-ı siyâdet-münkabet şerâfet-menzilet Seyyid Gazi b. Seyyid Zeynelabidin Kayseriyyevî isbât-ı neseb-i şerîf-i hud râ der-mecma'a-i sâdât ve eşrâf bi-şühûd-ı mu'addel ve müzekki nemûd ve çûn ber-muktezâ-yı şeriat-ı garrâ ez şâyibe-i kizb u hilâf müberrâ bûd hükm-i şer'î ber-sübût-ı sıhhat-i neseb-i o kerde şud ve în çend kelime ber-sebîl-i hüccet-i merkûm kerdîd mütevakkî' ân ki sâdât-ı izâm ve eşrâf-ı kirâm tarîka-i i'zâz u ihtirâm seyyid-i mezkûr râ mer'î dârend ve iânet-i müşârün-ileyh râ ez levâzım-ı mürüvvet-i dinî ve uhuvvet-i yakînî şumârend

Cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-işrîn min şehri Zilhicce sene erba'a ve erba'îne ve tis'a mie

Şühûdü'l-hâl:

Seyyid Mehmed b. Seyyid Yahya es-Seyyâf

Seyyid Osman b. Seyyid Ahmed el-Hatîb

Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed el-Meşhedî

Şerif Piri b. Mehmed el-İstanbûlî

Seyyid Cafer b. Seyyid Ali el-Balıkesrevî

Farsça Siyâdet Hüccetinin Tercümesi[296]

296 BOA, **İbnü'l-Emin**, Ensâb, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 10.

Bismillâhî teyemmünen bi-zikrihi'l-Celîl

Hurrirahû ekallu ibâdillâhi'l-Ganiyyi'l-Hasîb Mehmed Muhterem b. Seyyid Tâceddin Ali el-Hüseynî en-Nakîb bi-Mahrûse-i Kostantıniyye sânehallâhû anhu'l-beliyye

Hamd; her şeyi bilen, saadet diyarından seyyidlik ağacını, hikmet dolu sudan parlak ve zarif bir şekilde bitiren, bu ağaç ile de nesep ve akrabalık bağlarını sabit kılan Allah'a mahsustur. Bu ağacın kökleri yerin derinliklerindedir, dalları ise göklere kadar uzanmıştır. Salât ve selâm onun, en yüce nesep ve en üstün soy sebebiyle seçtiği peygamberine, diğer peygamber ve elçilere, hayır ve takva sahibi yakınları ve sahabileri üzerine olsun.

Melik ve Vedud olan Allah'a hamd ve tahiyyat ve selâmı sunduktan sonra havassın meşhurlarını ve avam topluluklarını çekip çeviren, kalemin yazış sebebi ve satırların kaleme alınış sebebi budur ki; Seyyid Gazi b. Seyyid Zeynelabidin Kayseriyyevî kendi nesebini adil ve tezkiye edilmiş kişilerin şehadetiyle seyyidler ve şerifler topluluğu içerisinde ispatlamıştır. Bundan dolayı şeriat-ı şerife-i garra üzerine yalan ve hilaf şâyi'asından uzak, mezkûrun seyyidlik nesebinin sahîh ve sâbit olduğu karara bağlanmıştır. Ve hüccete şunlar yazılmıştır: seyyidlerin önde gelenlerine ve saygı değer şeriflere gösterilen izzet ve ikramın bu kişiye de gösterilmesi gerekir, ayrıca adı geçen seyyide yardımcı olmak dini mürüvvetin ve uhuvvetin gereğidir. Bu hüccet 27 Zilhicce 944 tarihinde yazılmıştır.

Şuhûdü'l-hâl:
Seyyid Mehmed b. Seyyid Yahya es-Seyyâf
Seyyid Osman b. Seyyid Ahmed el-Hatîb
Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed el-Meşhedî
Şerif Piri b. Mehmed el-İstanbûlî
Seyyid Cafer b. Seyyid Ali el-Balıkesrevî

1.2.3.3. Osmanlıca Siyâdet Hüccetlerine Örnekler

Daha önce de bahsi geçtiği üzere, ilk dönemlerde, İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf tarafından farklı yerleşim birimlerindeki seyyidlerle ilgili problemleri çözmek üzere görevlendirilen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın yanısıra kadılar da siyâdet hücceti

düzenleyebilmekteydi.[297] Örneğin, Seyyid Muhammed Muhterem Efendi zamanında Dimetoka Kadısı Molla Mustafa tarafından Seyyid Ahmed ve Seyyid Recep adına siyâdet hücceti düzenlenmiş ve bu kişiler avârız-ı diniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf tutulmuşlardır.[298] Yine Kırkkilise Kadısı Hamza b. Veli tarafından tanzim edilen bir belgede seyyidliği sabit olmayan Hacı Muharrem'in başına alâmet koymaması karara bağlanmıştır.[299] Ebussuûd Efendi'nin fetvasında da bu hususu görebilmekteyiz: "Elinde Bahrü'l-Ensâbdan menkûl, mühürlü şeceresi olan Zeyd'in eben an ced emir/seyyid idiğüne kadı huzurunda mahallesi hatibi ve imamı ve nice Müslümanlar şehâdet eyleseler, kadı dahi şehâdetlerin kabul edip sicil olunduysa, Zeyd'in siyâdeti sabit olmuş olur mu? El-cevâb: Da'vâ-i sahîha-i şer'iyeye binâen sabit oldu ise olur." demiştir.[300]

Fakat düzenlenen bu hüccetler, Nakîbü'l-Eşrâf'ın düzenlediği siyâdet hüccetinden farklı olup kadıların gördükleri davalar neticesinde tuttukları hüccet tarzındadır.[301] Özellikle hamdele ve salvele bölümleri kadıların düzenlediği hüccette yer almaz. Hüccete "…sebeb-i tahrîr-i kitâb…" şeklinde başlanarak konuya girilir. Şunu da belirtmeliyiz ki, Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi zamanında İstanbul dışındaki yerlerde siyâdet teftişi[302] için gönderilen görevliler bulunduğu gibi kadılara da bu görevin verildiği olmuştur. Örneğin evasıt-ı Zilkâde 976/1569 tarihinde Bursa'da ikamet eden Seyyid Ahmed b. Seyyid Hüseyin'in siyâdetini teftiş için Seyyid Ahmed ve Seyyid Muharrem Çelebi görevlendirilmiş, yapılan teftişte adı geçenin seyyid olduğuna karar verilip sicile kayd olunmuştur.[303]

Kadıların düzenlediği hüccetler aslında seyyidlik şeceresini onaylamak için değil; seyyidlere tanınan haklardan yararlanmak isteyenlerin veya seyyid olduğu halde elinde siyâdet hücceti olmayanların özellikle vergi konusunda yerel yöneticilerle sürtüşmeleri sonucu mahkemeye intikal eden davalarıdır. Zaten kadıların verdiği hüccetler

297 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın düzenlediği hüccet için bkz., BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr. 18.
298 BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr. 19.
299 BOA, **İbnü'l-emin**, **Ensâb**, nr. 14. Bu belge Nakîbü'l-Eşrâf müfettişlerinden, seyyidlerin yeşil alâmet bulundurmasından, müteseyyidler ve uydurma bahrü'l-ensablardan söz etmesi bakımından ayrıca önemlidir.
300 M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, 1983, s. 83.
301 Örnek olarak bkz., BOA, İbnü'l-emîn, **Ensâb**, nr. 8; Ensâb, nr. 19.
302 Bu uygulamayı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atamasının da ilk nüvesi kabul edebiliriz. Fakat henüz Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı unvanı kullanılmamaktadır.
303 BOA, **İbnü'l-emîn**, **Ensâb**, nr. 8. Bu uygulamanın aynı nakîb döneminde devam ettiği görülmektedir. Bkz., **İbnü'l-emîn**, **Ensâb**, nr. 19; **İbnü'l-emîn**, **Ensâb**, nr. 14.

incelendiğinde kadıların düzenlediği diğer şer'î belgelerle uyumlu olduğu anlaşılır. Örneğin Dimetoka'nın Beyli köyünde ikamet eden Seyyid Ahmed ve Seyyid Receb isimli şahıslar, hâne-i avarızdan sayılarak kendilerinden vergi talep edilmiştir. Fakat şahıslar seyyid oldukları için bu vergiden muaf olduklarını ve vermeyeceklerini belirtmeleri üzerine durum Dimetoka kadısına gitmiştir. Sonuçta seyyidliklerine karar verilerek avârız-ı divâniye ve tekâlifi örfiyeden muafiyetleri belirtilmiştir.[304]

Farklı bir örnek ise İbrahim b. Mahmud Fakih'in anne tarfından seyyid olduğunu ve soyunun Seyyid İbrahim b. Bahaeddin'e ittisalini, şahidlerin şehadetleriyle Ernenek Kadısı Hacı Muhammed'in huzurunda ispatlayarak ihtiyaç hâlinde delil olarak kullanılmak üzere kendisine hüccet verildiği bildirilen kayıttır.[305] Bu hücceti tahlil ettiğimizde Nakîbü'l-Eşrâflar'ın verdiği siyâdet hüccetinden farklı ve kadıların düzenlediği şer'î vesikalar tarzında olduğu görülecektir. Zaten "ihtiyaç anında hüccet olarak kullanılması" ifadesiyle de vergi muafiyeti için kullanılacağı açıktır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kadı huzurunda seyyidlik ispat edilerek hüccet alınabilmekteydi. Fakat bu hüccetlerin düzenlenme tarzı, şühûdü'l-hâli nikâbet meclisinden verilenlerden farklıydı. Nakîbü'l-Eşrâf'ın başkanlığındaki seyyidliğin onaylandığı nikâbet meclisinde şahidlerin tamamı bilirkişi mahiyetindeki seyyidlerden oluşmaktaydı. Suiistimallerin artması neticesinde bu uygulama kaldırılarak seyyidliği onaylama yetkisi sadece Nakîbü'l-Eşrâf'a tahsis edilmiştir.

1.3. NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLAR'IN MAİYYETLERİ

Bu başlık altında Nakîbü'l-Eşrâflık taşra teşkilatında görevli Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları, alemdar ve Nakîbü'l-Eşrâf Çavuşlarının görevleri açıklanacak, ayrıca Osmanlı Devletinde görev yapmış tüm Nakîbü'l-Eşrâfların listesi verilecektir.

1.3.1. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Görevleri

Görevlerini yerine getirmek üzere İstanbul'a Nakîbü'l-Eşrâf; eyalet, sancak veya kazalara ise Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları atanmaktaydı.[306] İlmiye sınıfından ve sâdâttan seçilen bu kaymakamların *kadılık, müftülük* gibi görevlerinin yanısıra çeşitli tarikatların

304 BOA, **İbnü'l-emîn**, **Ensâb**, nr. 19.
305 BOA, **İbnü'l-emîn**, **Ensâb**, nr. 12.
306 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları için bkz., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, 35 ve 36.

şeyhlikleriyle ilgili vazifeleri de bulunmaktaydı. *Ehl-i Hiref* olarak bilinen zanaatkârların idaresi de Tanzimat'a kadar (3 Kasım 1839) Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına bağlıydı.[307] Ehl-i Hiref 1858 yılında ziraat müdürlüğüne bağlanmışsa da,[308]devlet daha sonra tanzimatla yapılan bu değişikliğin faydalı olup olmadığını tahkik etme gereği duymuştur.[309] Erbâb-ı hıref ve sanayi'nin idaresinin ve ehl-i hiref arasında meydana gelen davaların hal ve faslında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı görevli bulunurken, Tanzimatın ilanıyla bu görev aynı zamanda meclis azası da olan ziraat müdürüne verilmiştir. Erbab-ı hıref ve sanayi'nin idaresinin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamından alınarak ziraat müdürlüğüne verilmesinin tanzimat gereği olduğu ve aynı zamanda ziraat müdürünün meclis azası olması hasebiyle bu değişikliğin daha uygun olacağı düşünülmüştür.[310]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları nakîblik vasfına uygun, halkın itibar ettiği ve sözü geçen seyyid aileler arasından seçilmiştir. Göreve kabul edilenler de, genelde çok uzun süre bu vazifede kalmışlar, ancak haklarında herhangi bir şikâyet olduğunda veya Ehl-i sünnete muhalif davranışlarda bulundukları tespit edildiğinde görevlerinden alınmışlardır.[311] Tanzimatın ilanıyla azınlıklara sağlanan haklarla birlikte, diğer dinlerin ruhanî liderleri münavebeli olarak idare mahkemelerinde görevlendirilmeye başlanmıştır. Buna paralel olarak Tanzimattan sonra Nakîbü'l-Eşrâflar'ın idare mahkemelerinde görevlendirildiği de görülmektedir.[312] Ayrıca mahkemelerde de güvenilir bilirkişi mahiyetinde şühûdü'l-hâl olarak görev yapıyorlardı. İdari meclislerde de görev alıyorlar ve önemli toplantılara katılıyorlardı. Örneğin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları vilayet idare meclisi tabii üyesi olduğundan, Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının da durumunun aynı olduğu gerekçesiyle idare meclisinde görevlendirilmesi gerektiği Diyarbakır vilayetine bildirilmiştir.[313]

Kaymakamların vakıflardan tevcih edilen türbedarlık ve kapıcılık gibi görevleri de bulunuyordu. Hz. Abbas Türbesinin Türbedarlığı, bâb-ı gayrîsi bevvâblığı ve bazı hidemât-ı malûmesi uhdesinde bulunan Medine Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı, Şeyhü's-sâdât Seyyid Mehmed Cemelü'l-leyl Efendi elindeki senedatı mucibince beratlarının tecdidini talep

307 BOA, **A, MKT.UM**. 331/15.
308 BOA, **A, MKT.UM**. 336/95.
309 BOA, **A, MKT. UM**. 331/15; BOA, **A, MKT. UM**. 336/95; BOA, **A, MKT. UM**. 337/31.
310 BOA, **A.}MKT.UM**., Dosya nr. 337, Gömlek nr. 31, 05/Ca/1275.
311 Bkz., **MŞH., EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98; BOA, **C.ADL,** nr. 1035.
312 BOA., **DH. TMIK**. S. 49/47; **DH. TMIK. S**. 51/66; **DH. MKT**. 1335/103a; **DH. MKT**. 1438/37.
313 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1438, Gömlek nr. 37, 19/Za/1304.

etmiştir. Padişah tarafından, hem Seyyid Mehmed Cemelü'l-leyl Efendi'ye hem de bu tür hizmetleri yerine getirenlere berât verilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir.[314]

Cafer-i Tayyar (r.a.)'ın oğlu Mehmed-i Ensarî'nin Türbedarlığı'nın Mardin Sancağı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Abdülgani'ye tevcih edilerek hâsılatından maaş tahsis edilmiştir.[315] Trablusşam Maarif Encümeni Reisi Mikatizade Şeyh Ali Efendi'ye iki yüz ve Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Ahmed Efendi'ye yüz elli kuruş vilayet evkaf fazlasından maaş tahsis edilmiştir.[316] Kudüs Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyid Ahmed Efendi'ye bölgenin evkaf geliri fazlasından aylık dört yüz kuruş maaş tahsis edildiği görülmektedir.[317] Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına vakıf gelirlerinden maaş tahsis edilmiştir.

Trabzon Müftüsü ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı İmadüddin Efendi'ye Trabzon'daki Gülbahar Sultan Vakfı'nın imamet, cüzhan, devirhan, ihlâs ve Yasinhân cihetleri verilmiştir.[318] Aslında vakfın bu tevcihatı İmadüddin Efendi'nin babası Trabzon Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakam-ı sabıkı Zeynelabidin Efendi'nin uhdesindeydi. Vefatıyla mezkûr cihetler evladına intikal etmiştir.[319]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları bulundukları bölgelerde Nakîbü'l-Eşrâfı temsil ediyordu. Bu sebeple Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının tayin edildikleri yerlerdeki sâdâtın soy silsilesini muhafaza etmek, suç işlediğinde seyyidleri te'dib etmek ve müteseyyidleri tespit ederek merkezdeki Nakîbü'l-Eşrâf'a bildirmek başlıca görevleri arasındaydı. Bölgelerinde seyyidlik iddia edenlerle ilgili takibatta bulunarak, durumu Nakîbüleşrafa bildirir ve gerektiğinde başlarından yeşil sarıkları alınır, dinlemeyenler ise cezalandırılırdı. Şer'iyye Sicilleri'nde, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının, bulundukları bölgelerde siyâdetinden şüphelendiği kişilerden kadı huzurunda nesebini ispatlamasını istediği de görülmektedir.[320] Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının belli dönemlerde kadıyla beraber teftiş yaparak seyyid olmadıkları tespit edilenlerin başlarındaki yeşil sarığı aldığı ve kadının da

314 BOA, **İ..MVL**., Dosya nr. 287, Gömlek nr. 11351, 10/M/1270.
315 BOA, **A.}MKT.MVL**., Dosya nr. 130, Gömlek nr. 9, 27/M/1278.
316 BOA, **EO**., Dosya nr. 963, Gömlek nr. 72168, 20/Z/1314; BOA, **EO**., Dosya nr. 963, Gömlek nr. 72168, 9/M/1315.
317 BOA, **İ..EV.**, Dosya nr. 18, Gömlek nr. 1315/N-01, 2 Ramazan 1315; BOA, **İ_EV,** 1315 N. 2, 30/Ş/1315.
318 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1279, Gömlek nr. 106.
319 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1279, Gömlek nr. 106.
320 Bkz., **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 162, s.234; MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 45b.

durumu Şer'iyye Sicili'ne kaydettiği bilinmektedir.[321]

Aynı zamanda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları gördükleri bu vazifelerin yanında bulundukları bölgelerde oldukça önemli toplumsal bir konuma da sahipti. Örneğin Yezidîler'in askerlik hizmetlerine alıştırılmaları ve topluma kazandırılmalarıyla ilgili görev yapan askerî komisyon yerine 16 Ekim 1891 tarihde Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâfı Hacı Mesud Bey başkanlığında yeni bir heyetin atanması[322] Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının toplum içerisindeki saygın konumunu göstermektedir. Hacı Mesud Bey Diyarbakır'da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olarak görev yapmış,[323] 1910 yılında vefatı üzerine büyük oğlu Bekir Sıdkı Bey bu görevi sürdürmüştür.[324] 1919 ylında yapılan seçimlerde Siverek mebusu seçilmiş ve İstanbul'da meclis-i mebusanın dağılması üzerine Ankara'da toplanan meclise katılmış, 1923 yılına kadar mebusluk görevini sürdürmüştür. Bu tarihten sonra Diyarbak'a dönerek vefatına kadar Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı/nakîblik sıfatıyla vilayet meclisi azalığında bulunmuştur.[325]

Pâyitahta yazılan arz ve şikâyetlerde çoğu zaman Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının isim ve imzası yer almaktaydı.[326] Örneğin, Kastamonu mütesellimi Şerif Mustafa Ağa'nın halktan fazla para topladığı, su-i hâl ve idaresinden bahisle, azledilerek yerine başka bir mütesellimin tayini hakkında ulemâ, sülehâ, hutebâ, sâdât-ı kirâm, Kastamonu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve kadı Seyyid İbrahim Zühdü Efendiler tarafından durum sadarete arz edilmiştir.[327] Kayseri mütesellimi Dergâh-ı âli kapıcı başılarından Musa Ağa aleyhinde İstanbul'da yapılan şikâyetin aslı olmadığı, kendisinin kayseride hüsn-i hizmete bulunduğu hususunda hüsn-i şehadete dair Kayseri Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Emin Efendi sadarete bir arz dilekçesi sunmuştur.[328] Yine Sivas'da yaşanan afet dolayısıyla ahalinin zahirece içinde bulunduğu güç durum ve bazı tekliflere dair idare meclisinin ve Nakîbü'l-

321 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 45b.
322 BOA., **DH. MKT**. 1889/75.
323 Ali Emiri Efendi, **Tezkire-i Şuarâ-yı Amid**, Dersaâdet: Matbaa-i Amedi, 1910/1328, s. 372.
324 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, s. 119.
325 Beysanoğlu, Şevket, **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, San Mat.,Ankara 1997, III/304; Bu aile günümüzde de seyyid ailesi olarak bilinmekte, Nakîbler ailesi olarak isimlendirilmekte ve kendilerine büyük saygı duyulmaktadır.
326 Özkaya, Yücel, **18. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplumsal Yaşantısı**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1985, s. 239-240.
327 BOA, **HAT.**, Dosya nr. 686, Gömlek nr. 33322/F, 29/Z/1239; Benzer arzlar için bkz., BOA, **HAT.**, Dosya nr. 505, Gömlek nr. 24893/C, 29/Z/1239.
328 BOA, **HAT.,** Dosya nr. 498, Gömlek nr. 24415/C, 03/Za/1251.

Eşrâf Kaymakamının raporu sadarete arz edilmiştir.[329]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının seyyidlerin işleriyle ilgilenmenin haricinde bulundukları bölgelerin askeri olarak muhafazasından sorumlu olanlar da vardı. Örneğin, kendisine bağlı üç yüz elli kişilik askerle Mora'da Gördes Kazası'nı muhafaza eden Yenişehir müderrisi ve aynı zamanda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hacı Mehmed, yaşının ilerlemesine istinaden bahsedilen görevi yapamayacağından ömrünün kalan kısmında evladlarıyla beraber Osmanlı Devleti'nin muzafferiyeti ve devletin bekası için dua edeceğinden bahsederek muhafızlık görevinden affını istemiştir.[330] Bu belgede kaymakamın bu görevi üstlenmiş olması kadar ömrünün kalan kısmında devetin bekası için dua edeceğini ve kendisine bu görev verilerek muhafızlık görevinden muafiyetini talep etmiştir.

Sancağın taşınması görevi de kaymakamlara verilebiliyordu. 13 Şaban 1301 tarihinde alem-i şerif'in Hicaz'a götürülmesi işinin Şam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Aclânîzaâde Seyyid Ahmed Efendi'ye verilmiştir.[331] Kastamonu Vilayeti Muhacirin Komisyonu'nun riyaset ve başkitabetinde fahri olarak hizmet eden Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı İbrahim Zühdü Efendi yaptıkları üstün hizmetten dolayı taltif edilmiştir.[332]

Görevini hüsn-i ifa ile yerine getiren kaymakamlara ilmiye rütbeleri tevcih olunuyordu. Suriye Vâliliği'nin teklifi üzerine Suriye Şam-ı şerif ulemasından Kerek Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Takiyyüddinzâde Seyyid Mehmed Edip Efendi'nin hüsn-i hizmetinden dolayı haiz olduğu Edirne Pâyesi bir derece yükseltilmiştir.[333] Yine Karahisarsahib Sancağı'na bağlı Şuhud Nahiyesi Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Şuhudîzâde Seyyid Ali Agâh Efendi, Müderrisînden, Osmanlı Devleti'nin istikbali için duacı, neşr-i ilim ve marifetle meşgul olduğundan dördüncü Rütbeden Mecidi Nişanıyla taltif edilmiştir.[334] Bu bölgenin de ehemmiyetinden bahsedilerek en az aylık bin kuruş maaş bağlanmasını istemektedirler.

Haklarında yolsuzluk iddiaları olan ve tahkikat yapılan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları da vardı. Medine-i Münevvere Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığından infisal

329 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1456, Gömlek nr. 102, 05/S/1305.
330 BOA, **C..AS**., Dosya nr. 25, Gömlek nr. 1109, 19/N/1202.
331 BOA, **İ..DH**., Dosya nr. 1295/4, Gömlek nr. 102172.
332 BOA**, DH.MKT**., Dosya nr. 1364, Gömlek nr. 26, 08/Z/1303; BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1399, Gömlek nr. 77, 19/Ca/1304.
333 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1307, Gömlek nr. 89.
334 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1307, Gömlek nr. 89; Faklı örnek için bkz., **EO**, Dosya nr. 1595, Gömlek nr. 77.

eden Seyyid Ulvi Sakkaf Efendi'nin usûlen muktezi devir ve teslim mu'amelesini ta'lil ve bazı mevâki'-i mübârekeden zâyi olan eşyâlar için tahkikata alınmıştır.[335] *...Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığından bi'l-infisâl hakkında muâmele-i kânûniye ifâ olunacağı sırada Dersaadet'e firar edip Beşiktaş'ta misâfireten ikâmet etmekde olduğu beyân olunan Seyyid Ulvi Sakkaf Efendi'nin Harem-i şerif-i hazret-i Nebevî meşîhat ve müdüriyetinin iş'ârı vechile Hicaz'a iâdesi zımnında icâb edenlere tebligât-ı lâzıme ifâsı ...*[336]

Kısaca özetlemek gerekirse, seyyidler arasından seçilen Nakîbü'l-eşrâf Kaymakamları; kadılık, müftülük, mahkemelerde bilirkişilik, türbedarlık, kapıcılık, cüzhanlık, devirhanlık, ihlas ve yasinhanlık, hatiplik, müderrislik, sancak taşıma ve imamet gibi görevlerde bulundukları gibi, Nakîbü'l-eşrâfı temsil etmeleri bakımından siyâdetinden şüphelendiği kişileri kadı huzuruna çıkartıp nesebini ispatlamasını isteme ve yeşil sarığını alma hususunda da yetkisi vardı.

1.3.1.1. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Seçimi ve Atanması

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının atamaları, Nakîbü'l-Eşrâf'ın arzı üzerine sadrazam buyuruldusuyla yapılmaktaydı.[337] Kaymakamların atama menşûrları görev yapacakları kazanın Şer'iyye Sicili'ne kayd edilerek atama işlemi resmiyet kazanmaktaydı.[338] Merkezde Nakîbü'l-Eşrâf tarafından, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının isimleri, tayin edildikleri tarih, vilâyet veya sancak bilgileriyle birlikte atamalarının tevcih veya ibka mı olduğunu gösteren defterler tutulmuştur.[339] Zira Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları görevlerini güzel bir şekilde sürdürdükleri takdirde her yıl ibkâ fermanı (göreve devam etme) düzenlenerek görev süreleri uzatılmıştır.

Vilayet, sancak veya kazaya Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atanabilmesi için o yerde belli bir seyyid veya şerif yoğunluğunun olması gerekmekteydi. Bazen yoğunluğa göre

335 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2277, Gömlek nr. 128, 26/B/1317; krş., BOA, **EO**, Dosya nr. 1379, Gömlek nr. 103375, 24/Ca/1317; BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2254, Gömlek nr. 83, 02/C/1317; BOA, **DH. MKT**., Dosya nr. 2271, Gömlek nr. 28, 12/B/1317; BOA, **EO**, Dosya nr. 1405, Gömlek nr. 105337, 17/B/1317.

336 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2277, Gömlek nr. 128, 26/B/1317.

337 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atamaları için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 189a.

338 Nakîbü'l-Eşrâf Feyzullah Efendi tarafından Ocak 1702 tarihinde Kütahya Sancağı'ndaki seyyidlere kaymakam olarak atanan Abdülbaki Efendi'nin menşuru için bkz., **Kütahya Şer'iyye Sicilleri**, nr. 1, s. 884. Krş., **Sivas Şer'iyye Sicilleri,** nr. 1, s.353.

339 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, 35 ve 36.

birkaç kazaya tek Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atandığı da oluyordu.[340] Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının ataması, Nakîbü'l-Eşrâf'ın sadrazama arzıyla gerçekleşirdi. Göreve getirilen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları genelde çok uzun süre bu vazifede kalır, ancak haklarında herhangi bir şikâyet olduğunda azledilirdi. Yönetim ve saray çevresiyle kurulan iyi ilişkiler şüphesiz bu göreve gelmede ve görev süresinin uzunluğunda etkiliydi.

Ayrıca sancak ve kazalarda, Nakîbü'l-Eşrâf'ın yetkili vekilleri olan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları, seyyidlerin bütün hal ve hareketlerinden sorumlu oldukları gibi, seyyidlerin de kaymakamlarına tabi olmaları gerekiyordu. Atama menşurlarında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının bölgelerindeki seyyidleri müteseyyidlerden ayırması, cezalandırılmaları gerektiğinde kendisinin tedible ilgilenmesi, yerel görevlilere/ehl-i örfe rencide ettirilmemesi bildirilmektedir. Örneğin Arapgir Kazâsı'na bağlı Nemri ve Bayındır Köyleri'nde ikamet eden İlyas oğlu Seyyid Halil, Abbas oğlu Seyyid Ali ve Aydoğmuş oğlu Seyyid Ahmed'e ehl-i örf tarafından yapılan kanun dışı muamelenin önlenmesi için Nakîbü'l-Eşrâf, Arapgir Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamına bir mektup göndererek kanun dışı uygulamanın giderilmesini istemiştir.[341] Ehl-i örf ile seyyid ve şeriflerin daha ziyade vergi konusunda anlaşmazlıklar yaşadığı belgelere yansımıştır.[342]

Anadolu Kazaskeri tarafından Rodoscuk Kazası'na Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı tayin edilen Allame Efendi'nin görevleri sıralanırken Muhterem Efendi, Malûlzâde Efendi, Mirza Mahdûm Efendi, Abdülkadir Efendi, Emîr Ali Efendi, Gubâri Efendi ve Şerîf Efendi'ye kadarki Nakîbü'l-Eşrâflardan hüccetleri olan gerçek seyyidlere müdahale etmemesi gerektiği, fakat kadı hücceti veya kaymakam tezkiresi ile seyyidlik iddia edenlere ise kesinlikle izin vermemesi tenbih edilmiştir.

Belgede ayrıca ellerindeki hüccetlerin düzmece olmamasına ve kendilerine ait olduğuna da titizlikle dikkat edilmesi istenmektedir. Nakîbü'l-Eşrâflardan Seyyid Mahmûd Efendi, Bağdâdîzâde Efendi ve Yavuz Efendi'den imzasız hüccetleri olanların şayet bu hüccetler daha sonra bahsedilen nakîpler tarafından imzalanmamışsa ensâb-ı meşhûreden birisine ittisâli olup olmadığı tahkik edilmek üzere merkeze/Nakîbü'l-Eşrâf'a gönderilmesi istenmektedir. Belgede dikkatimizi çeken diğer bir husus da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının hiçbir surette seyyidlik iddialarını kabul edemeyeceği buna sadece

340 BOA, **İbnülemin**, **Ensâb**, nr. 658.
341 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 174b.
342 İktisadî muafiyetler bölümünde bu konu ayrıntılı işlenecektir.

İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf'ın yetkili olduğunun özellikle vurgulanmasıdır.

Belgede, bunlardan başka her kimden alınmış olursa olsun temessük/hüccet ibraz edilirse amel olunmayacağı uyarısında da bulunulur. Örneğin Bağdât'tan ve Arap diyarından alınmış uzun ve geniş şecereler, kadıların hüccetleri, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının tezkîreleri her kimin elinde bulunur ise ellerinden temessükleri ve başlarından yeşil sarıkları vakit geçirilmeden alınması gerektiği bildirilir. Kaymakamdan seyyidleri çok sıkı teftiş etmesi, gruba dışarıdan karışmaları engellemesi istenmektedir. Ayrıca kaymakamdan seyyidlere yerel yöneticilerin müdahalesini engellemesi, tedipleriyle de kendisinin ilgilenmesi de istenmiştir. Hz. Peygamber'in soyuna müdahalenin toplumda tepkiye yol açacağı düşüncesiyle seyyidlerin toplum içerisindeki saygınlıklarına zarar verilmemesi için tediplerinin yine kendilerinden olan kaymakamları aracılığıyla icra edilmesi düşünülmüştür. Örneğin Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli, İlbeyli, Gelmüfad, Behrampaşa, Yakacık, Karahisar ve Akdağ Madeni kazalarında bulunan seyyidler için Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı tayin edilen Seyyid Hacı Abdüllatif Efendi'nin görevleri sıralanırken; seyyidlerden cezalandırılmaları gerekenlerin cezasının icrasına nezaret etmesi, seyyidlerden şer'an tahsil edilmesi gereken vergilerin kendisi tarafından tahsil edilmesi, diğer yetkililerin müdahalesine engel olunması; tevcihiyye, arusiyye ve buna benzer bir vergi alınmaması konusunda uyarıldığı görülmektedir.[343] Çırnova Hassı ve tevabii karyeleri Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığının Seyyid İsmail Çelebi'ye tevcih olunduğuna dair Nakîbü'l-Eşrâf Mehmed Said el-Hüseynî imzalı menşurda da kaymakamdan, "arusiye namıyla bir akçesini almayıp aldırmayasınız ve haklarında hukuk-ı şeriyye sabit olduğunda tedib ederek başkasına taciz ettirmeyesiniz" tarzında ikazlar yer almaktadır.[344]

Taşrada seyyidler üzerinde yetkili olan kimseler Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarıydı. Yönetim, görevlendirdiği Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının tayin menşurunda bunu açıkca belirtirdi. Yapılan teftişlerde Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarıyla beraber bölgenin kadısı ve beyi de görev alıyordu. Kaymakam, siyâdetinden şüphelendikleri kişilerden seyyidlik iddialarının ispat edilmesini istiyor, seyyid olmadığı anlaşılanların kadı tarafından Şer'iyye Sicili'ne kayıtları yapılıyor ve yeşil sarıklar toplanıyordu.[345] Teftiş neticesinde hukukî bir durum ortaya çıktığı için kadı bunu sicile kaydediyor ve hüküm resmiyet kazanıyordu.

343 **Sivas Şeriyye Sicilleri**, nr. 1, vr. 353.
344 BOA, **C..ADL**., Dosya nr. 26, Gömlek nr. 1568, 29/Za/1165.
345 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 45b.

Hükmün icrasını da merkezden gelen kararla bölgenin yönetiminden sorumlu olan bey yerine getiriyordu.

Bazen seyyidlerle Yeniçeriler arasında sürtüşmeler yaşanabiliyordu. Örneğin 5 Cemâziyelevvel 1212 tarihinde Halep'te seyyidlerle Yeniçeriler arasında kavga çıkmış, Birçok seyyid ve Yeniçeri ölmüştür. Durum merkeze arz edildiğinde sâdât-ı kirâmın kendi zabitleri olan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına, Yeniçerilerin ise serdarlarına itaat ve inkiyad üzere olmaları tenbih edilmiştir.[346] Bazen seyyidlerin, yöneticileri olan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarından şikâyetçi oldukları ve durumu kadıya bildirdikleri de vakiydi. Örneğin Konya'da Seyyid Ali Baba kaymakama ödediği masrafları geri isteyerek kadı huzurunda sabık Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamından şikâyetçi olmuştur.[347]

1.3.1.2. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Maaşları

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının vakıflardan desteklendikleri, hatta bazı vakıfların tevliyetinde bulundukları bilinmektedir. Fakat Evkâf hazinesinden de kendilerine maaş tahsis edildiği de incelediğimiz belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin Medine Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Cemalülleyl Efendi'nin yerine göreve gelen Hüseyin Bafakih'e maaş bağlanması istendiğinde, sâbık kaymakamın nikâbet görevi için Evkaf-ı Hümâyûn hazinesinden 3000 kuruş yıllık ve maliye hazinesinden de 1000 kuruş aylık maaş-ı zatiyesi olduğu anlaşılarak, bu maaşın Seyyid Hüseyin'e tahsis edilmesi için irade sadır olmuştur.[348] Medine-i Münevvere Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hüseyin Bafakih Efendi'nin sekiz yüz kuruş maaşı ve saliyesinin (Ramazaniye, sadaka-i şâhâne ve maaş-ı nikâbetin) önceki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına ödendiği gibi kendisine de verilmesini talep ettiği belgeden Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının Ramazaniye, sadaka-i şâhâne ve maaş-ı nikâbet verildiği anlaşılmaktadır.[349]

Maaşlarının yetersizliği üzerine kaymakamların maaş artırılmasını talep ettikleri sık sık karşılaşılan bir durumdur. Suriye Vilayeti'nden sülale-i Nebeviyye'ye mensup Kezîrîzade Şerif Mehmed Remzi el-Münir Efendi, Hz. Peyganber'e kadar uzanan nesep silsilesini de sunarak maaşına bir miktar daha zam yapılmasını "…fahr-i kâinat efendimiz

346 BOA, Cevdet, **Dâhiliye**, nr. 2539.
347 **Konya Şer'iyye Sicilleri**, nr. 14, s.90.
348 BOA, İrade, **Dâhiliye**, nr. 33936.
349 BOA, **MVL**., Dosya nr. 775, Gömlek nr. 9, 20/C/1281.

hazretlerine ikrâmen maaş-ı mezkûr üzerine miktâr-ı münâsib zam buyurulmak üzere makâm-ı müşârün-ileyhâya tahrîrât-ı sâmiye-i atûfîlerine tastîr ve tesyâr buyurulmasını niyâz ve istirhâm eylerim…"[350] ifadeleriyle talep etmektedir.

Şam Müftüsü Cündizâde Emin Efendi'ye bin beş yüz kuruş, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı tayin olunan Kezirîzâde Seyyid Ahmed Müslim Efendi'ye dört yüz kuruş maaş tahsis edilmiştir.[351] Ahmed Bey'in hanesinde misafir edilen Trablusşam ulemasından Abdülhay El-Hüseyin ile Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mustafa Efendi'ye kaldığı sürelerce günlük 30 kuruş taamiye tahsis edilmiştir.[352]

Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarına gelir getirecek bazı imtiyazlar da sağlanıyordu. Örneğin Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Mustafa Hüseyni Efendi'ye tanzimattan önce konağında günlük altı baş koyun kesip narh-ı cârisi üzere satma izni verilmiş olup, sadaretten tanzimatın ilanından sonra da aynı muafiyetin devam ettirilmesi için emr-i âlinin uzatılmasını talep etmiştir.[353] Trablusşam Kazası eşrâf ve hanedânının konaklarından koyun kesip satmalarına ruhsat verildiği gibi Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Mustafa Hüseyni Efendi'ye de bu konuda imtiyaz sağlanmıştır. Fakat tanzimatın ilanıyla bu şekildeki imtiyazlar kaldırıldığından ferman-ı âlinin tecdidi uygun olmadığı, Şam-ı şerif ve Sayda eyâletlerinde kaç kişide bu tür ferman var ise hepsinin sadarete bildirilerek iptal edilmesi gerektiği Maliye nezaretinin mazbatasında belirtilmiştir.[354]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına zaman zaman ilmiye tahsisatından veya muhtacîn tertibinden de maaş bağlanıyordu. Örneğin şeref-i nikâbetle hâiz-i imtiyaz olan ve eyyam-ı resmiyyede duahanlık vazifesini hüsn-i ifa eden Adana Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hüseyin Efendi'ye müderrisin tahsisatından veya muhtacin tertibinden münasip bir maaş tahsisi talep edilmiştir.[355]

19. yüzyıla ait Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları maaş defterinde Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına maaş tahsis edildiği görülmektedir.[356] Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına vakıflardan da tahsisat ayrılmaktaydı. Halepteki İbşir Mustafa Paşa Vakfı tevliyetinin Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamına meşrûta olması kaymakamların

350 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1730, Gömlek nr. 85.
351 BOA, **MVL**., Dosya nr. 758, Gömlek nr. 8, 08/Ş/1277.
352 BOA, **A.}MKT.MHM.,** Dosya nr. 237, Gömlek nr. 27, 01/R/1278.
353 BOA, **MVL**., Dosya nr. 760, Gömlek nr. 90, 27/C/1278.
354 BOA,**MVL**., Dosya nr. 760, Gömlek nr. 90, 27/C/1278.
355 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1665, Gömlek nr. 65/1.
356 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 102.

vakıflardan desteklendiğini göstermektedir.

Mazûl Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına sonraki tarihlerde maaş tahsis edildiği de oluyordu. Örneğin Mekke-i Mükerreme Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şerif Mehmed Efendi görevden ayrıldıktan sonra Şam-ı şerif havalisinden günlük 150 akçe maaşı olup, fakat zaruret hâline binaen bir miktar daha maaş talebinde bulunmuştur. Padişaha arz edilen inha üzerine yaşının ilerlemiş olması, yardıma muhtaç olması sebebiyle kendisine bir miktar daha maaş tahsis edilmesine karar verilmiştir.[357]

Hatta Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının yakınlarına da kendi iltimasıyla maaş tahsis edildiği olmuştur. Örneğin Mekke-i Mükerreme Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının kardeşi İshak Efendi'ye 17.500 kuruş verilmesi kararlaştırılan atiyyenin 20.000 kuruşa çıkarıldığı ve padişahın iradesiyle kendisine atiyye-i seniyye olarak verildiği görülmektedir.[358]

1.3.1.3. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının İsim Listesi

Nakîbü'l-Eşrâf Mustafa Tevfik Efendi'nin 25 yıllık nikâbet görevi süresince kaza ve vilayetlere atanan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları şunlardır:[359]

Tablo 2: Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Listesi

Aded	**Mahall-i tayini**	**Esâmi**	**Târîh-i tayin**	**Müla hazât**
1 (syf.2)	Diyarbakır Vilâyeti	Fazîletli Mesud Efendi	13 Muharrem 1290	Tevcîh
2	Havran Sancağı	Yâsîn Efendi	18 Muharrem 1295	Tevcîh
3	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Selman Efendi Hazretleri	23 Muharrem 1295	İbkâ
4	Haleb Vilâyeti	Seyyid Mehmed Ebulhüda Efendi Hazretleri	5 Safer 1295	İbkâ
5	Hama Sancağı	Fazîletli Seyyid Nuri Efendi	9 Safer 1295	İbkâ
6	Humus Kazası	Seyyid Yahya Efendi	17 Safer 1295	İbkâ
7	Kastamonu Vilâyeti	Seyyid İbrahim Zühdü Efendi	25 Safer 1295	İbkâ
8	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	12 Rebî'ü'l-evvel 1295	İbkâ
9	Nablus Sancağı	Seyyid Abbas Efendi	13 Rebî'ü'l-evvel	İbkâ

357 BOA, **İrade Evkâf**, nr. 1017.
358 BOA, **İrade**, nr. 4798.
359 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34. Defterin ilk varağında "gurre-i Zilka'de sene 1294 târîhinden itibaren memâlik-i mahrûse-i şâhâne Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlıklarına tayin ve menşûr tasdîr edilen zevâtın mahal ve târîh-i tayinleriyle esâmisini hâvî defterdir" ve "Gurre-i Safer sene 1319 târîhinden itibaren memâlik-i mahrûse-i şâhâne Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlıklarına tayin ve menşûrları tasdîr edilen zevâtın mahal ve târîh-i tayinleriyle esâmisini hâvî defterdir" kaydı vardır.

			1295	
10	Trablusşam Sancağı	Seyyid Ali Rıza Efendi	13 Rebî‘ü’l-âhir 1295	İbkâ
11	Mekke-i Mükerreme	Seyyid İsmail Efendi	Gurre-i Cemâziye’l-âhir 1295	İbkâ
12	Medine-i Münevvere	Seyyid Hasan Bâfakih Efendi	Gurre-i Cemâziye’l-âhir 1295	İbkâ
13	Beyrut Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	5 Cemâziye’l-âhir 1295	İbkâ
14(syf.3)	Suriye Vilayeti	Seyyid Ahmed Efendi	15 Cemâziye’l-âhir 1295	İbkâ
15	Basra Vilâyeti	Seyyid Mehmed Said Efendi Hazretleri	23 Cemâziye’l-âhir 1295	İbkâ
16	Sared Sancağı	Seyyid Ahmed Efendi	20 Receb 1295	Tevcîh
17	Kuds-i şerîf Sancağı	Seyyid Mehmed Salih Efendi	7 Şaban 1295	İbkâ
18	Maraş Sancağı	Seyyid Ali Rıza Efendi	3 Ramazan 1295	Tevcîh
19	Şehr-i Zor Sancağı	Seyyid Hasan Efendi	11 Şevval 1295	Tevcîh
20	Ma‘mûratü’l-azîz Vilâyeti	Seyyid Mehmed Emin Efendi	11 Şevval 1295	Tevcîh
21	Humus Kazası	Seyyid Yahya Efendi	17 Safer 1296	İbkâ
22	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Selman Efendi Hazretleri	5 Rebî‘ü’l-âhir 1296	İbkâ
23	Suriye Vilâyeti	Seyyid Mehmed Derviş Efendi	19 Rebî‘ü’l-âhir 1296	Tevcîh
24	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	27 Rebî‘ü’l-âhir 1296	İbkâ
25	Kıbrıs	Seyyid Ahmed Efendi	21 Cemâziye’l-evvel 1296	İbkâ
26	Musul Vilâyeti	Seyyid Hasan Efendi	Gurre-i Cemâziye’l-âhir 1296	Tevcîh
27	Bâb Kazası	Seyyid Abdülkadir Efendi	5 Receb 1296	Tevcîh
28	Cisr-i Şugur Kazası	Seyyid Abdullah Efendi	7 Şaban 1296	Tevcîh
29	Aclun Kazası	Seyyid Ömer Efendi	5 Ramazan 1296	Tevcîh
30(s.4)	Trablusşam Sancağı	Seyyid Ali Rıza Efendi	20 Şevval 1296	İbkâ
31	Hama Sancağı	Seyyid Nuri Efendi	18 Zilhicce 1296	İbkâ
32	Mardin Sancağı	Seyyid Mehmed Emin Efendi	11 Muharrem 1297	Tevcîh
33	Karaferye Kazâsı	Seyyid Mustafa Zühdi Efendi	26 Safer 1297	Tevcîh
34	İdlib Kazâsı	Seyyid Mehmed Efendi	27 Rebî‘ü’l-âhir 1297	Tevcîh
35	Nablus Sancağı	Seyyid Abbas Efendi	11 Cemâziye’l-evvel 1297	İbkâ
36	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	15 Cemâziye’l-âhir 1297	İbkâ
37	Suriye Vilâyeti	Seyyid Ahmed Efendi	Gurre-i Şaban 1297	Tevcîh
38	Basra Vilâyeti	Seyyid Mehmed Said Efendi Hazretleri	9 Şa‘ban 1297	İbkâ
39	Gümülcine Sancağı	Seyyid Mustafa Efendi	16 Şaban 1297	Tevcîh
40	Sur Kazası	Seyyyid Emin Efendi	15 Ramazan 1297	Tevcîh
41	Necid Sancağı	Seyyid Hasan Efendi	4 Zilkâde 1297	Tevcîh
42	Süleymaniye Sancağı	Seyyid Ahmed Efendi	4 Zilkâde 1297	Tevcîh
43	Bitlis Vilâyeti	Seyyid Ahmed Efendi	5 Zilkâde 1297	Tevcîh
44	Kuneytıra Kazâsı	Seyyid Emin Efendi	5 Rebî‘ü’l-evvel 1298	Tevcîh
45(s.5)	Trablusşam Sancağı	Seyyid Ali Rıza	15 Rebî‘ü’l-âhir 1298	İbkâ
46	Humus Kazâsı	Seyyid Yahya Efendi	15 Rebî‘ü’l-âhir 1298	İbkâ

47	Hama Sancağı	Seyyid Nuri Efendi	15 Rebî‘ü’l-âhir 1298	İbkâ
48	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Selman Efendi Hazretleri	15 Rebî‘ü’l-âhir 1298	İbkâ
49	Beyrut Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	15 Rebî‘ü’l-âhir 1298	İbkâ
50	Yafa Kazâsı	Seyyid Mahmud Efendi	11 Cemâziye’l-evvel 1298	İbkâ
51	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	Gurre-i Cemâziye’l-âhir 1298	İbkâ
52	Urfa Sancağı	Mehmed Tahir Efendi	11 Receb 1298	Tevcîh
53	Medine-i Münevvere	Seyyid Alevi es-Sakkaf Efendi	13 Zilkâde 1298	Tevcîh
54	Adana Vilâyeti	Seyyid Osman Efendi	15 Zilhicce 1298	Tevcîh
55	Ankara Vilâyeti	Seyyid Ahmed Muhlis Efendi	5 Muharrem 1299	Tevcîh
56	Medine-i Münevvere	Seyyid Bâfakih Efendi	7 Rebî‘ü’l-âhir 1299	Tevcîh
57	Basra Vilâyeti	Seyyid Mehmed Said Efendi Hazretleri	8 Cemâziye’l-evvel 1299	İbkâ
58	Akka Sancağı	Seyyid Abdülmecid Efendi	21 Cemâziye’l-evvel 1299	İbkâ
59	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	27 Cemâziye’l-evvel 1299	İbkâ
60(s.6)	Amasya Sancağı	Seyyid Mehmed Ali Efendi	19 Cemâziye’l-âhir 1299	Tevcîh
61	Yemen Vilâyeti	Seyyid Emin el-Bahr Efendi	3 Zilkâde 1299	Tevcîh
62	Mekke-i Mükerreme	Seyyid İsmail Efendi	23 Zilkâde 1299	Tevcîh
63	Humus Kazası	Seyyid Yahya Efendi	27 Zilhicce 1299	Tevcîh
64	Hakkâri Sancağı	Seyyid Hüseyin Efendi	3 Muharrem 1300	Tevcîh
65	Kıbrıs	Seyyid Osman Efendi	12 Rebî‘ü’l-evvel 1300	Tevcîh
66	Medine-i Münevvere	Seyyid Alevi es-Sakkaf Efendi	13 Rebî‘ü’l-âhir 1300	Tevcîh
67	Halîlü’r-rahman Kazâsı	Seyyid Mehmed Ali Efendi	7 Cemâziye’l-âhir 1300	Tevcîh
68	Tokat Sancağı	Seyyid Ahmed Ârif Efendi	21 Zilkâde 1300	Tevcîh
69	Suriye Vilâyeti	Seyyid Ahmed Efendi	21 Safer 1301	İbkâ
70	Trabzon Vilâyeti	Seyyid İmadüddin Efendi	15 Cemâziye’l-evvel 1301	Tevcîh
71	Ankara Vilâyeti	Seyyid İsmail Hakkı Efendi	5 Cemâziye’l-âhir 1301	Tevcîh
72	Nablus Sancağı	Seyyid Mehmed Efendi	Gurre-i Receb 1301	Tevcîh
73	Cenin Kazâsı	Seyyid Abbas Efendi	Gurre-i Receb 1301	Tevcîh
74	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	2 Receb 1301	İbkâ
75(s.7)	Kuds-i şerîf Sancağı	Seyyid Mehmed Salih Efendi	7 Muharrem 1302	İbkâ
76	Sivas Vilâyeti	Seyyid Mahmud Kamil Efendi	21 Rebî‘ü’l-evvel 1303	Tevcîh
77	Kayseri Sancağı	Seyyid Mehmed Enver Efendi	9 Rebî‘ü’l-âhir 1303	Tevcîh
78	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	24 Receb 1303	İbkâ
79	Haleb Vilâyeti	Seyyid Ebulhüda Efendi Hazretleri	25 Receb 1303	İbkâ

80	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	5 Şaban 1303	İbkâ
81	Edleb Kazası	Seyyid Mehmed Efendi	21 Ramazan 1303	İbkâ
82	Basra Vilâyeti	Seyyid Mehmed Said Efendi Hazretleri	25 Şevval 1303	İbkâ
83	Hama Sancağı	Seyyid Murtaza Efendi	7 Zilkâde 1303	Tevcîh
84	Sared Sancağı	Seyyid Ebubekir Efendi	13 Zilkâde 1303	Tevcîh
85	Kangırı Sancağı	Seyyid Hazm Efendi	23 Zilkâde 1303	İbkâ
86	Konya Vilâyeti	Seyyid Mehmed Efendi	15 Zilhicce 1303	İbkâ
87	Erzincan Sancağı	Seyyid Mehmed Sıdkı Efendi	7 Muharrem 1304	Tevcîh
88	Erzurum Vilâyeti	Seyyid Abdürrezzak Efendi	15 Muharrem 1304	Tevcîh
89	Siroz Sancağı	Seyyid İbrahim Üsameddin Efendi	Gurre-i Safer 1304	Tevcîh
90(s.8)	Akşehir Kazası	Seyyid Haydar Bey	5 Safer 1304	Tevcîh
91	Karahisâr-ı sâhib Sancağı	Seyyid Yunus Efendi	8 Safer 1304	Tevcîh
92	Cezayir-i Bahr-i sefîd Vilâyeti	Seyyid Abdullah Efendi	23 Safer 1304	Tevcîh
93	Manastır Vilâyeti	Seyyid Necib Efendi	19 Rebî‘ü’l-evvel 1304	Tevcîh
94	Malatya Sancağı	Seyyid Ârif Efendi	6 Cemâziye’l-evvel 1304	Tevcîh
95	Yanya Vilâyeti	Seyyid Kutbi Efendi	6 Cemâziye’l-evvel 1304	Tevcîh
96	Kütahya Sancağı	Seyyid İbrahim Edhem Efendi	11 Cemâziye’l-evvel 1304	Tevcîh
97	Balıkesir Sancağı	Seyyid Ziyaeddin Efendi	28 Cemâziye’l-evvel 1304	Tevcîh
98	Canik Sancağı	Seyyid Abdurrahman Efendi	Gurre-i Cemâziye’l-âhir 1304	Tevcîh
99	Sinop Sancağı	Seyyid Ali Lütfü Efendi	22 Receb 1304	Tevcîh
100	Cisr-i Ergene Kazâsı	Seyyid Ârif Efendi	Gurre-i Şaban 1304	Tevcîh
101	Sivas Vilâyeti	Seyyid Hasan Efendi	Gurre-i Rebî‘ü’l-âhir 1304	Tevcîh
102	Eskişehir Kazası	Seyyid Abdullah Efendi	Gurre-i Şaban 1304	Tevcîh
103	Antakya Kazası	Seyyid Abdürrezzak Efendi	Gurre-i Şaban 1304	Tevcîh
104	Güzelhisar Aydın Sancağı	Seyyid Hasan Efendi	15 Şaban 1304	Tevcîh
105(s.9)	Ankara Vilâyeti	Seyyid Osman Refik Efendi	18 Şaban 1304	Tevcîh
106	Bolu Sancağı	Seyyid Abdülaziz Efendi	23 Şaban 1304	Tevcîh
107	Zor Sancağı	Seyyid Nuri Efendi Hazretleri	23 Şevval 1304	Tevcîh
108	Haleb Vilâyeti	Seyyid Ebülhüda Efendi Hazretleri	20 Zilkâde 1304	İbkâ
109	Hârim Kazası	Seyyid Abdürrezzak Efendi Hazretleri	20 Zilkâde 1304	Tevcîh
110	Bitlis Vilâyeti	Seyyid Mehmed Efendi	14 Zilhicce 1304	Tevcîh
111	Giresun Kazası	Seyyid Mehmed Nuri Efendi	22 Zilhicce 1304	Tevcîh
112	Yemen Vilâyeti	Seyyid Eminülbahr Efendi	Gurre-i Rebî‘ü’l-evvel 1305	İbkâ
113	Humus Kazası	Seyyid Mahmud Efendi	25 Rebî‘ü’l-evvel	İbkâ

			1305	
114	Arabgir Kazası	Seyyid Mehmed Rüşdü Efendi	7 Rebî‘ü’l-âhir 1305	Tevcîh
115	Denizli Sancağı	Seyyid Osman Abdülmennan Efendi	9 Rebî‘ü’l-âhir 1305	Tevcîh
116	Beyrut Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	16 Rebî‘ü’l-âhir 1305	İbkâ
117	Hama Sancağı	Seyyid Nuri Efendi	7 Şaban 1305	Tevcîh
118	İdlib Kazası	Seyyid Ahmed Efendi	7 Şaban 1305	Tevcîh
119	Urfa Sancağı	Seyyid Mehmed Tahir Efendi	23 Şaban 1305	Tevcîh
120 (s.10)	Urfa Sancağı	Seyyid Mehmed Tahir Efendi	27 Şaban 1305	İbkâ
121	Trablusgarb Vilâyeti	Seyyid Ahmed Efendi	15 Ramazan 1305	Tevcîh
122	Ürgüb Kazası	Seyyid Mustafa Nailî Efendi	Gurre-i Zilkâde 1305	Tevcîh
123	Niğde Sancağı	Seyyid Mehmed Efendi	Gurre-i Zilkâde 1305	Tevcîh
124	Gediz Kazası	Seyyid Mehmed Emin Efendi	16 Zilhicce 1305	Tevcîh
125	Sared Sancağı	Seyyid Esad Efendi	28 Zilhicce 1305	Tevcîh
126	Hadîde Sancağı	Seyyid Harun Efendi	22 Rebî‘ü’l-evvel 1306	İbkâ
127	Hârim Kazası	Seyyid Abdürrezzak Efendi Hazretleri	4 Rebî‘ü’l-âhir 1306	İbkâ
128	Diyarbakır Vilâyeti	Seyyid Mesud Efendi	10 Cemâziye’l-evvel 1306	İbkâ
129	İmâre Sancağı	Seyyid Ahmed Efendi	7 Cemâziye’l-âhir 1306	Tevcîh
130	Hille Sancağı	Seyyid Mehmed Cemil Efendi	13 Receb 1306	Tevcîh
131	Alâ Kazası	Seyyid Ali el-Hizam Efendi	15 Receb 1306	Tevcîh
132	Basrü’l-harîr Kazası	Seyyid Züal Efendi	22 Receb 1306	Tevcîh
133	Revandiz Kazası	Seyyid Ahmed Efendi	18 Şevval 1306	Tevcîh
134(s.11)	Basra Vilâyeti Vekâleti	Seyyid Receb Efendi	24 Şevval 1306	İbkâ
135	Humus Kazası	Seyyid Yahya Efendi	21 Zilhicce 1306	Tevcîh
136	Gelibolu Sancağı	Adil Efendi Hazretleri	22 Muharrem 1307	Tevcîh
137	Seferihisar Kazası	Seyyid Mustafa Efendi	8 Safer 1307	Tevcîh
138	Konya Vilâyeti	Seyyid Ziya Efendi	11 Cemâziye’l-evvel 1307	İbkâ
139	Kuneytıra Kazası	Seyyid İbrahim Efendi	11 Cemâziye’l-evvel 1307	Tevcîh
140	Hamid Kazası	Seyyid Mehmed Salih Efendi	11 Cemâziye’l-âhir 1307	Tevcîh
141	Suriye Vilâyeti	Seyyid Mehmed Salih Efendi	15 Receb 1307	Tevcîh
142	Kuds-i şerîf Sancağı	Seyyid Ahmed Rasim Efendi	25 Şaban 1307	Tevcîh
143	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	3 Ramazan 1307	İbkâ
144	Basra Vilâyeti Vekâleti	Seyyid Receb	21 Zilhicce 1307	İbkâ
145	Tire Kazası	Seyyid Mehmed Rehhâli Efendi	Gurre-i Muharrem 1308	Tevcîh

146	Selânik Vilâyeti	Seyyid Mehmed Muhsin Beyefendi Hazretleri	9 Muharrem 1308	Tevcîh
147	Edirne Vilâyeti	Seyyid İbrahim Efendi	8 Safer 1308	Tevcîh
148	Gümüşhane Sancağı	Seyyid Sâdullah Fehmi Efendi	26 Safer 1308	Tevcîh
149(s.12)	Süleymaniye Sancağı	Seyyid Mustafa Efendi	4 Rebî‘ü’l-âhir 1308	Tevcîh
150	Kırşehir Sancağı	Seyyid Süleyman Efendi	10 Rebî‘ü’l-âhir 1308	Tevcîh
151	Tekfurdağı Sancağı	Seyyid Mehmed Rasim Efendi	8 Cemâziye’l-âhir 1308	Tevcîh
152	Zor Sancağı	Seyyid Nuri Efendi Hazretleri	24 Cemâziye’l-âhir 1308	İbkâ
153	Hârim Kazası	Seyyid Abdürrezzak Efendi Hazretleri	24 Cemâziye’l-âhir 1308	İbkâ
154	Haleb Vilâyeti	Seyyid Ebülhüda Efendi Hazretleri	24 Cemâziye’l-âhir 1308	İbkâ
155	Hayrabolu Kazası	Seyyid Ahmed Efendi	22 Receb 1308	Tevcîh
156	Çorlu Kazası	Seyyid Hasan Efendi	22 Receb 1308	Tevcîh
157	Burdur Sancağı	Seyyid Ahmed Efendi	23 Şaban 1308	Tevcîh
158	Kıbrıs	Seyyid Vahîd Efendi	7 Ramazan 1308	Tevcîh
159	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	27 Ramazan 1308	İbkâ
160	Kilis Kazası	Seyyid Mehmed Asım Efendi	7 Zilkâde 1308	Tevcîh
161	Humus Kazası	Seyyid Mahmud Efendi	19 Zilhicce 1308	Tevcîh
162	Haymana Kazası	Seyyid Cafer Sadık Efendi	15 Muharrem 1309	Tevcîh
163	Trablusşam Sancağı	Seyyid Şehabeddin Efendi	8 Rebî‘ü’l-âhir 1309	Tevcîh
164(s.13)	Nebek Kazası	Seyyid Salih Efendi	24 Rebî‘ü’l-âhir 1309	Tevcîh
165	Kandiye Sancağı	Seyyid İbrahim Sâib Efendi	19 Receb 1309	Tevcîh
166	Suriye Vilâyeti	Seyyid Mehmed Salih Efendi	18 Ramazan 1309	İbkâ
167	Basra Vilâyeti Vekâleti	Seyyid Receb Efendi	18 Ramazan 1309	İbkâ
168	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	22 Ramazan 1309	İbkâ
169	Mekke-i Mükerreme	Seyyid Zeyn Efendi	15 Rebî‘ü’l-evvel 1310	Tevcîh
170	Hama Sancağı	Seyyid Mehmed Harîrî Efendi	2 Rebî‘ü’l-âhir 1310	Tevcîh
171	Gümüşhane Sancağı	Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi	23 Şaban 1310	Tevcîh
172	Basra Vilâyeti Vekâleti	Seyyid Receb Efendi	14 Ramazan 1310	İbkâ
173	Ane Kazası	Seyyid Şakir Efendi	20 Zilkâde 1310	Tevcîh
174	Suriye Vilâyeti	Seyyid Ahmed Efendi	Gurre-i Muharrem 1311	Tevcîh
175	Bealbek Kazası	Seyyid Kasım Efendi	6 Muharrem 1311	Tevcîh
176	Beyrut Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	8 Muharrem 1311	İbkâ
177	Ebu Ariş Kazası	Seyyid Mehmed Efendi	19 Muharrem 1311	Tevcîh
178	Muradia Kazası	Seyyid Mehmed Efendi	16 Safer 1311	Tevcîh
179(s.14)	Halîlü’r-rahman Kazâsı	Seyyid Mehmed Âtıf Efendi	13 Rebî‘ü’l-evvel 1311	Tevcîh
180	Akka Sancağı	Seyyid Abdülmecid Efendi	Gurre-i Rebî‘ü’l-âhir 1311	Tevcîh

181	Samarra Kazası	Seyyid Ahmed Hamdi Efendi	11 Şaban 1311	Tevcîh
182	Basra Vilâyeti Vekâleti	Seyyid Receb Efendi	10 Şevval 1311	İbkâ
183	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	25 Şevval 1311	İbkâ
184	Mendeli Kazası	Seyyid Ali Efendi	Gurre-i Zilhicce 1311	Tevcîh
185	Bitlis Vilâyeti	Seyyid Hacı Abdülmelik Efendi	20 Muharrem 1312	Tevcîh
186	Mınıç Kazası	Seyyid Mehmed Efendi	17 Cemâziye'l-evvel 1312	Tevcîh
187	Basra Vilâyeti Vekâleti	Seyyid Receb Efendi	16 Ramazan 1312	İbkâ
188	Denizli Sancağı	Seyyid Ziya Efendi	15 Zilhicce 1312	Tevcîh
189	Zağferanbolu Kazası	Seyyid Hacı Emin Efendi	26 Zilhicce 1312	Tevcîh
190	Dîvâniye Sancağı	Seyyid Mehmed Cemil Efendi	10 Muharrem 1313	İbkâ-tahlîf şud
191	Hama Sancağı	Seyyid Murtaza Efendi	21 Safer 1313	Tevcîh-tahlîf şud
192	Ankara Vilâyeti	Seyyid Ahmed Efendi	7 Rebî'ü'l-evvel 1313	Tevcîh-tahlîf şud
193	Beyrut Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	21 Rebî'ü'l-evvel 1313	Tevcîh-tahlîf şud
194(s.15)	Cenin Kazası	Seyyid Rıfat Efendi	3 Rebî'ü'l-âhir 1313	Tevcîh-tahlîf şud
195	Hüdâvendigâr Vilâyeti	Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi	24 Rebî'ü'l-âhir 1313	Tevcîh-tahlîf şud
196	Ebu Ariş Kazası	Seyyid Ahmed Efendi	26 Rebî'ü'l-âhir 1313	Tevcîh-tahlîf şud
197	Yanya Vilâyeti	Seyyid Kutbi Efendi	15 Cemâziye'l-âhir 1313	İbkâ-tahlîf şud
198	Kırşehri Sancağı	Seyyid Hacı Vehbi Efendi	7 Şevval 1313	Tevcîh-tahlîf şud
199	Sivas Vilâyeti	Seyyid Abdullah el-Hâşîmî Efendi	24 Şevval 1313	Tevcîh-tahlîf şud
200	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	26 Şevval 1313	İbkâ-tahlîf şud
201	Uşak Kazası	Seyyid Hafız Ahmed Efendi	11 Safer 1314	Tevcîh-tahlîf şud
202	Trablusgarb Vilâyeti	Seyyid Mehmed Efendi	16 Rebî'ü'l-evvel 1314	Tevcîh-tahlîf şud
203	Basra Vilâyeti	Seyyid Receb Efendi	21 Rebî'ü'l-evvel 1314	Tevcîh-tahlîf şud
204	Humus Kazası	Seyyid Huri Efendi	15 Cemâziye'l-evvel 1314	Tevcîh-tahlîf şud
205	Gelibolu Sancağı	Seyyid İbrahim Fevzi Efendi	14 Receb 1314	Tevcîh-tahlîf şud
206	Suriye Vilâyeti	Seyyid Ebussuud Efendi	29 Ramazan 1314	Tevcîh-tahlîf şud
207	Duma Kazası	Seyyid Mehmed Edib Efendi	29 Ramazan 1314	Tevcîh-tahlîf şud
208(s.16)	Basra Vilâyeti	Seyyid Receb Ferid Efendi	Gurre-i Zilhicce 1314	İbkâ-evvelce tahlîf şud
209	Sayda Kazası	Seyyid Ahmed Efendi	5 Zilhicce 1314	Tevcîh-tahlîf şud
210	Malatya Sancağı	Seyyid Abdullah Efendi	Gurre-i Muharrem	Tevcîh-

			1315	tahlîf şud
211	Gümüşhane Sancağı	Seyyid Ali Rıza Efendi	5 Muharrem 1315	Tevcîh-tahlîf şud
212	Cisr-i Şugur Kazası	Seyyid Abdülkadir Şemseddin Efendi	9 Safer 1315	Tevcîh-tahlîf şud
213	Zor Sancağı	Seyyid Ahmed er-Râvî Efendi	25 Rebî‘ü’l-evvel 1315	Tevcîh-tahlîf şud
214	Biga Sancağı	Seyyid Ahmed Cemal Efendi	Gurre-i Cemâziye’l-evvel 1315	Tevcîh-tahlîf şud
215	Medine-i Münevvere	Seyyid Alevi Bâfakih Efendi	8 Şaban 1315	Tevcîh-tahlîf şud
216	Nablus Sancağı	Seyyid Mehmed Rıfat Efendi	18 Şaban 1315	Tevcîh-tahlîf şud
217	Gerek Sancağı	Seyyid Mehmed Edib Efendi	3 Zilkâde 1315	Tevcîh-evvelce tahlîf şud
218	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	7 Muharrem 1316	Tevcîh-tahlîf şud
219	Antalya Sancağı	Seyyid Şevket Bey	29 Muharrem 1316	Tevcîh-tahlîf şud
220	Hârim Kazası	Seyyid Abdülkadir Efendi	15 Cemâziye’l-âhir 1316	Tevcîh-tahlîf şud
221	Suriye Vilâyeti	Seyyid Ebussuud Efendi	19 Cemâziye’l-âhir 1316	İbkâ-evvelce tahlîf şud
222(s.17)	Yanya Vilâyeti	Seyyid Şeyh Kutbiyuddin Efendi	Gurre-i Receb 1316	İbkâ-evvelce tahlîf [şud]
223	Tire Kazası	Seyyid Şeyh Mehmed Rehhâli Efendi	27 Receb 1316	İbkâ-tahlîf şud
224	Duma Kazası	Seyyid Yasin Hilmi Efendi	27 Receb 1316	Tevcîh-tahlîf şud
225	Urfa Sancağı	Seyyid Ahmed Efendi	10 Ramazan 1316	Tevcîh-tahlîf şud
226	Basrü’l-harîr Kazası	Seyyid Şeyh Hasan Efendi	23 Zilkâde 1316	Tevcîh-tahlîf şud
227	Trablusşam Sancağı	Seyyid Abdülfettah Efendi	24 Safer 1317	Tevcîh-tahlîf şud
228	Antakya Kazası	Seyyid Ahmed Naci Efendi	27 Rebî‘ü’l-âhir 1317	Tevcîh-tahlîf şud
229	Akkar Kazası	Seyyid Hasan Efendi	13 Cemâziye’l-evvel 1317	Tevcîh-tahlîf şud
230	Vâdiyü’l-acem Kazası	Seyyid Abdullah Efendi	2 Cemâziye’l-âhir 1317	Tevcîh-tahlîf şud
231	Baka‘ Kazası	Seyyid Selim Efendi	25 Cemâziye’l-âhir 1317	Tevcîh-tahlîf şud
232	Akka Sancağı	Seyyid Abdullah Efendi	22 Şaban 1317	Tevcîh-tahlîf şud
233	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi	22 Şaban 1317	İbkâ-evvelce tahlîf şud
234	Basra Vilâyeti	Seyyid Receb Ferid Efendi	22 Şaban 1317	İbkâ-evvelce tahlîf şud
235	Ma‘mûratü’l-azîz Vilâyeti	Seyyid Osman Zeki Efendi	3 Zilhicce 1317	Tevcîh-tahlîf şud
236	Aydın Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi	15 Zilhicce 1317	İbkâ-

		Hazretleri		evvelce tahlîf [şud]
237	Zeydânî Kazası	Seyyid Abdullah Efendi	15 Zilhicce 1317	Tevcîh-evvelce tahlîf [şud]
238	Basra Vilâyeti	Seyyid Receb Efendi Hazretleri	13 Rebî‘ü’l-âhir 1318	İbkâ-evvelce tahlîf [şud]
239	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi Hazretleri	13 Rebî‘ü’l-âhir 1318	İbkâ-evvelce tahlîf [şud]
240	Şâm-ı şerîf Vilâyeti	Seyyid Ebussud Efendi	13 Rebî‘ü’l-âhir 1318	İbkâ-evvelce tahlîf [şud]
241	Ankara Vilâyeti	Seyyid Mehmed Tayyib Efendi	8 Cemâziye’l-evvel 1318	Tevcîh-tahlîf şud
242	Kuds-i şerîf Sancağı	Seyyid Abdüllatif Efendi	24 Receb 1318	Tevcîh-tahlîf şud
243	Bitlis Vilâyeti	Şeyh Hacı İbrahim Efendi	18 Zilka‘de 1318	Tevcîh-tahlîf şud
244(s.18)	Vâdiyü’l-acem Kazası	Seyyid Mehmed Ali Efendi	11 Muharrem 1319	Tevcîh-tahlîf şud

Aded	**Mahall-i tayini**	**Esâmi**	**Târîh-i tayin**	**Müla hazât**
1(s.1)	Cisr-i Şugur Kazası	Seyyid Ahmed Efendi	19 Rebî‘ü’l-âhir 1319	Tevcîh-tahlîf şud
2	Hakkâri Sancağı	Seyyid İbrahim Efendi	5 Receb 1319	Tevcîh-tahlîf şud
3	Hüdâvendigâr Vilâyeti	Seyyid Mehmed Şemseddin Efendi	5 Receb 1319	İbkâ-tahlîf şud
4	Sivas Vilâyeti	Seyyid Abdullah el-Hâşimî Efendi	8 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
5	Selânik Vilâyeti	Seyyid Mehmed Muhsin Beyefendi	8 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
6	Trabzon Vilâyeti	Seyyid İmadüddin Efendi	8 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
7	İzmir Vilâyeti	Seyyid Mustafa Efendi Hazretleri	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
8	Basra Vilâyeti	Seyyid Receb Ferid Efendi Hazretleri	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
9	Diyarbakır Vilâyeti	Seyyid Mahmud Mesud Efendi	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
10	Erzurum Vilâyeti	Seyyid Abdürrezzak Efendi	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
11	Medine-i	Seyyid Hüseyin Bâfakih	11 Receb 1319	İbkâ-

	Münevvere	Efendi		evvelce muhalleftir
12	Ma‘mûratü’l-azîz Vilâyeti	Seyyid Osman Zeki Efendi	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
13	Bitlis Vilâyeti	Seyyid İbrahim Efendi	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
14	Bağdad Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Efendi Hazretleri	11 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
15(s.20)	Adana Vilâyeti	Seyyid Osman Efendi	15 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
16	Cezayir-i Bahr-i sefid Vilâyeti	Seyyid Abdullah Efendi	15 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
17	Ankara Vilâyeti	Seyyid Mehmed Tayyib Efendi	15 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
18	Trablusgarb Vilâyeti	Seyyid Mehmed Efendi	15 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
19	Edirne Vilâyeti	Seyyid İbrahim Efendi	15 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
20	Konya Vilâyeti	Seyyid Ziyaüddin Efendi	21 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
21	Kastamonu Vilâyeti	Seyyid İbrahim Zühdü Efendi	21 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
22	Manastır Vilâyeti	Seyyid Necib Efendi	21 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
23	Beyrut Vilâyeti	Seyyid Abdurrahman Hut Efendi	21 Receb 1319	Tevcîh-tahlîf şud
24	Musul Vilâyeti	Seyyid Hasan Efendi	25 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
25	Amasya Sancağı	Seyyid Ali Efendi	25 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
26	Erzincan Sancağı	Seyyid Mehmed Sıdkı Efendi	25 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
27(s.21)	Yanya Vilâyeti	Seyyid Kutbi Efendi	25 Receb 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
28	Urfa Sancağı	Seyyid Ahmed Efendi	11 Şaban 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
29	Antalya Sancağı	Seyyid Şevket Efendi	11 Şaban 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
30	Bolu Sancağı	Seyyid Abdülaziz Efendi	11 Şaban 1319	İbkâ-evvelce

				muhalleftir
31	Nablus Sancağı	Mehmed Rıfat Efendi	5 Ramazan 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
32	Deraç Sancağı	Mehmed Mutasımbillah Efendi	19 Cemâziye'l-âhir 1319	Tevcîh-tahlîf şud
33	Yemen Vilâyeti	Seyyid Eminülbahrî Efendi	18 Zilhicce 1319	İbkâ-evvelce muhalleftir
34	Suriye Vilâyeti	Seyyid Ebussuud Efendi	19 Safer 1320	İbkâ-evvelce muhalleftir
35	Karahisâr-ı sâhib'de Şuhud Kasabası	Seyyid Ebubekir-zâde Ali Âgah Efendi	5 Rebî'ü'l-evvel 1320	Tevcîh-tahlîf şud
36	Biga Sancağı	Seyyid Nuri Efendi	11 Rebî'ü'l-âhir 1320	Tevcîh-tahlîf şud
37	Süleymaniye Sancağı	Seyyid Maruf Efendi	11 Rebî'ü'l-âhir 1320	Tevcîh-tahlîf şud
38	Tarsus Kazası	Seyyid Muhyiddin Efendi	14 Receb 1320	Tevcîh-tahlîf şud
39	Eskişehir Kazası	Seyyid Osman Efendi	15 Zilhicce 1320	Tevcîh-tahlîf şud
40(s.22)	Kerbela Sancağı	Seyyid Salim Efendi Tevcîh şud	25 Muharrem 1321	Tevcîh-tahlîf şud
41	Hadîde Sancağı	Seyyid Hasan Alevi el-Hudri Efendi	21 Cemâziye'l-evvel 1321	Tevcîh-tahlîf şud
42	Van Vilâyeti	Seyyid Tâhâ Efendi	21 Cemâziye'l-evvel 1321	Tevcîh-tahlîf şud
43	Necef-i Eşref Kazası [Üstü çizilmiştir.]	Seyyid Cevad Efendi	Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1321	Tevcîh-tahlîf şud
44	Kâzimiye Kazası [Üstü çizilmiştir.]	Seyyid Abdülhamid Efendi	Gurre-i Cemâziye'l-âhir 1321	Tevcîh-tahlîf şud
45	Şumnu Kazası	Seyyid Osman Nuri Efendi	25 Şaban 1321	Tevcîh-tahlîf şud
46	Gerek Sancağı	Seyyid Mehmed Edib Efendi	19 Safer 1321	Tevcîh-İbkâ şud
47	Hayfa Kazası	Es-Seyyid Abdülvâhid Efendi	11 Zilkâde 1321	Tevcîh şud
48	Isparta Sancağı	Es-Seyyid Hasan Hüsnü Efendi	21 Zilkâde 1319	Tevcîh şud
49	Seferihisar Kazası	Es-Seyyid Hafız Mustafa Lütfü Efendi	5 Muharremü'l-haram 1322	Tevcîh şud
50	Yozgat Sancağı'na	Es-Seyyid Hafız Ali Efendi	21 Cemâziye'l-âhir 1322	Tevcîh şud
51	Gerek Sancağı	Es-Seyyid Mehmed Edib Efendi	5 Cemâziye'l-âhir 1322	İbkâ şud
52	Tokat Sancağı	Es-Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi	15 Zilkâde 1322	Tevcîh şud
53	Bayındır Kazası	Seyyid Ahmed Fazıl Efendi	28 Şevval 1322	Tevcîh şud
54(s.23)	Mardin Sancağı	Seyyid Mehmed Derviş Efendi	15 Zilhicce 1322	Tevcîh şud

Hüve

[Sıra]	**[Vilâyet**	**[Görev]**	**[İsim]**	**[Aldığı**	**[Târîh]**

	veya Kaza]			**Rütbe]**	
1(s.25)	Basra	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Receb Ferid Efendi	2 Osmânî	7 Şevval 1314
2	Basra	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Receb Ferid Efendi	1 Mecidî	2 Ramazan 1315
3	İzmir	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Mustafa Efendi	2 Osmânî	9 Şevval 1315
4	Bealbek	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Kasım Efendi	3 Mecidî	23 Muharrem 1316
5	Beyrut	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Abdurrahman Efendi	2 Mecidî	19 Rebî'ü'l-âhir 1316
6	Uşak	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ahmed Efendi	4 Osmânî	28 Ramazan 1316
7	Nablus	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Rıfat Efendi	4 Osmânî	8 Muharrem 1317
8	Bağdad	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Abdurrahman Efendi	2 Mecidî	26 Safer 1317 Rütbe Nişânı
9	Trabzon	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	İmadüddin Efendi	3 Osmânî	16 Şaban 1317
10	Basra	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Receb Efendi	1 Osmânî	21 Şaban 1317
11	Nablus	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Rıfat Efendi	3 Mecidî	25 Ramazan 1317
12	Sivas	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Abdullah el-Hâşimî	2 Mecidî	16 Şevval 1317
13	İzmir	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Mustafa Efendi	2 Mecidî	17 Zilkâde 1317 Rütbe Nişânı
14	Gerek	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Edib Efendi	4 Mecidî	Gurre-i Zilhicce 1317
15	Bağdad	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Abdurrahman Efendi	2 Osmânî	24 Zilhicce 1317
16(s.26)	Şâm-ı şerîf	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ebussuud Efendi	3 Osmânî	24 Zilhicce 1317
17	Urfa	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ahmed Efendi	3 Osmânî	24 Zilhicce 1317
18	Haymana	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Cafer Efendi	4 Osmânî	24 Zilhicce 1317
19	Basra	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Receb Efendi	İftihar Madalyası	10 Muharrem 1318
20	Selimiye	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ali el-Hizam Efendi	3 Osmânî	Gurre-i Safer 1318
21	Sayda	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ahmed Celaleddin Efendi	4 Osmânî	22 Safer 1318
22	Şâm-ı şerîf	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ebussuud Efendi	3 Mecidî	6 Ramazan 1318
23	Trablus şam	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Abdülfettah Efendi	3 Mecidî	6 Ramazan 1318
24	Tire	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Mehmed Rehhâli Efendi	3 Mecidî	6 Ramazan 1318
25	Yanya	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Kutbi Efendi	2 Mecidî	7 Ramazan 1318
26	Kıbrıs	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Vahîd Efendi	3 Osmânî	16 Ramazan 1318
27	Uşak	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Ahmed Efendi	3 Mecidî	28 Zilkâde 1318

28	Sivas	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Albullah el-Hâşimî Efendi	3 Osmânî	
29	Süleymaniye	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Maruf Efendi	4 Mecidî	
30	Şâm-ı şerîf	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Ebussuud Efendi	2 Mecidî	
31	Trabzon	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid İmadüddin Efendi	4 Mecidî	
32	Amare	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Ahmed Efendi	3 Osmânî	
33(s.27)	Nablus	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Mehmed Rıfat Efendi	4 Mecidî	
34	Nablus	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Mehmed Rıfat Efendi	2 Mecidî	
35	Yanya	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Mehmed Kutbeddin Efendi	3 Osmânî	
36	Yanya	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Mehmed Kutbeddin Efendi	2 Mecidî	
37	Yemen	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Eminülbahr Efendi	3 Osmânî	
38	Yemen	Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı	Seyyid Eminülbahr Efendi	2 Mecidî	

1.3.2. Alemdar [360]

İstanbul teşkilâtında, Nakîbü'l-Eşrâf'tan sonraki mevki alemdarlıktır.[361] Alemdar, savaşta ve dinî törenlerde padişah tarafından vezir-i azama teslim edilen sancak-ı şerifi taşımaktaydı.[362] Osmanlı Devleti'nde ordunun sefere gönderilmesi esnasında tören düzenlenmekteydi. Bu sancak-ı şerif merasiminde; padişah Hz. Peygamber'e ait olduğu rivayet edilen sancağı hırka-i saadetteki odasından alır, omuzunda arz odasına getirerek taht-ı hümâyûnun önüne bırakırdı. Sadrazam ve Şeyhülislâm Fetih ve Yasin Sureleri eşliğinde arz odasına davet edilirdi. Padişahın sadrazama verdiği hediyelerden sonra sancak-ı şerif, sadrazamın omuzunda Şeyhülislâmın duasıyla dışarı çıkarılır[363] ve orta kapıya kadar kazaskerlerin sancağı taşımasıyla burada Alemdara teslim edilirdi.[364] Bu sancağın etrafında da üç yüz kadar seyyid bulunmaktaydı.[365]

Sancak-ı şerifin İstanbul'a gelişi ve gidişi sırasında uygulanan resmî merasimde sancağın yakınında yürüyen Nakîbü'l-Eşrâf, Tuğ-ı Hümâyûn dışında ilerleyen seyyid ve

360 Alemdarın görevleriyle ilgili belgelerde çok fazla bir bilgi geçmemektedir. Bu konuda yazdıklarımızı daha önce yapılmış çalışmalardan istifade ederek yazdık.
361 Sarıcık, Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi, s. 146.
362 Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.168.
363 Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, s. 250, 251.
364 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s.12.
365 Şamdanizâde, **Müri't-Tevârih**, (Nşr. M.Münir Aktepe), II-A, İstanbul, 1978, II/121.

şeriflerle birlikte tekbir ve salavât getirmekteydi.[366] Muharebe esnasında da ordunun muzafferiyeti ve askere moral vermek için aynı suretle tekbir ve salât u selâm getirirlerdi. Padişah sefere gitmeyecek olursa Nakîbü'l-Eşrâf ordu ile beraber sancak-ı şerifin gidiş ve dönüşündeki merasiminde seyyid ve şeriflerle beraber istikbal ederdi.[367] Osmanlı Devleti'nde sancak-ı şerif ilk olarak 1001/1593 tarihinde Avusturya seferinde kullanılmış, 1004/1597 yılında da Eğri seferine götürülmüştür.[368]

Devletin ve İslâmiyetin sembolü olan bu sancak-ı şerifin taşınması için bir muvazzıf tayin edilmesi, görevin ne derece önem arz ettiğinin de delilidir. Nakîbü'l-Eşrâfla birlikte seyyid ve şeriflerin de bu göreve iştirak etmeleri de bu bakımdan oldukça mühimdir.

1.3.3. Nakîbü'l-Eşrâf Çavuşları

Nikâbet teşkilâtının kurulmasından sonra Nakîbü'l-Eşrâf'a yardımcı olmak üzere *Nakîbü'l-Eşrâf Çavuşları* (müfettişleri) adı altında bir memuriyet ihdas edilmiştir.[369] Bir seyyidin siyâdetinden şüphelenildiği zaman veya hakkında herhangi bir şikâyette bulunulduğunda, bu durumun kontrolünde ve aynı zamanda Anadolu ve Rumeli'deki sâdâtın teftişlerinde Nakîbü'l-Eşrâf'a yardımcı olmak sâdât çavuşlarının başlıca görevlerindendi. Yine seyyid olmadığı halde başına yeşil sarık saranları tespit etmek ve onları yaptıkları davranıştan vazgeçirmek de vazifeleri arasındaydı.[370] Herhangi bir suç işleyip tevkif edilmeleri gereken seyyidler ise, Nakîbü'l-Eşrâf başçavuşunun denetimindeki Nakîbü'l-Eşrâf konağındaki tevkifhanede tutulurdu.[371]

Nakîbü'l-Eşrâflar'ın zaman zaman siyâdetinden şüphelenilenlerin teftişi için görevli göndermekteydi. 1059/1649 tarihli bir vazife beratında, İstanbul nakîbinin mahiyetindeki 6 adet Nakîbü'l-Eşrâf çavuşunun isimleri yazılı olduğu gibi onar akçe maaşları bulunduğu ve bir akçe de Hz. Peygamber'in hürmetine verildiği kaydedilmiştir.[372]

366 Tevkiî Abdurrahman Paşa, **Abdurrahman Paşa Kanunnamesi**, Milli Tet. Cemiyeti Mec. I-II, İstanbul, 1331, I/535; Sarıcık, **a.g.e.**, s.147-148.
367 **Nimet Efendi Kanunnâmesi**, s. 40
368 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, Ankara, 1945, s.250.
369 BOA, **Hatt-ı Hümâyûn**, nr. 26846; MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 19, vr. 2a; ayrıca bkz., Sarıcık, **a.g.e.**, s.148; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s.167-168, 172.
370 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 36a.
371 BOA, **Hatt-ı Hümâyûn**, nr. 26846; nr. 51442.
372 BOA, Kepeci Tasnifi, **Ruûs**, nr. 260, s.137.

Nakîbü'l-Eşrâf defterinde,[373] "iş bu bin yüz otuz iki Cemâziye'l-evvelisi gurresinde Nakîbü'l-Eşrâf olduğumda çavuşân ve Müteferrikâgân mazbût olmamağla esâmîlerin bu mahalle kayd olundu. Reis-i Çavuşân Mehmed Çavuş (fevt şud), Reis-i Çavuşân İbrahim Çavuş (becâyiş), Mehmed Çavuş, Bekir Çavuş (Reis-i Çavuş olmuştur), Halil Çavuş, Seyyid Hasan Çavuş (Ser-Çavuşân), Seyyid Halil Çavuş" ve "…Es-seyyid el-Hac İbrahim bu fakîrin tezkîresiyle müteferrika tayin olunmağla cümlesi mevcût olanlar tertîb ile kayd olundu. Muharremü'l-haram li-sene ihdâ ve hamsîn ve mi'ete ve elf. [Muharrem 1151/Mayıs 1738]" ifadelerinden de Nakîbü'l-eşrafın maiyetinde altı çavuş olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâf ve beş nefer çavuşuna İstanbul cizyesi malından aylık sekiz buçuk kile pirinç ve yarım kile buğday bedelinin ödendiğini gösterir bir belgeden çavuşlara yapılan tahsisatın ipuçlarını da görebilmekteyiz.[374]

Her ne kadar bu görevin nikâbet teşkilâtının kurulmasından sonra yerine getirildiği belgelere yansımışsa da, ferdî teftişlerde teftişi yapan görevlinin unvanı sâdât çavuşu olarak belirtilmemiştir. Burada şu hususu da belirtmeliyiz ki, vilayet ve kazalara henüz Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları atanmadığı için bu hizmeti sâdât çavuşları yürütmekteydi. Zira kaymakam ataması yaygınlaştığında bu bölgelere ve bu görevlere çavuş değil kaymakamlar atanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse sâdât çavuşları bir öncü kuvvet vazifesi görmekteydi. Aynı zamanda ortaya çıkan olayların üst mercilere ulaşmadan önünün kesilmesi ve halledilmesi konusunda Nakîbü'l-Eşrâf'ın yardımcılığını üstlenmiş kimselerdi. Nasıl ki Osmanlı ordusunda çavuş denilince üst komutanların buyruklarını astlara ulaştıran, denetimden sorumlu kimse akla geliyorsa -ki günümüzde de hemen hemen aynı şekilde kullanılmaktadır- sâdât çavuşları da seyyidlerle Nâkîbü'l-eşrâfları arasında buna benzer bir konumda görevini yerine getirmekteydi.

1.4. SEYYİD VE ŞERİFLERİN İMTİYAZ VE SINIRLARI

Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şeriflerin toplum içerisindeki hallerini inceleyebilmek için şüphesiz onlara tanınan imtiyazların kendileri üzerinde yaptığı etkiler ve bu durumun toplum tabanında nasıl makes bulduğu konusu üzerinde de durmak

373 MŞH., **Nakîbü'l-eşraf Defterleri**, nr. 32, vr. 172b-173a.
374 BOA**, C..ADL**., Dosya nr. 89, Gömlek nr. 5346, 29/R/1181.

gereklidir. Zira belli sosyal gruplar için tanınan ayrıcalıklar bazı karışıklıklara zemin teşkil edebileceği gibi, grubun kendi içerisinde de bir rahatlık ve zaptedilemezlik hâline yol açabilmektedir. Bu sebeple bu genel başlık altında, seyyid ve şeriflerin kendilerine tanınan imtiyazlar özelinde kılık kıyafetleri; sosyal, siyasî, hukukî ve iktisadî hayattaki konumları gibi hususları açıklamaya gayret edeceğiz.

Osmanlı toplumu ehl-i ilim, ehl-i seyf, ehl-i tüccar/ehl-i hiref ve ehl-i ziraat olmak üzere dört sınıfa ayrılır. Devlete vergi ödeme yönünden de iki ana sınıfa ayrılmaktadır. Birincisi padişah beratıyla kendilerine yetki tanınan ve vergi ödemeyen askeri sınıf, ikincisi de müslüman veya gayrı müslimlerden oluşan ve devlete vergi ödeyen reaya sınıfıdır.[375] Askerî sınıfın kapsamı oldukça geniştir. Yönetici sınıftan olan saray halkı, fiilen askerlik hizmetinde bulunan seyfiyye, din, yargı ve eğitim ile ilgilenen ilmiye ve brokratik işlere bakan kalemiyye olmak üzere dört bölümdür.[376]

Osmanlı toplumunda kişinin statüsü, askeriyeden veya reayadan olup olmamasına göre değerlendiriliyordu. Askerî sınıf da tüm vergilerden muaf olanlar ve belli bir hizmet karşılığında bir takım vergilerden muaf olanlar şeklinde farklılık arz ediyordu. Dolayısıyla askerî sınıfı reayadan ayıran en önemli özellik vergiden muaf olmalarıydı. Burada özellikle belirtmeliyiz ki, Osmanlı'da askeri sınıfın kapsamı çok genişti. Fiilen askerlik hizmetinde bulunanlar, padişah beratıyla müezzin, imam, müderris, vakıf görevlisi gibi bir göreve atananlar, dinî ve ruhanî liderler, padişah tarafından kendilerine muafiyet beratı verilenler ve devletin ihtiyaç duyduğu bir takım hizmetleri yerine getirenlerin hepsi askerî sınıftan sayılmıştır. Raiyyet rusumunu tam ödeyen reaya ile hiç ödemeyen askerî sınıf arasında seyyid ve şeriflerin de içerisinde bulunduğu, padişah beratıyla vazife alıp *muaf* ve *müsellem* reaya statüsüne geçen ayrı bir sınıf daha vardı.[377] Bunun yanısıra dinî ve ruhanî reislere de bir takım muafiyetler verilmekteydi. Hatta Hz. Ali'ye cerrahlık yapan bir gayrı müslimin soyuna Osmanlı döneminde muafiyet tanınmıştır.[378]

---

375 Halil İnalcık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", **Türkiye Günlüğü**, (Çev. M. Özden, F. Unan), 1990, s. 31.

376 Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlı Toplumu", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** İstanbul, 1994, I/444, 457, 458.

377 Halil İnalcık, "Osmanlı'da Raiyyet Rusumu", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1993, s.49-50.

378 Hicretin kırkıncı yılında Hz. Ali'ye cerrahlık yapan zımminin, hizmetine mükafaaten kendisine ve soyuna verilen muafnamenin Osmanlı döneminde de devam ettirilmesi hususunda sadır olan ferman için bkz., İstanbul Müftülüğü, Şeriyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı**, nr. 334, s.128, vesika nr. 355.

Zira asıl konumuz olan seyyid ve şerifler de padişah beratıyla kendilerine muafiyet tanınan askerî sınıftandır. Kanunnâmelerde de seyyid ve şerifler askerî sınıftan sayılmakta ve muafiyetleri belirtilmektedir.[379] Seyyidlere vergi muafiyeti tanınması için padişahdan "muafiyet beratları" olması gerekiyordu. Padişah değiştiğinde diğer beratlar gibi "vergi muafiyet"lerini içeren beratlar da yenileniyordu.[380]

Toplum içerisindeki seyyidlerin hepsi homojen bir yapıda değildi. İlmiye sınıfına mensup olanlar[381] olduğu gibi sanat, ticaret ve zıraatle uğraşanları da vardı. Muafiyetler daha çok zıraatle uğraşan seyyidler için söz konusuydu. Vakıflarda veya dinî müesseselerde görev alanlar zaten padişah beratıyla bu göreve getiriliyordu. Dolayısıyla o görevi ifa eden herkes seyyid olsun olmasın aynı muafiyetten yararlanıyordu.

Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda seyyidliğini ispatlayan ve siyâdet hücceti alan kişiler, reaya sınıfından askerî sınıfa geçmiş oluyordu. Aileden bir kişinin siyâdet hücceti alması tüm ailenin askerî sınıfa geçmesi demekti. Ailenin daha sonraki fertleri de ilk alınan hücceti seyyidliklerine delil olarak sunarak devletin soylarına tanıdığı muafiyetleri devam ettirmekteydi. Tabi bu da iktisadî ve sosyal bir takım sıkıntılara sebebiyet verebilecek bir hususdu.

Meşîhat Arşivi belgelerini incelediğimizde, devletten muafiyet ve maaş talebinde bulunan seyyidlerin soylarıyla övündükleri ve toplumun diğer kesimine karşı bir üstünlük sağlamaya alıştıkları görülmektedir. Siyadet hüccetlerine baktığımızda da, seyyid ve şeriflere hürmet gösterilmesi ve onlara tazimde bulunulmasının zorunluluğundan bahsedildiği dikkat çekmektedir. Yine Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarının atama menşurlarında, muafiyet beratlarında hep bu saygı ve hürmet işlenmektedir. Tabi bu saygı ve hürmet bir takım ayet ve hadislerle de desteklenmekteydi.[382] Hatta *Hırzü'l-mülûk* yazarı seyyid ve şeriflere hürmetin gerekliliğini ayet ve hadislerle izah etmiştir.[383]

Buna rağmen Barkan'ın da dediği gibi askerî sınıftan sayılan seyyidlerin sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetlerle, bu sınıf içerisinde büyük bir menfaat grubu olarak

379 Kanunnâme-i Cedid, (S. Pulaha-Y. Yücel), I**. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları**, Ankara, 1988, s. 43, 45.
380 Muafiyet beratının yenilenmesi için bkz., BOA, **İE.DH** , Dosya nr. 3, Gömlek nr. 240, 19/C/1031.
381 İlmiye sınıfına mensup olanların listesi için bkz., Ekler, **İlmiye Teşkilâtında Görev Alan Seyyidler**.
382 Şûra Suresi, 42/23; Ahzab Suresi, 33/33; Buhârî, **Fezâilü'l-Ashâb**, 27; **Fezâilü's-Sahâbe**, 37; Tirmîzî, **Zekât**, 25.
383 **Hırzü'l-mülûk**, vr. 59a-63.

imtiyazlı durumlarını sömürdükleri de olmuştur.[384] Toplum içerisinde seyyidlerin bu konumda bulunmalarını sağlayan asıl gücün ne olduğu sorusu sorulduğunda "asil soyları" cevabıyla karşılaşırız.[385] Peki seyyid ve şerifler toplum içerisinde kendilerini nerede görmekteydiler? Kendi konumlarıyla toplumun gösterdiği saygı uyuşuyor muydu? Yukarıdaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda seyyid ve şeriflerin kendilerini zaman zaman olması gerekenden farklı şekilde konumlandırdıkları görülmektedir. Bunun da doğal olarak toplum nezdindeki saygıda bazı kırılmalara yol açması mümkündür.

1.4.1. Sosyal Hayatta Seyyid ve Şerifler

Seyyid ve şeriflerin sıradan işlerle uğraşmaları pek hoş karşılanmaz, vakıfların idaresi başta olmak üzere üst düzey görevlerde bulunmalarına öncelik verilirdi. Zira Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şeriflerin bürokrasi ve ilmiye kesiminde görev almaları toplumdaki etkinliklerinin bir işaretidir. Bununla birlikte seyyid ve şeriflerin geçimlerini sağlamak için ziraatle uğraştıkları fakat bir takım örfi vergilerden muaf tutuldukları bilinmektedir. Mültezimlik gibi servet ve nüfuz gerektiren işlere de girmişlerdir. Örneğin Halep muhassılı ve tevabii mukataası, Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Tâhâzade Mevlânâ Çelebi Mehmed Efendi uhdesinde bulunmaktaydı.[386] Ayân-ı vilayet adı verilen kesimin içerisinde de çok sayıda seyyid ve şerif vardı.

Görüldüğü gibi seyyidler sosyal hayatta farklı meslek grupları içerisinde yer almışlardır. Örneğin çiftçi, esnaf, zanaatkâr olanları vardır. Fakat ilmiye sınıfı içerisinde bulunmanın ve tarikatlerde şeyhlik gibi vazifelerin seyyidler için en uygun meslekler olduğu belirtilmiştir. Ancak seyyidlerin hepsi için bu söz konusu değildir. İlmiye içerisinde bulunup ilmiyenin en üst seviyesi yani Şeyhülislâmlığa kadar yükselenler olduğu gibi tarikatlar içerisinde de aynı durum söz konusudur.

Bu sebeple biz de çalışmamızda, seyyid ve şeriflerin sosyal hayattaki fonksiyonlarının ipuçlarını verecek olan kaynağı yani sicill-i ahval dosyalarını tararken özellikle seyyidlerin ilmiye içerisinde yer alanlarını incelemeyi tercih ettik. Zaten müessese olarak Nakîbü'l-Eşrâflık da ilmiye teşkilâtı içerisinde bulunmaktadır.

---

384 Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri", **Belgeler, (Türk Tarih Belgeleri Dergisi),** 1966, III/7-8.
385 Kılıç, **a.g.e.**, s. 76.
386 BOA, **C..AS**., Dosya nr. 864, Gömlek nr. 37036, 29/S/1200.

Hırzü'l-mülûk'te seyyidlere sevgi ve saygı göstermenin zorunluluğu ayet ve hadislerle izah edildikten sonra, evlâd-ı Resûl'e muhabbet edenin Allah'ın katındaki mertebesinin âlâ olacağı bildirilir.[387] Ellerinde sahih şeceresi olan seyyidlerin maddî sıkıntı sebebiyle tellâl ve macuncu gibi toplumsal statüsü düşük mesleklerde çalışmaya mecbur bırakılmalarının uygun olmadığı, hatta Sipahi taifesinden birisinin nesebi bilinse soyuna istinaden kendisine dirlik verildiği gibi evlad-ı Resûl'e de saygı ve hürmet gereği vakıflardan maddî destek sağlanması mecburiyeti özellikle belirtilir.[388]

Görüldüğü gibi yöneticilere tavsiye niteliğinde hazırlanan layihalarda da seyyidlere hürmet gösterilmesi ve maddi destek sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu sebeple seyyid ve şeriflerin toplumsal saygınlıklarına en uygun mesleğin ilmiye sınıfı içerisinde bir görev olacağı tavsiye edilmiştir. Kadılık, müderrislik, vaiz ve şeyhlik en uygun görevler olarak geçmektedir. Ayrıca suç işlendiğinde cezayı gerektirecek mesleklere girmeleri de tavsiye edilmemiştir. Örneğin askerî sınıf içerisinde/bölük halkı ve tımar sahipleri arasında seyyidlerin bulunması hoş karşılanmazdı.[389]

Toplumun beklentisine uygun olarak, ilmiye teşkilâtı içerisinde çok sayıda seyyid ve şerif görev almıştır. Bunlar medreselerde ulemaya mahsus eğitimi aldıktan sonra ilmiyenin değişik kademelerinde görev alıyor ve zamanla bu görevlerinde yükseliyorlardı. Ancak ilmiye içerisinde gerekli meslekî eğitimi tamamlamaları şarttı. Eğitim aldıktan sonra devletten görev talebinde bulunuluyordu. Özellikle medreselerde müderris olarak görev almak üzere müracaatları vakiydi. Hatta Meşîhat arşivi belgeleri arasında seyyid olduğuna hürmeten devletten kendilerine uygun bir görev verilmesini talep edenlere de rastlanmaktaydı. Ayrıca ilmiye mesleğine giren kişilerin kendi el yazılarıyla doldurarak Şeyhülislâmlığa verdikleri tercüme-i hâl varakalarının ilk satırında hangi sülaleye mensup olduklarını da bildiriyorlardı. Seyyid olan kişiler babasının ismini yazdıktan sonra hangi maruf sülaleye mensup ise onu da bildirirdi. Bu vesileyle tercüme-i hâl dosyalarından kişinin seyyid olup olmadığı da anlaşılmaktadır.

İlmiye teşkilâtında görev yapmış son dönem Osmanlı uleması içerisindeki seyyid ve şeriflerin istatistiğine ekler bölümünde yer verdik.[390] Bu tabloya bakıldığında

387 **Hırzü'l-Mülûk**, vr. 64a.
388 "Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar", **Kitabü Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'ü'l-Mü'minîn**, (Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988, s.92-93.
389 **Hırzü'l-Mülûk**, vr. 64.
390 Bkz., Ekler, Meşihat Arşivi'ndeki **Sicill-i Ahvâl Dosyaları**ndaki Seyyidler.

Şeyhülislâmlık bünyesinde görev yapmış seyyid olan ulemanın oranlarını görülebilmektedir. İlmiye teşkilâtında görev yapmış olan seyyidlerden bir tanesinin tercüme-i hâl dosyasını incelediğimizde şeceresinden aldığı eğitime kadar birçok konuda bilgi sahibi olabiliyoruz. Son dönem ilmiye teşkilâtına baktığımızda Nakîbü'l-Eşrâflığın da bu teşkilâtın içerisinde olduğu görülmektedir.

Cumhuriyet döneminde de seyyidler Osmanlı dönemindeki toplumsal statülerini devam ettirmeye çalışmışlardır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, yönetici beylerin seçiminde seyyidlerin önemli bir role sahip olduğu bilinmektedir. Seyyidlerin beylere danışmanlık yaptığı da gözden uzak tutulmamalıdır.[391] Seyyidler özellikle kırsal bölgelerde ekip biçecek arazisi olmayan, bu yüzden de ağaların yanında çalışan insanlar ile ağalar arasındaki anlaşmazlıkta arabuluculuk vazifesi görmüşlerdir. Seyyidlerin bu arabuluculuğu neticesinde ağanın kararından vazgeçmesi, halk arasında seyyidlere gösterilen saygının artmasına sebep olmuştur.

İslâmiyette dargınları barıştırmanın, onların aralarını bulmanın bir ibadet olduğu düşüncesiyle seyyidler toplumda kişisel husumetleri sona erdirir, küsleri barıştırırlardı. Kimse onları kırmayı ve sözlerini geri çevirmeyi uygun görmezdi. Aşiretler arasında çıkan anlaşmazlıkta da molla ve şeyhlerin yanısıra seyyidler bölgenin ileri gelenleri olarak arabuluculuk görevini üstlenmişlerdir. Seyyidler, kendilerini simgeleyen yeşil renkli bir takkeyi sopanın ucuna takarak çatışan grupların arasına girer ve yeşil rengin hürmetine çatışmayı sona erdirerek grubun arasını düzeltirlerdi.[392]

Ayrıca seyyidlerin duasının bereket ve saadet, hiddetinin de felaket getireceği inancı hâkim olmaya başlamıştır. Seyyidlerin türbelerinin bulunduğu mekânlar da halk tarafından ziyaretgâh hâline gelmiştir.[393] Arendonk "şerif" maddesinde, Hadramut ve Yemen'de seyyidlerin, aralarında anlaşmazlık bulunan insanların aralarını düzelttikleri, felaketleri dua yoluyla önledikleri, bazı seyyidlerin de hastalara şifa dağıtmalarıyla meşhur olduklarını bildirilir.[394] Ravza-yı şerifte Hz. Peygamber'in sadece evlatlarıyla konuşması, seyyidlerin dualarının kabul edilmesi, evlâd-ı Resûl'e kötü davrananların Hz. Peygamber'in şefaatinden mahrum kalacakları şeklindeki ifadeler, seyyidlik iddialarının delili gibidir.

391 Adak, **a.g.m**., s. 389.
392 Adak, **a.g.m**., s. 389.
393 Arendonk, C. Van, "Şerif", **İA**, XI/441.
394 Arendonk, **a.g.m.,** s.441.

Ülkemizde de bazı tedavi usullerinin sadece belli kişiler tarafından yapıldığı, bazı hastalıkların belli yerlere müracaatla iyileşeceği inancı oluşmuştur. Seyyidlere ait ocak ve tekkeler de iyileştirdikleri hastalıklara göre ayrılmıştır.[395] Örneğin Hozatyolu Zive Köyü'nde mezarı bulunan İmam Hüseyin soyundan Sultan Hazır'ın türbesi, çocuğu olmayan ailelerin ve sara hastaların ziyaret ettiği yerlerdir. Divriği'deki Garip Musa Türbesi de bahar dönemlerinde topluca ziyaret edilen mekânlardandır. Türbeden alınan toprak ekilecek olan tohumlukların üzerine serpilerek ürünün bereketli olması umulur. Yine çocuğu olmayanların da çocukları olması için dua ettikleri yerlerdir.[396]

Daha çok ilmiye içerisinde yer alan seyyid ve şeriflerin çeşitli meslek gruplarında da kendilerine bir yer edindikleri görülmektedir. Zira toplumun her kesiminden insanla iletişime geçmeleri ve onları iyiye, güzele davet etmeleri bakımından bu son derece önemlidir. Dargınları barıştırmaları, hayattayken gördükleri saygı ve hürmet, vefatlarının ardından türbeye dönüşen kabirleri bunun en güzel örneğidir.

1.4.2. Siyasî ve Sosyal İmtiyazlar

Daha önce kurulan İslâm devletleri, en çok da Osmanlı Devleti tarafından seyyid ve şeriflere birçok konuda imtiyazlar tanındığından ve Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şeriflerin homojen bir grup olmadığından, ayrıca farklı toplumsal statülere sahip olduklarından bahsetmiştik. Bunun yanında maddî anlamda şimdi siyasî ve sosyal alandaki ayrıcalıklarını daha geniş bir perspektiften bakarak değerlendirmeye çalışalım.

Osmanlı Devleti tarafından seyyidlere gösterilen saygının toplum yararına bir takım gelişmeler sağladığı ve fethedilen bölgelere yerleştirilen bu kimselerin İslâmın ve yeni devletin gücünün yayılmasında etkili oldukları görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Anadolu'nun İslâmlaşmasında tasavvufî önderlerin etkisi olduğu gibi birçok seyyid, şeyh ve âlimin de katkıları olmuştur.[397]

Osmanlılar sadece kendi ülkelerine gelen seyyid ve şeriflere ihsanda bulunmakla kalmamış her yıl "surre" ismiyle Mekke, Medine ve Kudüs'teki Müslümanlara da

395 Kılıç, **a.g.e.**, s.
396 Sakaoğlu, Necdet, "Seyyid Gaip Musa Ocağı," **Tarih ve Toplum**, S. 61, 1989, s. 25.
397 Anadolu'nun İslâmlaşmasında etkileri hususunda bkz., Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler," **Vakıflar Dergisi**, 1942, S. II, s. 279-304; Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Basın Yayın, İstanbul, t.y.; Köprülü, M. Fuad**, Anadolu'da İslâmiyet**, (Haz. Metin Ergun), Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

yardımda bulunmuşlardır. Bu surrelerle başta bu şehirlerdeki seyyid ve şeriflere maddî destek sağlanırdı. Hac yolunda bulunan kabilelere de atiyye adıyla surre gönderilirdi. Bu atiyyeler Şam'dan Akabe'ye kadar olan İstanbul tarafı ile Mısır'dan Akabe'ye kadar olan Mısır bölgesindeki kabilelere ayrı ayrı dağıtılırdı. Bu surreler daha ziyade Mekke Medine/Haremeyn için kurulmuş vakıfların gelirinden sağlanmaktaydı. Haremeyn vakıflarının en önemli gayesi Mekke, Medine ve Kudüs'teki Müslümanlara surre adıyla yardımda bulunmaktı. Osmanlı Devleti Haremeyn'in yönetimine ayrı bir ehemmiyet vermekteydi. Zira Mekke ve Medine halkının geçimleri Haremeyn için kurulmuş vakıflardan sağlanmaktaydı. Her yıl bu bölgelerde bulunan seyyidler, şerifler, kadılar, yönetici, ulema ve şeyhlere özellikle padişah, hanedan üyeleri, paşalar ve devlet ileri gelenlerinin vakıflarından yardım sağlanırdı.[398] Cidde gümrüğü hâsılatının yarısı,[399] Mısır valilerinin tayin ve ibkalarında alınan elli bin kuruşun yarısı[400] ve sürre-i hümâyûn ile gönderilen miktar Haremeyn halkına sağlanan maddi imkânlardandı.

Sultan Murad'ın her yıl bulunduğu şehirdeki seyyid ve şeriflere 1000 filori dağıttığı bilinmektedir.[401] Yine Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u feth ettikten sonra bu olayı müjdelemek için Mekke emirine name ve hediyeler göndermiştir. Mekke Emiri ise bu olaydan memnuniyetini, Fatih tarafından yazılan nameyi Kâbe'de halka okutarak Mekke ve Medine'deki seyyid, şerif, nakîb, fakih ve hademelere gönderilen 7000 altını hak sahiplerine dağıtmıştır.[402] Osmanlı padişahlarının Mekke ve Medine'ye surre göndermesi Fatih Sultan Mehmed'den sonraki diğer padişahlar tarafından da devam ettirilmiştir.

Osmanlı Devleti Yavuz Sultan Selim döneminde Memlük Devleti'ne son verip Hicaz'ın yönetimini devraldığı 1517 tarihinde, Mekke emirine verdiği menşurla kutsal bölgelerin yönetimini de elde etmiş oldu. Devlet, Hicaz Vilayeti'nin emirini, bölgedeki seyyid şeriflerin seçip ittifak ettiği kişiyi, Mekke kadısı ile Mısır, Cidde ve Şam valilerinin sadarete arzıyla seçmekteydi.[403] Soylarına hürmeten emirlerin derecesi vezirlerden üstteydi.

---

398 Seyyid Ali Kahraman, "Surre-i Hümâyûn", ss. 15-27, **Surre-i Hümâyûn,** İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İstanbul, 2008, s. 22.

399 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s.23.

400 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s.23.

401 Ahmed Aşıkpaşazâde, **Tevârih-i Âl-i Osman, (Aşıkpaşazâde Tarihi**), (Nşr. Alî Beğ), Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1332, s.196.

402 Münir Atalar, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Humâyûn ve Surre Alayları**, DİB. Yay. Ankara, 1991, s. 14.

403 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 19.

Huzura kabullerinde de padişah ayağa kalkardı.[404] Ayrıca Mekke ve Medine'den Dersaadet'e gelen seyyid ve şeriflere İstanbul'da bulundukları sürece günlük yevmiye tahsis edilirdi. İstanbul'dan ayrıldıklarında yollukları verilir günlük yevmiyeleri kesilirdi.

Seyyidler de özellikle devletin iskâna açmada zorlandığı, doğal şartların olumsuz olduğu bölgelerde İslâmın yayılması ve yeni yerleşim yerleri açılmasında öncü olmuşlardır. Bu bölgelerde karakol vazifesi de gören tekke ve zaviyeler açılmış, devlet tarafından onlara bir takım muafiyetler sağlamıştır. Aynı zamanda vakıflar kurularak belli köylerin gelirleri de bu vakıflar aracılığıyla buradaki zaviyelere aktarılmıştır. Rüya Kılıç da eserinde İslâmın yayılmasında etkili olan bu zaviyelerin isimlerini şu şekilde vermektedir: "Bursa ile Antalya-Elmalı yakınlarındaki Tekkeköy'de Abdal Musa, Uşakta Hacım Sultan, Çorum Osmancık'ta Koyunbaba, Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan, Edirne ve Kaligra'da Sarı Saltuk zaviyeleri ilk akla gelenlerdir."[405]

Seyyidlerin vakıf mütevellisi,[406] cami hizmetleri[407] ve diğer dini hizmetlerde[408] görevli oldukları görülmektedir. Hatta daha üst düzey görevlerde bulunan seyyidler de vardır. Anadolu'ya ait Şer'iyye Sicilleri'ne baktığımızda seyyidlere ne tür görevler verildiğini daha iyi anlıyoruz. Örneğin Hicri 1060 tarihli Hatt-ı Hümâyûn'a baktığımızda Seyyid Mahmud'un Antep'e Sancak Beyi olarak atandığını görüyoruz.[409] Yine seyyidler mahkemede şühûdü'l-hâl olarak görev yapmışlardır.[410] Kadıların yardımcısı konumunda olup yargılamaya müşahid ve bilirkişi sıfatıyla katılmışlardır. Şühûdü'l-hâl olarak görev yapan kişiler şehrin ileri gelenleri arasından ve herkes tarafından güvenilir olan kişilerden seçilmekteydi. Dava kararlarının sonunda hazır bulunanların bir kısmının isimleri yazılırdı.[411]

---

404 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 22.

405 Kılıç, **a.g.e.**, s. 93.

406 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 164, vr. 326, 2. kayıt; nr. 168, vr. 84, 3. kayıt; Seyyid Mehmet isimli seyyidin, Kâfioğlu vakfına mütevelli olarak atandığını gösteren berat için bkz., **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 21, s. 67, Belge nr. 3, hicri 1060.

407 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 166, vr. 100, 5. kayıt.

408 bkz., **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 21, s.70, belge nr. 2; Antep'te 12 akçe ulufeye mutasarrıf olan silahtar İlyas'ın ölümü nedeniyle aynı göreve Seyyid Osman'ın getirildiğini gösteren H. 1060 tarihli berat için bkz., **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 21, s.75, belge nr. 2; yine Antep'te Kıryab Baba'nın sekası ve türbedârı olan Cuma isimli kişinin hizmetinde kusuru olduğundan yerine H. 1060 tarihinde Seyyid Muharrem ve kardeşi Seyyid Mehmet Ali'nin saka ve bekçi tayin edilmeleri için bkz., **Antep Şer'iyye Sicili,** nr. 21, s.97, Belge nr. 2; benzer örnekler için krş., **Isparta Şer'iyye Sicilleri,** nr. 166, vr. 261, 1. kayıt.

409 **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 21, s. 31, Belge nr. 3.

410 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 170, vr. 85, 2. kayıt; nr. 171, vr. 24, 3. kayıt.

411 Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara,

Seyyidler Osmanlı devletinde soylarının gerektirdiği iltifata mazhar olmakla birlikte, yönetime karşı bir tehdid oluşturdukları sezildiğinde durum değişiyordu. Seyyidlerin hal ve hareketlerinden Ehl-i sünnet dışındaki bir mezhebe mensup olup olmadıkları da araştırılıyordu. Özellikle seyyidlerle ilgili geniş kapsamlı teftişler yapıldığında, Sünnî mezhep dışındakilerin siyâdet hüccetleri iptal ediliyordu. Sünnî mezhebe mensup olmadıkları yönünde bir iddia olduğunda da durum değerlendiriliyordu. Teftişten sonra iddianın doğruluğu anlaşıldığında, hüccetlerin kenarına "rafz", "rafizî" gibi İslâm dışı olduklarını ifade eden kelimeler yazılarak hüccetleri iptal ediliyordu. Çünkü devletten resmî görev alıp da sonrasında Sünnî olmadıkları anlaşılan görevliler de vardı. Bağdat, Kazımiyye, Kerbela, Musul gibi bölgelerde Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığı yapanların Sünnî mezhebe mensup olmadıkları yönünde şikâyetler oluyordu. Yönetimin bunu takibi gecikmiyor, iddialar doğru olduğunda görevden alınarak Sünnî mezhebe mensup ve sahihü'n-neseb kişiler atanıyordu. Örneğin 1570 tarihinde rafz ve ilhad suçlamasıyla Musul'dan Filibe'ye sürgün edilen seyyidler İstanbul'a getirilmiş. Ehl-i sünnetten oldukları ve isnad edilen suçlarla alakaları olmadığının anlaşılması üzerine affedilmişlerdir.[412] Yine aşure toplantıları düzenledikleri gerekçesiyle Musul'dan Filibe'ye sürgün edilen seyyidlerin İstanbul'da tevbe etmeleriyle Hasankeyf'te oturmalarına izin verilmiştir.[413] 1575 yılında Medine emiri olan Hüseynîlerden bir seyyidin, ilk üç halifeye karşı saygısız sözler sarf ettiği ve hacılara iyi davranmadığı gerekçesiyle, Osmanlı yönetimi tarafından hakkında "rafz ve ilhad" suçlaması olan bir emirin bu makamda tutulması dinen ve siyaseten uygun olamayacağı belirtilerek görevinden alınmıştır. Yerine Sünnî mezhebe mensup "sahihü'n-neseb" başka bir seyyid emir olarak atanmıştır.[414]

Yönetimin kendileriyle yakından ilgilendiği seyyidlerin Ehl-i sünnet dışındaki inançlarına göz yumulmadığı muhakkaktır. Bu sebeple Ehl-i sünnet anlayışı dışında kalan seyyidleri cezalandırmaktan da çekinmemiştir. Bunun yanında Sünnî otoriteyi temsil eden Osmanlı Devleti'nin, Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesiyle İslâm dünyasındaki prestijini artırmayı düşündüğü de söylenebilir.[415] Zira devlet bu konuda seyyidlerin manevî nüfuzundan istifade etmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu ve bazı Arap bölgelerinde Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlaının nüfuzlarından yararlanılmış, oralardaki bir takım

---

1991, s. 90.

412 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 14, s.619.

413 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 26, s.221.

414 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 27, s.68.

415 Bu konu IV. bölümde ayrıntılı olarak açıklandığından, bu bölümde üzerinde durmayacağız.

huzursuzlukların giderilmesinde arabuluculuklarına müracaat edilmiştir. Örneğin Havran Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı'nın Kerek ve Ümmiveled Karyeleri Dürzîlerinin işledikleri cinayetlerle kurulan komisyonun başında yer alarak hazırladıkları raporlarını Harbiye Nezareti'ne sunmuşlardır.[416]

Katar'daki isyanın bastırılması için Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Said Efendi'nin riyaseti altında kurulan bir heyet Katar'a gönderilmiş ve heyetin yaptığı tahkikat neticesinde alınması gereken tedbirleri içeren rapor sadarete arz edilmiştir.[417] Yine Süleymaniye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Mustafa Efendi benzer bir görev için Peşder'e gönderilmiştir.[418]

Nakîbü'leşrâf Kaymakamları aşiretler arasında çıkan ihtilafların sulh yoluyla çözümü için de görev yapmışlardır. Miran Aşireti ile Şırnak ve Batvanlı aşiretleri arasındaki ihtilafın giderilmesi için Bitlis Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hacı Abdülmelik Efendi,[419] Bitlis'ten Şeyh İsa Efendi ve Siirt Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Said Ahmed Efendi görevlendirilmiştir.[420] Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının anlaşmazlığı çözerek çok faydalı hizmetler gördüğü ifade edilmiştir.

Yunan Muharebesi'nde ve sair hususatta sadıkane hizmet eden Yanya Vilayeti Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Mehmed Kutbeddin Efendi'nin Meclis-i İdare-i Vilayet'e tabii aza sıfatıyla devam etmesine karar verilmiştir.[421] Yanya Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Mehmed Kutbeddin Efendi'nin hizmetleriyle ilgili, vilayet ve kazalara atanan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının tevcih ve ibkalarını gösterir 36 numaralı defterde şu ifadeler yer almaktadır:[422] "…*Kutbi Efendi'nin hükümet-i seniyyeye hidemât-ı sâdıkâne ibrâzıyla beraber vazîfe-i mevdû'alarını da hüsn-i îfâda müşâhid olan…"*.

Sonuç olarak başta padişahlar olmak üzere, valide sultanlar ve harem halkına kadar hemen hemen bütün devlet yöneticileri Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyidlere hürmet etmiş ve maddî yardımlarda bulunmuştur. Sosyal hayat içerisinde kendilerine

416 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1337, Gömlek nr. 44, 13/N/1298.
417 BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 78, Gömlek nr. 178, 21/Za/1310.
418 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 186, Gömlek nr. 50, 03/Ş/1312; benzer örnekler için bkz., BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1320, Gömlek nr. 77, 26/N/1294.
419 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, s.67.
420 BOA, **EO**, Dosya nr. 2229, Gömlek nr. 167158, 13/N/1321; BOA, **EO**., Dosya nr. 774, Gömlek nr. 57996, 20/Za/1313.
421 BOA, **ŞD**., Dosya nr. 2691, Gömlek nr. 10, 06/Za/1317.
422 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, s.294.

verilen görevler de muhakkak bu düşünceden neşet etmiştir. Zira yukarıda sıraladığımız örnekler bağlamında seyyid ve şeriflerin sosyal hayat içerisindeki konumlarının siyasî duruşlarını da ciddi şekilde belirlediği görülmektedir. Bu sebeple de her zaman devlet tarafından kendilerine gerek sosyal grupları adına, gerekse de devlet adına söz söyleyebilecekleri, hizmette bulunabilecekleri bir siyasî alan açılmış ve bu işbirliğinde iki tarafın da memnuniyeti gözetilmiştir.

1.4. 3. İktisadî İmtiyazlar

Seyyidlere tanınan ayrıcalıkların başında şüphesiz iktisadî ayrıcalıklar ilk sırada yer almıştır. Seyyid ve şeriflerin sosyal yaşantıları veya siyasî duruşları dahi bu alandan bağımsız ele alınamaz. Çünkü günümüzde de olduğu gibi iktisadî yapı, siyasî ve sosyal hayatın en önemli belirleyici unsurudur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi devlet ve bu grup arasındaki ilişki en çok karşılıklı memnuniyet esasına dayanıyordu. Devletin verdiği görevlerin en iyi şekilde yerine getirilmesi sonucunda seyyidlerin taltif edilmesi, en az asil bir soydan gelmeleri kadar önemli bir durum arz etmekteydi. Ayrıca ihtiyaç sahibi olan seyyidler için de bir takım ayrıcalıklar tanınmaktaydı.

Seyyidlere zekât verilmediğinden dolayı kendilerine fey ve ganimetten pay ayrıldığından bahsetmiştik. Zekât yerine seyyidler farklı yönlerden maddî olarak desteklenmişlerdir. Hırzı'l-Mülûk'te seyyidlere vakıflardan uygun cihetler verilerek destek sağlanması tavsiye edilmiştir.[423] Aynı mahiyetteki Mesalihi'l-Müslimin ve Menafiü'l-Mü'minin'de[424] de seyyidlerin vakıflardan desteklenmeleri ve soylarına hürmeten adi sanatlarda çalıştırılmamaları gerektiği bildirilmektedir.[425] Islahat layihalarında görüldüğü

423 "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar", **Hırzü'l-Mülûk**, (Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988, Tıpkıbasım kısmı, 59a-65a. Bu husus vr. 64b.'de şu şekilde geçmektedir:
sâdâtın ehl-i ilm olanları ya kadı veya müderris olup tedris ve kaza ihtiyar etmeyenler ya vâiz veya şeyh olup onları dahi ihtiyar etmeyenlere istihkaklarına göre zevâyidden vazife ya hallerine göre münâsib cihet vereler ve ehl-i sanat olanları kendi hallerinde koyalar.

424 "Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar", **Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfiü'l-Mü'minin**, (Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988, Tıpkıbasım kısmı, s.6-7, transkripsiyon: s.92-93.

425 "Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar", **Mesâlihi'l-Müslimin ve Menâfiü'l-Mü'minin**, (Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988, Tıpkıbasım kısmı, s.6-7. Metinin latinize edilmiş hâli şu şekildedir:
Âl-i Resûllere müte'allik halleri bildirir. Şol kimseler ki, sahîh âl-i Resûl olalar, ellerinde sahîh şecereleri ola. Rava değildir ki bunlar kati zillet çekip kimi dellal kimi macuncu ola. Sâir sanatta olsalar revâdır. Eğerki bunların fahri fakiredir, lâkin hakimü'l-vakt olanlar ta'zimen evkaflardan ve imaretlerden ki, mahlül nesne düşe, hallerine münâsip ola ki, kendiler talip olalar. Bunlar varken gayriye vermek hiç revâ değildir. Zira sipahi tâifesinden bir kimsenin nesebi ma'lum olunsa, filan kimsenin neslidir diyerek, terahhum olunup dirlik verilir. Pes Âl-i Resul olanlara niçin ta'zîm olunmaya. Pes vezir-i azam hazretlerinin zamanında ulemaya ve sâdâta böylece ikrâm olunacak,

gibi seyyidlere bir takım maddî ayrıcalıklar tanınmıştır. Burada dikkatimizi çeken husus seyyidlerin ihtiyaç sahibi olanlarıdır. Tüm seyyidlere bu nesilden geldikleri için maaş verilmemekteydi. Sadece ihtiyaç sahibi olanlara maddî destek sağlanıyordu. Zira İstanbul Gümrüğü mukataa malından ihtiyaç sahibi olan seyyidlere maaş verildiğini görmekteyiz.[426] İstanbul Gümrük emini tarafından tutulan ve seyyidlerin aldığı maaşların kaydedildiği müstakil defterler vardır.[427] İstanbul Gümrüğü malından seyyidlerin bir yıl boyunca aldıkları günlük ve aylık maaşlarla ilgili kayıtlar tutulmuştur.[428] Ayrıca Harc-ı hassadan[429] da seyyidlere ihtiyaç durumunda aylık verilmiştir.[430]

Maliye defterlerinden de Gümrük mukataa malından seyyidlere yapılan ödemeleri teferruatlı olarak görmekteyiz. Duagûyan, mütekait huddâm ve seyyidler yevmiyelerini İstanbul ve çevresi gümrük mukataa malından almaktaydı.[431] 1748-1749,[432] 1752-1753 yıllarında[433] yine duagûyân, mütekaid, hüddam ve seyyidlere İstanbul, Galata, Gelibolu, Rodosçuk, İznikmid, Mudanya, Bandırma, Tekfurdağı, Silivri ve çevresi gümrük mukataa malından tahsisat ayrılmıştır. Burada bir soru akla gelebilir. Osmanlı Devleti'nde tüm seyyidlere bahsedilen vakıflardan veya gümrük mukataasından ödenek ayrılıyor muydu? Gerek maaş tahsisi ve gerekse vakıflardan sağlanan maddî destekler sadece ihtiyaç sahibi seyyidler için geçerliydi. Maddî durumu yetersiz olan seyyidler devletten, soylarına hürmeten maddî yardım talep ediyorlardı.

Seyyidlerden maddî durumu iyi olmayanların yönetime müracaatlarıyla münasip maaş talep ettikleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Düşük toplumsal konuma sahip ve dar gelirli seyyidlerde bu talep daha fazlaydı. Seyyidlere vakıflardan[434] ve İstanbul Gümrük mukataa malından maddî destek sağlanmaktaydı.[435]

Osmanlı Devleti, ihtiyaç sahibi seyyidlere durumlarının devlete arz edilmesi

---

akibetleri hayr olmak mukarrerdir. İnşaallahü Teâlâ bi-lutfihi.

426 BOA, **Şikâyet Defteri**, nr. 25, s. 264.

427 BOA, **Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)**, nr. 2349, 2350.

428 BOA, **Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)**, nr. 2349, s.69.

429 Saraya mahsus masraflar ve bu masrafların karşılığı olan paranın saklandığı yer. Bkz., Sertoğlu, Midhat, **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul, 1986, s.136.

430 Zilkade 1015/Şubat 1607'de yedikulede boçlarından dolayı mahpus olan seyidlerin tahliyesi için harc-ı hassa eminine 2120 akçe teslim edilmiştir. Bkz., BOA, İbnü'l-Emin, **Ensâb**, nr. 24.

431 BOA, **D.AMH**, nr. 24810, s.2, 3; **Maliyeden Müd**, nr. 16244, s.1, 2, 13, 14.

432 BOA, **D.AMH**, nr. 25014, s.2, 5; **D.AMH**, nr. 24857, nr. 24914, s.2, 5; nr. 25051, s.2, 6, 7.

433 BOA, **Maliyeden Müdevver**, nr. 20925, s.2.

434 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 104, Özel nr. 37; **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, II. bölüm, Genel nr. 1692, Özel nr. 41; **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, III. bölüm, Genel nr. 540, Özel nr. 42.

435 BOA, **Maliyeden Müdevver**, nr. 2349, 2350.

üzerine maaş tahsis etmekteydi. Bu konuyla ilgili Meşîhat Aşivi belgeleri içerisinde epey malumat bulunmaktadır. Birçok seyyid fakr u zaruret hâline binaen devletten maaş talep etmiştir. Örneğin Seyyid Sunullah b. Mevlana Ali'ye arzı üzerine Mahi Kulpuz mukataası mahsulünden günde on akçe maaş tahsis edildiğine dair berat verilmiştir.[436] Yine Bursalı Seyyid Muhammed'e Şaban 1058'de Sultan IV. Mahmud'un verdiği, Mizan-ı harir mukataasından günlük on beş akçe maaş tahsis beratı,[437] Sultan IV. Mehmed'in Hatt-ı Hümâyûnuyla berat yenilenmiştir.[438] Diğer bir örnek Üsküdar'da sakin sülale-i tahireden ve Tunus muhacirlerinden Seyyid Hacı Tahir Efendi sefalet içinde olması sebebiyle mevcut maaşının artırılmasını Şeyhülislâmlıktan talep etmiş ve kendisine 13 Safer 1331 tarihinde muhtacin tertibinden maaş zammı yapılmıştır.[439]

Ayrıca Tunus muhaciri Seyyid Ahmed Efendi, kendisine şerafet tertiplerinden maaş bağlanmasını Şeyhülislâmlıktan talep etmiştir. Belgeden de anlaşıldığı üzere "muhtacin tertibi"nden maaş bağlanması için belediyenin sıhhıye heyeti tarafından sağlık muayenesinden geçmesi ve sağlık durumunun çalışmasına engel teşkil ettiği durumlarda maaş bağlanmaktaydı. Vucüdu hastalık ve sakatlıktan salim olan seyyidlere bu fondan maaş bağlanmamaktaydı. Yine "Şerâfet veya siyâdet tertibi" denilen fondan maaş tahsisi de ancak vefat eden seyyidin varislerine tahsis edilebilmekteydi. Bu fondan da tüm seyyidlere maaş tahsisi mümkün değildi. Son ve üçüncüsü de mustahıkkın-i ricâl-i ilmiye tertîbinden maaş tahsîsiydi. Bu fondan tahsis şartı da ilmiye mensubu olmak ve başka bir taraftan maaş alıyor olmamaktı.[440]

Şürefa ve sâdât maaşlarının bir kısmı şerafet ve bir kısmı muhtacin tertibinden

436 BOA, **İbnü'l-Emin**, Ensâb, nr. 26. Berattan da anlaşıldığı üzere diğer tevcihlerde olduğu gibi seyyidlere maaş tahsisi de beratla yapılmaktadır.

437 BOA, **Ali Emiri**, nr. 2351.

438 Padişah'a sunulan arz tezkiresi telhis edilerek (özetlenerek) padişaha sunulur ve padişah ise konuyla ilgili kararını telhisin üst kısmına kendi hattıyla yazardı. Kararı padişahın kendisi yazdığı için de bu tarz yazıya Hatt-ı Hümâyûn denirdi. Sadrazamların tahriri olarak ve kısaca arz ettikleri meseleler dolayısıyla telhis denilen bu kağıdın üzerine yazıldığı gibi, doğrudan doğruya da yazılabilirdi. Doğrudan yazılana beyaz üzerine Hatt-ı Hümhâyûn denirdi. Fakat Osmanlı Devleti'nde 1248/1832 yılından sonra bürokraside bir takım değişiklikler olmuştur. Bu tarihten sonra arz tezkireleri padişahın özel kâtibine (ser katib-i hazret-i şehriyari) hitaben yazılır, başkatib bu arzı padişaha okuyarak padişahın şifahi cevabını sadrazama hitaben aynı tezkirenin altına eğik tarzda yazardı. Bu tarz yazılara da "irade" denilmektedir. Meşrutiyetten sonra ise bu tarz terk edilerek, padişahlar vekiller heyetinin kararlarını tasdikle iktifa etmişlerdir. Fakat bu tasdikte "irade" olarak isimlendirilmiş ve bu uygulama cumhuriyete kadar devam etmiştir. Bkz., Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, s. 145, 163.

439 MŞH, **EO,** Dosya nr. 1731, Gömlek nr. 9**.** Kendisini, Ehl-i beyt-i mutahharadan ve Tunus muhacirîninden Üsküdar'da Arakiyeci Hacı Cafer Mahlallesi'nin seksen numaralı h**â**nesinde müste'ciren sâkin dâîleri Hacı Tahir Tekalli olarak tanıtmaktadır.

440 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1709, Gömlek nr. 58.

muhasses ve ikisi de bir cüzdanda mukayyed olarak ödenmekte iken tefrik edildiğinden bahisle mezkûr maaşların önceden olduğu gibi tek kuponda ödenmesi talep edilmiştir.[441] Maliye Nezareti'nden gelen cevabi yazıda ise bunun mümkün olmadığı şu şekilde açıklanmıştır:

...üç yüz yirmi yedi ve üç yüz yirmi sekiz seneleri bütçesinde maddeler fasıllara tahvîl edilmiş ve fasıllara ait hesabâtın ayrı ayrı tutulması zarurî bulunmuş olduğundan bu sene ibtidâsında şürefâ ve sâdât-ı kirâm ile haremeyn ahâli-i muhteremesine muhassas maâşâtta aid oldukları fasıllara göre cüzdanlara ayrı ayrı tâbi' tutulmuş olduğunun ve şürefânın muhtacîn ve çıraklık maaşlarının şerâfet maaşâtına tahvili hakkında hazinece ma'lûmât olmadığının ve cüzdanların tefrikinde kimsenin zarara uğraması imkânı olmadığının huzur-ı sâmi-i cenâb-ı Sadaret-penâhilerine arzı muhassasât-ı zâtiyye müdüriyetinden ifâde kılınmağla…[442]

Şerâfet ve muhtacin adlarıyla tahsis edilen maaşın gerçekten lâyık ve muhtaç olanlarına verilmesinin sağlanmasına dair şürefadan Nasır b. Mesud imzasıyla verilen arzuhal Maliye Nezareti'ne gönderilmiştir.[443] Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne gönderilen tezkirede maaşların ehline verilmesi hususunda hassas davranılması gerektiği vurgulanmıştır.

Mekke-i Mükerreme'deki seyyidlerin tahsisatı da 1270 tarihli Şûrâ-yı Devlet talimatnamesinde şöyle açıklanmıştır:

"...Sâdât ve eşrâf-ı kirâmın kayd-ı hayat şartıyla muhassas maaş ve tayinâtlarından mahlûl vukû'unda mahlûlâtı içlerinde deverân ettirilerek evlâdı var ise evlâdına olmadığı sûrette hangi zümreden ise o zümrenin müstehakına emâret-i celîlenin inhâsıyla tahsîs olunması Haremeyn-i Şerîfeynin umûr-ı hesâbiyesi hakkında tanzîm olunan 8 Rebî'ü'l-âhir sene 1270 tarihli talimatnâmesinin ikinci fıkrasında muharrer olup şerâfet maaşlarının bu sûretle tevzî' edilmekte bulunduğu…"[444]

Mekke-i Mükerreme'de sakin sâdât-ı Aleviyye'den Seyyid Hüseyin el-Habeşi Efendi, Hadramut'ta mukim kardeşi Seyyid Şeyh Efendi ile oğlu Seyyid Mehmed

441 BOA, **EO**., Dosya nr. 4025, Gömlek nr. 301836, 20/R/1330.
442 BOA, **EO**., Dosya nr. 4025, Gömlek nr. 301836, 20/R/1330.
443 BOA, **DH.İ.UM**., Dosya nr. 3/-3, Gömlek nr. 1//27, 27/Ca/1340.
444 BOA, **EO**., Dosya nr. 3627, Gömlek nr. 272018, 15/Ş/1327.

Efendi'ye müderrisin maaşı tahsis edilmiştir.[445] Fakat tahsis edilen maaş yeterli görülmemiş ve şu ifadelerle maaşın artırılmasını Şeyhülislâmlıktan talep etmişlerdir: "…mütesâviyen üç yüz kuruş tahsîs buyurulmuştur ki bu kadar cüz'î bir maaş a'lem-i ulemâdan olan bir zâtın hâl ve makâmına ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin şânına lâyık olmadığından ya müşârün-ileyh Seyyid Hüseyin el-Habeşî Hazretleri'nin maaşını bin yahut sekizyüz kuruşa iblâğı yahut mezkûr üç yüz kuruş maaşın diğer mahdûmu Seyyid Ahmed Efendi'ye tevcîh ve tahsîs buyurulmasını hakîkat ve sadâkat nâmına arz eylerim…"[446] Görüldüğü gibi ulemanın en bilgini olmaları hasebiyle bu maaşın yetersiz olduğunu söyleyerek artırılmasını istemektedirler.

Meşîhat Arşivi'ndeki bir vakıf muhasebe defterinden Kösem Valide Sultan Vakfı'ndan seyyidlere yapılan ödemeleri görmekteyiz.[447] 1670 yılında, Şam'da Murad Paşa evkafı hâsılatından Medine'deki fukara ve seyyidlere tahsisat ayrılmıştır. Bu vakıftan on seyyide toplam 280 akçe ayrılırken, Seyyid Hüseyin er-Rifâî evladına 400 akçe ayrılmıştır. Bu belgede de görüldüğü gibi, arşiv vesikalarında sıklıkla rastlandığı üzere Osmanlı'da Rifaî ve Kadirîlere diğer tarikatlara kıyasla daha fazla ayrıcalıklar tanınmıştır. Özellikle Rifâîler askerlikten muaf tutulmuş, maaş tahsisinde de genelde ilk sıralarda yer almıştır.

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde sadece Hz. Peygamber'in soyuna değil, sahabenin büyüklerinin neslinden gelenlere de maaş bağlandığı veya ihsanda bulunulduğuna dair örneklere rastlamaktayız. Örneğin Hazreti Ömer bin el-Hattab sülalesinden Şeyh Abdülhâdi ve Şeyh Said Efendiler'e, büyük cedleri Hz. Ömer'e hürmeten tahsis edilen maaşlarına zam talebine karşılık, padişahın iradesiyle Şeyh Abdülhâdi ve Şeyh Said Efendiler'e beşer yüz kuruş atiyye verilmiştir. Aynı iradede Mekke-i Mükerreme'de dua ile muvâzıb olan Yenişehirli Seyyid el-Hac Mehmed Efendi'ye zaruret hâline binaen iki bin beş yüz kuruş atiyye verilmiştir.[448] Hatta İmam Gazali hazretleri sülalesinden Yozgatlı Hafız Mehmed Bahaeddin Efendi'ye devriye mevliyetlerinden Van kazası tevcih edilmiştir.[449]

Sonuç olarak seyyidlere maaş tahsis edilmesinin sebepleri arasında soylarına

445 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1602, Gömlek nr. 29.
446 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1602, Gömlek nr. 29.
447 Bu defterlerin seyyidlere yapılan ödemelerle ilgili olduğu anlaşılmış ve Meşîhat Arşivi kataloğuna eklenmiştir.
448 BOA., **İDH**. Dosya nr. 78, Gömlek nr. 3900.
449 MŞH., **THR**, Dosya nr. 81, Gömlek nr. 86, 16 Receb 1319.

hürmet tabi ki ilk sırada gelmektedir. Bu hususta seyyidlerin duasının makbul olacağına duyulan inanç da etkilidir. Bunun yanında seyyidlerin ailelerinin ferd sayısının çokluğu, fakru zaruret içerisinde bulunmaları da belgelerde sıkça karşılaştığımız bir durumdur. Özellikle 19. yüzyıldan sonra seyyidlerin maddî durumunun yetersiz olanlarının da maaş aldığı muhtacin tertibi denilen bir sandık kurulmuştur. Ayrıca şürefâ ve sâdât tertibi denilen farklı bir sandıktan da sadece seyyid ve şeriflere tahsisat ayrılmıştır. Fakat şunu özellikle belirtelim ki, gerek bu sandıklar kurulmadan önce ve gerekse bunlardan sonra maaş tahsisinde dikkate alınan husus ihtiyaç sahibi olmalarıdır. Yani sırf seyyid oldukları için kendilerine maaş tahsis edilmemiştir. Yaşlı, kimsesiz ve yetim olanlara ve aile efradı fazla olup geçim sıkıntısı çekenlere maddî destek sağlanmaktaydı. Zaten muhtacin tertibinden maaş alınmasının şartı da ihtiyaç sahibi olmaktı.

Vergi Konusunda İmtiyaz: Seyyidlere tanınan iktisadî ayrıcalıklar arasında en çok dikkat çeken husus vergi muafiyetleridir. Osmanlı'da seyyidlere özel ihsanlarla vergi muafiyeti Murat Hüdavendigar döneminden beri uygulandığı görülmektedir. Bu döneme ait bir beratta (787/1385), öşür talebiyle Yeniçeriler tarafından öldürülen bir seyyidin evladları, atalarının öşür ve koyun hakkı vermediği, kendilerinin de aynı muafiyeti devam ettirmek istediklerini devlete arzı üzerine aynı muafiyeti elde etmişlerdir.[450] Yavuz Sultan Selim dönemine ait bir beratta da Seyyid Muhammed oğlu Seyyid Ömer, Sultan Murad döneminde verilmiş vergi muafiyet beratını ibraz ederek her türlü resmî ve örfî vergiden muaf olduğuna dair yeni bir berat almıştır.[451]

Kanunnâme-i Cedid'de öşür konusunda reaya ile askerinin aynı olduğu her ikisinden de öşür alınacağı yazılıdır. Fakat askerî ve seyyidlerin yüz elli koyunundan adet-i ağnam, sekiz dokuz adet kovanlarından ve kendi maişetleri için yetiştirdikleri bağ ve bostanın öşre tabi olmadığı hükmü bulunmaktadır.[452]

Ağnam vergisi de eyaletten eyalete farklılık gösteren koyun, keçi besleyenlerden alınan şeri bir vergidir. Seyyidlerin ağnam vergisinden muafiyetleri de kanunnamelerde belirilmiştir. Seyyidlerin kendi maişetleri için besledikleri 150 koyundan vergi alınmayıp,

450 Osmanlılar'da seyyidleri ilgilendiren ilk önemli belge, I. Murat'ın verdiği vergi muafiyeti beratıdır. Bkz., Kraelitz, Friedrich Von, "İlk Osmanlı Padişahlarının İsdâr Etmiş Oldukları Bazı Beratlar," **Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası (TOEM)**, İstanbul, 1332, Yıl 5, s.244-246.
451 Muafiyet beratı için bkz., BOA, **A.DVN**, nr. 1/13.
452 **Kanunnâme-i Cedid**, s. 43, 45.

bu sayıdan daha fazla koyunu olanlardan alınacağı hükme bağlanmıştır.[453] Kanunnamede şu şekilde izah edilmiştir:

"...Adet-i ağnam her bir koyundan devlet için bir akçe alınır. Devlet adet-i ağnamda, yılın Nisan Ayı'nın başından diğer yılın Nisan Ayı'nın başına gelindiğinde her kimin elinde ne kadar koyun bulunursa, koyunların sayımına me'mûr olanlar sayıp koyun başına bir akçe alırlar ki bu kanundur. Sâdâttan, ashâb-ı menâsıb ve bi'l-cümle padişah kulları, tımarlı veya ulûfeli olsun, adet-i ağnam-ı askeriyeden 150 koyuna kadarkinden vermeyip, bundan fazlasına vermeye hüküm vardır, kanun olmuştur. Adet-i ağnamın toplanma zamanı Mayıs Ayı içindedir. O zaman muteberdir, Mayıs'ın başına itibar olunur, koyunlar kuzusuyla birlikte sayılır."[454]

Kanunnamede ağnam vergisi açıklanırken seyyidlerin tanımı da şu şekilde yapılır:

"...Seyyid şu kimseye denilir ki, defter-i cedîd-i hâkânîde raiyyet oğlu raiyyet kaydolunmayıp, ispat-ı neseb eylediğine İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfın'dan elinde temessükü olan, ancak şu kimseler ki, sahîh seyyidler olmayıp ellerinde şecereleri ve hüccetleri bulunmayan, tenha yerlerde başlarına yeşil sarık sararak biz seyidiz diyerek, resm-i ağnamlarını vermeden kaçınırlar ise, o gibiler gerçek seyyid olmayıp ellerinde şecereleri, temessükleri, hüccetleri yoksa bu kimselerin kanun üzere resm-i ağnamları alınır."[455]

Ağnam vergisi hususunda kanunnamelerden çıkarılan sonuç şudur: Seyyidler ve diğer askerî sınıfların kendi geçimlerini temin etmek için 150 koyuna kadar beslediklerinden vergi söz konusu değildir. Fakat 150 koyundan fazla beslendiği takdirde ticarî faaliyete girdiğinde seyyidlerde dâhil olmak üzere her bir koyun veya keçi başına bir akçe alınır. Seyyid olduğunun ispatı da ancak İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfı'ndan alınan siyâdet hüccetiyle mümkündür.

Devlete ait çiftlik arazisinde ekip biçen köylülerden devlet yılda bir kez bulundukları eyalete göre miktarları değişen on akçeden elli akçeye kadar *resm-i çift* alırdı. Alınan vergi çiftliğin miktarına da bağlıydı. Yarım çiftlikte tasarruf edenle bir çiftlikten

453 Mehmed b. Abdüsselam, **Kanunname**, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Böl., nr. 3735/3, 23b; krş., **Kavânîn-i Kadîme-i Osmaniyye**, İstanbul Üniv. Kütübhanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 1807, 33b-34a.

454 "**Kanun ve Fetvâ Mecmuası**", İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 4107, 43a-b.; aynı kütüphane, nr. 5828, 54b.; Mehmed b. Abdüsselam, **Kanunname,** Süleymaniye Kütübhanesi, Laleli, nr. 3735/3, 23b.

455 **Kavanin-i Kadime-i Osmaniyye**, İstanbul Üniv. Kütübhanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 1807, 34a; aynı kütüphane, nr. 5828, 54b.

fazla yerde tasarruf edenin verdiği vergi eşit değildi. Yine çiftlik resminden başka üretilen mahsul üzerinden de rusum-ı raiyyete giren öşür alınırdı. Devlet bu çiftlik üzerinde bulunan kişinin ailesindeki bekâr erkeklerden de *mücerred* adıyla altışar akçe vergi alırdı. Fakat mücerred vergisi de eyaletlere göre değişmekteydi. Kimi eyaletlerde mücerred vergisi yoktu. Mücerred (bekâr) evlendiğinde vereceği verginin adı da *resm-i bennâk* olurdu. Bulunduğu eyalete göre miktarı değişmekle birlikte ortalama on iki akçe bennâk vergisi öderlerdi.[456] Seyyidlerden alınmayan rusûm-ı örfiyyeden en önemlisi resm-i bennaktır. Özellikle kadıların gördükleri seyyidlik davalarında "…vakt-i hacette hüccet edine…"[457] ifadesiyle vergi muafiyeti için verilen hüccetin ibraz edileceği belirtilmektedir.

Şahsî vergi muafiyetleri elde eden seyyidler olduğu gibi daha geniş muafiyetleri olan aileler de vardı. Özellikle devletin belli bölgelerde İslâmlaştırma politikasına uygun olarak vakıflar kurdurarak muafiyetler sağladığı da oluyordu. Seyyid Harun Veli bunlardan bir tanesidir. Karaman oğullarından sağladıkları ayrıcalıkları Osmanlılar'dan da elde etmeyi başarmıştır. Seydişehir ve çevresindeki çok sayıda köyün öşürleri bu ailenin vakfına tahsis edilmişti. Öşür dışında resim ve mukataa gibi gelir kaynakları da vardı.[458] Kayseri'de Şeyh İbrahim et-Tennurî evladlarının da bağ, bahçe ve tasarruf ettikleri yerlerden öşür talep edilmemekteydi.[459] Burada şunu da özellikle belirtmeliyiz ki, Osmanlı'da sadece seyyid ailerin muafiyetleri yoktu. İlim ve irfanla uğraşan şeyh ailelerinin de aynı muafiyetleri bulunmaktaydı.

Yine tekâlif-i örfiyye[460] ve avârız-ı divaniyye[461] konusunda seyyidlerin ayrıcalıkları vardı. Kanunnâmelerde âl-i Resûl'den "ehl-i berât"[462] olan seyyidlerin avarıza

456 Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâi Tarihi,** I-II, Ankara, 1979, II, 123-125; Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1993, s.39-46.

457 BOA, İbnü'l-emin, **Ensab**, nr. 8. Osmanlıca düzenlenen hüccetlerde bu ifade kullanılmakla birlikte, Farsça hüccetlerde "…inde'l-hâcet hüccet baş ed…" (İbnü'l-emin, **Ensab**, nr. 5); Arapça hüccetlerde "…li'l-ihticâcı lede'l-ihtiyâc…" (İbnü'l-emin, **Ensab**, nr. 12.)

458 Kılıç, **a,g,e.,** s.98.

459 **Kayseri Şer'iyye Sicilleri,** nr. 106, s.58.; Kılıç, **a.g.e.**, s.99.

460 Devletin tebaasından şeri hükümler dışında örfen aldığı vergilere "Rusûm-ı örfiyye" denir. Avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiye vergileri Rusum-ı örfiyyedendir. Başlıca tekâlif vergileri şunlardır: mücerred, bennak, ispenç, arûsiyye, cürm ü cinayet, ihtisab, çiftbozan, tapu ve kovan, ağıl, yaylak, kışlak, gümrük vesairedir. Bkz., Sarıcık, **Nakîbüleşraflık Müessesesi**, s.90.

461 Örfi vergilerden olan avarız-ı divaniye, olağan üstü hallerde devletin raiyyetten aldığı malî, aynî ve bedenî bir vergi türüdür. XVI. yüzyıldan itibaren bu vergi "avarız akçesi" adıyla malî vergiye dönüşmüştür. Avarız-ı divaniye veren hanelere de avarız hanesi denir. Bkz., Sarıcık, **a.g.e.**, s.91.

462 Nakîbü'l-eşraftan siyâdet hücceti alan seyyidler bunun akabinde devletten de vergi muafiyeti için berat alıyorlardı. Siyâdet hüccetlerine istinaden çıkan beratlarını ibraz ederek vergi muafiyetlerini sürdürüyorlardı.

katılmayacakları yer almaktadır.[463] Kanunname-i cedid'de de tekâlif-i şakka ödemeyecekleri hükmü kayıtlıdır.[464] Seyyidlerin kendi maişetleri için besledikleri yüz elliye kadarki koyunlardan resm alınmayıp fazlasından alınacağı kanunnamelerde yer almaktadır. 16. yüzyılda Hamid Sancağı'nda vergiden muaf olanlar arasında şerifzâde, âl-i Resûl ve seyyid ifadeleriyle kayıtlı toplam 26 adet sâdât-ı kirâmın muafiyet kaydı mevcuttur.[465] Hama Livası kanunnamesinde liva-i mezbure reayasından seyyidlerin tekâlif-i örfiyyeden muaf ve müsellem oldukları belirtilir.[466] Silistre Livası kanunnamesinde de seyyidler, hatipler, imamlar, müezzinler, sermahfilan, hafızlar, arifler, kayyımlar, muhassıllar, emekli sipahiler, pir-i fanî, mecnun ve kasaplar kethudasının hane-i avarıza dâhil olmadıkları belirtilir.[467]

Vergi konusu fetvalara da yansımıştır. Birkaç tanesine değinmekte fayda vardır. "Sâdât-ı kirâmdan olan Zeyd'den tekâlîf-i örfiye ve şâkka namına bi-gayr-i hak nesne matlûb olunur mu? el-Cevâb: Olmaz.[468] Yine bir fetvada: "Zeyd, sâdât-ı kirâmdan Amr ile çekişdikde, ben senin babandan bennâk alurum bre Türk deyüb Amr'a âr lâhık olsa Zeyd'e ne lâzım olur?" sorusuna "Ta'zîr"[469]cevabı verilmiştir. Bu fetvadan da anlaşıldığı üzere seyyidler bennâk vergisinden muaftırlar.

Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi'nin avarız vergisinin mutasarrıfa değil tasarruf edilen yere müteallik olduğu gerekçesiyle, evlâd-ı Resûlün diğer reaya gibi tasarruf ettiği çiftlik rusumunu vermesi gerektiği yönünde fetvası vardır.[470] Çünkü çiftlikler miri araziden olup devlet tarafından Müslümanlara işletilmek üzere veriliyordu. Bunun için Ebussuud Efendi, çiftlik vergisinin çiftliği işletene değil, yere müteallik olduğu gerekçesiyle seyyidlerin de bu vergiyi ödemeleri gerektiğine hükmetmiştir. "Bu surette Zeyd'in siyâdeti sabit olduğu takdirde, Sancak beyleri ve sipahiler Zeyd'den adet-i ağnam ve rusum-ı raiyyet talep etseler, almaya kadir olurlar mı?" sorusuna, "rusum-ı raiyyetin ekserisi hukuk-ı şer'iyyedir.

---

463 Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri, **Kanuni Devri Eyalet Kanunnameleri**, (Haz. Ahmet Akgündüz), İstanbul, 1992, V/96, s. 18.

464 **Kanunnâme-i Cedid**, s. 49.

465 **438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, (937/1530),** I, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Hamid ve Ankara Livaları, Tıpkı Basım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1993, s. 326, 329.

466 BOA, **Tapu Tahrir Defteri**, nr. 137, 2b-3a.

467 Ömer Lütfi Barkan, "15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları," **İst. Üniv. Edebiyat Fak**. İstanbul, 1943, s.32.

468 Kadızade Ahmed Efendi, **Netîcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1237, s.565.

469 Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1289, s. 147.

470 Düzdağ, **a.g.e.**, s.82.

Ona siyâdet engel değildir. Âdet-i ağnam zekâttır, müstehak olan fukaraya vermek lazımdır."[471] cevabını vermiştir. Adet-i ağnamın zekât olduğu gerekçesiyle fakirlerin hakkı olduğunu, zekât niyetiyle devlete ödendiğinde zekât yerine geçeceğini belirtmiştir. Çiftlik konusundaki vergiye açıklık getirecek diğer bir örnekte de, Üsküdar'a Bağlı Yoros (Beykoz) Nahiyesi'nde bulunan Çavuşlu Karyesi'ndeki Çavuşlu Çiftliği Mutasarrıfı Nakîbü'l-Eşrâf Mehmed Ataullah Efendi'den kadime mugayir olarak fazladan talep edilen öşrün Üsküdar kadısının ilamına göre düzenlenmesi gerektiği ve kadime mugayir öşür talep edilmemesi yönünde hüküm çıkmıştır.[472] Görüldüğü gibi Nakîbü'l-Eşrâf'ın da kadimden beri öşür verdiği bu belgede açıkça zikredilmiştir. Nakîbü'l-Eşrâf Tahsin Bey'in mutasarrıf olduğu Piskopo mukâtaasındaki Dündarlı Çiftliği ile ilgili de aynı durumun geçerli olduğu görülmektedir.[473]

II. Selim dönemine ait bir kanunnamede, eimme ve sâdâtın hangi tımarda çiftliği olup zıraat yaparsa kanun üzere yirmi iki akçe *resm-i çift, öşür* ve *sâlâriyelerini* tımar sahibine vereceklerini ve yine eimme ve sâdâtın yetişmiş kaç oğlu var ise her birinden altışar akçe *resm-i mücerred* alınacağı kayıtlıdır.[474]

Seyyidlerin vergi muafiyetleri kanunname mecmualarında da belirtilmiştir. Ebussuûd Efendi tarafından kaleme alınan tarihsiz bir kanunname mecmuasında seyyidlerin bennak vergisinden muafiyeti şu şekilde belirtilmiştir: "Sahîhü'n-neseb bir seyyid, defteri hâkânîde raiyyet yazılmış ise, onlar da biz seyyidlerden olduğumuz için bennak vergisini vermeyiz diyerek nizâ etseler, şayet ellerinde İstanbul Nakîbü'l-eşrafı'ndan siyâdet hüccetleri ve şecereleri var ise, defter-i hâkânîde raiyyet yazılmalarına itibar edilmez."[475] denilerek bennak vergisini vermeyecekleri açıkça ifade edilmiştir.

Vergi konusundaki imtiyazlarla ilgili özellikle belirtmek istediğimiz bir husus da, bu tarz muafiyetlerin sadece seyyidlere mahsus olmadığıdır. Seyyidlerle beraber birçok meslek grubuna da bu imtiyazlar sağlanmıştır. Diğer bir çok ilmî görevlinin de

---

471 Akgündüz, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri**, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1990, I/157.
472 BOA, **HAT.**, Dosya nr. 1478, Gömlek nr. 46, 29/Za/1215.
473 BOA, **MVL**., Dosya nr. 853, Gömlek nr. 2, 29/B/1279.
474 Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri, Silistre ve Akkirman Kanunnâmesi**, 1994, VII/713-714.
475 Kanunname, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi böl, nr. 3762/5, 62b; "**Kanun ve Fetva Mecmuası",** İst. Üniv. Kütb., Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 4107, vr. 43b-45a; Vergi muafiyeti diğer kanunnamelerde de belirtilmiştir. Krş., **Kanunname**, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Ayasofya Böl., nr. 2894/2, vr. 70b. Mehmed b. Abdüsselam, **Kanunname,** Süleymaniye Kütb, Laleli Böl., nr. 735/3, 23b.

muafiyetinden bahseden bir kanunnamede şunlar kayıtlıdır:

"…hizmette bulundukça imamlar ve hatiplerden resm-i raiyyet alınmaz. Kanun: defterde raiyyet yazılmış fakat kendileri kadı, müderris, mülazım olsalar resm-i bennâk ve mücerred alınmaz. Danişmendden de bu vergiler alınmaz. Fakat Danişmend ilimle meşgul olmayıp hevâsına tâbi oluyor ise ondan resm-i raiyyet alınır. Kanun: Şürefâ olanlardan dahi resm-i bennâk ve mücerred alınmaz. Defterde raiyyet yazılmasına itibar edilmez. Raiyyet yazıldıktan sonra kişi imam veya hatip olsa onlardan da resm-i bennâk ve mücerred alınmaz… Kanun: Defterde raiyyet yazılsa, bu kişi ben seyyidim diyerek resm-i bennak vermekte niza eylese sahihü'n-neseb olduğuna dair İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfından temessük yahut şeceresi var ise … ondan resm-i raiyyet alınmaz…"[476]

Hatta görüldüğü gibi imam ve hatiblere tanınan muafiyetler belirtildikten sonra seyyidlerin muafiyeti sıralanmaktadır. Seyyidlerden sonra rahip ve papazlar gibi diğer ruhanî liderlerin muafiyeti belirtilmektedir. Kanunnamede rahiplerin muafiyeti şu şekilde geçmektedir:

…Amma rahib ve halka karışmayan münzevi hayat yaşayanlardan …insanların yardımlarıyla geçimini sağlayanlardan harac, İspençe, Bennak, Resm-i mücerred ve gayr-ı rusûm namıyla asla bir nesne alınmaz…[477]

Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nde örfî vergilerden olan resm-i bennak ve mücerred, seyyidlerin dışında imam, hatip, ilimle meşgul olan öğrenciler, diğer ruhanî reislerden papaz ve rahiplerden de alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Zira Osmanlı Devleti'nde dinî ve ruhanî reislerin bir takım muafiyetleri vardı. Hatta hicretin kırkıncı yılında Hz. Ali'ye cerrahlık yapan bir zımminin hizmetine mükafaaten kendisine ve soyuna Osmanlı döneminde muafiyet tanınmıştır.[478] Kanunnamelerde de seyyid ve şerifler askerî sınıftan sayılmakta ve muafiyetleri belirtilmektedir.[479] Seyyidlerin vergi muafiyeti için padişahtan beratları olması gerekiyordu. Padişah değiştiğinde diğer beratlar gibi vergi muafiyetlerini içeren beratlar da yenileniyordu.

476 **Kanunname-i Cedid**, İstanbul Üniversitesi Kütb., Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 5845, 23a; Krş., **"Kanun ve Fetvâ Mecmuası"**, İstanbul Üniversitesi Kütübhanesi, Türkçe Yazmalar Böl., nr. 4107, 104a; **Kanunname-i Divaniyye,** İstanbul Üniversitesi Kütübhanesi, Türkçe Yazmalar Böl., nr. 5846, 54a.

477 **Kanunname-i Divaniye**, İstanbul Ünv. Küt., Türkçe Yazmalar, nr. 5846, vr. 54a.

478 İstanbul Müftülüğü, Şer'iyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı,** nr. 334 s.128, vesika nr. 355.

479 S. Pulaha-Y. Yücel, "Kanunnâme-i Cedid," I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları, Ankara, 1988, s. 43, 45.

Kanunnamelerde de gördüğümüz gibi seyyidler resm-i raiyyetten muaftırlar. Fakat bu hususta vergi memurlarıyla zaman zaman sürtüşmelerin yaşandığı seyyidlerin de bu durumu devlete arz ettiği bilinmektedir.[480] Örneğin, muafiyet beratı ile tekâlif-i emiriyyeden muaf ve müstağni bulunduğu halde mahalli kaymakam ve mal müdürü tarafından vergi itası hususunda tahkir ve tazyik olunduğundan şikâyetçi olan Eskişehir Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Osman Nuri Efendi durumu merkeze bildirmiştir.[481] Çorum Kazası Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olan Çırakhocazade Bekir Efendi'nin senevî vergisinin üç yüz kuruş olarak kararlaştırıldığına dair Maliyye celilesinden gönderilen 14 Muharrem 1272/26 Eylül 1855 tarihli emirname suretinden[482] seyyidler gibi kendilerinden sorumlu kaymakamların da örfî vergiler dışındaki şer'î vergileri ödediklerini anlıyoruz.

Seyyidler, ilmiye mensupları, devlet işinde görevli olan askerîlerin tüm avarız vergilerinden muaf olduğu belirtilir.[483] Fakat toplum içerisinde bazı kesimlerin seyyidlere itibar etmedikleri, hatta devletin onlara tanıdığı vergi muafiyetinden de rahatsız oldukları, onların da kendileri gibi vergi vermeleri gerektiğini istedikleri görülmektedir. 25 Rebiülahir 1192/Nisan 1778 tarihinde Sivas kadılığına intikal eden bir davada, Sivas ve Antep halkı devlet tarafından kendilerinden ödenmesini istedikleri tekâlif-i şâkkanın aynı yerde beraber yaşadıkları seyyidler tarafından da ödenmesi gerektiğini arz etmiştir. Yerel yöneticilerin de bu fikirde olması üzerine durum merkeze arz edilmiş ve seyyidlerin bu vergilerden muaf olduğu kararı verilmiştir.[484]

Kimi zaman da yerel yöneticilerin vergi konusunda seyyidleri sıkıştırdıkları da görülmektedir. Hatta bu vergi imtiyaz konusunun sık sık şikâyet konusu olduğu da belgelere yansımıştır. Örneğin 1501 tarihinde Antalya kadısına gönderilen bir hükümde sahihünnesep olan Kasım, Mehmed ve Ali isimli seyyidlerin diğer reaya gibi hizmete sürüldükleri ve kendilerinden avarız alınmaya çalışıldığı bildirilmiş; oysaki âl-i Resûl ve ehl-i berat olan bu kişilerin reayadan farklı olduğu, vergi konusunda sıkıştırılmamaları gerektiği yününde hüküm gönderilmiştir.[485]

---

480 Örnek için bkz., BOA, **Cevdet Dahiliye**, nr. 5593.

481 BOA, **EO**, Dosya nr. 2470, Gömlek nr. 185210, 19/L/1322; Konya Vilâyeti Burdur Sancağı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hacı Hasanzade Ahmed Tahir bin Mehmed'in benzer şikayeti için bkz., BOA, **DH.MKT.,** Dosya nr. 2197, Gömlek nr. 36, 24/Za/1316.

482 **Çorum Şer'iyye Sicili**, nr. 2, s.41, Belge nr. 83.

483 BOA, **Tapu Tahrir**, nr. 69, s.184; Tapu Tahrir, nr. 137, vr. 2b-3a.

484 **Sivas Şer'iyye Sicilleri,** nr. 1, vr. 55; benzer mahiyetteki karar örnekleri için bkz., **Afyon Şer'iyye Sicilleri**, nr. 32, s.257; **Karaman Şer'iyye Sicilleri**, nr. 282, vr. 5.

485 İlhan Şahin ve Feridun Emecan, **II. Bâyezid dönemine Ait 906 Tarihli Ahkâm Defteri**, Türk

Seyyidlerden sorumlu Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarının da yerel idarecilerle çok iyi ilişkileri olduğu da söylenemez. Özellikle vali ve kaymakamlarla sorun yaşadıkları ve meclis idaresinde görev verilmediği veya meclisteki görevlerine son verildiği belgelere yansımıştır. Örneğin aşar cezasından dolayı eski vali tarafından arkadaşlarıyla beraber Musul Vilayeti Meclis-i İdaresi azalığından çıkarılan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hasan Efendi durumu merkeze arz ederek tekrar eski görevine dönmek istemiştir.[486]

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, seyyidler nisap miktarı malı olan her müslümanın ödemekle mükellef tutulduğu şer'î vergiler dışında padişahın iradesiyle konulmuş "tekâlif-i örfiyye" denilen vergilerden muaf tutulmuştur. Her ne kadar bu durum halk ve çeşitli görevliler tarafından pek hoş karşılanmamış, bu sebeple de seyyid ve şeriflerin vergi vermeleri talebinde bulunulmuşsa da, bu kimselere seyyidlerin vergi ödemeyecekleri hükmüyle karşılık verilmiştir. Ayrıca seyyidler yanında kadı, müderris gibi ilmiye sınıfına mensup kimselerle rahip, papaz gibi dinî ve ruhanî liderler için de vergi konusunda bir takım imtiyazlar sağlanmıştır.

Seyyidlerin Askerî Sayılması: Osmanlı'da kişinin toplumsal statüsü askerî mi yoksa reaya mı olduğu ile alâkalıydı. Askerî sınıf da tüm vergilerden muaf olanlar ve belli bir hizmet karşılığında bir takım vergilerden muaf olanlar olarak farklılık arz ediyordu. Askerî sınıfı reayadan ayıran en önemli özellik devlete vergi ödemeden muaf olmalarıydı. Padişah adına ülkenin idarî, adlî ve eğitim hizmetleri ile güvenliğini sağlayan ve bu hizmetleri mukabilinde vergiden muaf tutulan sınıfa askerî denilmekteydi.[487] Ehl-i örf ve veya ehl-i seyf denilen grup ülkenin asayiş ve güvenliğini sağlamaktaydı. Ehl-i ilim ise şer'-i şerif üzere ülkede adaleti sağlayan ve eğitim hizmetlerini yürüten sınıftı. Bu sınıflar yaptıkları hizmet mukabilinde de vergiden muaf oldukları gibi askerî olarak anılmaktaydı.

Raiyyet rusumunu tam ödeyen reaya ile hiç ödemeyen askerî sınıf arasında, seyyid ve şeriflerin de içerisinde bulunduğu, padişah beratıyla vazife alıp "muaf ve müsellem" reaya statüsüne geçen ayrı bir sınıf daha vardı.[488] Burada özellikle belirtmeliyiz ki, Osmanlı'da askerî sınıfın kapsamı çok genişti. Fiilen askerlik hizmetinde bulunanlar, onların çocukları, hanımları, köleleri, padişah beratıyla müezzin, imam, müderris, vakıf

---

Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1994, s.24, hüküm nr. 80.

486 BOA, **DH.MKT.**, Dosya nr. 1520, Gömlek nr. 47, 29/L/1305.

487 Ahmet Rıfat, **Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakîbü'l-Eşrâflar,** (Haz. Hasan Yüksel, Fatih Köksal), Sivas, 1998, s. 1.

488 Halil İnalcık, "Osmanlı'da Raiyyet Rusumu", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul, 1993, s.49-50.

görevlisi gibi bir göreve atanan memur ve hizmetliler, dinî ve ruhanî liderler, padişah tarafından kendilerine muafiyet beratı verilenler, devletin ihtiyaç duyduğu bir takım hizmetleri yerine getirenlerin hepsi askerî sayılmıştır.

Tapu tahrir defterlerindeki kayıtlarda da seyyidlerin tüm avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muaf tutuldukları açıklanmıştır.[489] Bu da seyyidlerin de askerî sınıfa mensup olduğunu göstermektedir. Zira bu muafiyetler askerî sınıf için geçerliydi. Bu sebeple de, seyyid ve şerifler de padişah beratıyla kendilerine muafiyet tanınan askerî sınıftan sayılmaktaydı. Padişah değiştiğinde diğer beratlar gibi vergi muafiyetlerini içeren beratlar da yenileniyordu.

Belli bölgelerde değişmekle birlikte seyyidler, toplumda ekonomik durumu en iyi olanlar içerisinde yer almaktadır. Örneğin 1050-52/1640-42 tarihli Edirne tereke defterindeki askerî sınıfın servet durumuna baktığımızda, tereke sahiplerinden en çok servete sahip olanlar genel yekûn içerisindeki oranları % 22,90 ile seyyid unvanlı kişilerdir.[490] İkinci sırada %16,23'le bey unvanına sahip olanlar, üçüncü sırada ise genel yekûnun % 15,21'ne sahip olan ve defterde herhangi bir unvanı olmayan kişiler gelmektedir.[491]

Seyyidlerin padişah beratıyla kendilerine muafiyet tanınan ve askerî sınıftan sayılan bir grup olduğu görülmektedir. Devlet belli bir hizmet karşılığında reayayı bir takım vergilerden muaf sayarak askerî sınıfa dâhil ediyordu. Seyyidlerin askerî sınıfa dâhil edilme sebepleri de devletin ve ordunun manevî silahları kabul edilmelerinden olabilir. Çünkü seyyidler, sefer zamanında orduyla birlikte sefere katılan, ordunun moralini yükseltmek için dua ve salavat getiren ve orduya destek olan kimselerdi. Ayrıca seyyidlerin duasının makbul olacağına inanılmasından dolayı, devlet seyyidleri vakıflarda dua vazifesiyle görevlendirmekteydi. Yani bir hizmet mukabilinde muafiyet sağlandığı düşünülürse seyyidlerden de dua beklenmekteydi. Hz. Peygamber'e de hürmeten seyyidlere verilen en güzel görev, devletin bekası ve ordunun muzafferiyeti için dua

489 BOA, **Tapu Tahrir Defteri**, nr. 48, s. 803; krş., **Tapu Tahrir**, nr. 660, s.272, 276.; **Tapu Tahrir**, nr. 137, vr. 13a.

490 Zenginlik sıralamasına ilk sırada yer almalarının sebebi aslında ticaretle uğraşmalarıdır. Örneğin Seyyid Kâsım Çavuş'un terekesine baktığımızda (vr. 1a) bu kişinin büyük çapta ticaretle uğraştığı görülmektedir.

491 Levent Kuru, **29 numaralı Edirne Şer'iyye Sicili,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006, s. 41-43.

etmeleriydi.[492]

Siyasî Sorunlar: Vergi ödeme konusunda seyyidlerle yönetimin bazen karşı karşıya geldikleri de oluyordu. Seyyidler kendilerine tanınan muafiyetin bazen sınırlarını zorluyor ve muafiyetlerini genişletmeye çalışıyordu. Yönetimin vergi gelirleri azaldığında ve ekonomik sıkıntılar arttığında tanınan muafiyetleri sınırlandırma yoluna gittiği söylenebilir. Bu hususta yargıya intikal etmiş olanlar olduğu gibi bizzat merkezdeki Nakîbü'l-Eşrâf'a bildirilerek kendisinden yardım istendiği de olmuştur.

Örneğin Arapgir Kazası'na bağlı Nemri ve Bayındır Köyleri'nde ikamet eden İlyas oğlu Seyyid Halil, Abbas oğlu Seyyid Ali ve Aydoğmuş oğlu Seyyid Ahmed, kendilerine ehl-i örf tarafından yapılan kanundışı muamelelerin önlenmesi için Nakîbü'l-Eşrâf'a müracaat etmişlerdir. Nakîbü'l-Eşrâf Ak Mahmud Efendizade Seyyid Zeynelabidin Efendi, Ramazan 1140 tarihinde isimleri belirtilen seyyidleri teftiş etmiş, sahihünnesep seyyidler olduklarına hükmederek siyâdet hücceti vermiştir. Fakat yönetimin seyyidlere müdahalesi bitmemiş bunun üzerine adı geçen seyyidler, sonraki Nakîbü'l-Eşrâf Aftas Zeynelabidin Efendi'ye durumu bildirmiştir. Nakîbü'l-Eşrâf, Arapgir'deki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamından bahsedilen kanundışı uygulamanın engellenmesini ve sahihünnesep olan seyyidlerin rencide[493] ettirilmemesini istemiştir.[494] Yine Antep'te seyyidler avarız, nüzul ve sâir tekâlif-i örfiye ödemeleri konusunda kendilerine yapılan baskıdan şikâyetçi olmuşlardır.[495]

Defterdar Ahmet Çelebi'ye hitaben 1568 tarihinde gönderilen fermanda defter-i cedide reaya olarak yazılan Hacı Mansur ve Bayram isimli kişilerin, seyyid olup olmadıkları Nakîbü'l-Eşrâf'tan öğrenilerek sahihünnesep seyyidler iseler deftere seyyid olarak yazılmaları gerektiği bildirilmiştir.[496] Aslında sıkıntının kaynağı biraz da devletin vergileri tek elden kendisinin toplamamasıdır. Zira vergiyi toplayan yerel yöneticilerden kaynaklanan hak ihlalleri sık sık yaşanmaktaydı. Merkezî idare ise bahsedilen ihlallerin önlenmesine çalışmış ve bu yönde hükümler çıkarmıştır. Fakat burada bir önemli husus da seyyidlere tanınan bu imtiyazlardan reayanın rahatsız olduğudur. Çünkü elde edilen her bir muafiyet diğer insanlar için ekstra bir külfet getirmekteydi. Özellikle avârız vergisi

492 Seyyidlerin duası konusuna müstakil bir başlıkta değindiğimizden burada bununla iktifa edeceğiz.
493 Seyyidlerle ilgili "rencide ettirilmemesi" ifadesi vergi konusunda sıkıştırılmamaları manasına gelmektedir.
494 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 174b.
495 **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 8, s.51.
496 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 7, s.979.

konusunda reayanın mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Aynı köyde yaşayan ve tekâlif-i şâkka ödeyen halk kendileriyle beraber aynı köy toprağında tasarrufta bulunan seyyidlerin de bu vergiyi ödemesi gerektiğini söylemiştir.[497]

Ekonomik sıkıntılar sebebiyle seyyidlere tanınan imtiyazlardan yararlanmaya çalışanların sayısı artmıştır. Vergi yükümlülükleri artan reaya, siyâdet hücceti elde ederek seyyidler sınıfına geçmeye çalışmıştır. Akşehir, Aksaray ve Niğde'de hicri 900'lü yıllarda Nakîbü'l-Eşrâf'tan hüccet alan ve siyâdeti onaylananların sayısı 35'tir. Oysaki bu bölgelerin sadece birkaç köyünde seyyidlik iddia edenlerin sayısı bu rakamın çok çok üzerindedir. Sadece bu örnekten de müteseyyidlerin ekonomik ve sosyal dengeyi nasıl etkiledikleri anlaşılmaktadır.

Bu durum kanunnamelerde de açıkca görülmektedir. Silistre, Niğbolu, Dimetoka ve Gümülcine bölgelerinde seyyidlik iddialarının çok arttığı da belgelere yansımıştır. Hatta hazinede eksik çıkmasının sebepleri arasında son dönemde reayanın hüccet elde ederek askerî sınıfa geçmesi sayılmaktadır. Bu bölgelerde 10.000 reayanın hüccetli müteseyyid olduğundan, tüm ülkeyi düşündüğümüzde bu sayının 100.000'lere vardığından ve salgın hastalık gibi tüm yurda yayıldığından bahsedilmektedir.[498] Nakîbü'l-Eşrâf tarafından ve Sadaretten tayin edilen sâdât çavuşlarıyla, Silistre ve Niğbolu bölgelerindeki seyyidler teftiş edilmiştir.[499]

Raiyyet Rusumu, raiyyetin ödeyeceği vergiler demektir. Raiyyet rusumunun içerisinde raiyyetin ödemekle mükellef tutulduğu başta resm-i çift, bennâk olmak üzere, birçok şer'î, örfî ve divanî vergiler girer.[500] Örfî vergiler, devletin şer'î hükümler dışında aldığı vergilerdir. Tekâlif-i örfiyye ve avârız-ı divaniye, örfî vergiler içerisindedir.[501] Çiftlikler arazi-i miriyedendi.[502] Seyyidler rusûm-ı raiyyet içerisindeki cem'-i avârızdan muaftı.[503]

Seyyidlerin bennâk vergisinden muaf oldukları kanunnamede şu şekilde

497 **Harput Şer'iyye Sicilleri**, nr. 331, s.88-89.
498 **Kanunnâme-i Sultân lî Aziz Efendi**, s.38.
499 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 19, vr. 2a.
500 Halil İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rusmu", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yay. İstanbul, 1993, s. 49-52.
501 Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları", s. 32.
502 Miri arazinin mülkiyeti devlete aitti. Tımar, has, zeamet, ocaklık, arpalık arazileri devletin olan bu arazilerden veriliyordu. Çiftlikler de miri arazi kapsamında olup, bunlar çiftçilere tapu bedeli denilen peşin kira ile verilirdi. Bu kiralama daimi oluyor ve evlada intikal ediyordu.
503 BOA, **Tapu Tahrir**, nr. 137, vr. 2b, 3a.

belirtilmiştir:[504] *Matlab-ı ahvâll-i sâdât, seyyid-i sahîhü'n-neseb, defterde raiyyet yazılmış fakat onlar, biz seyyidiz diyerek, resm-i bennâklarını verme husûsunda nizâ etseler, eğer ellerinde gerçekten sahîhü'n-nesep seyyidler olduğunu gösteren İstanbul Nakîbinden temessükleri ve şeceresi var ise tapu defterinde raiyyet yazıldığına itibar edilmez. Şayet temessük ve şecereleri yoksa defter mûcebince resm-i bennakları alınır.*[505]

Kanunnamedeki "İstanbul Nakîbi"nden ifadesi ayrı bir önem ifade etmektedir. Çünkü tapu defterinde seyyidlerin raiyyet olarak yazıldığı ve bazen de seyyid olamayanların seyyid olarak yazıldığı durumumlar oluyordu. Bazen kadıların, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının, tarikat şeyhlerinin düzenledikleri belgeleri seyyidliklerine delil olarak sunuyorlardı. Devlet sadece İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf'ın düzenlediği belgeyi resmî olarak kabul ediyordu. Kanunnamede özellikle "İstanbul Nakîbi" ifadesinin kullanılması da bundan kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde bir yerin fethi gerçekleştiğinde, o bölgenin nüfusunu, arazi ve iskân durumunu tespit etmek suretiyle bir takım sayım ve yazım işlemleri yapılırdı. Tapu tahrir işlemi denilen bu aşama bittikten sonra, herkesin gücü ve gelirleri nisbetinde şer'î veya örfî bazı vergiler belirtilerek, Liva beyleri veyahut "tahrir emini" tarafından tahsil edilmeye başlanırdı. İşbu sayım ve yazım işlerinde müslim ve reayaya isabet eden vergiler belirlenir ve ona göre tahsil edilmeye başlanırdı.

Tahrir yapılırken bölgede nüfuzlu aşiretlerin isimleri ve etnik yapısı yani Kürt, Arap ve Türk oldukları tahrir defterine kaydedilirdi. Aynı zamanda bölgede sâdât-ı kirâm, şeyh ve halkın hürmet ettiği eşraftan olanlar unvanlarıyla birlikte (seyyid veya şeyh gibi) yazılırdı. Tapu kayıtlarında, "emlâk-ı sâdât-ı mezkûrîn" veya "karye-i sâdât" başlığı altında isimleri yazılarak "seyyid" unvanı mutlaka belirtilirdi. 1550 yılında Kanuni Sultan Süleyman döneminde tutulan Tapu Tahrir Defteri'nde "cemaat-ı sâdât-ı dilistan" olarak belirtilmiş ve Seyyid Haydar bin Seyyid Bâyezid, Seyyid Kalender ve Şeyh Ömer unvanları aynen muhafaza edilmiştir.[506]

---

504 BOA, **İbnülemin**, Ensab, nr. 19.

505 **Kanunname**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi böl, nr. 3762, vr. 62a; sâdâtın resm-i bennak vermeyeceklerine dair diğer kanunnâmeler için bkz., Mehmed b. Abdüsselâm, **Kanunnâme**, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli böl,nr. 735/3, vr. 239b.; **Kanunnâme-i Cedid**, İst. Üniv. Kütüphanesi, Türkçe Yaz., nr. 5845, vr. 23a.

506 Abdullah Demir, M. Mahfuz Söylemez, **1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskân**, Bingöl Belediyesi Kültür Yay., 2-10, s. 94.

Tapu tahrir[507] defterlerinin baş tarafına eyaletin kanunnameleri de yazılırdı. Bu kanunnamelerde alınacak vergilerin miktarı yazıldığı gibi vergiden muaf olanlar da belirtilirdi. Sonra da bu eyalet mahalleden başlayarak köy, kasaba ve şehir olarak hane hane deftere kaydedilirdi. Kaydedilen hanelerin altına isimler yazılır ve ne tür vergi vereceğine de işaret edilirdi. Vergi muafiyeti bulunanlar da kaydedilerek muafiyetin sebebi belirtilirdi. Örneğin 69 nolu tahrir defterinde muafiyet şu şekilde belirtilmiştir: "İş bu cemaat içerisinde yazılmış olan, Selim Şeyh b. Şeyh Sinan, İsa b. Musa ve Hızır İlyas b. Musa Seyyidi sulahadan olup ve âl-i Resûl olmalarıyla kadimden avarız-ı divaniyyeden muaf olduklarından bundan sonra da ber-karar-ı sâbık defter-i cedîd'de bu şekilde kayd olundular."[508]

Tapu tahrir defterlerinde seyyidlerin avarız-ı divaniyyeden muaf oldukları belirtilmiştir.[509] Örneğin "…mezkûr Seyyid Bekir ve babası Seyyid Ali ve oğulları merhum Sultan Bâyezid Han (II. Bayezid) -tâbe serâhu- cemi avarız-ı divaniyeden ve tekâlif-i örfiyeden muaf ve müsellem kılıp eline muafnâme-i şerifi vermiştir…"[510]

Hicretin kırkıncı yılında Hz. Ali'ye cerrahlık yapan zımminin hizmetine mükafaaten kendisine ve soyuna verilen muafnamenin şu ifadelerle "…Van Eyâleti Kazâları'ndan Âliyyü'l-cevâz Kazâsı reâyâsından on altı nefer zimmîler taraflarından istid'â ve niyâz ve sâlifü'z-zikr sened-i şerîf ile emr-i âli-yi mezbûr ibrâz olunmuş ve olvechile mersûmların cedleri müşârün-ileyh Efendimiz Hazretleri'nin mübârek vücûd-ı şerîfleri hizmetinde bulunduğuna ve ber-minvâl-i muharrer muafiyetlerine dâir sened-i şerîf i'tâ buyurulmuş olduğuna hürmeten ber-vech-i istid'â mukaddemce verilen emr-i âlînin te'kîdini mutazammın emr-i şerîfim isdâr…" Osmanlı döneminde de devam ettirildiği görülmektedir.[511]

Kısaca özetlemek gerekirse, siyasî sorunların geneli, seyyid ve şeriflerin kendilerine tanınan imtiyazların zaman zaman genişletilmesi sebebiyle bu sosyal grubun dışında kalan kesimin vergi ödemek istememesi ve siyâdet hücceti edinme yoluna giderek toplumdaki mevcut dengeyi bozacak nitelikteki sayıca artışlarından kaynaklanmaktadır.

---

507 Osmanlı Devleti'nde bir bölgenin tahriri, fetihle veya cülus münasebetiyle yapılmaktaydı. Tahririn 30 senede bir yapılması kanundu. Divan-ı Hümâyûndan görevlendirilen il yazıcısı ve katib mahallinde bu işlemleri yapardı.

508 BOA, **Tapu Tahrir**, nr. 69, s.184.

509 BOA, **Tapu Tahrir**, nr. 69, s.33.

510 BOA, **Tapu Tahrir**, nr. 660, s.272-274.

511 Şer'iyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı**, nr. 334, s.128, vesika nr. 355.

1.4. 4. Hukukî İmtiyazlar

İslâm'da hiçbir aile, sınıf ya da zümreye diğer insanlara karşı ayrıcalık tanınmamış; İslâm, herkesi dinî ve hukukî sorumluluklar karşısında eşit görmüştür. Irk ve sınıf ayrılığı gibi bir durumun İslâmda yeri yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına baktığımızda Peygamber'in aile bireyleri diğer insanlardan farklı da değildir.

Fakat bunun yanında, Hz. Peygamber'in soyunun faziletine dair ayetler[512] bulunduğu gibi hadislerde[513] de âl-i Resûl'e sevgi ve saygı beslenilmesi gerektiği emredilmektedir. Fetvalarda da seyyidlere hakaret edilemeyeceği belirtilmiştir. Başta Ebussuûd Efendi'nin fetvaları olmak üzere birçok fetvada seyyidlere hakaret etmenin tâzir cezasını gerektireceği bildirilir.[514] Örneğin Fetavâ-yı Ali Efendi'de "Zeyd-i müslim sâdât-ı kirâmdan Amr ile çemkirdiğinde[515] Amr'a abâ ve ecdadına lânet olsun dese Zeyd'e ne lâzım olur?" fetvâsına "Ecdât-ı kurbiyesin murad edilecek istiğfâr lâzım olur." cevabı verilmiştir.[516] Yine aynı mahiyette "Zeyd, sâdât-ı kirâmdan olan Amr'a gazab edüb esnâ-i gazabda Amr'a, lanet olsun sana ve abâ ve ecdâdına ve cemî'-i sâdâta dese Zeyd'e şer'an ne lâzım olur? El-Cevâb: Cedd-i a'la irâde ve dahl olmayıcak tâ'zir ve istiğfâr ile iktifâ olunur." [517] Hakaretin seyyidin en ileriki ceddi Hz. Peygamber'e değil de yakın ecdadına yapıldığı düşünülerek tevbe etmesi yeterli görülmüştür. Fakat yakın ceddi murat edilmediği durumlarda, Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin gibi ecdadı söz konusu olduğunda daha ağır bir bir ceza verildiği de fetvalara yansımıştır. Örneğin, "Zeyd, sâdât-ı kirâmdan Amr'a bre anasını falan ettiğim deyu cima lafzıyla şetm ettikden sonra Amr, ben Hz. Hasan ve Hz.

512 **Ahzab Suresi**, 33/33.

513 Bir hadis-i şerifte, "Kim Allah'ı severse Kur'ân'ı sever, kim Kur'ân'ı severse beni sever, kim beni severse ashabımı ve akrabalarımı (âl-ı Resûl'ü) sever." buyurulmuştur. Bkz. Murat Sarıcık, "Hz. Peygamber Sevgisi ve Darussiyadeler," **II. Kutlu Doğum Sempozyumu, (Tebliğler)**, Isparta, 1999, s.142.

514 Ebussuûd Efendi, **Fetevâ-yı Ebussuûd,** Beyazıt Kütb., nr. 2756, vr. 91a; **Ebussuûd Efendi Fetvaları**, s.82.

515 Birine sert konuşma, sert cevap verme.

516 Ali Efendi, **Fetevâ-yı Ali Efendi**, İstanbul, 1325, I/123-234.; Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Feyziyye**, İstanbul, 1266, s.141; **Müsvedde Fetâvâ**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 239, vr. 96a.; **Müsvedde Fetâvâ**, vr. 100a.; **Fetevâ-yı Abdurrahim**, I/45a.; **Fetevâ-yı Abdurrahim**, I/87; **Müsvedde Fetâvâ**, vr. 96a.; **Feyziyye,** s.14; **Müsvedde Fetâvâ**, vr. 96a, 98a.; **Fetevâ-yı Abdurrahim**, I/86; **Esadiyye**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 157, II/20b.

517 **Fetevâ-yı Abdurrahim**, I/45a.; krş., "Zeyd, hâl-i gazabda sâdât-ı sahîhü'n-nesebden Amr'a istihfâf tarîkiyle "Be hey Arap" dese Zeyd'e şer'an ne lâzım olur? El-Cevâb: İzâle-i gazab ve ri'ayet-i edeb ve ihtirâm Arap ve istiğfâr ve tevbe" bkz. **Esadiyye**, II/20a.; Benzer mahiyetteki fetvalar için bkz., **Fetevâ-yı Abdurrahim**, I/45a.; **Mecmamiu'l-fıkhi'l-kebîr,** İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 107, vr. 62a.; **Müsvedde Fetâvâ**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 239, vr. 96b.; **Müsvedde Fetâvâ**, vr. 98a.; **Mecamiü'l-fıkh**, vr. 100a.

Hüseyin (radıyallahu Teâlâ anhuma) evladındânım dedikde, Zeyd Hasan ve Hüseyin analarını dahi falan edeyim deyu cima lafzıyla şetm eylese Zeyd'e ne lâzım olur? El-Cevâb: Mel'ûn eşedd-i ukûbet ile ukûbet olunub, müddet-i medîde zindanda habs ve tevbe ve salâhı zâhir olmadıkça hapisden ıtlak olunmaz."[518] Hatta bir kimsenin şerife olan eşine hakaretinin de tazirle cezalandırılacağı fetvası verilmiştir. "Zeyd, zevcesi Hind-i Şerife'ye bre kâfirin ineği kâfir deyû şetm eylese, Zeyd'e ne lâzım olur? El-Cevab: Tâzir lâzım olur.[519] Dolayısıyla Hz. Peygamber'e hürmeten seyyidlere hakaret edilemeyeceği, bu kuralı ihlal edenlerin de cezalandırılacağı vurgulanmıştır. Daha ağır bir ceza olarak, Çorum Bey'i ve Osmancık Kadısına gönderilen 25 Rebiülevvel 976 tarihli bir hüküm de Hz. Peygamber'e söven kişiye ölüm cezasının verildiği görülmektedir.[520]

Ricaut, İstanbul'da İngiltere elçisinin silahtarı ve kâtibi olarak görev yaptığı dönemde (Sultan IV. Mehmed dönemi, 1648-1687), Osmanlı tarihiyle ilgili yazmış olduğu eserinde seyyidlerle ilgili şu ifadelere yer verir:

Hz. Muhammed'in neslinden geldiği söylenen seyyidleri din adamları arasında sayabiliriz. Peygamberlerinin rengi olan koyu deniz yeşilinden sarıkları vardı. Türkler peygamber soyunu kutsal ve dokunulmaz olarak kabul ettiklerinden kanunen emirlere/seyyidlere birçok imtiyaz tanınmıştır. Sağ elinin kesilmesini göze almadan hiçbir Türk bu seyyidlere ne hakaret edebilir ne de vurabilirdi. Fakat bu imtiyazlarını kötüye kullanmamaları için başlarında, kendisine tabi olanlar üzerinde mutlak bir hâkimiyeti olan Nakîbü'l-Eşrâf denilen bir din adamı bulunurdu. Bu şekilde emirlere hiçbir surette hakaret etmez ve halk arasında idam ettirmezdi.[521]

Bu tespitinde, seyyidlerin dokunulmazlığı konusunda yanıldığını belirtmek gerekiyor. Çünkü hukuk önünde seyyidlerin de diğer insanlar gibi aynı sorumluluğu bulunmaktaydı. Ancak Ricaut'un, seyyidlere saygısızlığın cezayı gerektirdiğinden

---

518 **Behcetü'l-fetevâ**, s.151.

519 **Fetevâ-yı Abdurrahim**, I/45a.

520 BOA, **MD**, nr. 7, s. 826/2263, 25/Ra/976. Hüküm şöyledir:
Çorum Bey'i Gülabi Bey'e ve Osmancık Kadısına hüküm ki, hâliya südde-i saâdete mektub ve suret-i sicil gönderip, Haydar nam sipahi için sebb-i Nebi ettiği hususu için emr-i şerîf vârid olub teftîş olundukta mezbur Haydar'dan elfâz-ı küfür sâdır olub sebb-i Nebi ettiği mükarrer ve muhakkak olub, meclis-i şer'-i şerîfde sicil olunub ve kendisi Çorum kalesinde habs olunduğu bildirdiğiniz ecilden kadıaskerlerim pâye-i serire arz etmeğin, mezbûr Haydar'a siyaset emr edib buyurdum ki, göresiz kazıyye arz olunduğu gibi ise mezbûra siyaset edib [katl edip] emrim yerine vardığın yazıb arz eyleyesiz.

521 Ricaut, **Türklerin Siyasî Düsturları**, (Çev. M.ehmet Reşat Uzmen), Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y., s. 175.

bahsetmesi bizim için önemlidir. Fakat seyyidlerin diğer Müslümanlar gibi kanun önünde sorumlulukları aynıydı. Ebussuûd Efendi seyyidlerin kanun önünde eşit olduklarını, kimsenin hakkına tecavüz edemeyeceklerini, hak ihlalinde bulunanların da cezalandırılmaları gerektiği yönünde fetvalar vermiştir. Örneğin, "Zeyd, emir/seyyid olan Amr'daki hakkın talep ettiği için, Amr bilâ sebeb-i şer'î Zeyd'e birkaç yumruk vursa, Zeyd de Amr'a birkaç yumruk vursa, şer'an nesne lâzım olur mu?" sorusuna "Amr'ın yumruğundan ziyâde vurmadıysa nesne lâzım olmaz, bâdî azlemdir. Amr zulüm etmiş Zeyd ise hakkın almıştır."[522] cevabını vermiştir. Bu fetvadan da anlaşılacağı üzere bir kimse seyyid de olsa başkasına haksız yere saldıramaz, seyyidlik zırhına bürünerek "seyyidim, Ehl-i Beyt'tenim" diye insanlara haksızlık yapamaz. Bunu ihlal eden olduğunda da şer'î cezalar kendisine tatbik edilir. Bütün Müslümanların tabi olduğu şer'î kurallar seyyidler için de aynen geçerlidir. Suçları sabit olanların kanun önünde diğer insanlar gibi cezaları tatbik edilmiştir. Bu konuyla ilgili ayrıca Ebussuud Efendi, "Zeyd-i âl-i Resûl, bir vakıf hamamı icâre ile tutup içinde dellaklık edup, bi-hasebi'ş-şer' tazir lâzım olsa, ne vechile tazir olunur?" sorusuna "Sâir dellaklar taziri ile tazir olunur." diye fetva vermiştir.[523] Yani işlenen suçtan dolayı diğer insanlarla aynı şekilde cezalandırılması gerektiğine hükmedilmiştir. Bu fetvadan da anlaşıldığı üzere kanunun tatbikinde seyyidle normal bir insanın bir farkı yoktur. Yine seyyid olan bir kadının diğer insanlara hakaret edemeyeceği yönünde şöyle bir fetva vardır: "Eşrafdan olan Zeyd-i kâdı âvamdan olan Amr'a şetm edüb Amr'a bire mel'ûn bire boğazından asılacak bire subaşı köpeği dedikde, Amr redd-i kelâm edüb her ne dersen sen de o'sun dese Amr'a şer'an ne lâzım olur? El-Cevâb: Mükafat olmuş olur."[524]

Sosyal hayatta bu veya buna benzer olaylar meydana gelmiş ve Şeyhülislâm da bu şekilde fetva vermiştir. Bu sebeple fetvalar, verildiği dönemin sosyal özelliklerini, iktisadî durumunu, ferdî ve ictimaî özelliklerini yansıtması ve ayrıca mer'î hukuku göstermesi açısından önemlidir.

Seyyidlerin de İslâmın ahlâk, inanç ve ibadet kurallarına uymaları şarttı. Aksi takdirde "… Sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi bî-din olacak sâir kefereden farkı olmaz… Enbiyâ-i izâm (s.a.v.) neslinden olmak dünyevî ve uhrevî azabtan necâta sebep olsaydı,

522 Ebussuûd Efendi, **Fetevâ-yı Ebussuûd**, Beyazıt Kütb., nr. 2757, vr. 91b; **Ebussuûd Efendi Fetvaları**, s.83.
523 Düzdağ, **a.g.e.**, s.82.
524 Şeyhülislâm Esad Efendi, **Esadiyye**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 157, II/21a.

Hazret-i Adem nebi neslinden olmak ile, esnâf-ı kefereden bir kafir olsa dünyada ve ahirette muazzeb olmazdı. Vallahu Teâlâ a'lem ve ahkem."[525] hükmüyle kesin fetvâ verilmiştir.

Seyyidlerin yine kendilerinden olan seyyidlerle de sosyal hayatta bir takım problemler yaşadıkları ve bu durumun da fetvalara yansıdığı görülmektedir. "Sâdâttan olan Zeyd-i kâdı, yine eşrâf-ı sâdâttan olan Amr-ı kâdıya bed-i kelâm edüb senin kız karındaşın Hind fahişe ve zâniyedir deyu şetm eylese Amr'ın kız karındaşı afâif ve muhedderat ve muhsanât-ı ğafilâttan olduğu muhakkak olıcak, Hind'e âr lâhık olub taleb ve dâva ettikde Zeyd'e ber mûceb-i şer'-i şerîf hadd-i kazf çalınmak vâcib olur mu? El-Cevâb: Ba'de'l-hükmi'ş-şer'î olur. Bu surette Zeyd'in kelâmı ıtlak üzre olmağla, Amr'ın kız karındaşları Hind ve Zeyneb ve Aişe'ye ar lâhık olmağın her birisi ale'l-infirâd taleb ve dâva etmek lâzım gelse, Zeyd'in üzerine alâ haddihi ikâmet-i hadd lâzım olur mu? El-Cevâb: Olmaz, hadd-i vâhid lâzım olur."[526] Yani seyyidlerin kendi aralarındaki hukukî durumlarda da aynı hükümlerin geçerli olduğu açıkça görülmektedir.

Fetvalarda seyyidlerin hukuk önünde diğer insanlardan bir farkı olmadığı sık sık zikredilmiştir. Hak ihlali durumunda da seyyidlere aynı cezanın verilmesi gerektiği yönünde fetvalar verilmiştir. Yani seyyid olduğu için işlenilen hiçbir suçun cezasından muafiyeti söz konusu değildir. Şu fetvalarda da bu durum açıkça görülmektedir. "Sâdât-ı kirâmdan olan Zeyd, Amr'a gazab edüb bak şunun endâmına ve suretine deyu şetm eylese Amr'a ne lâzım olur? El-Cevâb: Tazir."[527], "Sâdât-ı sahîhatü'l-ensâbdan olan Zeyd, Amr'a bir hususda harâmzade dedikde Amr, Zeyd'e lanet haramzadeye ve sana da dese Amr'a ne lâzım olur? El-Cevâb: Ta'zîrde mükâfât bulunmağla ancak istiğfâr ve tevbe."[528]

"Reayâdan Zeyd, sâdâttan Amr'ın ağzına ve avratına bi-gayr-i hak şetm eylemekle Amr dahi Zeyd'i darb ettikde birkaç kimesneler Amr'ın başından alâmetin aldurub ehl-i

525 M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, 1983, (vr. 256a) s. 109-110.

526 **Esadiyye**, II/20b.

527 Şeyhülislâm Menşetîzade Abdurrahim Efendi, **Fetâvâ-yı Abdurrahim**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 167, I/45a.

528 Şeyhülislâm Esad Efendi, **Esadiyye**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 157, II/20a; krş., Abdurrahim Efendi, **Fetâvâ-yı Abdurrahim**, 167, I/45b.; **Abdurrahim**, I/45a; "Sâdâttan olup, Yeniçeri ola Zeyd fuzulan çıkub reayâya ve berayâya zulm-i bî-had etmekle ahz olundukda Zeyd'in zabıtı olan Amr böyle zalimi Peygamber olursa da halas etmemek gerekdir deyüb elli altmış gün mururundan sonra Zeyd'in zulmi ile birkaç kimesneler Amr'ın minval-ı mezkûr üzere tekellüm ettügüne şehadet etmeleri ile Amr'a nesne lâzım olur mu? El-Cevâb: Bi la özr-i şer'î tehir etmişler ise tekadüm ile şehadetleri makbule olmaz." bkz., **Esadiyye**, I/137b.

örfe Amr'dan cerîme namına aldırsalar, ol kimesnelere şer'an ne lâzım olur? El-Cevâb: Amr'ın darb vazîfesi değil idi, hâkime müracaat gerek idi."[529] Fetvadan da anlaşıldığı gibi seyyid olan Amr'ın her hâlükârda mahkemeye gitmesi gerektiği, kendi hakkını kendisinin almaya kalkmasının doğru olmadığına hükmedilmiştir.

Sosyal hayatta bir takım sıkıntıların yaşandığını, bazen ölümle dahi sonuçlanan durumların meydana geldiğini dönemin fetvalarından öğreniyoruz. Böyle olumsuz durumlar Müslümanlar arasında yaşandığı gibi gayr-ı müslimle seyyidler arasında da yaşanabiliyordu. Fetvada görüldüğü gibi gayr-ı müslim tarafından boğularak öldürülen seyyidler de vardı. "Zeyd-i zimmî sâdât-ı kirâmdan olan Amr'ı sağîri ip ile katl eylese, Zeyd'e İmam Azam Hazretleri katında diyet ve imâmeyn katlarında Zeyd kısas olunmak lâzım olur mu? El-Cevâb: Olur. Bu surette İmâmeyn kavilleriyle hükme me'mûr olan Bekir-i kâdı, Zeyd'e kısas lâzım olmak üzere hükm eylese hükmü nâfiz olur mu? El-Cevâb: Olur."[530]

Kanuna uyma konusunda da "Sâdâttan bazıları bize hukuk-ı ibâd zarar eylemez, biz ahirette hukuk-ı ibâddan mesul olmayız, alâ külli hâl biz cennete dâhil oluruz deseler, mezbûrlara ne lâzım olur?" sorusuna "Bu itikat üzerine ısrar eder İslâm'a gelmezler ise, zındıklıkları mukarrer olup katledilmeleri vâcip olur."[531] fetvası verilmiştir. Bu fetvada da, seyyid olan bir kimse insanların hak ve hukukunu çiğneyerek, yaptığı haksızlıktan dolayı ahirette bundan sorumlu olmayacağını, her hâlükârda seyyid olduğundan dolayı cennete gideceğini iddia ediyorsa İslâmdan çıkmış sayılacağı belirtilmiştir. Herkesin dini kurallara uyma konusunda eşit olduğu belirtilmiştir. Buradan hareketle fetvalarda seyyid ve şeriflerin hukukun üstünde görülmediği anlaşılmaktadır.

Gerek Osmanlı döneminde gerekse günümüz toplumunda bu tür inanca sahip insanlar olması muhtemeldir. Soylarıyla övünen, dinî sorumluluklarda hassas davranmayan ve hatta sırf bu soya mensup oldukları için cennetlik olduklarını iddia edenler olabilir. Fakat bu tamamen cahillikten kaynaklanmaktadır. Meseleye Kur'ân ve sünnet açısından bakıldığında, hiç kimsenin masumiyetinden ve işlediği günahtan sorumlu olamayacağından

529 Şeyhülislâm Esad Efendi, **Esadiyye,** İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 157, II/20b-21a.

530 Osman b. Mehmed, **Fetâvâ-yı Tosyevî**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 310, 274b; Benzer bir fetva da, "Zeyd-i zimmî sâdât-ı kirâmdan olan Amr-ı sağîri ip ile boğup katl eylese Zeyd'e ne lâzım olur? El-Cevâb: Ebû Hanife rahimehullahu teâla katında diyet, İmameyn rahimehumallâhu teâlâ katlarında kısas lâzım olur." Bkz., Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi, **Fetâvâ-yı Feyziyye**, İstanbul, 1266, 517; krş. Kadızade Ahmed Efendi, **Netîcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1237, s. 566.

531 Düzdağ, **a.g.e.**, s. 83; **Fetevâ-yı Ebussuud**, Beyazıd Kütüphanesi, nr. 2757, vr. 318b.

söz edilemeyeceği gibi; İslâm'da kutsal soy anlayışı veya Müslüman aristokrasisi olmadığı, Allah katında üstünlüğün soya ve nesebe değil, ancak inanca ve takvaya bağlı olduğu anlaşılacaktır.

Osmanlı'da seyyid veya şerif de olsa toplumsal düzeni bozanların cezalandırılmasının gecikmediği görülmektedir. Bu konuda ilginç bir örnek Nakîbü'l-Eşrâf'ın oğluyla ilgilidir. Fitne ve fesada sebep olduğunda Cezayir'e sürgün edilen İstanbul Nakîbü'l-Eşrâf'ının oğlu, zindan kâtibi ve kardeşi ocak yazıcısının, ıslah oldukları gerekçesiyle Nakîbü'l-Eşrâf'ın arzı ve sadrazamanın takririyle cezalarının affedilmesi istenmiştir. Fakat padişahın iradesi ise Nakîbü'l-Eşrâf'ın oğlunu terbiye etmesi, fitne ve fesada bulaştırmaması gerekirken bunu yapmadığından, âleme ibret olması için iki üç ay içerisinde serbest bırakılamayacağı ve sürgünde kalmasının gerektiği yönünde olmuştur.[532] Görüldüğü gibi seyyid olması ve de Nakîbü'l-Eşrâf'ın oğlu olması onu cazadan kurtaramamıştır. Hatta padişahın iradesinden de anlaşılacağı gibi seyyid ve Nakîbü'l-Eşrâf'ın oğlu olması hasebiyle bu tür fitne ve fesada bulaşmayarak topluma örnek olması gerekirdi.

Seyyidlere sevgi ve saygının Hz. Peygamber'e olan sevgi ve saygıyla eş değer olduğu düşünüldüğünden sahip oldukları bu saygının zedelenmemesine özen gösterilmiştir. Cezayı gerektirecek bir durum ortaya çıktığında da toplum önünde cezalandırılmamasına dikkat edilmesi bu gayeye matuftur. Toplum içerisinde kendilerine hakaret edilmemesi, hakaret edildiğinde de bunun Peygamberi tahkir edebileceği düşünülmüştür.

Seyyidlerle Yeniçeriler arasında da bazen öldürmeye varacak derecede kavgaların yaşandığı oluyordu. Özellikle Dımeşk, Halep, Antep Vilayetleri'nde bu iki grup arasındaki çatışma hiç eksik olmuyordu.[533] Bu bölgelerde bu tür çatışmaların fazlaca yaşanması bu bölgelerdeki müteseyyidlik hadisesiyle açıklanabilir. Nitekim 2 Ramazan 1232 tarihinde Halep Valisi Ahmet Paşa tarafından Sadarete gönderilen bir tahriratta "Halep'de Kaymakam-ı Nakîbü'l-Eşrâf olan Müderrisînden Kudsizâde Takiyyüddin Efendi muharrik ve müfsit makûlesinden olup Efendi-i mûmâ-ileyhin ifsâdını izâle zımnında müşârün-ileyh bazen taltîf ve mes'ûlâtına müsâade ve bir iki defa niyâzına mebnî tavsiyenâme i'tâ ve mugâyir-ı rızâ hareketten ittikâ eylemesi nush u bent olunmuş ise de te'sîr etmeyip hafî olarak Halep firârîlerinden ve bazılarından birer ikişer bin kuruş ahzıyla başlarına *yeşil*

532 BOA, **HAT**., Dosya nr. 1386, Gömlek nr. 54997, 29/Z /1204. Metin şu şekildedir:
533 Hasan Yüksel ve Fatih Köksal, **a.g.e.**, s. 15.

sarıp ve medîne-i merkûmenin nısfından ziyâdesi emirden ma'dût ve ekserîsi erâzil zümresinden olmağla…"[534] ifadeleriyle Halep'in yarıdan fazlasının Nakîbü'l-eşraf Kaymakamının kayırmasıyla seyyid olduğundan bahsetmektedir.

Mekke ve Medine'deki seyyidlerin yargılanmalarıyla ilgili hukukî yönden bir imtiyazları bulunup bulunmadığı ile ilgili Medine Kadısı Şeyhülislâmlığa bir tahrirat göndermiştir. Hukukî imtiyaz hususunda çok önemli olan bu belge birçok konuyu da açıklığa kavuşturmaktadır. Şeyhülislâmlık tarafından Mekke ve Medine'deki seyyidlerin yargılanmalarıyla ilgili nasıl bir imtiyazları bulunduğu, başlangıçtan beri hangi hukukî dayanağa göre kendilerine imtiyaz sağlandığı konusunda sadaretten bilgi istenmiştir. Sadaretten gelen cevabî yazıda varisi olmayan sâdât-ı Aleviyye ve Hadramîler'in tereke taksimi ile şerife hanımların dengi olmayan seyyidler dışındaki kişilerle evlendirilmemesi ayrıca miras taksiminde resmi kısmet alınmaması hususunda kendilerine imtiyaz sağlandığı belirtilmiştir.[535]

Sadaretten gönderilen ferman suretlerinde, Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de sakin sâdât-ı kirâm ile Hadramîler'den varissiz vefat edenlerin terekelerinin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı tarafından muhafaza edilerek kendilerinden olan ihtiyaç sahiplerine dağıtılması ve şerife hatunların gayrı şerif olanlarla evlenmelerine ruhsat verilmemesine konusunda 1155, 1201, 1236, 1237, 1244 ve 1258 yıllarında birbirlerini tekid eden hükümlerin sadır olduğu ifade edilmiştir.[536] Ferman suretine baktığımızda, Mekke ve Medine'de varissiz vefat eden seyyidlerin surre, akar ve emvâlden olan terekelerinin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı tarafından muhafaza edilerek kendilerinden olan seyyidler arasında taksim edildiği ve aynı şekilde bu imtiyaz seyyidlere tabi olan Hadramiler için de geçerli olduğu vurgulanmıştır. Evlilik konusunda da, denklik konusu şer'î bir hüküm olduğundan Arap kabilelerinin eşrafları tarafından muhafaza edilen neseplere dikkat edilmesi gerektiği ayrıca vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in nesebini ve sülâle-i Murtazaviyye'yi tatarruk-i halelden korumak için sâdât-ı Aleviyye'den bulunan şerife hatunların nikâhları hususu velilerinin izin ve icazetine bağlı olup neseben denk olmayanlarla nikâhlanmalarına müsaade edilmememiştir. Fermanlardaki imtiyazların bunlardan ibaret olduğu gayet açıktır.

534 Belgenin tamamı için bkz., BOA, **C.ADL**, nr. 1035.
535 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1701, Gömlek nr. 55.
536 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1701, Gömlek nr. 55/2.

Osmanlı Devleti her ne kadar seyyid ve şeriflere birçok alanda imtiyazlar tanımışsa da, konu hukukî boyutuyla ele alınması gerektiğinde bu derece toleranslı davranmamıştır. Seyyidlerin kendi içlerindeki problemlerin giderilmesinde, Yeniçerilerle aralarında meydana gelen olayların çözümünde veya herhangi bir sebeple ortaya çıkabilecek bir durumda eğer sorunun kaynağı seyyid ve şerifler ise gereken cezanın verilmesi gerektiği hükmüne varılmıştır. Kimsenin soyuna güvenerek karşısındakine zulmetme, onu küçük görme gibi bir lüksü bulunmadığı vurgulanmıştır. Ancak yine bu konuda da belli bir hassasiyet gözetilmiş ve Peygamber'in soyuna hürmeten hak edilen cezaları herkesin içinde uygulanmamıştır.

1.4.4.1. Seyyidlerin Yargılanmaları

Sosyal hayatta seyyidlerin gerek kendi aralarında gerekse diğer insanlarla bir takım hukukî sorunları olduğunda yargılanmaları nasıl oluyordu? İşledikleri suçlar karşılığında diğer insanlara uygulanan cezalara mı çarptırılıyorlardı? Yoksa özel ve sosyal bir grup olmaları, Hz. Peygamber'in soyundan gelmeleri gibi sebeplerle bu cezalardan muaf mı tutuluyorlardı?

Uzunçarşılı, seyyidlerin kendi içlerindeki veya diğer insanlarla olan hukukî ihtilaflarının bir karara bağlanması ve kanuna aykırı davranışları karşısında gerekli cezaların uygulanması için İstanbul'da Nakîbü'l-Eşrâf, taşrada ise Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının yetkili olduğundan söz etmektedir.[537] Ricaut ise, "...bu imtiyazlarını kötüye kullanmamaları için başlarında, kendisine tabi olanlar üzerinde mutlak bir hâkimiyeti olan Nakîbü'l-Eşrâf denilen bir din adamı bulunurdu. Bu şekilde emirlere hiçbir surette hakaret etmez ve halk arasında idam ettirmezdi."[538] diyerek Nakîbü'l-Eşrâf'ın seyyidler üzerinde mutlak yetkisinden bahsetmektedir. Aynı zamanda Fuat Köprülü de, seyyid ve şeriflerin ayrı mahkemeleri olduğu, idam hükümlerini Nakîbü'l-Eşrâf'ın infaz ettiğini bildirmektedir.[539]

Cezayı hak edecek bir hata işleyerek kabahati sabit hâle gelen seyyid veya şerifler, İslâm hukukunun emri gereğince yasalar karşısında diğer vatandaşlarla eşit şartlarda yargılanmalarının ardından suçlu bulunurlarsa Nakîbü'l-Eşrâf konağındaki hapishanede

537 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s.167.
538 Ricaut, **Türklerin Siyasi Düsturları**, s. 175.
539 Köprülü, Fuat, "Fıkıh", **İA,** IV/617.

tevkif edilmekteydiler. Nakîbü'l-Eşrâf Başçavuşunun nezâret ettiği[540] bu hapishanede genelde borç sebebiyle tutuklu bulunan bu kimselerin, orada uzun süre kalmaları uygun görülmediğinden mevlid kandillerinde veya diğer zamanlarda padişah veya valide sultanlar tarafından borçları ödenerek serbest bırakılmaları sağlanmıştır.[541] Cezalarını çekenler de Nakîbü'l-Eşrâf ve şahitlerin huzurunda bir daha böyle bir kabahat işlemeyeceklerine dair söz verdirilerek serbest bırakılmıştır.[542] Hadd cezası uygulanacakların ise seyyidlerin başındaki yeşil sarık alınır, saygıyla öpüldükten sonra İslâm hukukunun ön gördüğü ceza uygulanır, akabinde seyyidlik alameti olan yeşil sarık kendisine iâde edilirdi.[543] Ancak bu tür işlemleri halkın önünde yapmamaya özen göstermişlerdir. Böylece soylarının, şahsî hataları sebebiyle rencide edilmesine de engel olunmuştur.

Nakîbü'l-eşraf'ın konağındaki tevkifhanenin haricinde, bazen farklı zindanlarda mahpus olan seyyidlerden de basedilmektedir.[544] Bu da bize seyyidlerin sadece bu konakta değil daha farklı yerlerde de hapsedildikleri hakkında bilgi vermektedir. Fakat son dönemlere kadar Nakîbü'l-eşraf konağında böyle bir tevkifhanenin bulunduğu bilinmektedir. Bu tevkifhanede daha çok borçlarından dolayı hapsedilen seyyidler bulunduğu belgelere yansımıştır.

Nakîbü'l-Eşrâf konağında, Ağa Kapısı'nda ve zindanda mahpus olan seyyidlerden ve halktan kişilerin borçları Valide Sultan tarafından ödendiğinden tahliyelerine dair iradeler çıktığı bilinmektedir.[545] Zira borcu ödenip serbest bırakılanlar sadece seyyidler olmayıp normal halktan kişiler de bu şekilde serbest bırakılabiliyordu. Ayrıca valide sultanlar veya padişah tarafından bu uygulama sık sık tekrarlanmaktaydı. Seyyidler ise daha ziyade mevlid kandillerinde Hz. Peygamber'e hürmeten borçları ödenerek serbest bırakılıyordu.[546]

Seyyidlerin gündelik hayatta diğer insanlar gibi şeriata aykırı bazı suçlar işledikleri belgelere yansımıştır. Örneğin şarap ve rakı içtiği için zindana atılan Seyyid Mustafa'nın

---

540 Sâdât çavuşlarıyla ilgili bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 36a; nr. 19, vr. 2a.
541 BOA, **HAT**., 1319/51442B; **HAT**., 543/26846.
542 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 9, vr. 82b.
543 Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilâtı**, s. 168; **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 11; d'Ohsson, **a.g.e.**, I/565; Mustafa Nuri Paşa, **Netâicü'l-Vuku'ât**, I/137.
544 Belgelerede Yedikule zindanında mahpus olan seyyidlerden bahsedilmektedir.
545 BOA, **C..ADL**., Dosya nr. 87, Gömlek nr. 5213, 25/Ra/1209.
546 BOA, **HAT.,** Dosya nr. 1319, Gömlek nr. 51442/B, 07/S/1229.

yeminle serbest bırakılmasına dair bir kayıt yer almaktadır.[547] Seyyid Mustafa cezasını çektikten sonra Nakîbü'l-Eşrâf'ın huzuruna getirilerek, bir daha bu suçu işlemeyeceğine dair söz verdikten sonra serbest bırakılmıştır.[548]

Atama belgelerinde, cezayı hak eden seyyidleri herhangi bir kimseye ve özellikle ehl-i örfe rencide ettirmeyerek[549] tedipleriyle bizzat kendisinin ilgilenmesi istenen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının da bölgelerindeki seyyidleri denetleme yetkileri bulunduğu bilgisi yer almaktadır.[550] Ancak zaman zaman örfi idare görevlileri ellerindeki siyâdet hüccetlerine rağmen seyyidlere öşür vermeleri hususunda müdahale etmişler, bunun üzerine seyyid ve şerifler durumu sadarete arz ederek Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda mahkeme edilmek istediklerini bildirmişlerdir.[551]

Osmanlı Devleti'nin, seyyidlerin kendi aralarında veya diğer insanlarla olan hukukî ihtilaflarında Nakîbü'l-Eşrâflar'ın nezaret ettiği mahkemeleri görevlendirdiğini ve hapislerine lüzum görülürse Nakîbü'l-Eşrâf konağındaki hapishanede tevkif edilmelerini emrettiğini daha önce de dile getirmiştik.[552] Yalnız buna rağmen araştırmalarımızdan çıkan sonuca göre, seyyidler herhangi bir hukukî durum olduğunda sivil mahkemeye müracaat ediyorlardı. Siyâdet hücceti düzenlenmesi durumunda Nakîbü'l-Eşrâf'ın başkanlığındaki nikâbet meclisine müracaat ederek siyâdetlerini ispatlıyorlardı. Hüccet düzenlenmesi de hukukî bir durumdu, ancak siyâdet hücceti alınması gerektiğinde Nakîbü'l-Eşrâf'a gidilmesi şarttı. Fakat normal hukukî bir durumda seyyid ve şerifler de diğer insanlar gibi sivil mahkemelere gidiyorlardı. Şer'iyye Sicilleri'nde bu konuyla ilgili epey malumat bulmak mümkündür. Zira seyyidlerin toplumsal ilişkilerinde herhangi bir anlaşmazlık durumunda normal mahkemelere gittikleri Şer'iyye Sicilleri'ne yansımıştır. Örneğin 24 Cemaziyelevvel 1014/7 Ekim 1605 tarihinde Seyyid Mehmed b. Hüseyin'in oğlu Sunullah'ın Ahmet tarafından bıçaklanarak öldürülmesi davası,[553] Seyyid Mehmed b. Ali'nin Seyyid Ömer b. Mehmed tarafından yaralanması,[554] Seyyid Hüseyin b. Mehmed'in kızının boşanma ve nafaka davası,[555] Seyyid Herdem b. Bektaş'ın hanımının ev, bağ ve

547 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 9, vr. 82b, 2. kayıt.
548 **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 9, vr. 82b, 2. Kayıt.
549 Rencide ettirmeme tabiriyle vergi konusunda sıkıştırılmamaları kastedilmektedir.
550 Geniş bilgi için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 174b, 189a.
551 BOA, **C., ADL**. 40/2420; **C., ADL**, 68/4078; **DH. MKT**. 798/68.
552 BOA . **A. MKT.DV**.186/18.
553 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 172, vr. 14, 1. kayıt
554 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 174, vr. 151, 4. kayıt
555 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 167, vr. 188, 3. kayıt

bahçesini vakfetmesi;[556] Seyyid Ali b. Hüseyin'in eşinden boşanma davası[557] gibi muhtelif konularda yerel mahkemelere müracaat ettikleri görülmektedir. Ayrıca Meclis-i Vala Tahrirat Odası halifelerinden sabık Nakîbü'l-Eşrâf merhum Esad Efendi'nin oğlu Rıza Efendi hakkında annesiyle evlenen İbrahim Ağa'yı dövdüğü ve yaraladığı gerekçesiyle tahkikat yapılmasının ve durumun açıklığa kavuşturulmasının istenmesi de bu hususstaki diğer bir örnektir.[558]

Sivil mahkemede seyyidliğini ispatlayanlar da oluyordu. Merkezî yönetim seyyidlik iddiasının kabul edileceği tek mercinin Nakîbü'l-Eşrâflık olduğunu biddefaat belirtmiş olsa da bir takım senaryo davalarla yerel mahkemelerden ilam çıkaranlar olmuştur. Çankırı'da Perdedar Mahallesi'nde sakin Sadeddin Beyzade Raif Bey'in Allah rızası için malından 140 kuruşu Hz. Peygamber'in soyundan gelen birisine vereceğini adak olarak adamış ve Fatıma Zeynep Hanım'a bu parayı vermiştir. Daha sonra Fatma Zeynep Hanım'ın seyyide olmadığı iddiasıyla mahkemeye başvurmuş, bunun üzerine Fatma Zeynep Hanım, mahkeme huzurunda Seyyide olduğunu şahitlerin şehadetleriyle ispat etmiştir.[559] Mahkemeden aldığı bu ilamı seyyidliğine delil olarak Şeyhülismalığa sunmuş ve kendisine siyâdet maaşı tahsis edilmiştir.[560]

Sadaret daha önceki tarihlerde sadır olan ferman suretlerini Şeyhülislâmlığa göndererek, Mekke ve Cidde'deki seyyidlerin hukukî davalarının görülmesi kadılara mı yoksa şeyhüssâdeye (Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamına) mi ait olduğunun açıklığı kavuşturulmasını istemiştir.[561]

Medine kadısı, hanımının vefatının ardından vesayet ve veraset hücceti talebiyle kendisine müracaat eden Seyyid Safi Efendi'nin talebini terekesinin yazılmadığı gerekçesiyle karşılamamış, hem bu tereke hususundaki uygulamayı ve hem de seyyidlere verilen imtiyazların kötüye kullanılmasından duyduğu rahatsızlığı Şeyhülislâmlığa bildirmiştir. Seyyid ve şeriflerin imiyazlarının sınırı ve bu imtiyazların hangi boyutlara ulaştığı, Medine-i Münevvre Kadısı Muhammed Mesud b. Emin tarafından 5 Haziran

556 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 167, vr. 362, 2. kayıt
557 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 166, vr. 15, 1. kayıt
558 BOA, **MVL**, Dosya nr. 204, Gömlek nr. 1, 08/L/1267. Gerekli tahkikat zabtiye nezaretince yapılmıştır.
559 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1665, Gömlek nr. 65/1.
560 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1665, Gömlek nr. 65/2.
561 MŞH, **THR**, Dosya nr. 656, Gömlek nr. 42/7.

1325/20 Haziran 1909 tarihinde Şeyhülislâmlığa arz edilmiştir:[562]

Belge tahlil edildiğinde görüleceği gibi Medine'deki seyyidler hukukî bir ihtilafta veya mahkeme tarafından düzenlenmesi gereken hukukî bir vesika talebinde kadıya müracaat etmektedir. Fakat kendilerine tanınan imtiyazı suistimal ederek amacının dışına taşımışlardır. Kendilerine imtiyaz olarak sadece surre gelirleri, terekelerinin kendi aralarında taksimi ve duagûy vazifesi verildiği bildirilmiş, fakat bu imtiyazı, şer'î ve cezaî işlerine kimseyi müdahale ettirmeme boyutuna kadar genişletmişlerdir. Aslında hukukî davalarını kendi aralarında göreceklerine dair bir hüküm de yoktur. Tanınan imtiyazın sınırının kendileri tarafından genişletilmesi zamanla hukukî yönden de bir imtiyazları bulunduğu izlenimini doğurmuştur.

Medine-i Münevvere Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı vakıf mütevelliliği de yaptığından, vakıfta görevli bir kişi ile muhakemesi gerektiğinde mahkemeye davet edilmiş, fakat kendisi resmî yazı gönderilebileceğini söyleyip yazıya cevap vereceğini belirterek mahkemeye gitmemiştir. Görüldüğü gibi Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının da sivil mahkemeye gitmesi ve muhakeme edilmesi gerekmektedir. Fakat üstte de bahsettiğimiz gibi, kendilerine tanınan imtiyazların amacı dışına taşındığı için mahkemeye gitmesi gerekirken, resmî yazıya cevap verebileceğini söyleyerek mahkemeye gitmeyi kabul etmemiştir. Ayrıca belgede Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamına hürmeten, muhzırbaşı gönderilerek mahkemeye davet olunduğunu da anlamaktayız. Aynı zamanda belgede kendilerine eskiden beri gösterilen hürmet ve taltîflerden, aldıkları maaş ve servetin çokluğundan gurura kapıldıkları ifade edilmektedir.

Medine kadısının ifadelerine ek olarak, Meşîhat Arşivi'ndeki belgelerde, seyyidlere tanınan bu imtiyazları zamanla istismar ettikleri, sırf bu imtiyazlarından dolayı da ilmî ve mülkî erkâna karşı gururlu davrandıkları ve bu durumun da birçok insanın tepkisini çektiği görülmektedir. Nihayetinde de zamanla ilk dönemlerdekinin aksine seyyidlere sevgi ve hürmetin azalmasına yol açmıştır.

Muafiyet noktasında 1293 yılında, 1155, 1201, 1236, 1237 ve 1244 yıllarındaki fermanları tekiden sadır olan fermanda da Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'de sakin sâdât-ı kirâm ile Hadramîler'den bila varis vefat edenlerin terekelerinin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından muhafaza edilerek kendilerinden olan ihtiyaç sahiplerine

562 MŞH, **EO,** Dosya nr. 1482, Gömlek nr. 64.

dağıtılması, şerîfe hatunların gayr-ı şerif olanlarla evlenmelerine ruhsat verilmemesi ile duagûy vazifesinin seyyidlerin uhdesinde olduğu "…duâ-gûyî vazîfesi mahlûlâtının dahi muhassasât-ı sâire misillü beynlerinde tevzî' ve taksîmi zımnında şûrâ-yı mezkûr kararı üzerine müteallik olan irâde-i aliyye mûcebince…" ifadeleriyle belirtilmiştir.[563]

Sâdâtın hukukî imtiyazlarıyla ilgili problemin Medine'deki seyyidlerle sınırlı olmadığı Mekke kadılığından da bu mahiyette şikâyetlerin geldiği görülmektedir. Şeyhülislâmlık Mekke'deki seyyidlerin hukukî imtiyazlarının nelerden ibaret olduğunun bildirilmesini Sadaretten istemiştir.[564]

Sadaretle Şeyhülislâmlık arasındaki yazışmalar neticesinde hiçbir şüpheye meydan vermeyecek şekilde konu açıklığa kavuşturulmuştur. Meşîhat'ın Meclis-i Tedkikat-ı Şer'iyye ifadesiyle sadarete bildirdiği cevabî yazıda, Sadaret tarafından Hicaz Vilayeti'ndeki şürefa ve sâdât-ı kirâma tanınan imtiyazlar içerisinde hukuk ve ceza davalarına dair bir ayrıcalık bulunmadığı, Receb 1258'de sadır olan ferman gereği sadece tereke konusunda bir imtiyazlarının bulunduğu diğer tüm muamelatta seyyid ve şerîfler için de genel kaidenin geçerli olduğu bildirilmiştir.[565] Ancak buna rağmen mahkemelerde ve divanlarda davacılar arasında seyyid ve şerifler bulunduğunda onların davalarına diğerlerinden önce bakıldığı da dikkatimizi çekmektedir.[566]

Kaymakamlar, siyâdet iddiasında bulunanları kadı huzuruna çıkararak neseplerini tahkik ettiriyordu. Devletin sıkı teftişlerine rağmen, yalancı şahidlerle veya bir takım gayr-ı meşru yollarla ele geçirilen sahte hüccetlerle seyyidlik iddia ediliyor, bu hüccetlerin geçerliliğine delil olması için de sahte tomarlar/bahrü'l-ensablar tertip ediliyordu. Bundan dolayıdır ki, devlet bir süre sonra kadılardan siyâdet hücceti alınmasını yasaklamıştır.

Medine-i Münevvere'de vefat eden gureba ve mücavirin terekelerinin fermân-ı âli ve kadim geleneğe göre Hazine-i Nebeviyye'de hıfz edilerek sâdât-ı kirâm-ı beni Aleviyye'den ihtiyaç sahiplerine verilmekteydi.[567] Başta Nâkîbü'l-eşrâf Kaymakamlarının ataması olmak üzere, ilmiye personelinin tayininde Medine-i Münevvere Emaret-i Celîlesi ve Meşîhat-i Haremeyn-i Muhteremeyn etkili olmaktaydı. Medine-i Münevvere Hanefi müftüsünün Emaret-i Celîle ve Meşîhat-i Haremeyn-i Muhteremeyn'den vaki olacak inhâ

563 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1482, Gömlek nr. 64/2.
564 MŞH, **THR**, Dosya nr. 656, Gömlek nr. 42/1.
565 MŞH, **THR**, Dosya nr. 656, Gömlek nr. 42/ 1-5.
566 D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman**, I-VII, Paris, 1791, IV/559.
567 MŞH., **THR**, Dosya nr. 875, Gömlek nr. 4.

ve mazbata üzerine Bab-ı fetvâ tarafından ve Şafiî müftüsünün ise bilâ menşûr irâde-i seniyye ile tayin kılınacağı, Nâkîbü'l-eşrâf Kaymakamının da emaretin inhası üzerine Dersaadet Nakîbü'l-Eşrâfı tarafından atanacağı belirtilmiştir.[568] Fakat bu atamalarda Medine Emaret-i celilesinin ağırlığı olduğu, birçok kez merkezden yapılan atamayı kabul etmedikleri de belgelere yansımıştır. Merkezî hükümet tarafından atanan ve direk sadarete bağlı olan Medine-i Münevvere Muhafızlığı ile Emaret arasında atamalarda bir takım problemlerin yaşandığı, emaretin ısrarla kendi seçtikleri adayın atamasının yapılmasını sağlamaya çalıştığı, aksi takdirde atamayı kabul etmediklerini ifade etmişlerdir.[569] Hanefi müftülüğüne Nâkîbü'l-eşrâf Kaymakamının atanmasıyla ilgili yaşanan problem üzerine Dâhiliye Nezaretinden görüş istenmiştir. Dâhiliye Nezaretinin Medine-i Münevvere Muhafızlığına gönderdiği cevabi işar şöyledir: "*…belde-i tâhire Hanefi müftüsünün Emâret ve Meşîhat-i Haremeyn-i Muhteremeyn'den vâki' olacak inhâ ve mazbata üzerine bâb-ı fetvâdan ve Şafii müftüsünün bilâ-menşûr bâ-irâde-i seniyye tayin kılınmakda idüğü…"*[570].

Meşihat Arşivi'ndeki Nakîbü'l-Eşrâf defterlerinin bir tanesinde, Seyyid veya şerif olmadığı halde başına yeşil sarık sarıp halk arasında dolaşarak insanları huzursuz eden, aynı zamanda seyyidlikten istifade etmeye çalışan Kâzım isimli bir kişinin Nakîbü'l-Eşrâf'ın huzuruna getirilerek bu davranışından men ettirildiğine dair bir hüccet mevcuttur.[571] Bu kayıtda görüldüğü gibi seyyidlik alameti taşıyan ve seyyid olduğunu iddia eden bu kişi direk sorumlusu bulunan Nakîbü'l-Eşrâf'a getirilmiştir. Bu belgede Nakîbü'l-Eşrâf, seyyidlerin yargılanması hususunda mutlak bir yetkiye sahip bir kimse değil de, onların toplumdaki hal ve hareketlerini denetleyen, İslâma aykırı davranışlarda bulunmalarına engel olmaya çalışan, aykırı davranışları görülenleri de uyarıp tedip eden bir görevli konumundadır.

Nakîbü'l-Eşrâf gibi, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının da seyyidler üzerinde denetleme yetkisi bulunmaktaydı. Buradan hareketle Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı yargı yetkisine sahiptir, denilebilir mi? Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları bölgelerindeki seyyidlerin hal ve hareketlerinden sorumluydu. Onları denetliyor ve şeriata aykırı fiillerini gördüğünde de durumu kadıya intikal ettiriyordu. Seyyidleri mahkemeye sevk etme durumda veya

568 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1713, Gömlek nr. 50.
569 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1713, Gömlek nr. 50/1, 3, 4.
570 MŞH, **EO**, Dosya nr. 1713, Gömlek nr. 50/2.
571 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 9, vr. 82b. .

muhakeme esnasında kaymakamın bulunduğu ve yargılamaya nezaret ettiği sicillere yansımıştır. Kaymakamların atama menşurlarında da görevleri sayılırken yargı yetkisi değil, fakat yargılamaya nezaret etmesi gerektiği bildiriliyordu. Seyyidlerin yargılanmasıyla ilgilenmesi gerektiği, özellikle vergi toplayan ehl-i örfe rencide ettirmemesi[572] sık sık hatırlatılmaktaydı.

Doğal olarak sosyal hayattan bağımsız bir şekilde ele alamayacağımız seyyid ve şeriflerin gerek kendi aralarında gerekse diğer insanlarla bazı hukukî sorunları meydana gelmekteydi. Bunun akabinde işledikleri suçlar karşılığında da bir takım cezalara çarptırılmaktaydılar. Fakat bu cezalar, soylarına hürmeten reaya önünde değil de kimsenin görmeyeceği yerlerde uygulanmıştır. Siyâdet hücceti talebi dışında sivil mahkemelere başvuran seyyidlere bu mahkemelerde de Ehl-i Beyt olmaları dolayısıyla öncelik tanınmıştır. Ancak hukukî anlamda kendilerine pek fazla imtiyazda bulunulmadığı ve cezaî uygulamalarda da bu durumun devam ettiği görülmektedir.

1.4.5. Seyyidler ve Dua Vazifesi

İslâm tarihinin belki de bütün safhalarında orduya manevî destek için duasının kabul olunacağına inanılan, sufi, derviş veya seyyidlerin de harbe iştirak ettikleri bilinmektedir.[573] Osmanlı Devleti'nin askerî tarihine bakıldığı zaman, bazen başlarında Nakîbü'l-eşraf'ın da bulunduğu pek çok seyyidin askerle birlikte savaşa katıldığını ve ordunun moralini yükseltmeye çalıştığını görmek mümkündür. Hatta Osmanlı'da "ordu şeyhliği" tanzimattan sonra da "sancak şeyhliği" unvanıyla bir görevlinin bulunduğu da bilinmektedir.[574] Zira sancak-ı şerifin yanında ordunun muzafferiyeti için zikir ve dualarda bulunan, savaş hâlindeki Müslüman askerlerin manevî değerlerini yükseltmeye çalışan çok sayıda seyyidin savaş meydanlarında yer aldıkları bilgisi Sadarete intikal etmiştir.[575] Aynı zamanda resmî ve mübarek günlerde okunması mutad olan duanın Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından okunması gerektiği de tamimen tüm vilayetlere bildirilmiştir.[576]

572 Belgelerde geçen "rencide ettirilmemesi" ifadesiyle vergi konusunda sıkıştırılmaması kasdedilmektedir.

573 Muharrem Varol, **Bektaşiliğin İlgasından Sonra Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları,** (1826-1866), Yayımlanmamış Doktora Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, , İstanbul, 2011, s. 125.

574 Câbi Ömer Efendi, **Câbi Tarihi**, (M. Ali Beyhan), Ankara, 2003, I/264-265; Varol, **a.g.t.,** s.125.

575 Balkan savaşlarında Yemen seyyidlerinin ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının dua devlet için ettikleriyle ilgili bkz., BOA, **EO**, Dosya nr. 4174, Gömlek nr. 312996, 12/C/1331.

576 BOA, **DH. HMŞ**, Dosya nr. 29, Gömlek nr. 89, 14/N/1328.

Osmanlı Devleti'nin zihin dünyasında duanın ayrı bir yeri vardır. Bu inanç, toplumun her kesimini içine aldığı gibi devlet padişahları ve erkânı arasında da yerleşmiştir. Geleneksel olarak savaş sırasında başta tekkeler olmak üzere[577] camiler ve mescitler manevî destek ve dua merkezleridir. Bu sebeple savaş sırasında dua etmeleri için medreselere[578] ve tekkelere[579] yardımlar yapıldığı da görülmektedir.

22 Şaban 1225 tarihli İstanbul Kadısına gönderilen bir buyrulduda, Osmanlı Devleti Rusya ile savaşa girdiğinden, asakir-i İslâm'ın muzafferiyeti için ümmet-i Muhammed'in dua etmesi farz-ı ayn olduğundan; cami imamları ve mekteb hocaları talebeleriyle beraber, tüm müslüman halktan, mescid ve münasib olan yerlerde asakir-i İslâmın mansuriyeti için dua etmeleri istenmiştir.[580] Şer'iyye Sicilleri'nde sıklıkla İstanbul'da cami ve mescidlerde başta vaizler olmak üzere tüm halkın dua ve istiğfarda bulunmaları hususunda İstanbul Kadısına buyruldu gönderildiği örneklerine de rastlanmaktadır.[581] Kırım Savaşı sırasında da yine İstanbul Kadısına gönderilen bir emirde cami ve mescitlerde tüm Müslümanların beş vakit namazlardan sonra dua etmeleri istenmiştir.[582]

Nakîbü'l-Eşrâf ve Rumeli Kazaskeri Tevfik el-Hüseynî'nin Kudüs Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının rütbesinin terfisiyle ilgili arzında, seyyidlerden beklenen görevler arasında duadan da bahsedildiğini görmekteyiz. [583]

Mübârek ve mes'ud hak-pâ-yı mekârim-peymâ-yı hazret-i Hilâfet-penâhîlerine ma'rûz-ı dâ'i-i müstedimleridir ki,

Cenâb-ı Hakk-ı ömr ü ikbâl ve saltanat ve iclâl-i cenâb-ı mülûkânelerini mezdâd ve ferâvân ve zât-ı şevket-semât-ı hazret-i şahânelerini âharu'd-deverân erike-pirâ-yı şevket ve şan buyursun abd-i dâ'îleri sülâle-i tâhire-i Nebeviyyeden ve sâye-i inâyet-vâye-i mülûkânede diyâr-ı Şamiye'de ve kıt'a-i Suriye'de büyût-ı ma'rûfeden olup ahd-i mekârim-vefd-i hazret-i Hilâfet-penâhîlerinde cümle sâdât-ı kirâm ve ulemâ-i zevi'l-ihtirâm mazhar-ı taltîf ve tesrîr oldukları zâhir ve bu asr-ı meâli-i hasr-ı şâhâneleri erbâb-ı fazâil için bir zaman meymenet ve şeref olduğu gün gibi bâhir idiğü misillü işbu eyyâm-ı sa'îdede

577 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s.134.
578 BOA, **C.ML**, nr. 1654, 7/Ş/1224-17/E/1808.
579 BOA, **HAT**., nr. 268/15681.
580 Şer'iyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı**, nr. 97, vr. 150b, 22 Şaban sene 1225, 1. Kayıt.
581 Örnekler için bkz., **İstanbul Kadılığı**, nr. 97, vr. 117a, 1. kayıt, 1/Za/1223; nr. 97, vr. 108a, 2. kayıt, 9/C/1223; İstanbul Kadılığı, nr. 154, vr. 30b, 33b, 37b, 53b, 76b.
582 BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 103/5, 29/S/1270-1/Ke/1853.
583 BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 27, Gömlek nr. 90, 06/L/1304.

mevâsim-i muhtereme-i diniyyeden olmasına binâen cenâb-ı fahr-i âlem efendimize olan nisbet-i sahîha-i dâ'iyâneme riâyeten bi't-tashîh terfî'-i rütbe ile mesrûriyet-i mülûkânemin istirhâmına cüret olunduğunu arz olunur olbâbda ve kâtıbe-i ahvâlde emr u fermân ve merhamet-i bî-pâyân şevketlü kudretlü azametlü Pâdişâhımız efendimiz hazretlerinindir

Fî 5 Zilhicceti'ş-şerîfe sene [1]304 Kuds-i şerîf Nakîbi El-Abdü'd-dâi Takiyüddinzâde[Mühür] Es-Seyyid Mehmed Sâlih

Belge biraz tahlil edildiğinde, başta Nakîbü'l-Eşrâf ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının olmak üzere tüm seyyidlerin duasının makbul olacağı inancının belgeye yansıdığı anlaşılmaktadır. Sadarete arz edilirken bile "kendisi haddi zatında duası kabul olunur muhteremeden olduğu"nu, Osmanlı Devleti, padişah ve İslâm-ı âlem için dua edeceğini bildirmektedir. Aynı zamanda "…eyyâm-ı sa'îdede mevâsim-i muhtereme-i diniyyeden olmasına binâen cenâb-ı fahr-i âlem efendimize olan nisbet-i sahîha-i dâ'iyâneme riâyeten…" ifadesini kullanarak Hz. Peygamber'e intisabına hürmet edilmesini talep etmektedir.

Yine sabık Mekke-i Mükerreme Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Abdullah b. Akîl Efendi'nin sâdât-ı kirâm nikâbet hizmetinde istihdamına dair sunduğu dilekçesi şu ifadelerle Sadaretten Maliye Nezaretine gönderilmiştir:

Taraf-ı zî-şeref-i Hazret-i Riyâset-penâhîden Mâliye Nezâret-i Celîlesine,

Mekke-i mükerreme Nakîbü'l-Eşrâfı sâbıkı Seyyid Abdullah b. Akîl Efendi'nin maaş tahsîsi ve istirhâmını şâmil vermiş olduğu arzuhal leffen savb-ı sâmilerine irsâl kılınmağla ve mûmâ-ileyh taraf-ı müstecmiü'ş-şeref-i Hazret-i Hilâfet-penâhî için duası itinam olunacak ve şâyân-ı âtıfet-ı dâiyâneden bulunmağla icâbının icrâ ve ifâde buyrulması bâbında emr u irâde efendimindir.[584]

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere seyyidlerin devlet için yaptıkları duanın kabul olacağı inancı hâkimdir. Çünkü seyydiler ve şerifler sıkıntılı dönemlerde dualarına başvurulan insanlardır. Örneğin 16. yüzyıldaki veba salgınında ulema, suleha ve sâdât Okmeydanı'nda topluca dua etmişlerdir.[585] Osmanlı'nın 5. Nakîbü'l-Eşrâf'ı Mirza Mahdum Efendi (Ö. 995/1587)'nin nikâbeti döneminde yağmur sıkıntısı sebebiyle Okmeydanı'nda

584 BOA, **MVL**., Dosya nr. 547, Gömlek nr. 54, 01/C/1284.
585 Selanikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selanikî**, (Haz.: Mehmet İpşirli), Ankara, 1999, II/759.

seyyidlerle toplu dua edildiği bilinmektedir.[586]

Yine üç yüz elli neferle Mora'da Gördes Kazası'nı muhafaza eden Yenişehir Müderrisi ve aynı zamanda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hacı Mehmed'in yaşının ilerlemesine istinaden bahsedilen görevi yapamayacağından ömrünün kalan kısmında evladlarıyla beraber Osmanlı Devleti'nin bekası ve ordunun muzafferiyeti için dua edeceğinden bahserek muhafızlık görevinden affını istemiştir.[587] Seyyid Hacı Mehmed padişaha arzını şu sözleriyle ifade etmiştir:

...hizmet-i mezbûre me'mûre bu abd-i âcizleri ahdimden afv ile hân-ı bendegânımda mahzen devam-ı ömr ü devlet ve dâima küffâr-ı hâksârın mağlubiyet ve makhûriyeti da'avâtına evlâd u iyâlim ile müdâvemet ve muvâzebete me'mûr buyurulmamız husûsuna himmet ve inâyetleri erzân buyrulmak bâbında...[588]

Osmanlı için dua, devletin istikbalinin sağlanması ve sağlamlaştırılması için konulan bir tuğla harcı mahiyetindeydi. Nasıl ki duvardaki tuğlaları birarada tutan bu malzemedir, dua da aynı şekilde devleti de parçalanmaktan ve dağılmaktan koruyacak en önemli unsurlardan biridir. Dua, alınan maddî tedbirlerin yanısıra manevî gücün perçinlenmesi ve halkın da bir birlik hissine sahip olması açısından çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu birlik hissinin tüm topraklar üzerindeki nüfuzu da ancak toplumu bir ümmet çatısı altında birleştirecek olan Ehl-i Beyt'e mahsustur.

1.4.6. Seyyid ve Şeriflerin Sembolü Yeşil Renk / Kıyafette İmtiyaz

Seyyidlerin, halk arasında öne çıkmaları ve sosyal hayat içerisinde bir takım saygısızlıklara maruz kalmamaları için kendilerine has bir takım kıyafetleri vardı. Özellikle de yeşil sarık bu zümrenin en ayırt edici niteliğiydi. Seyyid ve şeriflerin bu imtiyazları, "Renkler, bir kişiye duyulan sevgiyi veya bireyin toplumdaki konumunu gösterir." anlayışını benimseyen Osmanlı Devleti'nde büyük ölçüde önem kazanmıştır. Seyyidlere "emir" denildiğinden ve bu renk onlarla özdeşleştiğinden yeşil sarığa "*emirlik sarığı"* veya "*siyâdet alâmeti"* adı verilmiştir. Ancak daha öncesinde de yeşil renginin, seyyid ve şeriflere mahsus bir renk olarak kabul gördüğü bilinmektedir.

586 Nevîzâde Atâi, **Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik, (Şakaik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri)**, (Nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, s.298.
587 BOA, **C..AS**., Dosya nr. 25, Gömlek nr. 1109, 19/N/1202.
588 BOA, **C..AS**., Dosya nr. 25, Gömlek nr. 1109, 19/N/1202.

Abbasîler'de siyah renk bir alem niteliği taşırken, Abbasî Halifelerinden Harun Reşid ve oğlu Me'mun döneminde bu durum değişmiş ve yeşil renk, seyyid ve şeriflerin ayırt edici alameti hâline gelmiştir. Halife Me'mun'un, Ehl-i Beyt'ten Ali Rıza'yı kendisine veliahd tayin ederek Abbasî rengi olan siyahı terk ederek halkın yeşil giymesini emretmesiyle,[589] seyyid ve şeriflerin yeşil cübbe giymeleri ve yeşil sarık sarmaları da bir kurala dönüşmüştür. Fakat Abbasîler'in son dönemlerine doğru seyyid ve şeriflerin yeşil cübbe ve sarığı terk ederek başlarına sadece yeşil bir alamet koymaya başlamaları seyyidlerin halktan ayırt edilmesini zorlaştırmıştır. Bu sebeple Mısır'daki Memlük Sultanları'ndan Melik Eşref Şaban 773/1371 tarihinde "evlâd-ı Resûle" muhabbet ve hürmeti sebebiyle seyyid ve şeriflerin tekrar yeşil alâmet taşımaları emrini vermiştir.[590] Bunun üzerine 1004/1596 tarihinde Mısır Valisi, Seyyid Muhammed Şerif Paşa'nın yayınladığı emirnâme ile seyyid ve şeriflerin yeşil sarık giymeleri emredilmiştir.[591] Başta Suriye, Mısır ve Anadolu olmak üzere İslâm dünyasının tamamında bu kurala uyulmuştur. Osmanlı Devleti de yeşil sarığa "emirlik sarığı" veya "siyâdet alameti" ismini vermek suretiyle bu uygulamayı devam ettirmiş, bütün seyyid ve şeriflerin bu alameti kullanmasını istemiştir.[592] Hatta seyyide kadınların da başlarına yeşil alamet takmaları gerekli görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerden itibaren seyyidlerin başlarına yeşil sarık takmaları bu şekilde kanunlaşmıştır ve zamanla yeşil renk seyyid ve şeriflere tahsis edilmiş bir renk olmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm'de de, bize cennet ehlinin giyeceği elbisenin renginin yeşil olduğu bildirilmiş[593] ve halk arasında da aynı görüş yaygınlaşmıştır. İbn Haldun "Mukaddime" adlı eserinde, Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber'e vahiy için gelen meleğin en çok hangi rengi sevdiğini sorduğunda ak ve yeşil cevabını aldığını, bu renklerin hayır ve meleklerin rengi olduğunu bildirir.[594] Hadislerde Hz. Peygamber'in yeşil renkte elbiseler giydiği;[595] en fazla

589 Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, **Tarihü't-Taberi**, (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kahire, 1419, VIII/554; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara 1984, s.6; Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Medeniyeti**, c. I, s.18-19.

590 Şâmî, **Subulü'l-Hüda ve'r-Reşad fi Sîreti Hayri'l-ibâd** (Nşr. Mustafa Abdülvahid vd.) Kahire, 1407-1417/1986-1997, XI, 51; Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, s. 5, 6.

591 Arendonk, "Şerif", **İA**, XI/438. Arendonk, Arabistan'da eşrâfın yeşilden ziyade beyaz sarık giydiklerini, yeşil rengin İran'da tercih edildiğini, İran'da bir seyyidin mavi sarık ve yeşil kuşaklı olduğunu, Hindistan'da seyyidlerin yeşil giymeleri sebebiyle kendilerine "yeşil giyenler" denildiğini söylemektedir. Bkz. Arendonk, "Şerif", **İA,** XI/439.

592 Kılıç, **a.g.e.**, s.77-78.

593 **Kehf Suresi**, 18/31; **İnsan**, 76/21.

594 İbn Haldun, Ebu Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, **Mukaddime,** (Haz. Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, I/356.

beyaz ve yeşil renkte elbiseleri sevdiği, bu renklerin hayır ve meleklerin renkleri olduğu ifade edilmiştir.[596] Bu sebeple yeşil renk İslâmi gelenekte özel bir anlama sahip olmuştur.[597]

Ayrıca evlâd-ı Resûlün alamet-i farikası hâline gelen yeşil renk, Türk İslâm kültüründe ve tarikatlerde seyyid ve şerifliği ifade etmiştir.[598] Celvetî tarikatında beyaz renk cemâle, siyah celâle, yeşil kemâle işarettir.[599] Seyyid olan Halvetî halifeleri de yeşil sarıkları üzerine beyaz bir tülbent parçası sarardı.[600] Alevî toplumunda beyaz Hz. Muhammed, kırmızı Hz. Ali, siyah Hz. Fatıma, açık yeşil ile sarı Hz. Hasan; kırmızı, yeşil ve pembe Hz. Hüseyin ile sembolleştirilmiştir. Alevî kadınların eşarplarının üzerindeki yeşil çeki de kişinin Ehl-i Beyt'e mensubiyeterini göstermektedir.[601]

Renkler, toplumda bir kişiye duyulan sevgiyi ve bireyin toplumsal konumunu göstermesi sebebiyle Osmanlı'da yeşil renginin kullanımına özel hassasiyet gösterilmiştir. Seyyidlerin halk nazarında sahip oldukları saygı ve hürmetin bir sonucu olarak kendileri dışındaki insanların başlarına yeşil alamet takmaları yasaklanmıştı.[602] Yeşil giymek bir kibarlık alametiydi. Nakîbü'l-Eşrâflar da örf denilen ulema kavuğunun üzerine yeşil sarık sararlardı. Seyyidlere emir dendiği için başlarındaki yeşil sarığa da "emir sarığı" denilmiştir.[603] Şeyhülislâm fetvalarında yeşili sadece sâdât mensuplarının taşıyabileceği vurgulanmış[604] ve bu gruba dâhil olmayanlar tarafından takılması da yasaklanmıştır. 8 Ramazan 985/10 Kasım 1577 tarihli bir mühime kaydında Şeyh Umur karyesinde seyyidlik iddiasında bulunanların tahkîk edilmesi ve seyyid olmayanların yeşil sarınmamasıyla ilgili bölge kadılarına emir gönderilmiştir.[605] Ocak 1593 tarihli bir belgede ise Kayseri kadısının, Derviş Çelebi b. Gazi Çelebi'ye 'Nakîbü'l-Eşrâfa hüccetini imzalat ve ondan sonra yeşil sark sarın' dediği kaydedilmiştir.[606] Hatta "evlâd-ı Resûl" olmadığı

595 Ebu Davud, **Libas**, 19; Tirmizî, **Edeb**, 49; Nesaî, **Zinet**, 97.
596 İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadramî, **Tarihu ibn Haldûn**, Beyrut, 1971, I/78.
597 Kılıç, **a.g.e.**, s. 77.
598 Mithat Eser, **a.g.e.**, s. 108.
599 Bursevî, İsmail Hakkı, **Kitâb-ı Silsile-i Tarikat-ı Celvetî**, İstanbu, 1291, s.87.
600 Yahya b. Salih Âgâh El-İstanbûlî, **Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm**, Mecmuatü Zarâif Sandukatü'l-Meârif, İstanbul, 2002, s.38.
601 Orhan Türkdoğan, **Alevi-Bektaşi Kimliği**, İstanbul, 1995, s.194.
602 BOA., **Mühimme Defteri**, nr. 4, s.79; **Mühimme Defteri**, nr. 19, s.197.
603 Jean de Thevenot, **1655-1656'da Türkiye**, (Terc.: Nuray Yıldız), Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1978, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 84, 194, 198.
604 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 3, vr. 1b; nr. 9, vr. 82b; nr. 22, vr. 3a.
605 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 33, s. 76.
606 **Kayseri Şer'iyye Sicilleri**, nr. 8, 5/40. Şer'iyye Sicillerinin dijital kopyaları İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)'nde ve Ankara Milli Kütüphade bulunmaktadır. Sicillerin orjinalleri ise Başbakanlık

hâlde yeşil sarık takınıp seyyidlik iddia eden kişi hakkında darb-ı şedîd ve haps-i medîd lazım geleceği fetvası çıkarılmıştır.[607]

Osmanlı yönetiminin; Rum, Ermeni ve Yahudi taifesinden gayr-ı müslimlerin, kendilerine mahsus elbiseleri giymeleri gerektiği, Müslümanların giydiği elbiseleri giymelerinin kendilerine yasak olduğu ve özellikle de kadınların yeşil giyinmemesi hususunda sık sık emirler yayınladığı görülmektedir.[608] Örneğin Baudier, İstanbul'da yeşilbaşlık takan Venedik soylusunun mahkeme edilerek tazminata mahkûm olduğunu belirtmektedir.[609] Dolayısıyla seyyidlerin dışındakilerin yeşil renk giyinmesinin cezayı gerektiren durumlardan olduğu açıktır. Hatta Osmanlı Devleti'nde, her yıl hac mevsiminde Mekke emirine gönderilen namelerin, kese, hilât ve harvanilerin yeşil renkte olmasına özen gösterilmesine karşın,[610] yeşil rengin cennet rengi sayılmasından dolayı ibriklerde kullanımını dahi yasaklayan ince bir düşünce hâkimdi.[611] Zira bu yeşil renk, Osmanlı

Osmanlı Arşivi'ndedir.

607 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 22, vr. 3a. Fetva metni şöyledir: Resûl-i Ekrem sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem evlâdından olmayan Zeyd başına yeşil sarınup sâdâttan geçinmekle Zeyd'e ne lâzım olur? El-Cevâb: Darb-ı şedîd ve haps-i medîd ve teşhîr lâzım olur. Men intesebe ilâ âli'n-nebiyyi aleyhi's-selâm yüdrabü darben vecî'an ve yüşehherü ve yühbesü tavîlen hatta tüzheru tevbetuhû li-ennehü istihfâfün bi-hakkı'r-resûli aleyhi's-selâm. Mu'înü'l-hükkâm fî'l-kısmi's-sâlis fî faslin fî men sebbellahe hâşâ

608 Bu hususta İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı**, Sicil nr. 97, vr. 85a da şu kayıt mevcuttur:
"İstanbul Kadısı Fazîletlü Efendi
Ehl-i zimmet Rum ve Ermenî ve Yahûd tâifesi fi'l-asl kendilere alâmet ve şi'âr olan kisâye-i mahsûsâlarını biraz vakitten beri tağyîr ile ehl-i İslâm'a mahsus elbise iksâsına ve bâ-husûs nisvânı başlarına yeşil sarmağa cesaret eyledikleri mu'âyene ve müşâhede olunup men'-i ekîd ile men'i ve memnû' olmayanların te'dibi ehemm ve elzem ve matlûb ve mültezem olmağla imdi basmacılar ve boyacılar ve yemeniciler ve tülbentçiler kethüdâlarını ve ihtiyarlarını ve Rum ve Ermenî patrikleriyle Yahûd tâifesinin haham başı ve cema'at başılarını huzûrunuza getirdip fîmâ ba'd esnâf-ı merkûme reayâ-yı mersûmûna yeşil boya boyamamak ve füruht etmemek üzre esnâf-ı merkûme kethüdâlarına muhkem tenbîh ve tahzîr bundan böyle erkekleri ve dişileri ehl-i İslâm'a taklîd-i libas giymeyip ve husûsuyla karıları başlarına yeşil sarmayıp resm-i kadîm üzre kisve-i mahsûsaların iksâ eylemek üzre alâ vechi'l-hediyye tenbîh eylemelerini patriklere ve haham başı ve cema'at başılarına ifâde ve tefhîm ve bundan sonra tafahhus olunup hilâf-ı fermân-ı âli hareket eyleyenleri ahz ve eşed vechile te'dib ve adem-i ihtimamlarına haml ile kendileri dahi muâheze ve ta'zîb olunacağı mukarrer idiğünü telyîn ve telkîne mübâderet eyleyesiz deyu
Fî 2 Cemâziyelevvel sene 1222[8 Temmuz 1807]"

609 Michel Baudier, **Histoire Generale de la Religion des Turcs**, Paris, 1625, s. 206.

610 Sevgi Ağca, "Surre-i Humâyûn Geleneği", **Surre-i Humâyûn**, İ.B.B. Yay., İstanbul 2004, s.42.

611 Bu hususstaki İstanbul Müftülüğü, Şeriyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul kadılığı**, 154 nolu Sicil Defteri, vr. 20b'deki buyruldu örneği söyledir:
"İstanbul Kadısı Fazîletlü Efendi;
Sultan Bayezid havlusunda ve mahall-i sâirede füruht olunan hâktan masnû' âbrîzlerin(su testilerinin) derûnları yeşil boya ile nakş olunmayıp sarı ve bazen kırmızı ve siyah boyalarla nakş olunarak yeşil boya ile yapılmaması mukaddemlerde men' olunmuş ise de el-hâletü hâzihi yine yeşil boya ile nakş ve tasnî' ve füruht olunmakta idüğü meşhûd olmakla imdi fîmâba'd mukaddemâ memnû' olduğu vechile yeşil boya ile nakş olunmayıp sarı ve siyah boyalar ile olması hususunu sâni' ve bâyi'den lâzım gelenlere müekked tenbîhe mübâderet ve men'i hususuna ihtimâm ve dikkat eyleyesin deyu

Devleti'nde seyyid ve şeriflerin alamet-i farikası olarak yaygınlaşmış[612] ve sâdâtın başına sardığı bu sarık da "emir sarığı" ismiyle kabul görmüştür.

Ayrıca yeşil sarık takma yetkisinin ancak baba tarafından seyyid olanlara verilebileceği belirtilmiş, anne tarafından olan Sâdât-ı kirâmın ise sadece yeşil bir alâmet[613] bulundurabileceği fakat bütün olarak yeşil sarık saramayacağı vurgulanmıştır.[614] III numaralı Nakîbü'l-Eşrâf Defteri'nin 1b varağında "Seyyidliği anne tarafından olanların bütün olarak yeşil sarınmasına izin var mıdır?" fetvasına, "Şerifezâdelerin (seyyidliği anne tarafından olanların) sadece yeşil bir alâmet bulunduracakları, fakat bütün yeşil sarınmanın sadece baba tarafından olan seyyidlerin ayrıcalığı olduğu" cevabı verilmiştir.[615] Bu fetvadaki ifadelere uygun olarak durum hüccetlerde açıklanmıştır. Şerif ünvanını alan kişilere seyyidlere mahsus olan yeşil giyinme hususunda da bir takım kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin Amasyalı Şerif Mehmed oğlu Şerif Hüseyin, Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda Eşrâf-ı Fatımiyyîn zümresinden olduğunu ispat etmiş ve şerif olduğu için de başına sadece ince yeşil bir alâmet koymasına izin verilmiştir.[616] Siyâdet hüccetlerinde de şerifler için "alâmet-i şerâfet" tabiri kullanılmaktadır.

Aynı şekilde V numaralı Nakîbü'l-Eşrâf defteri incelendiğinde bu hususdaki ayrım daha net anlaşılmaktadır. Bu defterdeki hüccetlerde şerif ve şerife/seyyidelere hüccet verildiğinde, seyyidliği baba soyundan gelenlerden ayrı ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

[buyruldu]
Fî 21 Cemâziyelâhir sene [12]39/[22 Şubat 1824]."

612 D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman**, I-VII, Paris 1791, IV/558-560.

613 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri,** nr.16, vr. 80b'de, Amasyalı Şerif Mehmed oğlu Şerif Hüseyin'in Nakîbü'l-Eşrâf huzurunda, Eşrâf-ı Fatımiyyîn zümresinden olduğunun tescil edilerek başına ince yeşil alâmet koymasına izin verildiğine dair şu kayıt mevcuttur:

"Bâ'is-i tahrîk-i kalem ve mûcib-i tasdîr-i rakam oldur ki: Bâ'is-i tezkîre Şerîf Hüseyin ibn-i Şerîf Mehmed ibn-i Şerîfe Râziye bint Seyyid Mehmed eş-şehîr bi-Hayâli Emîr el-Amasyevî merkūm eşrâf-ı zevi'l-ihtirâmdan olup diyârında meşhûru'n-neseb olduğunu medîne-i Amasya'dan bir alay-ı sikāt ihbâr edüp eşrâf-ı Fâtımiyyîn zümresinden olduğu ke'ş-şemsi fî vasati'n-nehâr zâhir ve âşikâr olmağın başına ince alâmet-i hadrâ vaz'ına izin ve ruhsat verilmeğin nâmı deftere kayd olundu. Beyne'l-enâm sâir eşrâf zümre[sine] her ne vechile i'zâz oluna gelmiş ise merkūma dahi olminvâl üzere tevkīr ve ihtirâm oluna ve's-selâm. Hurrire fî evâil-i şehr-i Recebü'l-ferd li-sene semâniye ve hamsîn ve elf/[1-10 Receb 1058/22 Temmuz 1648]

614 MŞH., **Nakībü'l-eşrâf Defterleri,** nr. 3, vr. 1b'de Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin siyâdeti baba tarafından olanların yeşil sarık sarabilecekleri, anne tarafından olanların ise sadece bir alâmet bulunduracaklarına dair fetvası vardır. Fetva metni şöyledir:
"Siyâdeti vâlidesi tarafından olan Zeyd bütün yeşil sarınmağa mesâğ var mıdır? El- Cevâb: Allahü a'lem. Şerîfezâdeler (anneleri seyyide olanlar) alâmet götürürler. Alâmet onların sâir nâsdan mâ-bihi'l imtiyazlarıdır. Bütün yeşil baba tarafından olan sâdât-ı kirâmın onların hakkı mâ-bihi'l-imtiyazlarıdır. Yahya Efendi ufiye anhu."

615 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 3, vr. 1b.

616 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 16, vr. 80b.

Örneğin Eğirdirli İvaz'ın, Seyyide Fatıma bint Seyyid Mustafa'nın öz oğlu olduğu belirlenerek adının seyyidelere mahsus deftere kayd edilmesi gerektiği, fakat başına bütün yeşil imame sarmasının yasak olduğu karara bağlanmıştır.[617] Siyâdet hüccetlerinin bazılarında Sâdât Çavuşlarının, belge verilen seyyidin yeşil sarığına müdahale etmemeleri ve haksız yere taşıyanlara da engel olmaları gerektiği belirtilmektedir.[618]

Seyyidlik alameti olan yeşil renk, aynı zamanda müteseyyidlik aracı olarak da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde siyadetinden şüphelenilen bir kişiye Nakîbü'l-Eşrâf Çavuşlarının ilk sorduğu "ne sebeple yeşil sarık sardığı"dır.[619] Seyyidlerin halk nazarında sahip oldukları derin saygı ve hürmetin bir sonucu olarak seyyid olmayıp başına yeşil alamet takanların devlet tarafından ciddi şekilde uyarıldıkları görülmektedir.[620]

Fetvalar incelendiğinde de, Ebussuûd Efendi'den sonraki Şeyhülislâmların da seyyid olmayanların siyadet iddialarında ağır davrandıkları, şiddetli tazir cezası, uzun süreli hapis ve yeşil alamet takmaktan men edilmeleri gerektiğini bildirdikleri bilinmektedir. "Siyâdetle alâkası olmayan Zeyd başına yeşil sarık sarup Âl-i Resûl'denim deyû hilâf-ı vâki' nesl-i tâhire intisâb iddi'a eylese Zeyd'e şer'an ne lâzım olur? El-cevâb: Ta'zir-i şedîd, tevbe ve salâhı zâhir olunca habs ve alâmet-i hadrâdan men' olunur."[621] şeklindeki fetva örneklerine rastlamak mümkündür.

Tüm bunların yanısıra, Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından siyâdeti onaylanan ve başına yeşil alâmet koymasına izin verilenlerin siyâdet sarığını ömür buyu giyme zorunluluğu bulunmaktaydı. Zira bu renk sarıklarını da ancak Şeyhülislâm oldukları zaman bu makama mahsus beyaz sarığı sardıklarında çıkarabilmişlerdir.

Sonuç olarak toplumsal ve hatta siyasî alanda önemli roller üstlenen seyyid ve şeriflerin kıyafetleri hususundaki bu ayrıcalık ve imtiyazın bir efdaliyetten çok farkındalık alameti olduğu görülmektedir. "Sâdâtın başlarına sardığı yeşil sarığın bir imtiyaz için mi?

---

617 MŞH,**Nakībü'l-eşrâf Defterleri** nr. 5, vr. 27a, I. kayıttaki hüccetin tamamı şöyledir:
"Budur ki, İvaz bin Seyyide Fâtıma bint-i Seyyid Mustafa bin Seyyid İshak el-Eğirdirî [Isparta] meclîs-i şer'-i şerîf ve mahfel-i dîn-i münîfe hâzır olup mezbûr İvaz merkūme Seyyide Fâtıma'nın sadrî oğlu olduğu şuhûd-ı mevsûkun-bihimin ihbârları ile vâzıh olmağın nâmı deftere kayd olundu ve lâkin başına bütün yeşil imâme giymeden memnû' olup bir vechile murahhas ve me'zûn olmaz. Cerâ zâlik ve hurrire fî evâhir-i Zilka'de sene 993/[30 Zilka'de 993/23 Kasım 1585]
Şuhûdü'l-hâl: Mine'l-cevâvişi'l-mezbûrîn fihi."

618 MŞH, **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 19, vr. 2a; nr. 5, vr. 36a.

619 Sadât Çavuşlarının seyyidlerin yeşil sarığına müdahale etmemesi hususunda kayıt için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**, nr.5, vr. 35b.

620 BOA., **Mühimme Defteri**, nr. 4, s.79; **Mühimme Defteri**, nr. 19, s.197.

621 Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1289, s.150.

Yoksa yeşilin beyaza vesaire renklerden efdal olduğu için mi?" fetvasına, Ebussûd Efendi'nin, "Şer'an yeşil sarınmak bazı hulefâ-i Abbasîye zamanında âdet olmuştur. İmtiyaz içindir, efdaliyetten değildir." cevabını verdiği de bilinmektedir.[622] Seyyidler hem kendilerinin evlâd-ı resûl olduklarını göstermek hem de hürmetsizlik gibi olumsuz bir duruma sebep olmamak için başlarında yeşil alamet taşıyorlardı. Yeşil sarık, hem İbn Hacer el-Heytemi'nin belirttiği gibi, neseplerini koruma görevlerinin ayrılmaz bir parçasıydı,[623] hem de içinde doğdukları veya vazifelendirilerek gönderildikleri çevrenin kendilerine bakışındaki farkındalığın sağlanması açısından büyük önem taşımaktaydı.

1.4.7. İmtiyaz Sorunları ve Değerlendirme

Osmanlı toplumu genel anlamda iki kısımda ele alınırdı. Bunlar askeri ve reaya idi. Reaya halkı temsil ederken askeriye için de askerî sınıf tabiri kullanılmaktaydı. Bu sınıfı reayadan ayıran en önemli özellik ise vergiden muaf olmalarıydı. Fiilen askerlik hizmetinde bulunanlar, padişah beratıyla müezzin, imam, müderris, vakıf görevlisi gibi bir göreve atananlar, dinî ve ruhanî liderler, padişah tarafından kendilerine muafiyet beratı verilenler ve devletin ihtiyaç duyduğu bir takım hizmetleri yerine getirenlerin hepsi askerî sınıftan sayılırdı. Bu saydığımız gruplar dışında aynı zamanda seyyid ve şerifler de bu sınıfa dâhil edilerek konumlandırılırlardı. Seyyidlerin askerî sınıfa dâhil edilme sebeplerinin başında ise devletin ve ordunun manevî silahları kabul edilmeleri gelmektedir.

Devlet yönetimindeki bu ayrımın en önemli sebebi, dünya üzerinde sahip olduğu azımsanamayacak payı elinde bulundurmaya devam etmek ve bu topraklardaki huzur ve emniyeti temin ederek Sünnî bir politika çerçevesinde devletin bekasını sağlamaktır. Yürüttüğü bu politikayı sahip olduğu topraklarda egemen hâle getirmek için de bir takım gruplardan hizmet beklemekteydi. Bu konuda seyyid ve şeriflere de büyük bir görev düşmekteydi. Zira devlet Sünnî bakış açısını yaymak için seyyidlerin Peygamber soyuna mensubiyetleri dolayısıyla yüklendikleri manevî nüfuzundan istifade ettiği gibi kendilerine farklı amaçlarda görevler de tevcih etmiştir. Bu sebeple seyyid ve şeriflerin sosyal hayat içerisindeki konumlarını, siyasî duruşlarından ayrı şekilde düşünmek neredeyse imkânsız hâle gelmiştir. Çünkü devlet tarafından kendilerine gerek sosyal grupları adına, gerekse de devlet adına söz söyleyebilecekleri, hizmette bulunabilecekleri bir siyasî alan açılmış ve bu

622 Veli b. Yusuf, **Mecmûatü'l-Fetâvâ**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 157, II, vr. 21a.
623 Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed İbn Hacer El-Heytemi, **Es-Savaikü'l-Muhrika Ala Ehli'r-Rafz ve'd-Dalalü'z-Zendeka,** Beyrut, 1405/1985, I, s.280.

işbirliğinde iki tarafın da memnuniyeti gözetilmiştir. Yalnız, bu işbirliği içerisinde seyyid ve şeriflerin kendilerine tanınan imtiyazları kötüye kullanmaları ve kendilerini zaman zaman olması gerekenden farklı şekilde konumlandırmaları, doğal olarak toplum nezdindeki saygıda bazı kırılmalara yol açmıştır. Barkan'ın da dile getirdiği gibi, askerî sınıftan sayılan seyyidlerin sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetlerle, bu sınıf içerisinde büyük bir menfaat grubu olarak imtiyazlı durumlarını sömürdüklerini göstermektedir.[624] Örneğin seyyidlerden maddî durumu iyi olmayanların yönetime müracaatlarıyla münasip maaş talep ettikleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdu. Ancak daha önce verdiğimiz istatikî bilgi göz önüne alındığında, bu kimselerin tereke bazında en çok servete sahip olan kimseler içinde yer almaları, fakru perişanlıklarından bahseden belgelerin çokluğuyla tezat bir durum arz etmektedir. Zira belli bölgelerde değişmekle birlikte seyyidler, toplumda ekonomik durumu en iyi olanlar içerisinde yer almışlardır.

Seyyidlere tanınan iktisadî ayrıcalıklar arasında en çok dikkat çeken husus vergi muafiyetleridir. Halk ve çeşitli görevliler bu durumu pek hoş karşılamamış, seyyid ve şeriflerin vergi vermeleri talebinde bulunmuştur. Ancak bu kimselere, seyyidlerin vergi ödemeyecekleri hükmüyle cevap verilmiştir. Bu durumun her zaman belli sorunlara yol açtığı da görülmüştür. Çünkü siyasî sorunların geneline bakıldığında, seyyid ve şeriflerin kendilerine tanınan imtiyazların sınırını genişletmesi sebebiyle bu sosyal grubun dışında kalan kesimin bundan rahatsızlık duyduğu, kendilerinin de vergi ödemek istemediği ve gayr-ı resmi yoldan siyâdet hücceti edinme yoluna giderek toplumdaki mevcut dengeyi bozdukları görülmektedir.

Osmanlı Devleti seyyid ve şeriflere birçok alanda imtiyazlar tanımıştır. Öncelikle onları askerî kısma dâhil etmiştir, kendilerine siyasî ve sosyal imtiyazlar tanımış, vergi muafiyeti sağlamış, kılık kıyafet konusunda bir takım ayrıcalıklar sunmuş ve bazı tarikata mensup kimseleri askerlikten beri kılmıştır. Ancak konu hukukî boyutuyla ele alınması gerektiğinde bu derece toleranslı davranmamıştır. Seyyidlerin kendi içlerindeki problemlerin giderilmesinde, Yeniçerilerle aralarında meydana gelen olayların çözümünde veya herhangi bir sebeple ortaya çıkabilecek bir durumda eğer sorunun kaynağı seyyid ve şerifler ise hak edilen cezanın verilmesi gerektiği hükmüne varılmıştır. Kimsenin soyuna güvenerek karşısındakine zulmetme, onu küçük görme gibi bir lüksü bulunmadığı

624 Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri", **Belgeler, (Türk Tarih Belgeleri Dergisi)**, 1966, III/7-8.

vurgulanmıştır. Ancak yine bu konuda da belli bir hassasiyet gözetilmiş ve Peygamber'in soyuna hürmeten hak edilen cezaları herkesin içinde uygulanmamıştır.

Seyyid ve şerifler, Kadirî ve Rifâî gibi bazı tarikat mensupları dışında askerlikten muaf tutulmamıştır. Zira bu tarikatlara mensup kimselerin bulundukları bölgelerin Şîa tehdidinden arındırılması ve Sünnî görüşün yaygınlaştırılması Osmanlı'nın devlet siyaseti bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu şekilde hem seyyid ve şeriflerin bölgedeki hâkimiyetleri yoluyla bu tehlike ortadan kaldırılmaya çalışılmış, hem de bu tarikatlara mensup kimselere yerine getirdikleri görev karşılığında muafiyet hakkı tanınmıştır.

Bunun yanısıra seyyidlerin duaguyluk görevleri de dikkat çeken önemli bir hususdur. Çünkü Osmanlı için dua, devletin istikbalinin sağlanması ve sağlamlaştırılması için konulan bir tuğla harcı mahiyetindeydi. Nasıl ki duvardaki tuğlaları birarada tutan bu malzemedir, dua da aynı şekilde devleti de parçalanmaktan ve dağılmaktan koruyacak en önemli unsurlardan biriydi. Dua, alınan maddî tedbirlerin yanısıra manevî gücün perçinlenmesi ve halkın da bir birlik hissine sahip olması açısından çok önemli bir konumda bulunmaktaydı. Bu birlik hissinin tüm topraklar üzerindeki nüfuzu da ancak toplumu bir ümmet çatısı altında birleştirecek olan Ehl-i Beyt'e mahsus görülmekteydi.

Ayrıca seyyidlerin toplum içerisinde ayırt edilebilmesi için kılık kıyafetlerinde de farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Başlarına yeşil sarık sarmaları dolayısıyla sosyal statü olarak da farklılaştıkları halktan bu yolla da ayrıştırılmışlardır. Toplumsal ve hatta siyasî alanda önemli roller üstlenen seyyid ve şeriflerin kıyafetleri hususundaki bu ayrıcalık ve imtiyazın sebebinin ise bir efdaliyetten çok farkındalık alameti olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak birçok imtiyaz alanına sahip olan seyyid ve şeriflerin devlet tarafından öncelikle toplumdaki özel konumları vurgulanmaktadır. Bu da seyyidlere imtiyazları bağlamında diğer alanları da bu gruplar içerisinde eriten genel anlamda üç cihetten yaklaşmayı mümkün kılmaktadır. Bunlar seyyid ve şeriflerin kendi içlerindeki sorunlar karşısında sergiledikleri tavırlar, toplum içerisinde hem insanî hem de Ehl-i Beyt olarak yüklendikleri görevler ve devletin yer almalarını istediği siyasî konumlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASET-NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK İLİŞKİSİ

Bu bölümde "Siyaset-Nakîbü'l-Eşrâflık İlişkisi" ana başlığı altında, İslâm coğrafyasının değişik bölgelerinde mensupları bulunan Şia'nın, Sünnî düşüncenin en önemli temsilcisi konumunda olan Osmanlı'nın egemenlikleri açısından bir tehlike unsuru şeklinde algılanması sebebiyle, bu mezhep sempatizanlarına karşı yürütülen politikalar işlenmiştir. Meşihat Arşivi belgeleri hicri 1300/1882-1340/1921 yıllarını kapsadığı için çalışmamızda yaklaşık 40 yıllık bir dönem ve Ortadoğu bölgesi incelenmiştir. Zira bu bölgelerde, söz konusu mezhebe ait ritüellerin kolaylıkları, hâlihazırda uygulanmakta olan mut'a nikâhı ve ayrıca bölgenin eğitim seviyesinin çok düşük olması gibi sebeplerle hızla yayılan Şiîliğin önüne geçilmesi için bir takım önlemlerin alınması gerekiyordu. Başlıca tedbir olarak da bu bölgelerdeki eğitim seviyesinin yükseltilmesi konusunda devletin seyyidlerden ve seyyid ailelerinden istifade yoluna giderek onların da çözümün bir parçası olmalarını sağladığı görülmektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti seyyidlere ve şeriflere, Hz. Peygamber'e hürmeten bir takım imtiyazlar verdiği gibi kendilerinin nüfuzundan da yararlanmıştır. Sünnî politika izleyen Osmanlı Devleti'nde başta Nakîbü'l-Eşrâflar olmak üzere, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının da devletin Sünnîliği yayma politikasına katkıları aynı oranda önemli bir konuma sahiptir. Hatta seyyidlerin Osmanlı Devleti açısından yalnızca manevî/dinî bir fonksiyonda değil siyasî olarak da devletin bekası amacıyla yönlendirildiklerini ve görevlendirildiklerini görmekteyiz. Bu sebeple öncelikle Ortadoğu bölgesinde (Necef, Kerbelâ, Kazımiye, Bağdat, Samarra gibi) Rifâîlik ve Kadirîlik ekseninde Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlarının ve seyyidlerin üstlendikleri rolleri incelemenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde, devletin Bağdat, Kerbela, Necef gibi İran sınırına yakın yerlerde Şia'nın yayılmasına karşı bir kalkan vazifesi görmesi için Sünnî ve seyyid olan tarikatları desteklediği ve bu dönemde birçok tekkenin devlet eliyle açıldığı görülmüştür. Özellikle de seyyid olan Kadirîlik ve Rifâîlik devlet tarafından ciddi bir şekilde desteklenmiştir. Anadolu'da da heterodoks grupların başka bir ifadeyle Kızılbaş zümrelerin etkinliğini azaltmak için yine Ehl-i Beyt sevgisinin çok yüksek seviyede bulunduğu, fakat Sünnî yönü ağır basan Halvetîliğin desteklendiği belgelerden ulaşılan neticeler arasındadır.

Yukarıda da bahsi geçtiği üzere bu bölümde ilk olarak 19. yüzyılda başta Bağdat

olmak üzere Kerbela, Necef ve Samarra gibi bölgelerde Şia'nın yükselişini ve belgelere yansıyan sebeplerini tahlil etmeye çalışacağız. Sonrasında Nakîbü'l-Eşrâflara verilen siyasî görevler çerçevesinde bölgedeki durumu analiz etmeye ve Nakîbü'l-Eşrâflara sağlanan muafiyetlerle Şiîliğin yayılması arasındaki ilişkiye değinerek devletin Sünnî tutumu karşısında Şiî söylemin bastırılıp eritilme yöntemleri üzerinde duracağız. Zira buradan hareketle siyaset ve Nakîbü'l-Eşrâflık arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılacağını düşünmekteyiz.

2.1. ŞİÎLİK VE DEVLETİN UYGULADIĞI SÜNNÎ POLİTİKALAR

2.1.1. Şiîliğin Yükselişi ve Çözüm Arayışları

19. yüzyılda meydana gelen toplumsal dönüşümlerin önde gelen temalarından biri, din merkezli modern siyasî söylem ve eylemlerin yükselişidir.[1] Şiîlik Irak, Bağdat, Necef, Kerbela gibi bölgelerde giderek yükselen bir nüfuza sahip olmaya başlamıştır. Irak bölgesindeki Şiî ulemanın nüfuzu ve aktiviteleri gittikçe artmaya başladığından, Irak Şiîlerinin artan bu nüfuzu Osmanlı yönetimini tedirgin etmiş ve devleti bir takım tedbirler almaya zorlamıştır.

Irak'ta Şiîliğin yükselişinin birkaç sebebi vardır. Birincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîleşme çabaları kapsamında yürütülen iskân faaliyetlerinin toplumsal yapıda meydana getirdiği dalgalanmaların tesirleri; diğeri ise Şiî hukukunda meydana gelen bir dönüşüm mahiyetindeki usulîliğin ahbarîliğe karşı kazandığı zafer neticesinde müctehidlik kurumunun ortaya çıkmış olmasıdır. Bu dönüşümün akabinde de Şiîler zamanla dünyevî meselelere daha fazla müdahil olmaya başlamışlardır.[2]

Şiî müctehidlerin Irak toplumu ve bölge siyaseti üzerinde giderek etkisini artırması ve Şiîliğin bu bölgelerde yayılma göstermesi Osmanlı yöneticilerini, devletin bu bölgedeki bekası konusunda ciddi kaygılara sürüklemiştir. Devletin resmi yazışmalarında, raporlarında ve bölgesel ıslahat layihalarında bu durum açıkça görülmektedir. Hatta Irak ve

1 Faruk Yaslıçimen, **Sunnism Versus Shi'ism? Rise of The Shi'i Politics And Of The Ottoman Apprehension in Late Nineteenth Century Iraq** , Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, Özet Bölümü, s. 5; Osmanlı döneminde Irak bölgesindeki Şiilikle ilgili çalışmalar için ayrıca bkz., Gökhan Çetinsaya, "**Ottoman Administration of Iraq, 1890-1908**", Yayımlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester, 1994; a. yzr., "Osmanlı Irak'ında Şiî-Sünnî İlişkileri: II. Abdülhamid Dönemi (1890-1908)", **Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti**, 2000, s. 139-147; a. yzr., "II. Abdülhamid Döneminde Kuzey Irak'da Tarikat, Aşiret ve Siyaset," **Dîvân İlmî Araştırmalar**, 1999, S. 7.

2 Yaslıçimen, **a.g.t**., s. 6.

havalisinde Şiîliğin yayılması üzerine Ferik İsmet Paşa Sadaret'e, Hindistan'dan Necef, Kerbela ve Samarra'daki Şiî müctehidlere, İngiltere vasıtasıyla gelen nakdî yardımın Şiî propagandasına harcandığı, Şiîliğin yayılmasının siyaseten Osmanlı Devleti için zararlı görüldüğü, bu tehdidin ortadan kaldırılabilmesinin yolunun da Bağdat ve Basra Vilayetleri'nde yeteri kadar mekâtib-i ibtidâiyenin açılarak Ehl-i sünnet mezhebinin yaygınlaştırılması konusunu[3] içeren bir rapor sunmuştur.

Ayrıca alınması gereken tedbirler hususunda daha öncesinden Bağdat'ta görev yapmış Trabzon Valisi Âli Bey, Bağdat Defter-i Hakanî Müdürü Nafiz Bey, Mahkeme-i Teftiş-i Evkâf Müsteşarı Hüsnü Efendiler'den müteşekkil bir komisyon, Ferik İsmet Paşa'nın dikkat çektiği konularla paralellik arz eden bir rapor daha sunmuştur. Bu raporlar aidiyeti cihetiyle Şeyhülislâmlığa havale edilerek, Şeyhülislâmın başkanlığında yukarıda isimleri yazılı kişilerin katılımıyla konunun etraflıca müzakeresi istenmiştir.

Raporlarda açıkça belirtildiği gibi Şiîliğin yayılması Osmanlı Devleti için siyaseten zararlı görülmektedir. Bunun ardında yatan düşüncelerden en önemlisi de, İran'la olası bir savaşa girilmesi durumunda Şiî olan halkın İran'a meyletmesi ihtimalinden dolayı devletin zor durumda bırakabileceği ve bekasının da tehlikeye atılmasını beraberinde getirebileceği fikridir. Bunun için devlet bu bölgede Şiîliğin yayılmasından ciddi endişe duyduğundan daima teyakkuz hâlindeydi.

Harbiye Müşiri'nin Bağdat Vilayeti'ndeki Şiîliğin yayılmasıyla ilgili sunduğu raporda; bu bölgedeki aşiretlerin sadece İranlı müctehid ve ahundlardan dinî bilgi aldıklarını, dinî konuda bilgi alacakları başka kaynaklarının bulunmadığı, Şiî müctehidlerin öğrettiklerini sorgulayacak düzeyde bilgileri de olmadığından onlara inanmaktan başka çarelerinin bulunmadığının altı çizilmiştir. Altıncı ordu efrat ve zabıtanının da Şiî olması sebebiyle bu durumun devlet için ciddi bir tehdit oluşturduğunu, İran'la muhtemel bir savaşta bu ordudan nasıl istifade edileceğinin dahi meçhul olduğunu, dolayısıyla altıncı ordudaki nefer ve zabitânın diğer birliklerdeki askerlerle değiştirilmesinin faydalı olacağı da beyan edilmiştir. Ayrıca Hicaz, Suriye, Halep ve Trablusgarp'tan tefsir, hadis, akaid vb. dinî ilimlerde mahir 12 ulemanın, devletten bağımsız olarak ikişer bin kuruş maaşla Irak, Samarra, Kazımiye, Kerbela, Basra, Ammara ve Musul bölgesinde görevlendirilmelerinin çok elzem olduğu; cami, medrese, mekâtib-i ibtidâiye, rüşdiye ve askeriyede akaid

3 Raporlar için bkz., BOA, **Y.MTV**., Dosya nr. 43, Gömlek nr. 114, 23/L/1307.

derslerine ziyadesiyle ihtimam gösterilmesi gerektiği de Sadaret'e arz edilmiştir.[4]

Yine sadrazam tarafından padişaha arz edilen bir raporda[5] Hıtta-i Irakıye'de Şiî, Vehhabî ve Aliilâhîler gibi birçok mezhep müntesibi bulunduğundan ilk olarak bu bölgedeki halkın akaidini tashih etmek ve onları akide-i İslâmiyeye irca ettirmek üzere ulemadan beş on kişinin bu bölgede görevlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Halkın itikadını düzeltmek için geniş kapsamlı bir akaid eseri kaleme alınmasının zorunluluğu belirtildikten sonra, bu eseri yazabilmek için bu "dalalet fırkaları"nın kütüb-i diniyelerini inceleyerek onlar hakkında bilgi sahibi olunarak bu akidelerin hepsini şamil bir akaid kitabı tedris edilmesinin zorunluluğu da vurgulanmıştır.

Samarra Kazası'ndaki müctehidlerin reisi ve "sahib-i zaman" olduğuna inanılan 12. imamın vekili Mirza Hasan'ın İran şahından daha fazla nüfuzu olduğu, hatta Müctehid Mirza Hasan İran'daki reji idaresini kabul etmediği için İran şahının bu idareyi kaldırmak zorunda kaldığı ve beş yüz bin altın tazminat ödemeye mahkûm olduğu belirtilerek müctehidin etkin nüfuzuna dikkat çekilmiştir. Müctehidlerin humus adı altında halktan zekât topladıkları, bu paradan fakirlere ve seyyidlere pay ayrıldığı, dolayısıyla müctehidlerin ekonomik gücü de ellerinde bulundurdukları belirtilmiştir. Müctehidlerin gücünün kırılması ve Ehl-i sünnet mezhebinin gelişmesi de ancak yukarıda bahsedilen bu akaid eserinin Arapça, Kürtçe, Farsça ve hatta Fransızca dillerinde yazılması ve o bölgelerde okutulmasıyla mümkün olacağının altı çizilmiştir.[6]

Bahsedilen bu çalışmalardan olsa gerek bu rapordan dört ay gibi kısa bir süre sonra, Antakya Kazası'ndaki Nusayrîler'in "itikadât-ı bâtıla" ve "mezâhib-i kâside-i Nusayriye"den tevbe edip İslâmla şereflenmeleri mahallî mahkemece tescil edilmiş, namazlarını eda etmeleri için camilere kabul edilmeleri ve ehl-i İslâm ile Nusayrîler arasında tefrikaya sebep olacak hareketlerden uzak durulması gerektiği mahalline tebliğ edilmiştir. Bölgedeki cami ve mekteplerin tamir edilmesi ve Sünnîler ile Nusayrîler arasındaki husumetin artmasına sebep olan Antakya Müftüsü Abdülkadir Efendi'ye de gerekli uyarının yapılması hususunda Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ kararıyla padişah irâdesi çıkmıştır.[7]

---

4 BOA, **Y.PRK. MK**., Dosya nr. 4, Gömlek nr. 80, 27/L/1306.
5 BOA, **Y.A.HUS**., Dosya nr. 260, Gömlek nr. 130, 28/L/1309.
6 Ayrıntılı bilgi için raporun tamamına bkz., BOA, **Y.A.HUS**., Dosya nr. 260, Gömlek nr. 130, 28/L/1309.
7 MŞH, **THR**, Dosya nr. 71, Gömlek nr. 103, 16/S/1310.

Yine Suriye Vilayeti Kerek Sancağı ahalisine akaid-i İslâmiyyeyi talim etmek üzere tayin edilen dokuz kişilik heyetin hüsn-i hizmetini taltifen Midillili Mehmed Emin, Pirizrenli Mehmed Nuri ve Beypazarlı Ali Efendiler'e dördüncü rütbeden mecidî nişanı verilmiştir.[8] Ekserisi *haymenişin* olan Kerek Sancağı ahalisinin, Vadi-i Musa Karyesi'nde Sâlim b. Abdullah b. Ömer Hazretleri Camii'nin harap olması, diğer üç karyede de cami ve mescit olmaması sebebiyle ahalinin dini vecibelerini yerine getirmede sıkıntı çektikleri Şeyhülislâmlığa bildirilmiştir. Bunun üzerine Vadi-i Musa'daki cami tamir edilmiş, diğer köylere de birer cami inşa ettirilerek her birisine imam tayin edilmiş ve *talim-i etfal* için inşa edilen mektebe muallim tayin edilerek ihtiyacât-ı diniyye yerine getirilmiştir.[9]

Başka bir raporda da on sene önce Bağdat'taki aşiretlerin büyük çoğunluğunun Hanefî olduğunu fakat bugün ise İran ahundlarının telkinatıyla Şiî mezhebine geçtikleri ve Şiîliğiin çok ciddi bir şekilde arttığına dikkat çekilmiştir.[10] Bu bölgede Şiîliğin yayılmasının önüne geçilemediği takdirde gelecekte çok ciddi sıkıntılara sebep olacağı, bunun da ancak ibtidaî mekteplerin sayısının artırılmasıyla mümkün olacağı belirtilmiştir.

Şiîliğin bu bölgelerde yayıldığına dair hazırlanan raporlar, devleti bir takım tedbirler almaya sevk etmiştir. Devlet yöneticileri, Şiîliğin yayılmasını engelleme konusunda alınacak önlemlerin araştırılması için fikir birliğine varmış; gerek bölgesel durum gerekse dinî hassasiyetlerin tesiriyle Şiî ulemanın faaliyetlerinin engellenmesi yerine, Sünnîliği etkin kılacak politikalar uygulanmasına karar verilmiştir. Yani Şiîlerin nüfuzunu azaltmak için zorlama ve cebre dayalı metotlar yerine eğitim yoluna gidilmesi tercih edilmiştir. Bağdat ve Basra Vilayetleri'nde Şiî vaizlerin tesiriyle Şiîliğin yayılması üzerine bu bölgelerde ancak okullar açılması suretiyle bunun önüne geçilebileceğinin Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Şeyhülislâmlığa bildirilmesi bunu göstermektedir.[11]

İlk olarak o bölgedeki halkın ve yerleşik hayata alışmaya çalışan bedevî aşiretlerin, itikadlarını düzeltmek için ilmî kudretleri yeterli olan vaizler görevlendirilmiştir. Bunun için isimleri Şeyhülislâmlık tarafından belirlenen dersiâmlardan Harputlu Abdurrahman Efendi, Karecikli Mehmed Lütfi Efendi ve Malatyalı Ömer Hulusi Efendiler ile Kırşehirli Mehmed Tahir ve Urfalı Abbas Efendiler seçilmiştir.[12] Aylık ikişer bin kuruş maaş tahsisi[13]

8 MŞH, **THR,** Dosya nr. 79, Gömlek nr. 89, 26/Z/1317.
9 MŞH, **THR**, Dosya nr. 80, Gömlek nr. 153, 26/Z/1318.
10 BOA, **Y. PRK. MF**., Dosya nr. 2, Gömlek nr. 36, 13/Za/1309.
11 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 1, 29/Za/1328.
12 MŞH, **THR**, Dosya nr. 576, Gömlek nr. 149, 7/Za/1315.

ile bu işe memur oldukları, Şeyhülislâmlık tarafından Sadarete bildirilmiştir.[14] Bu vaizler, Irak bölgesinde Şiîliğin yayılmasının önlenmesi için o havalide gerekli yerlere giderek ahali ve urbanın itikatlarının kuvvetlendirilmesi hususunda vaaz ve nasihat edeceklerdir.[15] Konuyla ilgili Şeyhülislâmlıktan Bağdat Vilayeti'ne gönderilen bir tahriratta; Hıtta-i Irakiye'de an be an yayılan Şiîliğin önüne geçilmesi noktasında gereken mahalleri dolaşarak ahali ve urbanın itikadını güçlendirmek için Abdurrahman, Mehmed Lütfi, Ömer Hulusi, Mehmed Tahir ve Abbas Efendiler halka vaaz ve nasihat etmeleri için "vâiz" sıfatıyla görevlendirildiklerini, kendilerine bu mühim ve mukaddes vazifelerinde yardımcı olunması gerektiği belirtilmiştir.[16]

Şiîliğin yayılmasını engellemek için görevlendirilen bu vaizlerin ciddi oranda başarılı olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu müderrislerin başarılı olamamalarının bir takım sebepleri bulunmakla birlikte en başta gelen sebebi şüphesiz maaşları konusunda yaşadıkları sıkıntılardır. Birçokları uzun süre maaş alamamış, bu durum ekonomik anlamda ciddi sıkıntılara düşmelerine sebep olmuştur. Örneğin Bağdat'ta Şiîliğin yayılmasının önlenmesi için Cebe, Ulus ve Hadise nahiyelerine müderris tayin edilen Seyyid Şehabeddin Efendi, dört yıldır maaş alamadığını Şeyhülislâmlığa bildirerek birikmiş maaşlarının ödenmesini talep etmiştir.[17] Simave Vaizi Tahir Efendi de göreve başladığından bu yana 2 yıldır hiçbir maaş alamadığını belirterek Şeyhülislâmlıktan mağduriyetinin giderilmesini istemiştir.[18] Hille Vaizi Ömer Hulusi Efendi'nin de zahire alım satımı ve Kerbela'daki bahçelerinin imarıyla uğraşması sebebiyle vaizlik görevini hakkıyla yerine getiremediği, kendisine gereken tenbihatın yapılması gerektiği Bağdat Vilayeti'ne bildirilmiştir.[19] Bu konuda ilginç bir örnek de, Necef-i eşref'te Ehl-i sünnet mezhebine uygun tedris ve vaaz için Hazret-i İmam Ali'nin sahn-ı şerifinde görevlendirilmiş Haydari Camii'nin hatibi Seyyid Mehmed Efendi'nin 108 kuruşluk maaşının 600 kuruşa çıkarılması için Şeyhülislâmlıkla yaklaşık dört yıl yazışma yapılmasına rağmen yıllarca bir

13 Irakta Şiîliğin yayılmasını önlemek için bu beş ulemaya aylık 2'şer bin kuruş maaş tahsis edildiği, ayrıca ilmiye tahsisatından on dokuz bin beş yüz kuruş harcırah verilmesine dair irade çıkmıştır. Bkz., BOA, **İ. ML**., Dosya nr. 25, Gömlek nr. 21, 26/N/1315.

14 BOA, **İ.HUS**, Dosya nr. 59, Gömlek nr. 15, 6/B/1315; Maaşların maliyeden ödenmesi ve yapılan yazışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz., BOA, **EO**, Dosya nr. 1048, Gömlek nr. 78569, 10/B/1315.

15 MŞH, **THR**, Dosya nr. 576, Gömlek nr. 149, 7/Za/1315.

16 MŞH, **THR**, Dosya nr. 576, Gömlek nr. 149, 7/Za/1315.

17 BOA, **EO**, Dosya nr. 1700, Gömlek nr. 127485, 21/R/1319.

18 MŞH, **THR**, Dosya nr. 579, Gömlek nr. 74, 2/N/1317.

19 MŞH, **THR**, Dosya nr. 589, Gömlek nr. 166, 29/M/1325.

sonuç alınamamasıdır.[20] Hıtta-i Irakiye'ye vaaz için gönderilen ancak maaşlarını alamayan vaizlerin şikâyeti üzerine Bağdat Vilayeti'ne gereğinin yapılması ile ilgili Meşîhatten sık sık tahrirat gönderildiği görülmektedir.[21]

Şeyhülislâmlıktan Sadarete gönderilen bir tezkirede de bu müderrislerin başarılı olamamalarının sebebinin, mahallinde görevlerini ifa ederken kendilerine yardımcı olunmadığı ve maaşlarının düzenli ödenmediği belirtilmiştir.[22] Padişahın iradesine istinaden Şeyhülislâmlık tarafından ayrıca İstanbul ulemasından seçilen 5 kişilik bir nasihat heyetinin de Bağdat, Basra ve Musul Vilayetleri'ne gönderildiği, fakat bunların da mahallî lisana aşina olmaması ve halkın mizacına uygun vaaz ü nasihat etmemesi sebepleriyle başarılı olamadıkları da söylenmiştir.

Daha sonraki tarihlerde yapılan yazışmalara baktığımızda, Irak sınırında Şiîliğin yayılmasını önlemek üzere gönderilen vaizlerin başarısız olmaları nedeniyle yerlerine başka vaizlerin görevlendirilmesinin istendiği görülmektedir. Örneğin Şeyhülislâmlıktan Bağdat Vilayeti'ne gönderilen bir tahriratta, Hıtta-i Irakiye'de intişar eden Şiîliğin men'i hususunda tayin ve izam edilen müderrislerden Hindiye Kasabası'nda görev yapan "seyyar vaizler"den Abbas Efendi dışındakilerin halk arasında dolaşıp görevini ciddiyetle yerlerine getirmemeleri sebebiyle görevden alındıkları bildirilmiştir. Yerlerine lisan-ı mahallîye ve ahvâl-i aşâyire vakıf, Şiîlerin Ehl-i sünnet hakkındaki "batıl fikirlerini" bilen, ayrıca yeterli düzeyde Arapça bilgisine sahip, ilmî bir heyet tarafından seçilen, ebnâ-yı Arap ve sahihü'n-nesep seyyidlerden 10 kişi müderris tayin edilmiştir.[23] Bu müderrislerin, Bağdat Nâibi ve Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının başkanlığında muteber ulemanın katılımıyla oluşturulacak ilmî bir heyet vasıtasıyla seçilmesi şart koşulmuştur.

Burada en dikkat çekici husus, görevlendirilen müderrislerin tamamının seyyidlerden seçilmiş olmasıdır. Devlet, Şiîlik hakkındaki raporları seyyidlerden seçtiği kişilere hazırlattığı gibi müderris olarak görevlendirileceklerin de sahihü'n-nesep seyyidlerden olmasına dikkat etmiştir. Bunun sebebi de şüphesiz seyyidlerin bölgede etkin bir nüfuza sahip olmasıdır. Örneğin bu vaizlere verilen maaşların mevkuf tutulması, bu

20 MŞH, **THR**, Dosya nr. 78, Gömlek nr. 114, 25/C/1317; krş., MŞH, **THR**, Dosya nr. 79, Gömlek nr. 53, 5/Za/1317; MŞH, **THR**, Dosya nr. 81, Gömlek nr. 14, 21/Ra/1319; MŞH, **THR**, Dosya nr. 82, Gömlek nr. 39, 27/Ca/1320; MŞH, **THR**, Dosya nr. 82, Gömlek nr. 79, 8/N/1320.
21 MŞH, **THR,** Dosya nr. 578, Gömlek nr. 83, 28/M/1318.
22 MŞH, **THR,** Dosya nr. 86, Gömlek nr. 36, 1/C/1324.
23 MŞH, **THR**, Dosya nr. 579, Gömlek nr. 47, 1/Ş/1317.

bütçeden artan bin kuruşunun İran'ın Ardelen Eyaleti ulemasından Hasan Efendi'ye tahsis edilmesi, ayrıca bu kişinin vaaz ve nasihat etmek üzere Musul'a gönderilmesi istenmiştir. Hasan Efendi İranlı olması hasebiyle muhtemelen Şia'ya mensup bir müctehiddi. Ancak Osmanlı Devleti'nin himayesini talep etmesi üzerine devlet de onu o bölgede Şiîliğin yayılmasını engellemekle görevlendirmiştir.[24]

Irak bölgesinde yayılmakta olan Şiîliğin önlenmesi için alınması gereken tedbirler hususunda Basra valisi de bir mütalaa hazırlamış ve Sadaret'e sunmuştur.[25] Basra valisinin, Irak'ta Rafizîlik ve Şiîliğin yayılmasının önlenmesi konusunda önerilerde bulunduğu mütalaasında,[26] Rafizîliğin/Şiîliğin bu bölgedeki halkın dörtte üçünün mezhebi olduğu, Basra'nın merkez ve köylerinde sakin olan halkın üçte ikisi ve bölgedeki aşiretlerin ise tamamının Şiî mezhebini benimsediği belirtilmiştir. Halkın Şiîliği kabul etmesinin, onların tamamen cahil kalmışlığına ve bölgede mekteb ve medreselerin yetersizliğine bağlanmıştır. Şiî müctehid ve ahundların gidemediği aşiretlerin ise Sünnî kalmayı başardıkları özellikle belirtilmiştir. Tedbir olarak da, aşiretlere Şiî müctehidlerin girmesinin yasaklanması, her bir aşirete Ehl-i sünnete bağlı muallimler tayin edilmesi, aşiretteki çocukların dinî eğitim alması için ibtidaî mekteplerin sayısının artırılması, dinî ilimlerin öğretilmesine ihtimam gösterilmesi ve her aşiretin içerisine Ehl-i sünnet mezhebine mensup iyi derecede Arapça bilgisine sahip, halkın mizacına uygun vaizler görevlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.[27]

Bağdat ve civarında Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için Samarra Kazası'ndaki cami, medrese ve dergâhın tamirine bin iki yüz lira harcanmış ve bu medresede okuyacak talebelerin yemek masrafı için de aylık beş bin kuruş tahsisat ayrılması için Meclis-i Vükela'dan karar çıkmıştır.[28] Bağdat ve havalisinde Şiîliğin engellenmesi maksadıyla tamiri gerekli görülen Samarra Kazası'ndaki cami, medrese ve dergâhın tamir masrafları Meclis-i Vükala'da görüşüldüğünde, o bölgelerde Şiîliğin engellenmesinin çok mühim olduğu ve her ne suretle olacaksa gerekenin yapılması istenmiştir.[29] Şiîliğin yayılmasını

24 BOA, **Y. PRK. BŞK**., Dosya nr. 79, Gömlek nr. 71, 4/Za/1326.
25 BOA, **Y. MTV**., Dosya nr. 43, Gömlek nr. 117, 27/L/1307.
26 BOA, **Y.MTV**., Dosya nr. 43, Gömlek nr. 117, 27/L/1307.
27 Şiî ulemanın eser-i tesvilatından Ammara Sancağı'nda Şiîliğin yayılması sebebiyle, İslâm akidesine muktedir Ammara Müftüsü Emin Efendi'nin ifta görevine vaaz ve tedris vazifesi de eklenerek aylık 500 kuruş müderrislik maaşı tayiniyle neşr-i ulumla iştigal etmesi kararlaştırılmıştır. Bkz., MŞH, **THR,** Dosya nr. 82, Gömlek nr. 23, 27/Ra/1320; krş., MŞH, **THR**, Dosya nr. 82, Gömlek nr. 54, 15/C/1320; MŞH, **THR**, Dosya nr. 82, Gömlek nr. 80, 8/N/1320.
28 BOA, **İ. HUS**., Dosya nr. 41, Gömlek nr. 3, 4/Ra/1313; ayrıca bkz., BOA, **EO**, Dosya nr. 678, Gömlek nr. 50846, 17/Ra/1313.
29 BOA, **DH. MKT**., Dosya nr. 427, Gömlek nr. 53, 24/Ra/1313.

engellemek için İranlı erkeklerle Osmanlı tebaası Müslüman kadınların evliliği de yasaklanmıştır.[30] Osmanlı kadınlarının İranlı erkekler ile evlenmesi durumunda İranlı erkeğin tekâlif-i askeriye ve emiriyeye dâhil olacağı ve bu durumun da Şiîliğin yayılmasına sebebiyet vereceği gerekçesiyle evlenmelerinin yasaklandığı görülmektedir.[31]

Şeyhülislâmlık tarafından görevlendirilen Hindiye Vaizi Abbas Efendi, Hıtta-i Irakiye'de Şiî molla ve ravzahanların Müntefik ve Necef'te serbest bir şekilde gezip dolaşarak halkı Ehl-i sünnet aleyhinde düşmanlığa sevk ettikleri, Necef ve Kerbela bölgelerini hükümet-i İraniye'ye ircâ etmek maksadıyla karışıklık çıkardıkları, ayrıca halkı rüsûm-ı emiriyyeyi vermekten imtinaya teşvik ettikleri yönündeki faaliyetlerini Şeyhülislâmlığa bildirmiştir.[32]

Irak bölgesinde yayılmakta olan Şiîliğin engellenmesi için Bağdat Defterdarı Rıfat Bey'in Sadarete sunduğu layihasında; mülkî, askerî ve iktisadî ıslahatlar yanında Şiîlik için daha sıkı tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir.[33] Rıfat Bey'in sunduğu layihayı[34] tahlil ettiğimizde dikkat çektiği hususları şu şekilde sıralayabiliriz: İngilizlerin resmî bir imtiyazı bulunmamasına rağmen Dicle Nehri'nde vapur işlettikleri ve ekonomik yönden güçlendiklerinden bahisle bunun engellenmesi, yerine yerli bir şirket kurularak bu işletmenin devletleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Irak bölgesinde Necef, Kerbela, Kazımiyye ve Samarra Kazaları'nın İranlılar tarafından çok önemsendiği, bu bölgeye ahund ve müctehidler göndererek Sünnî olan halkı zorla Şiîleştirdikleri, hatta bu bölgenin yarısından fazlasının şimdiden Şiî olduğu vurgulanmıştır. Şiî müctehidlerin, Ehl-i sünnet mensuplarının "eimme-i isnâ âşer" hazeratına küfrettiği yönünde de yalan bir propaganda yaptıkları; Şiî müctehidlerin Sünnîlerin katlini ferâizden, Şiîlere silah çekmeyi ise mûceb-i küfr saydıklarını ve halkı bu yönde kandırdıkları dile getirilmiştir. Altıncı ordunun efrad ve üst düzey zabıtanının bir kısmının Şiî olduğu, silah altına alınan askere de bu yolda (Şiîleştirme yolunda) nasihat ettikleri, ordu içerisinde Şiîliğin çok tehlikeli bir hal aldığı özellikle ifade edilmiştir. Tedbir olarak ise; Ordu-yı hümâyûn içerisindeki askerlerin Ehl-i sünnet mezhebine dönmelerinin sağlanması gerektiği önerilmiştir. Aksi takdirde savaşlarda

30 Şeyhülislâmlık tarafından hazırlanan nikâh nizamnamesinde de İranlı erkeklerle Sünnî kadınların evliliği yasaklanmıştır. Bkz., Ayhan Işık, "Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlılarda Nikâh Akdi," (124-131), **Din ve Hayat**, **TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi**, S. 12, Y. 2011, s. 129.

31 BOA, **MV**., Dosya nr. 81, Gömlek nr. 67, 26/Ra/1312.

32 MŞH, **THR**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 91, 3/M/1325.

33 BOA, **İ. MMS**., Dosya nr. 129, Gömlek nr. 5537, 24/Ş/1309.

34 BOA, **İ. MMS.,** Dosya nr. 129, Gömlek nr. 5537/3-4, 24/Ş/1309.

bu askerlerden fayda yerine zarar görüleceği beyan edilmiştir. Zira bu askerler Ahund ve müctehidlerin iğfalatına kapılmış kişiler olduklarından, her ne kadar Şiî görünüyorlarsa da gerçekte Şiîliği tam manasıyla özümsemiş de değillerdir. Şiîlikleri sadece kuru bir kabulden ibaret olduğu için çok rahat Sünnî mezhebe döndürülebileceklerdir. Yani ordu içerisindeki her bir tabura iyi birer Sünnî vaiz görevlendirildiğinde bu askerlerin, aslî mezheplerine dönmeleri sağlanacaktır. Aynı şekilde altıncı ordu askerinin diğer birliklerle değiştirilmesinin faydalı olacağı, Sünnî olan kabile ve aşiretlerin Sünnî olarak kalabilmeleri için bu kabileler arasında vaaz ü nasihat etmek üzere ilmî dirayete sahip ulemanın tayininin de gerekli olduğu vurgulanmıştır.[35]

Rıfat Bey raporunda devamla şunları belirtmektedir: İran'dan her sene Kerbela, Necef, Kazımiye ve Samarra'ya 70 bine yakın İranlı züvvâr gelerek yüklü miktarda paralar harcamakta, serbestçe Şiî ayinler yapmaktadır. Mahallî hükümet bu ayinlere göz yumduğu gibi âdeta teşvik de etmektedir. Hatta bu mahaller tamamen Şiîleştirilerek İran'ın bir mahallesi görünümüne bürünmüştür. Çünkü Kerbela, Necef, Kazımiye ve Samarra'daki medreselerin tahsisatının çok az olması sebebiyle, medreseler talebesiz kalmıştır. İmamet cihetinin de çok düşük olması hasebiyle camiler imamsız ve hatipsiz bırakılmıştır. Bu sebeple Rıfat Bey, Şiîliğin bu bölgelerde yayılmasını engellemek için mekâtib-i ibtidâiyelerin açılması, okulların ödeneklerinin düzenli olarak ayrılması ve her şeyden önemlisi de Sünnî mezhebe mensup muallimler tayin edilmesi gerektiğini açıkça ifade etmiştir. Ayrıca bu bölgede bırakın Şiîliğin engellenmesini, yerel yöneticiler tarafından âdeta teşvik edildiğini, hatta İmam-ı Azam'ın Camii'ne hulefa-i raşidinin isimlerinin bile yazılmadığından yakınmıştır.[36]

Rıfat Bey'in layihası gerekenin yapılması için Sadaretten seraskerliğe gönderilmesinin ardından Irak'ın ıslahı ve Şiîliğin engellenmesi hakkında mülkî ve askerî tedbir alınması lüzumuna dair Bağdat Defterdarı, Rıfat Bey'in tahriratı üzerine Tophane Müşiri ve Maiyyet-i Erkân-ı Harbiye Feriki Şakir Paşa'nın kaleme aldığı mazbata seraskerlik tarafından Sadarete sunulmuştur.[37] Seraskerîden gelen cevap ise, bölgedeki altıncı ordu-yı hümâyûnun ve jandarmaların ıslahına başlandığı, bedevî aşiret ve kabilelerin iskân ettirildiği, asker bakayasının celbine önem verildiği, maliyenin

35 Raporun tamamı için bkz., BOA, **İ. MMS**., Dosya nr. 129, Gömlek nr. 5537/3-4, 24/Ş/1309.
36 BOA, **İ. MMS**., Dosya nr. 129, Gömlek nr. 5537, 24/Ş/1309.
37 BOA, **Y.MTV**., Dosya nr. 60, Gömlek nr. 60, 20/Ş/1309.

vergilerinin tahsiline ve nüfusun tahririne başlandığı yönündedir. Ayrıca şuan vapur işleten İngilizlere engel olunarak, Dicle ve Fırat Nehirleri'nin istifade edilecek bir duruma getirilmesi gerektiği, Şiîliğin yayılmasını engelleyecek mekteplerin açılması için gereken paranın temini ile birlikte bu mekteplerin bir an önce açılmasının Şiîliğin yayılmasını durduracağı hususuna da yer verilmiştir.[38]

Samarra'da bir alacak meselesi yüzünden Şiîler ile Sünnîler arasında büyük çaplı olaylar yaşandığından, bu bölgede yabancı milletlerin bir arada bulunmasının, konsolosların ve bilhassa İngiliz konsolosunun da bu işe karışmasının bu bölgedeki gerginliği tırmandırdığından ve bir Şiî-Sünnî çatışmasına zemin hazırladığından bahsedilmektedir. Ayrıca Samarra Şiîlerinin müctehidi Mirza Hasan'ın bu işle ilgilenmesi, İngilizlerin onun nüfuzundan istifade etmek için onu kendi yanlarına çekmeye çalışması gibi hususlar devlet tarafından yakından takip edilmiştir. Dolayısıyla Bağdat'ta Şiîliğin yayılması hasebiyle yükselmekte olan İran nüfuzunun azaltılması gerektiği, ancak bu şekilde Şiîliğin yayılmasının önüne geçilebileceği düşünülerek, Şeyhülislâmlık tarafından belirlenecek bir komisyonla Bağdat valisinin de katılımıyla durumun bölgede tahkik edilmesi karlaştırılmıştır.[39]

Diğer taraftan Şiîliğin ordu içerisinde yayılması da devlet için tehlike oluşturuyordu. Osmanlı yönetiminde, ordunun içerisinde Şiîlerin çoğalmasının devleti siyasî olarak zayıflatacağı endişesi hâkimdi. Buradan hareketle devletin, Şiîliğin yükselişindeki tedirginliğinin dinî olmaktan çok siyasî olduğu ortaya çıkmaktadır. Fakat yine de devlet, Şiîlikle ilgili endişelerinde tamamen yersiz değildir. Görüldüğü gibi ordu içerisinde Şiî mezhebine mensup çok sayıda asker ve subay vardır. Devletin İran'la olası bir savaşı durumunda İran'a meyilli bu askerlerin birçoğunun Osmanlı Devleti yanında savaşmayacakları kesin gibidir. Örneğin gizli ibaresiyle Sadaretten çıkan bir kararda, altıncı orduda Rafizîlerin/şiilerin çoğalmasının ve dördüncü ordudan yardım görmesinin mesafenin de uzaklığı sebebiyle zor olacağından, altıncı ordu civarında bulunan Sünnî-Kürt ve Arap aşiretlerinin savaş zamanı orduya yardımlarının temin edilmesi için kabile ve aşiretlerin kendi aralarında barışık olmalarının sağlanması gerektiği ve ayrıca kabile şeyhlerinin gönlünün kazanılması hususunda gerekenlerin yapılması istenmiştir.[40]

38 BOA, **İ. MMS**., Dosya nr. 129, Gömlek nr. 5537/2, 24/Ş/1309.
39 BOA, **İ. HUS**., Dosya nr. 24, Gömlek nr. 116, 1/Za/1311.
40 BOA, **A. MKT. MHM**, Dosya nr. 500, Gömlek nr. 33, 2/B/1307.

Bölgedeki askerî ve mülkî erkân arasında da bir takım sıkıntıların yaşandığı ve devlet görevlileri arasındaki bu husumetin bölgede Şiîliğin yayılmasına zemin hazırladığı da iddia edilmiştir. Örneğin Bağdat valisi ile altıncı ordu müfettişi paşa arasındaki düşmanlığın oradaki yabancı memurlara müracaat etmeye kadar varması sebebiyle, vali ile ordu müfettişi arasındaki bu husumetin Şiîliğin yayılmasına zemin hazırlayabileceğinden ve bu durumun Şiîliğin etkinliğini azaltmak için alınacak tedbirleri de olumsuz etkileyeceğinden, bu kişilerin bir an önce yerlerinin değiştirilerek alınacak tedbirlerin ivedi olarak uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır.[41]

Şeyh Said Efendi'nin müracaatı üzerine, Bağdat ve çevresinde Şiîliğin önlenmesi için Samarra Kazası'ndaki cami, medrese ve dergâhın tamiri yapılarak, medreseye maliyeden aylık beş bin kuruş taamiye tahsisatı ayrılmıştır.[42] Hıtta-i Irakiyye'de an be an yayılan Şiîliğin önüne geçilmesinde Samarra'daki medresenin tamir edilerek Ehl-i sünnet akidesine uygun talebe yetiştirilmesi, müderris Şeyh Said Efendi'nin yetiştireceği talebelerin halkın yanlış akidesini düzeltmek için sürekli urban arasında dolaşmaları gibi tedbirler alınmıştır. Samarra'da Şiî lideri Mirza Hasan Şirazî'nin (ö. 1312/1895)[43] vefat etmesi ve Şiî cemiyetin dağılması üzerine Samarra'da görevlendirilmiş seyyar vaizlerin bir kısmının Bağdat'a gelerek Dicle Nehri'nin üzerinde metruk bulunan gureba hastanesini tekkeye çevirip ihya etmeleri ve bu tekkede görev yapmaları istenmiştir.[44] Devletin seyyar vaiz olarak görevlendirdiği bu kişilerin de bölgede kabul edilmeleri ve sözlerine itibar edilmesi için seyyidlerden seçilmelerine dikkat edilmiştir. Kıbrıs'ta dahi son dönemde seyyar vaiz görevlendirilmesine karar verildiğinde, Seyyid Ziyaî Efendi'nin mekteb-i idadî ulum-ı diniyye muallimliğini bırakarak Kıbrıs'ta görevlendirildiği görülmektedir.[45]

Bu bölgedeki Sünnî eğitim veren medreselerde okuyan öğrencilerin üç aylık yaz tatillerinde aşiretlere gönderilerek onların itikadlarının düzeltilmesi ve Ehl-i sünnet

41 BOA**, İ. HUS**, Dosya nr. 24, Gömlek nr. 109, 9/Za/1311.

42 BOA, **EO**, Dosya nr. 898, Gömlek nr. 67329, 18/Ş/1314.

43 Hasan eş-Şîrâzî için bkz., Cengiz Kallek, "Hasan eş-Şîrâzî," **DİA**, İstanbul, 1997, c. XVI, s. 354, 355; İranlı Şiî Müctehid Mirza Hasan Şirazî ile Şiî ahundların Necef, Kerbela, Samarra ve Kazımiye taraflarında Şiîliği yayma teşebbüsleri ile ilgili bkz., BOA, **Y.MTV**., Dosya nr. 73, Gömlek nr. 71, 9/C/1310; Bağdat'a bağlı Samarra'da Şiî lider Mirza Hasan Şirazî tarafından Şiî propagandası yapıldığı ile ilgili bkz., BOA, **Y. PRK. AZJ**., Dosya nr. 31, Gömlek nr. 8, 20/Za/1312; Ayrıca bkz., Abdullah Poş, "XIX. Yüzyılın Sonlarında Irak'taki Şii Nüfus ve Caferi Toplumunu Tahrik Faaliyetleri", **MilelveNihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, 2011, C. VIII, S. 3, ss. 47-76.

44 MŞH, **THR**, Dosya nr. 578, Gömlek nr. 58, 28/Z/1316; MŞH, **THR**, Dosya nr. 578, Gömlek nr. 107, 26/S/1317.

45 MŞH, **THR,** Dosya nr. 85, Gömlek nr. 160, 2/M/1324.

akidesinin yerleştirilmesine gayret etmeleri gerektiği yönünde Meclis-i Mahsûs-ı Vükela'dan karar çıkmıştır.[46] Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için Bağdat civarındaki seyyidlere mahsus dergâhların da devlet tarafından desteklendiği görülmektedir. Özellikle bu dergâhlara taamiye tahsisatı sonraki dönemlerde de artarak devam etmiştir.[47] Yine Halep Vilayeti'nin Deyr Kazası'na bağlı Zor Sancağı'nda Şiîliğin yayılmasını önlemek üzere bir cami ve medrese inşa edilmiş ve Müderris Şeyh Hüseyin Efendi burada tedris-i ulûma devam etmiştir. Fakat cami ve medresenin tahsisatı olmadığından eğitime ara verilmek zorunda kalınmış, bu durum neticesinde de Şiîliğin bölgede yayılmaya başladığı görülmüştür. Şeyh Hüseyin Efendi'nin dilekçesine istinaden cami ve medreseye tahsisat ayrılmasının zorunluluğu Şeyhülislâmlık tarafından Sadarete bildirilerek gerekli tahsisat ayrılmıştır.[48]

Bu bölgede Şiîlere ait vakıfların da devlet tarafından takip edildiği görülmektedir. Vakıf tevliyetine süniyyü'l-mezhep seyyidlerin getirilmesine özen gösterilmiştir. Bağdat'ta İmameyn-i Askereyn, İmam Aliyyülhadi, İmam Hasan el-Askerî isimli seyyidlerin hayatlarında kendilerine, vefatlarında evlatlarına meşrut olan vakıf kura ve mezraasına ait tevliyeti şiilerin sahte vesikalarla elde etmeleri sebebiyle evkafın harap olduğunun bildirilmesi üzerine; Bağdat'ın fethinden beri Hz. Ömer sülalesine mensup kişilerin tevliyette bulunduğunu, şart-ı vâkıf gereği tevliyetin kendisine ait bulunduğunu bildiren Şeyh Şerif Mehmed el-Ömeri'nin müracaatı üzerine Bağdat valisine ve mollasına bu mahiyette hüküm yazılmıştır.[49]

Bağdat'ta meşhur bir seyyid ailesi olan Alûsîler'den Ahmed Şakir el-Alûsî Efendi de Bağdat valisinin isteği üzerine, Şiîliğin engellenmesi için bir rapor hazırlamıştır. Devletin seyyidlerin nüfuzundan istifade ettiğini göstermesi açısından bizim için önemli olan bu raporda dikkat çekilen hususları şu şekilde izah edebiliriz: Alûsîzade, ilk olarak Bağdat bölgesine İran'ın ahund ve müctehidler göndererek bu bölgedeki aşiret ve kabileler

46 BOA, **İ. ML**., Dosya nr. 15, Gömlek nr. 34, 10/Ra/1313.

47 Bağdat'ta bulunan Alevî Dergâhı'na aylık bin kuruş taamiye tahsisi için bkz., BOA, **İ. HUS**., Dosya nr. 112, Gömlek nr. 115, 27/L/1321.

48 BOA, **Y.MTV**., Dosya nr. 245, Gömlek nr. 87, 11/Ra/1321; Devlet Şiîliğin ve Kızılbaşlığın yayılması endişesiyle birçok bölgede medrese açılmasını teşvik etmiştir. Mamuratülaziz bölgesinde Kızılbaşlığın yükselmeye başlamasıyla medrese açılması istenmiştir. Bkz., Mamuratülaziz Vilayeti'nin bazı mahallerinde Kızılbaşların ve sair cehelenin men-i mefasid ve mekaidi, ıslah-ı akaidi zımnında medreselerin açılması ve bazı tedabir icrası için dahiliye nezaretine bildirilmiştir. Bkz., BOA, **EO**, Dosya nr. 2250, Gömlek nr. 168719, 22/L/1321.

49 BOA, **MAD. d**., nr. 6074. Belgede Meşayih-i Ömeriyyûn, Eşraf-ı Aleviyyûn ve sâdât evlatlarının isimleriyle yevmî ulufelerini ihtiva eden Bağdat'taki vakıf kurası defteri de gönderilmiştir.

arasına nüfuz ederek Şiî mezhebinin yayılmasını sağladığını belirtmektedir.[50] Bölge halkının iyiyi kötüden ayıracak temayüzü bulunmadığından Şiî ulema, "Hubb-i Ehl-i Beyt-i Resûl" sloganı ile getirdikleri delail ve emsileyle bu insanları çok rahat bir şekilde kandırabilmekte ve onları rahatlıkla Şiîleştirilebildiklerinden bahsetmektedir. Bunun önüne geçmek isteyen yönetim, ulema ve vaizlerle bazı tedbirler almışsa da Şiîliği önlemeye muvaffak olamamıştır. İran hükumetinin Şiî olması hasebiyle burada Şiî mezhebinin yayılmasının siyaseten birçok sıkıntılara yol açacağı da aşikârdır. Bu yüzden eğer devlet Şiîliğin yayılmasına engel olamaz ise hükumeti gelecekte çok ciddi sıkıntıların beklediğini vurgulamaktadır. Özellikle İngiltere'nin İslâm hilafetinin gücünü kırmak ve İslâm birliğini parçalamak için Şiî mezhebinin yayılmasını teşvik ettiğini, ancak bu yolla amaçlarına ulaşabileceklerini düşündüklerini belirtmiştir. İran ve İngiltere'nin kendi siyasî menfaatleri için bu bölgede Şiîliğin güçlenmesi yolunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmadıklarını, Şiî mezhebi efradının da makam-ı muallâ-yı hilâfeti kendi mezheb-i hükumetleri olan İran Hükumeti lehine zayıflatmaya çalıştıklarını, bu durumun da hilafet-i seniyye-i Osmaniyeyi gelecekte büyük sıkıntıya düşüreceğinin altını çizmektedir.[51]

Alûsîzade gelecekteki bu sıkıntıları belirttikten sonra alınması gereken tedbirleri de şu şekilde sıralamıştır:

1- Nâib, Müftü ve Nakîbü'l-Eşrâf ile İmam-ı Azâm, Abdülkadir Geylanî, Seyyid Sultan Ali Rifâî, Şeyh Sandal, Münevvere Hatun medreseleri müderrisleriyle evkâf muhasebecisinden mürekkep bir komisyon teşkil edilmelidir. Bu komisyon vasıtasıyla mahalli ulema arasından sınavla sekiz yüz kuruş maaşlı vaizler tayin edilmeli ve bu vaizler bulundukları mahaldeki aşiret ve kabileler arasında gezerek vaaz ve nasihatte bulunmaları gerekir. Seyyar vaizlerin daha verimli olması için gezecekleri mahallerde takip edecekleri hat ve vaaz programlarının belirlendiği bir talimatname hazırlanmalıdır.

2- Halkın itikadını düzeltmek için görevlendirilen bu seyyar vaizler, aşiretler arasında gezerek vaaz ve nasihatlerine devam etmekle birlikte yaptıkları faaliyetleri ve aldıkları neticeleri bir rapor hâlinde mahalli hükumete sunmaları gerekmektedir.

3- Oluşturulan komisyon vasıtasıyla Irak bölgesindeki medreseler ıslah edilerek Ehl-i sünnet akidesine uygun ulema yetiştirilmeli, özellikle de ahund ve Şiî müctehidlerin

50 BOA, **Y. EE**., Dosya nr. 8, Gömlek nr. 9, 17/B/1325.
51 BOA, **Y. EE**., Dosya nr. 8, Gömlek nr. 9/2, 17/B/1325.

nüfuzunun kırılması gerekmektedir. Bu bölgelerdeki İmamı Azâm, Abdülkadir Geylanî, Şeyh Sandal, Seyyid Sultan Ali gibi medreselerin talebeleri çoğaltılmalı, Şia'nın çok yoğun olarak bulunduğu Necef-i eşref, Kerbela ve Samarra'daki medreselerin talebe sayıları artırılmalıdır.

4- "Medâris-i hamse" denilen bu beş medresede, eğitimin asıl maksadı derinlemesine araştırılarak, Ehl-i sünneti etkin kılacak ve Şiî mezhebinin men'i hakkında reddiyata müteallik bir eğitim programı tanzim edilmelidir. Bu medreselerde okuyan talebeler çok iyi yetiştirileceği için her sene yaz tatillerinde üç ay kabile ve aşiretler arasında dolaşarak, onların itikadlarını düzeltecek hem de Şiî mezhebinin yayılmasına engel olmuş olacaklardır.

5- Bu medreselerin talebeleri, her eğitim yılının sonunda tıpkı İstanbul'daki medrese öğrencileri gibi mahallin en büyük uleması huzurunda imtihan edilmelidir. Bu sayede hem Osmanlı ülkesinde ilmî ve fıkhî bilgisi kuvvetli ulema yetişmiş olacak, hem de Şiîliğin önüne güçlü bir set çekilmiş olacaktır. Aynı şekilde memlekette ulema sayısı çoğalmış olacağı gibi İslâm halifesi etrafında ona bağlı ve muzafferiyeti için dua eden bir ulema topluluğu da oluşmuş olacaktır.

6- Bu talebelerin vazifeli olması da pek ziyade hüsn-i tesir edeceği cihetle bütün ahali-i vilayet medreselerinde talim-i ulum edilecektir.

7- Bu bölgelerdeki mekâtib-i ibtidâiye ıslah edilmeli ve öğrencilere akaid-i diniyye öğretilmelidir. Özellikle Sünnî olan bir takım aşiretlere de Şiîliğe meyletmemeleri için vaaz ve nasihat etmek üzere görevliler gönderilmeli, bu aşireteki çocukların okutulmasına da önem verilmelidir.

8- Bu aşiret ve kabilelerin nüfusunun yoğun olduğu yerlerde seyyar rüşdiye mektebleri açılmalıdır. Bu mekteplerden mezun olan öğrenciler, Bağdat askerî ve idadî mekteplerine kabul edilmelidir. Kabilelerin askerlik mesleğinin içersine dâhil edilerek orduda münasip hizmetlerde istihdamları sağlanmalıdır. Mekâtib-i ibtidâiye, rüşdiye ve idadiyede Ehl-i sünnet itikadının sıhhat ve isabetine dair berahin-i nakliye ve akliyeyi muhtevî risaleler tertip edilerek ehil muallimler tarafından okutturulmalıdır.

9- Bağdat'ta da Bursa ve Selanik'teki gibi bir ziraat mektebi ve darü'l-harîr mektebi açılmalıdır.

10- Bu tedbirlerin hayata geçirilmesinin en önemli sebeplerinden birisi de Şiîlerle Sünnîlerin evlenmesi yasağının çok şiddetli bir şekilde devam ettirilmesidir. Ayrıca ahundların aşiretler içerisinde gezmelerinin kati şekilde yasaklaması gerekmektedir. Bu hususta Osmanlı tebaası olan Şiîlerin aşiretler içerisinde gezmelerinin engellenebileceği muhakkaktır. İran tebaasından olanların da bir maslahat-ı şahsiyesi olduğundan aşiretler içerisinde gezdikleri resmen anlaşıldığından engellenmelerinde bir beis olmayacağı aşikârdır.

11- Şiîlerin matem günü olan 10 Muharrem'de Sünnîlerle bir arada bulunmalarının yasaklanması gerekmektedir. Osmanlı tebaasından olan Şiîlerin matem merasimlerini icra ederken Şiî mezhebince de bed'i seyyieden kabul edilen taklidat ve tesbihat-ı mehice'den men edilmeleri gerekmektedir. Devletin Şiî ayinleri konusunda daha sıkı davrandığı belgelere yansımıştır. Örneğin Kürdistan bölgesinin emiri, Emir Nizam'ın akrabalarından birisi 10 Muharrem'de Şiî âdeti olan Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi hadisesini canlandırdığı için sürgün edilmiştir.[52]

Alûsîzade bu saydığımız on bir tedbir alındıktan sonra, hem ileride doğacak siyasî zararların önüne geçileceğini, hem de Ehl-i sünnet itikadının tatarruk ve halelden korunmuş olacağını belirtmiştir.

Alûsîzade bu raporunu bölgede etkin bir seyyid ailesi olması hasebiyle Bağdat valisinin teklifi üzerine hazırlamıştır. Yine Bağdat valisinin isteği üzerine bölgede çok etkin olan diğer bir seyyid ailesi Haydarîzade İbrahim Efendi de Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için bir rapor hazırlamıştır.[53] Hatta Kerbela, Necef ve Kazımiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlıklarına atanan Şîa mezhebine mensup kişilerin görevden alınarak, Kerbela ve Necef Nikâbetleri'nin de birleştirilmek suretiyle bu nikâbete Sünnî mezhebe mensup sâdâttan Haydarîzade Abdullah Salim Efendi atanmıştır.[54] Çünkü Haydarîzade, Bağdat bölgesinde Şiîlikle mücadelede çok etkin bir ailedir. Haydarîzadeler Şiîlik için çok mühim bir yer olan Kerbela'da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamıdır.[55] Burada raporların içeriği kadar hazırlayanların kimliği de önemlidir. Devlet özellikle nüfuzlu seyyid ailelerini bu iş

52 BOA, **Y. A. HUS**, Dosya nr. 285, Gömlek nr. 123, 28/Ca/1311.
53 BOA, **MF. MKT**., Dosya nr. 1050, Gömlek nr. 7/5-6, 24/Ra/1326.
54 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98.
55 Bağdat Vilayeti'nde Kerbela Sancağı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı, Bağdat Vilâyeti'nin inhası üzerine liva-i mezkûr Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığına gurre-i Rebîülâhir sene 1323 tarihinden itibaren Haydarîzade Seyyid Abdullah Salim Efendi tayin buyurulmuştur. Bkz. MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı Atama Defteri**, nr. 36, s. 239.

için görevlendirmektedir. Ayrıca İran'ın tesiriyle Şiîliğin yayılmasını önlemek için Bağdat'taki iptidaî mekteplerinin artırılması ile müderris, vaiz ve medreselerin tanzim olunması hususunda da bir rapor hazırlamıştır.[56]

Şiîliğin yayılmasıyla ilgili alınması gereken tedbirler hususunda, Bağdat valiliği Alûsîzade Ahmed Şakir Efendi ve Haydarîzade İbrahim Efendilere bölgede nüfuzlu aileler olmaları hasebiyle hazırlattıkları bu raporlarda özetle şu husular ifade edilmiştir: Bölgede şimdiye kadar faydaları görülmeyen vaiz ve müderrislerin istihdamı yerine çocukların böyle batıl itikadları kabul etmeyecek derecede iyi eğitilmeleri için mekâtibi iptidâiyenin artırılmasının daha faydalı olacağı bildirilmiştir. Şuan tüm vilayette 23 iptidaî mektebi bulunduğu, fakat bu mekteplerin tüm Bağdat Vilayeti'ndeki çocukların tenvir-i efkârı için yeterli olmadığı, yeni okullar açılması için tahsisatın artırılması gerektiği, Şiîliğin yayılması devam ederse daha sonra bu dalaletten kurtulmanın mümkün olmayacağı gibi konulara dikkat çekilmiştir. Mekâtib-i iptidâiyenin çoğaltılması, vilayet içerisindeki maarifin diğer vilayetlerdeki gibi her bölgeye yayılması, define rusumundan eğitime tahsisat ayrılması, şuan istihdam edilmiş olan vaiz ve müderislerin görevlerine son verilmesi, önceki vaizlere maliye ve define rusumundan verilen aylıkların Bağdat ve Kerbela'daki müderrisler ile yeni tayin edilecek on seyyar müderrise verilmesi, Şiîliğin yayılmasının engellenmesi meselesinde bir hayli mütalaat-ı mühimme serd edildiği halde Bağdat Vilayeti'nin lüzum ve ehemmiyetine mebni meselenin, eğitim cihetinin çok daha mühim olduğu raporda özetle belirtilen konulardır.[57] Müderrisler, vaizler ve medreselerin tanzimi hususları, Sadaret ile Şeyhülislâmlığın birlikte çalışarak düzenleyecekleri konular olması hasebiyle tafsilat ve mutalaat-ı mühimmeyi şamil mezkûr raporun iki birim arasında değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

Bağdat valisi, bu raporları ahvâl-i mahallîye vukufları hasebiyle Darü'l-hayr-i Âli Müdürü Haydarîzâde[58] İbrahim Efendi ve Alûsîzade[59] Ahmed Şâkir Efendi'nin hazırladığından bahseder.

Bağdat'tan gelen şifreli telgrafta Şiîliğin yayılması tehlikesiyle ilgili; sadece birkaç ehil ve ehil olmayan vaiz ve müderris tayiniyle Şiîliğin yayılmasına engel olunmaya

56 BOA, **MF. MKT**., Dosya nr. 1050, Gömlek nr. 7, 24/Ra/1326.
57 BOA, **MF. MKT**., Dosya nr. 1050, Gömlek nr. 7/5-6, 24/Ra/1326.
58 Kerbela'da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı yapan seyyid bir ailedir.
59 Seyyid olan bir ailedir. **Rûhü'l-meânî Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm** adlı meşhur tefsirin yazarı Şehabeddin Mahmûd b. Abdullah el-Hüseynî el-Alusî'nin oğludur.

çalışıldığı, oysaki bu vaizlerin vaazları mutaassıp olan Şiîleri daha fazla nefrete sürüklediği, bölge Şiîlerinin bu mezhebi sadece manevî olarak kabul etmekle kalmadıkları, âdeta İran tabiyetine girmiş gibi İran'a merbutiyet ve muhabbet besledikleri, özellikle de devletin siyaseti gereği sakıncalı olduğu belirtilmiştir.[60]

Basra'da sayıları gittikçe artan İranlı ulemanın Şiîliği yayma politikasının önüne geçmek için bu vilayete, maaşları maliyeden ödenecek on müderris tayin edilmiş ve Şeyh Abdullah Beşavirî Efendi, tashih-i akaide kudretinden dolayı da bu müderrislere reis tayin edilmiştir.[61] Basra'da senevî geliri 500 bin kuruşun üzerinde olan ve tedris-i ilim, fetva ve müderrislere tahsis edilen vakıf fidanlığının, son zamanlarda geliri ilim tahsiline harcanmayarak müftünün şahsına harcandığından şikâyetle, bu fidanlığın yeniden ihya edilerek gelirinin artırılmak suretiyle Şiîliğin yayıldığı bu bölgelerde Şîa ile etkin mücadele edilmesi için görevlendirilecek müderrislere tahsis edilmesi istenmiştir.[62]

Şiîliğin yayılmasıyla ilgili Basra Vilayeti'nden gelen bir rapor üzerine, Dâhiliye Nezareti mektepler açmak suretiyle halkın bilinçlendirilmesi hususunda gereğinin yapılması ile ilgili Şeyhülislâmlığa bir tezkire göndermiştir.

Görüldüğü gibi Şiî vaizlerin vaaz ve nasihatlerinin engellenmesi yerine okullar açılarak eğitimin etkin kılınmasının çözüm olacağı belirtilmiştir. Maarif Nezareti'nden, Hıtta-i Irakiye'yi istila eden Şiîliğin izalesi ve maarifin intişarı için Bağdat'ın değişik yerlerinde yedi adet iptidaî mektep açıldığı, bu sayıya bir iki ay içerisinde on bâb daha yeni mektep eklendiği ve yeni okulların açılabilmesi için tahsisatın artırıldığı bildirilmiştir.[63] Tabi sünnî eğitim veren medreselerin açılması tavsiye edilirken, İranlıların mektep açması da mahzurlu görülmektedir. Memâlik-i Şahâne'de İranlılar'ın mektep açmaları durumunda bu mekteplere Müslüman çocuklarının da gideceği düşünüldüğünde bunun Şiîliğin yayılması açısından sakıncalı bir durum arz ettiğinden bahsedilmiştir.[64]

Necef Vaizi Mehmed Lütfi Efendi'nin Şeyhülislâmlığa bildirdiği bir raporunda,[65] Necef'te Şiî medreseleri ve talebelerin sayısının arttığı, buradaki arazilerin bir kısmını

60 BOA, **MF. MKT**., Dosya nr. 1050, Gömlek nr. 7/9, 24/Ra/1326.
61 MŞH, **THR**, Dosya nr. 581, Gömlek nr. 32, 15/Za/1318; krş., MŞH, **THR,** Dosya nr. 80, Gömlek nr. 21, 20/C/1318.
62 MŞH, **THR**, Dosya nr. 581, Gömlek nr. 47, 28/Za/1318.
63 BOA, **MF. MKT**., Dosya nr. 481, Gömlek nr. 1, 18/Ş/1317.
64 BOA**, Y. PRK.A**., Dosya nr. 11, Gömlek nr. 58, 4/M/1315.
65 BOA, **EO**, Dosya nr. 1534, Gömlek nr. 114991, 18/R/1318; krş., MŞH, **THR**, Dosya nr. 79, Gömlek nr. 134, 11/Ra/1318.

satın alan İranlıların, bölgede medrese inşa etmeye başladıkları, beldenin etrafındaki surların da yıkılmış olması sebebiyle Şiîliğin çok rahat bir şekilde yayılmaya başladığı Şeyhülislâmlığa bildirilmiştir.[66] Şiîliğin men'i hususundaki irade-i seniyyeye nazaran Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınması gerektiği tekrarlanmıştır.

Basra'da Şiîliğin yayılmasını engellemek için bu bölgelerde medreseler açılmasına başlanmıştır. Fakat medreseler henüz geceli gündüzlü eğitim yapacak düzeyde inşa edilemediğinden, ayrıca bu bölgede Sünnîlerin ve talebe-i ulûmun sayısının az olması sebebiyle, Şiîliğe karşı etkin mücadele edilebilmesi için bu bölgeye mahsus medreselerde okuyan öğrencilerin askerlikten istisnalarına karar verilmiştir. Basra Vilayeti'nden bu yönde gelen tahrirat üzerine Şeyhülislâmlık, buradaki medrese öğrencilerinin askerlikten istisnalarının uygun olacağını Sadarete bildirmiş, seraskerlikten bu yönde karar ittihaz edilmiştir.[67] Bilindiği gibi devlet daha önceki dönemde de seyyidleri askerlikten istisna ederken aynı düşünceden hareket etmiştir. Çünkü en genel ifadeyle seyyid olan Kadirî ve Rifâî sülalelerinin askerlikten istisnaları tamamen Şîa ile mücadele etmelerine matuftu. Bu yüzden bu dönemde de Şiîliğin yayılması devlet tarafından sakıncalı bulunmuş, hem bu bölgedeki medreseleri canlandırmak hem de medreseleri, öğrenciler için cazip hâle getirmek için buradaki öğrenciler askerlikten muaf tutulmuştur. Devlet tarafından sakıncalı görülen diğer bir durum da Sünnî nüfusun Şiî nüfusa oranla daha düşük seviyede kalmasıydı.

Bu gibi sebepler Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin devlet tarafından işin içine dâhil edilmesine ve bir anlamda devletin kendi amaçları doğrultusunda seyyidleri kullanmasına yol açmıştır. Özellikle bu bölgelere Sünnî mezhebe mensup ve sahihü'n-nesep sâdât-ı kirâmdan olan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları atanmıştır. Seyyid olan Rifâî ve Kadirî Tarikatlarının halk nezdindeki itibarları da düşünülerek seyyid olan bu tarikatlar desteklenmiştir. Fakat bazen Şiî mezhebine mensup Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının da göreve getirildiği görülmektedir. Ancak bölgenin bahsettiğimiz hassasiyetinden dolayı da

66 MŞH, **THR**, Dosya nr. 79, Gömlek nr. 134, 11/Ra/1318.

67 BOA, **EO**, Dosya nr. 2139, Gömlek nr. 160390, 19/Ca/1321; Şeyhülislâmlık, Sadaretten: Basra Vilayeti'nde intişar eden Şiîliğin önlenmesi için 10 müderris tedris-i ulûma devam etse de talebenin medrese yetersizliğinden geceli gündüzlü medresenişin bulunmaması gerekçesiyle hizmet-i askeriyeden istisnası cihetine gidelemediğinden, yeni medreseler inşa edilene kadar eğitim gören talebenin askerden istisna tutulmasının Basra Vali kumandanı tarafından bildirmesi üzerine gereğinin yapılması istenmiştir. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 83, Gömlek nr. 60, 12/Ca/1321.

Şiîliğe meyilli Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının görevden alındığı ve yerlerine yenilerinin tayin edildiği de olmuştur. Kerbela, Necef ve Kazımiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlıklarına atanan kişilerin daha sonra Şiî mezhebine mensup oldukları öğrenilmiş, dinen ve siyaseten bu durumun caiz olamayacağı gerekçesiyle hemen görevlerine son verilmiştir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu sebeple Kerbela ve Necef Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlıkları birleştirilerek Sünnî mezhebe mensup sâdâttan Haydarîzade Abdullah Salim Efendi'nin ataması yapılmıştır.[68] Bağdat Vilayeti'nin durumu Şeyhülislâmlığa arz ettiği 43 numaralı tahriratı şöyledir:[69]

Ma'rûz-ı Bende-i Dirîneleridir;

Şeref-res mevkî'-i ta'zîm olan 3 Nisan sene [1]321 târîhli ve 43 numaralı tahrîrât-ı aliyye-i cenâb-ı Meşîhat-penâhîlerinde Kerbelâ ve Necef ve Kâzımiye'de ihdâs edilmiş olan Nikâbet-i Eşrâf Kaymakamlıklarının Şîiyyü'l-mezhep kimselere tefvîz edilmiş olduğuna dâir vâki' olduğu irâde buyurulan iş'âr ve mürâcaat makrûn-ı hakîkat ve bu hizmetlere tebaa-i Devlet-i Aliyye'den Sünnîyyü'l-mezhep ve sahîhü'n-neseb zevât intihâbı ve yahut esâsen ilgâsı yolunda îrâd buyurulan mütâlaa muvâfık-ı savâb ve hikmettir. Şu mütâlaât ve mezkûr nikâbet kaymakamlıklarının Şîiyyü'l-mezheb eşhâsı uhdesinde kalmasındaki maddî ve manevî mazarrât vilâyetce de der-pîş edilerek sûreti leffen takdîm-i huzûr-ı sâmi-i fetvâ-penâhîleri kılınan 2 Mart sene [1]321 târîhli ve bir numaralı tahrîrâtla Dersaadet Nakîbü'l-Eşrâflığı'na inhâ ve Kâzımiye Nikâbeti'nin lağviyle Kerbelâ ve Necef Nikâbeti'nin birleştirilip eslâf ve ecdâdının mesbûk hidemât-ı ilmiyye ve diniyyesi ve sıhhat-i nesebi nezd-i âli-i diyânet-perverîlerince de gayr-i hafî olan sâdât-ı kirâmdan Haydarîzâde Abdullah Salim Efendi uhdesine tevdî'i lüzûmu arz ve inbâ edilmiş olmağla îcâb-ı hâl ve maslahata mutâbakatı müstağni-i arz ve tekrar olan inhâ-yı vâki'in is'âf ve tervîcine inâyet ve müsâade-i celîle-i veliyyü'n-ni'amîleri dahi istid'â olunur. Olbâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî 24 Rebî'ü'l-evvel sene [1]323 ve fî 15 Mayıs sene [1]321.

Bağdat Vilayeti'nden gelen tahriratta üzerinde durulan konu, Şiî mezhebine mensup kişilerin bu görevde tutulamayacakları ve bunların yerlerine ecdadının hidemat-ı ilmiyye ve diniyyesi ile sıhhat-i nesebi bilinen sahihü'n-nesep, Sünnîyyü'l-mezhep kişilerin atanmasıdır. Bağdat Vilayeti'nden Dersaadet Nakîbü'l-Eşrâflığına gönderilen bir tahriratta

68 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98.
69 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98/1.

da Necef-i eşref ve Kerbela Nakîbleri Şîiyyü'l-mezhep olduklarından dolayı Şiî mezhebinin bu bölgede kolaylıkla yayıldığından bahsedilmektedir. Kazımiye Kasabası Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Hamid Efendi'nin Şiî mezhebine mensup olduğu gibi seyyid de olmadığı, görevde kalmasının dinen ve siyaseten çok sakıncalı olduğu belirtilmiştir.[70] Burada dikkat çeken bir husus da Necef ve Kerbela Kasabaları Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının seyyid oldukları fakat Şîî mezhebine mensup olmaları, Kazımiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının da Şiî mezhebine mensup olduğu gibi sâdâttan da olmaması sebebiyle azledilmeleridir. Yani seyyid olması Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı görevinde kalması için yeterli görülmemiştir. Osmanlı Devleti'nin resmi söylemi olan Sünnî mezhebe mensup olması şarttır.[71]

Ayrıca Necef-i eşref'te Ehl-i sünnet mezhebine göre eğitim veren ve aynı zamanda vaaz-ı nasihatle meşgul olan Hazret-i İmam Ali'nin sahn-ı şerifinde görevlendirilmiş Haydari Camii'nin Hatibi Seyyid Mehmed Efendi'nin 108 kuruşluk maaşı 600 kuruşa çıkarılmıştır.[72]

Irak Heyet-i Islahiyyesi tarafından da Şiîliğin yayılması ile ilgili raporlar hazırlanmıştır. Islahiye Heyeti, Irak'ta Şîî mezhebinin yayılmasını engellemek için alınması gereken tedbirleri Sadarete bildirmiş ve durumun Şeyhülislâmlık tarafından tetkikini istemiştir.[73] Irak Heyet-i Islahiyesi'nin raporunda da benzer hususlar dile getirilmekle birlikte seyyid olan Kadirî Tarikatının desteklenmesi, Bağdat'taki Dergâh-ı Kadirî'nin şubesi olmak üzere Kerbela'da bir tekke tesis edilerek taamiye tahsis edilmesi

---

70 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98/2. Tahrirat şu şekildedir:
Dersaadet Nakîbü'l-Eşrâflığına
Pîrâye-sâz-ı dest i'zâz olan fî 25 Teşrîn-i evvel sene [1]320 târîh ve 16 numaralı tahrîrât-ı aliyye-i semûhîleri cevâbıdır. Necef-i eşref ve Kerbelâ Nakîbleri Şîiyyü'l-mezheb oldukları cihetle mezkûr mezheb bu yüzden dahi oralarca suhûletle taammüm edip bu ise rızâ-yı âliye münâfi olmakla beraber mülken ve siyâseten gayr-i câiz ve mehâzîri de dâî olacağı emr-i bâriz olmağla kasabateyn-i mezkûreteyn nikâbetini sâdâttan Haydarîzâde Abdullah Salim Efendi uhdesine tevdî' ve tevcîhi ve Kâzımiye Kasabası Nakîbi Şeyh Hamid Efendi Şîî olduğu gibi sâdâttan olmadığına ve esâsen kasaba-i mezkûre Bağdat'ın bir mahallesi demek olup orada vücûhla nakîbe ihtiyacı bulunmadığına binâen kasaba-i mezkûre nikâbetinin lağvı muvâfık-ı maslahat görünüyor ise de olbâbda emr u irâde hazret-i men lehü'l-emrindir.
Fî 9 Muharrem sene [1]323 ve fî 2 Mart sene [1]321.

71 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98/2.

72 MŞH. **THR**, Dosya nr. 78, Gömlek nr. 114, 25/C/1317; krş., MŞH, **THR**, Dosya nr. 79, Gömlek nr. 53, 5/Za/1317; MŞH, **THR,** Dosya nr. 81, Gömlek nr. 14, 21/Ra/1319; MŞH, **THR**, Dosya nr. 82, Gömlek nr. 39, 27/Ca/1320; MŞH, **THR,** Dosya nr. 82, Gömlek nr. 79, 8/N/1320.

73 MŞH., **EO,** Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 3/1, 21/Z/1325; Hıtta-i Irakiyye'de Şiîliğin men-i tevessüü hakkında alınması gereken tedbirlerle ilgili Hama Cezâ Reis-i sâbıkı Emin Efendi de bir rapor hazırlamış ve hazırladığı rapor Sadarete gönderilmiştir. Bkz., MŞH, **THR,** Dosya nr. 86, Gömlek nr. 57, 23/B/1324.

gerektiği belirtilmiştir.[74]

Hıtta-i Irakiyye'de Şiî ulemanın halkı Şiîleştirmesinin önüne geçilmesi için bölgede halka nasihat edecek 2.000 kuruş maaşlı 5 kişilik bir ilmî heyet gönderilmiş olsa da gerekli muvaffakıyet sağlanamamıştır. Bunun üzerine İstanbul ulemasından lisân-ı mahalliye muktedir, halkın mizacına uygun, vaaz ve nasihatte ehil kişilerden oluşan 5.000 kuruş maaşlı bölgedeki medrese ve mektepleri de teftiş etme görevi bulunacak olan bir heyet-i nasıha oluşturulması kararlaştırılmıştır.[75]

Şeyhülislâmlıktan Sadarete yazılan bir tezkirede de Şiîliğin yayılmasını engellemede başarılı olunamaması özetle şu sebeplere bağlanmıştır: Hıtta-i Irakiye'de Şiî dalaletinden kurtulmak için Bağdat ahalisine vaaz, nasihat ve talim-i akaid-i Ehl-i sünnet edecek aylık 2.000 kuruş maaşlı seçilen 5 kişi, İranlılar'ın nüfuzunun daha ağır bastığı Kerbela, Necef, Hindiye, Simave ve Hille'de vazifelendirilse de bölge lisanına aşina olmamaları ve Arapça'da fesahat ve belagatte muktedir olmadıkları gibi Şiî ulemanın kesretine karşılık bu vaizlerin sayısının yetersiz olması bu görevi hakkıyla yerine getirememelerine sebep olmuştur. Atebat-ı Ehl-i Beyt'i (12 imamın mezarları) ziyaret maksadıyla İran'dan Irak'a gelen ve o bölgeye yerleşen Şiîler ile İran zenginlerinin yardımıyla tesis edilen medreselerde İranlı müctehid ve ulema tarafından Şiî eğitim verilmekte, özel olarak yetiştirdikleri zeki ve hitabet sahibi kişileri belli zamanlarda aşiret ve kasaba halkına göndererek mersiye ve mevize okutturmaktadırlar. Bu da halkın bu "batıl" mezhebe girmesine ve halkın cehalete sürüklenmesine sebep olmaktadır. Bölgede alınan tüm tedbirlere rağmen Şiîliğe karşı başarılı olunamamış, onların fesadı önlenememiştir. Ayrıca vaktiyle tesis olunan medaris-i Ehl-i sünnet tahrip olmuş, hasılat-ı vakfiyeleri gasb edilmiş, neşr-i ulum sekteye uğramıştır. Bu medreselerin yeniden ihya edilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması, tedrise ihtimam gösterilmesi gerekmektedir. Tedris hususunda Ehl-i sünnet akidesine muktedir yerli ulemanın, İranlı Şiî ulema, talebe ve özellikle de aşiretler arasında geşt ü güzar ederek ahalinin itikadını izale edenlere meydan vermemesi vacibe-i umurdan olması sebebiyle, Şiîlikle ilgili gerekli ciddi tedbirlerin alınabilmesi için Suriye'de de valilik yapmış olan Kastamonu Valisi Nazım Paşa'nın başkanlığında Irak'a bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[76]

74 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 3/2.
75 MŞH, **THR**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 36, 1/C/1324.
76 MŞH, **THR**, Dosya nr. 87, Gömlek nr. 1, 29/Ş/1325.

Bu tarihlerden sonra da Irak'ta Rafizîliğin/Şiîliğin yasaklanmasına dair layihalar hazırlanmıştır.[77] Birçok layihada Şiîlik, Rafizîlik olarak değerlendirilmiştir. Bağdat valiliği tarafından hazırlatılan bir raporda, Rafizîlerin her zaman Ehl-i Beyt-i Nebi'ye muhabbetini izhar ederek Şiîliği halkın nazarında cazip hâle getirmeye çalıştıklarından bahsedilmektedir. Bağdat ve çevresinde Abbasîler döneminden beri seyyid olan tarikat şeyhlerinden İmam Ahmed Rifâî, Abdülkadir Geylanî gibi zatlar, bu bölgelerde Şiîliğin yayılmasına mani olmuşlardır. Bu raporda şeyhleri seyyid olan tarikatlardan Rifâîliğin Şiîlikle etkin mücadelesinden bahsedilmektedir. Zaten devletin bu tarikatları desteklemesinin en önemli sebeplerinden birisinin de Şiîlikle mücadeleleri olduğu bu dönemde hazırlanan raporlarda ifade edilmiştir. Şiîler, Ehl-i Beyt sevgisini paravan olarak kullandıklarından Ehl-i Beyt'ten olan seyyid tarikatların daha o dönemlerde onlarla mücadele ettiğinden bahsedilmektedir.

Yine raporda, sülale-i Rifâîye'nin geçmişte de Rafizîliğe karşı etkin mücadelesi bilindiğinden dönemin Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Said Efendi'nin muteberan-ı sâdâttan olması hasebiyle, Bağdat ve Basra bölgesindeki aşiretlere gönderilerek tashih-i itikatlarına çalışmasının çok faydalı olacağı ifade edilmektedir. Hatta o bölgedeki ulemanın görevlendirilmesinden ziyade sülâle-i tahireden olan bu kişinin görevlendirilmesinin daha faydalı olacağı, ahalinin seyyid olan kişileri daha çok önemsediği belirtilmektedir. Yetmiş seksen yaşını bulmuş Said Efendi'nin ecdadından kendisine miras kalmış bu mukaddese sahip çıkacağı ve bu hizmeti hakkıyla yapacağından söz edilmektedir. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Said Efendi aşiretlerce kabul edilen bir kimse olması yanında, taltifât-ı aliyyeye mazhariyeti icabı hâl ve maslahattan bulunduğundan padişah tarafından taltif edilerek görevlendirilirse kendisinden daha fazla istifade edileceği de vurgulanmıştır.[78] Bu layihada özellikle Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Said Efendi'den istifade edileceği, aşairdeki Şiîlerin itikadının tashih edileceği ve Ehl-i sünnet mezhebinin hâkim kılınacağı söylenmektedir. Bu layihanın her paragrafında seyyidlere ve seyyidlerin o bölgedeki aşiretler arasındaki nüfuzuna vurgu yapılarak, Şiîliğin ancak bu yolla engellenebileceği özellikle belirtilmektedir.[79]

Bunun yanısıra Bağdat'ın Mercan Camii'nde Alûsîzade Numan Efendi'den münhal

77 BOA, **Y.EE**., Dosya nr. 12, Gömlek nr. 11, 06/R/1327.
78 Raporun tamamı için bkz., BOA**, Y.EE**., Dosya nr. 12, Gömlek nr. 11, 06/R/1327.
79 BOA, **Y. EE**., Dosya nr. 8, Gömlek nr. 9, 17/B/1325.

olan müderrislik ciheti, oğlu Ali Alaaddin Efendi'ye tevcih edilmiştir. Bu aile kadimden beri bu bölgede Şiîliğin yayılmasını engelleyen çok faydalı hizmetler yaptığı için vakfın varidatından babasına yıllık 25.000 kuruş maaş verilmekteydi. Alûsîzade Ali Alaaddin Efendi babasına verilmekte olan yıllık 25 bin kuruş maaşın aynı şekilde kendisine de verilmesini Şeyhülislâmlıktan talep etmiştir. Şeyhülislâmlıktan Sadarete gönderilen tezkirede Mercan Camii'nin kadimden beri Bağdat'ta neşr-i ulûma mahsus ve civarda yayılan Şiîliği önlemeye çalışan bir cami olması ve Alûsîzadelerin de bu mukaddes görevi ifa etmeleri hasebiyle gereğinin yapılması gerektiği bildirilmiştir.[80]

Bu konudaki örneklemeleri çoğaltmak mümkündür. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi devlet Şiîlikle mücadelede özellikle seyyid ailelerinden istifade etmiştir. Şiîlikle mücadele için Bağdat ve Basra'dan aşiretler içerisinde nüfuzlu iki üç kişinin görevlendirilmesi istendiğinde bunlardan ilki Alusîzade Ahmed Şakir Efendi, ikincisi Basra'da Rifâîzade Seyyid Ahmed Efendi ve diğeri de Haydarîzade İbrahim Efendi olarak belirlenmiştir. Alûsîzade Ahmed Şakir Efendi eski Bağdat müftüsü ve meşhur rûhu'l-Meâni/Alûsî tefsirinin yazarı Mahmud Alûsî Efendi'nin oğludur. Bu aile iki yüz yıldan fazla zamandır Irak'ta ikamet etmiş, ilim ve fazl ile şöhret bulmuş meşhur bir seyyid ailesidir. Diğeri de Basra'da Seyyid Yahya Efendi'nin sertürbedarı sülale-i Rifâîye'den fazl ve kemal ile şöhret bulmuş postnişin Seyyid Ahmed Efendi'dir. Seyyid Ahmed Efendi, seyyid olan Rifâî Tarikatına mensup ve aynı zamanda Seyyid Yahya Efendi'nin sertürbedarıdır. Haydarîzade İbrahim Efendi ise Kerbela Sancağı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Haydarîzade Seyyid Abdullah Salim Efendi'nin oğludur.[81] Bu aile Kerbela'da Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı yapmış sülâle-i Rifâîye'ye mensup nüfuzlu bir seyyid ailesidir. Görüldüğü gibi bu üç kişi de hem seyyid hem de bölgesinde nüfuzlu ailelerdir.

Sonuç olarak Şiîliğin yayılmacı politikası karşısında Sünnî bakış açısına sahip Osmanlı Devleti bu tehlikeyi ortadan kaldırma konusunda bir takım yollara tevessül etmiştir. Burada karşımıza çıkan en önemli husus ise devletin her daim seyyidlerle işbirliği içinde bulunduğu, kendi bekasını ve prestijini düşünerek bu kimseleri, bölgelerini Şiî

80 MŞH**, THR**, Dosya nr. 82, Gömlek nr. 2, 17/Za/1320.

81 Kaymakam Atama Defteri'nde şu ifadeler yer almaktadır: "Bağdat Vilâyeti'nin inhâsı üzerine livâ-i mezkûr Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı gurre-i Rebî'ü'l-âhir sene 1323 târîhinden itibaren Haydarîzade Seyyid Abdullah Salim Efendi tayin buyurulmuştur." Bkz. MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, s.239.

otorite çemberinden kurtarabilmek için bir kalkan şeklinde kullandığı mevzuudur. Zira seyyidleri Kerbela, Necef ve Kazımiye gibi Şiî tasallutu altındaki bölgelerde görevlendirmiş ve onların durumlarından, nüfuzlarından faydalanmak suretiyle teşvik ederek her türlü yardımlarını beklemiştir. Ancak maaşlarının ciddi düzensizlikleri gibi birçok nedenle bu hususta tam olarak başarılı olunamamıştır. Bu sebeple konuyla ilgili birçok rapor sunulmuş ve çözüm arayışları içerisine girilmiştir. Bu raporlardaki öncelik sırası ise o bölgedeki halkın eğitim düzeyinin yükseltilmesine verilmiş ve Ehl-i sünnet düşüncesi ekseninde hareket edecek okullar açarak oradaki insanların bilinçlendirilmeleri esas alınmıştır.

2.1.2. Şiîlikle Mücadelede Devletin Uyguladığı İmtiyaz ve Cezalar

19. yüzyılda devlet, Şiîliğin etki alanında olan bölgelerde görevlendireceği memurları özenle seçmeye başlamış ve onlara diğer bölgelerde görev yapanlardan farklı bir takım imtiyazlar da vermiştir. Örneğin Bağdat Vilayeti merkezi, Ane, Horasan, Delim ve Hangın Kazaları'na tabi altı nahiye, Şiîliğin yayılma alanlarından olması hasebiyle bu bölgeler devlet tarafından çok önemsenmiştir. Nâiblerden, bölgede etkinliği artmakta olan Şiîlikle mücadele etmeleri beklendiğinden, bu altı nahiyeye ve Şiîlik açısından önemli diğer nahiyelere atanacak nâiblere, hususat-ı şer'iyyeden istihsal edecekleri harçların yarısının verilmesi kararlaştırılmıştır. Yani nâibler şer'î işlemlerden devlet için aldıkları harçların yarısını kendilerine ayıracaklardır. Bu husus Şeyhülislâmlık tarafından Sadarete bildirilmiş, Şûrâ-yı devletten bu yönde çıkan karar, padişahın iradesiyle de yürürlüğe girmiştir.[82]

Yalnız nâiblere bu imtiyazlar tanınırken Şiîliğe meyleden nâibler olduğunda da görevden alınmaları gecikmemiştir. Örneğin Hille Nâibi Salih Efendi'nin Hille'de mukim ulema-i Şiîyyeden Şiî Kazvini Seyyid Mehmed'in mezhebini taklid etmesi sebebiyle, niyâbetten alınması talebi üzerine Bağdat Vilayeti'nden ivedilikle gerekli tahkikatın yapılması istenmiştir.[83] Kazımiye Nâibi Resul Hayri Efendi, İran'ın Sadıç Bulak ahalisinden olduğu, Kazımiye niyâbetinde iken bazı hadiselerde Şiîlerle müttehidü'l-fikr ve zî-medhal bulunması sebebiyle, görevde kalmasının siyaseten ve diyaneten caiz olmadığı

82 BOA, **EO**, Dosya nr. 2210, Gömlek nr. 165698, 12/Ş/1321.
83 MŞH, **THR**, Dosya nr. 578, Gömlek nr. 89, 23/M/1317.

gerekçesiyle azl edilmiş,[84] yerine Sünnî mezhebe mensup Abdullah Efendi tayin edilmiştir.[85]

Şiîliğin yayılmasına sebep olacak her durum, devlet tarafından titizlikle takip edilmiştir. Bölgede görev yapan tabiplerden müftü, müderris, nâiblere kadar birçok resmî görevlinin Şiîlikle etkin mücadele etmesi istenmiştir. Bu hususta ihmalkâr davrananlar görevden alınmıştır. Kerkük'te beledî tababetinde görevli Yüzbaşı Abdülgani Efendi'nin vazifesini ihmal etmesi sebebiyle hastaların muayene için İngiliz doktoruna gitmesi ve bu doktorun ücretsiz tedavi etmesi, hatta hastalara para vermesi, onlara İncil'den nasihat etmesi üzerine, bu gibi fasid işlerin önüne geçilmesi için Abdülgani Efendi'nin yerine başka bir tabibin tayin edilmesi kararlaştırılmış, bölgedeki vaizlerin de bu konuda daha dikkatli ve itinalı davranmaları istenmiştir.[86]

Basra Müntefik müftüsünün bir süredir tedris ve vaaz görevini terk etmesi sebebiyle Sûkuşşüyuh ahalisinin cehaletinin arttığı ve bir takım kötü işlere tevessül etmeye başladıkları gerekçesiyle, müftünün hemen göreve çağrılması aksi takdirde yerine maaşlı başka birinin tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.[87] Yine Kerbela ahalisinin kısm-ı küllisinin Sünnî olmaması ve İran ulemasının bölgede nüfusunun fazla olması sebebiyle, Kerbela müftülüğüne tayin edilen Kerbela Evkaf Müdürü Abdüssamed Efendi'ye, görevinin meşakkati göz önüne alınarak aylık 800 ya da 1000 kuruş maaş tahsisi talep edilmiştir.[88]

Ayrıca Bağdat ve Basra Vilayetleri'nde Şiî vaizlerin tesiriyle Şiîliğin yayıldığı, Basra valiliğinden Sadarete rapor edilmiş ve bunun üzerine Şiî vaizlerin men edilmesinin uygun olup olmayacağı yönünde Şeyhülislâmlıktan görüş istenmiştir.[89] Şiî vaizlerin tesiriyle Şiîliğin yayıldığını ifade eden Basra vilayetinin raporu şöyledir:[90]

Şîa vâizleri hakkındaki 21 Ağustos sene 326 tarihli iki yüz on altı numaralı tahrîrât-ı aliyye-i Nezâret-penâhîlerine arîza-i cevâbiyyedir. Sünnîlikle Şiîlik arasında esâsen bir fark-ı azîm yok iken hükümet-i İrâniyye tarafından bir maksad-ı siyâsî üzerine birçok

84 Kazımiye Nâib-i sâbıkı Resul Hayri Efendi, görevinden azledildikten sonra, Sünnîyü'l-mezhep ve salah-ı hâl üzere olduğu belirtilmiş ve Basra Vilayeti'nde bir kaza nâibliğine tayin edilmesi düşünülmüştür. Bkz., MŞH, **THR,** Dosya nr. 570, Gömlek nr. 1, 15/C/1311; MŞH, **THR**, Dosya nr. 572, Gömlek nr. 161, 10/Ca/1313; MŞH, **THR**, Dosya nr. 573, Gömlek nr. 7, 11/C/1313.
85 MŞH, **THR**, Dosya nr. 570, Gömlek nr. 1, 15/C/1311.
86 MŞH, **THR,** Dosya nr. 581, Gömlek nr. 22, 6/Ca/1318.
87 MŞH, **THR**, Dosya nr. 580, Gömlek nr. 21, 2/S/1318.
88 MŞH, **THR**, Dosya nr. 75, Gömlek nr. 131, 24/Ra/1314.
89 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 1.
90 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 1/2.

fedakârlık ihtiyarıyla mezheb-i Caferiyi hikâyât ve İsrâiliyyâtla karıştırılmış ve Sünnîlere karşı bazı adâveti davet edecek şeyheyn hakkında birçok iftiralar ihtirâ‘ edilmiş ve her müslimin Ehl-i Beyte karşı bilmesi lâzım gelen hürmet ve muhabbet küfür derecesine getirilmiştir. Avamı teşkîl eden ekseriyet nazar ve i‘tikadda İmam Hüseyin Efendimizin rızâsını istihsâl etmekle bu da Kerbelâ'yı ziyaretle birkaç defa sînezenlik etmekle mümkün olur. İrtikâb edilmiş olan menâhi ve icrâ olunmuş evâmirden tertîb günahlar afv olunur ve kibâr-ı Şîa itikadınca İmam Hüseyin Efendimiz şefa‘atiyle cenab-ı Hak afv eder gerek ukûbât-ı uhreviyyeden böyle kolaylıkla kurtulmuş olmak itikadı ve gerek dünyaca abdest namaz ve bâ-husûs nikâh ve talak hakkındaki müsâ‘adât ve teshilât bu mezhebin tevsî‘ ve intişârına sebeb olmaktadır kaldı ki bu uğurda külliyetli masârıf ihtiyarıyla vâizler tabir-i asahla misyonerler yetiştirilmekte Dolmek Sonyan Rahbe gibi Irak'ın her cihetine intişâr etmektedir. Bâ-husûs ma‘âriften katiyen bî-nasîb ve binâen aleyh kara bir ta‘assub içinde yuvarlanmakta olan ahali bu vaizlerin sözlerini bilâ-muhâkeme kabul etmektedirler bu husus ihtiyar edilen masârıfın menâbı‘ını yine mezhebleri temin eylemiştir şöyle ki tezevvürât ve hedâyâ-yı sâireden başka İran'dan gelen cühelâ ve müste‘assıbîn-i Şîa müctehidlere külliyetli paralar tedârik ederek avdet ediyorlar işte gerek bu paralarla gerek Hind vasiyet parasıyla medreselerini idare etmekte ve her sene külliyetli molla yetiştirmektedirler vâizlerin men‘i noktasına gelince bunları icrâ-yı vâizden men‘ etmek imkân ve ihtimâli yoktur çünkü Bağdat ve Basra'da ekseriyet-i azîme teşkîl eden Şiîlere karşı böyle bir teşebbüs-i nâ-hoşnûdi-i umûmiyi davet edeceği gibi mezheb-i Sünnîyi nazar-ı umûmîden düşürmek için taharri-i vesâilden hâli kalmayan ulemâ-yı Şîa için güzel bir vesile tedârik edilmiş olur ve Sünnîler usûl-i münâzara ile hak kazanamadıkları cihetle kuvve-i cebriyeye müraca‘ata mecbûr oldular diyerek iddi‘alarını takviye etmiş olurlar bâ-husus bunlar zâhiren bidâ‘-ı diniyye icrâsıyla iktifâ ederek mezheb bahsi karıştırmaktadır ve fakat fırsat buldukça mersiye-hânlık vesilesiyle ve suver-i sâire-i hafiyye ile telkînât-ı muzırra ve muzallada bulunmaktadırlar ber-vech-i ma‘rûz teshilâta musahhar olan bir Şiayı tekrar Sünnî yapmak için ne kadar sarf-ı mesâi edilse bî-fâide kalır zannındayım ma‘afih böyle devam ettiği ve hükümetce esaslı tedâbir-i mâni‘a ittihâz edilmediği sûrette ileride Irak ahâlisinde kâmilen teşeyyu‘ etmesi muhakkaktır ki mazarrât-ı siyâsiyyesi vâreste-i arz u beyândır hükümet-i seniyyenin bu vesileyi nazar-ı ehemmiyet ve itinâya alıp hiç olmazsa Sünnî kalmış olanların tahvîl-i mezheb etmemeleri için esbâb ve vesâit-ı muktezivyeyi bir an evvel ihzâr etmesi elzemdir fikr-i kâtırânemce bu husûsta çâre-i yekan

memâlik-i Osmâniyye arasında en dûn bir derekede kalmış olan bu havâlîde ma'ârifin terakkîsine çalışmaktır bu husûs birçok fedakârlık ihtiyar olunarak bilâ-istisnâ her köye bir mekteb açmak ve aşâir-i seyyâre için de seyyar mektebler tesîs etmek ve bu mekteblere bi-hakkın mekteb görmüş olan Arabdan ve fakat Sünnîyyü'l-mezheb mu'allimler yetiştirmek sûretiyle melhûz ve muhakkık olan mehâzir-i siyâsiyye-i âtiyyenin önü alınabileceğinden icrâ-yı icâbı rey ve ictihâd nezâret-penâhilerine mevdû'dur olbâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 15 Şevval sene 328 ve fî 6 Teşrîn-i evvel sene 326.

Görüldüğü gibi raporda Şiî mezhebinin İslâm coğrafyasında hızlıca yayılmasının başlıca sebebinin, mezhebe ait ritüellerin kolaylıkları ve hâlihazırda uygulanmakta olan mut'a nikâhı olduğu belirtilmektedir. Bu minvalde Şiî mezhebinin yayılmasının önlenmesi için alınması gereken başlıca tedbir olarak bu bölgelerdeki eğitim seviyesinin yükseltilmesi istenmiştir.

Osmanlı yönetimi Şiîlerlerin, Sünnîler aleyhinde çok fazla nefret ve taassuba sahip olduklarını düşünüyordu.[91] Fakat gerek devletin hazırlattığı raporlarda gerekse resmî yazışmalardan anlaşıldığı üzere Iraklı Şiîler ve Sünnîler arasında toplumsal alanda doğası gereği bir takım sıkıntılar olmakla birlikte aslında ciddi bir çatışma yoktur. Zira husumetvâri meseleler çoğu zaman Osmanlı tebaası olmayan Şiîler ile resmî görevliler arasında yaşanmaktaydı. Örneğin Samarra'da Şiîlerle Sünnîler arasında çoğu zaman devlet görevlilerinin ihmalinden kaynaklanan sıkıntıların yaşandığı raporlara yansımıştır.[92]

Beyrut Vilayetleri'nin Sayda ve Sur Kazaları'nda Şiîliğin yayılmasının sebebi olarak ise medreselerde kadimden beri Arapça ile beraber bazı Şiî eserlerin okutulması gösterilmektedir. Bu bölgedeki Şiîlerin Acemistan veya Necef-i eşref'teki Şiî ahundlardan ulum-ı Şiîyyeyi tahsil ederek memleketlerine döndükleri ve halkı Şiîleştirmek için çalıştıkları belirtilerek, Şiî eğitim veren bu medreselerin ya kapatılması veya medresedeki talebelerin askerlik hizmetine alınması gerektiği Sayda valisi tarafından Sadarete bildirilmiştir. Sadaret de Şeyhülislâmlıktan Şiîliğin engellenmesi için yapılması gerekenlerle ilgili bir mütalaa hazırlamasını istemiştir. Mahalli kaymakamlıklardan durum tahkik ettirildiğinde de kadimden beri bu medreselerde sarf, nahiv, mantık, meani, fıkıhta Mültekalebhûr ve Şiî mezhebine ait bazı eserlerin tedris edildiği bildirilmiştir. Fakat

91 BOA, **Y.PRK. MK**, 4/80, 27/L/1306.
92 BOA,**Y.A.HUS**., Dosya nr. 296, Gömlek nr. 39.

oradaki Şiîlerin ubudiyet ve sadakate muhalif hiçbir halleri ve hizmeti askeriyenin ifasında tekâsülleri görülmediği de eklenmiştir.[93] Şiîliğin yayılmasına sebebiyet verdiği için durum Şeyhülislâmlığa havale edilmiştir. Şeyhülislâmlıktan çıkan karar ise Şiî medreselerinde okutulan bu kitapların tedrisine başlanmadan önce oluşturulacak ilmî bir heyet tarafından tetkikten geçirilmesidir.[94]

2.1.3. Devletin Şiî Ulemayla İşbirliği ve Taltifi

Osmanlı Devleti'nin bazı raporlarında Şiîlik, heteredoks bir inanç yani "Rafızî" olarak adlandırılıyordu.[95] Şiî müctehidler de insanların zihinlerine iğfal tohumları ekmekle itham ediliyordu.[96] Aslında Osmanlı Devleti'nin Şiîliğin yayılmasına karşı tedbir almak istemesindeki asıl amaç gelecekte siyasî sorunlarla karşılaşacağı endişesidir.[97] Daha farklı bir ifadeyle Osmanlı Devleti'nin Şiîliğin yayılmasındaki kaygısı ve Sünnî eğitimden yana tavır alarak Şiîliğin yayılmasını engellemeye çalışması dinî kaygılardan çok siyasî endişeler taşıyordu.[98]

Osmanlı Devleti genel olarak Şiî mevcudiyetini bölge siyasetinin temel bir unsuru olarak gördüğünden ehl-i sünnet dışındaki kişileri de idarî makamlara atadıklarının örneklerine rastlanmaktadır.[99] Örneğin devlet, Yezidî olan Mehmed Bey'i Mirimiranlık vazifesine atamıştır.[100] Şiî mezhebine mensup Resul Efendi ise Kazımiye Kaymakamlığına getirilmiştir.[101] Fakat çoğunluğun Sünnî olduğu kasabalara Şiî Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atamayı devlet siyaseti gereği uygun görmemiştir.[102]

Raporlarda Osmanlı Devleti'nin, Necef ve Kerbela'daki hücec-i İslâm'ın muamelelerini taltif etmesi gerektiği ve ulema-yı İran gibi bunları da makâm-ı ulyâ-yı

93 BOA, **EO**, Dosya nr. 2542, Gömlek nr. 190624, 28/M/1323.
94 MŞH, **THR**, Dosya nr. 85, Gömlek nr. 29, 14/S/1323.
95 BOA, **Y.PRK. AZJ**, 4/49, 29/Ra/1298; BOA, **Y.PRK. AZJ**, 17/81, 11/M/1308; BOA, **Y.PRK. MYD**, 23/18, 1317; Bağdat'ta Osmanlı tebaasından ve Rafizî mezhebinden olan müctehidlerin miktarının tahkik edilmesi konusunda için bkz., BOA, **Y. PRK.SRN**., Dosya nr. 3, Gömlek nr. 19, 6/Ca/1309; İran Şahı aleyhine tahrikâtta bulunan Rafizî mezhebine mensup İranlı Seyyid Cemaleddin'in, İran şahının isteği üzerine sınırdan uzak bir bölgeye sürülmesi istenmiş, ilk olarak Hicaz'a gönderilmesi düşünülse de Rafizî olduğu için uygun olmayacağı düşünülerek Basra'dan Dersaadet'e gönderilmesine karar verilmiştir. Bkz., BOA, **DH. MKT**., Dosya nr. 1884, Gömlek nr. 99, 29/Ra/1309.
96 BOA, **Y. MTV,** 59/41, 19/B/1309.
97 Yaslıçimen, **a.g.t.,** 158.; BOA, **Y.MTV**. 54/82, 22/S/1309.
98 Yaslıçimen, **a.g.t**., 158; BOA, **Y.MTV**. 90/76, 13/S/1311.
99 BOA, **Y.A.RES** 30/52, 14/Z/1302.
100 BOA, **Y.A.RES** 30/52, 14/Z/1302.
101 BOA, **Y.PRK. UM** 43/83, 8/Ca/1316.
102 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98.

hilafete bağlamaya çalışması üzerinde durulmaktadır.[103] Irak bölgesindeki Şiî ulemanın nüfuzunu kazanmak için Rus, İngiliz, İran ve Osmanlı devleri arasında bir rekabet vardı.[104] Çünkü bu bölgede Şiî ulemanın da desteğine ihtiyaç duyuluyordu. Zira Osmanlı yönetimi de Sünnîliği teşvik ederek Şiîliğin etkisini azaltmaya çalıştığı gibi yerel ve uluslararası meselelerde Şiî ulemayla iş biriliğinde bulunmuştur.[105] Örneğin 1877-78 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürdüğü esnada, Kerbela'da Necef'in iki kabilesi arasında bir çatışma yaşandı. Osmanlı kumandanı Miralay Hacı Bey, bölgede etkin olan Şiî müctehid Ali Bahrü'l-Ulûm'dan bu karışıklığı gidermesini istemiştir. Çok kısa bir sürede Şiî müctehid Ali Bahrü'l-Ulûm Osmanlı yönetimine karşı bu ayaklanmayı bertaraf etmeyi başarmıştır.[106]

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti siyasî bir sıkıntının bertaraf edilmesinde Şiî ulemanın desteğini almaktan çekinmemiştir. Aslında Şiî ulemadan destek alarak bu tür sorunların bertaraf edildiği örnekler az olsa da, Sünnî ve bölgede etkin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarından destek alındığı örnekler çok daha fazladır. Osmanlı Devleti'nin, siyasî çıkarları için Şiî müctehidlerin nüfuzundan istifade ettiği raporlara da yansımıştır. Altıncı orduya çekilen şifreli telgrafta devletin Şiî müctehidlerden istifade etmesi gerektiği şöyle ifade edilmiştir:[107]

Altıncı ordu-yı hümâyûn müşiriyet-i celîlesine, (şifreli telgraf). Samarra'da bulunan ve tebaa-i devlet-i aliyyeden olan baş müctehid tebaa-i saltanat-ı seniyyeden olan rafizîleri, İran tarafına meyl ettirmeğe çalıştığı cihetle hem mûmâ-ileyhin bu hareketine suret-i hakimânede mâni olmak, hem de kendisi taraf-ı devlet-i aliyyeye celbedilmek için hakkında taltifkârâne ve sâir suver-i münâsebe ile muâmele olunması ve ulema-yı Ehl-i sünnetten buna itiraz edecek olanlara dahi devletçe siyâseten böyle icâb edildiğinin münâsip sûretle tefhîmi emr-i fermân buyurulduğu selâm-ı saâdet eksâm-ı mülükânenin tebşiriyle tebliğ olunur ol babda. 18 Temmuz 1310.

Kurenâ-yı hazret-i şehriyâri. (Van Vilâyeti'ne çekilecek şifreli telgrafın dördüncü ordu-yı hümâyûn müşirine dahi keşidesi)[108]

103 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1740, Gömlek nr. 74.
104 Yaslıçimen, **a.g.t.,** s.160.
105 Yaslıçimen, **a.g.t**., s.160.
106 Yaslıçimen, **a.g.t.,** s.163.
107 BOA, **Y.PRK.SRN**., Dosya nr. 4, Gömlek nr. 68, 26/M/1312.
108 BOA, **Y.PRK.SRN**., Dosya nr. 4, Gömlek nr. 68, 26/M/1312.

Telgraftan anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti Şiî baş müctehidin, halkı İran tarafına meylettirmemesi ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasını sağlaması için devlet tarafından taltif edilmesi istenmiştir. Hatta Şiî ulemaya bu şekilde taltifkâr davranılmasının Sünnî ulemanın tepkisine yol açacağı da bilindiğinden onlara bu hususun devletin siyaseti gereği olduğunun da açıklanması istenmiştir. Aynı şekilde hazırlatılan raporlarda Şiî ulemanın etkinliğinin çok fazla olduğu da görülüyordu.[109] Örneğin Bağdat ve civar vilayetlerdeki Osmanlı tebaasından İran'a geçenlerin zorla Şiî tabiiyyetine ithal edildiklerini, Samarra ve Bağdat'ta Şiîliğin intişarına çalışıldığını havi Tahran Sefiri Ali Galip Paşa'nın Kurenâ'dan Arif Bey'e gönderdiği tahriratta[110] Şiî müctehidlerden istifade edilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Aynı minvalde Şiî müctehid Mirza Hasan Han ile Müctehid Aga Seyyid Abdullah'ın devletin yanında yer almalarının sağlanması için Tahran Sefiri Ali Galip Paşa'dan suret-i taltifleri istenmiştir. Bu kişilerin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları için nelerin yapılması, ne suretle taltiflerinin gerçekleştirilmesi ve Bağdat civarında Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için nasıl bir politika izlenmesi gerektiğiyle ilgili konuların tartışıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.

Hatta II. Abdülhamid dönemi İslâmcılık politikasının uygulanmasında Şiî ulemanın gücünden de istifade edilmesi düşünülmüştür.[111] Örneğin Libya'nın İtalya tarafından işgaline karşı gösterilen tepkide Sünnî ve Şiîler Osmanlı liderliğinde bir araya gelmiştir.[112] Buradan hareketle devletin siyasî çıkarı için Şiî ulemadan istifade ettiği görülmektedir.

Ayrıca Irak'ta Şiîliğin yayılmasını önlemek için alınacak tedbirler arasında Şiî Necef ulemasından Şeyh Ali Efendi'nin bu işe memur edilmesi dahi düşünülmüştür.[113] İstanbul'a gelen Necef ulemasından Şeyh Cafer Efendizade Şeyh Ali Efendi'nin devlet tarafından o bölgede Şiîliğin yayılması için kullanılması söz konusu edilmiştir. Yaverân-ı kirâmdan Şakir ve Derviş Paşalar, şeyhin bu yöndeki ifadesini merkeze arz etmişlerdir. Hatta Şeyh Ali Efendi daha öncesinde devlet için faydalı hizmetler yapabileceğini belirterek padişahın huzuruna kabul edilmek istemiştir. Rafizî mezhep olduğu için öncesinde huzura kabul edilmemiş, fakat Hanefî mezhebini kabul ettiğini, şuan ve gelecek

109 BOA, **Y.A.HUS** 260/130, 28/L/1309.
110 BOA, **Y.E.E**., Dosya nr. 10, Gömlek nr. 69, 11/S/1312.; Benzer raporlar için bkz., MŞH., **EO**, Dosya nr. 1740, Gömlek nr. 74; Tahran Büyükelçisi Muhammed Arif Bey'in raporu için bkz., BOA, **Y.EE** 10/69, 11/S/1312.
111 Azmi Özcan, **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere**, (1877-1914), İstanbul, 1992, s.48-49; BOA, **Y.EE**, 38/118.
112 Yaslıçimen, **a.g.t.,** s.162.
113 BOA, **Y.MTV**., Dosya nr. 66, Gömlek nr. 12, 2/S/1310.

adına bazı mühim vazifeler üstleneceğini belirtmesinin ardından tekrar huzura kabul edilmek için müracaat etmiştir. Padişahın iradesiyle durum Şeyhülislâmlığa havale edilmiş, Şeyh Ali Efendi'nin maksadının tam olarak anlaşılması için önce Şeyhülislâm ve "Ders Vekili"nin bulunduğu bir mecliste mülakat yapılması istenmiştir. Şeyhülislâm'ın vereceği kararla padişahın huzuruna kabul edilebileceği Şeyhülislâma gönderilen irâdede beyan edilmiştir. Şeyhülislâm huzurundaki mecliste müsteşar ve ders vekilinin de bulunduğu bir heyet tarafından mazbatası incelenmiş, kendisiyle teferruatlı müzakerede bulunulmuştur. Müzakere neticesinde Şeyhülislâmın kararı: Kendisinin ulema-i fazilaneden olduğunu; amelde Hanefî, Necef'te üç medresede ailesine mensup ulema ve diğer müctehidlerle beraber Hanefi fıkhı ve sâir ulûm-ı nafia tedris etmekte bulunduğunu, eben an ced Osmanlı tebaasından olduğunu, senevî üç dört yük varidatı olan ve devlet tarafından zabt edilen bir arazisi bulunduğunu, bu arazisinin kendisine iade ve ihsan buyrulması durumunda devlet için çok faydalı hizmetler üstleneceğini beyan ettiği görülmüştür. Medresesinde Araplardan ulema yetiştirilerek urbanın tedricen cehaletini izâle ve itikadını tashih edeceğini, Osmanlı Devleti'nin en mühim bölgelerinden olan Irak bölgesinde Şiîliğin yayılmasının engellenmesinin urbanın izale-i cehline bağlı olduğunu ve o bölgelerde yabancı devletlerin zararlı faaliyetlerine de müsaade etmeyeceğini de belirtmiştir.

Fakat Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin Efendi, bölgede Ehl-i sünnet ulemasının çoğaltılması, askerî ve mülkî yönden de tedabir-i mukteziye ifası ehem ise de Müctehid Ali Efendi'nin ilmî kudretinin o bölgedeki urban ve aşiretler arasında etkin olmadığı, kendisi her ne kadar amelde Hanefî olsa da itikatta Şiî mezhebinin Mufaddıla kolundan olduğu yani gerçekte Ehl-i sünnet ulemasından olmadığı, dolayısıyla medreselerinde yetiştireceği ulemanın da Ehl-i sünnete müntesip olmayacağı ve Şiîliğin engellenmesinde fayda sağlayamayacağı gerekçesiyle Şeyh Ali Efendi'nin bu iş için görevlendirilmesini uygun bulmamıştır. Şeyhülislâm Mehmed Cemaleddin Efendi, değerlendirmesinin sonunda bahsedilen müctehidin devlete sadakatine binaen medrese müderrisliğine mahsus olmak üzere kendisine münasip miktar maaş verilmesi veya diğer bir suretle taltifinin uygun olabileceğini de söylemiştir.[114]

Şiî ulemanın İran üzerindeki nüfuzu ise belgelere şu ifadelerle yansımıştır: İranlıların mezhebinin isna aşeri mezhebi olduğu, Şiî ulemanın İran'da çok etkin bir

114 BOA, **Y.MTV.,** Dosya nr. 66, Gömlek nr. 12, 2/S/1310.

nüfuzunun bulunduğu, müctehidlerin sözünün İran'ın yönetimindeki şahın etkinliğinden daha fazla olduğu belirtilmektedir. Örneğin Şiî ulemanın bu nüfuzunu iyi bilen şah onlardan istifade etmek için "atabât-ı âliyyât"dan Necef'te Hz. Ali'nin, Kerbelâ'da İmam Hüseyin'in, Bağdat'ta İmam Musa Kazım ile İmam Muhammed Takî'nin, Horasan'da İmam Rıza'nın, Samarra'da İmam Ali en-Nakî'nin ve İmam Hasan el-Askerî'nin türbe-i şerifelerini tamir ettirmiştir.[115] Hatta Ziyaret maksadıyla Bağdat'a gelen İran şehzadesi Fermanfermâ'nın İmam Musa Kazım'ın kabrindeki ahşaptan yapılmış pencere ve kapılarının gümüşten mamul kapılar hediye ederek değiştirilmesini istemiştir. Durumun Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne sorulmasının akabinde, mezkûr kapıların gümüşle tebdilinin israf olacağı gerekçesiyle değiştirilmesi uygun görülmemiştir.[116]

Ayrıca Şiî müctehidlerin ekserisinin Osmanlı tebaasından olduğu; Necef, Kerbela, Bağdat ve Cebel-i Lübnan taraflarında sakin oldukları, bunların zaten İran şahını zalim olduğu için sevmedikleri, fakat şahtan gördükleri iltifat ve hürmetin yanında "atabât-ı aliye"yi tamir ettirmesinden dolayı şaha yakınlık göstermekte oldukları belirtilmektedir. Yine raporda, Şiî ulemanın nüfuzunun farkında olan Rusya'nın, daima Şiî ulemaya hürmet ve riayet ettiği de geçmektedir. Rusya Şiî ulemayı elde ederek hem İran'ı kendisine celp etmekte, hem de Dağıstan'da bulunan Şiîlere hükmetmektedir. Fakat Şiîlerle Sünnîler arasındaki ihtilafın giderilmesini Şiî ulema ve İran şahı da istemektedir. Zira Hz. Fatıma, Hz. Abbas, İmam Hasan, İmam Zeynelabidin, İmam Muhammed Bakır ve İmam Cafer Sadık türbelerinin tamir ettirilmesi bu düşmanlığı izale edecek yaklaşımlardır. Aynı şekilde Sultan Abdülmecid Han tarafından Kerbela, Necef ve diğer bölgelerdeki imamların merkadlarına altın ve gümüş şamdanlar ihda buyrulmuş, bu da Şiî ulemayı memnun etmiştir.

Bağdat valisi de bu minvalde, hem ulema-yı Şiîyeyi celb edebilecek hem de aradaki husumeti izale edecek icraatlarda bulunulabileceği, müctehidler celp edildiğinde, onların gönülleri kazanıldığında aradaki düşmanlığın zaten kendiliğinden yok olacağı; zaten Şiî ulemanın, Osmanlı Devleti'nde daha fazla adalet gördüğünden daha kısa sürede gönüllerinin kazanılabileceği ve iki taraf arasındaki ihtilafın da ortadan kaldırılabileceği[117] şeklinde önerilerde bulunmuştur. Görüldüğü gibi ihtilafın, yüzeysel bir takım jestlerle ve

115 Raporun tamamı için bkz., BOA, **Y.EE**., Dosya nr. 12, Gömlek nr. 12, 06/R/1327.
116 MŞH, **THR**, Dosya nr. 84, Gömlek nr. 151, 27/Z/1322.
117 BOA, **Y.EE.,** Dosya nr. 12, Gömlek nr. 12, 06/R/1327.

Şiî ulemanın günüllerinin celbiyle hallolacağı belirtilmektedir.

Ayrıca Şeyhülislâm başkanlığında gizli bir ulema meclisi oluşturularak Sünnîlik ile Şiîlik arasındaki ihtilâfların esasları araştırılarak bunların en aza indirilmesi hususunda çalışılması tavsiye ediliyordu. Bu amaçla devlet tarafından on iki imamın mezarlarının bulunduğu türbeler tamir ettiriliyordu.[118] Örneğin Hıtta-i Irakiye'nin esbâb-ı levâzım-ı ümrânının istikmali ile haiz olduğu kabiliyet-i tabiiyyeden istifade edilmesi ve artmakta olan Şiîlik ve Rafizîlik mezheplerinin men-i istiksarı zımnında Şeyhülislâmın da tasvipleriyle bir nasihat heyetinin Bağdat'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır.[119]

Sonuç itibariyle raporlardan elde ettiğimiz bilgilere göre Osmanlı Devleti, Şiîliğin yükselişinin dinî ve itikadî bir boyutta değil, daha çok siyasî çerçevede engellenmesi ve önüne geçilmesi düşüncesindeydi. Çünkü bu yayılma ileride devletin bekasına sekte vurabilir veya devleti güçsüz hâle düşürebilirdi. Bu sebeple de, her ne kadar her daim seyyidlerden bu konudaki desteğini beklemişse de, Şiî ulema ile de işbirliği içerisinde olarak onları da çözümün bir parçası hâline getirmeyi amaçlamış ve onları taltif etmiş, hatta bu kimseleri idarî makamlara dahi atamıştır.

2.2. BÜROKRASİ VE NAKÎBÜ'L-EŞRÂFLIK İLİŞKİSİ

Bürokrasi ve Nakîbü'l-Eşrâflık ilişkisi başlığı altında, devletin siyasî akıbetini temellendirmek ve özellikle de Ortadoğu'daki otoritesini temin etmek için bu dönemde seyyidlerden ve nüfuzlu tarikatlardan nasıl istifade ettiğini açıklayacağız.

2.2.1. Yönetim ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları

Seyyid Kadirî sülalesi ve Ortadoğu bölgesinde 19. asrın ilk çeyreğinden itibaren yükseltmeye başlayan seyyid Rifâî sülaleleri devlet tarafından özellikle Şiîliğin etki alanları olan bölgelerde ciddi manada desteklenmiştir. Bu tarikat şeyhlerinin aynı zamanda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları olduklarını düşündüğümüzde ise bu etkinin daha belirgin olduğu anlaşılacaktır.

Bu konuda ayrıca belirtmemiz gereken bir diğer husus da, devlet için faydalı hizmetler yaptığı sürece tarikatların desteklendiği bilinmekle birlikte, Sünnî ve seyyid bir tarikat bile olsa devletin siyasetine uygun işler yapmadığında cezadan kurtulamamasıdır.

118 BOA, **Y.PRK. AZJ** 3/37 1296.
119 BOA, **EO,** Dosya nr. 2864, Gömlek nr. 214784, 12/Ca/1324.

Örneğin Edirne'de tam Bektaşîlerin sürgün edildiği bir dönemde, tekkesinde rukye ve nüshacılık yaptığı iddia edilen bir Rifâî Şeyhi Kılıççı Şeyh Mehmed Efendi'nin, tekkesine yakın bir yerde kurulan karakolun kaldırılması için karakolu taşlattığı tespit edilmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda taşlama işinin bizzat şeyh tarafından organize edildiği anlaşılınca, şeyh önce Akçakızanlık ve Kozluca'ya[120] ardından da tıpkı Bektaşî şeyhleri gibi "makarr-ı ulema" olan Hadim bölgesine sürülmüştür.[121]

Devlet nüfuzlu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarını kendi safında tutabilmek ve kanunların uygulanmasında kendilerinden istifade edebilmek için onlara atiyyeler verirdi. Çünkü seyyidlere ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına verilen en önemli maddî desteklerden biri de atiyyelerdir. Arap bölgelerinden Dersaadet'e gelen seyyid ve şeyhlere verildiği gibi[122] borçlu veya hasta olan,[123] kalacak yeri olmayan[124] veya maddî zaruret içerisinde bulunan seyyidlere[125] padişahın ihsanda bulunduğu belgelerde en çok rastlanan durumlardandır. Seyyid olan tarikat şeyhlerinin bu yönde kendilerine atıyye ihsan edilenlerin en başında geldiklerini söyleyebiliriz.[126]

II. Abdülhamid de, İslâm dünyasındaki prestijini artırmak için nüfuzlu bazı tasavvuf ve tarikat mensubu ulemayı İstanbul'a getirtmiş, onlara nişan ve hediyeler vererek devletin yanında yer almalarını sağlamıştır. Devlet, istimalet politikasına uygun olarak Ortadoğu bölgesindeki etkin nüfuzlu seyyid ailelerini bir takım taltif vasıtalarıyla yanında tutmaya

120 BOA, **HAT**, nr. 508/24982, 20/Za/1242-15/H/1827.

121 BOA, **A. MKT**, nr. 1940/69, 15/M/1243-8/A/1827.

122 Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Recep Efendi'nin oğlu Seyyid Talib Paşa'ya padişah iradesiyle verilen yirmi bin kuruş harcırah için bkz. BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2346, Gömlek nr. 131, 18/M/1318; Trablus'tan İstanbul'a gelen Kadirî şeyhlerinden Mustafa Efendi'ye zaruret hâline binaen maaş bağlanmaya çalışılmış, fakat münhal maaş bulunamadığı için 1500 kuruş atiyye verilmiştir. Sayda defterlerinde boş maaş vuku bulduğunda şeyhe tahsis edileceği de kararlaştırılmıştır. Bkz., BOA, **MAD**, nr. 9039, s.18, 6/Ra/1260-25/Ma/1844.

123 Mevlevî Tarikatı Şeyhi Hacı Bekir Dede'nin hastalığına binaen maliye hazinesinden kendisine 300 kuruş atiyye verilmiştir. Bkz., BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 298/48, 18/Ca/1276-13/A/1859.

124 Bkz., BOA, **İ..HUS**., Dosya nr. 22, Gömlek nr. 1311/N-052, 25/N/1311.

125 Rifâîye Tarikatı meşayihinden Mardin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Hindi Efendi'ye verilen atiyye için bkz., BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 393, Gömlek nr. 65,13/M/1313.

126 Sadiyye Tarikatı Şeyhi ve Sayda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Celaleddinzade Ahmed Efendi'ye verilen atiyye için bkz., BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2198, Gömlek nr. 46, 26/Z/1316; İstanbul'da Haşim Ağa konağında misafir olarak kalan Rifâî Tarikatından Ahmed Rifâî evladından Şeyh Seyyid Zeyd'e zaruretine binaen 500 kuruş atiyye verilmiştir. Bkz., BOA, **A. MKT**, nr. 137/3, 28/B/1264-30/H/1848; Itzchak Weismann, **Taste of Modernity: Sufism, Salafiyya and Arabism in Late Ottoman Damascus**, Brill, 2001, s. 105; Varol, **a.g.t.,** s. 7; Sömürge idaresi altında yaşayan Müslümanlara Kur'ân-ı Kerîm ve dinî kitaplar gönderilmesi, Müslüman halklara yardımcı olunması, Müslüman devletlerin idarecilerinin problemlerine arabuluculuk yapılması gibi faaliyetler İslâm hilafetini simgeleyen davranışlar olarak değerlendirilebilir.; Azmi Özcan, Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere, (1877-1914), İstanbul, 1992, s. 77.

çalışmıştır. Bu konuda bir örnek verecek olursak, Medine-i Münevvere Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı/Nakîbü's-Sâde ve Medine'de Hz. Abbas Türbesi Türbedarlığı görevinde bulunan Şeyhü's-sâdât Seyyid Mehmed Cemelülleyl Efendi, bu görevleri uhdesinde bulundurduğuna dair beratlarının yenilenmesini talep etmiştir. Padişah tarafından kendisine ve o bölgelerde bu mahiyette görevleri uhdesinde bulunduranların tespiti yaptırılarak hepsine berat verilmesi uygun görmüştür. "Seyyid Mehmed Cemalülleyl Efendi'nin elinde bulunan senedat mucebince berât-ı şerif verilmesi ve emsali hizmetler için dahi hüddam-ı sairenin isim, şöhret, vazife ve varidatı miktarının mahallinden sorularak gelecek cevaba göre iktiza eden beratların tanzimi" istenmiştir.[127] Devletin nüfuzlu aileleri bir takım taltiflerle İslâmcılık politikasına da uygun olarak kendi yanında tutmaya çalıştığı bu olayda açıkça görülmektedir.

Necef'te Edirne payesi ile taltif buyrulan Hz. Ali Kilitdarı Seyyid Cevad Efendi ve Kazımiye'de İmam Musa el-Kazım Kilitdarı Şeyh Abdülhamid Efendiler'in herhangi bir ilmî rütbeyi haiz olup olmadıkları tahkik edilerek, eğer rütbe-i tedrisiyyeyi haiz iseler İzmir payesiyle taltif edilecekleri kararlaştırılmıştır.[128] Seyyid Cevad ve Şeyh Abdülhamid Efendiler'in Musıla-i Süleymaniye'den Edirne rütbesini haiz bulundukları Bağdat Vilayeti'nden bildirilmesi üzerine, kendilerinin "cümle-i iltimas-ı devletlerinden olmak üzere" ifadeleriyle nikâbet kaymakamı unvanıyla taltif edilmeleri için Nakîbü'l-Eşrâf tarafından menşurlarının gönderilmesi istenmiştir.[129] Fakat daha sonra Atebât-ı aliyyât (On iki imam) kilitdarlıklarına, Necef, Kerbela ve Kazımiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlıklarına, İranlı Şiî şahısların getirilmesinin Irak'ta Şiîlik için alınan önlemlere ters düşmesi sebebiyle bu kaymakamlıkların ilga edilmesi ya da Ehl-i sünnete mensup sâdâttan zevatın tayin edilmesi istenmiştir.[130]

Şeyhülislâmlığın Bağdat Vilayeti'ne gönderdiği tahriratta, "Atebât-ı aliyyât

---

127 BOA, **İ..MVL**., Dosya nr. 287, Gömlek nr. 11351, 10 /M/1270.

128 MŞH. **THR**, Dosya nr. 584, Gömlek nr. 140, 5/Ra/1319.

129 MŞH, **THR**, Dosya nr. 585, Gömlek nr. 64, 25/B/1321; Gurre-i Cemaziyelahir 1321 tarihinde Seyyid Cevad Efendi Necef-i Eşref Kazası Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığına, Seyyid Abdülhamid Efendi de aynı tarihte Kazimiye Kazası Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığına atanmıştır. Fakat daha sonra Şîaya mensup oldukları öğrenilmiş; Kerbela, Necef ve Kazımiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlıklarına atanan Şîa mezhebine mensup kişilerin görevden alınıp Kerbela ve Necef Nikâbetlerinin birleştirilerek bu nikâbete Sünnî mezhebe mensup sâdâttan Haydarîzade Abdullah Salim Efendi'nin atanmasına dair Bağdat Vilayeti'den Şeyhülislâmlığa gönderilen tahriratla görevden alınmışlardır. Bkz., MŞH., **Evrak Odası**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98, 24/Ra/1323; ayrıca krş., MŞH., **Nakîbü'l-eşraf Defterleri**, Defter nr. 34, Sıra nr. 43-44.

130 MŞH, **THR,** Dosya nr. 587, Gömlek nr. 93, 6/S/1323.

kilitdarlıklarında bir hayli zamandır Şiîler istihdam edildiği gibi Kerbela, Necef ve Kazımiye kaymakamlıkları ihdas edilerek İraniyyü'l-asl, Şiîyyü'l-mezhep kişilere bu görev verilmiş, bu durum ise Irak'ta Şiîliğin yayılmasını önlemek için alınan tedbirlerle uyuşmadığı gibi Ehl-i sünnet mezhebinin muhafazası hakkındaki maksada da uymamaktadır.", denilerek bu şekilde mühim görevlere tebea-i devlet-i aliyyeden Sünnîyyü'l-mezhep, sahihü'n-nesep seyyidlerin getirilmesi kararlaştırılmıştır.[131]

Devlet, özellikle Doğu ve Ortadoğu bölgelerindeki vilayetlerde maslahat gereği Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının İdare Meclisine katılmasına Şûrâ-yı devlet kararıyla müsaade etmiştir. Sâred ve Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Bağdat ve Suriye'de olduğu gibi Meclis-i İdareye devamlarına karar verilmiş, Mardin Sancağı dahi bu kabil yerlerden olduğundan livâ-i mezkûr Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Mehdi Efendi'nin aza-yı tabiiyye sıfatıyla meclis-i idareye devamı istenmiştir:[132] Görüldüğü gibi maslahat gereği devlet Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının idare meclislerinde görev almasını istemiştir. Aynı şekilde Beyrut Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Abdurrahman Nühhas Efendi, İstanbul'a davet edilmiş ve kendisiyle bir takım görüşmeler yapıldıktan sonra memleketine dönmesi sağlanmıştır. Devlet, Nühhas Efendi'nin bölgedeki etkin nüfuzundan istifade etmeyi düşünmüş olacak ki, geri döndüğünde Sayda Valisi Ahmed Paşa'ya gönderdiği tahriratta Abdurrahman Nühhas Efendi'den[133] memnun kalındığından bahisle kendisine yardımcı olunarak kolaylık gösterilmesi istemiştir.[134] Zira Abdurrahman Nühhas Efendi sülale-i Kadirîyye'ye mensup olup bölgede nüfuzlu bir seyyid ailesindendi.[135] Yine Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Bekir Sıdkı Efendi'nin seferberlikte askeriyede fedakarane hizmetlerinden dolayı taltif edildiği görülmektedir.[136]

Bu tür sebepler yüzünden Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının mahallerinde hâiz bulundukları şeref ve haysiyet itibarıyla idare meclislerinde teşrifat ve protokolde müftüyü takip etmeleri gerektiği bildirilmiştir. Suriye Vilayeti İdare Meclisi'nde aza sıfatıyla bulundurulan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebussuûd Efendi'nin teşrifatça seçilmiş azaların

131 MŞH, **THR**, Dosya nr. 587, Gömlek nr. 93, 6/S/1323; MŞH, **THR**, Dosya nr. 587, Gömlek nr. 153, 5/Ca/1323.
132 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1371, Gömlek nr. 28,11/M/1304.
133 MŞH., **Nakîbü'l-eşraf Defterleri**, Defter nr. 36, s.71.
134 BOA, **A.}MKT.UM**., Dosya nr. 482, Gömlek nr. 54, 1277.
135 Beyrut Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Abdurrahman Nühas Efendi'nin oğlu, Beyrut Vilayeti Mektubi Kalemi Ketebesinden Zeynelabidin Efendi'nin uhdesine Bursa müderrisliği payesi tevcih edilmiştir. Bkz., MŞH, **THR,** Dosya nr. 78, Gömlek nr. 102, 2/C/1317.
136 MŞH., **THR**, Dosya nr. 995, Gömlek nr. 59.

önünde bulunmak istemesi üzerine bu gibi kaymakamların müftüyü takib etmelerinin uygun olacağı Suriye vilayetine bildirilmiştir.[137] İdare meclislerindeki mazbataların mühürlenmesindeki sıralamada ve protokolde sık sık bu durum gündeme geliyordu.[138] Bazen buna diğer ruhani liderlerin de itiraz ettiği oluyordu. Birçok vilayetten Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının protokol sıralamasıyla ilgili şikâyetlerin gelmesi üzerine, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının hâkimü'ş-şer'den sonra azâ-yı tabiiyyenin cümlesine tekaddüm edeceğine dair Şura-yı Devlet kararı çıkmıştır.[139]

Devlet için mühim görevler ifa ettiklerinde bu tür imtiyazlar ve protokolde yer değişikliği talebinde bulunanlar vardı. Bu talepler, daha çok Bağdat, Basra, Suriye gibi Arap bölgelerinde görülmektedir. Örneğin devlet için mühim görevler ifa eden Rifaî şeyhi ve aynı zamanda Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Receb Efendi'nin protokolde yer değişikliği talebinin karşılanması yönünde karar çıkmıştır.[140]

Humus Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığına tayin edilen ve Humus bölgesinde Şiîliğin yayılmasına karşı etkin mücadele eden sülale-i Rifâiyeye mensup nüfuzlu bir seyyid ailesinden olan Zehravizade Seyyid Yahya Efendi için Şam valisi ve Humus kaymakamına tahrirat gönderilerek kendisine hürmet edilmesi ve yardımcı olunması istenmiştir.[141] Yine Kandiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Abdülkadir Efendi'nin vefatıyla yerine 2 Şaban 1309 tarihinde bölgede etkin nüfuzu olan ve Anadolu'nun birçok bölgesinde Kızılbaşlara/Alevîlere karşı desteklenen Tarikat-ı Halvetiye meşayihinden İbrahim Saib Baba tayin edilmiştir.[142]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının yerel yönetimle ilişkilerinin her zaman iyi olduğu da söylenemez. Vilayet veya kazaların yönetimindeki mülkî erkânla bir takım sıkıntıların yaşandığı da oluyordu. Örmeğin Kastamonu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı İbrahim Zühdü Efendi'nin vefatından sonra[143] yerine Müftüzade Zeynelabidin Efendi tayin edilmek istendiğinde Kastamonu valiliği tarafından Şeyhülislâmlığa gönderilen tahriratta, vilayet

137 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2228, Gömlek nr. 121, 25/Ra/1317.
138 Yanya Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığına aza-yı tabiiyye arasında nasıl mevki tayin edileceğinin bildirilmesi istenmiştir. Bkz., BOA, **DH.TMIK.S.,** Dosya nr. 30, Gömlek nr. 42, 14/S/1318.
139 Şûrâ-yı Devlet mazbatası için bkz., BOA, **Y..A...RES**., Dosya nr. 118, Gömlek nr. 75, 18/Ş/1320.
140 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 938, Gömlek nr. 8, 25/Za/1322.
141 BOA, **A.}MKT.UM**., Dosya nr. 503, Gömlek nr. 100, 30/Ra/1278.
142 MŞH., **THR**, Dosya nr. 68, Gömlek nr. 147.
143 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36. s.210. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı 25 Safer sene 1295 tarihinden itibaren Mevâlîden es-Seyyid İbrahim Zühdü Efendi uhdesine tevcîh buyurulmuştur. Mûmâ-ileyh İbrahim Zühdü Efendi 21 Receb sene 1319 tarihinden itibaren ibka buyurulmuştur.

meclisinin aldığı kararla Kastamonu'da nikâbete lüzum kalmadığı ve tümüyle kaldırılması gerektiği bildirilmiştir. Yönetimle Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları arasında bir takım sıkıntılar olduğundan valilik Şeyhülislâmlıkla yaptığı yazışmalarda ısrarla Kastamonu'da nikâbetin kaldırılması gerektiğini bildirmiştir. Bu yazışmaların akabinde Şeyhülislâmlık Nakîbü'l-Eşrâf'tan bu bölgede kaymakama ihtiyaç olup olmadığının tahkikini istemiştir. Nakîbü'l-Eşrâflığın yaptığı incelemede bu bölgede çok sayıda seyyid ve şerifin olduğu, kadimden beri Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atandığı, şayet kaldırlırsa bölgedeki seyyidlerin rencide olacağı bildirilmiştir. Bu sebeple münhal olan Kastamonu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı'na Vilâyet-i Meclis İdâresi'nden vârid olan mazbatayla Atabey Gazi Dergâh-ı şerîfi Postnişîni Şeyh Ahmed Ziyaeddin Efendi 4 Şevval 1337 târîhinde tayin kılınarak menşûru gönderilmiştir.[144]

Nüfuzlu seyyid ailelerinin devlet tarafından desteklenerek devletin yanında yer almaları sağlanmıştır. Bazen bu gerçekleşmediğinde devlete karşı ciddi muhalefet oluşturdukları da görülmüştür. Sultan II. Abdülhamid'e karşı muhalefetiyle meşhur Abdurrahman el-Kevâkibî bunlardan biridir. Kevâkibî ailesi Halep asıllı olup, seyyid bir ailedir. Bu aileden Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı yapanlar da olmuştur. Abdülhamid'in en büyük muhaliflerinden birisi olan bu zatın, muhalefetinin küçük bir meseleden kaynaklandığı rivayet edilir.[145] Yemen'in son valisi Mahmud Nedim Bey hatıralarında bu meseleyi anlatmıştır. Kevâkibîlerle aynı soydan gelen EbulHüda Suriye'deki tüm peygamber neslinin lideri konumundaydı. Abdurrahman el-Kevâkibî şer'iyye mahkemelerinde başkâtip iken, kadılık alabilmek için İstanbul'a geldiğinde EbulHüda'dan kendisi için aracı olmasını istemiştir. Fakat EbulHüda bu isteğini yerine getirmeyince ümidini yitiren Kevâkibî Mısır'a gitmiş ve muhalefete başlamıştır.[146] Mısır'da Arap hilafetini desteklediğini ve bunu "Ümmülkura" isimli bir eser telif ederek sürdürdüğünü dile getirmiştir.[147]

Nakîbü'l-Eşrâf ile yönetim arasında dinî ve itibarî bir ilişkinin ötesinde siyasî bir birliktelik de söz konusuydu. Ehl-i Beytten olduklarından tabi ki bir hürmet ve tazimi hak ettikleri görüşü hâkimdi. Ancak konu devletin bekası olduğunda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları devlet nezdinde ön saflara getirilen kişilerdi. Ayrıca tersten bir okumayla

144 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**, nr. 36. s.210.
145 Muharrem Varol, **Ebu'l-Hüdâ**, s. 69.
146 Mahmud Nedim Bey, **Arabistan'da Bir Ömür**, İstanbul, 2001, s.173.
147 Mahmud Nedim Bey, **a.g.e.**, s.174.

değerlendirecek olursak, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının da bu durumdan memnun olduklarını, hatta devlet istemeden kendilerini öne sürdüklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira desteklerinin karşılığını, yerine göre bir mevkiye getirilmeleri veya atiyyelerle taltif edilmeleri sayesinde maddî ve manevî şekilde aldıkları da görülmektedir.

2.2.2. Nakîbü'l-Eşraf Kaymakamlarının Siyasî Görevleri

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının özellikle de Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde görev alanların, seyyidlerin sorunlarıyla meşgul olmak vazifelerinin yanısıra siyasî bir takım görevleri de bulunmaktaydı. Zira bu sınır içerisinde yer alan Nakîbü'l-Eşrâflar, devletin iç ve dış politikalarına katkıda bulunmak hususunda bölgedeki iç huzurun sağlanması ve dış güçlerin etkisiz hâle getirilmesinde önemli roller üstlenmekteydi. III. Selim devri ricâlinden Behiç Efendi, aralarında Nakîbü'l-eşraf kaymakamlarının da bulunduğu din görevlilerinin, işlerinin ehli olmalarının yanı sıra bulundukları yerlerde bilhassa siyâsi ve mülki meselelerin çözümünde istifade edilebilecek bir niteliğe ve donanıma da sahip bulunmaları gerektiğini vurgular.[148]

İlkin İngilizler'in kışkırtması sonucu Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyete geçen Kuveyt Kaymakamı Mübarek es-Sabbah'ın Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini tesirsiz bırakmak ve Kaymakamı nasihat ve tavsiyeleriyle ikna etmek üzere devlet tarafından bölgede çok etkili bir Rifâî şeyhi ve aynı zamanda Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olan Seyyid Recep Efendi'nin görevlendirilmesi örneğini verebiliriz.[149] Dâhiliye Nezareti'nin Sadarete gönderdiği tezkiresi şöyledir:

Huzûr-ı Âli-i Hazret-i Sadaret-penâhîye

Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki

Kuveyt noktası hakkında İlgiltere Devleti tarafından vukû' bulan teşebbüsâtı ve orada bulunan Mübârek es-Sabbâh'ın tahrîk ve iğfâli için vâki' olan tesvîlâtı tesirsiz bırakmak üzre Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Efendinin mûmâ-ileyh Mübârek'in nezdine izâmıyla kendisine mevâiz ve nasâyih icrâ ettirilmesi ve teferruâtı hakkında

148 Ali Osman Çınar, **Es-Seyyid Mehmed Emin Behic'in Sevanihü'l-Levayih'i ve değerlendirmesi,** Yayımlanmamış Y. L. Tezi, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1992, vr. 7b-8a, 12a-b.; M. Sabri Küçükaşcı, "Müezzin," **DİA**, c. 31, (ss. 491-496), İstanbul, 2006, s. 494.

149 BOA, **İ..DUİT**, Dosya nr. 137, Gömlek nr. 31, Orijinal Kayıt nr. 69/2-5, 21/M/1318; 4/N/1319 tarihinde Recep Efendi tekrar nasihat için gitmiştir. Bkz. BOA, **DH**. MKT, Dosya nr. 2569, Gömlek nr. 12.

meclis-i mahsûs-ı vükelâ kararıyla şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî 1 Kanûn-i sâni sene [1]315 târîhli ve üç bin yüz otuz üç numaralı tezkîre-i sâmiye-i fehâmet-penâhîleri müeddâsı vechile Basra Vilâyet-i behiyyesine telgrafla teblîğ olunmuştu bu kere cevâben alınıp sûreti leffen takdîm kılınan 31 Kanûn-i sâni sene-i minhu târîhli telgrafnâmede müşârün-ileyh Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı efendi Kuveyt'e izâm olunarak irâde-i seniyye-i hazret-i Padişâhî mantûk-ı münîfini tamamen bi'l-icrâ avdetinde mûmâ-ileyh Mübârek'ten almış olduğu arzuhali olbâbdaki tezkîresiyle beraber makâm-ı vilâyete verildiği ve bunların posta ile irsâl olunmak üzre bulunduğu beyân olunduktan sonra müşârün-ileyhin tensîbi vechile mûmâ-ileyhin mîrimîrân rütbesi ve bu rütbe ile mütenâsib bir kıt'a nişân-ı zişân ile taltîfi ve Sabbâh ailesine öteden beri ihsân buyrulmakta iken kendisinden kat edilen senevî iki yüz seksen? itâsı hakkındaki istirhâmının kabûlü mûmâ-ileyhin tezyîd-i sadâkat ve irtibâtınca fâide-i azîme göstereceğinden bahisle icrâ-yı icâbı ityân olunmasıyla istizân-ı keyfiyete müsâberet kılındı olbâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 15 Şevval sene [1]317 ve fî 3 Şubat sene [1]315. Nâzır-ı Umûr-ı Dâhiliye.[150]

Bu başarılı görevin akabinden Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Recep Efendi, 12 Rebîülâhir 1317'de Nakîbü'l-Eşrâf'ın sunduğu tezkirenin Şeyhülislâmlıktan Sadarete arz edilmesiyle birinci rütbeden nişân-ı âli-i Osmâni ile taltif edilmiştir.[151] Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Receb Efendi 4 Ramazan 1319 tarihinde Miralay Necip Bey'le birlikte tekrar Kuveyt Emiri Mübarek es-Sabbâh'a padişahın iradesini bildirmek üzere gönderilmiştir. Basra valiliğinden Dâhiliye Nezareti aracılığıyla Sadarete gönderilen tahriratta Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Recep Efendi'nin padişahın irâdesini, Mübarek es-Sabbâh'a suret-i halisanede bildirdiğini arz etmiştir.[152]

Kerkük Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakam-ı sâbıkı Bilâd-ı hamse Payelilerinden Abdi Efendi'nin hükümete ait hususatın teshil ve temşiyetinde sadakatkârane hizmetlerinden dolayı ikinci, Akar Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Edirne paye-i mücerredine haiz Seyyid Hasan Efendi'nin üçüncü, Hamidiye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Salih Efendi'nin

150 BOA, **İ..DUİT** , Dosya nr. 137, Gömlek nr. 31. Dosyada konuyla ilgili Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezareti, Musul Valiliği, sadrazamın arzı ve padişahın iradesi gibi birçok tezkire bulunmaktadır. Bu belgelerin tamamını inceleyerek sadece bir tanesini almakla iktifa ettik.

151 MŞH.**, THR**, Dosya nr. 79, Gömlek nr. 126, 12/R/1317.

152 BOA, **DH. MKT**., Dosya nr. 2569, Gömlek nr. 12, 4/N/1319.

yine üçüncü rütbeden mecidi nişan ile taltif edilmelerine karar verilmiştir.[153] Görüldüğü gibi Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının kanunların uygulatılması başta olmak üzere devlete ait bir takım işlerde üstlendikleri faydalı hizmetler neticesinde nişan ile taltif edilmektedirler.

Bu bölgelerde sadece Rifâî Tarikatı değil yine seyyid olan Kadirî Tarikatı da etkindi. Devletin onların da nüfuzundan istifade ettiğine dair çok sayıda belge mevcuttur. Bağdat'ta Abdülkadir Geylani Dergâhının İmamı Seyyid Abdürrezzak Efendi'nin çocuğu Seyyid Mehmed Esad Efendi'ye şartları tutmadığı halde bir kaza niyabetine tayininin yolu açılmıştır.[154] Ayrıca Beyrut Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Kadiriyye Tarikatına mensup Seyyid Abdurrahman Efendi'ye ikinci rütbeden mecidi nişanı ihsan buyrulmuştur.[155]

Basra valiliğinden, Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının ahaliyi tahrik ve teşvik ettiği gerekçesiyle başka bir mahalle sürülmesi talep edilmiştir. Basra valiliğinden gelen tahrirat Meclis-i Vükâle'da tartışılmış, fakat Basra bölgesinin Bedevi Araplar ve aşiretlerden oluştuğu için hassas bir konuma sahip olduğu, bu yüzden de huzur ve asayişi zedeleyecek durumlardan uzak durulması gerekçesiyle Şeyhülislâmlıktan, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının sadece nasihatle taltif edilmesi istenmiştir.[156]

Bu dönemde devletin çok hassas davrandığı ve azli gereken Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarını bile azletmekten çekindiği görülmektedir. Örneğin Süleymaniye Kazası'ndaki seyyidler arasında vuku bulan mücadele ve tezadın giderilmesi hususu Musul valiliği tarafından Süleymaniye eski müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin birinci sınıf kaza

153 MŞH, **THR,** Dosya nr. 84, Gömlek nr. 67, 29/C/1322; BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 391, Gömlek nr. 75, 08/M/1313.

154 MŞH. **THR**, Dosya nr. 568, Gömlek nr. 3. Şeyhülislâmlıktan Bağdat vilayetine gönderilen tahrirat şöyledir:

Bağdat Vilâyet-i Celîlesine
Devletlü Efendim Hazretleri

Hazret-i Abdülkadir Geylâni kuddise sırrahü'l-âli dergâh-ı şerîfi imâm-ı evveli müteveffâ Seyyid Abdürrezzak Efendi'nin mahdûmu Seyyid Mehmed Esad Efendi'nin oraca bir kazâ niyâbetine tayinini müsted'î verdiği arzuhâl meclis-i intihâb-ı hükkâmda lede'l-mütâla'a müsted'i-i mûmâ-ileyh usûlen silk-i niyâbete dâhil olmadığı cihetle buradan bir kazâ niyâbetine tayini muvâfık-ı nizâm olmayıp ancak vilâyet-i celîleleri dâhilinde münhal olup da buraca tâlibi zuhûr etmeyerek münâsibi için inhâsı idâreye havâle olunmakta bulunan kazâlardan birine mûmâ-ileyhin usûlü dâiresinde intihâbıyla merkez nâibi fazîletlü efendi ile müştereken inhâ edilmesi husûsunun savb-ı düsturlarına izbârı ifâde olunmağla olvechile ifâ-yı muktezâsına himmet buyrulması siyâkında şukka-i senâverî tahrîr kılındı efendim Fî 26 Cemâziye'l-evvel sene 1309 ve fî 16 Kânûn-i evvel sene 1307

Şeyhülislâm
Mehmed Cemâleddin.

155 MŞH., **THR**, Dosya nr. 77, Gömlek nr. 77, 2/Ra/1316.

156 MŞH., **THR**, Dosya nr. 75, Gömlek nr. 3.

nâibliğine atanması ve Süleymaniye'de bulundurulmaması gerektiği Sadarete bildirilmiştir. Fakat Seyyid Mehmed Efendi'nin daha önce nâiblik yapmadığı gerekçesiyle atamasının "Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm" nizamnamesine aykırı olduğu gerekçesiyle ve ayrıca boş bir kadronun da bulunmayışı sebebiyle bu durum uygun görülmemiştir. Kendisine hazineden maaş tahsis edilerek İstanbul veya Bursa'da tutulmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir.[157] Aslında devlet, çok rahat sürgüne gönderebileceği bir kişiyi bile mahallinde karışıklığa sebep olacağı endişesiyle yerinde bırakmış ve farklı bir takım çareler aramıştır. Tabi bu seyyidlerin aynı zamanda Rifâî Tarikatına mensup olduğu ve tarikatın etkinliği de göz ardı edilmemelidir.

Tanzimat'tan önce tahsis edilmiş olan bazı maaş ve taamiyelerin Tanzimat'tan sonra kesilmeye başlandığı görülmektedir. Ortadoğu'daki tarikat şeyhlerinin durumu ise bu anlamda dikkat çekicidir. Bağdat'ta meşayih ve muhtacin olarak adlandırılan bu kesimin sayısının çok fazla olduğu, Tanzimat'ın getirdiği yeni düzenlemelerin bilinmesine rağmen bu zümrelerin maaşlarının hemen kesilmemesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.[158] Devlet tarafından bu coğrafyanın farklılığı dile getirilerek tanınan bir takım imtiyazların devam ettirilmesi gerektiği sıklıkla belirtilmiştir. Bu bölgedeki şeyhlerin geleneksel manada halk üzerindeki etkilerinden bahseden bu zümrenin gücendirilmemesi ve devletin yanında bulunmalarını temin için Şehrizor valisine gönderilen bir hüküm şöyledir:

...1260 senesinde Dâire-i Tanzimat'a dâhil olduğu mahallince tahsîs kılınan bazı vezâif ve maaşlara zuhûr edecek tezâkir ve buyrulduların adem-i kabûlü muktezâ-yı nizâmından ise de oraları, mahall-i sâireye mikyâs olamayarak bu husûs inkisâr-ı kulûb ile beraber bazı mertebe mahzuru dahi mûcib olacağından bahisle işbu maaşlar için bir müddet-i muayyene tahsîsi hakkında vuku' bulan iş'âr-ı devletleri üzerine bunlara bir sene müddet tahsîsiyle o makûle maaş ve vezâifin kabûlü ve ondan sonra zuhûr edenlere cevap verilmemesi husûsunun savb-ı vâlâlarına iş'âr kılınması...[159]

Örneğin Tanzimat'tan sonra Rifâîzade Şeyh Seyyid Mustafa Efendi'nin Humus'taki dergâhının taamiye tahsisatı kesilmiş, fakat bölgenin Şiîlik noktasından da hassasiyeti dikkate alınarak taamiye tahsisatı tekrar bağlanmıştır.[160] Tanzimat'tan sonra tekkelere tahsis edilen taamiyenin nakdî şekilde ödenmesi, tekkelerin maddî olarak zarara uğramalarına

157 MŞH., **THR**, Dosya nr. 74, Gömlek nr. 148, 15/M/1313.
158 BOA, **C. ML**, nr. 13037, 25/Ra/1261-3/Ni/1845.
159 BOA, **A.MKT. MVL**, nr. 59/39, 18/Ra/1269-30/Ks/1845.
160 BOA, **A. MKT. NZD**., Dosya nr. 311, Gömlek nr. 22, 9/L/1276.

sebep olmuştur.[161] Bu belgeden de anlaşıldığı gibi devlet, denge unsuru olan Arap bölgelerindeki bazı şeyhlerin aynî tahsisatlarını kesmemiş, eskisi gibi devam etmesini sağlamıştır. Bazen tahsisatların kesildiği görülse de yapılan başvurular neticesinde aynen devam ettirildiği de görülmüştür.[162]

Bağdat'ın Kerkük kentinde Kadirî şeyhi olan Abdurrahman Efendi'nin vefatından sonra azaltılan ve kesilen tahsisatının şeyh olan oğluna da verilerek devam ettirilmesinin zorunluluğu şu ifadelerle anlatılmıştır:

...oraların birçok vakit ziraat ve medeniyetten hâli olduğu halde müteveffâ-i mûmâ-ileyhin beyne'l-aşâir meriyyü'l-hatır bulunması cihetiyle bir takım kabâil ve aşâirin iskânı ve vesâil-i me'mûriyetinin istihsâli ile beraber ahâli-i kadîme-i müttehidenin mekâyid-i eşkiyâdan muhafazasına sebep olmasıyla olhavâlînin hudûd-ı İrâniyye'de bulunmasıyla kendisinin taltîf ve tatlîbi maksadına mebnî olduğuna ve dergâh-ı şerîf cesîm ve fukarası dahi kesîr olması ve müteveffânın şu hasâilinden başka salâh-ı hâl ashâbından ve duasıyla iğtinâm olunur zevattan olup...[163]

Görüldüğü gibi karar sülale-i Kadiriyye'den olan şeyhin tahsisatının, İran sınırına yakın bir yerde olması ve Şiîliğin etki alanında bulunması sebebiyle devam ettirilmesi gerektiği yönündedir. Devletin Arap bölgelerindeki bu muafiyetleri şüphesiz bir takım sebeplere matuftur. Her şeyden önce İran'a sınır ve Şia'nın hâkimiyet alanına yakın bölgeler olması hasebiyle, Sünnî ve seyyid olan bu tarikat şeyhleri ve tekkeler bu bölgelerde bir kalkan vazifesi görmekteydi. Belgede ifade edildiği gibi seyyid ve Sünnî olan bu tarikatların bu bölgelerin ziraata açılması, kabilelerin yerleşik hayata alıştırılması, bölgenin eşkıyadan muhafaza edilmesi, İran sınırında bulunması sebebiyle Şia'nın etkinliğinin önlenmesi gibi birçok faydaları vardır. Yine Sünnî ve seyyid olan bu tarikat şeyhinin bölgedeki kabileler arasında çok nüfuzlu olduğu zikredilmiş, bazı ihtilaflarda sorunların devlet lehine çözümü bu şeyhler vasıtasıyla sağlanmıştır.

Tarikat şeyhlerinin gelirlerinden birisi de bir tekkeye bağlanan köy ve mezraalardan elde edilen gelirdi. Devlet bu araziden vergi almak yerine o arazi mahsulünden alınması gereken öşür vergisini bir tekkeye tahsis ediyordu. Bunun için tekkelere tahsis edilmiş birçok köy veya mezraa vardır. Fakat Tanzimat'tan sonra tekkelere tanınan bu hakkın

161 Muharrem Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 109.
162 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 113.
163 BOA, **İ. MVL,** nr. 459/20659, 16/C/1278-28/Ks/1861.

onlardan alınarak, muhassıllar veya devlet görevlileri tarafından toplanması gündeme gelmiştir.[164] Bununla beraber bazı vakıflara tahsis edilmiş olan arazilerin bu kuraldan istisna oldukları özellikle belirtilmiştir. Mevlana Hazretleri'nin ve bunun gibi bazı tarikat erbabının vakıflarının köy ve mezraa öşür gelirleri şu ifadelerle devam ettirilmiştir:

...bir de Hz. Mevlânâ ve sâir bazı eizze-i kirâm hazerâtı âsitâne-i saâdetleri evkâf-ı cesîmelerinden müstakil karyeler bulunacağına ve bunların hâsılatı hücrenişîn fukarâ-i dervişân ve züvvârın et'ımesine mahsûs olduğundan müdahale olunmak câiz ve lâyık-ı şân-ı devlet-i aliyyeden olmadığına mebnî o makûle müstakil karyeler dahi merbût olduğu vakıf cânibinden ta'şîr olunarak ahere der-uhde ve ihâle olunmaması...[165]

Tanzimat'tan sonraki uygulamada tekke şeyhlerinden de vergi istenmeye başlanmıştır. Fakat devletin bazı bölgelerdeki tarikat şeyhlerini istisna tuttuğu görülecektir. Halep Eyaleti'nin İdlib Kasabası'nda Nakşî, Kadirî ve Rifâî şeyhleri olan Hacı Ömer ve Seyyid Mehmed Kardeşlerin vergiye tabi mal ve kazançları olmadığından kendilerinden vergi talep edilmemesini istedikleri[166] gibi Tarikat-ı aliyye-i Nakşibendiyye halifesinden Hacı Tahir Efendi de Rumeli'den Şam-ı şerif'e hicret ettiği ve tedarik ettiği akarına tevzi olunan verginin üzerine tekrar zam yapıldığı, fakat bunu ödeme kudreti olmadığından muaf tutulmasını istemiştir.[167] Bağdat'ta Rifâîyye Tarikatı hulefasından Abdülaziz Efendi'nin uhdesinde vergiye dair bir nesnesi olmadığından vergi konusunda rencide edilmemesi hususunda Bağdat valisine emirname gönderilmiştir.[168]

Ancak belgelere yansıyan örneklerden ulaştığımız neticeye göre bu muafiyet her bölge için geçerli değildir. Örneğin Amasya Kazası'nda Şeyh Somon Bali Efendi türbesine bağlı araziden vergi alınmamasını talep eden Zaviyedar Şeyh Hasan Efendi'ye Ankara valisi aracılığıyla gelen cevapta, "mucib-i temettu' emlak sahiplerinden" herkes gibi vergi alınması gerektiği bildirilmiştir.[169]

Bunun yanında Tanzimat'tan sonra önceleri kendilerinden vergi alınmayıp daha sonra vergi konusunda sıkıştırılan şeyhlere de rastlanmaktadır. Fakat Doğu ve Ortadoğu bölgesinin ve özellikle Rifâî ve Kadirî sülalelerine mensup olan yani seyyid olan şeyhlerin

164 BOA, **İ. MVL,** nr. 43/804, 28/B/1258-4/E/1842.
165 BOA, **İ. MVL**, nr. 43, Gömlek nr. 804/2.
166 BOA, **A. MKT. UM**, nr. 75/55, 20/Za/1267-16/E/1851.
167 BOA, **A. MKT. UM**, nr. 484/4, 6/M/1278-14/T/1861.
168 BOA, **A.MKT. UM,** nr. 113/7, 12/Ş/1266-23/H/1850.
169 BOA, **Ayniyat Defterleri,** nr. 430, s. 46, 16/B/1269-25/Ni/1853.

bundan istisna tutuldukları sıklıkla belgelerde geçen bir hususdur. Abdülkadir Geylanî, Ahmed Rifâî gibi seyyid olan tarikat büyüklerinin soyundan gelen şeyhlerin isteklerinin genel anlamda kabul edilip sorunları çözülmeye çalışılmıştır.[170] Tabi bunun yanında bu tarikata mensup şahısların da vergi konusundaki düzenlemeden etkilendikleri, geçici de olsa eski muafiyetlerini kaybettikleri görülmektedir. Biraz daha batıya gidildiğinde bu ölçüde bir muafiyetten ziyade tarikat mensuplarına yalnızca müsamahakâr yaklaşıldığı söylenebilir. Aşağıdaki belge buna güzel bir örnektir:

Van Sancağı Ahlât Kazası'nda İmam Zeynelabidin Hazretleri'nin sülâle-i tâhirelerinden ve tarikat-ı aliyye-i Kadiriyyeden Kırklar Tekkesi Postnişini es-Seyyid eş-Şeyh Musa Efendi sahihü'n-nesep sâdât-ı kirâmdan bulunduğu cihetle tekâliften muaf olması daha önceden isdâr olunan emr-i âli olmasına rağmen buna uyulmayıp altı sene boyunca 200'er kuruştan 1200 kuruş vergi ahz olunmuş ve şeyh rencide edilmiş…[171]

Aynı şekilde Abdülkadir Geylani soyundan Mardin Kazası'nda türbesi bulunan Şeyh Salih'in zaviyesinde Şeyh olan Muhammed'in malikânesinden vergi talep edilmemesi;[172] Diyarbakır Sancağı Şirvan Kazası'nda Kutbularifin Şeyh Muhammed Tumi Hazretlerinin sülale-i tahirelerinden Seyyid Hamza, Seyyid İlyas, Seyyid Abdülvehhab ve Seyyid Haydar'ın ellerindeki muafiyet beratına istinaden ve seyyidlerden olmaları hasebiyle muafiyetlerinin devamı sağlanmıştır.[173]

Nakîbü'l-eşraf Kaymakamları dinî hizmetlerin artırılması ve bölgedeki halkın Sünnî politikaya uygun şekilde eğitilmesi noktasında da görev almışlardır. Van'ın İslâm mahallelerinde cihet-i askeriyeye ait olup mekteb-i rüşdi inşa edilmek üzere ihsan buyrulduğu halde yetersizliği sebebiyle boş kalan Senceke caddesindeki Eski hastahane adıyla bilinen arsa, medrese ve tekke inşası için Van Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Taha Efendi'nin uhdesine verilmiş[174] ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Taha Efendi, yapılan medrese ve tekkede halkın irşadıyla meşgul olmuştur.

Sonuç olarak, yukarıda zikrettiğimiz birçok belgenin ortaya çıkardığı hususa dikkat çekecek olursak Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının özellikle de Doğu ve Ortadoğu bölgelerinde bulunan seyyid Rifâî ve Kadirî Tarikatleri şeyhlerinin devletle ilişkileri ve

170 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 106.
171 BOA, **C. EV,** nr. 16092, 6/Ca/1266-20/Ma/1853.
172 BOA, **A. MKT. MHM**, nr. 17/32, 6/Za/1265-23/E/1849.
173 BOA, **MAD**, nr. 7945, s.55, 20/S/1267-24/Ks/1850.
174 BOA, **EO**., Dosya nr. 2680, Gömlek nr. 200951, 06/Ş/1323.

işbirliği her dönemde devam etmiştir. Seyyid ve şeriflerin durumlarıyla ilgilenmelerinin yanısıra kendilerine daha çok siyasî görevler verilerek akabinde de taltif edildikleri görülmektedir. Hatta Tanzimat sonrası uygulanan vergi hususunda dahi bu bölgelerdeki kaymakamların muaf tutulmaya devam etmeleri hem bölgenin yapısındaki hassasiyete hem de devletin bu bölgelerde Şiîliğe karşı izlediği Sünnî politikanın icrasının ehemmiyetine işaret etmektedir.

2.2.3. II. Abdülhamid Politikası Kapsamında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları

II. Abdülhamid döneminde tarikatların önem kazanması; din adamlarına, dinî kitaplara ve müesseselere ihtiramın artması, gündelik hayatta İslâmi hassasiyetin toplumun geneline kazandırılmaya çalışılması İslâmcılık anlayışına uygun olan gelişmelerdir.[175] Seyyid olan Kadirî, Rifâî ve Nakşî Tarikatların nüfuzlarının bu yönde kullanılması câlib-i dikkattir. Özellikle orta doğu bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamları Rifâi ve Kadiri tarikatına mensuptur. Zira tarikatların Osmanlı sosyal ve siyasî hayatında ne kadar mühim roller üstlendiği bugün daha net görülmektedir. İslâm birliği politikasına uygun olarak sosyal dayanışmanın tesis edilmesi için tarikatlardan ve seyyid olan şeyhlerinden istifade edilmesi yoluna gidildiği de bilinmektedir.

Şeyh Zâfir[176] gibi Kuzey Afrika topraklarında etkin olan bir Şâzeli şeyhi İstanbul'a getirilmiş;[177] Şeyh Rahmetullah, Seyyid Hüseyin el-Cisri, Seyyid Ahmed Esad, Şeyh Fazıl gibi nüfuzlu seyyid veya şeyhlerle irtibata geçilmiştir. Şeyh Zafir, aslen Tunuslu olup, Afrika'nın Trablusgarb eyaletinde etkin olan Şâzeli Tarikatının şeyhidir. Şâzeli Tarikatı, Fransızlara karşı mücadelesiyle bilinen ve Suriye'ye kadar olan sahada etkin bir tarikattır.[178] Tarikatın şeyhi Zafir, yazdığı eserlerinde Osmanlı Devleti'nin "Dâr-ı Hilâfet-i İslâmiye" olduğunu vurgulamıştır.[179] Bu hizmetlerinin etkisiyle şeyhin yakın akrabaları devlet hizmetinde istihdam edilmiş, kardeşi Şeyh Hamza'ya hazine-i hassadan 100 bin

175 Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği**, İstanbul, 1995, s. 215-230.

176 Bkz., Şit Tufan Buzpınar, **Abdülhamid II, İslâm and Arabs**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Manchaster Üniv., 1991, s. 92-94.

177 Şit Tufan Buzpınar, **Abdülhamid II, İslâm and Arabs**, s.92-95; Müslüman coğrafyada Osmanlı hilafetinin pekiştirilmesi için kendisinden eser yazması da istenmiştir. İslâmcılık politikası bağlamında devletin yanında yer almıştır. Kendisine padişah tarafından pek ziyade ihsanda bulunulmuştur. Bkz., BOA, **İrade, Hususî**, nr. 1016; İrade Maliye, nr. 3763.

178 Bkz., Buzpınar, **Abdülhamid II, İslâm and Arabs**, s. 92-94.

179 **El-Envârü'l-Kudsiyye** adlı eserinde hilafetinin kuvvetli savunuculuğunu yapmıştır. Bkz. Varol, **II. Abdülhamid**, s. 213.

kuruş atiyye verilmiştir.

Özellikle bu dönemde Hz. Hüseyin nesebinden gelen Rifâî Tarikatının ayrı bir yeri vardı. Halep Nakîbü'l-eşraf Kaymakamı ve aynı zamanda Rifâî Tarikatının da şeyhi olan Seyyid Muhammed b. Hasan el-Vadi Ebulhüdâ es-Sayyadî, Halepli bir Rifâî şeyhi olup, bu dönemde İstanbul'a getirilerek padişahın danışmanlığına kadar yükseldiği görülmektedir. Kendisinin 200'e yakın eser telif ettiği ve bu eserlerinde halifeye itaat ve bağlılığın gerekleri üzerinde durduğu, eserlerinin de Arapça konuşulan bölgelerde dağıtıldığı görülmektedir.[180]

İslâm birliği siyasetinde II. Abdülhamid'in nüfuzundan istifade ettiği tarikat şeyhleri şüphesiz bunlarla sınırlı değildi. Devletin bu yüzyılda tarikatlara ehemmiyet verdiği ve manevî nüfuzlarından istifadeye çalıştığı daha başka örnekler de vardı. Sünnî yönü ağır basan ve aynı zamanda seyyid bir sülaleden gelen Kadirî, Rifâî gibi tarikatlar için birçok bölgede tekkeler açıldığı, var olan tekkelerinin tamir edildiği, finansal destek sağlandığı görülmektedir. Bu noktada dikkatimizi çeken en önemli bölgeler şüphesiz İran sınırına yakın ve Şia'nın etki alanı olan yerlerdir. Şia'nın etkin olduğu bu yerlerde, yeni Kadirî veya Rifâî Dergâhlarının açıldığı ve bu dergâhlara finansal destek sağlandığı yönünde bir hayli belge mevcuttur.[181] Bu sebeple devletin hazırlattığı raporlarda Şia'nın yayılmasının önlenmesindeki en etkili yolun bu bölgelerde Sünnî eğitim kurumlarının desteklenmesi olduğu dikkatleri çekmektedir.[182] Aynı şekilde raporlarda Rifâîlerin şeyhlerine çok sıkı bağlı oldukları, bir takım ritüellerinin de kolay olması sebebiyle bu bölgelerde yayıldığı da belirtilmiştir. Bu dönemde tüm tarikatların ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılandığı görülmekle birlikte, Ortadoğu'da etkin bazı tarikatların daha fazla desteklendiğini söyleyebiliriz. Bunu da devletin siyasetiyle özellikle *Hilafet ve İslâm Birliği* politikasıyla açıklayabiliriz.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra malî özerklikleri zayıflayan tarikatlar, "Evkâf-ı Hümâyûn Nezareti"nin kurulmasıyla Şeyhülislâmlığın denetimine daha fazla maruz kalmışlardır. II. Mahmud döneminin sonlarında, 1836 tarihinde tarikatlarla ilgili ciddi

180 BOA, **Yıldız Esas Evrakı (YEE)**, 14/157, 7; Varol, Muharrem, "II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebu'l-Hüdâ Sayyâdi'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri**," Yayımlanmamış Y. L. Tezi**, İstanbul, 2004, s. 7.

181 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 131, Gömlek nr. 91, 09/Ra/1309.

182 Bağdat'daki Dergâh-ı Kadirî'nin şubesi olmak üzere Kerbela'da bir tekke tesis ve inşası, taamiyye ve masarif-i sairesinin define rüsûmundan tahsisi için bkz., MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 3/2.

düzenlemeler yapılmış ve 1866 tarihinde "Meclis-i Meşayih'in" kurulmasıyla[183] devlet kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat devletin, tarikatlerin gücünün farkında olması bir takım politik davranışların meşrulaştırılmasında bu müesseselerden destek almasına sebebiyet vermiştir.[184] Zira II. Mahmud'un devlet dairelerine tasvir-i hümâyûn asılması merasiminde şeyhlere dua ettirmesi, tekkelere yapılan maddî destekler, savaş zamanı tekkelere dua vazifesi verilmesi ve buna karşılık atiyye tahsisleri gibi durumlar tekkelerin devlet tarafından önemsendiğini göstermektedir. Aynı şekilde II. Abdülhamid döneminde de tekkelere taamiye ve atiyyeler verildiği, tamire muhtaç olanlarının tamir edildiği, tekke meşayihine maaş bağlandığı sıkça karşılaşılan bir durumdur. Örneğin Hamidiye ambarından, Kadirîhane'ye, Neccarzade, Halil Hamid Paşa, Kasımpaşa ve Üsküdar Mevlevihanelerine, Ümmi Sinan, Nureddin Cerrahi gibi dergâhlara erzak yardımı yapılmıştır.[185] Yine İstanbul'daki toplam 284 tekkeye 50 bin kuruş padişah tarafından ihsanda bulunulmuştur.[186]

Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, devlet tüm tarikatlara aynı ehemmiyeti vermemiştir. Devrin siyasî ve sosyal yapısı, Müslümanlar lehine değişen demografik dengeler ve buna paralel yükselen İslâmcılık anlayışının bir tezahürü olarak bazı tarikatlara özel görevlerin verildiği belirtilmelidir.[187] Belli bölgelerde Rifâî Tarikatı desteklenirken kimi yerlerde de Kadirîler desteklenmiştir. Bunda da devletin siyaseti söz konusudur. Özellikle İngiltere, Fransa ve Rusya gibi Batılı devlerin kışkırtması neticesinde bazı etnik ve mezhebî gruplara karşı bazı tarikatlerin çok etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Suriye, Irak ve Bağdat bölgelerinde Rifâîliğin Şiîliğe karşı kullanılması gibi. Başta Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Muhammed Ebulhüdâ olmak üzere, Şeyh Zafir, Seyyid Hüseyin Cisri ve Feraşet-i Şerife Vekili Seyyid Ahmed Esad Efendi gibi Arap coğrafyasında etkin tarikat liderleri ve seyyid aileleri ilk akla gelenlerdir.

Ayrıca Mekke şerifinin konumuyla ilgili II. Abdülhamid döneminde farklı uygulamalara gidildiği de görülmektedir. O zamana kadar merkezî yönetimi temsil eden valilerin, Mekke şerifi yanında etkisiz kalmasına rağmen, özellikle Ahmed Muhtar

183 Meclis-i Meşayihle ilgili bkz., Bilgin Aydın, İlhami Yurdakul, İsmail Kurt, **Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu,** İstanbul, 2006, s.145; Meclis-i Meşayih Defterleri için bkz., İstanbul Müftülüğü, **MŞH.**, nr. 1734-1783. Toplam 50 defter.

184 Varol, **II. Abdülhamid**, s. 206.

185 BOA, **Y. PRK. EV**., 4/7, 19/T/1319-1/A/1903.

186 BOA, **HH. D,** 14841, s.1/8. Tekkelerin kimisine 300, kimisine de 160'ar kuruş atiyye verilmiştir. Kadirîhane listenin başında yer almaktadır.

187 Varol, **II. Abdülhamid**, s.208.

Paşa'nın tembihleriyle şerifin otoritesi kısıtlanarak Hicaz valisinin yetkileri genişletilmiştir.[188] Şerif Hüseyin öldürüldüğünde Mekke şerifliğine kardeşini değil de Zeydilerden Abdülmuttalip seçilmiştir.[189]

Yine Mekke Emareti Celilesi'nin de ilmiye kadrolarına atamalarda çok etkili olduğu bilinmektedir. Bu yetkilerin de bu dönemde kısıtlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bir örnek verecek olursak, Şeyhülislâmlık'tan Sadarete gönderilen bir tezkirede şu ifadeler yer almaktadır:[190] *Mekke-i mükerreme Nakîbü's-sâde me'mûriyetine Nakîbü'l-Eşrâf Semâhatlü Efendi hazretleri tarafından mukaddemâ Seyyid Zeyne'l-Cifrî Efendi tayin olunmuş ise de Nakîbü's-sâdenin azl ve nasbı mine'l-kadîm Mekke-i Mükerreme Emâret-i Celîlesine âid olduğundan me'mûriyet-i mezkûrede bulunan Seyyid Mahzar Efendi'nin ibkâsı lâzım geleceği Emâret-i Müşârün-ileyhâdan iş'âr olunduğundan bahisle istifsâr-ı mu'ameleleri zımnında Hicaz Vilayet-i Celilesi'nden gönderilen tahrîrâtın…*

Görüldüğü gibi Mekke-i Mükerreme Emaret-i Celilesi, İstanbul'dan atanan Nakîbü's-sâde Kaymakamı Seyyid Zeyne'l-Cifrî Efendi'nin atamasını kabul etmemiş, yerine Seyyid Mahzar Efendi'nin görevde kalmasını uygun görmüştür.[191] Son dönemlerde Mekke Emareti'nin İlmiye görevlilerinin atamalarında tek yetkili olarak davranmaya çalıştığı, merkezden gelen atamaları kabul etmediği belgelere yansımıştır.

Sonuç olarak II. Abdülhamid döneminde orta doğu bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarının Rifâi ve Kadiri tarikatına mensup oldukları görülmektedir. Rifâî Tarikatı II. Abdülhamid dönemi içinde ciddi bir öneme sahipti. Zira siyasî açıdan veya II. Abdülhamid'in kendi siyaseti içerisindeki edindiği yer açısından bakıldığında Rifâî Tarikatının devlet işlerinde etkin rol oynadığı görülmektedir. Sundukları hizmet karşılığında devlet içerisinde geniş bir kadrolaşmaya gittikleri ve farklı şekillerde taltif edildikleri dikkatleri çekmektedir.

2.2.4. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Devlet Politikalarının İcrasındaki Etkileri

II. Mahmud döneminde, devlet politikalarının uygulanmasına yardımcı olan

188 Varol, **a.g.t.**, s.66.
189 Azmi Özcan, "İngiltere'de Hilafet Tartışmaları," **İslâm Araştırmaları Dergisi**, 1998, S. II, s. 54.
190 MŞH., **THR**, Dosya nr. 72, Gömlek nr. 115, 19/M/1311.
191 MŞH., **THR**, Dosya nr. 72, Gömlek nr. 115, 19/M/1311.

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının manevî nüfuzlarından istifade edilmiştir. Bu kaymakamların yaptıkları hizmetler devlet tarafından karşılıksız bırakılmamış, hizmetleri mukabilinde taltif edilmişlerdir.

Bazı devlet işlerinin uygulamaya koyulması sırasında bir devlet geleneği olan dua işini genelde Nakîbü'l-eşraf veya meşhur tarikat şeyhleri üstlenmiştir. Bu uygulamanın yapılan yeniliklerin meşruiyetini sağlamaya matuf olduğu aşikârdır.[192] Muharrem Varol, bunun en açık göstergesinin II. Mahmud'un tasvirinin devlet dairesine asılması olayı olduğunu şu şekilde belirtir: "Öteden beri insan suretinin çizilmesinin fıkhî olarak, İslâm uleması arasında tasvip edilmediği için bu işlemin gerçekleşmesinde tarikat şeyhlerinin ön safta bulunup dua etmesi bir anlamda ulemanın muadili olarak düşünüldüklerini göstermektedir." [193]

Bu minvalde bazı etkin tarikatlara mensup Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının nüfuzunun devlet yetkilileri tarafından kullanıldığı üzerinde de durmamız faydalı olacaktır. Bir örnek vermek gerekirse, Bedirhan Bey isyanında Kuzey Irak ve Doğu Anadolu bölgesinde etkin bir nüfuza sahip Nakşî-Halidî Tarikatı, isyanın bastırılması için devlet tarafından kullanılmıştır. Kendisi de Halidî olan Diyarbakır Valisi Hayreddin Paşa, isyan hazırlığında olan Bedirhan Bey'in bu girişiminden vazgeçirilmesi için Bedirhan Bey üzerinde çok etkili olan dört Nakşî-Halidî şeyhine Arapça bir mektup göndermiştir. Bu şeyhlerin içerisindekilerden özellikle ikisinin Nakîbü'l-eşraf Kaymakamı olduğunu tespit edebilmekteyiz. Örneğin nasihat heyetindeki Şeyh Salih, Şeyh Hamid, Şeyh İbrahim ve Şeyh Azrail Efendiler'den, Seyyid Şeyh Salih Efendi Şam-ı Şerif Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlığı görevinde bulunmuştur.[194] Şeyh İbrahim Efendi'nin de Suriye Kuneytıra ve Bitlis Vilayetleri Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlığı görevinde bulunduğunu[195] tahmin etmekteyiz.

Şeyhlere gönderilen mektuba baktığımızda ise, Hayreddin Paşa'nın kendisinin de Halidî olduğunu, Kur'ân ayetleri ve Hz. Peygamber'in hadislerinde padişaha itaat edilmesinin gerekliliği üzerinde durduğu görülmektedir. Hayreddin Paşa Halidiye

192 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s.209.
193 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s.209.
194 BOA, **DH.SAİDd**., Dosya nr. 194, Gömlek nr. 173, 29/Z/1305.
195 Suriye'nin Kuneytıra Kazası ve Bitlis Vilayeti'nde Şeyh İbrahim isimli Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına rastlamaktayız. Kesin olmamakla birlikte heyette görevlendirilen Şeyh İbahimle Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olan Şeyh İbrahim Efendi'nin aynı kişi olma ihtimali bulunmaktadır.

Tarikatına mensup olduğunu, Şeyhi ve Seyyidi Tosyevî Halidî Nakşibendî Hazretlerinden icazet aldığını, şeyhinin seyyidlik kimliğine vurgu yaparak belirtmiştir.[196] Burada devletin halkın itaatini temin noktasında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarından istifade ettiğini ve Bedirhan Bey'i onlar vasıtasıyla isyandan vaz geçirdiği görülmektedir.

Fakat bazen yerel yöneticilerle bir takım sıkıntılar yaşayan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları da oluyordu. Örneğin Mekke-i Mükerreme Şeyhü's-sâdâtı Seyyid Alevi Efendi'nin, Hicaz Valisi'nin sui muamelesine tahammül edemediğinden hanesini terk ederek bilinmeyen bir yere hicret ettiği görülmüştür.[197] Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Abdurrahman Efendi'nin[198] evkaf-ı Kadirîyye'ye yapılan yardımları suiistimal, hazine-i celileye ait ağnam rüsumuna el koyma, bazı vakıf arazilerini kendi mülkiyetine çevirme ve fakir halkın arazilerine tecavüz etme gibi sui davranışlarının ihbar edilmesi üzerine durumun mahremane olarak tahkik edilmesi istenmiştir.[199] Bu tür örneklere de

196 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, 216'dan aynen nakil. Ayrıca bkz., BOA, **İ. MSM**, nr. 50/1266, 17/Ca/1263-1/H/1847. Hayreddin Paşa mektubunda:
Ma'lûmunuzdur ki ben Tarikat-ı Halidiye-i Nakşibendiye mürid ve muhlisânından olup, hatta şeyhim ve seyyidim Tosyevî Halidî Nakşibendî Hazretlerinden ahz-ı icâzet ve icâzet-i tâmmenin sûretini manzûrunuz olsun diye tarafınıza irsâl ettim. Ve nisbet-i ihvanlara tarikat iktizâsınca hâlisen Bedirhan Bey'e nasihat etmeniz muradımdır…bu husûsta nice âyât ve ehâdis vardır. Mir-i mumâ-ileyh dahi Tarikat-ı Nakşibendiyyeye dâhil olduğu mesmûumdur. Ve tarikatımızda sünneti seniyyeye dâir aslaf ve süleha-yi eslâfa ittiba' emr-i lâzımdır. Gerek mîr-i mûmâ-ileyh ve gerek ehâd-ı nâs şeriat-ı kavmiyye ve sâlik-i tarikat-ı müstakîme olan sultan-ı müslimin ve müeyyid-i dîn-i mübîn Sultan Abdülmecid Han Hazretlerine adem-i muhalefet vaciptir... gerek sulehâ-yı eslâf-ı sâdât-ı Nakşibendiyye ve gerek Mevlana Ziyaeddin Halid birisinden sultan-ı asra muhalefet ve adem-i itaat mesmûunuz oldu mu? Muhalefet yolu sâliki matlûbuna vâsıl etmez…

197 BOA, **Y. MTV**., Dosya nr. 14, Gömlek nr. 70, 17/B/1301.

198 Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Defter nr. 36, s.61; Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Abdurrahman Efendi'nin birinci, Nikâbet-i eşrâf Ketebesinde Müstahdem İbrahim Rüşdü Efendi'nin de hüsn-i hizmetine mebni üçüncü rütbeden mecidi nişan ile taltif edilmişlerdir. Bkz., MŞH, **THR,** Dosya nr. 85, Gömlek nr. 51, 11/Ra/1323. İstanbul payesine terfi edilen Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Abdurrahman Efendi'ye tebdilen ikinci rütbeden mecidi nişanı ihsan buyrulmuştur. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 78, Gömlek nr. 25, 4/S/1317. Kaymakam Atama Defterinde Seyyid Abdurrahman Efendi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:
Müşârün-ileyh Süleyman Efendi'nin vukû'-ı vefâtına mebnî yerine birâderi Haremeyn-i Muhteremeyn Pâyelilerinden olup sâdât-ı Kadiriye'nin ekber ve erşedi bulunan Seyyid Abdurrahman Efendi'nin tayini Bağdat Meclis İdaresi'nden bâ-mazbata telgrafı inhâ olunmaktan nâşî 7 Muharrem sene 1316 târîhinden itibaren îcâbı icrâ kılınmıştır. Mûmâ-ileyhin zât-ı şevket-semât hazret-i hilâfet-penâhîye ve devlet-i aliyyelerine sâdıkâne ve müstekîmâne îfâ-yı hizmet edeceğine ve mugâyir-i adâlet harekâttabulunmayacağına dâir ale'l-usûl tahlîfinin [yemin ettirme, and içirme, resmî tören] icrâsı vilâyet-i müşârün-ileyhâya bâ-telgraf ve tahrîrât izbâr edilmiştir. Müşârün-ileyhin uhdesine mevdû' bulunan nikâbet-i mezkûre kaymakamlığını hüsn-i îfâ ve velîni'met bî-minnetimiz zât-ı hilâfet-semât efendimiz hazretlerine daa'vât-ı hayriyye isticlâbına i'tinâ etmelerine mebnî nikâbet-i mezkûre kaymakamlığı 22 Şaban sene 1317 târîhinden itibaren kemâ-kân müşârün-ileyh Seyyid Abdurrahman Efendi uhdesinde ibkâ edilmiştir. Müşârün-ileyh nikâbet-i şerîfe-i mezkûre kaymakamlığının dil-hâh-ı âlî dâire-i münciyesinde îfâ ve velîni'met bî-minnetimiz zât-ı şevket-semât efendimiz hazretlerine daa'vât-ı hayriyye isticlâbına i'tinâ etmekde olduğundan nâşî 13 Rebî'ü'l-âhir sene 1318 târîhinden itibaren kemâ-kân ibkâ olunmuştur.

199 MŞH, **THR**, Dosya nr. 591, Gömlek nr. 29, 10/L/1325.

rastlamak mümkün olmakla birlikte genelde olumlu bir havanın hâkim olduğunu söyleyebiliriz.

Bağdat'ta Geylanîzade Seyyid Ahmed Efendi ve Seyyid Abdullah Efendiler de nüfus sayımında kadın nüfusunun sayımına engel olan halka karşı çıkmaları ve devlet memurlarına görevlerinde yardımcı olmaları gibi bazı hidemat-ı meşkureleri için Edirne payesi ile taltif edilmişlerdir. Aynı şekilde Seyyid Mehmed Efendi'ye de Bursa müderrisliği tevcih edilmiştir.[200]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Devlet Politikalarının İcrasındaki Etkileri başlığı altında devlet yönetiminde etkili olan birkaç Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamından ve devlet politikasının uygulanması için yaptıkları hizmetlerden bahsetmeyi konunun izahı ve pekişmesi açısından uygun bulduk.

2.2.4.1. Edirne Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Davud Efendi

İlk olarak Edirne Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve aynı zamanda Nakşî Şeyhi Davud Efendi'ye değinmek istiyoruz. Şeyh Davud Efendi, manevî nüfuzunun yanında, siyasî olarak da güçlü bir kişiliğe sahipti. Kırım Harbi (1853-54) sırasında Edirne meclis üyelerinin isteğiyle[201] Edirne Meclis İdaresine daimî üye sıfatıyla katılmıştır. Bektaşîliğin kaldırılmasından sonra meydana gelen boşluğu Edirne'de bölgedeki nüfuzlu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Davud Efendi'nin doldurduğu görülmektedir.[202] Zira Bektaşîliğin ilgasının ardından Bektaşî tekkelerinin şeyhliğine Nakşî şeyhler getirilmeye başlanmıştı. Bu sebeple Edirne'nin Çöke Nahiyesi'nde bulunan Hacı Baba isimli Bektaşî Zaviyesi şeyhliğine de Bektaşîlerin yerine Şeyh Davud Efendi getirilmiş olması, bölgede belli bir ağırlığı olduğunu göstermektedir. Bir Bektaşî tekkesinden geriye kalan arazinin devlet tarafından kendisine tahsis edilmesi, şeyhin üzerinde bulunan idarî meclisi daimî azalığı, iki tekkenin şeyhliği, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı gibi resmî görevler, devletle organik bir bağının olduğunu göstermektedir. Merkezî yönetim tarafından önemsendiği de

200 MŞH, **THR**, Dosya nr. 590, Gömlek nr. 142, 7/Ş/1325.
201 BOA, **MVL**, nr. 282/16, 13M/1271-6/Te/1854.
202 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı görevi genelde aynı aileden devam etmektedir. Şeyh Davud Efendi bölgede çok etkin bir kişi olmasına rağmen kendisinden sonra bu görev farklı bir aileden devam etmiştir. Gurre-i Cemaziyelahir 1291 tarihli atama kaydında "Edirne eşrâf ve vücûh ve hanedânından ve Bilâd-ı hamse Mevâlîsi'nden Necib Efendizâde es-Seyyid Ahmed Rifat Efendi uhdesine ihâle ve tefvîz olunmuştur." ifadesiyle Ahmet Rıfat Efendi'nin ataması yapılmıştır. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Defter nr. 36, s.17.

Sadaretle yaptığı yazışmalardan anlaşılmaktadır.[203] Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının Sadarete mektup ve hediyeler gönderdiği bu dönemde, yönetimde Tanzimat'ın önde gelen isimlerinden Sadrazam Koca Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat'ın önemli bürokratlarından Mehmed Emin Âli Paşa'nın bulunması kaymakamın uygulatılmaya çalışılan reformları desteklediğini göstermektedir.[204] Bizzat Şeyh Davud Efendi, Tanzimat'la ilgili şunları ifade etmiştir: *Beyândan müstağni olduğu üzere Tanzimât-ı Hayriyye'nin semere-i celîlesinden bütün âlem dil-sîr-i niâm olup herkes mal ve canından emin ve nâil-i refâh ve rahat oldukları halde gece ve gündüz duâ-yı devam-ı saltanat-ı seniyyeye müdâvemet üzere olup bu abd-ı dâileri dahi mahrûse-i Edirne'de olan hângâh-ı dervişânemde bir takım sâlikîn ve aşıkîn ile zikr u tevhîd ve bâis-i âsâyiş-i cihân olan padişahımız efendimizin ve cenâb-ı muallâ elkâb-ı vekâlet-penâhilerinin hayır dualarıyla iştigâl edip…*[205]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Davud Efendi'nin ilmiyedeki bir takım atamalarda tavassutta bulunduğu aşikardır. Şeyhin atamalardaki bazı istekleri kabul edildiği[206] gibi reddedilenleri de olmuştur.[207] Fakat devlet tarafından kendisine bir takım ayrıcalıkların tanındığı gözden kaçmamaktadır. İlk olarak Tanzimat'tan sonra tekkelerin bulunduğu arazilerden ve şeyhlerden de vergi istenmiştir. Arazinin öşür uygulamasının devletin görevlendirdiği memurlar tarafından yapılması gerekirken, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının müracaatı üzerine Tanzimat öncesi uygulamanın devam ettirilmesine ve arazi öşrünü yine kendisinin toplamasına karar verilmiştir.[208] Yine tekke üzerinden istenen 120 kuruşluk verginin de Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının isteği doğrultusunda iptal edildiği görülmektedir.[209] Edirne'deki bir panayır hâsılatından alınan verginin Davud Efendi'nin müracaatıyla tekkesine taamiye geliri olarak tahsisi sağlanmıştır.[210]

---

203 BOA, **Ayn. Deft**., nr. 301, s.79, 8/Ca/1271-27/Ks/1855.

204 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s.414.

205 BOA, **MVL**, nr. 83/55, 27/S/1266-11/Ks/1850.

206 Mustafa isimli bir kişinin Çirmen Kazasına müdür olarak atanması için bkz. BOA, **Ayn. Deft**, nr. 1831, s.93, 27Ş/1270-23/T/1854.

207 Murtaza Efendi isimli bir kişinin Isparta'nın bir kasabasına müftü olarak atanması için yaptığı başvuru kabul edilmemiştir. Bkz., BOA, **A. MKT**, nr. 226/83, 9/Za/1265-19/Te/1847.

208 BOA, **Ayn. Deft**., nr. 250, s. 189,17/C/1256-15/A/1840.

209 BOA, **C. EV**, nr. 12680, 15/Ra/1259-15/Ni/1843. Tekkeden 120 kuruşluk verginin alınmaması için 120 kuruş verginin alınmayacağına karar verilmiştir.
…120 kuruş verginin afvı ve husûsen şeyh-i mûmâ-ileyh efendiden bâ-arzuhal istid'â eylemiş ve bu makûle tekâyâ ve zevâyâda hücrenişin olan dervişânın sakin oldukları tekyede vergi mütâlebe olunması Tanzimat-ı Hayriye usûl-i ma'delet-şumûlüne bi'l-vücûh mugâyir görünmüş olduğundan tekyeye merbût olan mârrü'z-zikr mezrâdan tahsîs kılınmış olan 800 kuruş vergiden ma'ada mârrü'l-beyân tekke için dahi olvechile başkaca 120 kuruş vergi ahz olunmuş ise de reddolunarak ba'de ez-în mütâlebe olunmaması husûsuna irâde-i aliye buyurulmuş olmağla…

210 Mehmet Esad Sarıcaoğlu, **II. Mahmud Döneminde Edirne'nin Sosyo Ekonomik Durumu,**

Devletin aldığı vergilerden biri de ağnam rusumudur. Şeyh Davud Efendi, Sadarete sunduğu bir dilekçede tekkesinin koyunlarından o ana kadar ağnam vergisi alınmadığını belirterek, bundan sonrası için de alınmaması hususunda bir hüküm talep etmiştir.[211] Kısa bir sürede vergi meselesi Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının lehine sonuçlanmış ve tekke için olan koyunlarından vergi alınmayacağı kararlaştırılmıştır.[212] Ayrıca Edirne'de Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Davud Efendi'ye yapılan tazyik ve müdahalenin önüne geçilmesi ve postnişini olduğu dergâha bağlı çiftlikte dağılmış olan reayanın geri döndürülüp eskiden olduğu gibi iskân ettirilmeleri için de hüküm çıkmıştır.[213]

Davud Efendi, şeyhlik görevi yanında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı görevini de yürüttüğünden, Edirne'deki seyyid ve şeriflerin hal ve hareketlerinden de sorumluydu. Seyyidlerin cezalandırılması gereken bir durum olduğunda diğer insanlardan ayrı olarak, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının konaklarında hapsedilmesi gerektiği sık sık merkezden gelen emirlerde bildiriliyordu. Şeyh Davud Efendi, Edirne'de bu kurala riayet edilmeyerek sâdât-ı kiram, ulema ve müderrisinin borçları yüzünden diğer suçluların tutulduğu hapishaneye konduklarından şikâyet etmekteydi. Oysa ki seyyid ve şeriflere hürmet ve ikram gerekliydi. Bu sebeple soylarına hürmeten diğer insanlardan farklı tutulmaları hususu dile getirilerek mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilmiş, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Şeyh Davud Efendi'nin isteği üzerine durum Meclis-i Vâlâ'da müzakere edilerek Tanzimat uygulamasından bir istisna olarak seyyid ve şeriflerin hapsi gerektiğinde İstanbul'dakilerin Nakîbü'l-Eşrâf ve taşradaki seyyidlerin de Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının konaklarında hapsi uygun görüldü.[214] Aslında bu mahiyette şikâyetlerin imparatorluğun çeşitli yerlerinde görüldüğü ve seyyidlerin durumu merkeze arz etmeleriyle kendi lehlerinde kararlar verilmiştir.[215] Seyyidlerin ahâli-i saire ile bir tutulmayarak hapislerine lüzûm görülürse

---

(Şer'iyye Sicillerine Göre), İst. Üniv. SBE., Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997, s. 91.

211 BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 205/44.

212 BOA, **Ayn. Def**, nr. 280, s. 76, 27/L/1267-25/A/1851.

213 BOA, **A.}MKT.NZD**., Dosya nr. 4, Gömlek nr. 2/1, 18/R/1266.

214 BOA, **Ayn. Deft**, nr. 1821, s. 123, 2/Ş/1267-2/H/1851.

215 Siyadetlerini müsbit ellerinde İstanbul Nakîbü'l-Eşrâflarının hüccetleri bulunduğu ve zuhur edecek davalarında mahkemeye getirilme, hapis ve tedib muamelatının Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları marifeti ile görülüp hariçten müdahale olunmamak lazimeden bulunduğu halde Yenice serdarı ve sair ehl-i örf taifesi taraflarından kanuna mugayir müdahalatta bulunulduğundan, Seyyid Yusuf ve diğer seyyidlerin men'i istidasına dair dilekçeleri için bkz., BOA, **C..ADL**, Dosya nr. 40, Gömlek nr. 2420, 23/Ş/1234; Yine Şam'da ticaret meclisi tarafından borcunu ödemediği gerekçesiyle umumî hapishaneye atılan Rifâî Şeyhi ve aynı zamanda seyyid olan Mustafa Efendi, sâdâttan olduğu gerekçesiyle diğer insanların atıldığı aynı hapishane gönderilmesinin kanuna aykırı olduğunu belirterek durumu merkeze arz etti. Merkezden gelen karar ise seyyidlerin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının konağında hapsedileceğiydi. Bkz. BOA, **A. MKT. UM**, nr. 379/46; **A. MKT. UM**, nr.

Nakîbü'l-Eşrâf hapishanesinde tevkif olunmaları yönünde hükümler çıkmıştır.[216] Tanzimat'la yapılan bir takım genel düzenlemelerin yanında Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin sosyal ve hukukî ayrıcalıklarının devam ettirilmesinin bir devlet politikası olarak benimsendiği görülmektedir. Şeyh Davud Efendi ise hem Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı hem de Tekke şeyhi kimliğiyle Edirne'de bu politikanın uygulanmasına gayret etmiştir.[217]

2.2.4.2. Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Muhammed Ebulhüdâ Efendi

Ebulhüdâ künyeli Seyyid Muhammed b. Hasan Vadi,[218] II. Abdülhamid'in Ortadoğu bölgesi ile ilgili çok etkili bir danışmanıdır. 1872 yılında Cisr-i Şugûr, 1873'de Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olana kadarki hayatıyla ilgili fazla bir malumat bulunmamaktadır.[219] Bu zaman dilimi çok belirgin olmadığından hakkında değişik söylentiler varid olmuştur.[220] 1867'de Han-ı Şeyhun'da Rifâîler ile Kadirîler arasında çıkan

---

380/19, 25/R/1276/20 Kasım 1859; **A.MKT. DV,** nr. 186/18, 20/N/1277-1/Ni/1861.

216 BOA, **A.MKT.DV**., Dosya nr. 186, Gömlek nr. 18, 20/N/1277.

217 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 421.

218 Halep'e bağlı Maarra Numan bölgesinde Han-ı Şeyhun adlı bir köyde 3/N/1266-miladi 1850 tarihinde doğmuştur. Küçük yaşta geleneksel eğitimini tamamlayarak icazetname almışır. 1972 yılında Cisr-i Şugûr adlı nahiyede Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olmuş, kısa bir süre sonra da Halep Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlığına getrilmiştir. Sayyadi nisbesini de Ahmed Rifâî'nin soyundan kendi köylerinde medfun olan Ahmed es-Sayyâdi'den almaktadır. Kendi eserinde soy silsilesini de veren Ebulhüdâ nesebini Hz. Hüseyin'e bağlar. Bkz., Ebulhüdâ Sayyadî, **Zâhiretü'l-Meâd**, Mısır, 1306, s. 57-58; ayrıca bkz., Nakîbü'l-eşraf Kaymakamları listesi, 4. sıra.

219 Kendisiyle ilgili yapılan çalışmalarda, İstanbul öncesi hayatıyla ilgili fazla bir malumat olmadığı konusunda kaynaklar hem fikirdir. Bkz. Varol, **a.g.t**., s. 9; Ebu'l-Hüdâ 1306 yılında Mısır'da bastırdığı "Zâhiretü'l-Mead" adlı eserinde amcasının kendisine halifelik verdiğini ve Han-ı Şeyhun'da bir zaviye açtığını belirtir. (s. 58).

220 Butrus Abû-Manneh, "Sultan Abdülhamid ve Şeyh Ebulhüda es-Sayyadî," **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 7-10, 1995, s. 375-376. Varol, Julia Gonnella'dan yaptığı alıntıda Ebu'l-Hüdâ'nın biyografisi ile ilgili şunları söylemiştir: ...şaşırtıcı olan onun hâlen Halep'in meşhur ailelerinin şimdiki torunları tarafından sevilmemesi ve hakkında söyledikleridir. Bu yorumlar kendi biyografisini çelişkili hâle getirmektedir. Gonnella, Muhammed Tabbah'ın eserine atıfta bulunurken, Tabbah'ın Ebulhüdâ'nın kendi resmî biyografisini kabul etmediğini, kendisini Halep'in soylu ailelerinden birisinden göstermeye çalıştığını anlatır. Gonnella, yaptığı araştırmasında günümüz Halep'inde Ebulhüdâ hakkında söylentileri şöyle sıralar: Kendisine sahte bir soy ve mistik bir silsile ihdas ettiği, Cisr-i Şugûr'daki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı payesinin gülünç olduğunu, çünki bu küçük yerde Nusayrilerin yaşadığını, hatta Osmanlı ajanı olduğu gibi…

Bkz., BOA, **Y. MTV**, 30/39. Varol, 46 numalı dipnot; Ebulhüdâ 1306/1889 yılında Mabeyn-i Hümâyûn Başkitabetine gönderdiği bir arizada kendi soyunu şöyle anlatır: …Halep Vilâyeti celîlesi dâhilinde Han-ı Şeyhun civarında defin han ve gazan ve bütün Suriye ve memalik-i Arabiyyenin muktedi olup, mahall-i ziyaret-i umûm ve tarikat-ı aliye-i Rifâîyyenin pir-i sânisi bulunan ceddimiz gavs-ı celîl-i rabbani es-seyyid Ahmed es-Sayyadî er-Rifâî Hazretlerinin dergâh-ı şerîfi yine Halep Vilayeti dâhilinde Maarra Kazası'nda Hısın Karyesi'nde peder-i dâilerinin bizzat cedleri ve bütün avanenin mahall-i ziyareti ve muktedileri es-Seyyid Ali el-Hüzzâm es-Sayyadî (k.s) türbe-i menbâları bunca

bir anlaşmazlığı çözümlemek için Dımaşk'a giderek, kendisinin de Rifâî olduğu belirtilen Dımeşk Müftüsü Maarratü'n-numanlı Emin Cündî'den yardım talep etmiştir.[221] Bu ziyaretin ardından, Ebulhüdâ 1869 yılında Şam idaresine başvurarak, kendi köylerinde medfûn Seyyid Ahmed es-Sayyad'ın (ö. 670/1271) torunu olduğunu, silsilesinin Ahmed Rifâî üzerinden Hz. Peygamber'e dayandığını iddia etmiş, fakat şeceresi için sunduğu evrak[222] başlangıçta yetkililerce kabul edilmemesine rağmen Han-ı Şeyhun'daki zaviyenin şeyhliği kendisine verilmiştir. Bu bilgileri aktaran Butrus Ebû-Manneh, Ebulhüdâ'nın kendisini bu şekilde takdim ederek bu türbe ve şeyhlik üzerinden saygın bir kimlik inşasına çalıştığını ve şeceresi için sunduğu bu bilgilerin doğruluk ihtimalinden uzak olduğunu ifade etmiştir.[223]

Bazı üst düzey devlet erkânının tavassutu ve kendi karizmasıyla, Ebulhüdâ'ya Nusayrîlerin yoğunlukta yaşadıkları bir yer olan Cisr-i Şugûr Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı verilmiştir.[224] Ebulhüdâ kendi biyografisinde burada çok faal hizmetlerde bulunduğunu ve Rifâî Tarikatının yayılmasını sağladığını belirtmiştir.[225] Kısa bir süre sonra Sultan Abdülaziz tarafından yetkileri genişletilerek ayrı bir ödenekle kendisine Suriye, Diyarbakır, Bağdat ve Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının müfettişliği verilmiştir.[226] Bu zamandan sonra da Ebulhüdâ'nın merkezî yönetimle ilişkileri gayet önemli bir seviyeye gelmiştir.

---

zevât ve duâguyân-ı İslâmiyyenin merci-i hassı...

221 Şit Tufan Buzpınar, "Sayyadî", **DİA**, İstanbul, 2009, c. 36, s. 217.

222 Ebulhüdâ Zahiretü'l-Meâd adlı eserinde şeceresini şu şekilde vermiştir: Ebulhüdâ Muhammed Sayyadî, Hasan Vadî, Seyyid Hüzzâm, Seyyid Ali Hüzzâm, Seyyid Hüseyin Burhaneddin, Seyyid Abdilâlam, Seyyid Abdullah eş-Şehâbeddin el-Mübârek, Seyyid Mahmud Savkî, Seyyid Muhammed Burhan, Seyyid Hasan el-Gavvâs, Seyyid el-Hâc Mahmud Şah, Seyyid Mahmud Hüzzâm, Seyyid Nureddin, Seyyid Abdülvâhid, Seyyid Mahmud el-Esmîr, Seyyid Hüseyin el-Irakî, Seyyid İbrahim el-Arabî, Seyyid Mahmud, Seyyid Abdurrahman Şemseddin, Seyyid Abdullah Kâsım Necmeddin, Seyyid Mahmud Hüzzâm es-Selîm, Seyyid Şemseddin Abdülkerim, Seyyid Salih Abdürrezzâk, Seyyid Şemseddin Muhammed, Seyyid Sadreddin Ali, Seyyid el-Kutb el-İzzeddin Ahmed es-Sayyâdî, Seyyid Mehdi ed-Devle Abdurrahman, Seyyid Seyfeddin Osman, Seyyid Hasan, Seyyid Muhammed Asle, Seyyid Ali Hüzzâm, Seyyid Ahmed, Seyyid Ali Mekkî, Seyyid Mehdî, Seyyid Ebi'l-Kasım Muhammed, Seyyid Hasan, Seyyid Hüseyin Abdurrahman el-Muhdes el-Garbi, Seyyid Ahmed el-Ekber, Seyyid Musa Sâni, Seyyid el-İmam İbrahim Murtazâ, Seyyid Musa Kâzım, İmam Cafer es-Sâdık, İmam Muhammed Bâkır, İmam Zeynelabidîn, İmam Hüseyin Şehid-i Kerbelâ.

223 Ebû Manneh, **a.g.m**., s.378-380. Hatta Ebu Manneh, Ebulhüdâ'nın "Şeyhü'l-Meşayîh" rütbesiyle tanzimattan sonra ihdas edilen ve tüm tarikatların denetimini yapan "Meclis-i Meşâyih Resiliği"ne getirildiğini belirtir. Bkz., Ebû Manneh, **a.g.m.,** s. 384.

224 Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, s. 91.

225 Ebulhüdâ, **a.g.e.**, s. 60.

226 Ebû Manneh, **a.g.m**., s. 380-381. Nakîbü'l-Eşrâf defter ve belgelerinde ve ayrıca kaymakam atama defterlerinde bu bilgiye ulaşamadık. Bunun müfettişliğin şifahî bir görevlendirmesi olduğunu düşünüyoruz.

Ebulhüdâ'nın seyyid mi yoksa seyyidlikten istifade eden bir müteseyyid mi olduğu net değildir. Fakat müteseyyidlik Osmanlı'da özellikle 17. yüzyıldan sonra çok ciddi bir şekilde artmış ve bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır.[227] Ebulhüdâ'nın saray tarafından tanınması ve iltifat görmesi Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olduktan sonrasına dayansa da o, saray nezdinde itibar sahibi olduğu günlerde dahi sürekli nesebi hakkında ithamlara maruz kalmıştır.[228]

Ebulhüdâ'ya 1296/1878 yılından sonra padişah tarafından ziyadesiyle ilgi gösterilmiş, resmî bir görevi olmadığı halde önce İstanbul,[229] ardından da Anadolu Kazaskerliği[230] payesi verilmiştir. 1885 yılında da kendisine ilmiye payelerinin en yükseği olan Rumeli kazaskerliği payesi verilmiştir.[231] 1882 yılında devlet tarafından tahsis edilen maaşı 4500 kuruştu. 1878'de üçüncü rutbe mecidi nişanı, 1892'de altın liyakat madalyası,[232] 1893 murassa mecidi nişanı[233] ile taltif edilerek döneminde Rifâî Tarikatı birçok imtiyaza kavuşmuştur. Onun sayesinde oğlu Hasan Halid Şurâ-yı devlet üyesi, kardeşlerinden Abdürrezzak Efendi Meclis-i Maliye üyesi, Nureddin Efendi Meclis-i Maarif Üyesi oldu olmuş ve kendilerine birçok rütbe verilmiştir.[234] Ayrıca yeğeni Mustafa Efendi'ye[235] ve kız kardeşi gibi aile fertlerine de devlet tarafından maaş tahsis edilmiştir. Padişah'a 8 Şevval 1299/22 Ağustos 1882 tarihli arzında, daha önce aldığı şifahî söze istinaden, kendisinin borçlarının ödenmesi, huzur ve refaha kavuşması için verilen vaadin yerine getirilmesini istemiştir.[236] Padişahtan kardeşi Abdürrezzak Efendi için Anadolu Kazaskerliği veya emsali bir rütbe, oğlu Hasan Halid'in tüm rusumattan muafiyeti ve münasip bir memuriyete nakli, amcasının oğlu Said Bey'in üçüncü Osmanî nişanıyla taltifi, diğer amcasının oğlu Şekip Bey'in üçüncü Osmanî nişanı ile taltifi, Kadirî neslinden fakat akrabası olan Geylanizade ailesinden Mehmed Efendi'ye İstanbul'da veya Hama'da münasip bir memuriyet taleplerinde bulunmuştur.[237]

---

227 Konuyla ilgili tezimizin 4. bölümündeki Müseyyidlik kısmına bakılabilir.
228 Ziya Şakir, **Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler I**, İstanbul, 1943, s. 262-263; Murad Mizancı, **Hürriyet Vadisinde Bir Pence-i İstibdât**, İstanbul, 1997, s. 23.
229 Butrus Ebû Manneh, **a.g.m**., s. 385.
230 BOA, **YEE**, 72/161.
231 Azmi Özcan, "Ebu'l-Hüdâ", **Osmanlılar**, İstanbul, 1991, c. I, s. 390. Bu paye Şeyhülislâmlıktan bir önceki basamaktı.
232 Cezmi Eraslan, **a.g.e.**, s. 220.
233 Cezmi Eraslan, **a.g.e.**, s. 220.
234 BOA, **YEE,** 14/157.
235 BOA, **İ. Hususî**, 50.
236 BOA, **PRK. AZJ**, 5/69.
237 BOA, **YEE**, 14/157-4.

Ayrıca onun padişah nezdindeki itibarı ve girişimi sayesinde Suriye ve Halep bölgelerindeki Rifâî Tarikatı müntesipleri askerlikten muaf tutulmuştu.[238] Bütün bunlara ilaveten 1878 yılından II. Abdülhamid döneminin sonuna kadar İstanbul'da kalması, Beşiktaş'taki dergâhının saraya yakın bir yerde bulunması ve saraydan sürekli iltifat görmesi Ebulhüdâ'nın dönemin politikalarında etkili olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bazen Arap bölgelerinden İstanbul'a gelen misafirlerin ağırlanması işi kendisine havale edilmekteydi.[239] Bunun yanısıra II. Abdülhamid'in hilafetinin meşruluğunu dinî ve ilmî gerekçelerle izah etmiş olması, yazdığı eserlerin dilinin Arapça olması, görevinin daha ziyade Ortadoğu olduğu izlemini vermektedir. Özellikle II. Abdülhamid'in hilafet politikasında, Arap bölgelerinde Osmanlı Devleti'nin güç ve otoritesinin artırılmasına yönelik faaliyetlerde, bölgede çok etkin olan Rifâî Tarikatının bir şeyhi[240] ve aynı zamanda bölgenin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olması dolayısıyla nüfuzundan yararlanılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Ebulhüdâ'nın istekleri tehir edildiğinde devlete arz ettiği şu dilekçesi çok ilginçtir: *Hâk-i pây-ı merhameti ihtivâ-i Cenâb-ı zillullâhilerine fart-ı ubûdiyetim ve kadîm olan memlukiyetim hasebiyle, leffen atâbe-i aliyye'yi e'âzamilerine ref' kılınan işbu ale'l-âde olan mesned-i âyât-ı dâiyânem için iki seneden beri istid'â olunmaktayım, isim söylemeyim ama defter defter arz edenleri ve der-akâb mazhar-ı is'âf olmasını görüp kendi akraba ve evladım için işbu istirhâmımın mâni-i is'âfına olduğu mechûlüm bulunduğundan bu kere de dahi merhamet-i seniyye mazhar olup, is'âfiyla mesrûr olamaz isem, odamı kapayıp ağlamakla imrâr-ı evkât edeceğim ve bir hâl ile Resûlullah efendimizi kabri âlilerinde mahzûn eyleyeceğim mümkündür.*[241]

Görüldüğü gibi bu ifadelerle hem padişahın dinî hassasiyetini kullanmakta, hem de bu durumda Hz. Peygamber'in de mahzun olacağını bildirerek kendi manevî makamının da yüceliğini göstermeye çalışmaktadır. Zira Rifâî Tarikatının Suriye, Hama, Halep ve Basra'da etkin olmasının sebebi bazı raporlara paye elde etmeye yönelik olduğu şeklinde

238 BOA**, Y..MTV**., Dosya nr. 34, Gömlek nr. 20.
239 Arap bölgelerinden gelen misafirlerin de ağırlanması için kendisine Beşiktaş, Serencebey yokuşunda geniş bir konak satın alınmıştır. Bu tekke aynı zamanda bir misafirhane işlevi görmüş, Arap bölgelerinden gelen misafirler hem saraya yakın hem de Rifâî dergâhı olan bu konakta ağırlanmıştır. Bkz., Ziya Şakir, **a.g.e.**, s. 267.
240 Buzpınar, **a.g.m**., s. 217.
241 BOA, **Y.EE**, 14/157-5.

yansımıştır.[242]

Ebulhüdâ'nın entelektüel ve seyyid kimliğinden istifade edilmeye çalışıldığı ve iki temel vazifesi olduğu belirtilmiştir. İlki yabancı memleketlerde İslâmiyet ve makam-ı hilafet aleyhinde yazılacak kitap ve makalelere reddiye yazmak, ikincisi ise Hindistan ile sair İslâm memleketlerinde hilafet makamının ehemmiyetini anlatmak ve uygun şekilde propaganda yapmaktır.[243] Bu şekilde Ebulhüdâ'nın, Osmanlı Devleti'nde önemi artan Arap unsurunun, saltanata ve hilafete olan sadakat ve bağlılıklarının tesis edilmesinde önemli bir misyon üstlendiği görülmektedir. Ebulhüdâ'nın Arap aşiret, kabile ve toplulukları arasındaki anlaşmazlıkların çözümü noktasında aracı olduğu da bilinmektedir.[244]

Bu noktada Ebulhüdâ'nın bazı devlet meselelerini icrada vazifelendirildiği de görülmektedir. Örneğin 6 Ramazan 1310/24 Mart 1893 tarihinde taşradan İstanbul'a sınav için gelen medrese talebelerinin memleketlerine gönderilmesi durumunda İstanbullu talebelerin de bunlara dâhil edilerek İstanbul'dan çıkarılmaya çalışılması üzerine durum Sadarete arz edilmiştir. Bu olayın tahkikinde Kurenâ'dan Emin Bey ve İsmet Paşa'nın yanısıra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebulhüdâ'nın da bulunması[245] dikkat çekmektedir.

Ebulhüdâ'nın bazı meselelerde aracılık görevi de üstlendiği görülmektedir. Cemaledin Afgânî'nin İstanbul'a getirilmesi işinde Sultan adına ona mektup gönderip İstanbul'a davet etmiştir.[246] Afgânî'nin İstanbul'a çağrılmasında ve daha sonra da İstanbul'da tutulmasında Ebulhüdâ'nın önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Yine Ebulhüdâ'nın Fransa'ya karşı Cezayir'in sosyal, idarî, ekonomik ve entelektüel alanlarda hegemonyadan kurtulması için mücadele eden Cezayirli Halidî Salih için aracı olduğu, onu sultana tanıtarak Hicaz'a bir görev için gönderilmesini sağladığı bildirilmiştir.[247] Suriye ve Irak'taki Rifâîlere Ebulhüdâ'nın aracılığıyla devlet tarafından bazı görevler verildiği de görülmektedir. Örneğin Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve Rifâî Şeyhi Ebulhüdâ'nın oğlu Hasan Halid Bey, Sana'da çıkan bir isyanı bastırmak için teşkil edilmiş bir heyetin

242 BOA, **Y. PRK. UM**., 50/56.
243 Ziya Şakir, **Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler,** İstanbul, 1943, s. 267; Varol, **a.g.t**, s. 75.
244 Yemen ayaklanmasında kabile reisleri İstanbul'a davet edilmiş, Padişahın huzuruna kabullerinde Ebulhüdâ kendilerine Arapça bir nutuk irad etmiş, konağında ağırlayarak kendilerine hediyeler vermiş ve akabinde memleketlerine uğurlamıştır. Bkz., Ayşe Osmanoğlu, **Babam Abdülhamid**, Ankara, 1986, s. 22.
245 BOA, **Y.PRK. ZB,** 10/63.
246 Cemaleddin Afgânî'nin İstanbul'a çağrılma sebepleri için bkz., Varol, **a.g.t.**, s. 80.
247 Varol, **a.g.t.,** s. 81.

başında Sana'ya gitmiş ve 8 ay gibi bir sürede isyan bastırmıştır.[248]

Ebulhüdâ'nın görevleri arasında özellikle Arap dünyasıyla ilgili, Osmanlı ve hilafet meselelerinde çıkan makale ve eserlerin incelenmesi ve zararlı olup olmadıklarıyla ilgili görüş bildirmesi görevi de bulunmaktaydı.[249] Ebulhüdâ'nın 200 civarında eseri mevcuttur. Seyyidlerle ilgili aslî görevi yanında bu eserlerde genelde üç konu üzerinde durduğu söylenmiştir: Birincisi Sultan II. Abdülhamid'in hilafetini savunmak ve halkın hilafete merbutiyetini sağlamak, ikincisi Rifâî Tarikatının yayılmasını sağlamak, üçüncüsü de nesebiyle ilgili müteseyyidlik iddialarına cevap vermekti.[250]

Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebulhüdâ, II. meşrutiyetin ilanını müteakip, İstanbul Nakîbü'l-eşrafı Seyyid Mehmed Ali Rıza Emin el-Hasenî'nin[251] Sadarete gönderdiği tezkiresindeki şu ifadelerle görevden alınmıştır: "*...vilâyet-i müşârün-ileyhâ Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığının Ebû'l-Hüdâ Efendi uhdesinde ibkâsı kulûb-i İslâm ve bâ-husûs sâdât-ı kirâmın inkisârını mûcib olacağından bahisle mezkûr kaymakamlığa mahalle eşrâfından Geylânî-zâde Şeyh Tahir Efendi'nin tayinine dâir Abdülkadir ve elli altı rüfekâsı tarafından ve muahharan vilâyet-i müşârün-ileyhâ Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakam-ı sâbıkı olup Kuds-i şerîf'te perîşan bir hâlde ikâmet eden Abdülmecid Hilmi Efendi'nin me'mûriyet-i sâbıkasına iâdeten tayini isti'tâfına ... ale'l-usûl mahalleri meclis idâresinden veya bir taraftan verilen mazâbit ve intihâbnâme ile icrâ oluna geldiğinden ve tayin olunan Kevâkibîzâde Fazîletli es-Seyyid Mesud Ebussuûd Efendi Halep meb'ûsu olması ve mûmâ-ileyhin ehliyet ve liyâkati diğer Haleb meb'ûsân-ı kirâmının umûmu tarafından imzalı tasdîk ve intihâbnâmesi üzerine diğerlerine tercîh edildiğinden Rebî'ü'l-evvel 22 târîhinden itibaren mûmâ-ileyh Mesud Efendi uhdesine tevcîhine dâir menşûr i'tâ edildiği..."*[252]

Ebulhüdâ'nın Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı görevinden alınmasında II. Abdülhamid dönemdeki siyasî etkinliğini kaybetmiş olmasının yanısıra, artık Rifâîliğin Kadirîlik lehinde itibarının zayıflaması da önemli bir rol oynamıştır. Zira onun yerine Halep Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlığına tayin edilen Kevakibîzade Seyyid Mesud Efendi

248 BOA, **HR. SYS,** 1886-A/23; Ziya Şakir, **Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler II**, İstanbul, 1943, s. 251-258.
249 BOA, **Y.PRK. AZJ**, 24/59; **Y.EE**, 14/157-16; **Y.EE**, 14/157-17.
250 Varol, **a.g.t**., s. 92.
251 Kendisi Geylanizâde ve Kadirî tarikatına mensuptur.
252 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1474, Gömlek nr. 49.

sülâle-i Kadiriyyeye mensup bir kişiydi. Bu atamada aynı zamanda Abdülkadir Geylanî soyundan gelen Dersaadet Nakîbü'l-eşrafı Seyyid Mehmed Ali Rıza b. Emin el-Hasenî'nin de Kadirîler lehinde bir tesiri olduğunu düşünmekteyiz.

2.2.5. Ortadoğu Bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Mensup Oldukları Tarikatlar

Tablo 3: Ortadoğu Bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve Mensup Oldukları Tarikatlar

NAKÎBÜ'L-EŞRÂF KAYMAKAMLARI VE MENSUP OLDUKLARI TARİKATLAR[253] (Rifâî, Kadirî, Nakşî, Mevlevî)				
1.	Seyyid Ahmed Efendi	İdlib Kazâsı/Halep Vilâyeti	Rifâî	7 Şaban 1305
2.	Seyyid Tahir Efendi	İdlib Kazâsı/Halep Vilâyeti	Keyyâlî-zâde/Rifâî	15 Şaban 1323
3.	Müftüzâde Seyyid Hacı Abdurrauf Efendi	Antakya Kazâsı/ Halep Vilâyeti		Gurre-i Şaban 1304
4.	Resûlzâde Seyyid Ahmed Naci Efendi	Antakya Kazâsı/ Halep Vilâyeti		27 Rebî'ü'l-âhir 1317
5.	Sirâczâde Seyyid Mehmed Tahir Efendi	Urfa Sancağı	Mevlevî	23 Şaban 1305
6.	Seyyid Ahmed Efendi	Urfa Sancağı	Mevlevî	10 Ramazan 1316
7.	Hacı Ömer Efendi	Urfa Sancağı		15 Zilhicce 1330
8.	Hüseyin Hüsameddin Efendi	Urfa Sancağı	Mevlevî	22 Muharrem 1336
9.	Seyyid Mehmed b. Yahya er-Rifâî Efendi	Ebû Ariş Kazâsı/ Yemen Vilâyeti	Rifâî	19 Muharrem 1311
10.	Seyyid Ahmed bin Yahya er-Rifâî	Ebu Ariş Kazâsı/ Yemen Vilâyeti	Rifâî	26 Rebî'ü'l-âhir 1313
11.	Şeyh Salih Efendi	Bingazi Sancağı		21 Receb sene 1327
12.	Seyyid Mehmed Said Efendi Hazretleri	Basra Vilâyeti	Rifâî	24 Şevval 1306- 21 Rebî'ü'l-evvel 1314
13.	Seyyid Receb Ferid Efendi	Basra Vilâyeti	Rifâî	21 Rebî'ü'l-evvel 1314 11 Receb 1319
14.	Seyyid Yusuf Bey	Basra Vilâyeti	Rifâî	12 Cemâziye'l-âhir 1324

253 Bu tablo Osmanlı Devleti'ndeki vilayet ve kazalara atanan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının tevcih ve ibkalarını gösterir 36 numaralı defter esas alınarak hazırlanmıştır. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 103, Özel nr. 36, defterin tüm sayfaları.

15.	Seyyid Süleyman Efendi Hazretleri	Bağdat Vilâyeti	Kâdirî	15 Rebî‘ü’l-âhir 1319
16.	Seyyid Abdurrahman Efendi	Bağdat Vilâyeti	Kâdirî	7 Muharrem 1316 11 Receb 1319
17.	Mefsânizâde es-Seyyid Abdülkadir	Bâb Kazâsı/Halep Vilâyeti		5 Receb 1296
18.	Şeyh Mehmed Efendi	Bitlis Vilâyeti		14 Zilhicce 1304
19.	Seyyid eş-Şeyh Hacı Abdülmelik Efendi	Bitlis Vilâyeti	Şemseddin Bitlisî	20 Muharrem 1312
20.	Şeyh İbrahim Efendi	Bitlis Vilâyeti	Kâdirî	18 Zilkâde 1318
21.	Rifâîzâde Seyyid Za‘lî eş-Şurûî Efendi	Basrü’l-harîr Kazâsı/Havran/Suriye	Rifâî	22 Receb 1306
22.	Şeyh Hasan Efendi	Basrü’l-harîr Kazâsı/Havran/Suriye	Rifâî	23 Zilkâde 1316
23.	Mehmed Efendi b. Talib el-Belhi Efendi	Basra eski Şam Kazâsı/ Havran/Suriye		Gurre-i Şevval 1334
24.	Abdurrahman Hilmi Nühas Efendi	Beyrut Vilâyeti	Kadirî	16 Rebî‘ü’l-âhir 1305
25.	Şeyh Abdurrahman Hut Efendi	Beyrut Vilâyeti		21 Receb 1319
26.	Abdülbâsıt Enes Efendi	Beyrut Vilâyeti		22 Şevval 1337
27.	Murtazazâde Seyyid Mehmed Derviş Efendi	Bakaü’l-azîz Kazâsı/ Suriye Vilâyeti		Gurre-i Rebî‘ü’l-evvel 1294 25 Cemâziye’l-âhir 1317
28.	Murtazazâde Seyyid Besim Efendi	Bakaü’l-azîz Kazâsı/ Suriye Vilâyeti		25 Cemâziye’l-âhir 1317
29.	Seyyid Mehmed Kasım Efendi	Bealbek Kazâsı/ Suriye Vilâyeti	Rifâî	3 Muharrem 1311 25 Şevval 1315
30.	Şeyh Abdullah Efendi	Cisr-i Şugûr/Halep Vilayeti		7 Şaban 1296
31.	Seyyid Abdülkadir Şemseddin Efendi	Cisr-i Şugûr/Halep Vilayeti	Mevlevî	5 Safer 1315
32.	Şeyh Ahmed Efendi	Cisr-i Şugûr/Halep Vilayeti		Gurre-i Rebî‘ü’l-âhir 1319
33.	Seyyid Mehmed Şefik Molla Efendi	Cisr-i Şugûr/Halep Vilayeti		15 Şaban 1329
34.	Abbas Efendi, Seyyid Mehmed Rıfat Efendi	Cenin Kazâsı/Nablus Sancağı/Beyrut Vilâyeti		3 Rebî‘ü’l-âhir 1313 18 Şaban 1315
35.	Seyyid Mehmed Ebulhüda Efendi	Halep Vilâyeti	Sayyâdî/Rifâî	20 Zilkâde sene 1304 24 Cemâziye’l-âhir
36.	Kevâkibîzâde Seyyid Mesud Ebusuûd Efendi	Halep Vilâyeti	Kâdirî	26 Zilkâde 1336

37.	Seyyid Mehmed Nuri Efendi	Hama Sancağı/Suriye	Kâdirî	7 Şaban 1305
38.	Harîrîzâde Seyyid Mehmed Efendi	Hama Sancağı/Suriye	Harirî/Rifâî	2 Rebî‘ü’l-âhir 1310
39.	Geylânizâde Seyyid Murtaza Efendi	Hama Sancağı/Suriye	Kâdirî	21 Safer 1313
40.	Seyyid Salih Efendi	Hama Sancağı/Suriye	Kâdirî	15 Rebî‘ü’l-âhir 1323
41.	Geylânîzâde Vecih Efendi	Hama Sancağı/Suriye	Kâdirî	16 Muharrem 1326
42.	Geylânizâde Seyyid Salih Efendi	Hama Sancağı/Suriye	Kâdirî	15 Ramazan 1326
43.	Yasin Efendi	Havran Sancağı/Suriye		18 Muharrem 1295 27 Şevval 1334
44.	Rifâîzâde Seyyid Mahmud el-Cündî Efendi	Humus Kazâsı/Hama Sancağı/Suriye	Rifâî	11 Şevval 1277
45.	Zehrâvizâde Seyyid Yahya Efendi	Humus Kazâsı/Hama Sancağı/Suriye	Rifâî	21 Zilhicce 1306
46.	Çendelizâde Seyyid Mahmud Efendi	Humus Kazâsı/Hama Sancağı/Suriye	Rifâî	19 Zilhicce 1308
47.	Çendelizâde Seyyid Huri Efendi	Humus Kazâsı/Hama Sancağı/Suriye	Rifâî	15 Cemâziye’l-evvel 1314
48.	Seyyid Abdurrahman Ali Harun Efendi	Hadîde Sancağı/Yemen		22 Rebî‘ü’l-evvel 1306 15 Eylül 1308
49.	Seyyid Hasan el-Alevi el-Cifrî Efendi	Hadîde Sancağı/Yemen		21 Cemâziye’l-evvel 1312
50.	Geylânîzâde Seyyid Salih Efendi	Hamidiye Kazâsı/Hama Sancağı	Kâdirî	11 Cemâziye’l-âhir 1307
51.	Geylânîzâde Seyyid Necîb Efendi	Hamidiye Kazâsı/Hama Sancağı	Kâdirî	15 Rebî‘ü’l-âhir 1323
52.	Sükûtîzâde Seyyid Abdülfettah Efendi	Hille Kazâsı/Bağdat Vilâyeti		25 Zilkâde 1323
53.	Sayyâdizâde Seyyid Abdürrezzak Efendi	Harim Kazâsı/Halep Vilâyeti	Sayyadî/Rifâî	4 Rebî‘ü’l-âhir 1306
54.	Seyyid Abdülkadir Efendi	Harim Kazâsı/Halep Vilâyeti	Keyyalî/Rifâî	15 Cemâziye’l-âhir 1315
55.	Şeyh Said Efendi	Hayfa Kazâsı/Beyrut Vilâyeti		11 Zilkâde 1321
56.	Şeyh Abdülvahid Efendi	Hayfa Kazâsı/Beyrut Vilâyeti		11 Zilkâde 1321
57.	Hatîbzâde Seyyid Mahmud Efendi	Hayfa Kazâsı/Beyrut Vilâyeti		15 Zilhicceti’ş-şerîfe 1333
58.	Hamavîzâde es-Seyyid Mehmed Ali Efendi	Halîlü’r-rahman Kazâsı/Kuds-i Şerîf	Kâdirî	7 Cemâziye’l-âhir 1300
59.	Seyyid Mehmed Âtıf Efendi	Halîlü’r-rahman Kazâsı/Kuds-i Şerîf		13 Rebî‘ü’l-evvel 1311

60.	Mehmed Cemil Efendi	Divâniye Sancağı/ Bağdat Vilâyeti		13 Receb 1306
61.	Cabir Efendi	Divâniye Sancağı/ Bağdat Vilâyeti		25 Şaban 1325
62.	Seyyid Mehmed Mesud Efendi	Diyarbakır Vilâyeti		10 Cemâziye'l-evvel 1306
63.	Bekir Sıdkı Efendi	Diyarbakır Vilâyeti		15 Rebî'ü'l-âhir 1329
64.	İdlebîzâde Seyyid Mehmed Said Efendi	Der'a Kazâsı/Suriye Vilâyeti	Kadirî	7 Muharrem 326
65.	Şeyh Salim Efendi	Derne Kazâsı/Bingazi Sancağı		5 Receb 1324
66.	Takiyyüddinzâde Seyyid Mehmed Edib	Duma Kazâsı/Suriye		29 Ramazan 1314
67.	Takiyyüddinzâde Seyyid Yasin İlmi	Duma Kazâsı/Suriye		27 Receb 1316
68.	Abdullah Efendi	Rodos Yani Cezayir-i Bahr-i Sefîd Vilâyeti		23 Safer 1304 15 Receb 1319
69.	Seyyid Ahmed Efendi	Revandiz Kazâsı/ Şehr-i Zor/Bağdat		18 Şevval 1306
70.	Sayyâdîzâde Seyyid Mehmed Nureddin Efendi	Zor Sancağı/Bağdat	Sayyâdî/Rifâî	23 Şevval 1304 9 Ramazan 1313
71.	Rifâî Dergâh-ı Postnişîni eş-Şeyh Ahmed er-Râvî Efendi	Zor Sancağı/Bağdat	Rifâî	25 Rebî'ü'l-evvel 1315 22 Cemâziye'l-evvel 1325
72.	Kezîrîzâde Seyyid Abdullah Efendi	Zeydâni Kazâsı/Yemen	Kezîrî/Rifâî	15 Zilhicce 1317 26 Şevval 1323
73.	Nâsırzâde Seyyid Ahmed Hamdi Efendi	Samarra Kazâsı/ Bağdat Vilâyeti	Rifâî	11 Şaban 1305
74.	Seyyid Ahmed Efendi	Süleymaniye Sancağı	Berzenciye/ Kâdirî	4 Zilkâde 1297 4 Rebî'ü'l-evvel 1308
75.	Seyyid Hafid Mustafa Efendi	Süleymaniye Sancağı	Berzenciye/ Kâdirî	4 Rebî'ü'l-evvel 1308
76.	Seyyid Maruf Efendi	Süleymaniye Sancağı		11 Rebî'ü'l-âhir 1320
77.	Seyyid Mahmud Efendi	Süleymaniye Sancağı		6 Rebî'ü'l-evvel 1335
78.	Sayyâdizâde Seyyid Ali el-Hizam Efendi	Selimiye nâm-ı diğer Alâ Kazâsı/Hama	Sayyâdî /Rifâî	15 Receb 1306
79.	Kezirizâde Ahmed Müslim Efendi	Şâm-ı Şerîf yani Suriye Vilâyeti	Kezirî/Rifâî	8 Şaban 1277
80.	Takiyyüddinzâde Mehmed Salih Efendi	Şâm-ı Şerîf yani Suriye Vilâyeti		15 Receb 1307 18 Ramazan 1309
81.	Aclânîzâde Seyyid Ahmed Efendi	Şâm-ı Şerîf /Suriye Vilâyeti		1 Muharrem 1311

82.	Habbîzâde Seyyid Ebussuûd Efendi	Şâm-ı Şerîf yani Suriye Vilâyeti		29 Ramazan 1314 19 Cemâziye'l-âhir 1316
83.	Takiyyüddin-zâde Edip Efendi	Şâm-ı Şerîf /Suriye Vilâyeti		10 Receb 1328 23 Zilkâde 1334
84.	Şeyh Zeynîzâde es-Seyyid Emin Efendi	Sur Kazâsı/Beyrut Vilâyeti		15 Ramazan 1297
85.	Dâdezâde Seyyid el-Hâc Hüseyin Efendi	Sur Kazâsı/Beyrut Vilâyeti		15 Rebî'ü'l-evvel 1332
86.	Şeyh Ahmed Zeyn Efendi	Sayda Kazâsı		Gurre-i Safer 1272
87.	Celaleddinzâde Seyyid Ahmed Efendi	Sayda Kazâsı	Sadiyye	5 Zilhicce 1314
88.	Seyyid Ali Rıza Efendi	Trablusşam Sancağı		15 Rebî'ü'l-âhir 1298
89.	Seyyid Sayyâdî Ahmed Şehabeddin Efendi	Trablusşam Sancağı	Sayyâdî /Rifâî	8 Rebî'ü'l-âhir 1309
90.	Seyyid Mehmed Bedreddin Za'iy Efendi-zâde Seyyid Abdülfettah Efendi	Trablusşam Sancağı	Kadirî	24 Safer 1317 22 Rebî'ü'l-evvel 1333
91.	Seyyid Ahmed Efendi	Trablusgarb Vilâyeti		15 Ramazan 1305
92.	Seyyid Mehmed Efendi	Trablusgarb Vilâyeti		16 Rebî'ü'l-evvel 1314 15 Receb 1319
93.	Seyyid Abdülmecid Efendi	Akka Sancağı		21 Cemâziye'l-evvel 1299 22 Ramazan 1317
94.	Salih el-Heyli ed-Dârî Efendizâde Seyyid Abdullah Efendi	Akka Sancağı		22 Ramazan 1317
95.	Şeyh Mahmud Libabidi Efendi	Akka Sancağı		29 Şevval 1331
96.	Şeyh Ömer Efendi	Aclun Kazâsı/Havran Sancağı/Suriye		5 Ramazan 1296
97.	Seyyid Ali Efendizâde Seyyid Mehmed Efendi	Aclun Kazâsı/Havran Sancağı/Suriye Vilâyeti		15 Rebî'ü'l-evvel 1330
98.	Rifâîzâde Seyyid Ahmed Efendi	Ammara Sancağı	Rifâî	7 Cemâziye'l-âhir 1306
99.	Şeyh Taha Efendi	Ammara Sancağı		25 Zilkâde 1327
100.	Seyyid Şakir Efendi	Ane Kazâsı/Bağdat Vilâyeti		20 Zilkâde 1310 15 Muharrem 1324
101.	Abdullah Necib Efendi	Ayıntab Kazâsı /Halep Vilâyeti		21 Zilkâde 1325
102.	Seyyid Hüseyin Efendi	Gazze Kazâsı/Kuds-i Şerîf Sancağı		Gurre-i Receb 1283
103.	Hüseynizâde Seyyid Ahmed Muhyiddin Efendi	Gazze Kazâsı/Kuds-i Şerîf Sancağı		20 Cemâziye'l-evvel 1329

104.	Seyyid Şeyh Mustafa Sadeddin Efendi	Safed Kazâsı/Akka Sancağı	Sa‘diyye	15 Zilhicce 1331
105.	Hüseynizâde Ahmed Rasim Efendi	Kuds-i şerîf Sancağı		25 Şaban 1307
106.	Hüseynizâde mekremetlü Abdüllatif Efendi	Kuds-i şerîf Sancağı		24 Receb 1318
107.	Seyyid Ali Efendi	Kuds-i şerîf Sancağı		27 Muharrem 1331
108.	Şeyh İbrahim Efendi	Kuneytıra Kazâsı/Suriye Vilâyeti	Sa‘diyye	11 Cemâziye’l-âhir 1307
109.	Seyyid Emin Efendizâde es-Seyyid Fazl Emînü’l-hayr Efendi	Beytü’l-fakîh Kazâsı/ Hadîde Sancağı		25 Zilkâde 1330
110.	Seyyid Ahmedzâde Seyyid Abdi Efendi	Kerkük nâm-ı diğer Şehr-i Zor Sancağı		Gurre-i Şaban 1294
111.	Seyyid Hasan Efendi	Kerkük nâm-ı diğer Şehr-i Zor Sancağı		11 Şevval 1295
112.	Mehmed Asım Efendi	Kilis Kazâsı/Halep Vilâyeti		7 Zilkâde 1308
113.	Subhî Dede Efendi	Kilis Kazâsı/Halep Vilâyeti	Mevlevî	18 Receb 1330
114.	Takiyyüdinzâde Seyyid Mehmed Edib	Kerek Sancağı/Suriye Vilâyeti		3 Zilkâde 1315 5 Cemâziye’l-âhir 1322
115.	Münir Efendizâde Seyyid Mehmed Muhyiddin Efendi	Kerek Sancağı/Suriye Vilâyeti		5 Şevval 1326
116.	Haydarizâde Seyyid Abdullah Salim Efendi	Kerbela Sancağı/Bağdat	Rifâî	Gurre-i Rebî‘ü’l-âhir 1323
117.	Râvîzâde İsmail Efendi	Kâzımiye Kazâsı/Bağdat	Rifâî	16 Muharrem 1326
118.	Bekri Şeyh Mehmed Efendi	Mısrü’l-kâhire		Gurre-i Ramazan 1265
119.	Seyyid Hasan Efendi	Musul Vilâyeti		Gurre-i Cemâziye’l-âhir 1296 25 Receb 1319
120.	Seyyid Abdülgani Efendi	Musul Vilâyeti		Gurre-i Receb 1328 19 Rebî‘ü’l-evvel 1335
121.	Derâkîzâde es-Seyyid Mehmed Nurs Efendi	Mârratü’n-nu‘mân Kazâsı/Halep Merkez		25 Rebî‘ü’l-âhir 1293
122.	Seyyid İsmail Efendi	Mekke-i Mükerreme		23 Zilkâde 1299
123.	Seyyid Zeyn b. Hüseyin el-Cifrî	Mekke-i Mükerreme		15 Rebî‘ü’l-evvel 1310
124.	Şerîfzâde Seyyid Mehmed Efendi	Menbiç Kazâsı/Halep Vilâyeti Merkez	Rifâî	17 Cemâziye’l-evvel 1312
125.	Seyyid Ulvi es-Sakkâf Efendi	Medine-i Münevvere		13 Rebî‘ü’l-evvel 1300

126.	Seyyid Ulvi Bâfakih Efendi	Medine-i Münevvere		8 Şaban 1315 11 Receb 1319
127.	Ebubekir Bâfakih Efendi	Medine-i Münevvere		10 Rebî‘ü’l-âhir 1333
128.	Seyyid Ali Efendi	Münye Civarı Kara /Trablusşam Sancağı		15 Rebî‘ü’l-âhir 1323
129.	Seyyid Mehmed Yahya Efendi	Maan Kazâsı/Suriye Vilâyeti		29 Şevval 1326
130.	Seyyid Necib Efendi	Maan Kazâsı/Suriye	Kâdirî	5 Zilkâde 1328
131.	Seyyid Mehmed Hindi Efendi	Mardin	Rifâî	13 Muharrem 1313
132.	Seyyid Ali Efendi	Mendel Kazası/Bağdat	Rifâî	Gure-i Zilhicce 1311
133.	Tüffâhzâde Şeyh Mehmed Efendi	Nablus nâm-ı diğer Belka Sancağı		Gurre-i Receb 1301
134.	Seyyid Mehmed Rıfat Efendi	Nablus nâm-ı diğer Belka Sancağı		18 Şaban 1315 15 Safer 1335
135.	Seyyid Hasan Efendi	Necid Sancağı		4 Zilkâde 1297
136.	Nasrîzâde Seyyid Salih Efendi	Nebek Kazâsı/Suriye Vilâyeti	Hasenî, Kadirî	24 Rebî‘ü’l-âhir 1309 22 Muharrem 1332
137.	Kezîrîzâde Şeyh Seyyid Abdullah Efendi	Vâdiyü’l-acem Kazâsı/Suriye	Kezirî/Rifâî	2 Cemâziye’l-âhire 1317
138.	Seyyid Mehmed Ali Efendi	Vâdiyü’l-acem Kazâsı/Suriye		11 Muharrem 1319
139.	İdlebîzâde es-Seyyid Mehmed Said Efendi	Der’a Kazâsı/Havran Sancağı/Şâm-ı şerîf	Kâdirî	7 Muharrem 1326
140.	Şeyh Nesibü’r-Rifâî Efendi	Der’a Kazâsı/Havran Sancağı/Şâm-ı şerîf	Rifâî	15 Safer 1330
141.	Keyzâde Mahmud Efendi	Yafa Kazâsı/Kuds-i şerîf Sancağı		11 Cemâziye’l-evvel 1298
142.	Seyyid Emin el-Hibrî Efendi	Yemen Vilâyeti		Gurre-i Rebî‘ü’l-evvel 1305
143.	Cîlîzâde es-Seyyid Lebîb Efendi	Cebel-i Seman Kazâsı		5 Ramazan 1329
144.	Seyyid Abdullah Beyefendi	Erbil Kazâsı/Kerkük Sancağı		25 Safer sene 1330
145.	Abdurrahman el-Anbarîzâde es-Seyyid Ahmed Efendi	Zebid Kazâsı/Hadîde Sancağı/Yemen Vilayeti		3 Cemâziye’l-âhir sene 1330

Tabloda da görüldüğü gibi Ortadoğu bölgesindeki 145 Nakîbü’l-Eşrâf Kaymakamından 62 tanesinin mensup olduğu tarikat tespit edilebilmiştir. Tespit edilenlerden 33 tanesi kollarıyla birlikte Rifâi tarikatına mensuptur. Geriye kalan 29

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamından 20 tanesi Kâdiri, 5 tanesi Mevlevî, 3 tanesi Sâdi ve bir tanesinin de Şemseddin Bitlisî sülalesine mensup olduğu göz önüne alındığında Rifâi tarikatının etkinliği açıkca görülmektedir.

2.3. SEYYİD RİFÂÎ/KADİRÎ TARİKATLARI VE ŞİÎLİK

Tarikatların toplumsal manada önemli fonksiyonları olduğu gibi, siyasî manada da yerel siyasî liderlik rolüne de sahip oldukları dile getirilmektedir.[254] Toplumdaki çatışmaları uzlaştırdıkları gibi potansiyel olarak geniş kitleleri harekete geçirme yetenekleriyle de merkezî idarenin dikkatini çekmişlerdir.[255] Bu başlık altında seyyid Rifâî ve Kadirî tarikatlarının ve bu tarikatların şeyhlik görevlerini de üstlenen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının Şiiliğin yayılmasının engellenmesindeki rollerini inceleyeceğiz.

2.3.1. Rifâî Tarikatı ve Seyyidlik

Ahmed Rifâî tarafından kurulan tarikatin menşei miladî 12. asrın ortalarında Kuzey Irak'a dayanmaktadır. Ahmed Rifâî'nin seyyid olduğu ve nesebinin Hz. Hüseyin'e dayandığı konusunda kaynaklar müttefiktir.[256] Ahmed Rifâî'nin dedesi Seyyid Yahya, zamanın halifesi tarafından Basra'daki Sünnî-Şiî çatışmasını sonlandırması için nakîplik vazifesi de yapmıştır. Ebulfeth el-Vasitî tarafından Mısır'da, Ebû Muhammed el-Harirî tarafından Suriye'de yayılan bu tarikatın yaklaşık 24 kolu mevcuttur. İzzettin Ahmed es-Sayyad, Ahmet Rifâî'nin kızı Zeynep'ten olan torunudur. Bu zât sayesinde Rifâîlik Irak, Hicaz, Yemen, Mısır ve Suriye'de yayılmıştır.[257]

Tarikat şeyhleri, hükümdarın Osmanlı ve İslâm coğrafyasındaki siyasî maksatlarına hizmet ettikleri sürece iltifat ve destek görmüş,[258] aksi durumlarda da devletin denetim ve takibatına uğramışlardır.[259] Özellikle devletin Suriye ve Kuzey Irak civarlarında yaptırdığı araştırmalar neticesinde bölgede Rifâîliğin çok etkin olduğu, tarikat içerisinde şeyhlerine mutlak itaatin hâkim olduğu anlaşılmıştır.[260] Muhammed Bahaüddin ve Muhammed Harirî gibi tarikatın önde gelen isimlerinin bölgelerindeki etkin durumları seyyidlikle de

254 Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said Nursî**, İstanbul, 1997, s. 88.
255 Varol, **a.g.t**., s.26.
256 Mustafa Tahralı, "Seyyid Ahmed Rifâî", **DİA**, İstanbul, 1989, c. II, s. 127.
257 Tahralı, **a.g.m**., s.128; Varol, **a.g.t**., s.25.
258 Bilgin Aydın, "Osmanlı Siyasi Tarihinde Mevleviler ve Sultan II. Abdülhamid ile ilişkilerine Dair Yeni Belgeler," **Osmanlı Ansiklopedisi,** Ankara, 1999, c. 4, s. 391.
259 Aydın, **a.g.e.**, s. 391.
260 Suriye Valisi Nazım Paşa'nın yaptığı araştırma için bkz., BOA, **Y. PRK. UM**., 50/56.

ilişkilendirilmeleri dolayısıyla iyice ziyadeleşmiştir.

Rifâîlik, Sayyadî koluna mensup Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve Rifâî Şeyhi Ebulhüdâ Efendi vasıtasıyla saray çevresinde tanınmış, bu sayede en yayılmacı ve parlak dönemini yaşamıştır. Ebulhüdâ Suriye ve Irak civarında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı, mutasarrıflık ve nâiplik gibi mühim vazifelere, Rifâî tarikatına mensup olan kendi akrabalarını getirerek nüfuzunu daha da arttırmıştır. Örneğin Seyyid Ahmed Rifâî'nin sertürbedarı ve aynı zamanda Ammara Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Ahmed Efendi[261] ve Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı diğer Seyyid Ahmed Efendi[262] Sayyadîzadelerdendir.[263] Aynı şekilde Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve Necid Mutasarrıfı Talip Paşa[264] Ebulhüdâ'nın amcasının oğludur.

Arap coğrafyasıyla ilgili şu hususu da belirtmek gerekir. Osmanlı'da idarî anlamda Arap vilayetlerine farklı bir ehemmiyet verilmiştir. Arap aşiretlerine maddî ve manevî taltiflerde bulunularak isyanlarının önüne geçilmeye çalışılmış, kabileler arasında denge politikası izlenmiştir.[265] 1864 yılında "Teşkilât-ı Vilayet Nizamnamesi" adı altında vilayet sistemine geçilerek Suriye gibi önemli merkezlerde yeniden yapılanma ve merkezileştirilmeye gidilmiştir.[266] Son dönemde kaybedilen savaşlar neticesinde (Balkan isyanları, 93 Harbi gibi) Arap halkı nezdinde Osmanlı Devleti ciddi ölçüde prestij kaybetmiştir. Bu nedenle II. Abdülhamid döneminde bu bölgelere ayrı bir ehemmiyet verilmiştir. Bu bölgedeki etkin ulema ve tasavvuf ehli de devlet politikasına uygun olarak değerlendirilmiştir. İşte Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebulhüdâ Efendi de bunlardan biridir. II. Abdülhamid'in uyguladığı İslâmcılık politikasının kuvvetlenmesi ve yayılmasına fikir ve eserleriyle destek sağlamıştır. Arapların Osmanlı Devleti içerisinde önemlerinin artması neticesinde, onlarla ilgili kararlarda bir takım danışmanlara ihtiyaç duyulduğu, Ebulhüdâ ve İzzet Paşa gibi insanlardan bu konuda istifade edildiği görülmektedir.[267]

Bunun yanısıra Rifâî Tarikatının öğretileri içerisinde sultana dua edilmesi ayrı bir yer tutmaktaydı. Daha önce seyyidlerin duagûy görevlerinden bahsederken dile

261 BOA, **İrade, Hususi**, nr. 29.
262 BOA, **İrade, Hususî**, nr. 91.
263 Sayyadîlik Rifâî Tarikatının bir koludur.
264 BOA, **Y. PRK. AZJ**, nr. 48/87.
265 Kurşun, **a.g.e.**, s.36.
266 Sebahattin Samur, **Suriye Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908),** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1988, s. 13.
267 Zekeriya Kurşun, **Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri,** İstanbul, 1992, s.30.

getirdiğimiz gibi bu da siyâdetin gücüne atıf yapan bir konudur. Örneğin tarikatın önde gelen şeyhlerinin ifadelerinde ve Sayyadî kolunun kurucusu Şeyh Ahmed Sayyad'ın oğluna sultana dua etmesini tavsiye ettiği vasiyeti vardır.[268] Hatta bu vasiyet içerisinde gavs-ı azamın kim olduğu herkes tarafından bilinse ve padişah bu gavsa bir görev verse, makam-ı hilâfete hürmeten gavsın bu emri yerine getirmesinin vacip olduğu vurgulanmıştır.[269]

Sonuç olarak Rifâî Tarikatının seyyidliğinin sahihliği hususunda genel bir kanının mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak Rifâîliğin hem halk tarafından benimsenip hem de devlet politikalarına katkı sağlayacak hâle gelmesi ise Sayyadî koluna mensup Ebulhüda sayesinde olmuştur. Bu da geniş alanlara yayılmasına sebebiyet vermiştir. II. Abdülhamid döneminde de en yaygın tarikat unvanını korumuştur.

2.3.2. Seyyid Rifâî Sülalesi ve Şiîlikle Mücadele

19. asırda pek çok bedevî yerleşik hayata geçmiş, özellikle Bağdat, Necef, Kerbela gibi bölgelerde etkin olan Şiîliği kabul etmiştir.[270] Daha önce bahsettiğimiz gibi Şiîliğin yayılmasının engellenmesi için devlet tarafından raporlar hazırlatılmıştır. Başta Cevdet Paşa olmak üzere bazı devlet adamları ve Irak'ta meşhur Alusîzadelerden Ahmet Şakir Efendi ve Haydarîzade İbrahim Efendi gibi nüfuzlu seyyid aileleri Şiîlik üzerine raporlar hazırlamışlardır.[271] Aynı zamanda II. Abdülhamid politikalarının desteklenmesi ve saltanatının otoritesinin pekiştirilmesi kapsamında, Şiîlikle mücadele için Seyyid Rifâî Tarikatı gibi gruplardan da istifade edilmiştir.

Şiîliğin yayılmasının önlenmesi konusunda Rifâîlik ve Ebulhüdâ kilit bir rol üstlenmektedir. Ebulhüdâ'nın halifeleri olan Tikrit'te Hamdi en-Nâşir er-Rifâî, Hilla'da Cemil et-Tubkaçlı,[272] Ammara'da Ahmed Haşim er-Rıfâî el-Kuveytî,[273] Kerbelâ'da

---

268 Ebu'l-Hüdâ es-Sayyâdî, **Dai'r-Reşâd li Sebili'l-İttihad ve'l-İnkıyâd, Hilafet Risaleleri**, (Der. İsmail Kara), İstanbul, 2002, s. 168.

269 Varol, **a.g.t**., s.94.

270 Thomas Eich, "Abu'l-Hudâ, The Rifâiya and Shiism in Hamidian Iraq," **Der İslâm**, 80 (2003), s.143.

271 Cevdet Paşa'nın önerileri için bkz., K. Karpat, **The Politizaion Of Islam**, Oxford, 2001, s. 200; Ahmet Şakir Alûsî'nin önerileri için bkz., BOA, **Y. EE.,** Dosya nr. 8, Gömlek nr. 9, 17/B/1325; Selim Deringil, **The Ottomans, The Turks and World Power Politics**, İstanbul, 2000, s. 89.

272 Hille Sancağı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı, daha sonra Divaniye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, Sıra 130, 190.

273 Ammara Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı, MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, sıra, 32 ve 129. Atama defterindeki kayıt şöyledir: "Bağdat Vilâyeti Dâhilinde Samarra Kazâsı, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı 11 Şaban sene 1305 târîhinden itibaren Edirne Pâye-i Mücerredi ashâbından Nâsır-zâde Seyyid Ahmed Hamdi Efendi uhdesine tevcîh buyurulmuştur." Bkz. MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf**

Abdullah Salim el-Haydarî,[274] Samarra'da Nasırzâde Seyyid Ahmed Hamdi Efendi,[275] Bağdat'ta Seyyid Abdurrahman Efendi,[276] Kazımiye'de Râvizade İsmail Efendi,[277] gibi seyyidler aynı zamanda bölgelerinde nüfuzlu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarıdır.[278]

Bu bölgelerdeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarından görevlerine ek olarak istenen Şiîlikle mücadele gibi birçok husus bulunmaktaydı. O yüzden kendilerine ayrı bir saygı ve tazimde bulunulmaktaydı. Zira Humus Sancağı Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı'na tayin edilen Rifâîzade Seyyid Mahmud el-Cündî Efendi'ye yardımcı olunması yönünde Humus Kaymakamına şu ifadelerle emir gönderilmiştir:"…bu misillü zevât-ı sahihü'n-neseb haklarında hüsn-i mu'âmele-i latîfe icrâsı şi'âr-ı fütüvvet icâbından bulunmuş olmağla mûmâ-ileyhin hakkında hürmet ve riâyet ve umûr hususunda mu'âvenet ve teshîlât-ı lâzıme olunması hususuna mübâderet eylemeniz…"[279] Rifâî Tarikatına mensup olanlara bu ifadeler kullanılmaktaydı. Tarikat, Sünnî ve sahîhü'n-nesep olma özelliği yanında, yayıldığı bölge itibariyle de ayrı bir öneme sahipti. Rifâîzâde Seyyid Mahmud el-Cündî Efendi'den sonra bu göreve atanan Zehravîzade Seyyid Yahya Efendi için de Şam valisi ve Humus kaymakamına, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Yahya Efendi'ye gerekli hürmetin gösterilmesi ve kendisine mukaddes görevinde yardımcı olunması yönünde hüküm gönderilmiştir.[280]

Bu dönemde devlete hizmet eden Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve eşrafın farklı şekillerde taltif edildiği de görülmektedir. Necef'te Ravza-i Haydariye Kilitdarı Seyyid Mehmed Hasan Efendi'ye ikinci, Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid

---

Defterleri, nr. 36, s. 147.

274 Kaymakam atama defterinde Kerbela Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamının kaydı şu şekildedir: "Bağdat Vilâyeti'nde Kerbela Sancağı: Bağdat Vilâyeti'nin inhâsı üzerine livâ-i mezkûr Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı gurre-i Rebî'ü'l-âhir sene [1]323 târîhinden itibaren Haydarîzâde Seyyid Abdullah Salim Efendi tayin buyurulmuştur." Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, vr. 239.

275 Samarra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı atama defterinde şu şekilde kayıtlıdır: "Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı 11 Şaban sene 1305 târîhinden itibaren Edirne Pâye-i Mücerredi ashâbından Nâsırzâde Seyyid Ahmed Hamdi Efendi uhdesine tevcîh buyurulmuştur." Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, vr. 147.

276 Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamı, bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, sıra, 8, 14, 15, 218, 233, 239. Uzun sure bu görevde bulunmuştur. Bkz. MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, s. 61.

277 Atama defterinde Kazımiyye Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamı şu şekilde kayıtlıdır: "Bağdat Vilâyeti'nde Kâzımiye Kazâsı, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı 16 Muharrem sene [1]326 târîhinden itibaren Râvîzâde İsmail Efendi uhdesine tevcîh buyurulmuştur. Müceddeden." Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 36, vr. 241.

278 Thomas Eich, **a.g.m**., s. 144.

279 BOA, **A.}MKT.UM**., Dosya nr. 466, Gömlek nr. 92, 11/L/1277.

280 BOA, **A.}MKT.UM**., Dosya nr. 503, Gömlek nr. 100, 30/Ra/1278.

Abdurrahman,[281] Kazımiye Belediye Reisi Seyyid Cafer, Kerbela'da İmam Hüseyin Efendi Kilitdarı Abdülhüseyin Efendiler ile Basra eşrafından Seyyid Talib Bey'e üçüncü rütbeden *maarif nişanları* verilmiştir.[282] Nablus Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Rıfat Efendi'ye *mahreç payesi*,[283] Nablus Müftüsü Münib Efendi ile Hayfa Müftüsü Murad Efendi'ye de *mecidi nişanı* verilmiştir.[284] İstanbul payelilerinden Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Rıfâîzade Said Efendi'ye *nişan-ı Osmanî* ihsan buyrulmuştur.[285] Kerkük Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hasan Samih Efendi'nin haiz olduğu Edirne müderrisliği rütbesi altmışlıya terfi edilmiştir.[286] Rifâî Tarikatına mensup Nablus Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Rıfat Efendi'nin maarif hususunda ve Hicaz demiryolu ianesinin tahsilindeki çalışmalarından dolayı sahip olduğu dördüncü rütbe Osmanî nişanı 3 Ramazan 1325 tarihinde üçüncü rütbeye tahvil edilmiştir.[287] Sivas Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Rifâî Tarikatına mensup Seyyid Şeyh Abdullah el-Haşimî Efendi ve Uşak Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ahmed Vahid Efendiler'e 8 Rebiülevvel 1321 tarihinde gümüş imtiyaz madalyası verilmiştir.[288]

Kerkük Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı sabıkı Hacı Abdi Efendi'ye zaruret haline binaen muhtacin tertibinden beş yüz kuruş *maaş tahsis* edilmiştir.[289] Mısır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakam-ı sabıkı Tevfik Bekri Beyefendi'ye *altın liyakat madalyası* ve hanımına da birinci rütbeden *şefkat nişân-ı hümayunu* verilmiştir.[290] Yine Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Süleyman Efendi'ye *murassa Osmanî nişanı* ve zevcesi Fatıma Zehra Hanım'a da ikinci rütbeden şefkat nişanı verilmiştir.[291] Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakam-ı sabıkı sülale-i Kadiriye'ye mensup Seyyid Süleyman Efendi'nin biraderi, çocukları,

281 Bağdat Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Abdurrahman Efendi'ye 4 Safer 1317 tarihinde ikinci rütbeden mecidi nişanı verilmiştir. Bkz., MŞH., **THR**, Dosya nr. 78, Gömlek nr. 25; Seyyid Abdurrahman Efendi'ye İstanbul payesi de verilmiştir. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 578, Gömlek nr. 89, 23/M/1317.
282 BOA, **MF.MKT**., Dosya nr. 1199, Gömlek nr. 60, 25/Ş/1332.
283 Seyyid Mehmed Rıfat Efendi, Nakîbü'l-Eşrâfın teklifiyle üçüncü rütbeden mecidi nişanı ile taltif edilmiştir. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 78, Gömlek nr. 125, 14/B/1317; Mehmed Rıfat Efendi'nin Hicaz demiryolu ianesi hususundaki takdire şayan çalışmaları sebebiyle hamil olduğu dördüncü rütbe nişan-ı âlisinin üçüncü rütbeye tahvili ile taltif edilmiştir. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 87, Gömlek nr. 6, 3/N/1325.
284 BOA, **DH.ŞFR**., Dosya nr. 71, Gömlek nr. 33, 22/S/1335.
285 BOA, **İ..TAL**, Dosya nr. 19, Gömlek nr. 1310/L-046, 04/L/1310.
286 MŞH, **THR**, Dosya nr. 579, Gömlek nr. 12, 13/C/1317.
287 MŞH., **THR**, Dosya nr. 87, Gömlek nr. 6.
288 MŞH., **THR**, Dosya nr. 83, Gömlek nr. 9.
289 BOA, **İ..ML**., Dosya nr. 39, Gömlek nr. 1318//R-06, 07/R/1318.
290 BOA, **İ..MTZ.(05)TAL**., Dosya nr. 6, Gömlek nr. 377, 22/Ca/1318.
291 BOA, **İ..DH**., Dosya nr. 929, Gömlek nr. 73668, 02/Z/1301.

amcazade ve biraderzadelerine rütbe-i ilmiye ihsan buyrulmuş, oğlu Seyyid Davud Ziyaeddin Efendi'nin payesinin terfiini talep etmesi üzerine Bağdat Vilayeti'nden, Seyyid Davud'un hal ve hareketleri; şeref, haysiyet ve terfiye kabiliyeti bulunup bulunmadığı gizli ibaresiyle araştırılması ve Şeyhülislâmlığa bildirilmesi istenmiştir.[292] Dolayısıyla sadece Rifâî sülalesine mensup olanlara değil, sülale-i Kadiriyye'ye de bu taltifler sağlanmaktaydı. Örneğin Musul Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hasan Efendi'ye ihtiyacına binaen muhtacin tertibinden 750 kuruş maaş tahsis edilmiş,[293] İzmir payesiyle de taltif edilmiştir.[294] Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Rifâîliğe mensup Seyyid Recep Efendi ve kardeşi Seyyid Ahmed Efendi'ye Bilâd-ı hamse ve Edirne payesi tevcih edilmiştir.[295]

Süleymaniye sabık Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı sâdât-ı Berzenciye'den Seyyid Ahmed Efendi'nin İran hududu yakınındaki dergâh ve medresesine taamiye tahsis edilmiştir.[296] Bölgedeki Şia'nın yayılmasını engellemek için bu bölgelerdeki dergâhlar devlet tarafından özellikle desteklenmiştir. Yine Zor Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Râvizade Seyyid Ahmed Efendi'nin Zor'da bulunan dergâh-ı şerifine 500 kuruş taamiye tahsis edilmiştir.[297]

II. Abdülhamid dönemine baktığımızda da Rifâî Tarikatının çok önemli bir konuma sahip olduğu, Ortadoğu bölgesindeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının çoğunun Rifâîliğe mensup olduğu görülmektedir.[298] Ayrıca devletin bu tarikatın tekkelerine yiyecek tahsisatı ayırdığı, tekkelerini tamir ettirdiği dikkat çekmektedir. Rifâî Tarikatı meşayihinden Mardin Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Hindi Efendi'ye maaş tahsis edildiği,[299] Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Sayyadîzade Ahmed Efendi'den münhal maaşın Rifâî Dergâhı Postnişini Tevfik Efendi'ye tahsis edildiği;[300] Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Sayyadîzade Şeyh Ahmed Efendi'nin kendisine ve postnişini bulunduğu Rifâî zaviyesine

292 MŞH, **THR,** Dosya nr. 590, Gömlek nr. 125, 12/B/1325.
293 MŞH., **THR**, Dosya nr. 73, Gömlek nr. 150, 3/R/1312; Hareket-i dâhil derecesinde Edirne müderrisliğini haiz bulunan Musul Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Hasan Efendi'nin paye-i mücerredle taltifi ve muhtacin maaşı tahsis edilerek terfihi sağlanmıştır. Bkz., MŞH, **THR**, Dosya nr. 74, Gömlek nr. 132, 30/Za/1312.
294 MŞH, **THR**, Dosya nr. 590, Gömlek nr. 92, 30/Ca/1325.
295 MŞH., **THR**, Dosya nr. 74, Gömlek nr. 175, 6/R/1313.
296 BOA, **İ..ML**., Dosya nr. 58, Gömlek nr. 1322//M-11, 20/M/1322.
297 BOA, **EO**, Dosya nr. 3192, Gömlek nr. 239388, 19/L/1325.
298 Bkz., Nakîbü'l-eşraf Kaymakamları ve Mensup Oldukları Tarikatlar.
299 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 393, Gömlek nr. 65,13/M/1313.
300 BOA, **İ..ML**., Dosya nr. 38, Gömlek nr. 1318//S-12, 09/S/1318.

tahsis edilen 250 kuruş aylığın arttırıldığı;[301] Süleymaniye Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı müteveffa Seyyid Ahmed Efendi'nin tekkesine yemek ve tamir masrafları için tahsis edilen Ceharta ve Aliabad Köyleri öşür hâsılatının çocuklarına tahsis edildiği;[302] Sadiyye Tarikatı meşayihinden Sayda Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Celaleddinzade Ahmed Efendi'nin zaruretine binaen kendisine atıfet-i seniyyede bulunulduğu;[303] Hudeyde Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Abdurrahman Ali Harun Efendi'nin askerî hizmetlerdeki gayretleri nedeniyle haiz olduğu sâlise rütbesinin saniyeye terfîi ile taltif edildiği;[304] Seyyid Ahmed Rifâî'nin Sertürbedarı ve Ammara Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Ahmed Efendi'ye Maliye Nezaretince maaş tahsis edildiği;[305] Keyalizâdelerden Maan Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Yahya Efendi'nin maaşına zam yapıldığı;[306] Süleymaniye sabık Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı sâdât-ı Berzenciye'den Seyyid Ahmed Efendi'nin İran hududu yakınındaki dergâh ve medresesine[307] ve Bağdat'daki Alevî dergâhı ile Suriye'de kain Seyyid İzzeddin Ahmed Sayyadî Efendiler'in dergâhlarına taamiye tahsis edildiği;[308] Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Sayyadizade Ahmed Efendi'den münhal maaşın Rifâî Dergâhı Postnişini Tevfik Efendi'ye tahsis edildiği;[309] sülale-i tahireden Keyali Dergâhının Postnişini Tahir Efendi ve Keyalizade Seyyid İsmail Efendiler'in üçüncü rütbeden mecidi nişan-ı âli ile taltif edilmeleri[310] bunlardan sadece bir kaçıdır.

Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve Rifâî Tarikatı Şeyhi Muhammed Ebulhüdâ özellikle padişah tarafından sözü dikkate alınan ve birçok atamada fikrine başvurulan bir kişiydi. Başta Ortadoğu'daki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları olmak üzere birçok görevlinin tayininde etkili olmuştur. Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Muhammed Ebulhüdâ Efendi'ye yaptığı üstün hizmetlerden dolayı peşpeşe nişanlar, madalyalar, maaşlar ve payeler verilmiştir.[311] Padişahın huzuruna sıklıkla çıkabilmesi, bir takım dinî ve siyasî konularda[312] görüşüne başvurulması sultan nezdindeki itibarını göstermektedir.

---

301 BOA, **EO**., Dosya nr. 860, Gömlek nr. 64446, 25/C/314-19/Te/1312.
302 BOA, **EO.**, Dosya nr. 855, Gömlek nr. 64067, 11/Ca/1314-6/Te/1312.
303 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2198, Gömlek nr. 46, 26/Z/1316.
304 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 1444, Gömlek nr. 78, 18/Z/1304.
305 BOA, **İ..HUS**., Dosya nr. 18, Gömlek nr. 1311/Ca-29, 11/Ca/1311; BOA, EO., Dosya nr. 316, Gömlek nr. 23643.
306 BOA, **İ..DH**., Dosya nr. 920, Gömlek nr. 72964, 12/Ş/1301.
307 BOA**, İ..ML**., Dosya nr. 58, Gömlek nr. 1322//M-11, 20/M/1322.
308 BOA, **EO**, Dosya nr. 2273, Gömlek nr. 170409, 24/Za/1321.
309 BOA, **İ..ML**., Dosya nr. 38, Gömlek nr. 1318//S-12, 09/S/1318.
310 MŞH, **THR**, Dosya nr. 77, Gömlek nr. 98, 20/Ca/1316.
311 BOA, **İ..DH**., Dosya nr. 764, Gömlek nr. 62253, 16/S/1295.
312 Medrese talebeleriyle ilgili bir problemin çözümündeki mecliste görevi ile ilgili bkz., BOA,

Onun döneminde Rifâî Tarikatı Suriye, Bağdat, Basra, Yemen bölgelerinde devlet tarafından cömertçe desteklenmiş, onun tavassutuyla birçok yeni dergâhlar açılmış ve bireysel anlamda taltifler de sağlanmıştır. Örneğin Basra Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Rifâî Dergâhı Şeyhi Seyyid Recep Efendi'nin oğlu Seyyid Talib Paşa'ya padişah iradesiyle 20.000 kuruş harcırah verilmiştir.[313] Harcırahın bu kadar yüksek olması devlet tarafından mühim bir işle görevlendirildiğini düşündürmektedir. Yine bu dönemde sülale-i Kadiriyye'ye tanınan askerlik muafiyeti genişletilerek Rifâî sülalesine de tanınmıştır. Bu muafiyette bizzat Ebulhüdâ'nın padişaha sunduğu arzların[314] etkili olduğu görülmektedir.

Rifâî Tarikatı mensuplarını devletin bu derece önemsemesinin, onlara üst mertebelerde taltifler sunmasının birçok sebebi vardı. Ancak bu sebeplerin en önemlisi şüphesiz Ehl-i Sünnet karşısında yer alan ve Sünnîlik içinde eritilmesi planlanan Şiîlikle benzerlikleri dolayısıyla bu bölgedeki halkın çabuk kaynaşabileceği bir tarikat olmasıydı. Zira Thomas Eich'e göre Rifâîliğin bazı ritüellerinin Şiîliktekine benzemesi, Şiîler arasında Rifâîliği cazip hâle getirmişti. Örneğin Şiîlikteki aşure gününün bir benzeri Rifâîlikte bir gün sonra başlayıp yedi gün süren halvet durumudur.[315] Yine bu minvalde Rifâîlerden her yıl bir grubun, İstanbul'dan Alûsî ve Râvi aileleriyle birlikte Kerbela'daki Şiî etkinliklerine katılmalarını da örnek göstermiştir. Ayrıca bölgede huzur ve asayişin temin edilerek yerleşik hayatın teşvik edilmesi ve bölge topraklarının sulanarak verimli hâle getirilmesinde de Rifâîlerin bölge halkına yardımcı olduklarını dile getirmiştir.[316] Osmanlı Devleti için çok önemli olan bu topraklarda Şiîliğe karşın Rifâîliğin desteklenerek daha etkin hâle getirildiği ve devletin politikalarının uygulanmasına zemin hazırlandığı söylenebilmektedir.

Devletin Şiîliğin yayılmasını engellemek için Şiîlerin yoğun olduğu bölgelerde tebliğ faaliyetini yoğunlaştırdığı görülmektedir. Özellikle seyyidlerden olan Rifâîlerin bu amaçla desteklendiğini belirtmiştik. Bu konuda güzel bir örnek Kırşehir'deki Hacı Bektaş Veli Dergâhı Postnişini Şeyh Hasan Efendi'nin şerafet maaşıyla ilgili Şûrâ-yı Devlet'e havale edilen dilekçesi ve karar mazbatasında yer almaktadır. Şeyh Hasan Efendi İran'dan hicret ederek Osmanlı Devleti'ne iltica etmiş ve devlet de kendisine 2000 kuruş maaş

Y.PRK.ZB, 10/63.

313 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2346, Gömlek nr. 131, 18/M/1318.

314 Bizzat Padişaha sunduğu arz için bkz., BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 34, Gömlek nr. 20, 10/Za/1305.

315 Thomas Eich,, **a.g.m**., s. 146.

316 Thomas Eich, **a.g.m**., s. 148-149.

tahsis ederek Irak bölgesinde vaaz ve nasihatle, ayrıca tarikatların denetiminden sorumlu bir meclis olan "Meclis-i Meşayih" azalığında görevlendirmiştir. Ancak Şeyh Hasan Efendi aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne iltica etmeden önce İran Devleti tarafından Şeyhülislâm sıfatıyla o bölgede görevlendirilmiş seyyidlerden birisidir. Fakat onun Osmanlı Devleti'ni seçerek bölgede vaaz ve nasihatle meşgul olmayı tercih ettiği ve o bölgenin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını sürdürmede ve Sünnîliğin yayılmasında çok faal rol oynadığı belgeden anlaşılan bir husustur. Şûrâ-yı Devlet mazbatası şöyledir:[317] *Şürefâ ve sâdâttan bulunması ve terk-i dâr u diyarla saltanat-ı seniyyeye ilticâ etmesi hasebiyle Maliye Nezaretince tahsis edilmiş olan bin kuruş maaşın kat' edildiğinden ve ifâdât-ı sâireden bahisle muhâfaza-i hukuku istidâsına dair Kırşehir'de kâin Hacı Hacı Bektaş Veli kuddise sırrahu'l-âziz hazretlerinin dergâh-ı şerifi postnişinisi eş-Şeyh Hasan Efendi tarafından Şûrâ-yı Devlete itâ ve ale'l-usûl havale buyrulan arzuhal ve bi'l-muhâbere Maliye Nezaretinden cevaben alınan 14 Nisan sene 335 tarih ve 9753/7 numaralı tezkire-i maliye ve nâfi'a dairesinde kıraat olundu.*

Mezkûr tezkirede bu bâbda makam-ı âli-i Meşîhat-penâhiden hazine-i celileye mürsel tezkirede İran'dan hicret eden saltanat-ı seniyyeye ilticâ ederek üç yüz yirmi dört senesinde meclis-i vükelâ kararıyla muhtâcîn tertibinden kayd-ı hayat şartıyla bin kuruş maaş tahsis olunan mûmâ-ileyh Hasan Efendi Irak ahalisine vaaz ve nasihat etmek üzre müstehıkkîn-i ilmiye tertibinden iki bin kuruş maaş tahsis edilmesine mebni bin kuruş maaşı kat' olunmuş ise de epey müddetten beri müstehıkkîn-i ilmiye tertibinden olan maaşını almamakta olduğu gibi bu kere de meclis-i meşâyih azalığından infikâk ederek Hacı Bektaş Veli hazretlerinin dergâh-ı şerifi postnişinliğine tayin kılınmış ve cihet-i evkâftan verilen tahsisât maaş kabilinden bulunmadığı cihetle muhtâcin tertibinden olan sâlifü'z-zikr bin kuruş maaşının devam-ı i'tâsı tedkikât-ı lazım bi'l-icrâ mûmâ-ileyh 27 Kanun-ı evvel sene 324 tarihinden itibaren muhtâcîn tertibinden bin kuruş maaş tahsisi olarak bin üç yüz yirmi beş senesi mevâzin-i umûmiyye kanunu mûcebince 1 Nisan sene 325 tarihinden itibaren beş yüz kuruşu kat' edilmiş ise de tedkik-i maaşât-ı zâtiyye komisyonunun mazbatası üzerine 1 Mayıs sene 326 tarihinden itibaren beş yüz kuruş zam ile bin kuruş olarak verilmekte iken 1 Kanun-ı evvel sene 329 tarihinde Irak vaizliğine tayin olunmasına mebni mezkûr bin kuruş maaşının kat' edildiği kaydından ve mûmâ-ileyhin sîne-i eşrâf ve efâzıl-ı ulemâsından olup sîne ve havalisinden Şeyhülislâmi ve

317 BOA, **ŞD**., Dosya nr. 3153, Gömlek nr. 22, 21/Za/1337.

murahhas ve eşrâf ve sâdâttan olduğu ve ahalisi Sünnî olan o havalinin Devlet-i aliyyeye rabtı için hidemât-ı bergüzîdesi sebk ettiği ikinci fırka-i Osmaniyye kumandanlığından tezkire-i hususiyye münderecâtından ve vaktiyle havali-i mezkûre Şeyhülislâmi olduğu İran devleti tarafından verilip mûmâ-ileyhin ibrâz eylediği fermanlar müeddâsından tebeyyün ederek bu misillü sâdât ve şürefâ-yı kirâm maaşâtının istisnâ-i i'tâsı mezkûr mevâzin-i umûmiyye kanununun yirmi üçüncü maddesi ahkâmından bulunmasına binâen tesviyesi lâzım geleceği mezkûr komisyonun sâlifü'z-zikr mazbatasından anlaşılmış olduğundan ve maaş-ı mezkûrun kat' edilmiş ve yeniden maaş tahsisi muhtâcîn nizamnamesi mûcebince şerâit-i tahsisiyyeyi hâiz olmağa mütevakkıf bulunmuş olmasından nâşi devam-i itâsından tereddüd edilmekte bulunduğundan bahisle ba'dehû iktizâsı ifâ olunmak üzre evvel emirde maaş-ı mezkûrların iâdeten tahsisi sûretiyle devam-ı i'tâsı kâbil olup olmadığının taht-ı karara alınması iktizâ edeceği izbâr kılınmıştır.

İcâbı teemmül olundu muhtâcîn nizamnamesi mûcebince bir şahsa aid maaşın hadd-i azamı yüz elli kuruştan ibaret olmağla beraber maaş tahsisi için malûliyet ve ihtitac gibi şerâitin vücûdu muktezî bulunduğu halde mevzû'-ı bahis olan maaşın mûmâ-ileyhin tahakkuk eden siyâdetine ve sebk eyleyen hidemât-ı fevkalâdesine mebni tahsis edildiği ve müstahıkkîn-i ricâl-i ilmiyye tertibinden maaş tahsisine kadar bin üçyüz yirmi beş senesi mevâzin kanununun şürefâ ve sâdât ile Haremeyn ahalisine muhassas maaşâta aid bulunan yirmi üçüncü maddesine tevfîkan ve maaşât-ı zâtiyye komisyonu kararına müsteniden miktar-ı sâbıkı vechile tediyesine devam olunduğu sûret-i iş'ârdan anlaşılmasına nazaran bunun şürefâ ve sâdât tertibine nakl olunmayıp da muhtâcin tertibi meyânında bırakılmış olması mahiyet-i asliyeden ve şerâit-i tahsisiyyesini tağyîr edemez iâdeten tahsisi câiz olup olmadığı maddesine gelince emsâli hakkında müttehaz karârâtta dahi beyân olunduğu üzre bu maaşın mukaddemâ kat olunması ber-minvâl-i muharrer kendisine müstahıkkîn-i ricâl-i ilmiyye tertibinden maaş tahsis edilmesinden ve kanun-ı mezkûrun otuz beşinci maddesinde muharrer olduğu vechile bir şahsa iki cihetten maaş tahsisi memnû' bulunmasından münbais olup mûmâ-ileyhin el-yevm mevâzin-i umûmiyye dâhilinde diğer maaşı bulunmamasına ve mâni'in zevâliyle memnû'un avdeti kavâid-i umûmiyye icâbından olmasına mebni yeniden tahsis mahiyetinde olmayan maaş-ı mezkûrun meclis-i meşâyih azalığı maaşının katı tarihinden itibaren iâdesi icâb eder ona göre icrâ-yı iktizâsının Maliye Nezaretine tebliği tezekkür kılındı ol bâbda. Fî 21 Receb sene 337, 23 Nisan sene 335.

Görüldüğü gibi devlet kendisinden Şiîliğin yayılmasının engellenmesi noktasında istifade etmiş ve bunun akabinde de kendisine "müstehıkkîn-i ilmiye" tertibinden iki bin kuruş maaş tahsis etmiştir.

Musul bölgesinin cahil kalmış olması ve Şiîliğin yayılma alanı olması hasebiyle devlet Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hacı Mesud Efendi'den bir rapor hazırlamasını istemiştir. Hacı Mesud Efendi'nin sunduğu rapor üzerine Musul valisinden daha ayrıntılı bir çalışma yapılması istenmiştir. Musul valisinin raporunda belirtiği ve acilen tedbir alınması gereken konular şunlardır:[318] Kürdistan bölgesi, İran sınırı ve Musul vilayetindeki mekteb-i ibtidaiyelerin tanzim ve ıslahı, Rüşdiye okullarının harabe hale geldiği için ıslahının mümkün olmadığı, binaların yıkılarak tekrar yapılmasının daha uygun olacağı, bedevi ve Kürdistan bölgesinin cahillikten bu hale geldiği, bölgedeki okulların ıslahı ve alınan tedbirlerle neticenin fiiliyata geçirilmesi gerektiği, öğrencilerin durumunun iyileştirilmesi, bölgenin lisanını bilen öğretmenlere ihtiyaç bulunduğu, özellikle Musul Maarif Müdürü'nün özenle seçilmesi, ilmi bilgisinin kuvvetli olması yanında mahalli lisanlara da vakıf olması ve en önemlisi de aslı ve nesli temiz bir soydan gelmesi, yani seyyid olması, ahali tarafından bu özelliğinin bilinmesi çok önemlidir. Seyyid olan Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hacı Mesud Efendi'nin hem bölgenin mizacına uygun olduğu, hem de Arapça ve Kürtçeye tam manasıyla vakıf olduğu, ayrıca fenni ilimlerde de muktedir bulunduğu gerekçesiyle Musul Maarif Müdürlüğüne tayininin uygun olacağı Musul valisi tarafından belirtilmiştir. Musul valisinin dikkat çektiği bir diğer husus da elviye-i selâsenin cümlesi İran devletiyle sınır olduğundan ve İranilerin de bu bölgelere gönderdikleri Şiî mezhebine mensup kişilerle bu bölgedeki cahil insanları çok rahat etkileyebildikleridir.[319] Bu raporlar açıkca gösteriyor ki, devlet bölgede etkili olan seyyid ailelerinden bilhassa Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlarının nüfuzundan istifade etmektedir.

2.3.3. Seyyid Rifâî ve Kadirî Dergâhlarına Yapılan Devlet Yardımları

II. Abdülhamid döneminde özellikle Arap coğrafyasındaki tarikatlara maddî destekler sağlandığı bilinmektedir. Özellikle de Halep, Suriye ve Bağdat gibi bölgelerde seyyid olan Rıfâî ve Kadirî Dergâhları desteklenmiştir. Bunda Ebulhüdâ'nın etkisi olduğu

318 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 131, Gömlek nr. 91, 09/Ra/1309.
319 BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 131, Gömlek nr. 91, 09/Ra/1309.

gibi devletin siyasetine de uygun bir zemin teşkil etmekteydi. Devletin bu bölgelerde Şiîliğin etkisini azaltmak için aldığı tedbirlerden birisi de şüphesiz Sünnî ve sahihü'n-nesep olan bu tarikatları desteklemekti. Örneğin Halep'teki Rifâî Tarikatının Dergâhı devlet tarafından tamir edilmiş ve dergâha yemek takviyesi için de tahsisat ayrılmıştır.[320] Ayrıca Halep'te ayrı bir Rifâî Tekkesi inşasına da başlanmıştır. Zira Ebulhüdâ'nın Rifâî Tarikatına mensubiyeti ve Halep, Hama, Humus, Bağdat ve Trablusşam gibi Arap coğrafyasında kayda değer bir nüfuza sahip olması bu yerlerdeki tekkelerin devlet tarafından onarılmasını hızlandırmıştır.

Suriye Valisi Nazım Bey'in 6 Muharrem 1318 tarihli şifreli yazısında bölgedeki Rifâî Tarikatının etkinliğini şu ifadelerle merkeze arz etmiştir: "*Burada ekser ahâli bir tarikata, bu tarikatların ekser meşâyihi de mücerred istifâde için Şeyh Ebulhüdâ Efendi'ye mensup oldukları gibi, müşârun-ileyhin delâletiyle merkez ve mülhakât vilâyette ve husûsiyle Hama, Humus taraflarında nâil-i me'mûrin olanlar, terakki olanlar daha ziyâde isticlâb-ı tevcîh için Rifâîliği neşr ve tamime çalıştıkları… ve burada ekseriyet üzere Arap olan efrâd-ı askeriye ile zâbıtânın tarikat-ı Rifâîyye'ye müntesip olup…*"[321]

Bu belge bize o dönemde Rifâîliğin ne kadar revaçta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Tarikatın bu derece genişlemesinde şüphesiz devlet desteğinin önemli bir etkisi vardır. Özellikle bu bölge Şia'nın da hâkimiyet alanıdır. Şia'nın etkinliğini azaltmanın en etkili yolunun da Sünnî ve seyyid olan bir tarikatın desteklenmesi olarak görüldüğü açıktır. Hatta Rifâî Tarikatının etkinliğini arttırıcı unsurlardan faydalanılmış, müntesiplerinin bazılarının Kadirî tarikatında olduğu gibi askerlik hizmetinden muaf tutulmaları sağlanmıştır.

Rifâîliğin bu dönemde çok revaçta olması hasebiyle padişahın da bu tarikatın bir müntesibi olduğu yorumları da ortaya atılmıştır. Bu vesileyle II. Abdülhamid'in Şazeli, Rifâî, Nakşî ve Kadirî olduğu gibi iddialar ortaya çıkmıştır. Ancak Muharrem Varol, Abdülhamid'in kendi ifadesiyle Kadirî tarikatına mensup olduğunu belirttiğini ve ayrıca arşiv malzemelerinde tekkelere yapılan maaş, ihsan, atiyye gibi yardımları gösteren listelerde çoğunlukla ilk sırayı Kadirî Dergâhlarının almış olmasının, sultanın Kadirîliğe

320 BOA, **İrade, Hususî**, nr. 101.
321 BOA, **Y.PRK.UM**, 50/56.

mensup olmasıyla açıklanabileceğini ifade etmiştir.[322]

Rifâî Tarikatı başta olmak üzere Kadirî Tarikatına da büyük ölçüde destek sağlandığı, dönemsel olarak bir tarikatın diğer tarikatın yerini alarak yüceltildiği ve her türlü yardımın verildiği, bu iltifatlar karşısında da devletin siyasetine faydalı işler yapmaya teşvik edildikleri, özellikle de Sünnî anlayıştan hareketle Şiî düşüncesinin bastırılarak Osmanlı Devleti siyaseti içerisinde eritilmesi gerekliliği bu dönemde de vurgulanmış, âdeta devlet politikası hâline getirilmiştir.

2.3.4. Seyyid Rifâî ve Kadirîlerin Askerlikten Muafiyeti

Devlet, Tanzimat'tan sonra askerlik hususunda bir takım düzenlemeler yapmıştır. Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, yeni kurulan ordunun ismi "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" şeklini almış ve 1834 yılına kadar da bu yeni kurulan ordunun yapısında bir takım değişiklikler yapılmaya devam edilmiştir. Örneğin subay yetiştirilmesi için Harbiye Mektebi açılmış, Avrupa'ya askerî konuda yetiştirilmek üzere askeri talebe gönderilmiş, taşrada redif askerî birlikleri teşkil edilmiştir.[323] 1847 yılında askere alınma hususunda da bir takım düzenlemeler yapılarak "kur'a nizamına" göre "kur'a" ile askere alınmaya başlanmıştır.[324] Tanzimat fermanında askere alınma usulündeki bir takım sıkıntılara değinilmiş, bu hususta kur'a nizamı oluşturulmuştur.

Tekke ve zaviyelerde bulunan şeyh ve dervişler, medreselerdeki hoca ve öğrenciler genel anlamda askerlikten muaftılar. Hatta "talebe ve dervişlerin" muafiyeti bilindiğinden, askerlikten kaçmaya çalışan bazı kişilerin medrese ve tekkelere sığındığı görülmektedir.[325] Yani bu durum tekkedeki dervişlerin de, aynen medrese talebeleri gibi askerlikten muaf olduklarını göstermektedir.[326] Kur'a usulünü getiren 1846 yılına ait kanunnamede, dergâh sahibi olan şeyhlerin ve medrese talebelerinin askerlikten muaf oldukları belirtilmiştir.[327] Ancak tarikat içerisindeki şeyhlere muafiyet tanıyan bu kanunname, ulema çocukları ve

322 Muharrem Varol, "Yıldız Sarayı'nın Tekkeleri ve II. Abdülhamid'in Tarikat Siyaseti", **II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul,** İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul, 2011, s. 204.
323 Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, (Edit. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul, 1999, I/360; Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 117.
324 Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik**, Ankara, 2008, s.27-28.
325 BOA, **Ayn. Deft**., nr. 245, s. 8, 2/M/1255-18/Ma/1839.
326 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s.118.
327 Çadırcı, **a.g.e.**, s.73.

medrese öğrencilerine de sınav zorunluluğu getirmekteydi.[328]

Seyyidlerin askerlikten muafiyeti de sıklıkla gündeme gelen bir hususdur. Bu konuda ilk olarak şunu söylemeliyiz ki, seyyid olmak askerlik hizmetinden muafiyet için yeterli ve tek şart değildi. Bazı tarikat müntesibi olan seyyidlerden bir kısmına belli dönemlerde muafiyet tanındığı kesin olmakla birlikte bu imtiyaz tüm seyyidler için geçerli değildi. Fakat devlet ilmiye mensuplarından bazısına ve yine bazı tarikat mensuplarına yerine getirdikleri hizmet karşılığında askerlik muafiyeti tanımıştır. Askerlikten muaf olanların bu muafiyeti, "Tezkire-i Osmaniye" denilen nüfus cüzdanlarının "sınıf-ı askerisi" hanesinde belirtilmiştir. Fakat askerlikten kurtulmak için bir takım usulsüz yollara da tevessül edildiği görülmektedir. Bunlardan en yaygın olanı, askere alınma yaşına gelmiş olanlarla ilgili, öldüğü belirtilerek yalan bilgi verilmesi,[329] taşrada daha çok eşraf çocuklarının başvurduğu müezzin, kayyım, müderris ve imamet tevcihlerinin "mahlûl veya kasr-ı yed" yöntemiyle askerlikten kaçmak isteyenlere verilmesi en çok uygulanan yöntemlerdir.[330] Hatta bazı kişiler evladını askerlikten kurtarmak amacıyla mescit ve zaviyeler için vakıflar kurmuş ve bu vakıf sayesinde bir takım cihatların (görev beratlarının) evlatlarına tevcihini sağlamıştır. Bu husus şu ifadelerle izah edilmiştir: "*…bazıları dahi nizâmı üzere esnân-ı askeriyeyi tecâvüz etmeyen evlâd ve ahfâd ve sâir akrabalarını kurtarmak emeliyle Meşîhat ve hitâbet ve imâmet cihetlerini o misillü evlâd ve akrabalarına tevcîh ettirmek için böyle bir takım mescid ve zâviye kılıklı şeyler ihdâs eylemekte idüğünden bahisle…*"

Tanzimat'tan sonraki düzenlemelerde de seyyidlerin askerlikten muafiyetlerini gösterir hususî bir durum söz konusu değildi. Yani seyyidlerin askere alınmaması hakkında müstesna bir maddenin kanunnamede yer almadığı görülmektedir. Örneğin Şam bölgesinden bir dervişin neslinden geldiğini iddia eden Şeyh Mehmed isimli bir zatın askerlik kur'asından muafiyeti talebine "memâlik-i şahâne ahâlisinden esnân-ı askeriyede bulunanların cümleten dâhil-i kur'a olmaları kanûn-ı mezkûr ahkâm-ı iktizâsından ve irâde-i seniyye muktezâ-i münîfinden olmasıyla"[331] denilerek askerlik yaşına girmiş herkesin kanunen askere alınacağı belirtilmiştir.

---

328 BOA, **MVL**, nr. 960/441, 14/Za/1262-1/Ks/1846.
329 Askerlikten kaçmak için öldüğü bildirilen bir örnek için bkz., BOA, **Ayn. Def**. nr. 408, s. 62, 24/Z/1263-3/A/1847.
330 BOA, **İ. MSM**, nr. 15/327, 9/Ş/1264-10/T/1848.
331 BOA, **A. MKT**, nr. 99/98, 24/Z/1263-23/Ke/1847.

Ancak Tanzimat sonrasında yaşanılan değişiklikler arasında seyyidlerin askerlik noktasında ayrıcalıkları olmadığını söylemekle birlikte bir takım seyyid tarikatlara bu muafiyetin tanındığını da özellikle belirtmek gerekir. Askerlikten muafiyet konusunda en büyük istisna şüphesiz sülale-i Kadirîyye ve daha sonrasında da Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı'nın tavassutuyla sülale-i Rifâîyyeye tanınan imtiyazdır. Aslında bu tarikat müntesiplerinin tamamına bu muafiyetin sağlandığını söylemek de çok zordur. Çünkü genel olarak devletin istifade ettiği veya etmeyi düşündüğü belli bölgelerdeki Kadirî ve Rifâîlere bu muafiyet tanınmıştır. Bizim kanaatimize göre Ortadoğu bölgesinde Şia'nın hâkimiyet alanlarındaki bölgelerde devlet siyaseti gereği, seyyid olan bu iki tarikata ve kollarına bu imtiyazı vermiştir. Aynı tarikatın Anadolu'nun farklı yerlerindeki müntesiplerine bu muafiyetin tanınmamış olması da yine bu siyaset çerçevesinde açıklanabilmektedir. Hatta bir belgede Basra'da Sünnîlerin ve talebe-i ulûmun sayısının az olması sebebiyle, Şiîliğe karşı etkin mücadele edilebilmesi için bu bölgeye mahsus, medreselerde okuyan öğrencilerin askerlikten istisnaları kararlaştırılmıştır.[332] Yani devlet nüfus olarak da bir bölgede Sünnî sayısının Şiî sayısından az olmasını uygun görmemiş ve Sünnî eğitim alan medrese öğrencilerine o bölgeye has muafiyet sağlamıştır. Tabi yine devletin, Basra gibi Irak bölgesinin birçok yerinde Şia'nın etki alanını kısıtlamak için bu tür uygulamalara gittiği de görülmektedir.

Fakat durum Şiî eğitim veren medreseler için geçerli değildir. Zira Necef, Kerbela ve Kazımiye'de Şiî ahali tarafından tesis edilen medreselerin tasdik-i resmiyeti, Hıtta-i Irakiyye'de Şiîliğin yayılmasına sebep olacağından, bu medreselerin resmî olarak kabul edilmesinden imtina edilmiştir. Hatta medreselerdeki Şiî eğitim alan talebenin askerlikten istisna edilmesine dahi sıcak bakılmamış, Dâhiliye Nezaretiyle yapılan bir takım yazışmalar neticesinde durum Sadarete sorulmuştur.[333] Sonuçta Sadaretten, Şiîler tarafından tesis edilen ancak resmî olmayan bu medreselerde eğitim görenlerin medresenişin ve talebe-i ulûmdan sayılmaları, Hıtta-i Irakiyye'de Şiîliğin yayılmasını önlemek için alınan tedbirlere ters düşeceğinden bu öğrencilerin askerlikten istisna edilmemeleri gerektiği yönünde karar çıkmıştır.[334]

Zorunlu olan ve en az beş yıl gibi bir yükümlülük süresi bulunan askerlik

332 BOA, **EO**, Dosya nr. 2139, Gömlek nr. 160390, 19/Ca/1321.
333 MŞH, **THR**, Dosya nr. 83, Gömlek nr. 113, 4/N/1321.
334 MŞH, **THR**, Dosya nr. 83, Gömlek nr. 110, 27/Ş/1321.

hizmetinden, şeyh olan bazı Nakîbü'l-eşraf Kaymakamları kendi çocuklarını kurtarmaya çalışmışlardır. Sülâle-i Tahire-i Nebeviyyeden ve İmam er-Rifâî neslinden yüz yetmiş dokuz kişiye ilaveten İzmir Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Çendelizade Hacı Mustafa Rifâî Efendi'nin üç oğlunun da hizmet-i askeriyeden külliyen muaf olması talebi kabul edilmiştir.[335] Fakat yine tüm Nakîbü'l-eşraf Kaymakamlarına askerlik muafiyeti tanınmıyordu. Örneğin konuyla bağlantılı olarak Çorlu Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Eyüb Efendi'nin askerlikten muaf tutulması için gönderdiği dilekçeye muafiyetinin kabul edilmediğiyle ilgili Sadaretten şöyle bir cevap gelmiştir: "*...Dersaadet ordu-yı hümâyûnu meclisine lede'l-havâle bu misillü Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının kur'adan ve rediflikten istisnâlarına dâir nizâmen bir gûne mesâğ bulunamadığı ifâde olunmuş ve bu vechile hasebe'n-nizâm is'âf-ı istid'âsı uyamayarak arzuhâl-i mezkûr hâk-i pây-i âli-i Sadaret-penâhîlerine iâde kılınmış...*[336]

17 Recep 1268/7 Mayıs 1852 tarihinde Hüdavendigar Vilayeti valisine gönderilen bir tahriratta, Bursa'da Kadirî Dergâh-ı Şerifi Şeyhi Seyyid Mehmed Ömer Efendi'nin 36 yaşındaki oğluna kur'a isabet ettiği halde askere göndermediği ifade edilmiştir. Şeyh Efendi çocuğunun kendi maiyetinde olduğunu ve askerlik hizmetinden muaf tutulmasını talep etmiştir. Fakat Şûrâ-yı askeriyeden çıkan karar ise bunun mümkün olmadığı, şeyhin çocuğunun da "silk-i askeriyede hizmet-i muayenesini ifa etmesi" gerektiği yönündedir.[337] Görüldüğü gibi Bursa'daki Kadirî şeyhinin evladına askerlik muafiyeti tanınmamış, askerlikle ilgili olan kanun kendisine tatbik edilerek askere alınmıştır. Fakat Suriye gibi Arap bölgelerindeki Kadirî ve Rifâî sülalelerine bu muafiyet tanınmıştır.

Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, askerlik kur'a nizamının uygulanmasında

335 BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 41, Gömlek nr. 8, 07/Ra/1307.

336 BOA, **A.}MKT.NZD**., Dosya nr. 8, Gömlek nr. 33, 21/B/1266.

337 BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 59/76.; Bkz., BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 50/94, 19/C/1268-10/Ma/1852. Askerlikten muafiyet talepleri sadece Kadirî ve Rifâî Tarikatlarına has değildir. Diğer tarikat şeyhlerinden de bu mahiyette dilekçeler gelmekteydi. İlginç olan bir örnek ise, Amasya'da Nakşibendî şeyhi olan Şeyh Mehmed'in bir komplo sonucu çocuğunun askere alındığını belirterek askerlik hizmetinden muaf tutulması için dilekçe göndermesi olayıdır. Birkaç kez dilekçeyle muafiyette bulunan şeyh efendinin bu isteği yerine getirilmemiştir. Şurâ-yı devletten Şeyh'in oğlunun istidasına şöyle bir cevap gelmiştir:
Mumâ-ileyhin bu husûsa dâir mukaddemce birkaç defa takdîm eylediği çend kıt'a arzuhalleri dahi tezkîre-i sâmiye-i Sadaret-penâhîleri ile taraf-ı çâkeriye irsâl buyurulmuş ve kendisi celb ile muayene olundukta vücutça işe yarar adam bulunduğundan bu misillülerin oğullarının bâ-kur'a-yı şer'iyye askere alınması nizâm-ı iktizâsından idiğünden mûmâ-ileyhe cevap verilmesi lâzım geleceği mukaddem ve muahhar Dâr-ı Şurâ-yı Askeriyeden ifâde olunarak keyfiyet arz olunmuş, ancak efendi-i mûmâ-ileyh yine kâni ve mülzem olmayıp bu defa dahi tekrar istid'âya kalkışmış ve birkaç muharrer sûret-i istid'âsı usûl ve nizâma muhalif görünmüş idiğünden kendisine katiyen verilmesi iktizâ-i maslahattan idiğü…

bazı Nakîbü'l-eşraf Kaymakamları özel gayret sarf etmişler, bunun karşılığında da devlet tarafından mükâfatlandırılmışlardır.[338] Örneğin, Hudeyde Kazası Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Abdurrahman Ali Efendi'nin askerî hizmetlerdeki gayretleri nedeniyle hâiz olduğu sâlise rütbesinin saniyeye terfîi ile taltif edilmiştir.[339] Trablusşam Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Sayyadîzade Seyyid Ahmed Şehabeddin Efendi ise tesisat-ı askeriyede takdire şayan gayretlerinden dolayı üçüncü rütbeden mecidi nişân-ı zişânı ile taltif edilmiştir.[340]

Bazı bölgelerdeki bir takım seyyid sufiler, askerlikten muaf tutulmuşlardır.[341] Özellikle Suriye'de irade-i seniyye ile sülale-i Kadirriyye'ye mensup olanların askerlikten muaf tutulabilmeleri için neseplerinin tespit edilmesi istenmiştir. [342] Hama Müftüsü ve Kadiriyye Zaviyesi Seccadenişini Mehmed Mükerrem Efendi'nin Suriye'de Sülale-i Kadiriyye'ye mensup olanların neseplerinin tespitinin kendisine ait olduğunu fakat Hama Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve Kadiriyye-i Murtazaviye Postnişini, Abdülkadir Geylânî soyundan Seyyid Salih Efendi'nin buna müdahale ederek yaklaşık 30 kişinin neseplerini tetkik etmeden tasdik ettiğini iddia ve şikâyet etmesi üzerine, Suriye Vilayeti tarafından durumun açıklığa kavuşturulması istenmiştir. Bu hususstaki yetki kargaşasının giderilmesi için Şeyhülislâmlık aracılığıyla Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı ifadesiyle, Hama Sancağı mutasarrıflığından durumun açıklığa kavuşturulması talep edilmiştir.[343] Yapılan bir takım yazışmalar neticesinde, Hama Müftüsü Mehmed Mükerrem Efendi ve Hama sâbık Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Mehmed Nuri Efendi'nin Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığı döneminde sülale-i Kadiriyye'ye mensup olanların neseplerinin tespit ve tasdiki için kendilerine özel bir emirle ferman çıkarıldığı, daha sonra göreve gelen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Salih Efendi'ye ise seyyidlik iddia edenlerin siyâdetini tasdik etme yetkisi verilmediği anlaşılmıştır.[344]

Hama Mutasarrıflığından Şeyhülislâmlığa gelen cevabi yazı, hem askerlikten istisna tutulanları, hem de bu muafiyetin hangi delile dayandığını açıkça göstermektedir.[345] Bizim için askerlikten istisna tutulmalarından daha önemlisi bu muafiyetin sebepleridir.

338 BOA, **HAT,** Dosya nr. 110, Gömlek nr. 4379, 29/Z/1214; BOA, **A. MKT. MVL**, nr. 25/3, 25/R/1266-4/A/1850.
339 BOA, **DH.MKT.,** Dosya nr. 1444, Gömlek nr. 78, 18/Z/1304.
340 MŞH, **THR**, Dosya nr. 76, Gömlek nr. 38, 4/L/1314.
341 BOA, **HAT.,** Dosya nr. 110, Gömlek nr. 4379, 29/Z/1214.
342 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 30/1.
343 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 30/4.
344 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 30/4-5.
345 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 30/5.

Belgede çok açık bir şekilde görülmektedir ki, devlet Bağdat'ta Kadiri tarikatı sülalesine mensup olanları bulunduğu bölgenin hassasiyeti ve yerine getirecekleri hizmetlerden dolayı askerlikten muaf tutmuştur. Hatta Suriye Vilayeti'ni de içine alacak şekilde bu muafiyetin kapsamını genişletmiştir. Bağdat ve Suriye'de bir takım Kadirî zaviyeleri açılmış, padişah beratıyla postnişin atanmış ve kendilerine başta askerlik olmak üzere bir takım imtiyazlar sağlamıştır. Postnişinlere maaş tahsisi, tekkeye yemek ödeneği ayrılması bunlardan birkaçıdır.[346] Özellikle Suriye, Hama bölgesinde Kadirilik çok etkin bir yapıya sahip olduğundan devlet seyyid olan bu sülalenin hem tarikat nüfuzundan hem de seyyidliğinden oldukça istifade etmiştir.

Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı, Rifaîler'in Kadirîler gibi askerlik hizmetinden istisna tutulması gerektiği yönünde padişaha bir arz dilekçesi sunmuştur. Bu dilekçede birçok konuyu açıkladığı gibi Rifâîler'in askerlikten muafiyeti üzerinde özellikle durmuştur.[347] Bu talebinin ardından Bağdat, Irak, Suriye bölgelerinde etkili olan Rifâîler'in de askerlikten muafiyetleri sağlanmıştır.

Rifâî Tarikatının bazı kollarının askerlikten muafiyetiyle ilgili 1302/1885 tarihli bir irade şöyledir: "*Hazret-i Rifâî sülâle-i tâhiresinden Şeyh Muhammed Rifâî, Ahmed Harirî ve Muhammed Hayrullah Efendi tarafından arz-ı atâbe-i aliyye kılınan arzuhâlde sülâle-i tâhireden olup, Şâm-ı şerîf vilâyetinde bulunan sâdât, hizmet-i askeriyeden ihsân buyurulan muafiyetin, Sayyadî ve Keyyalî ve Harirî ve Cündî ve Sebsebî sülâlelerine dahi şâmil olması ve el-yevm erşed ve ekber evlâd-ı Rifâî Halep'teki dergâh-ı şerîf-i Rifâî ve Hangâh-ı Sayyadî postnişîni Şeyh Hasan Vadi bulunduğundan bu bâbda iktizâ eden mu'amelenin emsâl-i vechile…*[348]

Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Sayyadîzade Muhammed Ebulhüdâ Efendi'nin, Rifâîlerin Kadirîler gibi askerlikten istisnasını talep ettiği arizasında özetle şunlardan bahsetmiştir.[349] Şûrâ Suresi (42/23.ayet) meveddet ayetinin tefsirinde Hz. Fatıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Ehl-i Beyt'e dâhil olduğunda ittifak olduğunu, sâdâtın hepsinin rütbesinin aynı olmadığını ve on iki imamın fazilet ve üstünlüğünün malum olduğunu, Rifâî Tarikatının Şeyhi Seyyid Ahmed el-Kebir er-Rifâî'nin de ilim ve fazilet bakımından on üçüncü imam mertebesinde olduğunu, Seyyid Ahmed Rifâî ve torunu Seyyid Ahmed İzzeddin es-Sayyad'ın da birçok tarikatın pirinden daha üstün olduğunu,

346 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 30/5.
347 BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 34, Gömlek nr. 20, 10/Za/1305.
348 BOA, **İrâde Dâhiliye**, nr. 77539.
349 BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 34, Gömlek nr. 20,10/Za/1305.

bilâd-ı İslâmiyyede neşr olunmuş eser ve telifatına mürâcaat olunduğunda "emirü'l-müminin" hazretlerine dua, hizmet ve sadakatte bulunmak tarikatin en temel vazifesinden sayılmış olduğunu belirtmiştir.

Ebulhüdâ, Rifâî sülalesinin askerlik kurasından istisnasının dahi Kadirîyye sülalesinin istisnası suretinde olmadığını, Kadirî sülalesinden olan veya olmayan binlerce kişinin istisnasının ferman-ı âli isdarıyla katiyen irade ve ferman buyrulmuş olduğunu ve bunların çoğunun ne evlâd-ı Hazret-i Abdülkadir'den ve ne de sülâle-i tahireden olduğunu söylemiştir. Ebulhüda hazretlerinin kendisinin ise on üç senedir ailesini ve vatanını terk ederek, yüz bin türlü inkilabat ve muamelata tahammül ederek hilafet-i uzmanın ümmet-i muvahhide gönüllerinde tazimat-ı lâyikaya mazhar olması için bunca telifat ve resail kaleme alıp tab' ve temsil ile dünyanın her tarafına neşr ettiği malum ve müsellem olduğunun açıkça görüldüğünü dile getirmiştir.

Ebulhüdâ bu cümleleriyle devlet için kendi görevini ve konumunu açıklayarak, II. Abdülhamid'in İslâmcılık politikasına hizmet ettiğini, Ortadoğu bölgesindeki Müslüman Arapların hilafet-i uzmaya bağlılığı için eserler neşr ettiğini açıkça belirtmektedir. Arizasının son cümlelerinde de yaptığı bunca hizmete karşılık kendisi ve sülalesinin emr-i istisnası hususunda ve hususat-ı sairede emsalinin mazhar olduğu muamelat-ı merhametkaraneye mazhar olamadığı, sülale-i Rifâiyenin dahi hizmet-i askeriyenin tamim buyrulduğu bu esnada sair sülâlelere tercihen sülale-i Kadiriyye gibi mazhar-ı afv ve istisna olması gerektiğini padişaha arz etmiştir.

Rifâî Tarikatına mensup 179 neferin bu muafiyete rağmen askere alınmasına itiraz eden Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebulhüdâ, onlara da muafiyet tanınması için tekrar bir ariza daha sunmuştur.[350] Şeyhülislâmlıktan Sadarete sunulan tezkirede:[351] Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebulhüdâ Efendi, seyyid olan Rifâîlerin neseplerini kendisinin ve kendisinden önce Nakîbü'l-Eşrâf olan selefinin tasdik ettiğini, ayrıca Rifâîlerin neseplerini tahkik etmeye gerek olmadığını, zaten Bağdat'ta seyyidliklerinin maruf olduğunu belirtmektedir. Ebulhüdâ özellikle sair seyyidlere gösterilen kolaylıkların Rifâîlere de gösterilmesi gerektiğini özellikle zikretmektedir. Sair seyyidlerden kasdettiği de tabi ki Kadirî seyyidleridir. Zira Sadarete sunduğu arizalarında birçok kez bu hususu

350 BOA, **A.Y.MTV**, nr. 37/67.
351 MŞH., **THR**, Dosya nr. 79, Gömlek nr. 95, 7/M/1318.

dile getirmiştir.[352]

Keyyalî, Cündî, Harirî, Sebsebî sülalelerinin tamamı Rifâî Tarikatının kollarıdır. Rifâî Tarikatının 15 kolundan Irak ve Suriye civarında etkin olanları bunlardır.[353] Sayyadî ailesi de bütün bu ailelerin hamisi niteliğinde Rifâî Tarikatının ana kollarındandır. Rifâî Tarikatının tüm ailelerine bu muafiyet sağlanmayıp belli bölgelerdekilere sağlanmış olmasının da sebebi aynıdır. Devletin bu bölgede seyyid olan Rifâî Tarikatını desteklemesi, askerlikten muaf tutması bölgenin Şiîliğin etki alanı olmasından kaynaklanmıştır. Yani tarikata bu muafiyetler sağlanırken özellikle bölgedeki Şiî oluşumların da engellenmesi amaçlanmıştır. Aynı tarikatın Arap bölgesi dışındakilere bu muafiyetin sağlanmamış olması bunu düşündürmektedir. Hatta Rifâiye Meşayihinden Hacı Ali Baba'nın oğlu Abdürrezzak Efendi'nin askere alındığı anlaşılmış ve akabinde ceride-i askeriyeden kaydının silinerek askerlikten affedilmesi için müzekkire yazılmıştır.[354]

Ayrıca askerlikten muafiyet noktasında Osmanlı Devleti tarafından seyyid olarak kabul edilen Mevlevîlerin de ayrı bir yeri vardır. Bu bölgedeki Mevlevîlere de devlet tarafından imtiyazlar sağlandığı görülmektedir. Zira sülale-i tahire-i Hazret-i Mevlana'dan Halep Mevlevî Dergâh-ı şerifi Postnişini Âmil Çelebi Efendi'nin hüsn-i hâline binaen üçüncü rütbeden mecidi nişân-ı zişânı, ikinci rütbeye terfi ettiği bilinmektedir.[355] Bu minvalde örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sülale-i Hazret-i Mevlana'dan Midilli Mevlevîhanesi Şeyhi Nazif Efendi'nin daavât-ı hayriyyedeki muavenetine binaen üçüncü rütbeden mecidi nişanı ile taltif edilmiştir.[356] Konya Mevlana Dergâh-ı şerifi Postnişini Çelebi Mehmed Efendi Sadarete gönderdiği dilekçede yeğeni Ali Çelebi ve dergâhın dervişlerinden Mustafa'ya askerlik için kur'a isabet ettiğini belirterek, Hz. Mevlana'nın "mübârek ser-efser-i hazret-i şehinşâhi sadakası olmak üzere mûmâ-ileyhimâ dâilerinizin afvı husûsuna…" ifadeleriyle askerlikten ihracını istemiştir.[357] Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüşülerek Ali Çelebi'nin askerlikten muafiyeti, bu zümreye gösterilen hürmet ve riayete vurgu yapılarak şu ifadelerle "…hanedân-ı feyz-resân-ı Hazret-i Mevlanâ'dan bulunan çelebiyânın bazı sâir muafiyet misillü askere alınmalarından sarf-ı nazar olunması kutb-ı dâire-i hilâfet ve kerâmet olan velinimet-i melek-haslet efendimizin kibâr-ı ehlüllah

352 Daha önceki tarihli arizası için bkz., BOA, **Y..MTV**., Dosya nr. 34, Gömlek nr. 20, 10/Za/1305.
353 İ. Zeki Eyüpoğlu, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, 1990, s. 266-267.
354 BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 286/10, 26/Z/1275-27/T/1859.
355 MŞH, **THR**, Dosya nr. 74, Gömlek nr. 113, 28/L/1312.
356 MŞH, **THR**, Dosya nr. 77, Gömlek nr. 148, 20/Za/1316.
357 BOA, **İ. MSM**, nr. 15/333-1.

taraflarına derkâr olan hürmet-i celîle-i zillullâhîlerine bir kat daha müeyyed olacağından…"[358] uygun görülmüştür. Fakat dergâhta derviş olan Mustafa'nın askerlikten muaf tutulması nizamnameye uygun olmadığından ara bir formül bulunarak, vükeladan birisi tarafından bedeli ödenerek o da askerlikten muaf tutulmuştur.[359] Sonuçta Mevlevîlerin askerlikten muafiyetleri de Kadirî, Rifâîlere benzer mahiyette olup, Mevlana'nın kız ve erkek soyundan gelen iki yüz civarındaki kişinin de toplu olarak muafiyetleri tescil edilmiştir.[360]

Mevlevîlerin seyyidliklerinin onaylanması da aslında istisna teşkil etmektedir. Daha önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi seyyidliğin onayında sadece İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf yetkiliyken, hatta kaymakam tezkireleri ve kadı hüccetleriyle seyyidlik iddialarının kabul edilmeyeceği sıklıkla tekrarlanmasına rağmen, Konya'da Mevlana Celâleddin Rûmî'nin soyundan gelen dergâhın şeyhi Seyyid Abdülhalim Çelebi'nin seyyidliği Konya mahkemesinde onaylanmıştır. Abdülhalim Çelebi'nin Konya mahkemesinde onaylanan seyyidliği, Dersaâdet Nakîbü'l-Eşrâfı tarafından da aynen kabul edilerek Nakîbü'l-Eşrâf defterine kaydedilmiştir.[361]

Aynı şekilde bu örneğe benzer bir durum Keyyali ailesi için de geçerli olmuştur. Rifâî sülalesine tanınan askerlik muafiyeti aynı sülalenin farklı bir kolu olan Keyyaliye ailesine de tanındığı için, İdlib ve Sermin'deki Keyyali soyundan gelenlerin isimleri İdlib nâipliğinden tasdikli olarak Sadarete gönderilmiştir.[362]

Rifâî ve Kadirî Tarikatlarının "ifa-yı fariza-i cihad" maksadıyla bu gruplardan gönüllü savaşa katılanların olduğunu da belirtmek gerekir. Örneğin Kadirî Şeyhlerinden Ali Efendi, Mısır'dan müritleriyle gelerek "ifa-yı fariza-i cihat" niyetiyle Anadolu ordusuna iştirak etmiştir.[363] Harput Eyaleti'nin Palu Kazası'ndan Kadirî ve aynı zamanda Nakşî-Halidî Şeyhi Ali Efendi 500 kişilik silahlı süvari ve piyade askeriyle orduya katılmıştır.[364] Yine Rifâî Tarikatına mensup Hacı Mehmed Efendi Silistre muharebesine

358 Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 123.
359 BOA, **Ayn. Deft**., nr. 412, s. 53, 5/Za/1264-3/Te/1848; Varol, **Bektaşiliğin İlgası**, s. 124.
360 BOA, **İ. DH,** nr. 631/43884, 8/S/1288-28/Ni/1871.
361 MŞH., **Nakîbü'l-eşrâd Defterleri**, Genel nr. 103, Özel nr. 36, s. 334. İlam zahrına yazılan tasdik der-kenârı.
362 BOA, **Y. MTV**., Dosya nr. 69, Gömlek nr. 8, 21/Ra/1310.
363 BOA, **A. MKT. NZD**, nr. 140/99, 13/B/1271-1/Ni/1855. Savaşta iki müridinin şehit olması ve birkaç hayvanının da telef olması sebebiyle kendisine bin kuruş verilmesi için irade çıkmıştır. Bkz., BOA**, İ. MVL**, nr. 332/14239, 4/N/1271-20/My/1855.
364 BOA, **A. MKT. UM**, nr. 160/91, 23/L/1270-19/T/1854; Bağdat'taki Kadiriyye Tarikatından Şafi

katılarak savaşta yararlılık göstermiştir.[365]

Seyyidlerin askerlik muafiyetinin Tanzimat fermanıyla veya başka herhangi bir kuralla sağlanmadığı ortaya çıkmıştır. Devletin kendi siyasî çıkarları ekseninde özellikle Ortadoğu bölgelerinde bu imtiyazı yoğun şekilde uyguladığı, bu bölgelerdeki Rifâî ve Kadirî, hatta Mevlevî Tarikatının mensuplarına hususî bir durum atfettiği göze çarpmaktadır. Devletin bu gibi grupları askerlikten muaf tutması Peygamber soyuna hürmetten kaynaklandığı gibi Şiîlikle mücadele için her türlü hizmetlerinden yararlandığı tarikat mensuplarını elden yitirmemek gayesini de taşıyordu.

Sonuç olarak seyyid ve şeriflerin Kadirî ve Rifâî gibi bazı tarikat mensupları dışında askerlikten muaf tutulmadıkları görülmektedir. Zira bu tarikatlara mensup kimselerin bulundukları bölgelerin Şîa tehdidinden arındırılması ve Sünnî görüşün yaygınlaştırılması Osmanlı'nın devlet siyaseti bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Bu şekilde hem seyyid ve şeriflerin bölgedeki hâkimiyetleri yoluyla bu tehlike ortadan kaldırılmaya çalışılmış, hem de bu tarikatlara mensup kimselere yerine getirdikleri görev karşılığında muafiyet hakkı tanınmıştır.

2.3.5. Askerlik Muafiyetinin Kaldırılması ve Şiîliğin Yayılması

5 Recep 1332 tarihli Harbiye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen bir tezkirede artık yeni kanunla askerlik muafiyetinin kaldırıldığı bildirilmiştir.[366] Şimdiye kadar Bağdat ve Suriye civarındaki Kadirî ve Rifâîlerin askerlikten muaf tutulageldikleri, yeni askerlik kanunnamesinde askerlik hizmetinde mükellefiyet-i âmme usulü kanun olmuştur. Fakat mükellefiyet-i askeriye kanunun yürürlüğe girmesiyle, bu kanunda hiçbir fert veya gruba hiçbir surette muafiyet tanınmayacağı sarahaten belirtilmiş olmasından dolayı seyyidlerden olan bu sülalelerin askerlikten muafiyetleri artık kabul edilmemiştir.

Bağdat ve Suriye Vilayetleri'ne askerlik muafiyetinin kaldırılmasının bölge açısından uygun olup olmayacağı sorulduğunda, Bağdat ve Suriye Vilayeti'nden gelen cevabî yazıda, Suriye bölgesindeki sülale-i tahireden olan Kadirî ve Rifâîlerin askerlikten muafiyetlerinin devamının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Çünkü askerlik kanunu

---

Müftizade Şeyh Salih Efendi de 750 nefer askerle Anadolu ordusuna intikal etmiş, kendilerine diğer askerler gibi maaş verilmiştir. Bkz., BOA**, A. MKT. MHM**, nr. 59/3, 25/Za/1270-20/A/1854.

365 Meclisi valada durumu görüşülen Hacı Mehmed Efendi'ye 45 kuruş maaş takdir edilerek emekliye sevk edilmiş, kendisiyle aynı durumda olan nizamiye askrelerine de 30 ile 90 kuruş arasında bir maaş takdir edilmiştir. Bkz., BOA, **İ. MVL**. 321/13661, 10/R/1271-1/Ke/1845.

366 BOA, **DH. İD**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 11/1, 26/Ca/1332.

hazırlandığı esnada Suriye ve Bağdat gibi Arap bölgelerindeki seyyid ve şeriflerin askerlikten istisnaları gündeme gelmiş, Dâhiliye Nezareti aracılığıyla muafiyetlerin devam edip etmemesiyle ilgili Suriye Vilayeti'nden görüş istenmiştir. Suriye Vilayeti'nden gelen cevabî yazı oldukça önemlidir. 1 Mayıs 1330 tarihli cevabî yazıda:

Suriye Vilayeti dâhilindeki aşiret ve urbanın sülale-i Rifâîyye, Kadiriyye ve Murtazaviyye'ye (Aleviyye) karşı kadimden beri çok büyük bir hüsn-i riayet ve ihtiram gösterilmekte olduğu, fakat bu sülaleye nispet iddiasında bulunanların sayısının son zamanlarda çok arttığı belirtilmiştir. Nispet iddiasında bulunanlar için Nakîbü'l-Eşrâf ve mahallî meclis idarelerince tahkikat ve tetkikat-ı mükemmele icra kılınır ise bu miktarın çok sayılmayacak bir seviyeye indirileceği vurgulanmıştır.[367]

Suriye valisinin ifadesiyle, Kadirî ve Rifâî bu iki seyyid ailesi efradının, Arabistan'da muvattan bulunduğu, ancak Arabistan'ın da büyük bir kısmının asker alma kanununa tabi olmadığı, yani askerlik kanunu kapsamı dışında olduğu bilinmektedir. Bu seyyidlerin zaten ekserisi postnişin olması hasebiyle, Şiîliğin etki alanı sayılması açısından bu hassas bölgede halkı irşadla meşgul olduklarından, askere alınmaları durumunda halkın irşadı ve Şiîliğin yayılması noktasında sıkıntılar yaşanacağı aşikârdır. Bahsettiğimiz bu sülalenin muafiyetinin kaldırılması, şimdilik mukteziye-i zamaniye ve mekâniyeye nazaran münasip görülmemiştir. Bu sülalelerin nesepleri zaten tevatüren sabit olduğu gibi haklarında Nakîbü'l-Eşrâflar'la meclis idarelerince tahkikatı mükemmele icra edilmek şartıyla hizmeti askeriyeden muafiyetleri devam ettirilmelidir.[368]

Askerlikten muafiyetiyle ilgili vali bunları söylerken Harbiye Nazırı da, "Sülale-i Rifâîye ve Kadiriyye'ye mensûbiyet iddi'a edenlerin kemâ fi's-sâbık hizmet-i askeriyelerinin te'cîli, kâide-i müsâvat ve adâlet ile gayr-ı kâbil-i telif olduğundan bunların da efrâd-ı sâire-i Osmaniye gibi bilâ istisnâ derece-i sinlerine göre hizmet-i mukaddese-i askeriye ile mükellefiyetleri…"[369] ifadeleriyle adalet ve eşitlik noktasından herkesin askerlik yapması gerektiğini belirtmiştir.

---

367 BOA, **DH. İD,** Dosya nr. 86, Gömlek nr. 11/4, 26/Ca/1332. Aslında müteseyyidlerin son döneme kadar artarak devam ettiğini göstermesi bakımından da önemli bir belgedir. İlk dönemlerin aksine son dönemde ferdi müteseyyidlerden çok, müteseyyidlik tarikatlar içerinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.

368 BOA, **DH. İD**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 11/4, 26/Ca/1332.

369 BOA, **DH. İD**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 11/6, 26/Ca/1332. Karar metni şu şekildedir:
…sülâle-i Kadiriyye ve Rifâîyye'ye mensûbiyet iddi'a edenlerin hizmet-i askeriyelerinin te'cîli kâide-i müsâvât ve adâlet ile gayr-ı kâbil-i telif olacağından bunlarında efrâd-ı sâire-i Osmaniye gibi bilâ istisnâ derece-i sinlerine göre hizmet-i askeriye ile mükellefiyetleri için mu'amele-i lâzimenin îfâsı…

Devlet başlangıçta belli bir amaca matuf olarak bu sülaleleri askerlikten muaf tutmuştur. Hatta bu muafiyetin karşılığında da bu seyyid sülalelerine bir takım dinî ve siyasî sorumluluklar yüklemiştir. İlim ve irşadla meşgul olmak, bulundukları bölgenin cehaletten kurtulmasını sağlamak, Şiî mezhebinin bu bölgelerde yayılmasını önlemek bunun en başta gelen sebepleridir. Fakat bu muafiyetler çok farklı noktalara getirilmiş toplumda bir takım sıkıntılara da sebebiyet vermiştir. Hatta Harbiye Nezareti'nden gelen bir tezkirede sülale-i Rifâîye'den olmadığı halde 7 bin lira rüşvet vererek vilayet meclis idaresinden Rifâî sülalesine mensup olduğuna dair bir tezkire çıkartarak askerlik hizmetinden kurtulmaya çalışanların bulunduğu Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.[370] Dâhiliye Nezareti'nin kararı da tıpkı Harbiye Nazırı'nın kararını[371] destekler mahiyettedir.

Kısaca devletin, önceleri kendi amacı doğrultusunda bir takım imtiyaz ve iltifatlar sağladığı Rifâî ve Kadirî gibi tarikatlerin elinden alınan askerlik muafiyetinin en önemli sebebinin halk nezdinde ortaya çıkan usulsüzlükler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak askerlik muafiyetinin iptali, toplum içerisindeki bu gibi sıkıntılara sebebiyet vermesinin yanısıra devletin bu bölgelerdeki siyasetini değiştirdiğini de gösteren bir uygulamadır. Bu bölgelerden yükselen itirazlara rağmen Harbiye ve Dâhiliye nazırının aksi yönde verdiği kararlar bu düşüncemizi desteklemektedir.

Devletin, bu tarikat mensuplarıyla işbirliğini ve diğer sunduğu imtiyazlarını aynen devam ettirmesine rağmen askerlik muafiyetini belli bir süreden sonra geri çekmesi, halk arasındaki bu konuyla ilgili karışıklıkları sona erdirme ve bu mukaddes hizmetin gerekliliğini her gruba bu şekilde duyurma çabası ve bu sebeplerle zayıflayan ordusunu güçlendirme gayreti şeklinde okunabilir. Zira tarikat mensuplarının yanısıra asılsız hüccetlerle askerlikten muafiyet elde edenlerin sayısının artmasının ordunun zayıflaması durumunu tetiklemiş olması da muhtemeldir. Hatta ordu içerisinde gittikçe sayıları artan Şiiliğe karşı "sahihu'n-neseb" seyyidlerin bir manevi güç olarak ordu da bulundurulması dahi düşünülmüş olabilir. Yalnız son dönemde bu muafiyetin kaldırılmasının Şiîliğin etki alanının genişlemesine sebebiyet verdiği de görülmektedir.

Sonuç olarak devlet, her daim seyyidlerle işbirliği içinde bulunarak, kendi bekasını ve prestijini düşünerek halkı Şiî otorite çemberinden kurtarabilmek için onları bir kalkan olarak kullanmıştır. Diğer taraftan İngiltere ve Rusya, İran'daki mezhep farklılığını

370 BOA, **DH. İD**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 11/13, 29/Ca/1332.
371 BOA, **DH. İD**, Dosya nr. 86, Gömlek nr. 11/10, 26/Ca/1332.

kullanarak Osmanlı Devleti'yle İran arasında Şiî-Sünnî ayrılığını körükleyerek husumet oluşturmaya çalışmıştır. Bu gibi sebeplerle de devlet, 19. yüzyılda, Şiîliğin etki alanında olan bölgelerde görevlendireceği memurları özenle seçmeye başlamış ve onlara diğer bölgelerde görev yapanlardan farklı bir takım imtiyazlar vermiştir.

Osmanlı Devleti, Şiîliğin yükselişinin dinî ve itikadî bir boyutta değil, daha çok siyasî çerçevede engellenmesi ve önüne geçilmesi düşüncesiyle hareket etmiştir. Zira bu yayılma ileride devletin bekasına sekte vurabilir veya devleti güçsüz hâle düşürebilir. Bu minvalde her daim seyyidlerin desteğini bekleyen devlet, Şiî ulema ile işbirliği içerisinde olarak onları da çözümün bir parçası hâline getirmeyi amaçlamıştır ve onları taltif ederek hatta idarî makamlara atayarak kendince önlemler almıştır.

Devlet, siyasî akıbetini temellendirmek ve özellikle de Ortadoğu'daki otoritesini temin etmek için bu dönemde seyyidlerden yararlandığı kadar nüfuzlu tarikatlardan da istifade etmiştir. Özellikle de seyyid olan Kadirî ve Ortadoğu bölgesinde 19. asrın ilk çeyreğinden itibaren yükseltmeye başlayan Rifâî sülaleleri, devlet tarafından Şiîliğin etki alanları olan bölgelerde ciddi manada desteklenmiştir.

Kadirî ve Rifâî Tarikatı, II. Abdülhamid döneminde önemli bir konuma sahiptir. Siyasî açıdan veya II. Abdülhamid'in kendi siyaseti içerisindeki edindiği yer açısından bakıldığında Rifâî Tarikatı devlet işlerinde etkin rol oynamıştır. Sundukları hizmet karşılığında devlet içerisinde geniş bir kadrolaşmaya gitmişler ve farklı şekillerde taltif edilmişlerdir.

Seyyidlerin askerlik muafiyeti, Tanzimat fermanıyla veya başka herhangi bir kuralla sağlanmamıştır. Devlet, kendi siyasî çıkarları ekseninde özellikle Ortadoğu bölgelerinde bu imtiyazı yoğun şekilde uygulayarak Rifâî, Kadirî ve hatta Mevlevî Tarikatı'nın mensuplarına hususî bir durum atfetmiştir. Devletin bu gibi grupları askerlikten muaf tutması, Peygamber soyuna hürmeten olduğu kadar şüphesiz yine Şiîlikle mücadele için her türlü hizmetlerinden yararlandığı seyyidleri elden yitirmemek gayesini de taşımaktadır. Sonrasında ise kendi amacı doğrultusunda bir takım imtiyaz ve iltifatlar sağladığı seyyid Rifâî ve Kadirî gibi tarikatların elinden alınan bu askerlik muafiyetinin en önemli sebebi, halk nezdinde ortaya çıkan usulsüzlüklerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİDLER, MÜTESEYYİDLER VE ALEVÎLER

3.1. SEYYİDLER VE ALEVÎLER

Alevîler nezdinde seyyidliğin kutsiyeti sorgulanamaz bir seviyededir. Bu sebeple de Ehl-i Beyt'e olan bağlılıkları hayatlarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Alevîlik'te dedelik kurumunu ayakta tutan Alevî dedelerinin seyyidliği de düşünüldüğünde bu önem daha da netleşmektedir. Bu bölümde Alevi dedelerinin seyyidliği ve şecereleri etraflıca değerlendirilecektir.

3.1.1. Alevîlik

Alevîliğin, İslâm'ın dışında olduğundan İslâm'ın özü olduğuna kadar pek çok görüş ileri sürüldüğü, gerek Alevî toplulukları gerekse bu topluluğun dışında kalan bilim adamları tarafından konunun tartışıldığı ve hâlâ da tartışılmaya devam edildiği görülmektedir. Alevîlik, "kültürdür,[1] yaşam biçimidir,[2] İslâm'ın Anadolu yorumudur, Zerdüştlüktür,[3] Türk dinidir, ulusçuluktur, sosyalizmdir, materyalist bir felsefedir, tasavvuftur, tarikattır, heterodoks İslâm'dır,[4] Şiiliktir, dindir,[5] mezheptir"[6] şeklindeki birbiriyle çelişen çok farklı tanımlamaların yapılması ise, olayın bilimsel olarak ele alınması gerektiği noktasındaki ihtiyacın ciddiyetini göstermektedir.

"Alevî" kavramı ülkemizde XIX. yüzyıl gibi geç bir dönemde ortaya çıkmıştır. Zira arşiv belgelerinde XIX. yüzyıldan önce Alevî deyimine rastlanmamaktadır.[7] Arapçada *"*Ali'ye mensup*,* "Ali'ye bağlı", "Ali soyundan gelen*",* "Ali taraftarı" anlamlarına gelen "Alevî" kelimesine[8] terim olarak siyasî, itikadî ve tasavvufî açıdan birçok anlamlar

---

1 Hüseyin Temiz, **Alevîliğin Gerçek Yüzü ve Özü**, İstanbul, 1999, s. 151.

2 Cemal Şener, **Alevîlik Olayı, Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi**, Ant Yay., İstanbul, 1998, s. 131-132; a. Yzr., **Benim Kabem İnsandır**, Ant Yay., İstanbul, 1996, s. 132-133.

3 Ethem Xemgin, **Alevîliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi**, Berfin Yay., İstanbul, 1998, s. 8.

4 Lütfi Kaleli, **Binbir Çiçek Mozaiği Alevîlik**, Can Yay., İstanbul, 1996, s. 429-430.

5 Atilla Özkırımlı, **Alevîlik-Bektaşîlik Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi**, Cem Yay., İstanbul, 1998, s. 7.

6 Alevîliğin ne olduğu konusunda yapılan tartışmaları derleyerek toplu halde okuyucuya sunan bir çalışma için bkz., Baki Öz, **Alevîlik Nedir?**, Der Yay., İstanbul, 1996; ayrıca Alevîliğin Alevî yazarlarca nasıl algılandığı hakkında bkz., İlyas Üzüm, **Günümüz Alevîliği**, İSAM Yay., İst., 1997, s. 159-188; Cenksu Üçer, **Tokat Yöresi Alevîleri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2005.

7 Irene Melikoff, **Hacı Bektaş Efsaden Gerçeğe**, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998, s. 321.

8 İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, Daru'l-Maarif, Kahire, t.y., c. IV, s. 3095; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, s. 28; Abdülbaki Gölpınarlı, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1977, s. 19; Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", **DİA**, İstanbul,

yüklenmiştir.[9] İlk olarak İslâm siyasî tarihinde hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır.[10] İslâm Tarihi ve tasavvuf geleneğinde ise, "Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her konuda ona bağlı olmak" anlamlarında kullanılmıştır.[11] Alevîlik Hz. Ali'nin velayetiyle başlayarak günümüze kadar gelmiş olan bir inanç sistemidir.[12] İslâm kültür tarihinde de, öncelikle "Hz. Ali soyundan gelenler" anlamında kullanılan bu terim, Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dinî ve siyasî gruplar için kullanılmıştır.[13]

Alevîliğin inanç sisteminde *on iki imam ve Ehl-i Beyt kültü, "Hak-Muhammed-Ali" inancı, kerbelâ mâtemi* gibi Şiî unsurlarla Orta Asya kökenli İslâm öncesi dini inanç, ritüel ve argümanlar ile Yesevi, Haydarî, Kalenderî gibi tasavvufî özellikler mevcuttur.[14] Hatta bazı kaynaklarda Kızılbaşlık, Türk tarihinin en önemli göç dalgalarından birisinin sonucu olarak ortaya çıkmış, temelinde Türk kültürü; vahdet-i vücud görüşünü benimseyen, fazla mezhep kaygısı taşımayan sufilikle yoğrulmuş Müslümanlık ve yoğun Ehl-i Beyt sevgisi olan bir sosyo-politik farklılaşma hareketi olarak tanımlanmaktadır.[15]

Alevî kaynakları ise Alevîliği Hz. Muhammed ve Hz. Ali zamanında uygulanmış olan Kırklar Cemi'ne dayandırmaktadır.[16] Alevîliğin doğuşunu Kırklar Cemi'ne dayandıran sözlü gelenek, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin yaratılışını çok daha gerilere götürür. Buna

---

1989, II, s. 368-369; İlyas Üzüm, **Kültürel Kaynaklarına Göre Alevî İnanç ve İbadet Anlayışları**, Köprü Dergisi, Bahar 1998, No: 62, s. 3-5; Rıza Balcıoğlu, **Alevîlik Üzerine Bir Değerlendirme**, HBVAD, 2003, s. 28; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul, 2004, s. 49; Ethem Ruhi Fığlalı, **Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri**, İstanbul, 1993, s. 233; Canan Sultan Özalp, **Alevîlikte Buyruk Kavramı ve İmam Cafer Örneği**, Yayayımlanmamış Y. L. Tezi, Şanlıurfa, 2006, s. 6.

9 Ocak, **a.g.m.**, s. 368-369.

10 Üçer, **a.g.t.,** s. 15.

11 Süleyman Adil, **Balkanlar'da Alevî Bektaşîlik**, Yayımlanmamış Y. L. Tezi, İstanbul, 2006, s. 11-12.

12 Üçer, **a.g.e**., s. 31; Anadolu Alevîliğinde Yol Ayrımı adlı eserde Nejat Birdoğan, Anadolu Alevîliğinin Heterodoksi olmadığını savunur. Geniş bilgi için bkz. Nejat Birdoğan, **Anadolu Alevîliğinde Yol Ayrımı**, (İçerik ve Köken), Mozaik Yay., İstanbul, 1995, s. 15.

13 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", **DİA,** II, İst., 1989, s. 368-369; Matti Moosa, "Alawiyah", **The Oxford Encyclopedis of The Modern İslâmic World**, I, Oxford, 1995, s. 63; Ethem Ruhi Fığlalı, **Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik**, s. 7-8.

14 Ramazan Altıntaş, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Yay. No: 20, Bilimsel Toplantılar serisi: 7, Isparta, 2005, s. 99; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocakları**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul, 2004, s. 60-61.

15 Hasan Onat, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine" , (ss. 111-126), **İslâmiyât**, c. VI, S. 3, Ankara, 2003, s. 125.

16 Necdet Subaşı, **Alevî Modernleşmesi**, Ankara, 2005, s. 107; Kırklar Meclisi ve Ayin-i Cem için bkz., Ahmet Turan, "Anadolu Alevîleri-Kızılbaşlar", **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 6, Samsun, 1992, s. 51; Ali Yaman, **Kızılbaş Alevî Ocakları**, Nisan 2006, s. 48; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocakları**, s. 61-62.

göre onlar bir *"nur"*dan yaratılmışlardır.[17] Bu nedenle olsa gerek ikisi çoğu zaman birlikte "Muhammed-Ali" deyimiyle anılırlar.

Türklerin Müslüman Araplarla ilk ciddi temasları, Hz. Ömer devrinde olmuştur. Zira Türklerin yaşadığı bölge olan Horasan ve Maveraünnehir çevresine yönelik fetih hareketleri bu dönemde başlamıştır. Türkler ile Araplar bu dönemde iki kez karşı karşıya gelmişlerdir.[18] Emevîler devrinde Müslüman Arap ordularının ilerleyişi devam etmiş ve Araplar ciddi bir direnişle karşılaşmamışlardır. Zira Göktürk Devleti yeni dağılmış olduğundan Türkler, küçük beylikler hâlinde yaşıyorlardı. Bu dönemde Emevîlerle Türkler arasındaki ilişkiler,[19] genellikle şiddete dayalı olduğundan dolayı, binlerce Türk öldürülmüştü.[20]

Selçuklular zamanında yanlarında birçok derviş ve sufînin de bulunduğu Türkmen boyları Anadolu'ya göç etmiştir. Yeseviyye Tarikatına mensup dervişler, Türkmen Babaları,[21] Orta Asya ve Harezm'den Horasan Melâmetiliğine mensup şeyhler; Irak, Suriye ve İran'dan farklı akidelere sahip topluluklar Anadolu'ya gelerek önemli merkezlere yerleşmişlerdir. İslâm dünyasında siyasî otoritenin mümessili kabul edilen Abbasî hilafetinin maddî ve manevî nüfuzunun etkinliğini yitirmesiyle de, toplumsal düzen sarsılmış ve neticede bu tasavvufî hareketler ve tarikatlar bir hayli yaygınlaşmıştır.[22]

Türklerin İslâmlaşma sürecinde göz önünde bulundurulması gereken diğer önemli bir nokta da, yüzyıllar boyu belli bir kültüre sahip toplulukların, başka bir kültüre geçtiklerinde önceki kültürleriyle ilgilerini tam olarak kesemedikleri ve ona ait bazı unsurları yeni kültür kalıplarına uydurarak devam ettirdikleri yönündeki sosyolojik yaklaşımdır.[23] Türk toplulukları da İslâmı kabul etmiş fakat eski inançlarından bazılarını -

---

17 Yaman, **a.g.e.**, s. 62.

18 Baki Öz'e göre Türkler İslâmı Araplardan değil Horasan'dan almışlardır. Geniş bilgi için bkz., Baki Öz, "Hacı Bektaşı Oluşturan Düşünsel Kaynaklar", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri** (22-24 Ekim-1998), Ankara, 1999, s. 263-264.

19 Türkler Emevîler'in güttükleri politikalar nedeniyle İslâm'a girmeye pek sıcak bakmamışlardır. Çünkü Emevîler politikalarını Arap ırkçılığı üzerine kurmuşlar, Arap olmayanlara köle muamelesi yapmakta ve onların canlarının ve mallarının (Müslüman olsalar bile) kendilerine helal olduğu düşüncesinden hareket etmişlerdir. Bu dönem Nesimi Yazıcı tarafından "Mücadele Safhası" olarak adlandırılmaktadır. Bkz., Yazıcı, **İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi**, Ankara, 1992, s. 15.

20 Ahmet Turan, Harun Yıldız, **Tarihten Günümüze Anadolu Alevîliği**, s. 12-13.

21 Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s. 31.

22 Fığlalı, **Türkiye'de Alevîlik-Bektâşîlik**, s. 99-101; Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, İstanbul, 1969, c. I, s. 163-170.

23 Üçer, **a.g.t.**, s. 52.

İslâmla çatışmayanları- yeni dinden aldıkları motiflerle besleyerek muhafaza etmişlerdir. Bu yüzden Türklerin İslâmlaşma sürecinde, İslâm coğrafyasında ortaya çıkmış olan mezhebî cereyanların onların İslâmı kabul edişlerine etkisi mutlak surette göz önünde bulundurulmalıdır.[24]

Türklerin yaşadığı bölgelerde fütuhatla beraber İslâmlaşma, özellikle büyük şehirlerde hızla devam ederken, kırsal kesimlerde bunun gerçekleşmesi uzun zaman almıştır. Bu süreçte Ahmed Yesevî, Arslan Baba ve Korkut Ata gibi Türkmen Babalarının Türkler üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Zira şehirlerde İslâmiyetin kitabî/Sünnî yorumu etkili olurken; özellikle kırsal kesimde göçebe ve yarı göçebe topluluklar arasında[25] Alevî eğilimli derviş ve babaların yaptığı propaganda faaliyetlerinin sonucunda, Şiîliğin veya Şiîlikten etkilenen akımların[26] baskın olduğu görülmekteydi. Zaten Türkler, İslâmiyet'in birçok unsurunu doğrudan doğruya Araplar vasıtasıyla değil, Acemler vasıtasıyla almışlardır.[27]

Bu çerçevede göçebe kesimler, kendilerine sık sık Türkçe Şiîr ve deyişler okuyan, ayrıca İslâm dinini de kendi kültürel seviyelerine uygun olarak açıklayan gezgin derviş ve mutasavvıflar etrafında kümelenmişlerdi. Yine bu sürecin bir parçası olarak söz konusu sosyal gruplar, ne tam olarak İslâmiyeti özümseyebilmişler ne de İslâmiyet öncesi inanç ve geleneklerinden kopabilmişlerdi. Bu yüzden İslâm dininin tüm inceliklerini tam olarak bilmiyorlar, aynı zamanda içlerinde bulundukları yaşam tarzından dolayı kitabî İslâmı da öğrenme ve yaşama imkânını bulamıyorlardı. İslâmiyeti kabulde samimi olan ancak onu gerçek anlamda öğrenip özümseme imkânı bulmada ciddi problemler içinde kalmış bu zümreler, tabi olarak İslâmî inanışlarla birlikte önceki telakkilerini de devam ettirmişlerdir.[28] Dolayısıyla bu kitlelerin Müslümanlığı, dinî yükümlülükleri yerine

---

24 Üçer, **a.g.t.**, aynı yer; Türklerin İslâmlaşma sürecinde mezheplerin etkisi ve değerlendirme için bkz., Sönmez Kutlu, **Türkler'in İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, TDV Yay., Ankara, 2000, s. 156-168; M. Saffet Sarıkaya, **Anadolu Alevîliğinin Tarihi Arka Planı**, **(XI-XIII yüzyıl),** Ötüken Yay., İstanbul, 2003, s. 104-118.

25 Bazı kaynaklarda Bektaşîliğin yerleşik toplumda, Kızılbaşlığın ise göçebe toplumda yaygın olduğu belirtilmektedir. Bkz., Saim Savaş, **Anadolu'da Safevî Propagandasının Tesirleri**, Vadi Yay., Ankara, 2002, s. 148.

26 Anadolu Alevîliğini etkileyen akımlar için bkz., İbrahim Arslanoğlu, "Alevîlik Nedir?", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999, s. 11, 18.

27 Kutlu, **Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, s. 150-151; Ahmet Turan, Harun Yıldız, **Tarihten Günümüze Anadolu Alevîliği**, s. 14.

28 Ali Yaman, **Alevîlik'te Dedelik ve Ocaklar**, s. 58; Ahmet Turan, Harun Yıldız, **a.g.m.**, s. 12-13.

getirmekten uzak, eski inanç ve geleneklerin ön planda olduğu bir halk Müslümanlığıydı.[29] Bu yüzden bu insanların İslâm'a ısınmaları da basitleştirilmiş mistik bir yoldan, başka bir deyişle İslâm'dan önce alışık oldukları usullerle gerçekleşebildi ki, bu yolu onlara Ahmed Yesevî ve halifeleri açmıştı.

Türklerin İslâmla tanışmalarının ardından Alevîlik, Anadolu Alevîliği adı altında belirmeye başlamıştır. Anadolu'da yaygın olan Hz. Ali inancının, resmi Sünnî anlayışa tam anlamıyla uymadığı, Türkmenlerin Hz. Ali'ye bazı düşünce tarzları ile daha fazla sempati duydukları görülmüştür. Bunlara rağmen Türkmenler, Sünnîlik veya Şiîlik gibi inançlarla ilgili tartışmalardan uzak bir şekilde, Türkmen babalarının öğrettiklerine tabi olmuşlardır denilebilir.[30]

Anadolu Selçukluları dönemindeki Babaî İsyanı, Osmanlılar'da Şeyh Bedrettin ve Şah Kulu Ayaklanmaları, Şah İsmail ve Yavuz Selim hesaplaşması ve Çaldıran Savaşı'nın sonuçları, daha sonraki dönemde Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması[31] gibi gelişmeler de Anadolu Alevîliğinin oluşmasına zemin hazırlayan en önemli etkenlerdir. Anadolu'da Alevî denilince her kesimden insanın aklına Anadolu Alevîliği gelmektedir. Bununla da genellikle Anadolu'da sosyo-dinî kaynaşmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan hurufî[32] ve Safevî tesirlerine maruz kalarak tarihî süreçte oluşan dinî bir hareket anlaşılmaktadır.[33]

Anadolu'da bugün yaygın şekilde Alevî olarak adlandırılan kitleler için kaynaklarda birçok ismin kullanıldığını da söyleyebiliriz. Anadolu'daki "*Alevî"* toplulukları nitelemek üzere kaynaklarda, "*Kızılbaş, Râfizî, Işık, Mülhid ve Torlak"*[34] gibi adların kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan en çok kullanılanı "*Kızılbaş*" adı olmuştur. Ancak Anadolu Alevîleri, Osmanlı yönetiminin bu adlandırmaya ahlâk dışı, din dışı anlamlar yüklemesi dolayısıyla küçültücü içeriğe çekilmesi[35] ve bir psikolojik savaş aracı olarak kullanması sonucunda kendileri için seçtikleri Kızılbaş ifadesini bırakmak zorunda

29 M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar**, DİB Yayınları, Ankara, 1991, s. 115-116.

30 Ahmet Vehbi Ecer, "Tarihte Türkler, İslâmiyet ve Mezhepleri," **Erdem (Atatürk Kültür Mekrezi Dergisi), Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı,** c. 8, S. 23, Özel sayı: II, s. 489.; Metin Bozkuş, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebi Yapı," (ss. 249-257), **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sivas, 2001, c. 5, S. 2, s. 254.

31 Bkz., İbrahim Arslanoğlu, **Alevîliğin Tarihsel-Sosyal Temelleri**, s. 8.

32 Hurufîlik için bkz. İrene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, **Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları**, (Çev. Turan Alptekin), Cem Yay., İstanbul, 1993, s. 38.

33 Geniş bilgi için bkz., Üçer, **a.g.t.**, s. 40; Üzüm, **Günümüz Alevîliği**, s. 1.

34 BOA, **AE.SMHD.I**. Dosya No:214, Gömlek No:16885; BOA, **C..DH.**, Dosya nr. 293, Gömlek nr. 14612; Kızılbaşların Rafizî, Zındık ve Mülhid adlarıyla anıldıkları belirtilir. Bkz. İrene Melikoff, Uyur İdik Uyardılar, **Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları**, s. 25.

35 Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s. 29.

kalmışlardır.[36]

Bir başka ifade ile Anadolu Alevîliği, Orta Asya'dan Anadolu'ya göçlerle birlikte çok sayıda göç yollarından devşirilen Şamanizm, Budizm, Maniheizm ve Hıristiyanlık vb. inançlar ile bazı İslâm inançlarının ortak ürünüdür. Tarihî süreçte Alevîlik ayrışması ise XVI. yüzyılda Şah İsmail önderliğindeki Safevî propagandasının Anadolu'da güçlü bir şekilde etkisiyle gerçekleşmiştir.[37] Safevîye Tarikatı'nın kurucusu Şeyh Safiyyüddin'den itibaren bu tarikatın Anadolu'daki göçebe Türkmen kitleleri arasında taraftarlarının artmaya başladığı bilhassa Şeyh Cüneyd'in tarikatın başına geçmesiyle birlikte Anadolu'ya yönelik tarikat propagandasının yoğunlaştığı ve siyasî maksatlar taşıyan bir hareket hâline dönüştüğü bilinmektedir.[38]

Anadolu'da Alevîlik-Bektaşîlik olgusunu sağlıklı araştırıp değerlendirebilmek için olayı Şiî-Sünnî bölünmesine kaynaklık eden olaylar yerine, Türk topluluklarının ana yurtlarından göç etmeleri sırasında ve Anadolu'da karşılaşmış oldukları dinsel ve kültürel akımlarda aramak gerekir.[39] Yani Türk topluluklarının farklı coğrafyalarda, muhtelif inanç ve kültürlere sahip milletlerle etkileşimde bulunmaları sonucunda edindikleri dinsel ve kültürel senkretizm Alevîliğin de temellerini oluşturmaktadır.[40]

Bektaşîlik-Kızılbaşlık arasındaki bağlantılara değinecek olursak, Bektaşîlik bir tarikat,[41] Kızılbaşlık ise siyasî bir harekettir.[42] Ayrıca Anadolu'da aynı adla anıldığı bilinen[43] Bektaşî ve Alevî kavramları, bugün birbirlerinin yerine geçebilmekte ve "*Alevî-Bektaşî* diye yanyana da kullanılabilmektedir. Bunun sonucunda da Alevîlere "Köy Bektaşîleri"

36 Ali Yaman, **a.g.e.**, s.56; Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s. 29.

37 Ramazan Altıntaş, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", **SDÜ İlahiyat Fakültesi Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, Isparta, 2005, s. 99.

38 Anadolu'da Alevîliğin yayılmasının önüne geçmek için bir takım tedbirler alınmıştır. Bunlardan bir tanesi de Ordu'da medrese açılmasıdır. Bir diğeri ise Edirne'ye bağlı Ortaköy Kazası'nın Müslümanlığı bırakarak Kızılbaşlık gibi yolları seçen karyelerinde ibtidaiye açılması talebidir. Bu konuda malumat için bkz. **DH.MUİ**, Dosya nr. 29/2, Gömlek nr. 26; BOA, **DH.MKT**., Dosya nr. 2317, Gömlek nr. 55.

39 Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999, s. 407.

40 Yaman, **a.g.m.**, s. 407.

41 Abdülbaki Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, İnkılap Kitapevi, İstanbul, t.y., s. 270.

42 Geniş bilgi için bkz., Üçer, **a.g.t**, s. 24-30.

43 Bu iki kavramın birbirinden ayrılmamasının nedenini Türk Halk İslâmlığı olgusuna dayandırılmaktadır. Bilgi için bkz. Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, s. 29-30; Fuat Köprülü, "Hacı Bektaş Veli", **İA**., MEB Yay., Ankara, 1961, c. II, s. 462-463.

dendiği gibi[44] Bektaşîliği, Alevîliğin şehirdeki versiyonu şeklinde değerlendiren görüşlere de rastlamak mümkündür. Hatta M. Fuad Köprülü, Mehmet Eröz, Alevî ve Bektaşîlik uzmanı olarak bilinen Irene Melikoff gibi araştırmacılar son farklılıktan hareketle Kızılbaşlığı Köy Bektaşîliği olarak yorumlamışlardır.[45] Zira Bektaşîlik ve Alevîlik aynı kökten gelen bir olgudur.[46] Hz. Ali inancı, On iki imam, Kerbela matemi gibi benzer inanç esaslarına sahip olmaları sebebiyle Alevîlik ismi zamanla her iki grup için de kullanılır olmuştur.[47] Bektaşîlikte dinî otoriteyi temsil edenler, "baba"lar ve "çelebi"ler şeklinde ikiye ayrılmıştır. *Yol evlatları* diye adlandırılan babalar kolu Kızılbaşlıktaki gibi doğrudan Peygamber soyundan gelen bir karizmayı temsil etmemiş, çelebiler ise Hz. Peygamber'in soyundan geldiklerini iddia ederek dinî karizmalarını bu soya bağlamışlardır.[48] Alevî babaları sayesinde dışa açık bir yönü bulunan Bektaşîlik şehir Alevîliğini temsil etmiştir.[49]

Kızılbaşlık ise, Türk tarihinde, bir grubu, bir zümreyi ifade için ilk defa Safevî Devleti'nin kuruluşuna giden süreçte, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar (1488) zamanında kullanılmaya başlanmıştır.[50] On iki yüzü olan kırmızı bir serpuş taktıkları için bu adı aldıkları iddia edilen Kızılbaşların, bu başlığına, "Tâc-ı Haydarî" de denilmiştir.[51] Zamanla bu topluluğun tarihsel adı olan Kızılbaş; gerek resmî vesikalarda olumsuz nitelenmesi ve gerekse halk nezdinde menfi bir intiba bırakması dolayısıyla kullanımdan kalkmış, yerine "Alevî" sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır.[52]

Bektaşîlik ve Kızılbaşlık arasındaki ayrışmayı ve benzeşmeyi kavrayabilmek için Osmanlı dönemine göz atmak gerekmektedir. Çünkü Osmanlı döneminde de Bektaşîlik büyük dönüşümlerle karşılaşmıştır. İlk olarak Hacı Bektaş Tekkesi'nde çelebilerin pir evindeki mutlak otoriteleri, Balım Sultan'ın organize ettiği Babagân örgütlenmesiyle sona

---

44 Ali Yaman, **Alevîlik'te Dedelik ve Ocaklar**, s. 54-55.
45 Üzüm, "Kızılbaş", s. 547.
46 İrene Melikoff, **Alevî-Bektaşîliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş (Alevî) Bölünmesi ve Neticeleri**, Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 28, İstanbul, 1999, s. 22.
47 Altıntaş, **a.g.m.**, s. 103.
48 Altıntaş, **a.g.m.**, aynı yer.
49 İrene Melikof, **Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe**, (Çev. Turan Alptekin), İstanbul, 1988, s. 121; Orhan Türkdoğan, **Türkiye'de Alevî-Bektaşî Kimliği**, İstanbul, 1995, s. 486-487.
50 Anadolu'da Kızılbaşlık faaliyetleri için bkz. Saim Savaş, **XVI. Asır Anadolu Alevîliği**, Vadi Yay., Ankara, 2002.
51 Bkz. Üzüm, "Kızılbaş" , s. 547; Savaş, **XVI. Asır Anadolu Alevîliği**, s. 23
52 İrene Melikoff, ''Bektâşîlik / Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme Ve Sonuçları'', **Alevî Kimliği**, (Çev. Bilge Kurt Torun, Hayati Torun), İstanbul, 1999, s. 8-9; Üzüm, "Kızılbaş" , s. 547.

ermiştir.[53] 16. yüzyılın başında, II. Bayezid'ın hükümdarlığı döneminde Balım Sultan, Hacı Bektaş Âsitanesine tayin edilmiştir.[54] Bektaşîliğin ikinci evresi diyebileceğimiz bu dönemde Hacı Bektaş kültünün sistemleşmesi, bir takım âdap ve erkân ile daha müesses hâle gelmesi sağlanmıştır. Bir Kalenderî zaviyesi olan Dimetoka'daki Kızıldeli Tekkesi'nden II. Beyazıd'ın ricasıyla Hacı Bektaş Zaviyesi'nin başına getirilen Balım Sultan, Hacı Bektaş kültürüne bağlı olan ve kendilerine "Bektaşî" denilen "Haydarîler"i müstakil bir tarikat olarak teşkilâtlandırmış, Bektaşîlik XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı topraklarında teşkilâtlı bir tarikat olarak yerini almıştır.[55] Dimetoka'da Kızıldeli Zaviyesi'nde tanıdığımız Hızır Bâli ismindeki bu şeyh, Bektaşîlikte "pîr-i sâni" olarak kabul edilmektedir. Bu dönemden itibaren Bektaşîlik kırsal kesimlerden veya şehirlerin dışından yavaş yavaş şehirlerde ve İstanbul'da yayılmaya başlamıştır.[56] Böylece bütün Bektaşî tekkelerinin devletin denetiminde ve şer'î kurallara göre yürütülmesi[57] düşünülmüştür.

Ayrıca Balım Sultan'ın tayininde o dönemde yükselen Şiî tehdidi ve Anadolu'ya tesirlerinin etkili olduğu ve ayrıca Bektaşîlik inancına dâhil edilen on iki imam kültü ve "Hak-Muhammed-Ali" gibi inanç esaslarının benimsenmesinin de Şiî tesirinin kırılmasına matuf olduğu iddia edilmiştir.[58] Diğer taraftan bu merkez tekkesinde Hacı Bektaş Veli'nin soyundan geldiğine inanılan bir şeyhin bulunması, Bektaşî otoritesinin bölündüğü anlamına da gelebilir.[59] Özellikle Safevî propagandasının çok yoğun olduğu Anadolu'nun Türkmen grupları arasında Hacı Bektaş kültünün etkisi de düşünülerek, böyle bir tayinle söz konusu Türkmen grupların kazanılması hedeflenmiş olabilir.[60] Bu dönemde Bektaşîlik

---

53 Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Alevî Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Degisi**, 2012, Sayı 63, (17-38), s.18.

54 Baha Said, **Türkiye'de Alevî-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreler**, (Haz. İsmail Görkem), İstanbul, 2006, s.296-297. Baha Said, Balım Sultan'ın Safevîlik karşısında devlet tarafından kullanıldığını tarihi argümanlar ile açıklamaktadır.

55 Melikoff, **Efsaneden Gerçeğe**, s. 203-211; Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", (ss. 109-192), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, (Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.134-137.

56 Muharrem Varol, **Bektaşîliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları** (1826-1866), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 15.

57 Gülağ Öz, "Alevî-Bektaşî-Kızılbaş Tekke ve Ocaklarının İşlevleri ve Türk Kültürüne Katkıları", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999, s. 267.

58 Muharrem Varol, **a.g.t.**, s. 15.

59 Hacı Bektaş veli'nin evlenip evlenmediği ve bu konudaki tartışmalar ve yorumlar için bkz., A. Rıfkı, **Bektaşî Sırrının Müdafaasına Mukabele**, Dersaadet, 1327, s. 7-61.

60 Muharrem Varol, **a.g.t.**, s. 16; Üçer, **a.g.m.**, s. 276; Sait Başer'e göre Anadolu'da Alevîlik, Şah İsmail ile Yavuz Sultan Selim arasındaki çatışmanın sonucudur. Bkz., Sait Başer,, "Heterodoksi Nakşîlik-

Nakşîlik, Halvetîlik ve Mevlevîlik gibi toplumun her sınıfından müntesipler elde etmiş, teşkilâtlanma süreci hızlanarak devletin resmî himayesi altına girmiştir.[61]

Balım Sultan ile birlikte tarikat geleneği oluşmuş, fakat ölümünden sonra Hacı Bektaş Dergâhı Yavuz Selim döneminde kapatılmıştır.[62] Balım Sultan'ın Kardeşi Kalender Çelebi isyanı, 1511yılı Şahkulu, 1512 Nur Halife, 1520 Şah Veli gibi Safevî tahrikiyle merkezî yönetime karşı bir takım isyanlar çıkmıştır. Yerleşik hayata geçerek vergi vermek istemeyen konar-göçer Türkmen grupların sosyo-ekonomik rahatsızlıkları Safevî/Şiî ideolojisiyle birleşerek, Osmanlı merkez yönetiminin Kızılbaş dediği zümrenin oluşmasına ve aynı zamanda Bektaşî doktrini içerisinde Hz. Ali kültünün yerleşmesine zemin hazırlamıştır.[63]

Bektaşîlik öncesinde Hz. Ali kültü ve bir takım heterodoks özelliklere sahip Türkmenleri, Osmanlı merkez otoritesi "rafz", "ilhad" ve "zındık" tabirlerini kullanarak bu zümreleri dindışı ilan etmiş ve hatta aşağıda örneklerini verdiğimiz mühimme kayıtlarından anlaşılacağı gibi çok sert tedbirler alarak engellemeye çalışmıştır. Merkezî yönetime karşı isyana katılanlar için kullanılan bu tabirler, özellikle itikat alanına teşmil edilmiştir. Daha farklı bir ifadeyle temelde sorunun kaynağı siyasî iken, dinî gösterilerek itikadî alana taşınmıştır.

Bunun yanısıra Safevî Devleti'nin kökeninde Sünnî karekterli Erdebil Tekkesi'nin olduğu, fakat Osmanlı Devleti'nin Sünnî esasa dayalı bir imparatorluk kurması karşısında, gayr-ı Sünnî bir mezhebî oluşumun siyasî emellerine daha uygun olduğu düşüncesiyle Şiiliği benimsediği iddia edilmektedir.[64] Böylesine siyasî bir rekabet ortamında Anadolu'da yerleşik otoriteye karşı duyulan tepki, Kızılbaşlık adı altında derinleşerek toplumsal bir ayrışmaya sebep olmuştur. Bektaşîlik ve Kızılbaşlık aslında iki farklı kavram iken, tarihsel süreçte bu kavramlar da birbirlerine yakınlaşmıştır.[65]

3.1.2. Alevîlik ve Seyyidlik

Alevilerde seyyidlik konusuna geçmeden önce tasavvuf çevrelerinde seyyidliğin

---

Bektaşîlik", **Gazi Üniv. I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1999, s. 55-58

61 Ahmet Yaşar Ocak, "Bektaşîlik", **DİA**, İstanbul, 1992, c. V, s. 378.

62 Muharrem Varol, **a.g.t.**, s. 17.

63 Varol, **a.g.t.**, s. 17; Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul, 2007, s. 274-289.

64 Savaş, **a.g.e.**, s. 17-18.

65 Melikof, "Bektaşîlik-Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları", s. 8-9.

nasıl algılandığı üzerinde kısaca duralım.

Seyyidlik ve şerifliğin en çok vurgulandığı renkli alanlardan birisi de hiç şüphesiz Sünnî ve heterodoks tarikatlardır. İslâm dünyasında yayılmış olan tarikatların kurucularının soyu veya silsileleri genellikle Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin ile Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştırılmıştır. Ayrıca tarikat silsilesi dört halifeden birisi ile Hz. Peygamber'e ve onun vasıtasıyla da Allah'a bağlanmaktadır.[66] Zira tarikatlarda en önemli unsurlardan birisi şüphesiz seyyidliktir. Bu sebeple gerek Sünnî gerekse Şiî tarikatlar, meşruiyetlerini dinî bir mesnede bağlamak, toplumda kabullenilmek ve taraftar sağlamak için tarikat şeyhlerinin "seyyid" olduğunu iddia ederek nesebini Hz. Peygamber'e bağlayan bir silsile ileri sürmüşlerdir.[67]

Bu anlamda seyyidlik, sufilikle birlikte ele alınması gereken bir olgu hâline gelmiştir. Bu durum önceleri tasavvuf içerisinde Resûl-i ekremin soyundan gelme şerefini taşıyanların bulunmasıyla sınırlıydı. Sonrasında ise zamanla her tarikat pirinin manen bağlı olduğu Hz. Peygamber'e nesep bakımından da mensubiyetinin gerektiği şeklinde bir anlayış, tasavvufî hareketlerin önemli bir kısmınca benimsenmiştir.[68] Süleyman Ateş'in de söylediği gibi, "tarikatler meşruiyetlerini dinî bir mesnede bağlamak için tarikat şeyhlerini Hz. Peygamber'e bağlayan bir silsile ileri sürmüşlerdir."[69] Ayrıca İslâm tarihinde Mevlana Celaleddin Rûmî, Hoca Ahmed Yesevî gibi bilinen bütün meşhur tarikat önderlerinin tamamının nesebi "Ehl-i Beyt"e dayandırılmıştır.[70] Kadirî tarikatının şeyhi Abdülkadir Geylani'nin soyunun baba tarafından Hz. Hasan'a, anne tarafından da Hz. Hüseyin'e ulaştığı söylenmektedir.[71] Rifâî tarikatının kurucusu Ahmet Rifâî'nin soyunun Musa Kazım'a ulaştığı rivayet edilmiştir.[72] Halvetiye tarikatından Yahya Şirvâni'nin seyyid

66 Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul, 1990, s. 233-236; Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi,** Seha Neş., İstanbul, 1995, s. 117. Tarikatlar kendilerini dört halifeye dayandırmalarından dolayı, genel olarak" Sıddıkıyye"," Ömeriyye", "Osmaniyye" ve "Aleviyye" şeklinde isimlendirilmişlerdir.

67 Süleyman Ateş, **İslâm Tasavvufu,** Yeni Ufuklar Neş., İstanbul, 1992, s. 112.

68 Mustafa Sabri Küçükaşcı, Seyyid", (ss. 40-43), **DİA**, c. XXXVII, İstanbul, 2009, s. 42.

69 Ateş, **a.g.e.**, s. 49.

70 Hocazade Ahmet Hilmi, **Hadîkatü'l-Evliya**, İstanbul, 1318, I/44; Halil İbrahim Şimşek, "İmam-ı Rabbani'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı" (ss. 199-209), **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** Konya, 2004, S. 3, s. 199-200.

71 Tarikat-ı Kadiriyye silsilesi için bkz., BOA, **HSDSABZ**, Dosya nr. 8, Gömlek nr. 20, 1/M/1256; Abdülkadir Geylani'nin hayatı için bkz., Dilaver Gürer, **Abdülkadir Geylani: Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul, 1999, s.66. Osmanlı Arşivi'nde Seyyid Abdülkadir Geylani'nin torunu Seyyid Hamid'in şeceresi kayıtlıdır. Aynı zamanda Abdülkadir Geylani'nin de Hz. Ali'ye kadar uzanan şeceresi verilmektedir. Şecere için bkz. BOA, **YEE**, nr. 7/16.

72 Hocazade Ahmet, **a.g.e.**, V/6.

olduğu ve nesebinin yine Musa Kazım'a dayandığı iddia edilmiştir.[73] Halvetiye tarikatının şeyhi Siraceddin Ömer b. Ekmeleddin Lahcî el-Halveti'nin soyu Hz. Ali'ye dayandırılmıştır.[74] Mevlevî tarikatının bir kolu da Hasan el-Basri ile Hz. Ali'ye,[75] Yesevî Tarikatı'nda bir kol Muhammad Bakır, Ali Zeynelabidin ile Hz. Ali'ye; diğer bir kol ise Hz. Ebûbekir'e bağlanmıştır.[76] Ahmet Yesevî'nin seyyidliğini Muhammed b. Hanefiyye'ye bağlayanlar da vardır. Bunun sebebi biraz da toplumun onları öyle görmek istemesinden kaynaklanmaktadır.[77] Benzer bir durum aşiret reisleri için de söz konusudur. Şeref ve asalet duygusunun egemen olduğu bu topluluklar kendilerini yüce bir nesebe bağlama ihtiyacı duymuşlardır.[78] Fakat her iki kesim içerisinde de sahihü'n-nesep olanlar olduğu gibi manevî bir bağlılığı ifade edenlerin bulunduğuna da dikkat çekmek gerekir.

Sünnî tarikat şeyhlerinden bir kısmı, temsilcisi olduğu tarikata halkın ilgisini cezbetmek ve kendi şahsî saygınlığını artırmak için bağlı bulunduğu tarikat silsilesini / soy şeceresini "Ehl-i Beyt"e dayandırma yoluna giderek daha meşru bir hâle getirmiştir.[79] Bu iddia kişinin toplumdaki itibarını güçlendirdiği gibi aynı zamanda kişiyi seçkin bir karizmanın parçası da kılmaktadır.[80] Bu sebeple tarikatlardaki bu nesep silsilelerinin hepsinin doğru olup olmadığı hususunda bir takım tereddütler mevcuttur.

Herşeyden önce seyyidlik, toplumu irşad etmeyi kendilerine vazife olarak gören bu insanların, toplum içerisindeki otoritelerini meşrulaştırmakta kullandıkları yollardan birisiydi. Heterodoks tarikatlarda da birer rehber hüviyetindeki veliler, içinde bulundukları toplumu irşad etmeyi kendilerine vazife olarak görmekteydi. Bu irşad faaliyetini yürütürken, toplum içerisindeki itibarını meşrulaştırmakta kullandıkları yollardan birisi de hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in soyuyla kurdukları bağlantıydı. Çünkü irşad faaliyetinde sözlerin muhatapları açısından dikkate alınmasında, Hz. Peygamber'le sağlanan nesep bağlantısı da önemliydi. Bu yüzden zamanla her tarikat şeyhinin Hz. Peygamber'in

---

73 Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, 1994, s. 389.
74 Sadık Vicdanî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye: Tarikatlar ve Silsileleri**, (Haz.: İrfan Gündüz), İstanbul, 1995, s. 173-174.
75 Eraydın, **a.g.e.**, s. 359.
76 Eraydın, **a.g.e.**, s. 322.
77 Hasan Yüksel, Fatih Köksal, **a.g.e.**, s. 8.
78 Rüya Kılıç, **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005, s. 131-134.; Bkz. Bitlisli Şerefhan, **Şerefnâme**, s. 100.
79 Necdet Subaşı, "Şeyh, Seyyid ve Molla: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneğinde Dinsel İtibarın Kategorileri," **İslâmiyât**, Ankara, 1999, c. 2, S. 3, s. 121, 140.
80 Subaşı, **a.g.m.,** s. 135.

nesebine mensup olması gerektiği şeklinde bir anlayış gelişmiştir.[81] Bu anlayışın yerleşmesiyle, ilk dönem kaynaklarında seyyid olarak geçmeyen veya seyyidliğine vurgu yapılmayan bazı tarikat şeyhlerinin daha sonraki tarihlerde seyyid oldukları iddia edilmeye başlanmıştır.

Ayrıca tasavvuf çevrelerinde seyyidlik, velayet şemsiyesi altında yer aldığı bilinmektedir. Sünnî ve heterodoks kesimde velayetin farklı yorumlanması seyyidlik ve şerifliğe de yansımıştır.[82] Velilerin silsileleri on iki imama ulaşmakta ve imamların manevî varisleri olarak görülmekteydi. Çünkü seyyidlik velayetin görünürlük kazanmasıdır.

Sünnî tarikatların yanısıra Rum abdalları tarafından temsil edilen heteredoks tarikatlar içerisinde de seyyid ve şeriflerin bulunması muhtemeldir. Hacı Bektaş Veli'nin, Horasan asıllı olduğu ve İmam Musa Kazım'ın neslinden İbrahim-i Sâni diye meşhur Seyyid Muhammed'in oğlu olduğu bildirilmektedir. Bilindiği gibi II. Mahmut döneminde Yeniçeriliğin ilgasından sonra Bektaşî dergâhları da kapatılmış ve bazı dergâhların şeyhliğine Nakşibendîliğe mensup şeyhler getirilmiştir. Bektaşî önde gelenlerinin, Hacı Bektaş Muhammed bin İbrahim Horasani'ye mensup Bektaşîliğin itikat, amel ve ahlâken Ehl-i sünnetten bir farkı olmadığını, ahkâm-ı şer'iyyeye tamamiyle mutabık ve muvafık olduğunu, fakat Bektaşîlikle alâkası bulunmayan halleri meçhul bazı kişilerin Yeniçeriler arasına girerek fitne ve fesada sebep olduğunu ve Bektaşîliği halkın gözünden düşürdüğünü, bunun üzerine Osmanlı yönetimince Bektaşî dergâhlarının Nakşî ismiyle değiştirilip tüm muamelelerinin yasaklandığını belirterek devletten Bektaşîliğin diğer tarikatlar gibi resmen kabulünü istemişlerdir. Tarikatlarının şeriat dairesinde olduğunu ve devletten resmen kabul edilmelerini şu sözlerle ifade etmişlerdir:

"…Yüz binlerce mü'min mü'min-i muvahhid-i sünniyyü'l-mezheb Bektâşîler nâmına tafsîl ve îzâh edilmiş esâsât dâiresinde tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye'nin bi'l-umûm turuk-ı aliyye sırasında resmen kabûl buyurulmasını ve yüzbinlerce ihvân-ı dîn-i İslâm'ın câmi'a-i mukaddese-i İslâmiye arasında tanınmasını istirhâm ediyoruz. Evliyâ-yı umûr hazerâtının pak ve münevver vicdanlarına mürâcaatla diyoruz ki biz de sizin gibi elhamdülillâhi Teâlâ Müslümanlarız. İ'tikâdımız, amelimiz, tarîkatımız, şerîat-ı garrâ-yı İslâmiye dâiresindedir. Bektâşîliğin i'tikat, amel ve ahlâken, Bektâşî kisvesine bürünen bazı Bektâşiyye-i hakîkiyyeden tefrîk etmeyerek umûmuna aynı nazarla bakmak hakîki

81 Kılıç, **a.g.e.**, s. 121.
82 Kılıç, **a.g.e.**, s. 124.

Bektâşîler için nâ-kâbil-i tahammül ahvâl-i elîmedendir. Bunları yekdiğerinden tefrîk ile "U'tu külle zî-hakkin hakkahu" hadîs-i şerîfine imtisâlen ehl-i hakkın hakkını teslîm etmek şerîat-i garrâ-i Ahmediye'nin icâbât-ı âliyesindendir. İşte bizler ki tarîkat-ı asliye-i Bektâşiyye'ye müntesibleriz. Yüzbinlerce mü'min mü'min-i muvahhid-i sünniyyü'l-mezheb Bektâşîler nâmına tafsîl ve îzâh edilmiş esâsât dâiresinde tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiye'nin bi'l-umûm turuk-ı aliyye sırasında resmen kabûl buyurulmasını ve yüzbinlerce ihvân-ı dîn-i İslâm'ın câmi'a-i mukaddese-i İslâmiye arasında tanınmasını istirhâm ediyoruz. Evliyâ-yı umûr hazerâtının pak ve münevver vicdanlarına mürâcaatla diyoruz ki biz de sizin gibi elhamdülillâhi Teâlâ Müslümanlarız. İ'tikâdımız, amelimiz, tarîkatımız, şerîat-ı garrâ-yı İslâmiye dâiresindedir…"[83]

Aslında Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*ında iman, Hanefîlik ve Maturidîlikte olduğu gibi kalp ile tasdik dil ile ikrar olarak tanımlanmıştır. İmanın esasları Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe iman şeklinde; İslâm'ın ibadet esaslarının ise namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek, Allah yolunda savaşmak ve gusletmek şeklinde açıklandığı[84] görülmektedir. Dolayısıyla Makâlât'taki iman ve İslâm konusundaki açıklamalarla Şeyhülislâmlığa sunulan bahsettiğimiz belge paralellik arz etmektedir. Ayrıca 19. asırda Bektaşîlerin kendilerini tanımlamak için yazdıkları ilk eserlerden olan *Mirâtü'l-Mekâsıd*'da kurtuluşa eren fırkanın Ehl-i sünnet ve'l-cemaat olduğunu ifade etmeleri,[85] Ahmed Rıfat Efendi'nin, "Cafer-i sadıktan aldı ehl-i iman mezhebi" mısralarında belirttiği gibi Cafer-i sadık'ın yolunun ve görüşlerinin diğer dört ameli mezhebin uyduğu bir üst yol olarak değerlendirmesi[86] ve Bektaşilerin Ehl-i sünnet mezhebine mensup olduklarını söylemesi bu gelenek içerisinde Ehl-i sünnet çizgisinde bir eğilimin[87] mevcut olduğunu göstermektedir.[88]

İster meşruiyetlerini sağlamlaştırmak ister halkın ilgisini cezbetmek ve kendi şahsî saygınlığını artırmak için olsun bütün tarikatlerin neseplerini Hz. Peygamber'e

---

83 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1790, Gömlek nr. 117; Hacı Bektaş Veli'nin Şeceresi için bkz., MŞH., **EO**, Dosya nr. 1790, Gömlek nr. 117/3; Hacı Bektaş Veli'nin müsvedde tarzında yazılmış ayrı bir şeceresi için krş., BOA, **TS. MA.d**., nr. 4817/0001, vr. 1b.

84 Hacı Bektaş Veli, **Makâlât**, (Haz. A. Yılmaz, M. Akkuş, A. Öztürk), Ankara, 2007, s. 68.

85 Ahmet Rıfat Efendi, **Gerçek Bektaşilik Mir'âtü'l-Mekâsıd Fî Defi'l-Mefâsid**, (Haz. Salih Çift), İstanbul, 2007, s. 221-222.

86 Aydınlı, **a.g.e.**, s. 163-164.

87 Aydınlı, **aynı yer.**

88 Bektaşîlik Geleneği içerisinde Ehl-i sünnet vurgusunu gösteren örnekler için bkz., Sönmez Kutlu, **Alevilik Bektaşilik Yazıları**, Ankara, 2006, s. 45.

dayandırmaları seyyid ve şerifliğin önemini ortaya koymaktadır.

Alevîlikte ise inanç, ibadet, kurum ve sosyal ilişkiler "Ehl-i Beyt" üzerine kurulur; bütün bunlar "Ehl-i Beyt" üzerinden şekillenir. Bu bakımdan "Ehl-i Beyt", Alevîliğin bütün inanç esaslarını teşkil edecek kadar belirleyicidir.[89] Ehl-i Beyt neslinin melekler gibi nurdan yaratıldığına, peygamberler gibi masum olduklarına inanıldığı gibi, dünyanın "Ehl-i Beyt" ve on iki imamın nuru için yaratıldığına da inanılır.[90] Hatta "Ehl-i Beyt" inanışı Anadolu Alevîliğinin temelini oluşturduğundan Alevîliğe de "Ehl-i Beyt yolu" denmiştir.[91] Nakîbü'l-Eşrâf defterleri ve özellikle de teftiş defterleri incelendiğinde Alevî ocaklarının kendilerini on iki imamdan biri ile özellikle İmam Zeynelabidin, İmam Cafer, Musa Kazım ve Ali Rıza ile Hz. Ali'ye bağladıkları görülmektedir.

Alevîlikte seyyidlik olgusu, Ehl-i Beyt ruhu ve nuru ile bağlantılı olarak ele alınmakta ve soy silsileleri de on iki imamdan biriyle Hz. Ali'ye bağlanmaktadır. İslâm kültüründe seyyid ve şeriflik, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin neslinden gelenlere tanınan bir imtiyaz olmasına rağmen Alevîlikte Hz. Hüseyin soyuna hasredilen bir yapı arz etmektedir. Çünkü Hz. Hasan her ne kadar imam olarak görülse de onun soyundan gelenler imam olarak kabul edilmemektedir. Alevîlikte Hz. Hüseyin ön planda tutulmaktadır. Bu duruma tabi ki siyasî sebepler de etkili olmuştur. Özellikle Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesinin ve soyunun uğradığı baskıların imamların Hz. Hüseyin'in soyundan geleceği yönündeki bir anlayışa kapı araladığını düşünmek mümkündür.

On iki imamı Hz. Hüseyin'in soyuna hasreden, on iki imamın soyunun "evlâd-ı Resûl" olduğunu, Hz. Ali'nin Hz. Fatıma dışındaki hanımlarından olan çocuklarının "evlâd-ı Ali" şeklinde isimlendirildiklerini söyleyen, Hz. Hasan'ın evlatlarının imam olmadıklarını benimseyen Alevîler, bu konuda İmamiyye Şiasıyla aynı görüşte olmuşlardır. Bu kabulde Safevî etkisi görülmektedir.[92]

Alevî çevrelerinde, Ehl-i Beyt mensuplarının sonsuz bir ilim ile mistik bir bilgiye sahip oldukları inanışı egemendir. Şia/imamiyyenin anlayışına uygun olarak, Şurâ 23. ayette "De ki ben yaptığım tebliğe karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir şey

89 Ahmet Taşğın, "Mit ve Gerçeklik Arasında Alevîlikte Ehl-i Beyt", **Marife-Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, S. 3, s. 295.
90 Mehmet Yaman, **Alevîlik, İnanç, Edeb, Erkan**, Ufuk Yay., İstanbul, 1994, s. 25, 228.
91 Yıldız, **a.g.m.**, s. 316.
92 Üçer, **a.g.m.**, s. 275.

istemiyorum."[93] ayetini Ehl-i Beyt'in sevilmesinin farz olduğuna delil sayarlar. Yani Hz. Peygamber gibi onun Ehl-i Beyt'ini de sevmenin bir ibadet derecesinde zorunluluk olduğu ve Ehl-i Beyt'i sevmeyenlerin yaptıkları ibadetin kabul olmayacağı inancı hâkimdir. Ehl-i Beyt'in Anadolu Alevî inanç dünyası içinde sahip olduğu bu önemli rolünden dolayı Anadolu Alevîleri, kendi inanç yollarını Ehl-i Beyt inanışı ile özdeşleştirip inançlarını, Şia/imamiyye gibi, "Ehl-i Beyt" inancı biçiminde tanımlarlar.[94] Dar erkânı esnasında okunan düvâz imamlarda Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi dile getirilir. Beyitlerdeki nazım dili, dinleyicilerin yoğun bir inanç tecrübesi yaşamalarına neden olduğu gibi Ehl-i Beyt sevgisinin de zirveye ulaşmasını sağlar.[95] Ehl-i Beyt âşığı Niyâzî Mısrî, Ehl-i Beyt'e olan sevgisini şu mısralarla dile getirmiştir:

"Ol Hasan Hazretlerine zehir içirdiler
Hem Hüseyin oldu susuzluktan şehîd-i Kerbelâ
İkisidir aslı nesli cümle âl-i Mustafa
Ben anın âline evlâdına kurban olayım"[96]

Yine diğer bir âşık, Viranî Baba ise Hz. Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'ine olan sevgi ve bağlılığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

"Şehâdet vermişem ben Mustafa'ya
Gulâmım cân u dilden Murtazâ'ya
Ali evlâdının hak bendesiyem
Muhibbem Şâh Hasan Hulk-ı Rızâ'ya"[97]

Daha çok Safevîlerin etkisiyle Alevîler arasında yaygınlaşan Ehl-i Beytle ilgili on iki imam çerçeveli telakkilerde; *Ehl-i Beyt, Hz. Peygamber, Hz. Fatıma ve On iki imamdır; On iki imamla beraber eşleridir; on iki imam ve neslidir*[98] gibi farklılıklar da mevcuttur.

Alevîliğin klasiklerinden "Kitab-ı Cabbar Kulu"nda, Cabbar Kulu, Hz. Peygamber'i sevmenin dört delili bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar "Onun gittiği yola gitmek, sünnetine uymak, vücudunu temizleyip hilaf şeyleri atmak ve Ehl-i Beyt'e saygı

93 **Şurâ Suresi**, 42/23.
94 Derviş Tur, **Erkannâme Alevîliğin İslâm'da Yeri ve Alevî Erkanları**, Can Yay. İstanbul, 2002, s. 214; Harun Yıldız, "Alevîlikte Dedelik Kurumu", s. 306.
95 Osman Eğri, "Alevî Bektaşî Gelenekte Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisi", (ss. 213-239), **İslâmi İlimler Dergisi,** S. 1, Bahar 2006, s. 215.
96 **Niyâzi Divânı**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, s. 114.
97 **Aşık Virânî Divânı**, (Haz. M. Halid Bayrı), Maarif Yay., İstanbul, 1957, s. 31-32.
98 Üçer, **a.g.m.**, s. 275.

göstermek"[99] olarak sayılmıştır. Eserde Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi halkın anlayacağı bir dille ifade edilmiş, ahiretteki yerlerinin cehennem olmasından korkulan on grup insandan bahsedilmektedir ki bunlardan ilki Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin evladına kötülük yapanlardır.[100]

Sonuç olarak Alevîler nezdinde seyyidlik, kutsiyeti sorgulanamaz bir seviyededir. Bu sebeple de Ehl-i Beyt'e olan bağlılıkları hayatlarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Çünkü Safevîliğin de etkisiyle Ehl-i Beyt tam da hayatlarının merkezinde duran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevîlik ve seyyidlik arasındaki ilişkinin daha iyi kavranılabilmesi için şimdi velâyet kavramını ele alalım.

3.1.3. Velâyet Anlayışı ve Seyyidlik

Alevilik inancına göre velâyet, Peygamberin getirdiği hakikatleri ispat eden delildir. O dinin iç kısmını anlamaya yardımcı bir kavramdır. Çünkü velâyet risaletin hakikatine bir delildir. Peygamberlik ne derece haksa velâyet de haktır. Hz. Ali de velilerin hem ilki hem başı, hem de veliler velisidir.[101]

Alevîlikteki velâyet anlayışı bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiği gibi Ehl-i Beyt kavramıyla da oldukça bağıntılıdır. Hak Muhammed Ali inancında belirtildiği üzere bu üçlemeyi ulûhiyet-nübüvvet-velâyet kalıbında anlayan Alevîler, velâyet hususunu büyük ölçüde Ehl-i Beyt ruhu taşımakla sınırlandırmıştır. İlham ve keşfe muhatap olabilmek için "Ehl-i Beyt" ruhu taşımış olmak gerekir. Tasavvufta dört kapı kırk makamın gereklerini yerine getiren herkesin velâyet payesini alabileceği şeklindeki genel kabul, Alevîlikte sadece Ehl-i Beyt ruhunu taşıyan kişilere hasredilmiştir.[102] Bu da ancak söz konusu ruhu taşıyan on iki imamın soyundan gelmekle mümkündür. Yine bu hususta Alevî dedelerin şecerelerine bakmak gerekir. Çünkü şecerelerde soyları on iki imama dayandırılmaktadır. On iki imam soyu Şiî gelenekte olduğu gibi "silsiletü'z-zeheb" yani altın silsile şeklinde adlandırılır. Bu adlandırmada Hz. Ali'deki ilâhî nurun imamlara geçtiğine inanılır ve imamlara sonsuz hürmet gösterilir.[103] Alevî inanışında imametin Ehl-i Beyt'e yani Hz. Ali soyuna verildiği ve bu soydan devam ettiği inancı hâkimdir. Hz. Ali

99 **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, DİB Yay., vr. 110b.
100 **Kitâb-ı Cabbâr Kulu**, vr. 111a.
101 Üçer, **a.g.t.**, s. 160.
102 Üçeri **a.g.t.**, aynı yer.
103 Harun Yıldız, **a.g.e.**, s. 312.

soyundan gelen kişilere Hz. Fatıma'dan dolayı "evlâd-ı Resûl" denmektedir. Hz. Ali soyunun erkekten devam ettiğini, yani Hz. Hüseyin'in kardeşi Zeyneb'ten -Hz. Ali'nin kardeşi Cafer ile evli olduğu halde- devam etmediğini ve Zeynep'ten gelen soya evlâd-ı Resûl denmediğini belirtirler.[104] Evlâd-ı Resûl olarak adlandırdıkları on iki imam içerisinde ise özellikle Câfer-i Sadık'ın ismi öne çıkmaktadır, imamlar arasında onun ismi daha etkilidir. Seyyidliğin Alevî geleneği içerisinde ne denli etkili olduğu buyrukta şu ifadelerle geçer:

Evveli Muhammed Ali'dir, âhiri Muhammed Ali'dir. Savm, salât, kelime-i şehâdet onlaradır. Kâinatın cümlesi Muhammed Ali olduğu için, evlâd-ı Resûl'den gayrısına pirlik etmek caiz değildir. Allahü Teâlâ cümle âlemi onların aşkı ile yarattı. Sırr-ı sırrullah, sırr-ı babullah onlarda mevcuttur. Talib ve müritten biat almak, irşad etmek evlâd-ı Resûl'e verilmiştir. Evlâd-ı Resûl'den gayrısına şeyhlik, pirlik etmek, talip tutmak, iradet getirmek caiz değildir. Her kim evlâd-ı Resûl'den gayrısına biat etse, ikrar verse, hem ikrarları câiz olmaz, hem yedikleri haramdır, hem yundukları murdardır. Onlar, tarikatta mürted, yüzleri karadır.[105] Buyruktan anlaşıldığı üzere sadece Peygamber soyundan geldiğine inanılan Ocakzâde dedelerin toplumda dinî hizmeti[106] yönetme görevi bulunmaktadır.

Alevî toplumunda on iki imamın üstün ve kutsal niteliklere sahip olduklarına inanılmaktadır. Onlar Peygamberin bütün yetki ve görevlerini üstlendikleri için, yaptıkları yanlış olmayacağı gibi yaptıkları işler de ilâhî kaynaklıdır; onların buyruklarını tutmak dinî bir görevdir; onlara gönülden inanmak, ikrar ve iman etmek gerekir. Çünkü onlara itaat eden Peygambere itaat etmiş olur, onları seven de Peygamberi sevmiş olur. Bu inanış ozan ve âşıklar tarafından yüz yıllardan beri söylene söylene Alevî edebiyatında ölümsüzlüğe ulaşmıştır.[107]

Alevilikte yaratılış, imamlar, onların masumiyeti, hilafet, tevellâ-teberrâ, velâyet, seyyidlik, silsile, mehdilik, şefaat ve ahiret ile ilgili kabuller Ehl-i Beyt anlayışına göre

---

104 Derviş Tur, **Erkannâme Alevîliğin İslâm'da Yeri ve Alevî Erkanları**, Can Yay., İstanbul, 2002, s. 316-318.

105 **Buyruk**, (Haz. Sefer Aytekin), Emek Bas. Yay., Ankara, 1958, s. 15-17.

106 Ali Yaman, **Alevîlikte Dedeler Ocaklar**, Ufuk Mat., İstanbul, 1998, s. 37-40. Alevî toplumunda coğrafî uzaklıktan kaynaklanan sebeplerle Ocakzâde dedelerinin gidemediği yerlerde, dinî hizmeti yönetmek üzere onlar tarafından görevlendirilen fakat herhangi bir ocak soyundan gelmeyen geçici icazetli/dikme dedeler bulunmaktadır. Bkz., Yaman, s. 37-38.

107 Yıldız, **a.g.m.**, s. 313; Bunlardan özellikle Nesimî (ö. 1418), Yeminî (XV. yüzyıl), Hatayî (ö. 1524), Fuzulî (ö. 1556), Viranî (ö. XVI. yüzyıl), Pir Sultan Abdal (ö. 1590) ve Kul Himmet (XVI. yüzyıl)'ten oluşan yedi Ulu Ozan'ın deyişleri önemli bir yer tutar. Bkz., Üçer, **a.g.t.**, s.12.

şekillenmiştir.[108] Ehl-i Beyt inancı da tevella ve teberrâ kavramlarıyla tezahür etmektedir. Ehl-i Beyt imamlarına bağlanmak, onları sevmek, onları dünya ve ahiret işlerinde önder kabul etmek, onları sevenleri sevmek ve sevmeyenlerden uzak durmak Alevîliğin esaslarından kabul edilmiştir. Hatta Alevîlikte cennet ve cehennemi hak etmenin, "Ehl-i Beyt"i sevip sevmemeyle bağlantılı olduğu inancı da gelişmiştir.[109]

Buradan hareketle "Haydâr-ı Kerrâr", "Şâh-ı Merdân" sıfatlarıyla anılan Hz. Ali'nin ilmi, zühd ve takvâsı yani ibadet hayatına verdiği önem, gerek Alevî-Bektaşîler, gerekse diğer tarikat erbabınca Hz. Ali'ye "Şâh-ı Velâyet", "Sultânü'l-Evliyâ" lakâpları verilmiştir.[110]

Sonuç olarak Alevîlikte velâyetin Ehl-i Beyt kavramıyla büyük ölçüde içiçeliğinden söz edilebilmektedir. Bunun yanısıra Peygamberi örnek alan velinin aslında Peygamberin nübüvvetini de kuvvetlendiren bir tarafı olduğu düşüncesi de göze çarpmaktadır. Bu da bir silsile ile en büyük veli olan Hz. Ali'ye kadar dayanmaktadır.

3.1.4. Dedelik ve Seyyidlik

Alevîlerde toplumun dinî hayatını yönlendiren dedelerin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine yani seyyid olduğuna inanılır. Alevî buyruklarına baktığımızda da dedelerin yerini açıkça görebiliriz. Çünkü seyyid olmayan bir kişinin pirlik yapması uygun görülmediği gibi bu soydan başkasının pir olarak tanınması da uygun görülmez. Dedenin seyyid olması Alevîlerde değişmez bir kuraldır. "Muhammed-Ali" soyunu inkâr edenin irşadı ve tevbesi geçerli değildir.[111]

Dedelik, Anadolu Alevîliğinin dinî-sosyal yapılanmasında en önemli kurumların başındadır.[112] Alevî köylerinde dinî yapının en üstünde bulunan dedeler, toplumun sosyal ve dinî lideri olup, Türkiye'nin muhtelif yerlerinde bulunan ve kutsallığına inanılan

---

108 Üçer, **a.g.m.**, s. 285.

109 Üçer, **a.g.m.**, s. 284.

110 Eğri, **a.g.m.**, s. 234; Âşık Virânî'ye göre, velâyet kabzasını elinde tutan Hz. Ali Allah'a giden yoları öğrettiğinden Ali'ye duyulan sevgi Allah'ın inâyetine sebeptir. Bu düşüncesini mısralarında şöyle dile getirmiştir: "Her kim ki sever cân ile Şâh-ı Velâyeti, Hakk'ın anadır çünkim bilesin inâyeti" bkz., Eğri, **a.g.m.**, aynı yer; **Aşık Virânî Divânı**, (Haz. M. Halid Bayrı), Maarif Yay., İstanbul, 1957, s. 110.

111 **Buyruk**, (Haz. Fuat Bozkurt), İstanbul, 1982, s. 17; Harun Yıldız, **Amasya Yöresi Alevileri Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2003, s. 193; Yaman, Ali, **a.g.t.**, s. 91.

112 Rençber, **a.g.t.,** s. 185; Ali Yaman, **Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 104.

ocaklara bağlıdırlar. Bu ocaklara bağlı olan dedelere de "Ocakzade" denilmektedir.[113] Ocakzade dedeler, yetki icâzetnâmelerinde de belirtildiği şekliyle "el ele el Hakka"[114] anlayışıyla "Mürşid-Pir Rehber" şeklinde görev dağılımına gitmişlerdir.[115] Ocak teriminin kullanılmasının sebebi, ateşin hiç sönmemesi ve sürekli *lokma* adı verilen ocak yemeğinin pişmesidir. Ayrıca ocaklar, Anadolu'da posta örgütü olan menzil görevini de üstlenmişlerdir. Ocakların birbirleriyle bağlılığını sağlayan en önemli prensip "***el ele, el Hakk'a"*** ilkesidir.[116]

Dedelikte soy sürme esastır.[117] Bu yüzden bir kimsenin dede olabilmesi için dede soyundan gelmesi şarttır. Alevîler, dedelerin Hz. Ali soyundan geldiğini kabul ederler.[118] Dedelik kurumunun oluşumu, Anadolu'ya göçler sonrasında heterodoks[119] şeyh ve dervişlerin öncülüğünde gerçekleşen kolonizasyon hareketiyle yakından ilişkilidir. Her ne kadar *Dedelik* kurumunun oluşumunu[120] ortaya koyan tarihsel veriler sınırlı ise de, bugün hâlâ yaşayan Alevî ocaklarında yaşamakta olan bu dervişlerin adları, bu ilişkiyi büyük ölçüde doğrulamaktadır.[121]

---

113 Ali Yaman, "Alevîlik'te Dedelik Kurumu (Ocak Sistemi)", **Anadolu'da Alevîliğin Dünü ve Bugünü**, Sakarya Üniversitesi Yay., Sakarya, 2010, s. 541-542; Y. Mustafa Keskin, **Kentleşme Sürecinde Alevîlik**, İstanbul, 2009, s. 27.; Gölpınarlı, "Dede Kızılbaşların daimi merciidir, ocakzâdedir. Yani iddialarına göre Peygamber soyundandır; ancak bu soya meşhur bir aziz vasıtasıyla ulaştıklarını söylerler." dedikten sonra, meşhur azizleri şu şekilde sıralar: "Ağuiçen (Karadonlu, canbaba), Şeyh Bircan, Şeyh Çoban, Gözü Kızıl (Kızıl Deli), Şeyh Samit, Dede Kargın, Pîr Sultan, Sarı Saltık, Seyyid Baba, Celal Abbas, İmam Rıza, Garip Musa, Ali Seydi (Seyyid Ali, Kızıl Deli), Abdal Musa." Bkz. Gölpınarlı, "Kızılbaş", **İA**, c. VI, s. 792.

114 Şecere başlığındaki örnek icâzetnâmeye bakınız.

115 Ali Yaman, Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri, s. 410.

116 Burhan Kocadağ, "Anadolu Alevilerinin İnanç Önderleri" (Ocaklar-Dedeler ve Babalar), **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** S.18, Ankara, 2001 , s. 281-290; Yaman, Ali, **a.g.t.**, s. 91.

117 Üçer, **a.g.t.**, s. 8; Ramazan Uçar, **Alevî-Bektaşî Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma(Abdal Musa Tekkesi Örneği)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 45.

118 Cenksu Üçer, "Türk Boylarının Alevîliği ve Sünnîliği Üzerine Bazı Düşünceler," **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 20-21, Samsun, 2005, s. 253-254; Süleyman Uludağ, "Dede", **DİA**, İstanbul, 1994, s. 76.

119 Alevîliğin heterodoks yapısı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Nejat Birdoğan, **a.g.e.**, s. 12-16.

120 Dedelik Kurumunun ortaya çıkışı ve kurumsallaşmasıyla alâkalı birçok çalışma yapılmıştır. Bkz. Ali Yaman, **Alevîlik'te Dedelik ve Ocaklar**, İstanbul, 2004; Aynı yzr. **Alevîlikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri**, Yayımlanmamış Y. L. Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996; Fuat Bozkurt, **Çağdaşlaşma Sürecinde Alevîlik**, İstanbul, 2000; İlyas Üzüm, **Günümüz Alevîliği**, İstanbul, 2000; Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri** (22-24 Ekim 1998) Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Merkezi; Ali Yaman, "Anadolu Alevîleri'nde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik-Kurumundan Kültürel Organizasyonlara" **Bilgi Toplumunda Alevîlik**, (Yay. İbrahim Bahadır), Ankara, 2003; Ramazan Altıntaş, "Alevî Geleneğinde Dinsel Otorite: Dedelik", **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, Bildiriler-Müzakereler, Isparta, 2005.

121 Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri** (22-

Dedeler, *yol önderi* olarak kabul edilirler. Bu çerçevede dedelerin söz ve kararlarına karşı gelinmez ve onlar yaptırım gücü olan birer manevî önder olarak görülürler. Bunların dışında bazı dedelerin, hastalara şifa verme, tabiat olaylarına egemen olma ve gelecekten haber verme gibi olağanüstü birtakım güçlerinin bulunduğuna da inanılır. Bu yönüyle dedelerin, karizmatik bir kişiliğe sahip oldukları söylenebilir.[122] Hayatın tüm alanındaki bu teolojik işler, dinî bir otorite olan "Dede"nin ekseninde döner, bu yönüyle dedeler Alevî kültürünün ayrılmaz dokusunu oluşturur.[123]

Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz'ın Kargın Ocaklı Boyu ile ilgili yayınladıkları bir icazetnamede dedelerin görevi şu şekilde açıklanmaktadır: "….ve denildi ki: Biz ona icazet verdik. Posta otursun, farz namazları kıldırsın, zekâtını versin, yol bulduğu zaman hacca gitsin, dergâha gelip gidenlere hizmet etsin, zikir telkini aldıktan sonra ahdini yerine getirsin. Fakirlere, miskinlere ve bütün yaratılmışlara iyi niyet ve güzellikle hizmet etsin. Hırka giysin."[124]

Dede olmanın şartları bu şekilde sıralanırken, bu maddeler içinde en çok dikkate alınması gereken dedenin ***seyyid olması*** gerektiğidir. Seyyidlik toplumdaki dinî itibarlarını artırdığı gibi toplum üzerindeki sosyal rollerini de pekiştirir.[125] Osmanlı Devleti'nde kişi eğer seyyid ise Dersaadet Nakîbü'l-Eşrâfının mührünü havî seyyidlik hücceti alması gerekirdi.[126] Aldığı bu hüccet sayesinde toplum içinde itibar ve saygı görür, kendisine tanınan hukukî ayrıcalıklardan istifade eder ve bu hüccetini teftiş esnasında seyyidliğinin delili olarak ibraz ederdi. Alevî dedeleri de Ehl-i Beyt'ten olduklarını kanıtlamak için belli dergâhların veya Nakîbü'l-Eşrâfların vermiş olduğunu iddia ettikleri şecereleri[127] seyyidliklerinin delili sayarlar.

İmam Cafer Buyruğu ve Şeyh Safi buyruğu gibi Alevîliğin temel eserlerinde Hz.

---

24 Ekim-1998), Ankara, 1999, s. 412.

122 Harun Yıldız, **a.g.t.,** s.193.

123 Ramazan Altıntaş, "Alevî-Bektaşî Geleneğinde Dedelik Kurumu", **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, Isparta, 2005, s. 103.

124 Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, "Kargın Ocaklı Boyu ile İlgili Yani Belgeler" www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/21-13-94, s. 50; Dede olmanın şartları şunlardır: Evlâd-ı Resul yani Seyyid olmak, düzgün bir ahlaka sahip olmak, bilgili ve iyi bir eğitim görmüş olmak, barışçıl, adil, misafirperver olmak, yol düşkünü yani günahkâr olmamak, toplum tarafından sevilip sayılmak." Bkz. Fevzi Rençber, "40 soruda Adıyaman'da Geleneksel Alevîlik http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/56_20101222165827.pdf., s. 10.

125 Altıntaş, **a.g.m.**, s. 102; Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 409.

126 Bkz. BOA, **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 117850, 04/B/1318.

127 Şecereler konusunu müstakil başlık altında incelediğimiz için burada sadece bu bilgiyle iktifa ediyoruz.

Peygamber'den sonra, *evlâd-ı Resûl* olanların pirlik yapabileceği belirtilir. Örneğin buyrukta: "ol zamandan bugüne kadar, şeriat, tarikat, marifet, hakikat ve pirlik sadece Muhammed Ali'den kaldı. Ol sebepten *evlâd-ı Resûl*'den gayrısına pirlik etmek ve talip olmak caiz değildir…"[128] denilerek dedelerin seyyidliği teyid edilmiştir. Dedenin seyyid olması İmam Cafer buyruğunda da şöyle anlatılmıştır:

"*İmam Cafer Sadık buyurur ki, bir kişi hakka talip olsa, evlâd-ı Resûl'den başkasına kendini teslim eylese, yani bilmediği/tanımadığı yerden biat alıp inabe kılsa, onun meşrebi ve tuttuğu eteğin silsilesi evlâd-ı Resûl ve Muhammed-Ali hazetlerine çıkmasa, o kişinin şeyhi şeytan olur. Mahşer gününde erenler katında ve hak didarından mahrum kalır. Hz. Peygamber buyurur ki, benim evladımdan başkalarını pir edinenlerin piri şeytandır."*[129]

Alevî buyruklarında, bir kişinin dede olabilmesi için seyyid olması olmazsa olmaz bir şart olmakla birlikte; pir olan kişinin kâmil olması, talibin durumunu iyi tahlil etmesi, dört kapı, kırk makam, üç sünnet ve yedi farzı bilmesi, soyu ile övünmemesi, aksine soyuna uygun davranışlarda bulunması gerektiği de belirtilir.[130] Cemaatin önderi olan dedenin âyetsiz ve kitapsız konuşmaması, yapılan nasihatlerin muhakkak Kur'ân'a uyması istenir.[131]

Alevî-Bektaşî nefeslerinde de, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bütün peygamberlerin aynı nuru taşıdığı ve aynı mesajı getirdiği belirtilir. Hz. Muhammed'e kadar gelen bu nur Hz. Ali'ye ve onlardan on iki imama ve nihayetinde dedelere geçmiştir. Dedelerin soyu ve misyonları bu bağlantıya dayanmaktadır. Alevîlerde seyyid "dede" unvanını alarak toplumun dinî lideri olmuştur. Dedelerin dinî ve sosyal hayatın bütününde söz sahibi olması bir anlamda onların "seyyidliğine" dayanmaktadır. Bu nurun devamlılığı inancı ise Alevîler arasında "Muhammed Ali bir nurdur" cümlesiyle formüle edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir.[132] Hz. Ali'yi hiçbir zaman Hz. Muhammed'den ayırmanın mümkün olmadığına inanılmakta, bundan dolayı ikisi bir araya getirilip "Muhammed-Ali" şeklinde adlandırılmaktadır.

---

128 Sefer Aytekin, **Buyruk,** s. 12; Mehmet Yaman, **Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu**, s. 41-42, 67.

129 Mehmet Yaman, **Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu**, s. 41-42, 67, 89; **Buyruk,** (**İmam Cafer-i Sadık Buyruğu**), (Haz. Sefer Aytekin), Emek Bas. Yay., Ankara, 1958, s. 12, 15-17; ayrıca bkz., Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocakları**, s. 83.

130 **İmam Cafer Buyruğu**, (Haz. Esat Korkmaz), İstanbul, 1997, s. 60-61.

131 **İmam Cafer Buyruğu**, s. 60-61.

132 Battal Pehlivan, **Alevî-Bektaşî Düşüncesine Göre Allah**, Pencere Yay., İstanbul, 1994, s. 57-65.

Dedelerin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine inanılması neticesinde seyyid ve şeriflerin Alevî toplumunda daha saygın bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla dedelerin sözlerine sıkı sıkıya bir bağlılık söz konusudur. Hatta seyyid olan dedeler Alevî toplumunda hukukî sorunların da çözüm kaynağıdır. Alevî köylerinde dedeler dinî ve ictimaî hayata yön verir, hukukî ihtilaflar dedenin başkanlığındaki cem'lerde çözüme kavuşturulurdu.[133] Hz. Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'e dil uzatmak, onların emirlerini inkâr etmek büyük bir suç sayılırdı. Hatta bu suçu işleyenler düşkün ilan edilerek on iki yıl pir huzuruna çıkmalarına müsaade edilmez ve toplum tarafından da yalnız bırakılırlardı.[134] Zira seyyid olan dedelerin Alevî cemaatine önderlik etme, bayram, evlenme, sünnet gibi dinî ve sosyal merasimleri yönetme, suçluları düşkün ilan etme ve dargınları barıştırma gibi hukukî görevleri vardır.[135] Dedenin Alevî toplumu üzerindeki otoritesini meşrulaştıran etken ise Ehl-i Beyt'e mensubiyetidir. Alevî gelenek ve inancını yaşatma ve aktarmada Ocakzade dede ailelerinin önemli bir işlevi vardır. Ayrıca Ehl-i Beyt'ten olmalarının yanısıra Alevî inanç ve geleneklerini nesilden nesile aktarmada dede ailelerinin ayrıcalıklı bir konumu olmuştur.[136]

Dedelerin seyyid olması gerektiği ile ilgili "Türk soyundan gelen dedeler, nasıl seyyid oluyorlar?" sorusu gündeme gelmektedir. Seyyidlerin hem Arap kökenli hem de Türk olduklarını söylemek ciddi bir çelişki gibi görülebilir, ancak Emevî ve Abbasî dönemi baskıları yüzünden Hz. Hüseyin soyundan gelenlerin Horasan üzerinden Anadolu'ya geçtikleri bilinmektedir.[137] Seyyidlerin, Arap yarımadasından kaçıp Türk boylarının yaşadığı Orta Asya'ya göç etmeleri, Türkler tarafından saygı görüp korunmaları, her durumda onlara sahip çıkılması neticesinde Türklerle akrabalık ilişkileri kurularak soylarının Türkleşme sürecinin başladığı iddia edilmektedir.[138]

Anadolu'da XV. yüzyıl sonlarından itibaren Safevî propagandası ile birlikte giren

---

133 Mehmet Eröz, **Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik**, Ankara, 1990, s. 108-109, 114; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocakları**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay. İstanbul, 2004, s. 80-81; a. Yzr., **Kızılbaş Alevî Dedeleri**, Şahkulu Sultan Derneği Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s. 47-62; Gölpınarlı, "Kızılbaş", s. 792-793; Üçer, **a.g.e.**, s. 8; Selim Eren, **Sosyolojik Açıdan Ordu Yöresi Aleviliği**, A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002, s. 163.

134 Nejat Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları**, İstanbul,1992, s. 171, 175.

135 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 418; a. yzr., **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, s. 161.

136 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Alevî Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler**, s. 28.

137 Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/21-13-94, s. 14.

138 Harun Yıldız, **a.g.t.,** s. 193.

Hz. Ali kültü, on iki imam kültü ve Kerbela matemi gibi kültler soy konusunun ön plana çıkmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Anadolu Alevîlerinin ocaktan gelenlerinin tümünde Peygamber soyundan geldiklerine ilişkin savlar ve kimilerinde bunu kanıtlamaya çalışan belgeler vardır. Bu dedelerin ileri sürdüklerine göre ya Horasan illerinde[139] ya da Irak, Suriye yöresinde Emevî ve Abbasîler'den kaçan Ehl-i Beyt çocukları Türklerin ve Kürtlerin arasında izlerini kaybettirmiş ve daha sonra kimileri de Türklerle ve Kürtlerle evlenerek bir soy oluşturmuşlardır.[140] Bu nedenle Türkler ve Kürtler arasında büyüyen Peygamber çocukları salt Alevîler arasında değil diğer mezhep ve tarikatlar arasında da önemli görevler yüklenmişlerdir. Bu nedenle bütün yolak üyeleri gibi Türk ve Kürt yolakları da pirlerinin kökenlerini İmam Ali'ye veya halife Ebubekir'e bağlamak çabasına düşmüşlerdir.[141]

Ali Yaman, dedelerin seyyid olması meselesinin Safevî propagandası sonrasında geliştiğini ve dedelik kurumunun bugün bilinen şeklini böylece aldığını belirtir.[142] Safevîlerin özellikle Şah İsmail'in halifelerinin faaliyetleriyle, Şiî motiflerin de yer aldığı heterodoks İslâm, Anadolu ve Balkanlar'ın birçok bölgesine yayılmıştır. Şah İsmâil'in halifeleri, yazılı eserlerle Anadolu'da Alevîliğin daha örgütlü yayılmasını sağlamış ve dedelerin seyyidliğini de ön plana çıkarmıştır.[143] Ayrıca Şah İsmail Şamanist nitelikli dini liderliği seyyidliğe bağlamış, kendisinin de seyyid olduğuna dair şecere düzenletmiştir.[144]

Safevîler, Anadolu'daki Alevîler üzerindeki siyasî nüfuzlarını sağlamlaştırmak için seyyidlik konusunu kullanmışlardır. Buradan hareketle de Hz. Ali'nin, on iki imamın ve Kerbela matem kültlerinin de bu dönemde seyyidlik olgusunun ön plana çıkmasını sağlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir.[145]

Safevîler belli büyük aşiretlere seyyidlik payeleri vererek hem kendileri onların desteğini elde etmiş, hem de halifelik adı altında üstünlük elde eden aileler "ocak" olarak

---

139 Bütün Ocaklı Dedeler, Horasanlı olduklarını, Anadolu'ya Horasandan geldiklerini söyler ve kabul ederler. Bkz., Burhan Kocadağ, Anadolu Alevîlerinin İnanç Önderleri (Ocaklar-Dedeler ve Babalar), **Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi** (**HBVAD**), ss. 281-290, Y. 2001, S. 18, Ankara, 2001, s. 281-282.

140 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 138.

141 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 138.

142 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s.412.

143 Yaman, **a.g.e.,** s. 413; Altıntaş, **a.g.m.**, s. 103.

144 Safevilerin seyyidliği konusunda, Ebussuûd'un fetvası ve değerlendirmesi için bkz., bkz., Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a.

145 Yaman, **a.g.e.**, s. 413; Altıntaş, **a.g.m.**, s.103.

toplumda itibar kazanmışlardır.[146] Böylece Şah İsmail'in halifeleri, yazılı eserler yoluyla yaydıkları belirli bilgilerle Alevîliğin daha organize bir yapı arz etmesini sağlamışlardır.[147] Alevî dedelerinin seyyidlikle bağlantılı hâle getirilmesi, tamamen Şah İsmail'in üstün teşkilâtçılık yeteneğinin bir parçasıdır. Zira Şah İsmail, Şamanist nitelikli dinî liderliği Ehl-i Beyt'e bağlamış ve başta kendisi olmak üzere dedelerin, Hz. Ali'nin soyundan geldiklerini gösterir icazetnameler düzenlemiş ve dağıtmıştır.[148]

Kısaca Şah İsmail'in günümüz Alevîliğini etkileyen en önemli icraatlarından biri dedelik kurumunu sistemleştirmesidir. Safevîlerin Hz. Ali soyundan geldiği yönünde propaganda yapan Şah İsmail,[149] mensubu oldukları kabilelerin dinî ve dünyevî lideri olan Türkmen Babalarının da "Hz. Ali soyundan gelen seyyidler" olduklarını topluma benimsetmiştir. Bu şekilde de gerek inanç dünyalarında sağlamış olduğu etki ve gerekse bu gruplar üzerinde sağlamış oldukları dinî otorite ile çok kuvvetli bir güç kazanan Şah İsmail, bu otoritesini Anadolu topraklarında bulunan sempatizanlarını kendi siyasî amaçları için kullanmıştır.[150]

Şiîlik ve Alevîlikte "karizmatik otorite" sistemi, "Allah/Hak, Muhammed, Ali" şeklindedir. Hz. Ali'nin soyunu imamlar ve dedelerin devam ettirdiği kabul edilerek onlara karizmatik otorite atfedilmiştir.[151] Şianın imamet anlayışındaki kutsal kabul edilen soya dayalı hiyerarşik yapı ile Kızılbaş Alevîlikteki soya dayanan dedelerin otoritesi benzerlik göstermektedir.[152] Zira Alevîlikte dedelerin "Ehl-i Beyt" soyundan gelme prensibi, Şiilikteki imamların hakikatin bilgisine sahip olması düşüncesiyle de paralellik arzeder. Fakat Kızılbaşlık ve Bektaşîlikte dinî önder olan dede ve babaların toplum içerisindeki fonksiyonları, İslâm öncesi Türk toplumlarında önemli bir yere sahip olan "şaman-kam"larıyla da benzerlik göstermektedir.[153] Altaylı Şamanların dinî ayin esnasında

146 Altıntaş, **a.g.m.**, s. 103.
147 Yaman, **a.g.m.**, s. 413.
148 Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sûfiliğine Bakışlar**, İstanbul, 1996, s. 253-254; Altıntaş, **a.g.m**., s. 103; Tarihte şeyhler ve dervişler arasında görülen, soylarını Hz. Peygamber'e ve Hz. Ali'ye çıkarma kaidesi eski Türk hükümdarları arasında da yaygındır. Bkz., Eröz, **Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik**, s. 202-203.
149 Abaslı, **a.g.m.,** s. 288, 310.
150 Üçer, **a.g.t.,** s. 101.
151 Muhammed Rıza El-Muzaffer, **Akâidü'l-İmâmiyye**, Kahire, 1961, s. 51.
152 Altıntaş, **a.g.m.**, s. 102.
153 Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, 1986, s. 72; Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, s. 144; Birdoğan, **a.g.e.**, s. 161; Arslanoğlu, "Alevîlik Nedir?", s. 9, 17-18.

başlarına taktıkları, üzerinde dağ tavuğu tüyü bulunan kırmızı külâh[154] Alevî dedelerinin ve Bektaşî babalarının giydiği kıyafetle benzerlik göstermektedir.[155] İslâmlaşma sürecinde gezgin dervişlerin, tarikat şeyhlerinin velilerin ve pirlerin rolleri ile geleneksel Türk kültüründeki kam ve benzeri din adamlarının rolleri benzerlik gösterir.[156] Anadolu'da yaygın olan saz eşliğinde ibadet, dinî merasimlerde kadın-erkek beraberliği, tören esnasındaki "semah", dedelerin toplumsal konumu İslâm öncesine dayanmaktadır.[157] Bu açıdan Alevîlikte "dede" ve "baba" gibi unvanlarla anılan dinî önder anlayışı, İslâm öncesine ait bazı geleneklerin İslâmî kisve altında devam ettirilmesinden ibârettir.[158] Hatta "dede" kelimesi Orta Asya'daki Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan "ata" ve "baba" kelimeleriyle aynı anlamda kullanılmaktadır.[159] Anadolu'da da "dede" sözcüğü ata ve baba kelimeleri gibi ulusal efsane kahramanları ve din büyükleri için kullanılır hâle gelmiştir.[160] Türkler arasında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişilere eskiden beri ata ve baba denirdi. Daha sonraki dönemlerde dede ünvanı da ata ve baba gibi bir saygı ifadesi olarak kullanılmıştır. Bu sebeple Alevîler ve Kızılbaşlar tabi oldukları din adamlarına dede derler.[161] Görüldüğü gibi İslâmlaşma sürecinde tarikat şeyhleri, veli ve pirler, geleneksel Türk inancındaki kam ve benzeri din adamlarının rollerini üstlenmişlerdir.[162]

---

154 Seyman Adil, **Balkanlarda Alevî Bektaşîlik,** (Yayımlanmamış Y. L. Tezi), İstanbul, 2006, s. 13.

155 Bkz., T. Yazıcı, "Safevîler", **İA**, MEB Yay., Ankara, 1967, X/54.

156 Mehmet Rami Ayas, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, A.Ü, Ankara, 1991, s. 36; Türkmen babaları ve Türk Şaman-kamları arasındaki benzerlikle ilgili Melikoff ve Köprülü muhtelif çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar için bkz., Fuat Köprülü, "İslâm Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", (Çev. Yaşar Altan), **Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi (AÜİFD)**, 1970, XVIII, 141-152; İrene Melikoff, "Alevîliğin Temelleri", **Uyur İdik Uyardılar**, Alevîlik Bektaşîlik Araştırmaları, (Çev. Turan Alptekin), İstanbul, 1993 s. 31-32; a. yzr., "Bektaşî Alevî Senkretizmini Meydana Getiren Öğeler Üzerine Araştırmalar", **Uyur İdik Uyardılar**, s. 125-126; a.yzr., "Anadolu Sufiliğinin Orta Asya Kökenleri", **Uyur İdik Uyardılar**, s.151-158; Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, s. 145.

157 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s.411.

158 İslâm öncesi inançlarla ilgili geniş bilgi için bkz., Ahmet Yaşar Ocak, **Alevî-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 53-277; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, s.146; Köprülü, **İlk Mutasavvıflar**, s. 13-14, 18-19; Eröz, **Alevîlik Bektaşîlik**, s. 257-283; a. yzr., **Eski Türk Dini (Gök tanrı İnancı) ve Alevîlik-Bektaşîlik**, TDV Yay., İstanbul, 1992, s. 12-32.

159 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 410; Köprülü, Fuat, "Baba", **İA**, İstanbul, 1979, c. II, s. 165-166; Ocak, **Babailer**, s. 90-91.

160 Dede kelimesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Mecdud Mansuroğlu, "Dede", **İA**, III/506; Süleyman Uludağ, "Dede" , **DİA**, İstanbul, 1994, c. IX, s. 76; F.W. Hasluck, **Christianity and İslâm Under The Sultans**, Vol:I, Oxford, 1929, s.133-134, 151-152.

161 Süleyman Uludağ, "Dede", **DİA**, İstanbul, 1994, c. IX, s. 76.

162 Mehmet Rami Ayas, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, A.Ü., Ankara, 1991, s. 36; Üçer, **Türk Boylarının Alevîliği**, s.262; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, s.152-153; Abdulkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, s.76-80;

Bütün Ocaklı dedeler Horasanlı olduklarını ve Anadolu'ya Horasan'dan geldiklerini söyler. Kendi söylencelerine göre, "İmam Musa Kazım'ın Harun Reşid döneminde zehirlenmesi sonucu çocuklarından İmam Ali Rıza Horasan'a ve İbrahim el-Mücâb'ta Nişabur'a gitmiştir. Bu kişiler gittikleri yerlede Türklerle evlenmiş ve doğan çocukları da seyyid olmuştur. Horasan'daki İmam Ali Rıza'nın çocukları günümüzdeki Alevî dedelerinin atalarıdır."[163] Hacı Bektaş Veli'nin nesebinin de İmam Musa Kazım'ın diğer oğlu İbrahim el-Mücâb'a dayandığı görülmektedir.[164] Bazı Ocakzade dedeler de neseplerini İmam Zeynelabin'e bağlarlar. Fakat İmam Zeynelabidin Hz. Hüseyin'in oğludur. Zeynelabidin'in oğlu Muhammed Bakır, onun oğlu da Cafer Sadık'tır. Musa Kazım da Cafer Sadık'ın oğludur. Ancak Anadolu'daki dedelerin direk Zeynelabidin'e dayanması, o dönemde Türklerle etkileşimde olmadığından tarihî realiteye uygun düşmemektedir.[165]

Bazı Alevî ocaklarının isimlerini de alan maddî ve manevî büyük nüfuza sahip "kolonizatör" dervişler, kendilerine bağlı oymaklarla Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleşerek, zaviyeler kurmuşlar ve isimleri günümüze kadar ulaşmıştır.[166] Türkmen topluluklarının Anadolu'ya yerleşmelerinde, diğer topluluklarla kaynaşarak birlik ve barış içinde yaşamalarında, siyasal, toplumsal ve dinî olarak yönetilmelerinde başlarındaki önder olan "baba"lar büyük rol oynamıştır.[167] Hacı Bektaş Veli'nin Babai şeyhi olarak Sulucakaraöyük'e gelerek yine Babailere mensup Türkmen boyu olan Çepniler arasına

---

Armağan Coşkun Elçi, **Alevî-Bektaşî Törenleri ve Semahlar** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1998, s.164.

163 Burhan Kocadağ, **Anadolu Alevîlerinin İnanç Önderleri, (Ocaklar-Dedeler ve Babalar)**, s. 283.

164 Meşîhat Arşivi'ndeki bir belgede Hacı Bektaş Veli'nin nesebi şu şekilde verilmektedir: Pir-i müşârün-ileyh sâdât-ı Kâzımiyye'den İbrahim-i sânî hazretlerinin mahdûm-ı mükerremleridir. Altı yüz kırk beş târîhlerinde Horasan Eyaleti tevâbiinden Nişabur Şehri'nde zînetsâz-ı âlem vücûd olmuştur. Neseb-i âlileri ber-vech-i âtîdir: Es-Seyyid Mehmed eş-Şehîr bi-Hacı Bektâş Velî ibn-i es-Seyyid İbrahim es-sânî ibn-i es-Seyyid Musa ibn-i es-Seyyid İshâk ibn-i es-Seyyid Mehmed ibn-i es-Seyyid İbrahim ibn-i es-Seyyid İmam Mehdi ibn-i es-Seyyid Mehmed ibn-i es-Seyyid Hasan ibn-i es-Seyyid İbrahim el-Mükerrem el-Mücâb ibn-i el-İmam Musa el-Kazım ibn-i el-İmam Cafer es-Sadık ibni Mehmed el-Bâkır ibn-i el-İmam Zeynelabidin ibn-i el-İmam Hüseyin el-Mücteba ibn-i Ali el-Murteza zevc-i el-Betül Fâtımâtü'z-zehra bint-i Seyyidü'l-evvelîn ve'l-âhirîn Seyyidinâ Muhammedeni'l-Mustafa salavâtüllahi aleyhi ecmaîn. Bkz., MŞH., **EO**, Dosya nr. 1790, Gömlek nr. 117.

165 Kocadağ, **a.g.m.,** s. 283.

166 Anadolu'nun İslâmlaşmasında etkileri hususunda bkz., Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler," **Vakıflar Dergisi**, 1942, S. II, ss.279-304; Ömer Lütfi Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Basın Yay., İstanbul, t.y.; M. Fuad Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, (Haz. Metin Ergun), Akçağ Yay., Ankara, 2005; Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 411; a. yzr., **Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 101.

167 Bakî Öz, **a.g.m.**, s.264.

yerleştiği belirtilmektedir.[168]

Ayrıca bazı Alevî dedelerinin soyundan geldiğini iddia ettikleri[169] Sarı Saltuk'un da II. İzzeddin Keykavus'un maiyetindeki Türkmen boylarının birisinin başında Türkmen babası olarak Balkanlar'a geldiği bildirilmektedir.[170] Yine Emirci Sultan, Dede Gargın, Sarı Saltık gibi nüfuzlu şeyhler Anadolu'da faaliyette bulunmuşlardır. Bu pirler kılıç yerine barışın simgesi olan tahta kılıçla, savaş yerine barışı öne çıkarıyor, hoşgörü ve insanî ilişkilerle[171] bulundukları bölgelerin İslâmlaşmasını sağlıyorlardı.

Ali Yaman, dedelerin soyunun[172] kime dayandığı hakkında görüşleri sorulan ve toplam 110 kişiyle yapılan görüşme sonucunda çok farklı çıkarımlar elde etmiştir. Dedelerin soyunun kime dayandığı konusunda dedeler şu şekilde yanıtlar vermişlerdir: Dedelerin 41'i (Yüzde 37,3) on iki imama, 20'si (Yüzde 18,2) Hz. Ali'ye, 16'sı (Yüzde 14,5) Hz. Muhammed'e, 3'ü (Yüzde 2,7) Hacı Bektaş-ı Veli'ye, l'i (Yüzde 0,9) Şah İsmail'e ve 29'u (Yüzde 26,4) da diğer seçeneği altında toplanan farklı yanıtlar vermişlerdir. Bu diğer seçeneği altında verilen 29 yanıtın dökümü de şöyledir: 17'si Ehl-i Beyt'e, 3'ü hepsine, 2'si Muhammed Ali'ye, l'i Hz. Hüseyin'e, l'i sonradan düzenlenen şecerelere, l'i Türkmen aşiret reislerine, l'i Adem-i Seyfullaha, l'i İmam Zeynel Abidin ve İmam Muhammed Bakır'a, l'i İmam Musa Kazım'a, l'i hizmete dayanır demişlerdir.[173] Yanıtlardan görüldüğü gibi dedelerin tamamına yakını dedelerin soylarının on iki imamlar yoluyla Hz. Peygambere dayandığını kabul etmektedirler.

Bugün Alevî dedelerinin hemen hemen hepsinin bağlı olduğu ocaklar Dede Garkın, Sarı Saltuk ve Seyyid Mahmud Hayranî, Baba Mansur, Hıdır Abdal gibi Alevî-Bektaşî geleneğinin kutsal kabul ettiği dervişlerin adlarını taşımakta olup, Alevî Dedeleri kutsal kabul ettikleri bu kişilerin soylarından geldiklerini iddia etmektedirler.[174]

---

168 Ocak, **Babailer İsyanı**, s. 175; Kılıç, **a.g.e.**, s. 133.

169 Günümüzde de birçok Alevî dedesi, İstanbul Müftülüğü bünyesindeki Meşîhat Arşivi'ne bizzat müracaat ederek, soylarının Sarı Saltık'a dayandığını iddia ederek soy şecerelerini çıkarmak istemektedirler.

170 Ahmet Yaşar Ocak, **Sarı Saltık Popüler İslâm'ın Balkanlardaki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)**, Ankara, 2002, s.65-71; a. yzr., **Babailer İsyanı**, s. 186; Kılıç, **a.g.e.**, s. 133.

171 Gülağ Öz, **a.g.m.**, s. 270.

172 Soy konusuyla ilgili farklı araştırma sonuçları için bkz. Bkz. Ramazan Uçar, "Alevîlik-Bektaşîlikte Toplumsal Statü ve Dini Otorite Bağlamında Dede", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Y. 2007/2, S. 19, s. 116-122.

173 Ali Yaman, **a.g.e.**, s.262; Yapılan bir başka araştırmada dedelerin soylarının Hz. Ali'den geldiğini kabul edenlerin oranı yine eğitim düzeyine göre değişmekte ve bu oran ortalama % 20 dolaylarındadır. Bkz. Uçar, **Dini Otorite Bağlamında Dede**, s. 118-121.

174 Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli**

Sonuç olarak Şah İsmail'in sistemleştirdiği dedelik kurumunu ayakta tutan Alevî dedelerin Peygamber soyundan geldiğine inanılmakta ve bu durum da toplumun dinî ve sosyal hayatta bütünüyle söz sahibi olmalarına yol açtığı gibi hukukî sorunların çözüm kaynağı olarak görülmelerini de sağlamaktadır. Bu açıdan dedelik ile seyyidlik arasındaki bağın ne derece kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu iki kavramın çoğunlukla aynılaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dedelerin Şecereleri: Şecere terimi bize Araplardan geçen bir kavramdır. Bu yüzdendir ki bize de geçerken Arapça adı ile "şecer" veya "şecere" diye geçmiş, yazılı belgeye de girdiğinden "şecerename" diye adlandırılmıştır. Daha sonra bu terim Türkçeleştirilmiş, "soy ağacı" ya da "soy kütüğü" biçimini almıştır.[175] Asıl olarak bu belgelere "soy kütüğü" demek gerekmektedir. Birinin anlamı diğerinin yerine kullanılabilir ve bunda da herhangi bir sakınca yoktur.

Anadolu Alevîleri için bu tür şecereler, tarihte üç koldan verilmiştir. Bunlardan ilki Arap yetkilileri tarafından Kerbela[176] ve Bağdat gibi bize yakın Arap bölgelerinden verilenler.[177] Bu tarz şecereler ilk kez Mekke ve Medine'den alınıp sonrasında Kerbelâ'dan veya Bağdat'tan onaylanan soy ağaçlarıdır.[178] Bugün Alevî dedelerinin ellerindeki soy şecerelerinin büyük çoğunluğu Kerbela'dan verilmiştir. Bu tarz belgeler daha ziyade irşâd icâzetnâmeleridir. İkincisi de Selçuklu veya Osmanlı sultanlarından ya da Hacı Bektaş Dergâhı'ndan alınanlar. Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat, 1232 yılında kimi kişilere soy kütüğü adı altında ferman verdiği ve bu grupları disiplin altına aldığı bilinmektedir.[179] Erzincan yöresindeki bazı oymaklara kendi içlerinden İslâm dinini daha iyi bilen kişiler

---

Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim-1998), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi**,** Ankara, 1999, s. 412-413.

175 Birdoğan, **a.g.e.**, s.184-185.

176 "Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunmasından dolayı Şiîlerce kutsal sayılan şehirdir. Bağdat'ın yaklaşık 100 km. güneybatısında yer alan Kerbelâ'nın İslâm tarihindeki şöhreti, Hz. Hüseyin ile aile fertlerinin 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Emevîler'ce şehit edildikleri yer olması ve kabirlerinin burada bulunmasından kaynaklanmaktadır." Geniş bilgi için bkz., Mustafa Öz, "Kerbela", **DİA**, Ankara, 2002, c. XXV, s. 271-272.

177 Osmanlı Devleti Arap bölgelerinden verilen bu geniş ve uzun şecerelerin resmiyette kabul edilmeyeceğini ve her kimin elinde bulunursa vakit kaybedilmeden alınacağını belirtir. 1 Cemâziye'l-âhir 1042/14 Aralık 1632 tarihli Nakîbü'l-Eşrâf atama belgesinde "…bunlardan mâ'adâ her kimden ki temessük ibrâz eyleseler amel olunmaya farazâ Bağdâd'ın ve evlâd-ı Arabın tavîl ve arîz şecereleri ve kadıların hüccetleri ve nukabâ kaymakamlarının tezkîreleri her kimin ki elinde buluna ellerinden temessüklerin alıp bu cânibe gönderesiz ve başlarından yeşillerin ve alâmetlerin bilâ-tevakkuf alasız…" ifadeleriyle bu tür şecerelerin toplattırılacağı kayıtlıdır. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 174b.

178 Kerbelâ'dan onaylanan soy şecereleri için bkz., Birdoğan, **a.g.e.**, s. 214, 225.

179 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 153.

görevlendirmiş ve onların dinî kuralları öğrenmelerini sağlamıştır. Her bir öğreticiye on iki oymağı bağlayarak çerağ hakkı adı altında "hakkullah" verilmesini de başlatmıştır.[180] Yani Kürt ve Türk oymaklarını disiplin altına almak amacıyla Alaaddin Keykubad'ın sultanlık mührüyle onayladığı bu şecereler dedelik kurumunun da bu şekilde devlet eliyle kurulduğunu göstermektedir.[181] Üçüncüsü de Şah İsmail'in Erdebil sarayından verdiği halifelik belgeleri sayılabilir.[182] Bütün ocak ailelerinin seyyidlik iddiaları ise Safevîlerin Anadolu'daki etkinliklerinin artması sonrasında giderek yaygınlaşmıştır.[183]

Şecereler hakkında verdiğimiz kısa bilginin ardından, Alevî dedelerinin şecereleri konusuna geçmeden önce sahih bir şecerede bulunması gereken özelliklere değinmek istiyoruz. Çünkü bir şecerenin sıhhatini anlamanın bir takım kıstasları vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a- Şecerenin dönemin Nakîbü'l-Eşrâfı tarafından tasdikli olup olmadığı. Şayet şecere tasdikli ise şeceredeki Nakîbü'l-Eşrâfın kendi Nakîbü'l-Eşrâf defterinden hem mührünün hem de şecerenin kontrolünün yapılması gerekir.[184]

b- Şeceredeki isimlerin bahrü'l-ensaba uyup uymadığına bakılmalıdır.

c- Şecereye sahip olan kişinin o şecereyle bağının doğru olup olmadığının kontrol edilmesi gerekir. Çünkü bu şecere Osmanlı döneminde düzenlenmiş sahih bir şecere olabilir. Fakat bugün o şecereye sahip olan kişilerin o şecereyle irtibatı var mıdır? Bunun anlaşılması için özellikle nüfus defterlerinden veya Osmanlı dönemine ait başta Şer'iyye Sicilleri olmak üzere, tapu tahrir defterleri, vakfiyeler, ferman, berat gibi tarihi vesikalardan bahse konu irtibatın araştırılması gerekmektedir.

d- Bir kişinin veya ailenin seyyidliğinin ispatlanmasının en önemli yolu bu ailenin Nakîbü'l-Eşrâf defterlerindeki kayıtlarıdır. Nakîbü'l-Eşrâf defter ve belgeleri bu hususta hayati derecede önemlidir. Defterler siyâdet hüccetleri, isim listeleri ve müteseyyidlere ait kayıtlar olmak üzere farklılık göstermektedir. Dolayısıyla her defter serisine ayrı ayrı bakmak gerekmektedir.

---

180 Birdoğan, Alaaddin Keykubad'ın yanında hiçbir tarihçi ve arşiv uzmanı bulunmadan hangi kriterlere göre bu belgelerin doğruluğunu onayladığının düşündürücü olduğunu belirtir. Birdoğan, **a.g.e.**, s. 185.

181 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 166.

182 Ayrıntılı bilgi için bkz., Birdoğan, **a.g.e.**, s. 140.

183 Ali Yaman, **Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 101.

184 Alikılıç, **a.g.e.,** s. 86.

e- Sicill-i ahval dosya ve defterleri bu konuda aydınlatıcı bilgiler içerir. Öncelikle seyyid ailesi Osmanlı döneminde ilmiye sınıfına mensup ve devlette resmî bir görevi var ise tercüme-i hal varakasında seyyidliği belirtilmiştir. Tercüme-i hâl varakalarının ilk satırında şahsın ismi ve şöhreti hanesinde, kişinin hangi sülaleye mensup olduğuda kendi ifadesiyle belirtilir. Hasenî veya Hüseyinî olduğu kaydedilir. Hatta seyyid değilse maruf bir sülaleye mensup değilim diye belirtilmektedir.

Sahîhü'n-neseb olan kimselerin bu tarihî vesikalardan en az birisinde kaydının olma ihtimali çok yüksektir. Kişinin gerçek seyyid olup olmadığı ancak bu araştırmalar yapıldıktan sonra söylenebilir.

İslâmiyetten önce Araplar arasında ensab bilgisi çok gelişmişti, her kabilenin nesep silsilesini ezberleyen kişiler dahi bulunurdu. Hatta Eski Çinliler, Yunanlılar, Romalılar ve Yahudiler arasında kutsal bir soy anlayışı ve soy ile övünme geleneği bulunurdu.[185] İslâmiyetin kabulüyle birlikte bu gelenek İslâmi bir şekil alarak[186] varlığını devam ettirmiştir. İslâm öncesinde kabilenin hâkim üyesini temsil eden, asabiyet ve nesebiyle kabile reisi olan "seyyid", İslâm sonrasında manevî nüfuza da sahip bir konuma yükselmiştir.[187]

Dinî ve siyasî yönden itibarlı bir konuma sahip olmak isteyenlerin kendilerini padişah veya peygamber soyuna mensup göstermeye çalıştıkları görülmektedir.[188] Konuyla yakından ilgili olması hasebiyle, burada Ali Emiri (ö. 1924)'nin Nakîbü'l-Eşrâflık konusunda Tarih Dergisinde yayınladığı makalesindeki şu bilgiyi zikretmenin bu durumun anlaşılmasına yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

Selâtini Osmaniyye'nin sâdât-ı kirâm hazeratına fevkalâde hürmet-i mahsûsları olduğundan bu silsile-i mübarekeye bazı müteseyyidler karışmamak ve bir seyyid-i sahihü'n-neseb, bir memlekete seyahat ederse hakkında hürmet olunmak ve şayet gittiği şehirde temekkün ve tavattun buyurursa ismi zabt ve kayd olunmak üzere hicretin sekiz yüz tarihinde selâtin-i Osmaniyye'nin dördüncüsü olan Yıldırım Bâyezid tarafından o vakit payitaht olan Bursa'da "Nakîbü'l-Eşrâf" unvaniyle sâdâttan olmak üzere memur-ı mahsûs

185 Mirzâ Abbaslı, "Safevîler'in Kökenine Dair, **Belleten**, XL, S. 158, Nisan 1976, s. 305 vd.; Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s.413.

186 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s.413.

187 C. Van Arendonk, "Şerif", **İA**, c. XI, s. 435-442; Clement Huart, "Ali Evlâdı", **İA**, I/320; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimlerive Terimleri Sözlüğü,** Meb Yay., İstanbul, 2004, c. II, s. 647-648.

188 Abbaslı, **a.g.m**., s. 304 vd.; Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 413.

tayin buyrulmuş ve Fatih İstanbul'u zapt ettikten sonra da bu hususa itina buyurdukları gibi mahdumları sultan Bâyezid-i sâni zamanında umûm vilâyet ve livâ merkezlerine vesâir icab eden mahallere de 'Nakîbü'l-Eşrâf vekili' unvanıyle memurlar nasb ve tayin buyrularak sâdâtın silsilelerinin muhafazasına itina edilmiş ve elân devam edilmekte bulunmuştur. Zaten o misillu sâdât-ı kirâmdan olanların ellerinde şecereleri bulunmak tabii ise de şecereleri ziyaa uğrar veyahut şecere tutmamış bulunanlar olursa ya Dersaâdet'te Nakîbü'l-Eşrâfa veyahut Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarına müracaatla "Siyadetini" irâe ve isbat edebilirler.[189]

Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin şeceresi tutulduğu gibi belli tarikat büyüklerinin de irşâd şecereleri, tarikat silsileleri tutuluyordu. Türklerin İslâmiyeti kabulünden önce de ülkeyi yönetme yetkisinin Tanrı tarafından verildiği inancından dolayı, hakan ailesinin soyu kutsal kabul edilirdi.[190] Safevîler de Şeyh Cüneyd'den itibaren soylarının Hz. Peygamber'e dayandığını iddia etmiş,[191] Şeyh Safiyüddin Erdebili'nin seyyidliğini destekleyecek silsile ileri sürmüşlerdir.[192] Yani o dönemlerde asil bir soydan gelmek, egemenliğin elde edilmesi, sürdürülmesi ve sağlamlaştırılmasında son derece etkili olduğunu[193] söyleyebiliriz.

Daha önce de değindiğimiz gibi etnik olarak Türk olan Alevî dedelerinin seyyid olması da tartışmalıdır. Alevî geleneğinin bu konudaki görüşü Yahya Benekay'ın eserinde şu şekilde geçmektedir: "… Hz. Ali ve evladı Muaviye devrinden başlayarak tarih boyunca çok zulüm gördü… Ali evladı Arabistan yarımadasından kaçıp İran'a sığındı. Ama onlara en sıcak yüreği oradaki Türk boyları, Türk aşiretleri açtı. Böylece soyları karıştı. O soylar gele gele bugüne geldi. Düşüncelerinizde böyle bir soru belirecek olursa, nasıl oluyor da bir Türk, Hz. Ali soyundan gelir? Diyecek olursanız, cevabı budur."[194] Ali Yaman, Alevî dedeleriyle yaptığı görüşmelerde birçok dedenin soy konusunu yani dedelerin seyyidliğini bu şekilde açıkladığını belirtir.[195] M. Şerif Fırat ise bazı Alevî dedelerinin şecereleriyle

189 Ali Emîrî, "Nakîbü'l-Eşrâflık", **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, İstanbul 1334-1338, S. 19, s. 420, 421.
190 Hayrullah Efendi, **Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi, (Osmanlı Devleti Tarihi)**, (Haz. Zuhuri Danışman), Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1971, c. I, s. 11; Halil İnalcık, "Türkler", **İA**, c. XII/II, s. 290.
191 Şah İsmail'in soyu ile ilgili ayrıntılı bir araştırma için bkz., Walter Hinz, **Irans Aufstieg zum Nationalstaat im 15. Jahrhundert**, Berlin-Leipzig, 1936, s. 74 vd.
192 Ebussuud'un bu konudaki fetvası ve açıklaması için bkz., Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a; Ayrıca bkz., Mirzâ Abbaslı, **a.g.m.**, s. 304-309.
193 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 414.
194 Yahya Benekay, **Yaşayan Alevîlik**, Varlık Yay., İstanbul, 1967, s. 37-38.
195 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 414.

ilgili şunları söylemiştir: "… bunların kendilerini yalnız Alevî bilmeleri ve Alevî-Bektaşî akidesine göre Hz. Peygamber ve İmam Ali evlatlarına karşı sonsuz bir sevgi ve saygı göstermeleri, rastgele ben seyyidim diyen bazı Alevî babalarının işlerine yaramış, bunlar aslen Türk oldukları halde neseplerini Peygambere kadar uzatıp halk üzerinde büyük bir nüfuz kazanmışlar…"[196]

Alevî dedelerinin Ehl-i Beyt'e mensup oldukları iddialarını desteklemek için sundukları şecerelere baktığımızda bu şecerelerin Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâfları'nın verdiği seyyidlik hüccetleriyle benzerlik arzetmediği; bunların büyük çoğunluğunun Baba Mansur, Üryan Hızır ve Hıdır Abdal gibi Alevîlerce kutsal kabul edilen "ocak ululari"nın soyuna mensubiyeti gösteren icâzetnâme tarzında belgeler olduğu anlaşılmaktadır.[197] Başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere bazı tarikat şeyhleri ve ocak büyükleri için düzenlenen irşâd icâzetnâmeleri halk nazarında zamanla "seyyidlik şeceresi" hâline dönüşmüştür.[198] Örneğin Ali Yaman'ın verdiği bir belge bunun güzel bir misalidir: "Sultan Hacı Bektaş Veli İlliyesine müntesip Gözcü Karaca Ahmed sülalesinden Hıdır/Hızır Abdal evlatlarından Seyyid Ahmed Çelebi tarik-i evliyâyı kabul edib yedine izn-i icâzet ve inâbet verildi… mürid tutuna ve muhip edine… sene 1251 hicri/miladî 1835."[199] Bu belgenin Hacı Bektaş Veli Tarikatı'nın verdiği bir irşâd icâzetnamesi olduğu açıkça görülmektedir.

Nejat Birdoğan, Emevî ve Abbasî döneminde yönetimin baskılarından kaçarak Horasan, İran ve Anadolu'ya sığınan, sonrasında da evlenerek seyyid soyları oluşturmalarının akla yatkın olduğunu belirttikten sonra; sırf Türkiye'de seyyid olanların sayısının bir buçuk iki milyonu bulmuş olmasının da şaşırtıcı olduğunu belirtir. Ayrıca bazı belgelerde çelişkili ifadelerin bulunması ve tarihlerdeki tutarsızlıktan dolayı şecerelerinin

196 M. Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, MEB Yay., Ankara, 1961, s. 25.

197 Alevî dedesinin Ehl-i Beyt'e mensup olduğunun delili olarak sunduğu şecere için bkz. Rençber, Fevzi, **Adıyaman'da Alevîlik**, İstanbul, 2012, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ekler bölümü, s. 273. Rençber şecerenin altına şu ifadeyi yazarak belgeyi vermiştir: "Elifli Köyü, İmam Hüseyin Kazım Ocağı'na Bağlı Dede Mahmut Dolaş'ın Soy Şeceresi: Ehl-i Beyt olduklarının delili." Rençber bu ifadelerle belgeyi kullansa da bu şecerenin Osmanlı devleti Nakîbü'l-Eşrâflarının verdiği siyâdet hüccetlerine uymadığı açıktır. Osmanlı'daki siyâdet hüccetleri ve şecereler için tezimizin hüccetler bölümüne bakılabilir.

198 Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 415; Altıntaş, **a.g.m.**, s. 104. Hatta bugün de birçok kişin elinde, tarikatların düzenlediği icâzetnâmeler bulunmaktadır. Devletin resmî arşivlerine getirerek bu seyyidlik şecerelerinin tercümelerini talep etmektedirler. Oysa ki belgeler incelendiğinde büyük çoğunluğunun irşad icâzetnamesi olduğu görülüyor. Örnek için Dede Garkın şeceresine bakılabilir.

199 Ali Yaman, **Kızılbaş Alevîlerin Düşkün Ocağı**, **Hıdır Abdal Sultan ve Ocak Köyü**, s. 4.

sahihliğinden duyduğu kuşkuyu da belirtir.[200]

Birdoğan ayrıca, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nde bu belgelerin ticaretinin yapıldığını, Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının bile kazalarda para ile soy şecereleri dağıttığını belirtir.[201] Osmanlı Devleti'nin bunun önüne geçmek için hükümler çıkardığı, atama menşurlarında Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının seyyidlik belgesi verme yetkilerinin olmadığı özellikle belirtilmiştir. Sadece Antep bölgesinde 1790-1798 yılları arasında bine yakın belge dağıtıldığı tespiti vardır.[202]

Birdoğan'ın Türkçeye çevirerek verdiği soy şecerelerinin tamamını inceledikten sonra şu kanaate vardığımızı söyleyebiliriz: Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâfları tarafından verildiği iddia edilen soy şecerelerinde telifi mümkün olmayan çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Öncelikle hüccetlerde padişahların isimleri ve mühürleri yer almaktadır. Oysa ki bu Osmanlı Devleti'nin seyyidlik hüccetlerindeki standarta uymamaktadır. Hüccetler bölümünde verdiğimiz örneklerde de görüleceği gibi[203] siyâdet hüccetlerinin sol üst köşesinde sadece Nakîbü'l-Eşrâfın imza ve mührü bulunur. Bazı siyâdet hüccetlerinin sonraki tarihlerde tasdik edildikleri örnekler de bulunmakla birlikte bu tasdikler de sonraki Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından yapılmıştır.[204] Zaten Nakîbü'l-Eşrâfın verdiği bir hücceti başka bir merciin tasdik etmesi de ihtimal dâhilinde değildir. Çünkü resmî vesika ait olduğu kurum nezdinde tasdik edilir.

Belgelerinin bazısında İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfı ifadesi geçmektedir. Bu belgelerde Nakîbü'l-Eşrâfın ismi dahi hatalı yazılmıştır. Bu isim sol üst köşede olması gerekirken belgenin alt tarafında yazılmıştır. Bir de her Nakîbü'l-Eşrâf mutlaka düzenlediği siyâdet hüccetlerini daha sonraki dönemlerde istifade edilebilmesi için kendi dönemine ait Nakîbü'l-Eşrâf defterine de kaydetmiştir. Fakat bu hüccetlerin suretlerini Nakîbü'l-Eşrâfın kendi döneminde tuttuğu siyâdet hüccetlerini içerir defterlerde bulamadık.

Bu belgelerin birçoğunun Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından tasdik edildiği görülmektedir. Aynı belgenin bu kadar farklı coğrafyadaki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından tasdiklenmiş olması da doğruluk ihtimalini zayıflatmaktadır. Zaten belge İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfı tarafından düzenlenmişse tekrar tasdiğe ihtiyaç duymaz. Ayrıca

200 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 138.
201 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 141.
202 Birdoğan, **a.g.e**., s. 141.
203 Arapça, Farsça ve Osmanlıca düzenlenen siyâdet hüccetlerine bakınız.
204 Farklı Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından tasdik edilen siyâdet hüccetleri örneğine bakınız.

Osmanlı döneminde taşradaki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları ve kadıların seyyidlik iddialarını kabul edemeyecekleri ve kimseye seyyidlik belgesi veremeyecekleri, belge vermeye sadece İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfının yetkili olduğu kendilerinin atama menşurlarında sık sık tekrarlanmaktadır.[205]

Ayrıca belgelerdeki tarihler çok çelişkilidir. İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfı ifadesinin geçtiği belgenin tarihine baktığımızda henüz Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesi kurulmamıştı ve de İstanbul hâlâ Bizans'ın elindeydi. Belgelerdeki kronolojik çelişkiler bu belgeleri tekrar inceleyip değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Zaten Nejat Birdoğan da tarihlerdeki bu çelişkiye dikkat çekmiş ve bunun mümkün olamayacağını belirtmiştir. Yine aynı yazarın dikkat çektiği soy şecerelerinin alt tarafındaki "Bu soy kütüğü ne dönemde yenilenirse eskisi padişah hazinesinde kalırdı. Böyle biline" ifadesinin de realiteye uygun olduğu söylenemez. Osmanlı Devleti'nde padişah değiştiğinde bazı görev tevcihini içeren beratların yenilendiğini biliyoruz. Fakat siyâdet hüccetlerinin veya şecerelerin yenilendiği örneğine rastlamadık. Siyâdet hücceti alındıktan sonra bu hüccete istinaden bir muafiyet beratı verilmişse bu muafiyet beratı padişah değişikliğinde yenileniyordu. Eski berat da divan-ı hümâyûnun ilgili kaleminde muhafaza ediliyordu. Fakat bu uygulama, siyâdet hüccetleri veya kadı hüccetleri için geçerli değildir.

Şecerelerle ilgili son olarak şunu söyleyebiliriz. Özellikle Birdoğan'ın tercümelerini sunduğu şecerelerde bir takım tutarsızlıklar olmakla birlikte Nakîbü'l-Eşrâfların düzenlediği standartlara da uymamaktadır. Fakat bu belgelerin tamamının sahte olduğunu söylemek de kesinlikle mümkün değildir. Osmanlı döneminde müteseyyidlik olgusu devletin sosyal ve ekonomik dengesini etkileyecek derecede yaygındı. Bunları da düşünerek bu soy şecerelerini müstakil olarak değerlendirmenin daha sağlıklı olacağı kanaatindeyiz.

Her dedenin soyu dede olmadığı gibi soy olarak da her dede[206] bir başka dedenin soyundan gelmemiştir. Bazı kaynaklardaki alan incelemelerinden ve yapılan birebir görüşmelerden çıkan sonucun bu şekilde olduğu görülmektedir. Ali Yaman'ın 110 dede ile yaptığı anket neticesinde "dedelerin yüzde 89'u ocaklarının soy şeceresi olduğunu, yüzde

205 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakam atamaları ve atama menşurları bölümüne bakınız.

206 Bu konuyla alakalı bkz., Ayhan Aydın, "Seyyid Ali Sultan Ocağı/Dergâhı Dede ve Babalarıyla Söyleşiler", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi,** Ankara, 2010/53, s. 397-410.

10,9'unun da şecereleri olmadığını belirtmişlerdir.[207] Yine dedelerin 87 tanesi (%79,1) var olan şecerelerin kim tarafından verildiğini bilmemektedir. 9 tanesi ailesinden kaldığını; 2 tanesi Alaaddin Keykubad döneminde verildiğini; 3 tanesi çelebiler tarafından verildiğini; 1 tanesi Erdebil Tekkesi ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın verdiğini, 3 tanesi Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın verdiğini; 1 tanesi İmam Zeynelabidin'den kaldığını; 1 tanesi Karadavut ve Karadeniz kitaplarında yazıldığını; 2 tanesi padişahlardan kaldığını; 1 tanesi de Selçuklu zamanından kaldığını belirtmiştir.[208]

Sonuç olarak Şecereler içerikleri bakımından ihtiyatla yaklaşılması gereken, ancak birçok alan için çok önemli bilgiler sağlayan belgelerdir.[209] Şecerelerle ilgili genel bir yorum yapmanın yanlış olacağını, her bir şecerenin müstakil olarak incelenip değerlendirilmesi gerektiğini özellikle belirtmek istiyoruz.

3.1.4.2. Dede Kargın Ocağı

Şecere konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için Anadolu Aleviliği'nde çok önemli bir isim olan Dede Kargın soyuna mensup bir şecerenin tahlili güzel bir örnek olacaktır. Dede Kargın Anadolu'ya Babaî isyanından önce gelmiş bir Vefâî şeyhidir. Hem Alevîliğinin Anadolu'daki ilk nüvesi olması, hem de Kargın Tarikatı'nın bugün Anadolu'nun birçok bölgesine yayılmış olması aynı zamanda bu ocağın seyyid olarak bilinmesi bu şecerenin tahlilini gerekli kılmıştır.

Anadolu'da Alevî toplumunu etkileyen ve onlara "pirlik-dedelik-rehberlik" eden manevî önderlerinden biri[210] ve Alevî mürşit ocaklarının en büyüğü[211] Dede Kargın'dır. Dede Kargın, Osmanlı Devleti'nin kurulması aşamasındaki dinî oluşumların ilk temsilcilerindendir.[212] Ebu'l-Vefâ el-Bağdâdi (ö. 500/1107) tarafından kurulan ve göçebe Türkmenler arasında yayılan Vefaîlik, Anadolu'ya Ebu'l-Vefâ'nın müridi, aynı zamanda Baba İlyas'ın da şeyhi olan ve ileride Bektaşî geleneğinde önemli bir yer tutacak Dede

207 Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, s. 249.
208 Ali Yaman, **a.g.e.**, s. 250-251 (Bu bilgiler 250-251'den aynen alınmıştır.)
209 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s. 415.
210 Kocadağ, **a.g.m.**, s. 281-290
211 Ahmet Yaşar Ocak, **Ortaçağ Anadolusunda İki Büyük Yerleşimci (Kolonizatör) Derviş Yahut Vefaiye ve Yeseviye Gerçeği: Dede Kargın Emirci Sultan (13.yüzyıl)**, Ankara, 2011, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayını, s.66-67; Hamza Aksüt, **Mezopotamya'dan Anadolu'ya Alevi Erenleri İlk Savaşı (1240) Dede Garkın-Baba İshak-Baba İlyas**, I. Baskı, Yurt-Kitap Yay. Ankara, 2006, s. 48.
212 Sadullah Gülten, "Anadolu'da Bir Vefaî Şeyhi: Tahrir Defterleri Işığında Dede Kargın Hakkında Bazı Değerlendirmeler", **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Y. 2011, S. 59, Ankara, 2011, s. 155

Kargın isimli Türkmen Şeyhi tarafından getirilmiştir.[213] Vefaîlik Dede Kargın'ın vefatıyla yerine geçen baba İlyas tarafından, Amasya yakınlarındaki Çatköyü'nde kurulan zaviye ile temsil edilmiştir.[214] Babaî isyanının yönetici kadrosunun bu tarikata mensup olması yanında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkin olan "rum abdalı" sıfatlı kişilerin Vefaîliğe mensup olması XV. yüzyıla kadar bu tarikatın etkin olduğunu göstermektedir.[215] Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli yeri olan ve Vefâilik Tarikatı'yla bağlantısı bulunan Geyikli Baba, Elvan Çelebi ve Şeyh Edebali gibi tasavvufî şahsiyetlerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rolleri olmuştur. Şeyh Edebali'nin Baba İlyas mensubu olup isyana katılmadığı ve Vefaî Tarikatı'na bağlı olduğu zikredilmektedir.[216] XV. yüzyıldan itibaren Bektaşîliğin teşekkülüyle onun içerisinde varlıklarını devam ettirmişlerdir.[217] Burada şu hususu da belirtmeliyiz. XIII. yüzyıldaki Babailiği bugünkü Alevî zümreler olarak kabul etmek veya Alevîliğin bugünkü yapısıyla XIII. yüzyılda var olduğunu ileri sürmek doğru değildir.[218] Çünkü bu dönemde Şiîliğin tesiri olmadığı gibi Hz. Ali kültü, on iki imam ve Kerbela matem kültü vb. Safevî propagandası ile Anadolu'ya giren Şiî tesiri bu dönemlerde henüz Alevîlik üzerinde etkili olmamıştır.[219]

Ayrıca birbirlerinden pek az farkları bulunan ve Horasan'dan gelen Alevî zümrelerinden Vefaîlik, Yesevîlik, Haydarîlik, Kalenderîlik ile Anadolu'da kurulan Babaîlik, Ahilik, Bektaşîlik gibi tarikatların aynı dayanışma ve yardımlaşmayla birçok kurumu birlikte oluşturdukları ve zamanla da Bektaşîlik Tarikatıyla birleştikleri bilgisini de es geçmemek gerekir.[220]

Vefaîliği Anadolu'ya getiren bir Türkmen dervişi olan ve Anadolu Alevîliğinin başı sayılan Dede Kargın'dır. Dede Kargın Vefaîlikle Babailik arasında bir köprü olmuştur.[221] Baba İshak, Baba İlyas, Geyikli Baba gibi birçok dervişin bu okuldan yetiştiği de

213 İsmail E. Erünsal, Ahmet Yaşar Ocak, **"İnceleme", Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülalesinin Menkıbevî Tarihi**, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 40-43.
214 Ocak, **Babailer**, s. 75-76; a. yzr., **Kalenderîler**, s.64-65.
215 Ocak, **Babailer**, s. 75
216 Elvan Çelebi, Menâkıbü'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horosânî ve Sülâlesinin Menkıbevî Tarihi, (Haz. İsmail Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), Ankara, 1995, vr. 113b.
217 Ocak, **Babailer**, s. 75
218 Üçer, **a.g.t.,** s. 84
219 Ocak, **Babailer**, s. 213.
220 Gülağ Öz, **a.g.m.**, s.268; Baki Öz, "Hacı Bektaş'ı Oluşturan Düşünsel Kaynaklar", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999, s.263.
221 Baki Öz, **a.g.m.**, s.265.

söylenmektedir.[222]

Anadolu'da başta Dede Kargın Ocağı olmak üzere Kureyşanlılar, Baba Mansurlular, Pir Sultanlar, Ağuçanlar (Ağu İçenler), Sarı Saltıklar, Üryan Hızırlar, Derviş Cemaller, Seyit Sabunlar, Sinemilliler, Şeyh Ahmet Dedeler, Hıdır Abdal Ocakları da Alevî toplumunu itikadî yönden etkileyen ocaklardır.[223]

Dede Kargın ve tarikatı ile ilgili verdiğimiz kısa bilgilendirmenin ardından şimdi Dede Kargın soyuna ait icâzetnâmenin tahliline geçmek istiyoruz.

Dede Kargın Ocağı'na Ait Bir İcâzetnâmenin Transkripsiyonu-1[224]

Bismillarhirrahmanirrahim

Nasrun minallâh ve fethun karib ve beşşiri'l-mü'minîne yâ Muhammed yâ Ali Elhamdülillâhi alâ tayyibâti't-tahirîn kutbi'l-'ârifîn seyyidü'ş-şâkirin alâ tariki'l-mustakîm evliyâü'l-mürselîn et-tarîkatü'l-hakikatü's-sâlikin el-kutbü'l-'ârifîn.

Yer yoğiken gök yoğiken [mürekkeb] ezilmeden kalem düzülmeden cihan bozulmadan ism-i a'zâm ve ândan halk olub bin du'â ile göğe ağan kandilde [nûr olub çâl pâre] hututı kırk pâre yarulub deyüb kazma atub bir sarı öküz üstüne binâ kurub arş yarılub [Düldül] çıkub Muhammed Mustafa'nın parmağına basub altı dirhem kanı saçub parmağının kanından yeşil otlar gerüb ol vakt nurunu görüb nuruna salavat verdi biz de Muhammed salavat verüb Allah nida edüb a'lâyım ednâyım ol vakt Allah'dan [nidâ edüb] "Yâ Muhammedîyân seni yetmiş iki buçuk millete ümmet eyledüm bir mu'cizâtını görüb niçün nida eyledin yâ resulallah her birine [bir dil varub] her birine bir din ve ne ma'na ile ayr edeyim" Ol vakt zü'l-Celâl hazretleri Cebrail aleyhi's-selâm ile yüz [dört kitab gönderdi] Ol vakt Allah şerikin yoktur şerikin birliğine delilim üç üçte delilim budur ki birisi aklen birisi naklen [aklen delilim budur] ki "Kulhüvallahüehad" naklen delilim budur ki "Âmentübillah" yakinen delilim budur ki "ve melaiketihi ve kütübihi" ol vakt gökyüzünden [yüzdört kitab indi] dördü müdevver büyük kitab yüzü suhuf İncil Îsa

222 Baki Öz, **a.g.m**., aynı yer.
223 Kocadağ, **a.g.m.**. s. 283.
224 Transkripsiyonu ve değerlendirilmesi verilen bu iki icâzetnâme Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi'nin, http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/19-17-32.pdf. Adresinden, "Bir Ocağın Soy Şeceresi" başlıklı makaleden ve Ayrıca Coşkun Kökel, "**Örgütlenme Modeli Açısından Güvenç Abdal Ocağı Alevileri,**" Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konstanz Üniversitesi, Almanya, 2013, s. 153'den alınmıştır. Biz icâzetnâmelerle ilgili tahlil ve değerlendirmelerimizi Coşkun Kökel'den alınan dijital görüntülerinden istifade ederek gerçekleştirdik.

aleyhisselama inüb Tevrat Musa aleyhisselama inüb Zebur Davud aleyhisselama] inüb Kur'an Muhammed aleyhisselatü ve's-selama inüb yüzün şeriata verüb dürbün hakikata verüb ândan sonra yol kurulub [haberi] Cebrail aleyhi's-selam olub mürşidlik toprakta kalub pirlik Ali'nin zatında kalub dahi cem hurşidi Şah Ali Abbas olub [Cebrail] Mikail eyvallah idüb Mikail İsrafil'e eyvallah idüb İsrafil Azrail'e eyvallah idüb Azrail Muhammed Mustafa'ya eyvallah idüb Muhammed Mustafa [Aliyü'l-] Murtaza'ya eyvallah idüb Aliyyü'l-Murtaza Mehdi-i sahib-i zamana eyvallah idüb Mehdi-i sahib-i zemîn yola eyvallah [idüb] yol cümleden uludur cümlemizin başıdır yol yol Ali'nindir el-beyanü fi'l-beyani'l-beyan farz-ı kifâye budur üç yüz altmışaltı [farz-ı kifaye] budur, ellisi el-Hac Bektaş-ı Veli kuddise sırrü'l-azîz kavlinde yüzü de Musa Rıza kavlinde yüzü İmam Hüseyin kavlinde yüzü de Şah Ali Abbas [kavlinde on]altısı Mehdi-i Sahib-i Zaman kavlinde cümlesi Mehdi-i Sahib-i Emin el-beyan ikrarü'l-beyan. El ele el Hakk'a Urumkörpesi Mehmed Dede Sultan Haydar Sultan'a eyvallah idüb Haydarî Sultan Kalkancızâde [eyvallah idüb] Kalkancızâde Güvenci Abdal'a eyvallah idüb Güvenci Abdal Kâimoğlu'na eyvallah idüb Kaimoğlu Bender Fakıoğlu'na eyvallah idüb Bender Fakıoğlu Şahinoğlu'na eyvallah idüb Şahinoğlu Yağmuroğlu'na [eyvallah idüb Yağmur]oğlu Sarı Sırrı'ya eyvallah idüb Sarı Sırrısa Bulgar'da yatan Bozoğlan'a eyvallah idüb Bozoğlan Kara Pirbat'a eyvallah idüb Kara Pirbad Pir Şahlı'ya eyvallah idüb Pir Şahlı Sarı Sultan'a ey[vallah idüb Sarı] Sultan Pirî Sultan Ali Abbas kavlinde filan, Eyüb Sultan Seyyid Bilal'e eyvallah idüb Seyyid Bilal ?Kesekin Sultan'a eyvallah idüb Altunbih Dede Ahi Baba Sultan'a Ak Koca Sultan'a eyvallah idüb Ak Koca [Sultan Ali Baba'ya eyvallah Ali] Baba Sultan Şah Ali Abbas kavlinde filan, Seyyid Ali Kızıl Deli'ye eyvallah idüb Kızıl Bâl Deli Mürsel Mansur Baba'ya eyvallah idüb Mürsel Baba Hamid Baba'ya eyvallah idüb Hamid Baba el-Hac Bektaş Veli kavlinde filan, Sarı Baba Sultan Baba Munzur Sultana'a eyvallah idüb Baba Munzur Dur Sultan'a eyvallah idüb Melik Gazi Sultan'a ve Melik Gazi Sultan Dur Mansur Sultan'a eyvallah idüb Dur Mansur Sultan İbrahim Sultan'a Gözü Kızıl Sultan'a eyvallah idüb Gözü Kızıl Sultan Musa Rıza kavlinde filan, Hubyâr Abdal Uryân Hızır'a eyvallah idüb Uryan Hızır Veysel Karani'ye eyvallah idüb Veysel Karanî Şeyh Şazelî'ye Şeyh Şazelî Şeyh Zervin'e Şeyh Zervin Şeyh Safi'ye Halil İbrahim Sultan'a Sultan Hatayî'ye Sultan Hatayî Sultan Süleyman'a Şah Ali kavlinde filan, Şeyh Yakub Nalband Dede'ye eyvallah idüb Nalband Dede Şeyh Mehmed Dede'ye eyvallah idüb Hüseyin Gazi Hüseyin Sultan Hüseyin Kadı Sultan'a Hüseyin Kadı Yaslı Kadı Sultan'a Lokman Kadı

Lokman Kadı Sultan Ağuiçen Gazi'ye Ağuiçen Zeynel Abidin'e Zeynel Abidin İmam Sadık Musa Rıza'ya eyvallah idüb Musa Rıza İmam Hüseyin Veli kavlinde filan, Hasan Gazi Sultan Celil Yâh Sultan'a eyvallah idüb Calil Yah Sultan İdriszâde'ye Altıkarışzâde Seyyid Ali'ye eyvallah idüb Şeyh İbrahim Dede Karhun'a Dede Karhun Garib Musa'ya Garib Musa Hızır Lala'ya o kimse Şah Sultan Baba Mansur'a eyvallah idüb Şeyh Ahmed Ahmed Dede'ye eyvallah idüb Şeyh Ahmed Musa Rıza kavlinde filan, Kuyaba Saçak Velioğlu'na eyvallah idüb Gülbaba Sultan'a eyvallah idüb Selim Seyyid eyvallah idüb Selim Seyyid Sarı Saltuh'a eyvallah idüb Sarı Saltuh Kul Himmet Pir Sultan Abdal Şah kavlinde filan, Koca Saçlu Seyyid Baba'ya eyvallah idüb Seyyid Baba Sultan Leşker'e Sultan Şah Dehman'a eyvallah idüb Şah Dehman et-Takiyyü el-Hasanü'l-Askerî Mehdi-i Sahib-i Zeman kavlinde filan, 'Alâ masiyeti tâlib-i şükrin azabın alma sarf-ı nazar-ı talib birini bozar isbatı Muhammedî'nin yolunda gezer yedi alayın yedi saç kolu var sarb yerde asıludur ibtida kapu teslim kapusudur bunun manası nedir budur manası budur ki katib üç yüz altmış altı nokta tökmüş kitaba her nokta Dedenin bir iki nokta çıkar kitaba bunun manası nedir manası budur ki yedi kat arş yedi kat kürs yedi kat levh yedi kat kalem yedi kat on iki imam yedi kat kırk makam otuz altı bin farz otuz altı bin sünnet yüzin ki arşta yüzün ki kürste yüzün ki levh-i kalemde yüzün ki on iki imam da yüzün ki kırk makamda beş bini temennada beş bini tecellada tecelladan temennaya elini yitürdin mi dört kapıdan içerü vardun mı yetmiş ikiden özünü seçdün mi kırk kapıdan içerü erkana geçtün mi üç yüz altmış altı sancuya verdün mi kenduni üçyüz altmış altı sancuya verdim kendumi yetmiş kantar incüleri boynuma aldım pirimin divanına yolluca durdum sanma canıma özüme kıydım neşteri verdim bin lokmayı bir eyledim bin lokmayı aldım seyr kazganında seyr eyledim o lokmanın bin bir ismi var diye bilün mi ağzına alub o lokmayı yiyebilün mi bin bir manası vardır diyebilün mi Haydarî Fatıma yardur didiler Hatice Muhammed'e yardur didiler inanmazsan Şeyh Sâfi'ye sor didiler.

El-celî Hüve'l-fuâd Es-Seyyid Mehmed Halife bin Ali Abbas ve an evlâd-ı Ali

[Mühür] Es-Seyyid Mehmed bin Ali Abbas

Seyyid Saadet evlad-ı Resul-i Abdullah

Kerbela çölünde Bingazi şehrinde Şah Ali Abbas oğlu Şah ...? Yusuf urma sinesine? çıkmışdır her kim bu sancağına şek getürse mutlak kâfir olur.

Şah Çelebi Abbas evlâdı şâh-ı Kadirî Sultan Veli Efendi Sene 1155

Her kim bu isimlere şek getirirse kâfir olur

Merkad-i Musa Rıza Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i iyâl-i Hüseyin Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Şah Süleyman Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Halil İbrahim Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merhad-i Pir Sultan Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Zemzehi?Şerif Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Haydar Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Şah İsmail Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Şah İbrahim Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Şah Sultan Hatayi Muhammed Mehdi Aliyyü'l-Murtaza

Şah Zeynelabidin? Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Merkad-i Musa Kazım Merkadi bu defa ziyaret eden yüz bin hac ziyaret etmiş gibidir

Hitâma erdi.

Dede Kargın Ocağına Ait 1 Numaralı Belgenin Tahlilinden ve Nakîbü'l-Eşrâfların Seyyidler için Düzenlediği Siyâdet Hüccetleriyle Mukayesesinden[225] **Çıkarılan Sonuçlar:**

İcazetnamedeki Ayetler

"Nasrun minallâh ve fethun karib ve beşşiri'l-mü'minîne" Saff Suresi'nin 61/13. ayeti olan bu ayet-i kerime Hz. Ali'nin kılıcının üzerinde, Barbaros Hayreddin Paşa'nın sancağında da yazılıdır.

İcazetnamede Kâinatın Yaratılışı ve Hz. Ali

"Yer yoğiken gök yoğiken mürekkeb ezilmeden kalem düzülmeden cihan bozulmadan ism-i a'zâm ve ândan halk olub bin du'â ile göğe ağan kandilde nûr olub çâl pâre hututı kırk pâre yarulub deyüb kazma atub bir sarı öküz üstüne binâ kurub arş yarılub Düldül çıkub Muhammed Mustafa'nın parmağına basub altı dirhem kanı saçub parmağının kanından yeşil otlar gerüb ol vakt nurunu görüb nuruna salavat verdi biz de Muhammed

225 İcâzetnâme için bkz., **Ekler**: 1 numaralı belge.

salavat verüb Allah nida edüb a'lâyım ednâyım ol vakt Allah'dan [nidâ edüb]…."[226]

Şeyh Safi'ye Sormak

İcazetnamenin son kısmında "Şeyh Safi'ye sor" ifadesi yer almaktadır. Bunun sebebi ise icazetnamede geçen farz-ı kifâye, lokma, kırk makam, on iki imam gibi Alevîliğin temel erkân ve prensiplerinin, Şeyh Safi buyruğunda, Şeyh Safi ve Şeyh Sadreddin'in karşılıklı diyaloğunda soru-cevap şeklinde anlatılmış olmasıdır.[227]

İcazetnamedeki Renklerin Anlamları

Alevî-Bektaşî kültüründe kırmızı, yeşil ve siyah renklerinin özel anlamı vardır. Beyaz Hz. Muhammed'e, kırmızı Hz. Ali'ye ve Hz. Hüseyin'e, açık yeşil ve sarı Hz. Hasan'a, pembe ve yeşil Hz. Hüseyin'e, siyah Hz. Fatıma'ya atfedilir. Kırsal kesimde yeşil başörtüsü kadının Ehl-i Beyt soyundan geldiğini, kırmızı örtü evli olduğunu ifade eder.[228]

Alevî inancına göre Hz. Muhammed, torunları Hasan ile Hüseyin'in şehit edileceklerini bilmektedir. Bir gün Cenâb-ı Hak Cebrail'e emreder: "Biri yeşil, biri kırmızı ve biri siyah üç don al, Hz. Muhammed'e götür." Cebrail bu donları Hz. Muhammed'e getirir. O, Cebrail'e bu donları niçin getirdiğini sorar. Cebrail şöyle açıklar: "Şu yeşil donu torunun Hasan zehirlenerek öldürüleceği için, şu kırmızı donu torunun Hüseyin Kerbela'da kılıçla vurularak kanlar içinde şehit olacağı için, şu siyah donu da sen şimdiden

---

226 Bkz., Erdoğan Aydın, "Kimlik Mücadelesinde Alevilik**"**, http://blog.radikal.com.tr/Sayfa/alevi-sirri-2790; ayrıca bkz., Seyfi Cengiz, 2010, ayrıca http://halibaba.blogspot.com/2010/07/zerdustluk-manicilik-alevilik-ve-dersim.html. Bu hususta Alevî ozan ve dedelerinin görüşleri şu şekildedir:

Pir Sultan Abdal:
Yer yoğiken, gök yoğiken varolan
Arş yüzünde kandildeki nur olan
Gahi merkez olup gahi yer olan
Ali'dir ki şah-ı merdan Ali'dir

Genç Abdal:
Yoğ iken yerle gökler ezelden
Kudret kandilinde pünhan Alidir
Kün deyince bezm-i elestten evvel
Alemi var eden sultan Ali'dir.

Kul Himmet:
Muhammed Selman'a gel dedi geldi
Aleme bir nurdur balkıdı doğdu
Selman'ın çiğninde Ali'yi gördü
Dev Muhammed hırkasına dolundu
Dev de Muhammed'e söyler pusudan:
İşte bu oğlandı bana iş eden
Yerde insan gökde melek yoğiken
Duyar idim çok dev başın keserdi

227 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Taşğın, Şeyh Sâfi Menakıbı ve Buyruklar, **http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/33-441-458.pdf., s.1-17.**

228 Günşen, **a.g.m.**, s.346.

Kerbela'nın matemini tutmak için giyeceksin."[229]

İcazetnamedeki Şekillerin/Sembollerin Anlamları: Merkad, Bayrak/ Sancak ve Mühürler

İcazetnamenin alt, üst ve yan kısımlarında nüsha (muska) şeklinde[230] daire içine alınmış şekiller bulunmaktadır.[231] Ayrıca kırmızı çizgilerle çizilmiş ve on iki imamın isimlerinin yazılı olduğu bölümler, her bir ibarenin üzerinde yazılı bulunan "***merkad***" yani kabir yada makam ifade eden, kelimeden de anlaşılacağı üzere imamların kabirlerini temsilen çizilmiştir.[232] *"Her kim bu merkadi ziyaret ederse bin yüz Hac ziyaret etmiş gibidir."* ifadesinden yola çıkarak Alevîlik inancında Hac ibadeti anlayışı şu şekilde olduğunu söyleyebiliriz: Tövbe istiğfar hâlinde bulunmak Kabeyi tavaf etmeye, heva ve hevesini terketmek kurban kesmeye, geçmiş ömür için pişmanlık duyup tevbe etmek ve kalan ömrü Allah'a kullukla geçirmek Safa ile Merve arasında yürümeye benzetilen[233] bir takım Batınî yorumlarla hac ikame edilse de[234] tâlipler, pirlerinin ve mürşidlerinin evine ziyarette bulunmakla "binbir kere hacı ve gazi olup, bütün günahlarından kurtulup masum pak olurlar.[235] İcazetnamedeki ufak karelerden oluşan merkadi temsil eden bu şekillerin üstüne Kerbela şehitleri olması hasebiyle kırmızı sancak çizilmesi ve bu merkadlarin kubbesinin de Medine'de medfun Hz. Muhammed'in Kubbe-i Hadrâsı gibi yeşil renkte olması oldukça dikkat çekicidir. Merkadlerin üstündeki kırmızı ve uçları siyah renkli sancaklar, Alevî inancındaki bayrak ritüellerinin de birer simgesidir. Alevî inancına sahip kişiler, bekâr olarak ölmüş genç kızların mezarlarına kırmızı bayrak diker, Tahtacılar ise ölenler için bayrak açarlar.[236]

İcazetnamedeki *"Her kim bu sancağına şek getürse mutlak kâfir olur", "Her kim bu isimlere şek getirirse kâfir olur."* gibi ifadeler imamlara olan bağlılık ve sancaklara atfedilen değeri gösterir.

---

229 Piri Er, "Yozyat İli Merkez Kababel Köyünde Alevi İnançları", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1994**, Ankara, Kültür Bakanlığı, Hagem Yayınları, 1996, s.45.

230 Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Bir Ocağın Soy Şeceresi, http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/19-17-32.pdf., s. 19.

231 Bkz. Ekler, 2 numaralı belge..

232 Bkz. Ekler, 1 numaralı belge

233 Esad Coşan, **Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât**, Ankara, Seha Neşriyat, s.74-75.

234 Cenksu Üçer, "Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslami İbadetlere Yaklaşımları", "Geleneksel Alevilikte İbadet Telakkileri", **I. Uluslar arası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu**, (23-30.09.2005), s.180-182.

235 Adil Ali Atalay Vaktidolu, **İmam Cafer-i Sadık Buyruğu,** Can Yay. İstanbul, 1998, s.118, 125, 183.

236 Harun Yıldız, "Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller", **http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/42-93-112.pdf, s.10-11.**

İcazetnamede dikkatimizi çeken diğer şekiller ise mühürlerdir. İcazetnâmenin üzerinde 6, 8 ve 12 köşeli mühürler bulunmaktadır. Sağ ve sol taraftaki büyük altı köşeli mühürlerin içinde *ayete'l-kürsi* yazılıdır.[237]

Alevîlik inancında rakamların olduğu kadar bazı sembollerin de inanç noktasında değerleri vardır. *Güneş, ışık, ay, kandil, Süleyman mührü, bağlılık mührü, hayat ağacı, çarkı felek, koç heykeli, testi, ibrik, sini, kılıç ya da kama, terazi, el, silah/ tüfek, tabanca, asa, at* vb. pek çok cisim, eşya ve sembolün taşıdığı anlamlar vardır. Örneğin 8 köşeli olan bağlılık mührü, Hacı Bektaş Veli Dergâhı müzesindeki teslimiyet ve bağlılık mührüdür. Yıldızların etrafındaki daireler evrenin sembolüdür. Tanrı-insan-evren üçlemesi yani "varlıkta birlik" ifadesinin sembolleşmiş hâlidir.[238] İcazetnamedeki 6 köşeli yıldız şeklindeki mührün etrafında da üç halka bulunması dikkat çekicidir. 8 köşeli olan mühürlerin içleri ise boştur.

Hz. Süleyman'ın mührü birbiri içine geçmiş iki üçgenden oluşur. Kabala inancında birinci ve tepesi yukarıya bakan üçgen Tanrı'yı simgeler. İkincisi ters olan üçgen ise âlemi simgeler. İbraniler'e göre 6 köşeli şeklin her köşesi İbrahim, İshak, Yakup, Musa, Harun ve Davut Peygamberleri temsil eder.[239] Mührün içinde İsm-i Azam yazılıdır. Bu mühür Alevî-Bektaşî inancında da önemli bir yere sahiptir. Bazı Bektaşî tekkelerindeki çeşmelerde bu mührün kabartması mevcuttur.[240]

6 köşeli yıldızın Osmanlı dünyasında özel bir yeri vardır. Mesela Barbaros Hayreddin Paşa, mühürün tılsımlı, kötülüklerden koruyan ilâhî bir gücünün olduğu inancından dolayı denizde seferdeyken rüzgâra hükmedebilmek için sancağına mühr-ü Süleyman motifi nakşettirmiştir.[241] Ayrıca Barbaros Hayrettin Paşa'nın sancağında Saff Suresi'nin 13. ayeti, dört halifenin ismi, Hz. Ali'nin kılıcı Zülfikar, pençe-i âl-i âba'yı temsilen beyaz el ve Süleyman'ın mührü bulunmaktadır.

Hz. Süleyman bu mührü yüzük biçiminde parmağında taşırdı. İslâm inancında da

237 Bkz. Ekler, 1 ve 2 numaralı belge.
238 Metin Kahraman, "Mezartaşlarındaki Alevilik Sırları", **http://metinkahraman.blogcu.com/mezartaslarindaki-alevilik-sir-lari**/4111251.
239 Şevki Koca, **Mürg-i Dil**, İstanbul, 1999.
240 Fatma Ahsen Turan, "Bulgarisyan'da Demir Baba Tekkesindeki İnanç Sembollerinin ve Ritüellerinin Çözümlenmesi", **http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-97-106.pdf, s.10.**
241 Ramazan Bedük, "Üsküdar Yeni Valide Camii'nin 3 Mühr-ü Süleyman'ı ya da Nam-ı Diğer 3 Davut Yıldızı", **http://www.biristanbulhayali.com/uskudar-yeni-valide-camiinin-3-muhr-u-suleymani-ya-da-nam-i-diger-3-davut-yildizi**.

mühür manevî bir zırh niteliğinde, bir nevî kötülüklerden koruyan ilâhî bir işarettir. Onun için de bu mühür Osmanlı zamanında sancak, kaftan, mezartaşı, türbe, cami duvarları, kitabe alt kısımları gibi birçok yere kazınmıştır. Üsküdar merkezde, Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'nin üzerinde bulunan Gülnuş Valide Sultan Camii'nin (Yeni Valide Camii olarak da bilinir) ana giriş kapısının kitabesinin altında ve içerde toplam üç tane mühr-ü Süleyman motifi bulunmaktadır.[242] Bu mühürlerin sadece Alevî-Bektaşî inancında değil Osmanlı Devleti'nde bayrak, cami giriş kapıları ve mezar taşları gibi bir çok alanda kullanıldığını görmekteyiz.

Padişahlar özellikle savaşa giderken giydiği "tılsımlı gömleklerin üzerinde de mührü Süleyman bulunmaktadır. Tılsımlı gömlekteki gizemli ifade tarzı Şiîler arasında yaygın bir inanışa bağlı olduğu ve Hz. Ali'nin torunlarının gizli bir geleneğe göre dünyanın sonuna kadar geleceği, dini, siyasal olayları öncesinden bildikleri ve tüm bunların bir kitapta toplandığı inancı vardır. Zamanla bu kitaptaki harfler simge olarak yorumlanmıştır.[243] Gömlekler üzerinde "Allah, Muhammed, Ali" veye "Allah-Ali" isimlerinin birlikte yazıldığı görülmektedir. 17. yüzyılda yazılan bazı Kur'ân-ı Kerîm'lerin son sayfalarında ise Hz. Ali eşkâli[244] hatim sayfasından sonra Kur'ân'a ilave edilmiştir. Bu gömleklerde bulunan semboller; Hz. Muhammed'in ayak izi, yürek şeklindeki peygamberlik mührü, Pençe-i Âl-i Âbâ denilen mühür,[245] ayrıca Delâilü'l-hayrât kitaplarında bulunan zülfikar, kadem-i şerif, eşkâl-i Ali, ayn-ı Ali (Hz. Ali'nin gözü) de bu gömleklerde görülmektedir.[246] Birbiri içine ters yerleştirilmiş iki üçgenden oluşan Süleyman mührü sadece kitap sanatında değil dokuma, işleme, çini, ahşap ve maden sanatında sık kullanılan bir motiftir. Nazara karşı etkili olduğuna inanılır. Bu mühür saltanat ve güç sembolü olarak her devlette kullanılmıştır.[247]

İcazetnamede tılsımlı gömlek[248] ve tılsımlı takkedeki[249] mührü Süleyman'a benzer mühür çizilmesi, bu şifalı gömleklere Mikail, Cebrail, Azrail ve İsrafil gibi dört büyük

242 Bedük, **a.g.m.**, **http://www.biristanbulhayali.com/uskudar-yeni-valide-camiinin-3-muhr-u-suleymani-ya-da-nam-i-diger-3-davut-yildizi**.
243 Hülya Tezcan, **Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlek**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s.19.
244 Tezcan, **a.g.e.**, s.193.
245 Tezcan, **a.g.e.**, s.22.
246 Tezcan, **a.g.e.**, s.23.
247 Tezcan, **a.g.e.**, s.23-24.
248 Tezcan, **a.g.e.**, s.123-124.
249 Tezcan, **a.g.e.**, s.176.

meleğin isimlerinin[250] yazılması, ayrıca gömleklere nakşedilen sekiz yuvarlak yapraklı çiçek[251] çizilerek imamların ve Ehl-i Beyt isimlerinin bu çiçek şekillerinin içine yazılması, ellerindeki belgelerin kudsiyetini bir nebze daha arttırmaya yönelik olduğu düşünülebilir.

İcazetnamedeki Ehl-i Beyt vurgusuna baktığımızda bunun bir gönül işi, sevginin ve muhabbetin tezahürü olduğu da görülmektedir.

İcâzetnâme ile ilgili Sonuç ve Değerlendirme

1- Anadolu'da Alevî toplumunu etkileyen ve onlara "pirlik-dedelik rehberlik" eden manevî önderlerinden biri[252] ve Alevî mürşit ocaklarının en büyüğü[253] Dede Kargın'dır. Dede Kargın Türkistan ve Horasan üzerinden Anadolu topraklarına gelerek, Türkiye'de Adana, Adıyaman, Afyon, Ağrı, Ankara, Ardahan, Aydın, Balıkesir, Çorum, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Hatay, Iğdır, Isparta, İçel, İzmir, Kahramanmaraş, Karabük, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Muğla, Sivas, Şanlıurfa, Tokat, Trabzon, Ordu, Osmaniye; Azerbaycan'da ise Nahcivan'daki köy ve kazalara ismini vermiştir.[254] Dede Kargın evlatları bu şekilde Anadolu'nun muhtelif bölgelerine yayılarak zaviyeler açmış[255] ve gittikleri yerlere Garkınî Tarikatı'nı götürmüşlerdir.[256]

Dede Kargın'ın sayılan şehirlerdeki kaza ve köylere isminin verilmesi ve bu yerlerde Garkınî Tarikatı'nı devam ettirmesi için ocaklar kurulması göz önüne alındığında; seyyidlerin Türkleşmesi ve Anadolu'ya yayılmasının da izahı kolaylaşmaktadır.

2- Dede Kargın, Hacı Bektaş Veli'den önce Anadolu'da irşat faaliyetlerinde bulunmasına rağmen, zamanla Alevî-Bektaşî geleneği içerisinde anılmıştır.[257]

3- Belgede; Şeyh İlyas Halife bin Şeyh Ali'den başlayarak Hz. Adem'e kadar uzanan bir soy silsilesi verilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki Nakîbü'l-Eşrâfların seyyid ve şerifler için düzenlediği siyâdet hüccetlerinde, şahsın soyu en fazla Hz. Ali ya da Hz. Peygamber'e kadar verilmiştir. Devletin hiçbir yerinde ve hiçbir döneminde Hz. Adem'e

250 Tezcan, **a.g.e.**, s.24.
251 Tezcan, **a.g.e.**, s.164.
252 Burhan Kocadağ, **a.g.m.**, s. 281-290.
253 Ocak,, **a.g.e.**, s.66-67; Hamza Aksüt, **Mezopotamya'dan Anadolu'ya Alevi Erenleri İlk Savaşı (1240) Dede Garkın-Baba İshak-Baba İlyas**, Yurt Kitap Yay., I. Baskı, Ankara, 2006, s. 48.
254 Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, a.g.m., **www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler**/21-13-94, s. 37.
255 A. Yılmaz Soyyer, **a.g.e.**, s.83.
256 Sadullah Gülten, **a.g.m.**, 2011, s. 155; Baki Öz, **a.g.m.**, s. 265.
257 Sadullah Gülten, **a.g.m.**, 2011, s. 148.

kadar uzanmış bir soy silsilesi yani nesebname uygulaması bulunmamaktadır. Zaten Nakîbü'l-Eşrâflar veya kaymakamları teftiş esnasında, şahıstan Hz. Adem'in değil Hz. Ali'nin ya da Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini ispatlamasını istemiştir.

4- Nakîbü'l-Eşrâfın düzenlediği standart siyâdet hüccetlerinde ilk olarak Seyyid olan şahıs ve en son Hz. Ali ya da Hz. Peygamber yazılırken, bu belgede önce Hz. Adem ve en son Şeyh İlyas Halife'nin isminin yazılması noktasında, Nakîbü'l-Eşrâfın düzenlediği hüccetle de uyuşmamaktadır.

5- Dede Kargın Ocağı'na ait Hz. Ali'ye dayandırılan şecereler, Osmanlı Devleti Nakîbü'l-Eşrâf'ının düzenlediği siyâdet hücceti ile hüccetin davet rüknü (hamdele, salvele kısmı),[258] ana metin, Nakîbü'l-Eşrâfın mührü, şühûdü'l-hal, şeceredeki ayet ve hadisler noktasında farklılık arz etmektedir.[259] Eğer şahsın elinde babası ya da dedesinin şeceresi varsa, şecerenin üzerinde dönemin Nakîbü'l-Eşrâfının mührünün bulunup bulunmadığı kontrol edilir.[260] Osmanlı Devleti tarafından bu şecerelerin geçerli kabul edilmesi için üzerinde o dönemin Nakîbü'l-Eşrâfının mührü olması gerekirdi. Belgede[261] Nakîbü'l-eşraf Seyyid Muhterem Efendi'nin mühür taklidi yapılmak istenmiş ancak yanlış ifadeler kullanılmıştır. Metindeki yazı şöyledir: "Hurrire ekallü ibâdillâh el-Ğaniyyu'l-Hasîb el-Muhib Hamza bin Hıdır Taceddin Ali el-Hüseyin en-nakîb bi'l-memâliki'l-mahrûseti'l-hâkâniyye. Sânehallâhu ani'l-beliyyeti."

Oysa ki Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi'nin kendisine ait Nakîbü'l-Eşrâf defterinde tatbik mührü şu şekildedir: "Harrarahu ekallu ibâdillahi'l-Ganiyyi'l-Hasib Muhammed el-Muhterem b. Seyyid Taceddin b. Ali el-Hüseynî en-Nakîb bi-memâliki'l-Hakâniyye sânahâllahu ani'l-beliyye."[262]

Mühür taklidini yapan kişinin hem imlâ hem de Arapça bilgisinin yetersiz olduğu açıkça görülmektedir. Ancak şecerede Nakîbü'l-Eşrâfın mührünün taklid edilmesi, bu müessesenin Alevî çevrelerince de önemsendiğini göstermektedir.[263]

---

258 Murat Sarıcık, "Nakîbü'l-Eşrâf Abdülkadir Efendi Tarafından Verilen 1008/1600 tarihli Siyadet Hücceti", **EKEV Akademi Dergisi**, Y. 12, S. 35, Bahar 2008, s. 113-118.

259 Ayrıntılı bilgi için Nakîbü'l-Eşrâfların düzenlediği Arapça siyadet hüccetleri için birinci bölüm, hüccetler bahsine bakınız.

260 **MŞH, THR,** Dosya nr. 81, Gömlek nr. 9, 21/Ra/1319.

261 Ekler bölümü, II numaralı icâzetnâmeye bakınız.

262 Mühür tatbiki için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri,** nr. 99, vr. nr. 174b.

263 Bu gün bazı Alevî dernekleri adına yapılan açıklamalarda, Nakîbü'l-Eşrâflık müessesinin verdiği şecereyi kabul etmediklerini iddia etseler de şecerede Nakîbü'l-Eşrâfların mühür taklidinin olması manidardır.

6- Osmanlı Devleti'nin II. Nakîbü'l-Eşrâfı Muhammed Muhterem Efendi zamanında nikâbete getirilen sistem dâhilinde, müteseyyidlerin bu soya mensubiyeti önlenmiş ve hüccetlerin tarzı için de bir standart belirlenerek hamdele ve salvele kısmı Arapça, gerisi Farsça veya Türkçe kaleme alınmaya başlanmıştır.[264] Dede Kargın Ocağı'na ait bu şecere Muhterem Efendi'nin düzenlediği siyâdet hüccetlerine dil özellik ve ifadeleri açısından devletin kabul ettiği resmî evrak düzenine uymamaktadır.[265]

7- II. Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi 17 Şevval 942/9 Nisan 1536 tarihinde Nakîbü'l-Eşrâflık görevine gelmiş, 980 yılında vefatıyla görevden ayrılmıştır. Dede Kargın Ocağı'na ait şecere Cemaziyelevvel 933-Şubat/Mart 1527 tarihlidir ve o tarihte Muhterem Efendi görevde olmamasına rağmen Muhterem Efendi'nin mühür taklidi yapılmıştır. Şahsın göreve gelmeden mührünün taklidinin yapılması; bize bu belgenin Muhterem Efendi döneminde veya sonrasında yazıldığı halde daha eski bir tarih atıldığı hissini vermektedir. Yoksa Muhterem Efendi göreve gelmeden onun mührünün başkası tarafından bilinerek taklit edilmesi söz konusu değildir. Ayrıca şecerelerin yazıldığı tarihte ilk Nakîbü'l-Eşrâf Mahmud el-Hüseynî görevdedir. Belgelerdeki bu tarih tutarsızlığı konusunda, Nejat Birdoğan, Kureyşanlıların soyağaçlarını değerlendirdiği "Anadolu ve Balkanlarda Alevi Yerleşmesi" isimli eserinde "hicri 730 tarihli belgenin Palu Kadısı ve İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfı tarafından onaylandığı" ifadesine karşılık o tarihte Nakîbü'l-Eşrâflık müessesi olmadığı halde Nakîbü'l-Eşrâfın onayının olmasının imkânsızlığından, ayrıca metinde anlatılan tarihî olaylarda tarih tutarsızlığı olduğundan bahsetmiştir.[266] Alpaslan Demir'in Nejat Birdoğan'ın izah ettiği şecerelerle aynı olduğunu düşündüğü şecerelere yaptığı yorumlarda da Bağdat'ın fethi ile ilgili tarihte problem olduğunu açıklamaktadır.[267]

8- Nakîbü'l-Eşrâf tarafından düzenlenen siyâdet hüccetlerinde ve Nakîbü'l-Eşrâfın seyyid isimlerini kayda geçirdiği defterde; çizgi, kesik çizgi gibi işaretler konması, ayrıca daire, kutucuklar ya da çiçek vb. şekiller çizilerek seyyid isimlerinin bu şekiller içerisine yazılması söz konusu değildir. Nakîbü'l-Eşrâf defterlerinde seyyid isimlerinin yuvarlak

264 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **İlmiye Teşkilatı**, s. 171; Murat Sarıcık, **Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, s. 237 vd.

265 BOA, **İbnü'l-Emin, Ensâb**, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 10.

266 Birdoğan, **a.g.e.**, s. 257-260.

267 Alpaslan Demir, "İki Şecere Üzerine Birkaç Söz: Şeyh Mahmudü'l-Kebir ya da Derviş Beyaz Kimdir?" **http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/25-133-148.pdf,** s. 138.

içine alınması; şahsın müteseyyid olduğunu göstermektedir. Bu yüzden siyâdet hüccetinde farklı işaret ve şekillerin çizilmesi yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilmektedir.

9- Burada değerlendirdiğimiz metinlerin *"**irşat şecereleri"*** olması muhtemeldir.

10- Arapça ve Farsça olarak düzenlenmiş olan şecerelerde, normalde şahıs isimlerinin hatasız ve en düzgün şekilde yazılması gerekirken; İmam, Zeynelabidin, Kâzım vb. birçok şahıs isimlerinin özensiz ve hatalı yazılması ayrıca yazılan hattın dahi bozuk olması; bize bu belgenin Arapça, Farsça ve imla bilgisi yeterli olmayan birisi tarafından yazıldığı hissini vermektedir. Oysa ki Nakîbü'l-Eşrâfın tuttuğu siyâdet defterleri, oldukça düzenli, kâğıdı âharlı, deri ciltli, imlâsı düzgün ve hattı ise gayet sanatlıdır.[268] Nakîbü'l-Eşrâf defterlerine gösterilen özen, Ehl-i Beyt'e atfedilen önemle doğru orantılıdır. Ancak her ne kadar bu metinlerde imlâ noktasında yanlışlar olsa da, insanların yüzyıllar boyu bu belgeleri muhafaza etmeleri Ehl-i Beyt'e olan muhabbetlerinin canlı birer göstergesidir.

11- Dede Kargın'ın Garkın, Karhun, Karkın, Kargın vb. faklı lehçe ve ifadeleri bulunmaktadır.[269] Bu yüzden Dede Kargın Ocağı'na ait belgelerde bu ismin farklı yazım ve imlâları bulunmaktadır. 1155 tarihli İcazetname, o dönemin Türkçesi ve lehçesinin özellikleri ile ilgili ipuçları vermektedir. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde bu kanaat iyice belirginleşmektedir.

"…Urum körpesi…" Rum körpesinin o dönem ve bölgedeki telaffuzudur.

"….biz de Muhammed salavat verüb…", "…katib üç yüz altmış altı nokta tökmüş….", "…kırk makamda beş bini temennada beş bini tecellada tecelladan temennaya elini yitürdin mi dört kapıdan içerü vardun mı yetmiş ikiden özünü seçdün mi kırk kapıdan içerü erkana geçtün mi üç yüz altmış altı sancuya verdün mi kenduni üçyüz altmış altı sancuya verdim kendumi….", "…..o lokmanın bin bir ismi var diye bilün mi ağzına alub o lokmayı yiyebilün mi bin bir manası vardır diyebilün mi….", "….Haydarî Fatıma yardur didiler Hatice Muhammed'e yardur didiler inanmazsan Şeyh Sâfi'ye sor didiler."

12- İcazetnâmelerde Alevî-Bektaşî temel inanç ve prensiplerinin yazılı olması, halkın Hz. Ali'nin resimlerini yahut onu simgeleyen deve motifli hat tablolarını evlerinin duvarlarına asmaları, mezar taşlarına deve suretlerini hakk etmeleri, Veysel Karani'nin hizmetini simgeleyen kahve cezve, fincan, kahve kavurma maşası ve kaşıklarını, ayrıca

268 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri** özellikleri.
269 Alemdar Yalçın ve Hacı Yılmaz, a.g.m., **www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler**/21-13-94, s. 20.

Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye hediye ettiği Zülfikar isimli kılıcını mezar taşlarına işlemeleri,[270] hat tablolarındaki deve figürlü resimlerde devenin üzerinde kılıcın bulunması, halı veya evlerinde kullandıkları dokumalarda geyik vb. onlar için kutsal sayılan hayvan motiflerini kullanmaları, 12 erkân 17 hizmetten biri olan süpürgeciliğin simgesi olan süpürgeyi Yeniçeri Bektaşî mezar taşlarına işlemeleri;[271] bu inançtaki kişilerin değerlerine ne kadar çok sahip çıktıklarını, yol önderlerine yani imam, mürşit ve pirlerine en önemlisi de Ehl-i Beyt'e ne kadar değer verdiklerini göstermektedir. Böylelikle onların inanç ve değerleri hayatın her alanını kuşatmakta, sadece ellerindeki belgeler değil kullandıkları eşyalar, giydikleri elbiseler, başlarındaki yeşil imameler, evlerine astıkları hat ya da minyatür tabloları vb. yöresel gelenek, görenek ve sanatları, hatta öldükten sonra mezar taşları bile onların erkân ve inançlarının canlı şahitleridir. Tüm bu sayılan eşyalara ilave olarak, Bektaşî-Alevî birçok mezar taşında Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin şefaatini talep ederek Ehl-i Beyt'e vurgu yapılmıştır.[272]

13- İcazetname, Ayete'l-kürsinin yazılı olduğu ve üç daire halkanın içerisinde Hz. Süleyman'ın mührüne benzeyen 6 köşeli iki mühürle tasdiklenmiştir.

14- İcazetnamede sadece yazılı ifadelerle değil renklerle de bir takım mesajlar verilmek istenmiştir. On iki imamın merkadinin kubbelerinin yeşil renkli, merkadlerin üzerindeki sancakların Kerbela şehitleri olmaları sebebiyle kırmızı renkli olması oldukça manidardır.

15- İcazetnamede geçen isimlerin çoğu Alevî ocaklarının isimleri olmuştur: Sivas'ta Kara Pirbat Ocağı, Koca Saçlı Ocağı ve Garip Musa Ocağı, Tunceli'de Baba Munzur Ocağı, Sarı Saltuk Ocağı, Baba Mansur Ocağı ve Ağuçan Ocağı, Tokat'ta Hubyar Ocağı ve Kul Himmet Ocağı, Malatya'da Zeynelabidin Ocağı, Erzincan'da Leşker Sultan Ocağı,[273] ayrıca Anadolu'nun faklı bölgelerinde; Üryan Hızır Ocağı, Dede Kargın Ocağı, Seyyid Ali (Kızıldeli) Sultan Ocağı ve Şeyh Safi Ocağı bulunmaktadır.[274]

---

270 http://**www.tuncelikulturturizm.gov.tr/belge**/1-58246/mezar-taslari.html.

271 Necdet İşli, **Yeniçeri Mezar Taşları**, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2006, s.64-65.

272 Örnek için, "…Şâfii olsun hemîşe ol Muhammed Mustafa
Destgîr olsun ona Haydar-ı kerrâr anın".
Diğer örnekler için bkz., Sedat Bayrakal, "Ölümsüzlüğe Uzanan Taşlar: Hacı Bektaş Veli Külliyesi Haziresindeki Mezar Taşları",
http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/59_20110818114436.pdf,, s.19, 22, 30, 36, 41, 42, 50, 54.

273 Alevi Ocakları (Ocak Merkezleri) Haritası,
http://www.aleviforum.com/showthread.php/55968-Alevi-Ocaklari-%28Ocak-Merkezleri%29-

Elbette Alevîlik ve Bekatşîliğin temel inanç ve öğretileri bu sayılanlarla sınırlı değildir. Burada ele alınanlar sadece irşâd icazetnamesindeki ifade ve sembollerin açıklanmasından ibarettir.

3.2. ALEVÎLERİN SEYYİDLİKLE BAĞLANTILARI

Bu başlık altında Alevi Ocakları, Alevilere Seyyidlik şeceresi verilmesi, Şah İsmail dönemi propaganda aracı olarak Seyyidlik ve Osmanlı Devleti'nin Sünni politikası işlenecektir.

3.2.1. Alevî Ocakları

Alevî Ocakları Dede Garkın, Sarı Saltuk, Üryan Hızır, Hıdır Abdal, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Koca Seyyid, Köse Süleyman gibi Alevî geleneğinin kutsal kabul edip seyyid saydığı din büyüklerinin adlarını taşımaktadır. Ocaklar zaman içerisinde gerek yol, gerekse soy olarak kendilerini Ehl-i Beyt'e bağlı sayan Alevî-Bektaşî geleneğinin kutsal saydığı bu yol önderlerinin soylarından gelenlerce kurumsal hâle getirilmiş, bu soya mensup olanlara da "Ocakzade" ismi verilerek dedelik görevi de bu soya hasredilmiştir.[275]

Meşhur olan ocaklardan birkaçını şöyle sayabiliriz: Sarı Saltık Ocağı, Ağu İçen Ocağı, İmam Zeynelabidin Ocağı, Baba Mansur Ocağı, Seyyid Mahmud Hayrani Ocağı, Celal Abbas Ocağı, Hacı Emirli Ocağı, Şah İbrahim Ocağı, İmam Rıza Ocağı, Kul Himmet Ocağı, Kızıl Deli Sultan Ocağı, Kamber Abdal Ocağı, Hüseyin Abdal Ocağı, Şeyh Hasan Ocağı, Pir Sultan Ocağı, Şeyh Ahmed Dede Ocağı, Cemal Abdal Ocağı, Abdal Musa Ocağı, Hasan Dede Ocağı, Kalender Dede Ocağı, Battal Gazi Ocağı, Seyyid Garip Musa Ocağı bunlardan bazılarıdır.[276]

Haritasi.

274 Ali Yaman, **Dünden Bugüne Kızılbaş Alevi Dedeleri**, Pertev Naili Boratav'a Armağan, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1998, s. 368-370.

275 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s.415; ayrıca bkz., Harun Yıldız, "Alevîlikte Dedelik Kurumu"**, Alevîlik**, (Ed. İ. Engin, H. Engin), Kitap Yay., İstanbul, 2004, s.321-338; Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar, Dedelik Ekseninde Değişim Sürecinde Alevîlik**, Karaca Ahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul, 2004, s.147 vd.; Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Alevî Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Degisi,** 2012, S. 63, s.17-38; Gülağ Öz, "Alevî-Bektaşî-Kızılbaş Tekke ve Ocaklarının İşlevleri ve Türk Kültürüne Katkıları," **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim-1998),** Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.267.

276 Rüya Kılıç, **a.g.e.**, s.130.; Bkz. Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim-1998)**, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 415; Hamza Aksüt, "Dede Ocaklarının İşlevi Kökeni, Bir Örnek Olarak Şeyh İbrahim Ocağı", **Alevîlik ve Bektaşîlik Bildirileri**,

Bunların yanısıra Düşkün Ocağı adı verilen bazı ocakların taliplere verilen cezaları yeniden değerlendirme ve iptal etme yetkilerine sahip âdeta bir üst mahkeme gibi işlevleri vardır. Örneğin Erzincan'ın Ovacık Köyü'ndeki Hıdır Abdal Ocağı bir düşkün ocağıdır.[277]

Tüm ocakların Hz. Peygamber'in soyundan geldiği kabul edilmekle birlikte, kendi aralarında mürşid, pir, rehber ve düşkün ocakları olarak farklılık göstermektedirler. Yine Hacı Bektaş'a bağlı ocaklar ve bağlı olmayanlar şeklinde de ayrıldıkları görülür. Örneğin Hacı Bektaş'a bağlı olmadıklarını belirten Mineyik Ocağı, Hacı Bektaş'ın İmam Musa Kazım soyundan geldiğini, kendilerinin ise İmam Zeynelabidin nesline mensup olduklarını ve Anadolu'da Hacı Bektaş'tan daha önce bulunduklarını iddia ederler.[278] Bu örnekten de görüleceği gibi her ocak kendisinin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini iddia etmektedir. Dikkatimizi çeken bir diğer husus da hepsinin Anadolu'ya Horasan'dan geldiklerini ve en eski ocağın da kendileri olduğunu söylemeleridir.[279]

Dedeler ve talipler arasında ve yine dedelerle dedeler arasında manevî anlamda hiyerarşik bir bağ vardır. Yani bir talip, bir dedeye bağlı iken, bir dede de başka bir dedeye bağlı ve onun talibidir.[280] Bu bağ hem manevî anlamda, hem de dedeler bakımından soyca Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye kadar uzanır.[281]

Alevî-Bektaşî geleneğinde ve söylencelerinde, Ahmet Yesevi'nin (ö. 1166) büyük etkisi vardır. Tarihsel gerçeklerle çelişse bile söylenceler Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş arasında mürşitlik–halifelik bağı kurar.[282] Alevî-Bektaşî kültüründe ve inancında Ahmet Yesevi'nin yeri Ebu'l-Vefa'lara, Baba İlyas'lara göre çok büyüktür. Anadolu'da Zeynelabidin neslinden geldiklerini savunan dede ocakları kendilerini Ahmet Yesevi evladı kabul ederler. Soy kütüklerinin hepsinde Ahmet Yesevi Muhammet Hanifi yoluyla Hz.

---

s. 343.

277 Ali Yaman, **Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri**, s.415.

278 Birdoğan, **a.g.e.**, s.151-152.

279 Kılıç, **a.g.e.**, s.131.

280 Dedelerin diğer ülkelerde de talipleri olmuştur. Bu konuda bkz. Ayhan Aydın, "Seyyid Ali Sultan Ocağı/Dergâhı", **Dede ve Babalarıyla Söyleşiler**, s.407-410.

281 Bu konuda bakınız Ali Yaman, **Alevîlikte Dedelik ve Ocakları**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul, 2004, s.148-150; Aydın, **a.g.m.**, s.398.

282 Melikoff, Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş arasında tarihsel bağlar olmasa da Hacı Bektaş'ın Anadolu'da Ahmet Yesevi'nin Orta Asya'daki rolünü üstlendiğini belirtir. Bkz., Melikoff, İrene, "Alevî-Bektaşîliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş (Alevî) Bölünmesi ve Neticeleri", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayriler**, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 28, İstanbul, 1999, s.18; Baki Öz, **a.g.m.**, s.264; Hacı Bektaş vilâyetnâmesi ve Hacım Sultan Vilayetnâmesi, Hacı Bektaş'ı Ahmet Yesevi Tarikatı'ndan gösterir. Fuat Köprülü, Ahmet Yesevi'yi Babaî, Haydarî, Kalenderî, Bektaşî geleneğine daha yakın bulur. Yine Ahmet Yaşar Ocak da Ahmet Yesevî'nin Kalenderî sufiliği içerisinde değerlendirilebileceğini düşünür. Bkz., Baki Öz, s.264.

Ali'ye bağlanır[283] ve sekizinci İmam Rıza'dan "icâzet" alındığı savunulur. Bu bağlantı doğaldır ki söylenceseldir. Zira Ahmet Yesevi'nin Arap değil Türk olduğu bilinmektedir.[284]

Alevî aşiretlerinin de bulunduğu Dersim'de aşiretler arasında çıkan kavga ve kan davaları gibi hukukî problemlerin, seyyidlerle/dedelerle aşiret ağalarından oluşan ve "Cemaat" adı verilen bir meclis tarafından çözüme kavuşturulduğu, bu işlemlerin de imam Cafer buyruğuna göre yürütüldüğü görülmektedir.[285]

Ülkemizde de bazı tedavi usullerinin sadece belli ocaklar tarafından yapıldığı, bazı hastalıkların belli ocaklara müracaatla iyileşeceği inancı oluşmuştur. Seyyidlere ait ocak ve tekkeler de iyileştirdikleri hastalıklara göre ayrılmıştır.[286] Bu ocakların Ehl-i Beyt'e bağlı olduklarına inanıldığı için, ihtiyaç duyulduğunda şifa bulmak niyetiyle ziyaret edildiği bilinmektedir. Örneğin Adıyaman yöresi Alevîleri, dinî kutsallık taşıyan ocakların belli hastalıklara, dertlere ve sıkıntılara şifa olduğuna inanmaktadır.[287]

3.2.2. Alevîlere Seyyidlik Şeceresi Verilmesi

Osmanlı Devleti, Sünnî politikası çerçevesinde zaman zaman belli gruplara ayrıcalıklar tanımıştır. Bunu da her ne kadar şiddete başvurduğu durumlar söz konusu olsa da, en iyi istimalet tasavvuruyla gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti, Anadolu'daki Safevî sempatizanı Alevîleri ve Rafizîleri Bektaşîler aracılığıyla itaat altına almayı düşünmüştür. Bu bakımdan devletin bazı bölgelerdeki müteseyyidlere bir noktada müsamaha gösterdiği veya onları teşvik ettiğini söyleyebiliriz. Safevi tehdidi olduğu dönemde, Türkmen gruplar içerisinde seyyidlik iddialarının arttığı çok net bir şekilde görülmektedir. Devletin seyyidlik iddialarının artmasını teşvik etmiş olabileceği ihtimal dâhilindedir. Yani Safevî Devleti, "Ehl-i Beyt" soyundan geldiğini iddia ederek, bu bölgelerdeki bazı Türkmen babalarına seyyid olduklarına dair belgeler vererek Anadolu'da taraftar kazanmaya başladığı dönemde, Osmanlı Devleti de bu grupları Safevî safından ayırmak için kendi içerisinde seyyidliği teşvik ettiği düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti Mekke, Medine, Bağdat ve Necef gibi Arap diyarından

283 Baki Öz, "Hacı Bektaşı Oluşturan Düşünsel Kaynaklar", I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim-1998**), Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi**, Ankara, 1999, s.264.
284 Baki Öz, **a.g.m.**, s. 263-264.
285 M. Şerif Fırat, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, Ankara, 1983, s.66-67; Kılıç, **a.g.e.**, s.134.
286 Kılıç, **a.g.e.**, s. 126.
287 Rençber, **a.g.t.**, s.187.

onaylanmış sahte şecerelerin çoğalmasından memnun olmadığı gibi, bu bölgelerden alınan şecerelerin kabul edilmeyeceğini sıklıkla vurgulamıştır.[288] Yönetim, Nakîbü'leşraf Kaymakamlarının atama menşurlarında, Arap bölgelerinden alınan uzun ve geniş şecerelere dikkat etmeleri ve her kimin elinde bu türden şecere bulunur ise vakit kaybetmeden alınması ve iptal edilmesi gerektiğini kaymakamlara sıkıca tenbih etmiştir.[289]

Fakat yine bizzat Osmanlı Devleti, seyyid olduğunu iddia eden binlerce insanın bu soydan geldiğini tasdik etmiştir. Sonrasında Alevîler, devlet için bir tehlike oluşturmaktan çıktıklarında (17. yüzyılda) yönetim, seyyidlik iddialarında bulunanları sıkı bir teftişten geçirerek bazılarından bu ünvanları geri almıştır. Ancak ünvanları geri alınanların istatistiğine baktığımızda, bu ünvanı alanların, seyyidlikleri iptal edilenlerden daha fazla olduğu da görülecektir.

Bazı Alevî dedelerinin, "Muhammed-Ali" soyundan gelme iddialarını desteklemek için, soy şecerelerinin onayında devletin desteğini elde etmiş olması muhtemeldir. Zira Nejat Birdoğan, Anadolu'nun muhtelif kesimlerindeki dede soyağacı aidiyetine dair İstanbul'da veya başka bölgelerde düzenlenen seyyidlik vesikalarının varlığına işaret etmiştir ve bu şecerelerin sahihliğine dair bir kuşkuyu da ayrıca belirmiştir.[290] Bu şecerelerin sahihliği konusundaki şüphe gerçekten yerindedir. Çünkü birçok şecerenin bahsedilen "evlad-ı Arap" kökenli olduğu, bir kısmının da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı, bölge kadıları veya tarikat şeyhleri tarafından verildiği görülmektedir. Fakat yine de yönetimin onayından geçenlerin varlığı bilinmektedir. Peki yönetim niçin bu belgeleri onaylamıştır? Bu şecereleri onaylayarak onları seyyid olarak tanımıştır. Her şeyden önce rakiplerini (Safevî tehdidi karşısında) kendi safına almak yaygın bir Osmanlı politikasıydı. Yani 16. yüzyılda devlet, Kızılbaş/Alevî aşiret liderlerine/dedelere bu müessese aracılığıyla yaklaşarak onların taraf değiştirerek kendi safına geçmelerini sağlamaya çalışmıştır. Tabi ki kendilerine bunun karşılığında verilecek hibe de şüphesiz soy şecerelerinin kabul

---

288 Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 189a. Anadolu Kazaskeri tarafından Rodoscuk Kazâsı'na Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı tayin edilen Allâme Efendi'nin görevlerini bildiren menşur suretinde şu tenbihler yer alır:
…bunlardan mâ'adâ her kimden ki temessük ibraz eyleseler amel olunmaya faraza Bağdat'ın ve evlâd-ı Arabın tavîl ve arîz şecereleri ve kadıların hüccetleri ve nukaba kaymakamlarının tezkîreleri her kimin ki elinde buluna ellerinden temessüklerin alıp bu cânibe gönderesiz ve başlarından yeşillerin ve alâmetlerin bilâ-tevakkuf alasız…

289 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 99, Özel nr. 32, 189a.

290 Nejat Birdoğan, **Anadolu ve Balkanlar'da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları**, İstanbul, 1992, s.138.

edilmesiydi. Nakîbü'l-Eşrâf defterlerinde bunların izlerine rastlanmak mümkündür. Amaç gerçekleşmediğinde devletin bu belgelerin iptali yoluna gittiği görülmektedir.[291] Zira 17. yüzyıla gelindiğinde Alevîler siyasî aktivizmlerini kaybederek Osmanlı Devleti için siyasî bir tehlike olmaktan çıkmıştır. Bu sebeple de özellikle Nakîbü'l-Eşrâf defterlerine kaydedilen siyâdet hüccetlerindeki isimlerin bir kısmı daha sonra üzerleri karalanarak silinmiştir. Hatta bazılarında *Şiî mezhebine mensup olduğu sonradan anlaşıldığından kaydının terkin edildiği* ifadesi yer almaktadır.[292]

Alevîlere devletin safında yer almaları için seyyidlik ünvanı verilmiştir. Alevî ve seyyid coğrafyası arasındaki örtüşmenin, devlete dinî ve siyasî yönden bağlılığın daha müphem olduğu bu bölgelerde Sünnîlerin devlet eliyle seyyidleştirilmesinin teşvik edildiği ve devletin buna müsamaha gösterdiği de akla gelmektedir. Yani Alevîliğin öne çıktığı yerlerde yönetimin müteseyyidliği bir himaye, ideolojik kontrol ve Sünnîleştirme aracı olarak kullanmış olma ihtimali de vardır. Devletin verdiği bu siyâdet hüccetlerini daha sonraki tarihlerde iptal etmesi bu ihtimali her ne kadar zayıflatıyor gibi görünse de, daha derin bir okuma yapıldığında aslında bu durumun yine devletin kendi politikasını destekler mahiyette olduğu görülecektir. Daha sonrasında Şiî mezhebine mensup olduğu gerekçesiyle isimlerin terkin edilmesi olayına, yürütülen Sünnî politikanın bir yansıması şeklinde bakılabilir. Aynı zamanda bu durumun Alevîlerin Sünnî politika içerisinde kalmaya devam etmelerini teşvik etme, bir göz korkutma olayı olduğu da düşünülebilir. Ancak tüm bu ifadelerimiz elde ettiğimiz bilgilerden yola çıkan bir varsayım mesabesinde kaldığından yine birinci ihtimalin geçerliliğindeki kuvveti zikretmemiz yerinde olacaktır.

Osmanlı döneminde, 15. ve 16. yüzyıllar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız bir dönemdir. Fakat şurası kesindir ki, 16. yüzyılda Hz. Peygamber'in soyundan gelen ve kendilerine seyyid denilen bu kişilerin sayılarında normal olmayan bir artış gözlenmektedir. Seyyidlerin istatistiklerinden de görüleceği gibi ilk beş Nakîbü'l-Eşrâf döneminde (bu dönem yaklaşık bir asır) devletin vermiş olduğu siyâdet hücceti sayısı 1000'i geçmemektedir. Bölge olarak baktığımızda da devletten hüccet alarak siyâdetini ispatlayanların sayısı çok sınırlıdır. Fakat 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılda binlerce sıradan insan bu seyyidlik ünvanını değişik ve en çok da gayr-ı resmî yollardan elde etmişlerdir.

291 Nakîbü'l-Eşrâf defterlerinde hüccet verilen bazı kişilerin isimlerinin daha sonrasında silindiği görülmektedir. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, s.22.

292 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 34, s. 22; krş., MŞH., **EO**, Dosya nr. 1224, Gömlek nr. 98/1-4.

17. yüzyılda seyyidlik ile kırsal aşiretçilik ve Alevîlik arasında yüksek derece bir coğrafi örtüşme fark edilmektedir. Zira Alevî dinî liderlerinin/dedelerin otoritesi Muhammed-Ali nesebinden gelmesine bağlı olduğu için seyyidlik olgusunun Alevîlerde çok farklı anlamlar ifade ettiği açıktır.

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine yeni girmiş olan yerlerde meydana gelen isyanların bastırılmasında istimalet siyasetinin takip edildiği görülmektedir. Örneğin Kalender Şah ayaklanmasında Kalender Şah'ı destekleyen Dulkadiroğulları Türkmenlerinin, Kalender Şah'ın safından ayrılarak Osmanlı tarafına geçmeleri için devlet tarafından bir takım vaatlerde bulunulduğu da bilinmektedir. Osmanlı Sadrazamı İbrahim Paşa, Dulkadirli boy beylerine kıymetli hediyeler göndererek ve belli vaatlerle Kalender'in ordusundan ayrılmalarını sağlamıştır.[293] Zaten bu Türkmenlerin Kalender'in safına geçmelerinde, Türkmen vilayeti Osmanlı Devleti tarafından fetholunduktan sonra birçok kişinin tımarlarının Osmanlı Devleti'ne katılmasının da etkisi büyüktür.

Safevî sınırındaki Kürt aşiret ve cemaatlerine çok kıymetli kaftan ve kılıçlar gönderildiği ve bu sayede devletin yanında olmalarının sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.[294] Osmanlı Devleti, Safevî sınırındaki Kürt beylerini kendi safına çekmek için aynı politikayı takip etmiş, Bitlis hâkimi Şeref Bey'in ölümü üzerine yerine geçen oğlu Mir Şemseddin'in Safevî taraftarlığını bırakıp Osmanlı safına geçmesi için ferman ve istimaletname verilmiştir.[295] Ayrıca Bağdat Beylerbeyine gönderilen bir hükümde Safevî tehdidi karşısında bölgedeki beylere istimalet vermesi istenmektedir.[296] Ancak bu örneklerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin bu coğrafyada bazı isyanların bastırılmasında uyguladığı bu politikasını her zaman devam ettirdiğini de söyleyemeyiz. Çünkü şiddete dayalı politikaların uygulandığı da dönemin mühimme kayıtlarına yansımıştır.

293 Peçevî İbrahim Efendi, **Tarih-i Peçevî**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1283, I/122.

294 Vezir-i Azam Mehmed Paşa'nın sefer hazırlığında gönderdiği telhisinde, "Kızılbaş serhaddinde olan kürt hâkimleri ve aşiret sahiplerine geçmişte çok kıymetli kaftan ve kılıçlar gönderilmek suretiyle istimalet verile geldiği, hâlen sefer zamanı yakın olduğu için ümîd ve istimaleti müşir ahkâm-ı şerife ile her birine hilat ve kılıç gönderilmek lazım geldiğini bildirmiştir." Sultan Ahmed Han bu telhis üzerine "Malûmum oldu, Divandan sonra gitsin" emrini vermiştir. Bkz., Cengiz Orhonlu, **Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler, (1597-1607),** İstanbul, 1970, s.108-109.

295 Savaş, **a.g.e.**, s.141.

296 BOA, **M.D.,** nr. 29, s.216/499, 14/Za/984.

3.2.3. Şah İsmail Dönemi Propaganda Aracı Olarak Seyyidlik

Safevî Devleti ismini merkezî Erdebil'de bulunan Safevîyye Tarikatı'nın piri Şeyh Safiyyüddin'den[297] almıştır. Safiyyüddin'in etnik kökeni hakkında kaynaklarda net olarak herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bununla birlikte özellikle Safevî Devleti'nin kurulmasından sonra yazılan eserlerde onun, Hz. Ali soyundan geldiği ve nesebinin yedinci imam Musa Kâzım'a dayandığı ileri sürülmüştür. Şeyh Safiyyüddin kaynaklarda belirtildiği üzere Şafiî mezhebinden olup gençliğinde Şeyh İbrahim Zahid-i Geylaniye bağlanmıştı.[298] Erdebil'de kurduğu tekkesi kısa sürede şöhrete kavuşmuş ve İlhanlı hükümdarları tekkeye büyük saygı göstermekle kalmayıp gelirler dahi tahsis etmiştir.

Safiyyüddin'in ölümünden (ö. 735/1334) sonra tarikat şeyhliğine önce oğlu Sadreddin, ardından oğlu Hâce Ali geçti. Böylece tasavvuf geleneklerine aykırı olarak tarikat şeyhliği babadan oğula intikal etti. Hâce Ali'nin Şiîliğe temayülü tarikatın mahiyetini değiştirdi. Timur'un Anadolu seferinden dönerken Hâce Ali'yi ziyaret etmesi onun nüfuzunu daha da arttırdı. Bu sayede tarikat, etraftaki ülkelerde faaliyetlerini rahatça yürütme imkânı buldu. Hâce Ali'den sonra tarikatın başına sırasıyla Şeyh Şah İbrahim ve Şeyh Cüneyd-i Safevî geçti.[299] Şirvanşahlar ile yaptığı savaşta öldürülen Cüneyd'in ardından Safevî müridleri Haydar'a tâbi oldular.[300] Şeyh Haydar, Erdebil'e giderek irşad faaliyetlerine başladı. Anadolu, Suriye ve Azerbaycan'da bulunan Safevîye Tarikatı'nın takipçileri Şeyh Haydar'ı ziyaret için büyük kafileler hâlinde Erdebil'e geliyor ve tekkeye

---

297 Bilal Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, 2008, s.206.
Şeyh Safiyyüddin'in tam adı İshak b. Cebrail Ebu'l-Feth Safiyyüddin Erdebili'dir. 1252 yılında Erdebil'in Kelhoran köyünde doğmuş, henüz 6 yaşında iken babasını kaybetmiştir. Çocukluğundan itibaren dinî bilgilerle yakinen ilgilenen ve tasavvufa yatkın olan Safiyyüddin, buluğ çağına geldikten sonra zamanının çoğunu Şeyh Ferah Erdebili ve Şeyh Ebu Said Erdebili'nin mezarları başında geçirmeye başlamıştır. Bu dönemde ders alması için Erdebil'de kendine uygun bir mürşit bulamayınca, Şeyh Necibüddin Buzgus (ö. 1279) ile görüşmek amacıyla, kardeşi Selahaddin Reşid'i görmeyi bahane ederek anasından izin alıp Şiraz'a gitmiştir. Ancak Safiyyüddin, Şiraz'a varmadan Şeyh Necibüddin Buzgus vefat etmişti. Bu yüzden bir müddet Şiraz'da kalan Safiyyüddin, Mader Süleyman Camii'nde bulunan Şeyh Abdullah Hafifi ve Ebu Zûr'e Erdebili Türbesi'nde yaşamış, bu vesileyle Rükneddin Beyzavi, Raziyüddin Maligi, Şeyh Sa'd-i Şirazi ve Emir Abdullah gibi dönemin ünlü mutasavvıflarıyla sohbet etme fırsatı bulmuştur. Bunların içinden Emir Abdullah, genç Safiyüddin'de tasavvufa yatkınlık ve heves görünce, ona meşhur âlim Seyh Zahid-i Gilani'yi tavsiye etmiştir. Şeyh Cüneyd-i Bağdadi'den sonra silsile itibariyle tarikatın on ikinci mürşidi olmuştur.

298 Tufan Gündüz, "Safevî", **DİA**, İstanbul, 2008, c. 35, s.452-454.

299 Şeyh Cüneyd Dönemi için bkz. Mustafa Ekinci, **Anadolu Alevîliği'nin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yay., İstanbul, 2002, s.81-95.

300 Şeyh Haydar Dönemi için bkz. Ekinci, **a.g.e.**, s.95-108.

maddî destek sağlıyorlardı.[301] Müridleri hızla artan Şeyh Haydar Tarikatı'nın simgesi olarak onlara on iki dilimli kırmızı renkli başlıklar[302] giydirdi. Böylece hem siyasî emellerini açığa vurmuş, hem de müridlerinin tefrik edilmesini sağlamıştı.

Osmanlı Devleti'nin tarikatlara gösterdiği hoşgörü ve sempatik yaklaşımın bir neticesi olarak Erdebil merkezli Safevî Tarikatı mensuplarına başlangıçta aynı şekilde yaklaştıkları ve hatta onlara her yıl "çerağ akçesi" gönderdikleri bildirilmektedir.[303] Safevîlerin siyasî amaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin Safevîlere ve Anadolu'ya gönderdikleri müritlerine bakışı değişmiştir.

Osmanlı Devleti'yle Safevî Tarikatı arasında ilk ciddî temaslar, Şeyh Hoca Ali döneminde ortaya çıkmıştır.[304] Aynı zamanda Safevî Tarikatı'nın yeniden yapılanmaya, yani değişime uğradığı zamanlar da bu dönemde olmuştur. Şeyh Cüneyd'in Anadolu seferi, Safevî Tarikatı'nın bu bölgede genişlemesi için bir altyapı oluşturmuştur. Bu altyapı sayesinde, Safevî şeyhleri Anadolu Türkmenleriyle ilişkilerini gün geçtikçe pekiştirmişlerdir. Safevî Tarikatı'nın Anadolu halkıyla olan ilişkileri, tarikatın kurucusu Şeyh Safiyyüddin[305] döneminden itibaren başladığı artık bilinmektedir. Şeyh Safiyyüddin'in Anadolu Türklerine gösterdiği saygı ve ihtiram, tarikatın genişlemesi için bu durumun ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.[306] Şeyh Cüneyd, Akkoyunlu sarayına sığınıncaya kadar yaklaşık sekiz sene Anadolu'nun çeşitli yerlerinde propagandasını yaparak 20 binden fazla mürit edinmiştir.[307]

Şah İsmail'in benimsediği ve 1501 yılında resmî mezhep kabul ettiği Şiîlik, imamiye Şiasının belirlediği tüm itikadî esaslar değil, sadece kendi ideolojisine uygun bir takım esaslardı.[308] 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında Erdebil Safevî teşkilâtının

---

301 Gündüz, **a.g.m.**, s.453-455; Üçer, **Tokat Yöresi Alevileri**, s. 98, 99.

302 Ayhan Aydın, "Seyyid Ali Sultan Ocağı/Dergâhı Dede ve Babalarıyla Söyleşiler," s.402.

303 Saim Savaş, **a.g.e**., s.68; Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd , XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi,** (Çev. Tevfik Bıyıkoğlu), TTK Yay., Ankara, 1992, s. 7; Bekir Kütükoğlu, "Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri I (1578-1590)," İÜEF Yay., İstanbul, 1962, s. 2.

304 Bilal Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, 2008, s. 208.

305 Anadolu Alevîliğinin bugünkü yapısını kazanmasında süreç olarak son etki olarak ise başrolü oynayan Safevî Devleti, Şeyh Safiyyüddin tarafından kurulan tarikata dayanmaktadır. Tahsin Yazıcı, "Safevîler," **İA**, c. X, s. 53.

306 Bilal Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, 2008, s.207.

307 Âsık Paşazâde, **Tevârîh-i Âl-i Osman,** İstanbul, s.264-265.

308 Hans, R. Roemer, "The Qizilbahs Turcomans: Founders and Victims of The Safavid Theocracy"/Kızılbaş Türkmenler: Safevî Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları, (Çev. Harun Yıldız), **Intellectual Studies in Islam**, (S. 27-39), Utah, 1990, s. 5.

güçlenmesi sonucunda Osmanlı topraklarında Şiî meyilli gruplar Sah İsmail'e desteklerini artırmış, bu durum Safevî Devleti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.[309] Yavuz Sultan Selim'in, başlattığı siyasî, dinî, ekonomik, millî ve askerî önlemler sayesinde 1514'te gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nda Sah İsmail mağlup edilerek Safevî yayılmacılığının önüne geçilmiştir.

Şah İsmail kazandığı zaferlere yeni zaferler eklerken "halife" adı verilen özel misyonerleri[310] ve bizzat yazdığı yahut yazdırdığı kitaplarla Anadolu ve Rumeli'deki taraftarlarına yönelik yoğun bir propaganda faaliyeti başlatmıştır. Çok geçmeden halifelerin "Kızılbaş" kitleleri tahrik etmesiyle tarihe Şah Kulu[311] ve Nureddin Halife (Nur Ali)[312] ayaklanması adlarıyla geçen olaylar cereyan etmiştir. Bu karışıklıklarda 50.000 dolayında insanın hayatını kaybetmesi[313] ve pek çok beldenin yağmalanması Osmanlı idaresini ciddi tedbir almaya şevketmiş, baştan beri gelişmeleri izleyen Şehzade Selim tahta geçer geçmez meseleyi kesin olarak çözmek için harekete geçmiş, sefere çıkmadan önce 40.000[314] dolayında aktif Kızılbaşı tespit ettirerek tesirsiz hâle getirmiş, ardından Çaldıran Savaşı'nda Safevî ordusuna karşı kesin bir zafer elde etmiş (1514), böylece Anadolu birliği sağlanmıştır.

Bunun yanısıra Safevîler, Anadolu'daki müritlerinden bazılarını özel olarak yetiştirip, halife unvanı ile tarikatı yaymak ve şeyhleri için mal toplamak üzere Anadolu'ya göndermekteydi.[315] Konuyla ilintili bir mühimme kaydında Amasya, Çorum, Bozok, bölgesindeki Kızılbaşların halifesi olan Şeyh Haydar'ın her yıl Safevî Şah'ına yardım toplayıp gönderdiğini, köylerde toplantılar düzenlediğini ve silahlı 40 bin adam toplamaya çalıştığı belirtilmektedir.[316]

---

309 Dedeyev, **a.g.m.**, s.211.

310 Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine göre Anadolu'nun bazı yerlerinde Alevî maskesi adı altında misyonerlik faaliyetleri yapılmaktadır. Bkz. BOA, **Y..PRK.UM**.., Dosya nr. 44, Gömlek nr. 80.

311 Şah Kulu, Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden Hasan Halife'nin oğlu, Korkuteli İlçesi'nin Yalımlı Köyü halkındandır. Hasan Halife, iki defa Şeyh Haydarın hizmetine gitmiş, bu hizmeti sonunda memleketi olan Tekeli'ye gönderilerek halkı, Şeyh Haydar'a bağlamaya memur edilmiştir. İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, T.T.K Yay., Ankara, 1949, II; Şah Kulu Ayaklanması ve diğer ayaklanmalar hakkında geniş bilgi için bkz., Arslanoğlu, **a.g.m.**, s. 26.

312 Bu ayaklanma için bkz. Bilal Dedeyev, "Safevî Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri," **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi,** 2008, s.218; Saim Savaş, **XVI. Asır Anadolu Alevîliği**, s. 29-30.

313 Üzüm, "**Kızılbaş**", s. 549.

314 Üzüm, "**Kızılbaş**", s. 549; Farklı bir değerlendirme için bkz. Saim Savaş, **XVI. Asır Anadolu Alevîliği**, s.70.

315 Savaş, **a.g.e.**, s. 39.

316 BOA, **M.D.**, nr. 58, s. 268/683; Savaş, **a.g.e.**, s. 40.

"Safevî hanedanı Hz. Ali soyuna mensubiyet iddiaları[317] ile Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenler üzerinde çok etkili olmuştur.[318] "Kızılbaş" tarihinin olduğu kadar Kızılbaş inanç ve anlayışlarının da sembol şahsiyetini teşkil eden Şah İsmail, içinden geldiği Türkmenlerin önceki dinî inanç ve anlayışlarıyla batını Şiî telakkileri birleştiren bir inanç kimliğinin sahibidir. Onun kendi şahsında en açık şekliyle somutlaştırdığı[319] bu yapı, İran ve Azerbaycan'daki taraftarları arasında zamanla kaybolmasına rağmen Anadolu'da ve kısmen Balkanlar'da bulunan taraftarları içinde günümüze kadar devam ettiği söylenebilir.

Sürekli artarak ve yoğun bir şekilde Safevî nüfuz ve faaliyetiyle Anadolu'da Alevîlik, Şah İsmail'in halifelerinin beraberlerinde getirdikleri, yazılı eserler (Buyruklar) sayesinde örgütlenmiş, Şiî motiflerin de yer aldığı resmiyet dışı bir halk İslâmı, Anadolu ve Balkanlar'ın[320] en uzak köşesine kadar bu şekilde ulaşmıştır.

Anadolu'nun doğu kesimiyle İran, Azerbaycan bölgelerinde Akkoyunlu ve Karakoyunlu beyliklerine varis olma iddiasındaki Safevîler, Şiiliği yayarak Anadolu'nun Osmanlı hâkimiyetine yeni girmiş bölgelerinde, halifeleri ve casusları vasıtasıyla büyük bir propaganda faaliyetinde bulunmuşlardır. Safevîlerin bu faaliyetleri karşısında Osmanlı Devleti'nin aldığı sıkı tedbirler neticesinde bölgede yaşayan insanların bu mücadeleden ciddi şekilde zarar gördükleri söylenebilir.[321]

Bazı seyyidlerin Safevîler lehine casusluk yaptıkları görülmüş ve Kızılbaş oldukları gerekçesiyle hükümler çıkarılmıştır. Örneğin Meşhed-i Ali'de sakin Etyemez isimli bir kişi, Bağdat'ta Seyyid Gümane ve Musul'da medfûn Hz. Yunus türbedârının Safevîlerle işbirliği içerisinde oldukları ve edindikleri bilgileri Safevîlere ulaştırdıkları yönünde mühimme kayıtlarına rastlanmaktadır.[322]

Bu dönemde halktan "nezir" ismiyle altın ve giyecek toplayıp İran'a götürürlerken yakalanan ve suçlarını itiraf eden Bâli bin Sarıca, Mehmed bin Durak, Mirzâ bin Mustafa, Halil bin Hamza ve Devletyâr bin Mehmed adındaki kişilerin evlad ve ensabıyla birlikte

317 Geniş bilgi için bkz., Turan, **Anadolu Alevîleri-Kızılbaşlar**, s. 45-54.
318 Ali Yaman, **a.g.e.**, s.51.
319 Arslanoğlu, **a.g.m.**, s.26-27.
320 Osmanlı Arşiv belgelerine göre Yanya Vilayeti dahilinde Bektaşîlik, Rafizîlik ve Cizvitliğin yayılmakta olduğunun haber alındığı ve vaktiyle Yunan fesat örgütlerinin himayesinde açılan Rum ve Ulah mekteplerinde gizli eğitim yapıldığı bilindiğinden yeni okullar açılarak muallim tayini ve maaş tahsisatı gibi konularda mahallince bilgi verilmesi istenmiştir. BOA, **MF. MKT.,** Dosya nr. 289, Gömlek nr. 55.
321 Savaş, **a.g.e.**, s.113.
322 BOA, **M.D.**, nr. 29, s. 216/499, 14/Za/984.

Budun'a sürülmesi emredilmiştir.[323] Bu tür cezalara normalde ölüm emri verildiği belgelere yansırken, bu kişilere sürgün cezası verilmiş olması muhtemelen seyyid olduklarından dolayıdır. Yine aynı dönemde Kızılbaşlarla ilgili soruşturmalarda Nakîbü'l-Eşrâfların görev aldığına da şahid olmaktayız. Örneğin 4 Nisan 1582 tarihli bir hükümde, Şehriban Kazası'na tabi Tarik-i Horasanî nahiyesinde sakin Rızaeddin b. Hacı Mekdi'nin Râfizilik suçlamasıyla uzun süre hapiste yattığı, ancak sâbık Bağdat Kadısı ve sâbık Nakîbü'l-Eşrâf Mirza Mahdûm Efendi'nin[324] soruşturması neticesinde suçsuz olduğu, kendisinin ehl-i sünnetten mütedeyyin bir kişi olduğu anlaşılmış ve serbest bırakılmıştır.[325] Rızaeddin b. Hacı Mekdi'nin davasının Nakîbü'l-Eşrâf Mirza Mahdûm Efendi tarafından soruşturulması bize seyyid olma ihtimalini düşündürmektedir. Yine Rum beylerbeyine gönderilen bir hükümde, Artukâbâd Kazası'nda Hamza Halife isimli bir kişinin Kızılbaş olduğu ve sahabeye küfrettiği gerekçesiyle hapsedildiği, fakat bazı Müslümanların kendisinin beş vakit namazını kapı önünde kıldığı, hatta çocuklarına da Ömer ve Osman isimlerini verdiği dolayısıyla Sünnî bir Müslüman olduğuna şahitlik etmeleri neticesinde durumun tahkiki istenmiştir.[326] Konuyla ilgili başka bir örnekte, Amasya, Çorum, Zile, Turhal, İskilip, Osmancık, Artukâbâd, Hüseyinâbâd, Ortapare ve Mecidözü kadılarına gönderilen farklı bir mühimme kaydında da bazı mülhid ve Kızılbaş taifesinin ilk üç halifeye küfrettikleri ve çocuklarına Ebubekir, Ömer ve Osman isimlerini vermediklerini belirterek gerekli tahkikatın yapılması istenmektedir.[327] Hatta Kızılbaşlıkla suçlanan ve cemaatle namaz kılmayan bir kişinin, cemaate katılmamasının sebebini ise imamın isminin Ömer olmasını gerekçe göstermesi oldukça ilginçtir.[328]

Osmanlı Devleti'nin de Safevîlerin bu faaliyetleri karşısında, Kızılbaş Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde Safevî tesirini önlemek için casuslar görevlendirdiği[329] görülmektedir. Safevî-Osmanlı mücadelesinde özellikle psikolojik savaşın devam ettiği dönemde, Kızılbaş oldukları yönünde sık sık şikâyetlerin olduğu ve devletin bu iddiaları

323 BOA, **M.D.**, nr. 6, s.575/1261, 27/M/973.
324 Nevîzâde Atâyî, **a.g.e.**, s.297-299; Ahmed Nazif Efendi, **a.g.e.**, vr. 10a-12a; Mehmed Süreyya Bey**,** **a.g.e.**, IV/504; Ahmed Rıfat Efendi, **a.g.e.**, s.13-15.
325 BOA, **M.D.**, nr. 47, s.44/112, 10/Ra/990.
326 BOA, **M.D.**, nr. 29, s.21/49, 23/N/984.
327 BOA, **M.D.**, nr. 42, s.123/420.
328 BOA, **M.D.**, nr. 49, s.125/423.
329 BOA, **M.D.**, nr. 29, s.218/502, 14/Za/984. Hakkâri Hâkimi Seyyid Mehmed'e gönderilen hüküm şöyledir: Seyyid Mehmed'e hüküm ki, mektup gönderip, Yukarı Canib'e/Safevîlere müteallik bazı ahval ilam etmişsin, her ne ki demiş isen arz-ı huzura arz olunub ilm-i şerifim muhît olmuştur. Buyurdum ki, varıcak m,in ba'd dahi yukarı canibe yarar casuslar gönderip ahval ve etvârlarına tamam itila tahsil edib dahi vâkıf ve muttali olduğun ahbar-ı sahihayı ilam etmekten hâli olmayasız.

çok sıkı takip ettiği bilinmektedir. Kızılbaş muhbirliği yapanlar genellikle halktan kimseler olmakla birlikte bilhassa Kızılbaş takibiyle görevli Osmanlı casuslarının yaptığı ihbarlar içerisinde en çok öne çıkanı "Sâdât hazretlerinin/Nakîbü'l-Eşrâfın" Kara Yakub isimli casusudur.[330] Nakîbü'l-Eşrâf, seyyidlik/müteseyyidlik hadisesinin yoğun olduğu bölgelerde sürekli teftiş yaptırmıştır. "Sâdât hazretlerinin casuslarından Kara Yakub'a verildi." şeklindeki ifadelerden Nakîbü'l-Eşrâfın bu bölgelerde teftiş vazifesi gören görevlisi olduğunu göstermektedir. Kara Yakub, daha ziyade Nakîbü'l-Eşrâfın sık sık teftiş yaptırdığı Rum Eyaleti'nin, Bozok/Yozgat, Çorum, Tokat, Artukâbad, Budaközü ve Ortapare bölgelerinde faaliyet göstermiştir. Ayrıca Nakîbü'l-Eşrâf Silistre ve Bulgaristan gibi Balkan bölgeleriyle, Amasya, Çorum, Sivas, Tokat gibi Rum Eyaletinde teftiş yaptırmıştır.

Safevîlerin Anadolu'daki faaliyetlerinde seyyidlik olgusunu kullandıkları bilinmektedir. Bu noktada Osmanlı Devleti, bu bölgelerin teftiş ve denetimini sağlarken seyyidlerden ve dolayısıyla Nakîbü'l-Eşrâf'tan destek almıştır. 24 Safer 980 tarihli Erzurum beylerbeyine gönderilen bir hükümde de "Çağırga evladı" diye bilinen ailenin seyyidlik iddiasında bulunduğu ve yeşil sarık takındığı bildirilir. Seyyidlik iddiasında bulunduklarını sadarete arz eden bizzat Nakîbü'l-Eşrâftır. Nakîbü'l-Eşrâf, Erzurum'daki casuslarından edindiği bilgiyle bu kişilerin seyyid olmadıklarını haber almış ve başlarındaki seyyidlik alâmeti olan sarıkların alınmasını merkeze arz etmiştir. Erzurum beylerbeyinden bu kişilerin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesi ve Nakîbü'l-Eşrâf'ın meclisinde yargılanması istenmiştir.[331]

Safevî propagandası neticesinde ehl-i sünnetten olan kişilerin itikatlarının etkileneceği endişesi vardır. Yani bu faaliyetler sonucunda Sünnî Müslümanlar etkilenip Rafizî veya mülhid olmalarına dolayısıyla ehl-i sünnetten çıkmalarına sebebiyet verebilir düşüncesi hâkimdir.[332] Aslında Osmanlı yöneticilerindeki bu endişe devletin son dönemlerine kadar sürmüştür. 19. yüzyılda Şiîliğin yayılmasıyla ilgili düzenlenen raporlara bakıldığında da aynı kaygıya rastlamaktayız. Osmanlı Devleti'nin Şiîliğin yayılmasına karşı tedbir almak istemesi gelecekte önüne çıkabilecek siyasî sorunlarla karşılaşmak

330 Nakîbü'l-Eşrâfın Casusu Kara Yakub'un geçtiği mühime kayıtları için bkz., BOA, **M.D.**, nr. 27, s. 399/957; BOA, **M.D.**, nr. 28, s.349/883; BOA, **M.D.**, nr. 36, s.285/750.

331 Birdoğan, **a.g.e.**, s.285-286.

332 Savaş, **a.g.e.**, s.132; Mühimmede geçen ifadeler için bkz., BOA, **M.D.**, nr. 6, s.422/897; BOA, **M.D.**, nr. 7, s.678/1881.

istememesinden ileri gelmekteydi.[333] Zira Şiîliğin yayılmasındaki kaygısı ile Sünnî eğitimi öne sürerek Şiîliğin hâkimiyetini engellemeye çalışması, bu refleksin dinî kaygılardan çok siyasî endişelerden kaynaklandığı izlenimini uyandırmaktadır.[334] Devletin asıl amacı siyasî birlik ve bütünlüğün devam etmesidir.

Safevî ve Osmanlı veya diğer bir tabirle Şiî-Sünnî tartışmasının merkezinde yer alan Ehl-i Beyt kavramıdır. Fuat Köprülü İran, Horosan ve Azerbaycan bölgelerinde Nurbahşiyye, Nimetullahiyye ve hatta Safeviyye tarikatların Hz. Ali'ye bağlılığı ve bazılarının da velâyet inancına sahip olmaları sebebiyle Şiîliğin bu dönemde İran'da yayılmaya başladığını söylemektedir.[335] Nasr'da bu görüşte olup, bahsedilen tarikatların Sünnî görünümlü olmalarına rağmen velâyet inancının bu tarikatları Şiî teşkilâtlar hâline getirdiğini belirtmektedir.[336]

Safevîler, kendilerinin Ehl-i Beyt'ten olduklarını, soylarının İmam Musa Kazım vasıtasıyla Hz. Hüseyin'e ve dolayısıyla Hz. Peygamber'e dayandığını iddia etmişlerdir. Ancak araştırmacıların birçoğu, hanedanın seyyidlik vurgusuna rağmen seyyidliklerinin tarihi gerçekliğe uymadığını belirtmektedir.[337] Safevîler bu iddiasını, Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki Türkmen grupları kendi safına çekmede ve aynı zamanda siyasî yönden güçlü bir Sünnî devletin yanında kendi yönetimlerinin meşruluğunu kanıtlamada kullanmıştır. Osmanlılar'ın nesepleri ne Kureyş ne de Safevîlerde olduğu gibi imamların soyuna dayanıyordu. Ayrıca diğer bir taraftan bakıldığında bu iddialarıyla, seyyidlik veya şeriflik iddiası olmayan Osmanlı Devleti'nin yönetiminin meşruluğunu da sorgulayarak imamiye düşüncesindeki "imamların veraseti" fikri ile pekiştirerek heterodoks grupların desteğini sağlamayı düşünmüş olması da muhtemeldir.[338]

Osmanlı devleti, Safevî Devleti'nin seyyidlik iddiası karşısında kendi ülkesinde seyyidlikle ilgili olan Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesini güçlendirdiği ve Nakîbü'l-Eşrâflara da bu dönemde yetkiler verdiği görülmektedir. Hatta büyük ihtimalle bu iddiaların da etkisiyle seyyid ve şeriflerin siyâdet hüccetlerinin kaydedildiği defterlerden birine (Nakîbü'l-Eşrâf defterine), Safevî hanedanının soy şeceresini kaydetme gereği duyduğunu

333 Yaslıçimen, **a.g.t.**, 158.; BOA, **Y.MTV**. 54/82, 22/S/1309.
334 Yaslıçimen, **a.g.t.**, 158; BOA, **Y.MTV**. 90/76, 13/S/1311.
335 Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.485.
336 Nasr, Seyyid Hüseyin, "Safevîler Döneminde Manevi Hareketler, Felsefe ve İlahiyat", **Makaleler II**, (Çev. Şehabeddin Yalçın), İstanbul, 1997, s.65-66.
337 Kılıç, **a.g.e.**, s.54.
338 Kılıç, **a.g.e.**, s.54.

da söyleyebiliriz.[339] 1 Numaralı Nakîbü'l-Eşrâf defterinin 39a. varağında Safevîlerin nesebi şu şekilde geçmektedir: "Neseb-i İsmail b. Haydar: İsmail b. Haydar b. Cüneyd b. Şeyh İbrahim b. Şeyh Hoca Ali b. Şeyh Sadreddin b. Şeyh Safî."

Yönetim, dönemin Nakîbü'l-eşrafı Taşkentli Muhammed Muhterem Efendi'ye Şah İsmail'in nesebinin sıhhatini araştırtıp, seyyidlerin siyâdet hüccetlerinin kaydedildiği deftere Şah İsmail'in nesebini kaydettirmiştir. Hüccetler düzenlenirken seyyid veya şerif olanların ünvanları yazılırken bu silsilede ünvanın sadece "Şeyh" olarak belirtilmesi Safevî hanedanının Şeyh olduğunu, seyyid olmadığını göstermektedir. Ayrıca müteseyyidlerle ilgili özellikle ilk dönemlerde müstakil defter tutulmayıp, siyâdet hüccetlerinin kaydedildiği defterlerin sonlarına kaydedilme geleneğine de uygun olarak bu "silsile" defterin son sayfalarına kaydedilmiştir. Aynı defterin son sayfalarında birçok müteseyyid kaydının da yer alması[340] bu fikrimizi destekler mahiyettedir.

Dönemin psikolojik ortamından kaynaklanarak "Şah'a lanet et!" teklifine muhatap olan Kızılbaşların olduğu da görülmektedir. Ayrıca Denizli Saruyatar Zaviyesi'nde toplanan "Işıklar"ın Ömer ve Osman isimli kişileri zaviyeye almadıkları[341] ve yine "mülhit" ve "Kızılbaşlar"ın kendi çocuklarına bu isimleri vermedikleri[342] mühimmelere yansıyan kayıtlardır.

Sonuç olarak Safevîler siyasî maksatları ortaya çıkıncaya kadar, sadece tarikat merkezleri Erdebil'de değil, hemen hemen tüm Ön Asya'da manevî bir etkinlik alanı oluşturduklarından kendilerine saygıyla bakılmaktaydı.[343] Türkler arasında Şiî mezhep anlayışının bu derece yayılmasındaki büyük etkinin kaynağı, başlangıçta bu tarikatın Sünnî bir karaktere sahip olması[344] ve Ehl-i Beyt inancının etkin bir rol üstlenmesidir. Alevîlikte Hz. Ali, on iki imam ve Kerbelâ kültlerinin inanç sistemi olarak benimsenmesi Safevî Devleti'yle ve özellikle de Şah İsmail ile başlamıştır.[345] Şah İsmail, kendisine yakın Türkmen gruplar içerisinde Hz. Ali'nin soyundan gelenlere icazetnameler dağıtmış[346] ve

339 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 1, vr. 39a.
340 Müteseyyidler için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 1, vr. 39b.
341 BOA, **M.D.**, nr. 7, s.120/312.
342 BOA, **M.D.**, nr. 49, s.125/423.
343 Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, s. 17.
344 Selim Eren, "Türklerin Farklı Din Anlayışına Sahip Olmalarının Tarihsel ve Sosyolojik Arkaplanı," **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Yay. No: 20, Bilimsel Toplantılar serisi: 7, Isparta, 2005, s. 43.
345 Birdoğan, **a.g.e.**, s.139.
346 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevîlik Bektaşîlik Gerçeği ve Buna Yönelik Bazı Tezler", **Türk Sufiliğine**

eski Şamanist nitelikli ve soy süren dinî liderliği seyyidlik kurumuyla birleştirmiştir.[347] Şeyh Cüneyd (ö. 1460) ve Şah İsmail (ö. 1524) Anadolu'nun birçok bölgesini dolaşarak göç eden Türkmenler üzerinde yaptıkları propaganda sayesinde birçok taraftar toplamayı başarmıştır.[348]

Bunun yanısıra Şah İsmail (1501-1525) on iki imam Şiiliğini kabul ederek büyük dedesi Şeyh Safiyüddin'in Sünnî kimliğinden de dönüş yapmıştır.[349] Bu dönüşün ve Hoca Ali devrinden itibaren Şiiliği benimsemelerinin en önemli sebeplerinden biri Safevîlerin, İstanbul'un fethiyle birlikte İslâm dünyasının Sünnî karekterli en büyük gücü hâline gelen Osmanlı Devleti'ne karşı, gayrı Sünnî kesimleri yanlarına çekerek siyasî güç oluşturmak istemeleridir. Bu yüzden de Safevîlerin önceleri Sünnî bir karaktere sahip iken, siyasî amaçları ön plana çıktıktan sonra Şiîliğe yönelmeleri, siyasî hedeflerine ulaşmak için kullandıkları en büyük araçları olmuştur.[350] Bu gibi sebeplerin yanısıra özellikle İran, Irak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu gibi bölgeleri etkisi altında bulunduran ve o bölgelerdeki siyâsi hâkimiyeti eline geçiren Safevî Devleti, Osmanlı Devleti için siyasî bir tehlike oluşturmaya başlamıştır.

Zira Safevîler'in Osmanlı hâkimiyetindeki Anadolu'da büyük bir propaganda faaliyetine girişmiş olması, Şah kulu ayaklanması gibi bir takım ayaklanmalar çıkartması, Osmanlı Devleti için bir tehdit oluşturuyordu. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'da (24 Ağustos 1514) Şah İsmail'i bozguna uğratması, Safevî tehdidini yavaşlatsa da tam olarak önleyememişti.[351] Yine Safevîler'in Anadolu'daki propaganda faaliyetleri Şah İsmail'den sonra da devam etmiştir. Bu da, İran'a hâkim olan Safevîler'in Osmanlı topraklarındaki Türkmen taraftarlarını harekete geçirerek Osmanlı Devleti'ni yıkma tehdidi olarak algılanmış ve Osmanlı devlet adamlarının zihinlerinde bir "doğu tehdidi" algısının

---

Bakışlar, İstanbul, 1996, s.251-254.

347 Birdoğan, Şah İsmail Hatai'nin atası Şeyh Cüneyd'in de seyyidlik iddiasını destekleyecek bir belge edinme yoluna gittiğini belirtir. Birdoğan, **a.g.e.**, s.139.

348 Eren, **a.g.m.**, s.43; ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Walter Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, (Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara, 1992, s.14-22; Faruk Sümer, **Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, 1992, s.10-11; Şah İsmail'in faaliyetleri sonucu kendisine katılan Türkmenler gruplar Ustacalu, Şamlu, Rumlu, Musullu, Hindli, Tekeli, Bayburtlu, Çapanlı, Karadağlı, Karamanlı, Dulkadirli, Varsak, Avşar ve Kaçar'lardır. Bkz., Yazıcı, Tahsin, "Safevîler", **İA**, s. 54.

349 Fuat Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet," **Dârulfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası**, (DFEM) 1338, s. 473-474.

350 Savaş, **a.g.e.**, s.18.

351 Savaş, **a.g.e.**, s.21.

oluşmasına sebep olmuştur.[352] Dolayısıyla da Osmanlı Devleti Safevî tehdidine karşı sert bir şekilde karşılık vermiştir.

3.2.4. Sünnîlik Politikası

Osmanlı Devleti'nin Şiî/Safevî tehlikesi karşısında Sünnîliğe daha sıkı sarıldığını, Kanuni döneminden itibaren hilafet politikalarının da Sünnîliğe etkileri bulunduğunu söylemek mümkündür.[353] Ayrıca Şiîliğin tesirini kırmak için Sünnîliği destekleyen bir takım politikalar da geliştirmiştir. Bu dönemde özellikle Safevîler'in etki alanı olan yerleşim birimlerinde dinî müesseseler güçlendirildiği gibi bu zümre içerisinde değerlendirilmeyen Bektaşîlik de bizzat devlet tarafından desteklenmiştir. Entegrasyon amaçlı gerçekleşen bu destek Bektaşîlik ve Kızılbaşlık arasındaki ilişkiyi geliştirmiş ve karşılıklı etkileşime imkân tanımıştır.[354]

Ebussuûd Efendi'nin, Kanûn-i Sultan Süleyman'a "memleketin durumunun düzeni, devlet ve dinin nizamı" için sunduğu "Maruzât"ta mescid bulunmayan köylere kadıların cebren mescid yaptırıp, namaz kılmayanları cezalandırabilecekleri yolunda fetva vermesi devletin bu yöndeki politikalarına örnek teşkil etmektedir.[355] Fetvada cami olmayan yerlere cami yapılacağı gibi cemaatle namaza devam etmeyenlere de kadı tarafından ceza verileceğinden bahsedilmektedir. Konuyla ilgili olarak Şer'iyye Sicilleri'ne baktığımızda cemaate devam etmeyenlerin isimlerinin yazılarak merkeze bildirildiği[356] ve bu konuda sık sık fermanların sadır olduğunu görmekteyiz.[357] Diğer bir örnek de Rum Eyaleti denilen

352 Savaş, **a.g.e.**, s.22.

353 Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğunda İslâm**, II, (Çev. Mustafa Özel), İstanbul, 1992, s.16; Savaş **a.g.e.**, s.143.

354 Muharrem Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s.19.

355 Bkz. Saim Savaş, **Anadolu'da Alevîlik**, s. 151-152'den aynen naklettiğimiz fetva şöyledir:
Kitabü's-Salât, bazı Müslümanların karyelerinde asla mescid olmayıp ahalisi cemaat ile namaz kılmasalar, hakimü'ş-şer' mezburlara cebren mescid yaptırıp, namaz kılmaktan ihmal edenlere tazir lazım olur mu? El-Cevab: olur. Öyle olan kura'nın ehline cebren mescid bina ettirip salâta müdavemet ettirmek için vülat-ı memalik-i mahmiyyeye sene erbain ve tisa mie (940) tarihinde müekked ahkâm-ı şerîfe varid olmuştur. Mûcebiyle amel olunmak lazımdır. Ketebehû Ebussuûd.

356 Mahallede namaz kılmayanlarının isimlerinin yazıldığı Şer'iyye Sicilleri'nden örnekler için bkz., İstanbul Müftülüğü, Şer'iyye Sicilleri Arşivi, **Üsküdar Kadılığı Sicilleri**, nr. 1, vr. 120b, arka iç kapak. (sicil, 919-927/1513-1521 tarihlidir). "Mahallelerde olan bî-namazı beyan ederki zikr olunur." başlığı altında Boğdan Hamza ile başlayıp toplam 28 kişinin isimleri yazılmıştır.

357 Bkz., İstanbul Müftülüğü, Şeriyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı**, nr. 97, vr. 117a, kayıt nr. 1, (30 Şaban 1227); namazın cemaatle kılınması ile ilgili diğer fermanlar için bkz., Şer'iyye Sicilleri Arşivi, **İstanbul Kadılığı**, nr. 106, vr. 56a, 30 Şaban 1227; nr. 154, vr. 37b. (8 Muharrem 1242 tarihli); nr. 154, vr. 25a, (5 Rebiülevvel 1240); nr. 154, vr. 53a-b, (Selh-i Zilhicce 1242); nr. 154, vr. 306, (19 Rebîülâhir 1241); nr. 154, vr. 37b, (12 Muharrem 1242); nr. 154, vr. 52a, (30 Zilhicce 1242); nr. 154, vr. 76b, (14 Safer 1245); nr. 213, vr. 88, (13 Şaban 1261); nr. 213, vr.1 02, (6 Receb 1263); nr. 213, vr.

Sivas, Amasya, Tokat, Çorum gibi merkezlerdeki cami ve mescit sayılarındaki artışlardır.[358] Hatta Şemseddin Sivasi'nin bu bölgeye gitirilip yerleştirilmesi, kendisine dergâh imkânı sunulması da aynı amaca matuftur.[359] Daha Selçuklular döneminde Anadolu'nun büyük illerinde "Medresetü'l-Ehliyye" adıyla açılan medreselerin "bu devirde yaygın olan Şiîlik cereyanına karşı Sünnîliği müdafaa ve temin için kurulduğu" belirtilmiştir.[360]

Osmanlı Devleti, Safevîler tarafından yürütülen oniki imam esasına dayandırılan bir "Ehl-i Beyt" propagandası karşısında, yine "Ehl-i Beyt" sevgisini ön plana çıkaran bir Sünnî tarikat olan Halvetiyye'yi desteklemiş; böylece de Halvetiyye Tarikatı Anadolu ve Balkanlarda faaliyet gösteren en büyük Sünnî tarikat olma özelliğini kazanmıştır.[361] Bu yüzden de Halvetîlik vakıflarla desteklenmiş ve devletin Sünnî politikasına hizmet etmiştir. Dönemin fetvalarından da Halvetîliğin desteklendiği izlerine rastlanmaktadır. Gerek İbni

---

168, (18 Cemâziyelevvel 1276). Beş vakit namazın cemaatle kılınması hususunda birçok kez ferman sadır olmuştur. Başta İstanbul Kadılığı olmak üzere tüm Osmanlı memleketindeki kadılara gönderilen hüküm şöyledir:

…İstanbul ve memâlik-i sâirede olan vâiz ve nâsih efendiler cevâmide sıdk ve hulûs ile cemaat-i müslimîne vaaz ve nasihate devam ve dersiam efendiler dahi ifâde-i ulûm-ı nâfiaya sa'y-i tâm ve gerek vâiz ve nâsih ve dersiam efendiler herkese vazâif-i hâliyye ve farâiz-i diniyyelerini telkîn ve ifhâm eylemeleri husûsu suverî ve manevî nice fevâidi müstelzem bir emr-i savâb ve vesile-i ecr-i cezîl bî-hesab olmağla ibtidâ bu keyfiyet cânib-i hazret-i Fetvâ-penâhiden beyân ve inhâ ve ba'dehû ale't-tafsîl huzûr-ı meyâmin-mevfûr-ı cenâb-ı cihanbâniye arz ve inbâ oldukta niyet-i hâlisam bu vechile olduğu Allahü zü'l-Celâl hazretlerine ma'lûmdur her kim hilâfına zâhib olur ise cenâb-ı Hak adliyle mu'amele eyleye işbu vesâyâ-yı Hayriye ile daimen ve müstemirran amel ve hareket eylemek cümle mü'minîn haklarında sermaye-i selâmet-i dâreyn olmağın cenâb-ı Rabbü'l-âlemîn ümmet-i Muhammedi amâl-i sâlihâya cümleyi salâh-ı hâle meyl ettirmek için İstanbul ve memâlik-i mahrûseye fermanlar neşriyle tenbîh ve te'kîd olunup cemaati terk etmemelerine ve ale'l-husûs sabah namazlarında cemaate müdâvim olmalarına ve es-salavât verilmesine ihtimam ve dikkat oluna deyu mübârek hatt-ı Hümâyun-ı adalet-redîf-i şehriyârâne şerefbahş-ı sudûr olmağla bâlâda beyan olunan emr-i şerife ayn-i şeriat ve zîb-efzâ-yı sahife-i sudûr olan hatt-ı Hümâyun-ı [117b] mülûkâne mazmûn-ı münifi dahi mahz-ı kerâmet ve delil-i envâ-ı hayr ve bereket olup mûcebince amel ve hareket cümleye vâcibe-i zimmet-i diyânet idiğü müsellem ve müsebbet olmaktan nâşi memâlik-i mahrûseye müekked evâmir-i şerîfe ısdâr ve neşr ve tisyârıyla tenbîh ve te'kide ibtidâr olunduğundan imdi siz dahi mahallât imamlarına vesâir iktizâ edenlere harf be-harf beyan ve tefhim ve Âsitane-i saâdet derûnunda ve bilâd-ı selâsede olan mehâkim sicillâtına dahi aynıyla sebt ve kaydettirterek ale'd-devam infâz ve icrâsı esbâb ve vesâilinin istihsal ve istikmâline sa'y-i azîm eyleyeler deyu [buyruldu]. Fî 11 Zilkâde sene [12]23.

358 Sivas'ta bu dönemde 40 cami ve mescit ile 10 hamamın yapıldığı tespit edilmiştir. Bkz., Ömer Demirel, **Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü**, Ankara, 2000, s.188-191.

359 Şemseddin Sivasi ve zaviyesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Saim Savaş, "Zaviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü", **Osmanlı**, IX, Ankara, 1999, s.72-78; a. yzr., **Bir Tekke'nin Dini ve Sosyal Tarihi, Sivas Ali Baba Zaviyesi**, İstanbul, 1992; Hasan Yüksel, "Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıfları Üzerine Bir Deneme, Şeyh Şemseddin Ailesi," **Revak**, Sivas, 1990, s. 38-53.

360 Gülağ Öz, **a.g.m.**, s. 269.

361 Saim Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, Ankara, 2002, s. 144-146; Fuat Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.81. Köprülü Halvetiliğin Anadolu'da hızlı yayılmasını, Bâtıniler ve Erdebil Sufilerinin propaganda usul ve yöntemlerini kullanmalarına bağlar. Bkz., **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 94.

Kemal, gerekse Ebussuûd Efendi'nin fetva mecmualarında Halvetîler'le ilgili çok sayıda fetva vardır. Fetvalarda Halvetî taifesini, deverân ile zikretmeleri sebebiyle tekfir edenler, hatta Halvetî taifesinin şeyhi, müridi ve bunlar ile müsahabet eden kişilerin kâfir olduğunu söyleyenler olmuş ise de Ebussuûd Efendi, "kizb ve iftiradan ve bilmediği yerde mücâzefe etmekten hazer etmek lâzımdır. Oltaifede yarar kimseler vardır. Mahzâ iztırârsız ettiklerinin mucibi masiyet irtikâbıdır. Anın ile küfür lazım gelmez. Müsahabet edenlere mücerred müsahabet etmekle nesne lazım olmaz. "Kâfirdir" demekle Zeyd'e tazir lâzımdır."[362] diyerek Halvetîler'in deveran ile zikirlerinin küfür sebebi olmadığını, hatta bundan dolayı onlara kâfir diyen kişiye tazir cezası verileceğini bildirmiştir. Dolayısıyla Ebussuûd Efendi, Halvetîler'i toplumda dışlayıcı bir anlayışa asla müsaade etmemiştir.[363]

Farklı bir örnekte de Amasya beyi, Lâdik ve Havza kadılarına gönderilen 10 Muharrem 982 tarihli bir hükümde Şaban ve Ramazan isimli iki kişinin Kızılbaş teftişleri esnasında Halvetîliğe intisap ettikleri, fakat bu kişilerin gerçekte Kızılbaş oldukları için sırf katledilme korkusuyla bu yola tevessül ettikleri belirtilmiştir.[364]

Ayrıca Halvetîliğin desteklenmesi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 19. yüzyılda Yanya'nın Ergiri Sancağı'nın muhtelif kaza ve köylerinde bulunan tekke ve türbelerin istatistiğini veren Muharrem Varol'un listesinde[365] bu sancakta 16 tekke ve 4 türbenin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Mevcut 16 tekkenin üç tanesi Sadi geriye kalan 13 tekke ve bir türbe Halvetî'dir. Yani Ergiri'de bulunan tarikatların %15'inin mensubiyeti bilinmezken kalanın %15'i Sadi, %70'i Halvetî'dir.

Balkanların en geniş Bektaşî tekke ağlarından birine sahip olan Edirne merkezde de toplam 30 tekkeden 14'ünün çeşitli kollarıyla beraber Halvetî olduğu görülmektedir.[366] Bunun yanısıra Halvetiye Tarikatı mensupları İran ve Azerbaycan bölgelerinde de etkin bir rol üstlenirken, Safevîler'in bu bölgelere hâkim olmasından sonra Anadolu ve Mısır'a kaçmak zorunda kaldıkları ve gittikleri bu ülkelerde Şiîliğe/Kızılbaşlığa karşı mücadele

362 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 230a; Halvetîler'in zikirlerine karşı çıkanların delillerinin tartışıldığı Ebussuûd Efendi'nin tafsilatlı fetvası için bkz., Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 230a; Düzdağ, **a.g.e.**, s.85. Konuyla ilgili Ebussuûd Efendi'nin diğer fetvaları için bkz., Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 231b-232b.

363 Ebussuûd Efendi'nin fetvalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Pehlül Düzenli, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları,** Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2012. Halevetîler'le ilgili bölüm için bkz., aynı eser, s.199-202.

364 Ahmet Refik, **On Altıncı Asırda Rafizîlik ve Bektaşîlik**, (Sad. Mehmet Yaman), İstanbul 1932, s.97, belge nr. 45.

365 Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s. 284, Tablo IV., V.

366 Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s.372, Tablo IV., XIV.

ettikleri söylenmektedir.[367]

Osmanlı yönetiminin bu dönemde tekkeleri de kontrol altında tuttuğu, Safevîler'e meyilli kişilerin bu tekkelerde barınmalarına müsaade etmediği görülmektedir. Bozok Kazası'na bağlı Yarar Köyü'nde Seyyid Bestam oğlu Seyfî'nin bir tekke yaptırdığı, tekkeyi yaptıran kişinin ve tekkeye gelip giden kişilerin "Rafizî" mezhep oldukları belirtilmektedir.[368] Görüldüğü gibi tekkeyi kuran kişinin seyyid olması da denetimden kurtulmasına yetmemiştir. Yine Varna kadısına gönderilen bir hükümde de, kazanızda olan tekkelerde bazı "ehl-i bid'ât ışıklar" cemiyet üzere oldukları, ehl-i sünnet ve cemaat üzere olmadıklarından bunların engellenmesi için gerekenin yapılması istenmiştir.[369]

Musul beyi ve kadısına gönderilen 7 Mart 1565 tarihli hükümde Musul'un Bâb-ı Irak Mahallesi halkı ile seyyidler arasındaki husumetten bahsedilmektedir. Taraflar birbirini Rafizîlik ve Yezidîlikle suçladıkları halde mahkeme edildiklerinde hiçbir grup isnad ettiği suçu ispatlayamamıştır. Tarafsızlıkları ve doğruluklarıyla bilinen ulema, suleha ve ayan-ı vilayetçe gizli ve aleni durumlarının teftiş edilmesi istenmiştir. Teftişin ardından da Rafizî olmakla itham edilen Bâb-ı Irak Mahallesi'ndeki seyyidlerin, eben an-ced sahîhü'n-nesep ve sünniyü'l-mezhep oldukları; buna karşılık yezit olmakla itham edilen mahalle halkının da ehl-i salât ve Müslüman oldukları anlaşılmıştır.[370] Aralarındaki husumetin dünyevî düşmanlıktan kaynaklandığına ve birbirlerine isnad ettikleri suçun gerçeği yansıtmadığına karar verilmiştir. Kendileri de "bundan böyle her hangi birimizden "rafz" ve "ilhad"a müteallik bir kelâm sudûr ederse vali-i vilayet hakkımızdan gelsin" diyerek böyle bir yola tevessül etmeyeceklerini mahkemede teyit etmişlerdir. Bu tür ithamlar dönemin şartlarından kaynaklanmıştır. Ayrıca dikkatimizi çeken bir diğer husus da taraflardan birisinin seyyid olmasıdır. Zira devlet seyyid olsun olmasın Rafizîlikle veya Safevî taraftarlığıyla itham edilenlerle ilgili hiç vakit kaybetmeden gerekli tahkikatı yaptırmış, seyyid olmaları kendilerini cezadan kurtaramamıştır. Bu dönemin özellikle Kızılbaşlar'la mücadelenin aktif olduğu ve çok sıkı bir teftiş ve takibatın yapıldığı bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Bozok bölgesinin teftişi sırasında bazı kişilerin

367 Tahsin Yazıcı, "Fetih'ten Sonr İstanbul'da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebî Muhammed Cemaleddin, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi," **İstanbul Enst. Dergisi**, II, İstanbul, 1956, s.87; Savaş, **Anadolu'da Alevîlik**, s.145; Rahmi Serin, **İslâm Tasavvufunda Halvetîlik ve Halvetîler**, İstanbul, 1984, s.86-95.

368 BOA, **M.D.**, nr. 28, s.308/773.

369 BOA, **M.D.**, nr. 3, s.172/473, 10/M/967.

370 BOA, **M.D.**, nr. 6, s.324-325/686.

Cuma isimli çeribaşıyı zina, hırsızlık gibi suçlarla ve Kızılbaş olmakla itham ettikleri örneğine de rastlanmıştır. Cuma'nın itham edilen suçlarla ilgisinin olup olmadığının araştırılmasının istenmesi üzerine söz konusu ithamlarla ilgisi olmadığı da anlaşılmıştır.[371]

Yine 21 Ağustos 1574 tarihli bir hükümde, daha önce ilhadları sebebiyle Musul'dan Vilayet-i Rumeli'nde Filibe Kasabası'na sürgün olan Seyyid Mehmed ve kardeşi Murtaza, Seyyid Ali oğlu Seyyid Kasım, Seyyid Cemal ve Seyyid Galib isimli seyyidlerin İstanbul'a getirilerek "rafz" ve "ilhad"larından istiğfar ve tevbe ettikleri, bundan sonra aşure cemiyeti düzenlemeyeceklerine söz verdikleri için Hasankeyf'te oturmalarına müsaade edilmiştir. Ancak Hasankeyf'ten tekrar Musul'a dönerek aynı şekilde aşure cemiyeti düzenlemişlerdir.[372] Osmanlı Safevî mücadelesi neticesinde "aşure cemiyetleri",[373] Şiî-Safevîler'in ve onlara sempati duyan Kızılbaş Türkmenlerin bir âdeti olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.[374] Burada dikkatimizi çeken diğer önemli bir husus ise büyük ihtimalle seyyid olmaları sebebiyle bu kimselerin haklarında verilen sürgün kararıdır. Bu minvalde Kızılbaş halifelerine verilen ceza ise daha ziyade idamdır.[375]

Devletin Şiî propagandası karşısında Ehl-i Beyt sevgisini öne çıkaran diğer bir tarikatı yani Bektaşîliği de desteklediği iddia edilmektedir.[376] Yavuz Sultan Selim İran seferine giderken, Kütahya civarında önemli bir Bektaşî merkezi olan Sultan Seyyid Gazi türbe ve zaviyesini ziyaret ederek dervişlere yüz bin akçe ihsanda bulunmuştur.[377] Yine Konya'da Mevlana Celaleddin Rumî'nin türbesini de ziyaret ederek fakirlere tasadduk etmiştir.[378] Görüldüğü gibi Yavuz Selim, sefer öncesi hem Bektaşî hem de Sünnî tarikatların desteğini almayı düşünmüştür.

XVIII. yüzyıla kadar Bektaşîlik devlet tarafından desteklenmiş ve Yeniçeri Ocağı

371 BOA, **M.D.**, nr. 5, s.44/103.
372 BOA, **M.D.**, nr. 26, s.221/627.21 Ağustos 1574 tarihli hükümde
"Bundan akdem ilhadları istima' ve arz olunmğla nefs-i Musul'dan vilayet-i rumelinde Filibe nâm kasabaya sürgün olan Seyyid Mehmed ve Karındaşı Murtaza [ve] Seyyid Ali oğlu Seyyid Kasım ve Seyyid Cemal ve Seyyid Galib nam kimesneler Asitane-i saadetime gelip rafz ve ilhadlarına istiğfar ve tevbe edib min ba'd aşure cemiyeti etmemek şartıyla Hasankeyf'de sakin olmaları için, emr-i şerif verilmişken mezkûr geri Hasankeyf'de sakin olmayıb yine Musul'a varıp aleniyen cemiyet-i aşure ettikleri istima' olunmağın…
373 Aşure için bkz., Mithat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul, 1986, s.21, 22.
374 Savaş, **a.g.e.**, s.43.
375 Örnek için bkz., BOA, **M.D.**, nr. 5, s.513/1401; BOA, **M.D.**, nr. 7, s.953/2624; BOA, **M.D.**, nr. 9, s.38/102; BOA, **M.D.**, nr. 33, s.204/413; Savaş, **a.g.e.**, s.110-118.
376 Savaş, **a.g.e.**, s.140-149; Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s.18.
377 Mustafa Celalzâde, **Selimnâme**, (Haz. A. Uğurlu-M. Çuhadar), Ankara, 1990, s. 137-138.
378 Celalzâde, **a.g.e.**, s.139.

içerisinde etkili olan Bektaşîler devletle sorun yaşamamışlardır. Fakat 1826 yılında ocağın kaldırılmasıyla, Bektaşîlik için de benzer son kaçınılmaz olmuştur.[379] Bektaşîliğin kaldırılmasının dinî sebepleri sayılırken, aynı sebeplerin 16. yüzyılda Kızılbaş zümreler için söylendiği de görülmektedir. Vakanüvis Esad Efendi, Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla ilgili yazdığı eserinde, Bektaşîliğin kaldırılma sebeplerini tarihsel ve dinî bir çerçeveye oturtarak, Hacı Bektaş'ı bir veli olarak tanıtmakta ve silsilesini de Hz. Ebubekir'e nispet etmektedir.[380] Bektaşî silsilesi içerisinde Nakşibendîlerin silsilelerinde de yer alan bir takım kişileri sayarak şuan Bektaşî olduğunu söyleyenlerin bu zatlarla bir alâkası olmadığını sonradan tarikata sızan "mülhitler" ve "zındıklar" olduğunu iddia etmektedir.[381]

Bektaşîliğin kaldırılmasında en meşhur suçlamaları Esad Efendi'nin tekrarladığı görülmektedir. Ramazan orucunu tutmadıkları, alenen şarap ve içki içtikleri, namaz kılmadıkları, Muharrem'in onunda icra edilen matem ayininde Hz. Ebûbekir ile bazı ashaba küfrettikleri gibi ithamlar sıralanmıştır.[382] "Kızılbaş", "Rafizî" gibi tanımlamalara girmeden meseleyi tarihsel zeminde ele alarak, bu grubun İran'a yakınlığından ve Osmanlı aleyhtarlığından bahsetmiştir. Muharrem Varol ise, Bektaşîler'in, namaz kılmadıkları, oruç tutmadıkları, içki içtikleri ve ayinlerinde bir takım taşkınlıklarda bulundukları gibi ithamların tamamen siyasî olmadığını, bunu destekleyen bir takım tarihsel verilerin de bulunduğunu belirttiği gibi,[383] bütün Bektaşîleri de aynı kategoriye koymanın yanlış olacağını özellikle vurgulamıştır. Bu konuda dikkat çeken bir örnek, Şumnu'da bir Bektaşî tekkesi olan Hafız Baba Dergâhı'nın Şeyhi Hacı Melek'in, devletten tekkeye bir cami, medrese odası ve çeşme yaptırılmasını istemesidir. O bölgedeki insanların İslâm akidelerinin tashih edilmesi için bir müderrisin ve beş vakit namazın cemaatle edâsı için bir imamın tayin edilmesi istenmektedir.[384] Şumnu bölgesini seyyidlik iddiaları açısından değerlendirdiğimizde, bu bölgede çok sayıda müteseyyidin olduğunu da gözden kaçırmamak gerekmektedir.[385]

---

379 Soyyer, A. Yılmaz, Bektaşî Tekkelerinin 1826'da Kapatılışını Anlamak, **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, 28-30 Eylül 2005, s.70; Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s.19.

380 Sahhaflar Şeyhîzâde Esad Efendi, **Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)**, (Haz. Mehmet Arslan), İstanbul, 2005, s.167.

381 Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, s.167 vd.

382 Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, s.177.

383 Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s. 31.

384 Bu isteğin padişahın onayından geçtiği görülmektedir. Bkz., BOA, **Hat**, nr. 223/12435; Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s. 32.

385 Bkz., Ekler, Müteseyyidlerin Listeleri.

Bektaşîliğin kaldırılması için çıkan Hatt-ı Hümâyûn'da Bektaşî olanların hepsinin "mülhid" ve "rafizî" olmadıkları, içlerinden ehl-i sünnet itikadında olanların da bulunduğu ifade edilerek hepsine aynı muamele edilmeyeceği şu ifadelerle belirtilmiştir:

"...Bektaşî olanların cümlesi ale'l-umûm mülhid ve rafizî olmayıp, içlerinde bazı hüsn-i hâl ashâbı dahi mevcut olduğu, derkâr idiğünden içlerinde bu misillü ehl-i sünnet itikadında ve kendi hâlinde oldukları tebeyyün edenlerden sarf-ı nazar olunub, maada râfiziyyü'l-itikad oldukları tahkîk edenler şer'an mürted hükmünde olmalarıyla anlara dahi telkîn-i din olunarak ref'leri iktizâ edenler vardıkları mahalde sû-i efa'llerini icrâya muktedir olmamak için Kayseri ve Birgi gibi 'makarr-ı ulema' olan mahallere nefy ve def' olunmak..."[386]

Bektaşîliğin Sünnî esaslara aykırı fikirlerinden ziyade siyasî sebeplerden dolayı yasaklandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, Safevî tehdidinin yoğunlaştığı zamanlarda klasik dönemden[387] son döneme kadar[388] Şîa tehdidiyle ilgili söylemi "…ehl-i sünnet ve cemaatten nice hâliü'z-zihin Müslümanların delaletine sebep olup, "tarik-i rafz" ve "ilhad"a tahrik eder, men olunmaz ise âmme-i müslimîni idlâl edib mezheb-i ehl-i sünnet ve cemaatten ihracı mukarrerdir…"[389] şeklinde olmuştur. Ehl-i sünnete muhalif olduğu ve Müslümanların zihinlerini karıştırarak delaletlerine sebep olacakları belirtilmiştir. Fakat gerçekte arkasındaki sebebin dinî olmaktan çok siyasî olduğu düşünülmektedir. Hatta Safevî tehdidinin devam ettiği sürelerde mühimme kayıtlarına yansıyan hükümlere baktığımızda, birçoğunda, Safevîlerle[390] ilişki içerisinde olanlar için bu ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. 19. yüzyıldaki Şiîlikle ilgili raporlarda da Şiî misyonerler, aynı şekilde Müslümanların zihinlerine iğfâl tohumları ekmekle itham edilmiştir.[391]

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, Safevî/Şiî düşüncesini bir tehdit şeklinde addetmiş ve ona göre de kendince tedbirler almaya çalışmıştır. [392] Bunun için de belli tarikatlara Sünnî politikası çerçevesinde arka çıkmış, Şiîliğin yaygın olduğu bölgelerde medreseler

386 BOA, **HAT.,** nr. 290/17351, 3/Z/1241-9/T/1826.
387 BOA, **M.D.**, nr. 3, s.172/473, 10/M/967; **M.D.**, nr. 3, s.562/1644, Ra/986.
388 19. yüzyıldaki Şiî tehdidi neticesinde alınan raporlardaki ifadeler için bkz., BOA, **Y. MTV**, 59/41, 19/B/1309. MŞH., **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 1/2; **EO**, Dosya nr. 1572, Gömlek nr. 1; BOA, **Y.PRK. AZJ**, 4/49, 29/Ra/1298; BOA, **Y.PRK. AZJ**, 17/81, 11/M/1308; BOA, **Y.PRK. MYD**, 23/18, 1317.
389 BOA, **M.D.**, nr. 6, s. 422/897, 23/Ş/972.
390 Belgelerde Safevîler yerine çoğunlukla Yukarı Canib geçmektedir.
391 BOA, **Y. MTV**, 59/41, 19/B/1309.
392 Ali Yaman, Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999, s. 405.

kurulmasını sağlamış ve Safevîler'in de merkeze aldığı kavram olan Ehl-i Beyt sevgisine tutunmuştur.

3.2.5. Fetvalarda Kızılbaşların Seyyidliği

Osmanlı Devleti'yle Safevîler arasında çoğu zaman siyasî gayelerle problemlerin yaşandığı görülmektedir. Safevîler Anadolu'da kendilerine yakın Türkmen grupları kullanarak devlete karşı bir takım isyanlar çıkarmış ve Osmanlı Devleti tarafından da bu "Kızılbaş" zümre çok sıkı takibata uğramıştır. Bu mücadele esnasında bu grupları Osmanlı Devleti'nin kendi safına çekmeye çalıştığı ihtimali çok yüksektir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerde casuslarının olduğu[393] ve bir takım sıkıntıları devletin lehine çözüme kavuşturdukları ortadadır. Hatta bölgede Nakîbü'l-eşrâf'ın dahi casusu olduğu mühimmelerde kayıtlıdır.[394]

Osmanlı Devleti yaptırdığı teftişlerde, Kızılbaşlık veya Safevî taraftarlığı[395] ile suçlanan kişilerin doğrudan bu isimle değil de, başka suçlamalar atfedilerek yakalanmalarını istemiştir. Budaközü Kazası'nda Süleyman Fakih isimli kişinin Safevîler'le ilişkisi olduğu ve Kızılbaş halifesi olarak faaliyet gösterdiği merkeze arzedilmiştir. Bu kişi hakkında Amasya beyine gönderilen hükümde, kimseye ifşa etmeden el altından Kızılırmağa atıp boğması veya farklı bir yolla münasip görüldüğü şekilde hırsızlık, haramilik yaptılar diyerek öldürmesi emri verilmiştir.[396] Zira Kızılbaş takibinden dolayı yakalandıkları duyulur ise başka olayların çıkmasına sebebiyet vereceğinden endişe duyularak bu yola tevessül edilmiştir.[397]

Osmanlı Devleti'nin Kızılbaşlık veya Safevî taraftarlığına ve taraftarlarına karşı tutumlarının daha geniş bir perspektifte ele alınması hususuna yardımcı olacak en iyi kaynaklar arasında o dönem çıkan fetvalar zikredilebilmektedir. Bu minvalde fetvaların incelenmesi konuya ışık tutacak niteliktedir. Örneğin Kızılbaş mahiyetinde bir isyan olan Şahkulu İsyanı'nda, Yavuz Sultan Selim dönemi Osmanlı âlimlerinden Müftü Hamza'nın vermiş olduğu fetvanın incelenmesinin, devletin Kızılbaşlarla ilgili düşüncesini

393 Kızılbaş takibatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Saim Savaş, **16. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, Vadi Yay., Ankara, 2002, s.68-91.
394 BOA, **M.D.**, nr. 27, s.399/957.
395 Safevî taraftarlığı mühime kayıtlarında daha ziyade "Yukarı Canib" şeklinde geçmektedir.
396 BOA, **M.D.**, nr. 7, s.754/2067, 22/Ra/976.
397 BOA, **M.D.**, nr. 7, s.723/1984, Selh-i/S/976; BOA, **M.D.**, nr. 29, s. 209/488, 14/Z/984; Savaş, **a.g.e.**, s. 97.

anlamamıza büyük katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Fetvada, Kızılbaşlar Safevî lideri Şah İsmail ile ilişkilendirilerek, Hz. Peygamber'i ve onun sünnetini, İslâm dinini ve Kur'ân'ı hafife aldıkları bildirilmiştir. Yine Müftü Hamza, onların helali haram kıldıkları, dinî kitapları ve mescitleri yaktıkları, liderlerini mabud yerine koydukları, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerini inkâr ettikleri gibi birçok şer'î kurala muhalif söylemlere sahip olduklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla dinden çıktıkları, her Müslümanın da bunlarla mücadele etmesinin dinî bir sorumluluk olduğu özellikle vurgulanmıştır. Kestikleri veya avladıkları hayvanların murdar olduğu ve yenilemeyeceği, dinî nikâhlarının hükümsüz olduğu, kendilerinden miras alınamayacağı, savaşta erkeklerinin öldürülebileceği ve mallarının da İslâm gazileri arasında paylaştırılabileceği belirtilmiştir. Bu savaşta Sünnîlerden ölenlerin cennete, Kızılbaşlardan öldürülenlerin ise cehenneme gideceğine, dinden çıktıkları için yakalandıklarında ise tövbeleri dikkate alınmaksızın öldürülmelerinin vacip olduğuna hükmedilmiştir.[398]

Aynı şekilde dönemin çok meşhur âlimlerinden Kemalpaşazade Rafizîleri tekfir etmiştir. Fetvalarında Osmanlı Devleti'nin Şiî eğilimlere ve Kızılbaşlara yönelik sert politikası göze çarpmaktadır.[399] Kemalpaşazade, Çaldıran Savaşı'yla ilgili fetvasında ve Şiî usulî ulemasına gösterdiği hürmet ve ekolün gelişimine katkı sağlamış olan Şah Tahmasb'a[400] yazdığı risalede Rafizîler'in küfre düştüklerine dair fetva vermiştir.[401] Kısaca Kemalpaşazade de Rafizîler'e ve Kızılbaşlara mürted hükmünün uygulanmasını, Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer dönemindeki irtidat hadiselerine yönelik mücadeleye kıyas ederek meşrulaştırmaya çalışmıştır.[402] Bu fetvalar, dinî olmaktan ziyade dönemin siyasî şartları gereği verildiği izlenimi uyandırmaktadır.

Osmanlı Şeyhülislâmlarından Ebussuûd Efendi de devletin resmî politikası doğrultusunda Kızılbaşlarla savaşın, "gazâ-i ekber" ve bu uğurda ölmenin "şehadet-i azîme" olduğunu belirtmiştir.[403] Onların hem asi hem de kâfir olduklarını belirttikten sonra onlarla savaşırken ölenlerin şehid olduklarını söylemiştir. Fetvalarında dört halifeye söven

398 Savaş, **XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik**, s.137-138; Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi," **İÜEFD,** İstanbul, 1968, XVII/22, 53-55.

399 Osman Aydınlı, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı**, Ankara, 2008, s. 113.

400 Mazlum Uyar, **İmamiyye Şîasında Düşünce Ekolleri Ahbârilik**, İstanbul, 2000, s. 141-142.

401 Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed b. Sülayman, **Risale fi beyâni'l-fırakı'd-dâlle,** Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa böl, nr. 1028, vr. 297b-298a.

402 Aydınlı, **a.g.e.**, s.114.

403 Veli b. Yusuf, **Mecmûatü'l-Fetâvâ**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 178, vr. 222a.

bir kişinin Kızılbaş olduğu tescil edilmiş olup, sövme ânında birisi tarafından öldürülmüş olur ise öldüren kişiye ceza gerekli görülmemiştir.[404] Bunun sebebini de şöyle açıklamıştır: "Hem bâğidirler hem de vucûh-ı kesireden kâfirlerdirler."[405]

Ebussuûd Efendi Kızılbaşların reislerinin seyyidlik iddiasına tarihî bir malumat ile cevap vererek nesep problemi üzerinde de durmuştur. Şah İsmail'in nesebiyle ilgili şunları söylemiştir:

Reisleri Hazret-i Resûl -sallallahü aleyhi vesellem- âlindendir derler. Nev'an şüphe olur mu? El-cevâb: hâşâ şüphe yoktur. Efâl-i şenîaları o neseb-i tahire alâkaları olmamağa şehadet ettiğinden gayrı sikâttan menkuldür ki, babası İsmail Habis [Şah Abbas] ibtidâ-i hurûcunda İmam Ali b. Rıza meşhedinde vesâir emâkinde olan sâdât-ı izâmı kendinin nesebini bahr-ı ensâba derc eylemeğe ikrâh edib, iftiraya cüret edemeyenleri katl-i âm edecek bazı sâdât katlden halas için imtisâl-i sûretin gösterib dediğin eylemişler. Amma bir miktar tedârik eylemişler ki, bunun nesebini ulema-i ensâb-ı şerîfe mâ beynlerinde akîm olup, aslı nesli kılmamağla maruf bir seyyide müntehi kılmışlar ki, nazar edenler hakikati hale vâkıf olurlar.[406]

Buradan hareketle neseplerinin Hz. Peygamber'e intisabı olmadığını belirtmiştir. Bunun hemen akabinden de şunları söylemiştir:

...faraza sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi bî-din olacak fayda vermez. Âl-i Resûl şeâyir-i şer'-i mübîni himâyet edenlerdir. Hz. Nuh'un -aleyhisselâm- Kenan, sulbî oğlu iken dini üzere olmadığı için ehlimdendir deyu necâtı için rabb-i izzete dua ettikte 'innehû leyse min ehlike' deyu buyurulub, sâir kefere ile bile ta'zîb ve iğrâk buyurulmuştur. Enbiyâ-i izâm aleyhimü's-salâtü ve's-selâm neslinden olmak dünyevî ve uhrevî azabdan necâta sebep olaydı, Hz. Âdem neslinden olmağla esnâf-ı kefereden bir ferd asla dünya ve ahirette mu'azzeb olmaz idi. Vallahu Teâlâ a'lemu ve ahkem. Ebussuûd.[407]

Ebussuûd Efendi önce sıhhat-i neseblerinin Hz. Peygamber'e intisabı olmadığını açıklamış ve hemen akabinden de şayet sahih nesepleri olsa bile dinden çıktıkları için bu nesebin kendilerine bir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. Hatta nesebin fayda sağlamayacağını da Hz. Nuh'un oğlu Kenan'ı misal göstererek, dini olmadığından

404 Ertuğrul Düzdağ, **Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, 1983, s. 112.
405 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 223a; Düzdağ, **a.g.e.**, s. 109.
406 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a.
407 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a.

babasının kendisine fayda sağlamadığını ve Allah'ın da "o senin ehlin değildir" buyurduğunu delil göstermiştir. O ayrıca, nesebin faydası olsaydı bütün insanlar Hz. Âdem neslinden gelmekle dünya ve ahirette azaptan kurtulmuş olurlardı sözleriyle nesebin, iman olmadığında geçerliliğinin olamayacağını da açıklamıştır.

Ebussuûd Efendi, Kızılbaşların ehl-i kıble oldukları ve hem de "lâ ilahe illallâh" demeleri hasebiyle tekfir edilmemeleri gerektiği iddialarına, onları Şîa ile irtibatlandırarak şöyle cevap verir:

"Şiadan değil yetmiş üç fırka ki, içinde ehl-i sünnet fırkasından gayrı nardadır deyu hazret-i Resûlullah -sallallahü Teâlâ aleyhi ve sellem- tasrih buyurmuşlardır. Bu taife yetmi üç fırkanın halis birinden değillerdir. Her birinden bir miktar şirk u fesad alıb kendüler hevalarınca ihtiyar ettikleri küfür ve bid'âtleri ilhâk edib bir mürekkeb küfür ve dalâlet ihtirâ eylemişlerdir dahi durub gün günden artırmak üzerinedirler. Şimdiye dek üzerine müstemir oldukları kabayih-i marufelerinin mûceb-i şeriat-i şerîfe üzerine mufassalan hükmü budur ki…."[408]

Bu sözleriyle Ebussuûd, yetmiş üç fırka hadisiyle de irtibatlandırarak Kızılbaşların tüm bu fırkalardan aldıkları kötülükleri birleştirerek günden güne dalalet ve küfürlerini artırdıklarını söylemek istemiştir. Bu tahlillerden sonra Ebussuûd Efendi, Kızılbaşların dinden çıktıklarını ve kendilerine mürted hükmünün uygulanacağını şu sözlerle açıklar:[409]

"Ol zâlimler, Kurân-ı azîm'i şeriat-ı şerîfe ve din-i İslâm'ı tahfîf eylemekle ve kütüb-i şer'iyyeyi tahkîr edib evde yakmak ile ve ulema-i dini, alemleri[410] *için ihânet edib kırmak ile ve reisleri olan fâcir-i melunu ma'bud yerine koyub, ana secde eylemekle ve dahi hürmeti nusûs-ı kat'iye ile sabit olan muharremât-ı diniyyeyi istihlal etmekle ve Hz. Ebibekir ile Hz. Ömer'e -radiyallahu anhumaya- la'n eylemekle kâfir olduklarından sonra Hazret-i Aişe-i sıddıkanın -radiyallahu anha- berâeti ve nezâhetine bunca âyât-ı azîme nâzil olmuş iken anlara itâle-i lisân eylemekle Kur'ân-ı Kerîm'i tekzîb edib kâfir olduklarından gayrı Hazret-i risâletin sallallahu aleyhi ve sellem cenâb-ı azîzlerine şeyn getirdikleri ile sebb-i nebî eylemiş olub cumhur-ı ulemâ-i asâr ve emsâr icmâı ile katilleri mubah olub küfürlerinde şekk edenler kâfir olurlar."*[411]

---

408 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a.
409 Veli b. Yusuf, **a.g.e.,** vr. 222a-b.
410 Sancakları bayrakları için demektir.
411 Veli b. Yusuf, **a.g.e.,** vr. 222a.

Bu bahsedilen sebeplerle Ebussuûd Efendi, onların kâfir olduğunu söylemiştir. Bu durumu, Hz. Ebubekir'in yalancı peygamberlere karşı savaşına kıyasla ve "kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!"[412] ayetiyle de irtibatlandırmıştır. Savaş hâli ve karşıdaki grubun dinden çıkmış olması sebebiyle Kızılbaşların kadınlarının esir edilmeleri ve hizmette kullanılmalarının helal olacağını da belirtmiştir.[413]

Kızılbaşların bulunduğu köy veya kasaba belirtildikten sonra, "Hulefâ-i raşidin'e küfrettikleri, Müslümanlara "yezid" diye hakaret ettikleri, geceleri toplanarak mahremiyet kurallarını ihlal ettikleri, namaz ve oruçla alâkaları olmadığı, çocuklarına Ebûbekir, Ömer ve Osman isimlerini vermedikleri gibi iddialar sayıldıktan sonra, halifelerinin Safevî şahlarından çizme ve esbap getirerek müritlerini ziyaret ettikleri, bunların mülhid ve Kızılbaş oldukları" iddia edilmektedir.[414]

Ebussuûd Efendi Kızılbaşların kâfir olduğuna hükmettikten sonra tevbelerinin kabul olup olmayacağı meselesine geçmiştir. Bu noktada İmam Azam Ebû Hanife, Sufyan-ı Sevrî ve İmam Evzâi kavillerine göre tamamı sıhhat üzere tövbe eder ve İslâm'a dönerlerse tövbelerinin kabul olacağını da belirtmiştir. Diğer fıkıh imamları nezdinde ise tövbelerinin kabul olmayacağı, İslâm'a dönmüş olmalarının kabul edilemeyeceği ve katlerinin vacip olduğunu söylemiştir.[415] Ardından da haklarında hüküm netleştikten sonra Kızılbaşlarla yapılacak savaşın fıkhına geçilmiştir. Şehirlerde ve köylerde kendi hâlinde salah üzere olan Kızılbaşlara dokunulmaması, fakat savaş hâlinde olanların öldürülmesinde

412 Âl-i İmrân, 3/147.

413 Düzdağ, **a.g.e.**, s.173-177.

414 BOA, **M.D.**, nr. 42, s.123/420; BOA, **M.D.**, nr. 16, s.277/532; Savaş, **a.g.e.**, s. 45.

415 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a-b.

İmam-ı Azam ve İmam-ı Süfyân-ı Sevrî ve İmam-ı Evzâi katlarında tamamı sıhhat üzerine tevbe edib İslâm'a gelecek, eğerçe bu küfürleri dahi sayir küfürleri gibi afv olunub katilden necat bulurlar ama İmam Malik ve İmam Şafi, İmam Ahmed B. Hanbel ve İmam Leys b. Sa'd ve İmam İshak b. Rasviye ve sâir ulema-i dinden cemm'i kesir katlarında asla tevbeleri makbul olmayıb ve İslâmları muteber değildir. Elbette hadden katl olunurlar. Hz. İmam-ı din-i penâh eyyedallahü kuvvâhü zikr olan eimme-i dinden hangi canibden kavli ile amel ederlerse meşrudur. Ol kabâyih-i madude ile ittisafları cemi'i ehl-i İslâm içinde tevatür ile muayenen malum olmuştur. Hallerinde tereddüt ve iştibah yoktur. [22b] askerlerinde bulunup kıtale mübaşeret edenleri binip inip ittibaından olanların şanında asla tevakkuf olunur değildir. Ama şehirlerde ve köylerde kendi hâlinde salah üzerine olup bunların akablarından ve efalinden enezzühü olup zahir-i halleri dahi sıdklarına delalet eyleyen kimesnelerin kizbleri zahir olmayınca üzerlerine bunların ahkâmı ve ukubatı icra olunmaz. Bu taifenin kıtali sair kefere kıtalinden ehemdir. Onun için Medine-i Münevvere etrafında kefere çok iken ve bilad-ı Şam feth olunmamışken onlara gaza eylemekten hazret-i Ebibekr-i sıdık hilafetinde zuhur eden müseyleme-i kezzab'a tabi olan taife-i mürtede üzerine gaza eylemeye ashab-ı kiram icmaları ile tercih ve takdim buyurmuşlardır. Hazret-i Ali kerremallahü vechehû hilafetinde havaric kıtali böyle olmuştur. Bu taifenin şer ve fesadları dahi azimdir. Yeryüzünden fesadların ref eylemek için mücahede eylemek dahi ehemdir. Vallahülmüste'ân ve aleyhi tekkellân. Rabbenağfirlenâ zünübenâ ve israfena fi emrina ve sebbit ekdame vensurnâ alelkavmilkafirîn.

zaman kaybedilmemesi gerektiğini ifade ederek,

Bu taifenin kıtali sâir kefere kıtalinden ehemdir. Anın için Medine-i Münevvere etrafında kefere çok iken ve bilâd-ı Şam feth olunmamışken, anlara gaza eylemekten Hz. Ebibekir-i sıddık hilafetinde zuhur eden Müseylime-i Kezzâb'a tabi olan tâife-i mürtede üzerine gaza eylemeğe, ashâb-ı kirâm icmaları ile tercih ve takdim buyurmuşlardır. Hz. Ali -kerremallahu vechehu- hilafetinde Havâric kitali de böyle olmuştur. Bu taifenin şer u fesadları dahi azimdir. Yeryüzünden fesadların[ı] ref' eylemek için mücahede eylemek dahi ehemdir.[416] fetvasıyla Kızılbaşlarla savaşın, İslâm Tarihindeki hariciler ve yalancı peygamberlerle yapılan savaşlara kıyas edilmiştir.

Ayrıca Ebussuûd Efendi Şah İsmail'in nesebiyle ilgili bir fetvâsında bu sülalenin seyyid olmadığını da belirtmiştir.[417] Ebussuûd Efendi, Kızılbaşların seyyid olduğu iddiasıyla onlarla savaşmaktan çekinen kişilerle ilgili şu fetvayı vermiştir: "Kızılbaş sâdâttandır, anlara kılıç çekmek yoktur, ehl-i İslâm padişahı (onları) öldürdü." diyerek onlarla savaşa karşı çıkana ne lazım gelir fetvasına "katle müstahak olur"[418] demiştir. Fetvalara yansıyan bu olaylar fiilen de yaşanmıştır. Örneğin İran seferine çağrılan bir Kızılbaş'ın "şah'a kılıç çekilmez, ona kılıç çeken Müslüman değildir." diyerek sahip olduğu dirliğini bırakarak sefere katılmayı reddetmiştir.[419] Tabi bu Kızılbaş halkın Safevî şahlarına bağlılığını göstermesi açısından da önemlidir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde ehl-i sünnet dışındaki tüm mezhep ve fırkalar bidatçi ve sapkın olarak kabul edilmiştir. Osmanlı-Safevî mücadelesinin bir neticesinde de "Rafizî" ve "Kızılbaşlık" karşıtlığının daha ön plana çıktığı dikkat çekmektedir. Osmanlı belgelerinde de Rafizîlere, Kızılbaşlara ve heteredoks sufi akımlara karşı verilen etkin mücadele söz konusudur.[420] Bu konuda Kızılbaş geleneğini gözden düşürmek için gerçek dışı kurgulamalar da yapılmaktadır. Bektaşîlik kategorik olarak Alevîlikten ayrılsa da

416 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a-b.

417 Bkz., Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222a. Şah İsmail'in nesebiyle ilgili şunları söylemiştir:
Reisleri Hazret-i Resûl -sallallahü aleyhi vesellem- âlindendir derler. Nev'an şüphe olur mu? El-cevâb: Hâşâ şüphe yoktur. Efâl-i şenîaları o neseb-i tahire alâkaları olmamağa şehadet ettiğinden gayrı sikâttan menkuldür ki, babası İsmail Habis [Şah Abbas] ibtidâ-i hurucunda İmam Ali b. Rıza meşhedinde vesâir emâkinde olan sâdât-ı izâmı kendinin nesebini bahr-ı ensâba derc eylemeğe ikrâh edib, iftiraya cüret edemeyenleri katl-i âm edecek bazı sâdât katlden halas için imtisâl-i suretin gösterib dediğin eylemişler. Amma bir miktar tedarik eylemişler ki, bunun nesebini ulema-i ensâb-ı şerife mâ beynlerinde akîm olup, aslı nesli kılmamağla maruf bir seyyide müntehi kılmışlar ki, nazar edenler hakikati hâle vakıf olurlar.

418 Veli b. Yusuf, **a.g.e.**, vr. 222b.

419 BOA, **M.D.**, nr. 71, s.163/324; BOA, **M.D.**, nr. 5, s. 88/205, 8/S/973.

420 Aydınlı, **a.g.e.**, s.115.

devletin bu iki zümreye bakışı, XIX. yüzyıla gelindiğinde homojenleşmiştir. XIX. yüzyılda Bektaşîliğin kaldırılması sonrasında yaşanan sosyal gelişmelerle XVI. yüzyılda Kızılbaş ve Rafizî gruplara uygulanan politika benzerlik göstermektedir.[421]

Osmanlı-Safevî mücadelesinin akabinde yönetimin dinî alanı düzenleme çabasının etkisiyle Rafızî/Şîa karşıtlığı en ileri safhaya taşınmıştır. Bunu en iyi, döneminde verilen fetvalardan görmek mümkündür. Fetvalarda ve yazılan eserlerde bahsettiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere daha çok Şiî düşünceyi benimseyenlerin "bid'at ehli" olduğu vurgulanmıştır. İran Safevî ve Osmanlı çekişmesinin ardından Maturidî din anlayışının ivme kazandığı, özellikle "tevilât" yazmalarında belirgin bir artışın gözlendiği de görülmektedir.[422] Ayrıca Maturidî düşünce sistemi ve etki alanı bu dönemde genişlemeye başlamıştır.

3.3. MÜTESEYYİDLER

Emevîler ve Abbasîler döneminde her nekadar devlet, seyyidlere olumsuz bir tavır sergilese de[423] Osmanlı Devleti'nde ve diğer İslâm devletlerinde kendilerine, soylarına hürmeten özel bir muamelede bulunulmuştur. Fakat bu özel muamele toplumun bir çok kesimi tarafından da istismar edilmiştir.

Bu bölümde, seyyidlere tanınan imtiyazların cazipliğinin ortaya çıkardığı müteseyyidlik olgusu konusunda devletin aldığı tedbirler işlenecektir.

3.3.1. Müteseyyidliğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Seyyidlere tanınan ayrıcalıklı yaklaşımlar ve kendilerine sağlanan muafiyetler birçok insanı cezp etmiş; siyasî, sosyal, ekonomik veya dinî bir takım menfaatler elde etmek için seyyid oldukları iddiasıyla ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Akabinde de seyyidlik kurumunun oluşmasıyla birlikte, seyyidlerin sosyal hayatta ve devlet nazarında sahip oldukları bu saygınlık ve teveccühü kullanmak isteyen birçok insan Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini iddia etmeye başlamıştır.

Ortaya çıkan bu durumun önüne geçilebilmesi ve müteseyyidlerle mücadele

421 Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s. 18.
422 Sönmez Kutlu, **İmam Maturidi ve Maturidilik**, Ankara, 2003, s. 52-53.
423 Ekmeleddin İhsanoğlu, **Osmanlı Medeniyeti**, I/119.

edilebilinmesi için Osmanlı Devleti dâhil tüm İslâm devletlerinde Nikâbet Müessesesinin devlet eliyle kurulması teşvik edilmiştir. Örneğin Selçuklular döneminde Nakîbü'l-Eşrâf olarak atanan Sadreddin Yusuf'un Nikâbet nenşûruna baktığımızda menşurun girişinde seyyidlere meveddetten bahseden ayetler[424] ve "size iki önemli emanet bırakıyorum, onlar da 'kitabullah' ve 'ıtrem'dir."[425] hadisi zikredilerek seyyidlere hürmet ve riâyetin gerekli olduğu üzerinde durulmuştur. "Peygamber size ne verdiyse onu alın."[426] ayeti gereği, ırk-ı tahiri razı etmenin yegâne gâye olduğu ve onlara sahip çıkılması gerektiği vurgulanmıştır.[427] Ayrıca Sadreddin Yusuf'a seyyidlik iddiasında bulunanlarla gerçek seyyidleri ayırma görevi verilmiştir.

Müteseyyidlere engel olmak, yalan yere nesep iddiasında bulunanları ve seyyidler arasına sızmak isteyenleri araştırıp benzerlerini bu tür teşebbüsten vazgeçirecek ceza ile tedip etmek Nakîbü'l-Eşrâfların en baştaki göreviydi. Bundan maksat Hz. Peygamber'in nesebini korumaktı. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud Efendi ve II. Nakîbü'l-Eşrâf'ı Taşkentli Muhammed Muhterem Efendi, Ayasofya Camii yanındaki evlerinde sürekli olarak seyyidlerin şecereleriyle ilgilenerek; ilgisizleri şecerelerden ayıklamak ve soy kütüklerini her türlü sahtelikten koruyarak, sahihü'n-neseb olanlara siyâdet hücceti vermek suretiyle müteseyyidlikle mücadele etmiştir. Fakat seyyidlere tanınan bu ayrıcalıklar insanları öylesine cezp etmiş ki yapılan teftişler ve sıkı takibat bile bu tür iddiaların önüne geçememiştir.

Seyyidlerin avârız-ı divâniyye, tekâlif-i şâkka ve rusûm-ı raiyyet gibi örfî vergilerden muaf tutulmaları, toplum tarafından kendilerine gösterilen teveccüh gibi sebepler birçok insanı seyyidlik iddiasında bulunmaya itmiştir. Bu yüzden seyyidlik iddiasında bulunanların giderek çoğalması II. Bayezid döneminde Nikâbet teşkilâtının tekrar ihdasının sebepleri arasında zikredilmektedir.[428] Çünkü seyyid olduğunu söyleyen kimselerin neseplerinin tahkik edilmesi, sahtelerinin gerçeklerinden ayırt edilmesi zorunluluğu doğmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki sıkı takibat ve teftişlere rağmen müteseyyidlik hadisesinin önüne tam olarak geçilememiş; yalancı şahitlerle, sahte bahrü'l-ensâblar/tomarlar ve siyâdet silsileleri/şecereleri tertip edilerek seyyid olduğunu iddia

424 **Şurâ Suresi**, 42/23 ve Âl-i İmran 31. ayet.
425 Tirmizî, **Menâkıb**, 321, V/662-663.
426 Haşr Suresi, 59. Ayet.
427 **Takârîrü'l-Menâsıb**, 50. Vesika, s. 70-72, (vr. 33a-34a).
428 Ali Emîrî, "Nakîbü'l-Eşrâflık" **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, İstanbul, 1334-1338, Sayı 19, s.420, 421.

edenler olmuştur. Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mirzâ Mahdum Efendi, ilk dönem Nakîbü'l-Eşrâflarından Seyyid Muhterem Efendi ve Mâlûlzâde Mehmed Efendi'den siyâdet hücceti almış olanların siyâdetlerine itiraz edilmemesi gerektiğini[429] belirtmiş ve ayrıca hüccet alınmasının kolaylığını da şu ifadelerle dile getirmiştir:

"*Yıl geçmez ki, her hıttadan kaç sâlih, fâzıl mü'min olan kimesneler Evlâdı şâhid ettirüp hüccete varmasunlar. Olhayrü'l-bilâdda bizden hüccet almak dahi çok sa'b/zor değildir. Ve her kim merhûmeyn-i mebrûreyn yani Mehmed Efendi el-meşhûr bi-Mâlûlzâde Efendi ve Seyyid Muhterem Efendi'den en-Nakîbü'l-esbak -ravvahallâhü Teâlâ rûhahümâdan- hüccet-i siyâdeti sarâhaten almış ise ona ve asabesine aslâ müte'arrız olmasınlar*." *Fî 12 Şehr-i Şaban sene 994/[29 Temmuz 1586]*. Görüldüğü gibi Seyyid Mirzâ Mahdum Efendi, hüccet almanın çok zor olmadığını, akrabalardan şahitlerle rahatlıkla siyâdet hücceti alındığını ifade etmiştir.

İsmail Paşa'nın Anadolu'daki seyyidleri teftiş ettiği 25 Rebiülahir 1110/31 Ekim 1698 tarihli teftiş defteri incelendiğinde müteseyyidlik hadisesinin hangi boyutlara ulaştığı daha net anlaşılmaktadır. Halep'te 300 müteseyyid tespit edilmiş ve sarıkları Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamına teslim edilmiştir.[430] Antep'te 136 kişinin seyyid olmadığı anlaşılmış ve başlarındaki yeşil alâmet alınmıştır.[431] Bunun yanısıra Konya'da 38,[432] Larende'de 25 müteseyyid tespit edilmiş ve başlarındaki sarıklar alınmıştır.[433] Karaman Kureyş'e bağlı Dola kadılığından 200 kişi,[434] Adana'da ise 5 sahte tomar ve hüccet ile 20 kişi, Salkım Nahiyesi'nde 5 sahte tomar ile 50 kişi yeniden reaya olmuştur.[435]

Anadolu'da durum bu şekilde olmakla birlikte Balkanlarda da çok farklı değildi. Hatta Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Şumnu'yu anlatırken, "Buranın sâdât-ı kirâmı ve müteseyyidleri çoktur, 'Leane'd-dahilü ve'l-haric' hadisindeki laneti kabul edip seyyidlik iddia eden Kalmuk tatarı gözlü ve İznik çinisi gibi gök gözlü, zehr-i mâr sözlü, nursuz yüzlü, hâşâ emirleri/seyyidleri var…"[436] demiştir. Şumnu'daki müteseyyid sayısının çok artmış olmasını rüşvet konusuna bağlayan ünlü gezgin, Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin de

429 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 5, vr. 44a.
430 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 28a.
431 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 28a, 36b.
432 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 13b.
433 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 16a.
434 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 17b.
435 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 24b.
436 Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, İkdâ Matbaası, Dersaadet, 1314, III/309-310.

işlevsizliğinden bahsetmiştir.

Hırzü'l-Mülük'te[437] de birçok cahil ve şehirli kimselerin gerçekte raiyyet oldukları halde sırf vergi ve diğer malî yükümlülüklerden kurtulmak için sahtekârlık ederek başlarına yeşil sarınıp gezdikleri ve seyyidlik iddiasında bulundukları, bu tür iddiada bulunanların sayısı son zamanlarda çok arttığından halkın artık seyyidlere fazla bir rağbeti kalmadığı belirtilmiştir. Yazar, özellikle vilayet kâtiplerinin[438] birkaç akçe aldığı reâyadan kimseleri Defter-i Hakâniye[439] seyyid olarak yazdığını, bu durumun sipah taifesinin sıkıntıya düşmesine ve vergi gelirlerinin azalmasına sebep olduğunu; gerçek seyyidlerin yalancı şahitlik yapmasının mümkün olmadığını, fakat başlarına yeşil sarık saran ve mahkemelerde yalancı şahitlik yapan birçok müteseyyidin bulunduğunu da ifade etmiştir. Müteseyyidlerin mahkemelerde yalancı şahidlik yaptıkları dönemin fetvalarına da yansımıştır. Örneğin, "*Zeyd, sâdâttan ve ulemâdan Amr'a bre köpek başlı kâfir ve yalan şâhidi deyu şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur?* Fetvasına *el-Cevab: Tazir-i şedid*." [440] cevabı verilmiştir.

Yazar, eserinde daha ağır ifadeler kullanarak Nakîbü'l-Eşrâflar'ın, salih ve fazıl kişiler olarak rüşvet almamaları, seyyidlik konusunda kimsenin şefaatini kabul etmemeleri, seyyidlik iddia edenlerle ilgili daha titiz davranarak bu hususun düzene konmasına çalışmaları gerektiğini de vurgulamıştır.[441] Ayrıca seyyidlerden ehl-i ilim olanlar için en

---

437 Yazarı bilinmeyen bu eser, yaklaşık 1580 yılı dolaylarında Sultan III. Murad'a sunulmuştur. Bkz., Hırzü'l-Mülûk, Kitabu mesalihi'l-Müslimin ve Menafiü'l-Mü'minin", **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, (**Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988, s. 166.

438 Tapu tahrir defterlerini yazan görevliler.

439 Tapu defterine.

440 Şeyhülislâm Menşetîzade Abdurrahim Efendi, **Fetâvâ-yı Abdurrahim**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, 167, I/45a.

441 **Hırzü'l-Mülûk**, vr. 63a-65a; Metin şöyledir:

Bu miktar tafsîlden dahi gayet-i maksûd [63a] oldur ki: Evlâd-ı Resûl her vechile vâcibü'r-riâye bir makbûl taife iken leanellâhu'd-dâhile fehvâsınca gâfil nice cahiller şehirli veyahut ra'iyyet iken mücerred teklif ve hizmetten halâs olalım deyu tezvîr ve telbis ile başlarına yeşil sarınıp gezerler. Bu makûle müteseyyid zamanede katı çok olmağla ne'uzû billâh halkın sâdâta çendân rağbeti kalmamıştır hususan vilayet kâtibleri bulduğu raiyyetin birkaç akçesin alıp Defter-i Hakâniye seyyid yazmağla sipah taifesine külli gadr edip alemi müteseyyid tutmuştur bâ-vücûd mahkemelerde yalan şahâdetle müteayyin olan emir namına yeşil sarınır nice kimesneler vardır, haşa ki sahihü'n-neseb sâdât olanlar [63b] şehadeti ihtiyar eyleyeler Nakîbü'l-Eşrâf olanlar sâlih ve fâzıl olup irtişâdan ictinab edip bu bâbda kimse şefaatin kabul etmeyip ziyade dikkat ve ihtimam eylese İstanbul'da olan seyyidler ahvaline bir miktar intizam gelmek olurdu ama etrafta olan seyyidler teftişi için yine sâdâttan salah ve diyanet ile ma'rûf birkaç mustakim mazûl kadıların her biri bir beylerbeyliğine gönderilip ahvâl-i sâdâtı teftiş eyleyip sahihü'n-neseb seyyid olup elinde şeceresi ve Nakîbü'l-Eşrâftan kavi temessükü olanlar için babasın ve dedesin sahih seyyid biliriz deyu âdil kimesneler şehâdet ederler ise onun gibilerin eline hüccet verip fukarasından hüccet akçesi almayıp ağniyâsından [64a] her hüccetten otuzar akçe resm alıp ondan ziyâde bir akçe almaya ama mücerred hüccet ahçesi ziyâde olsun deyu

uygun mesleğin kadılık, müderrislik, vaizlik ve şeyhlik olduğunu, bu görevleri istemeyenlere münasip maaş verilmesini ve vakıflardan maddî destek sağlanmasını, ehl-i sanat olanlarının ise sanatını icra etmelerine karışılmaması gerektiğini söylemiştir.[442]

Şer'iyye Sicilleri'nde de bu konuyla ilgili çok fazla malumat bulunmaktadır. 23 Rebîülevvel 1083 tarihli atama menşurunda Harput Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Seyyid Mustafa Ağa'nın, seyyidleri ehl-i örfe rencide ettirmemesi ve müteseyyidleri deftere kaydetmeyip yeşil sarık sarınmalarına mani olması noktasında uyarıldığı görülmektedir.[443]

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının atama menşurlarında bu hususun çok sık tekrarlanması toplumdaki müteseyyidlik hadisesinin yoğunluğuyla açıklanabilmektedir. Aynı şekilde farklı bölgelerin Şer'iyye Sicilleri'nde de kaymakamlara yapılan aynı mahiyetteki ikazları görebilmekteyiz. Örneğin Çankırı Şer'iyye Sicilleri'nde Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olanlara tenbihlerde bulunularak halkın ve kaymakamın seyyidlere iyi davranmaları gerektiği, ayrıca seyyidlik iddia edenlerin nesebinin tahkiki bakımından Dersaadet'e yollanması İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfı tarafından özellikle istenilmektedir.[444] Ayrıca 1 Cemaziyelâhir 1225 tarihinde Kütahya Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamı olan Seyyid Feyzullah Çelebi'nin, Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mehmed Efendi tarafından gönderilen atama menşurunda seyyidlere ihtiram etmesi, kadı ve kaymakamlardan siyâdet hücceti alarak ızhar-ı alâmet edenlere mani olması ve müteseyyidlere fırsat vermemesi konusunda tembih

---

bulduğu müteseyyide hüccet vermeye ve irtişâdan ziyade ihtiraz edip dinin imanın sakınıp sâdât ahvalin bir miktar tashih etmeğe say eyleye ve hem istikamet ile bu hizmeti eda edip geldiği gibi terakkiyle birer alâ kadılık verile ve ekâbirden bir müteseyyidin hakkında mektub varırsa asla iltifat etmeye hemen hak üzre görüp kimse hatırı için iş etmeye şöyle ki bu mertebe tenbihten sonra ol kadı veyahut yanında olan adamları rüşvet ala muhkem tazir olunduktan sonra azl-i ebed ve nefy-i beled olunup bir vechile hakâret oluna ki sâyir mürteşilere mûcib-i ibret ola ve bölük halkında ve zu'amâ ve erbâb-ı [64b] tımarda dahi sâdâttan kimesne olmamak münâsib fehm olunur zira şâyed bazı hizmet düşüp teklif olunmak lâzım gele ve filan hizmete niçin gelmedin deyu tazir edeler asıl münâsib olan sâdâtın ehl-i ilm olanları ya kadı veya müderris olup tedris ve kaza ihtiyar etmeyenler ya vâiz veya şeyh olup onları dahi ihtiyar etmeyenlere istihkaklarına göre zevâyidden vazife ya hallerine göre münâsib cihet vereler ve ehl-i sanat olanları kendi hallerinde koyalar sâdâtın dahi ahvaline intizam gelmek saâdetlü padişah-ı İslâm hazretlerinin kemâl-i ikdâm ve ihtimamları ile müyesser olur. Bu himmet-i bülend ki hazret-i şehriyâr-i hoşmendde vardır, inşâallâhu Teâlâ nizam-ı memleket ve kıyâm-ı saltanata müte'allık [65a] cumhur-ı umûrda mübhem ve mücmel ve meşkûk ve muhtel bir nesne kalmayıp tedricle zalimler merdûd ve bâb-ı irtişâ mesdûd ve müstakimlerin âkıbeti mahmûd ola.

442 **Hırzü'l-Mülûk**, vr. 64b.

443 **Harput Şer'iyye Sicili**, nr. 362, s.152; benzer örnek için bkz., **Harput Şer'iyye Sicili**, nr. 362, Belge nr. 349.

444 Ahmet Elibol, **Şer'iyye Sicillerine göre XIX. Y.Y. Başlarında Çankırı'nın İdarî ve Sosyal Durumu**, Yayımlanmamış Y. Lisans Tezi, Ankara, 1995, s. 42. Elibol, "Osmanlı toplumunda ayrıcalıklı bir sosyal kesim olup halk ve devlet nezdinde saygı ve itibar gören seyyidlerin, Çankırı şehri ile Toht Kazası'nda yoğun olarak ikamet ettiklerini belirtiyor." s. 42.

edildiği görülmektedir.[445]

Bu hususta Hama Müftüsü ve Kadiri Zaviyesi Seccadenişini Mehmed Mükerrem Efendi'nin Suriye'de Sülale-i Kadiriyye'ye mensup olanların neseplerinin tespitinin kendisine ait olduğunu fakat Hama Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı ve Kadiriyye-i Murtazaviye Postnişini, Abdülkadir Geylânî soyundan Seyyid Salih Efendi'nin buna müdahale ederek yaklaşık 30 kişinin neseplerini tetkik etmeden tasdik ettiğini iddia ve şikâyet etmesi üzerine, Kaymakam Seyyid Salih Efendi'nin seyyidlik iddia edenlerin siyâdetini tasdik etme yetkisinin olmadığı belirtilmiştir.[446] Burada dikkat çeken 30 kişinin nesebinin hiç tetkik edilmeden tasdik edildiğidir.

İstanbul'a baktığımızda seyyidlik iddiasında bulunanların sayısının çok az olduğu göze çarpmaktadır.[447] Payitaht olması ve nüfusunun diğer bölgelere göre çok daha yoğun olmasına karşın İstanbul'da siyâdet hücceti talep eden, seyyidlik iddiasında bulunanların sayısı çok azdır. Bunun yanında devletin denetiminin daha az olduğu, merkezden uzak ve kırsal kesimlerde bu iddiaların çok fazla olduğu görülmektedir. Yani denetimin yoğun olduğu merkezlerde seyyidlik iddiasında bulunanlar azdır, buna karşın merkezî otoritenin gücünün zayıfladığı kırsal bölgelerde bu sayı çok daha yüksektir.

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından yapılan teftişlerde de kişiye ilk "senin baban alâmet götürmemişken sen ne sebepten alâmet götürürsün?"[448] ve "İstanbul nakîbinden elinde temessükün var mıdır?" soruları sorulurdu. Örneğin aslen Mağrib'li olup Balıkesir'de sakin Ali isimli bir kişi seyyid olduğunu iddia ederek yeşil sarık sarınmış; fakat içki içmek, adam öldürmek ve hırsızlık yapmak gibi fısk u fücûr üzre davranışlarda bulunması üzerine mahkemeye sevk edilmiştir. Kendisine İstanbul Nakîbü'l-Eşrâf'ından siyâdet hüccetinin olup olmadığı sorulması üzerine, Mağrib diyarından aldığı birkaç varaklık şeceresini göstermiştir. Şeceresi incelendiğinde İstanbul Nakîbü'l-Eşrâfının imza ve mührünü içeren sahih bir şecere olmadığı, Mağrib'te düzenlenmiş alelade bir evrak

445 **Kütahya Şer'iyye Sicili**, nr. 8, Belge nr. 48; **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 113, B.ll, S.118; Evâhir-i Muharrem 1169/Ekim 1755; Evasıt-ı Zilkade 1264 tarihinde Antep Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığına atanan Seyyid Mehmet Efendi'nin tayin menşurunda da aynı hususlar zikredilir. Bkz., **Antep Şer'iyye Sicili**, nr. 108, Belge nr 228; **Karahisar-ı sahip Şer'iyye Sicili**, nr. 615, s.32.

446 MŞH., **EO,** Dosya nr. 1389, Gömlek nr. 30/4-5.

447 Kösem Valide Sultan Vakfı'ndan İstanbul'daki seyyidlere verilen maaşların kaydedildiği "hicri 1296-1341 tarihli sâdât maaş defterinde" maaş verilen seyyidlerin sayısı 500'dür. Bu vakıftan maaş alanların ikametlerine baktığımızda İstanbul'un birçok semt ve mahallesini kapsadığı görülmektedir. Bu rakam bize İstanbul'daki seyyidlerin sayısıyla ilgili bir fikir vermektedir. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 1692, Özel nr. 41.

448 BOA, **İbnü'l-emin**, ensâb, nr. 14.

olduğu anlaşılması üzerine tashih-i neseb edememiş, müteseyyid olduğuna karar verilerek başındaki yeşil sarık alınmıştır.[449]

Bu gibi sebeplerle müteseyyidler kendilerine verilen cezayı çekmek üzere Nakîbü'l-Eşrâf konağındaki tevkifhanelerde kalırlardı ve pişman olana kadar burada cezalandırılırlardı.[450] Mühimme defterlerinde bu konuyla ilgili ilginç kayıtlara rastlanmaktadır. Örneğin Manisa'da müteseyyid olduğu sanılan bir kişi, "kendisinin cinlerle bağlantı kurduğu ve insanlara define bulacağını iddia ederek onları aldattığı" şikâyeti üzerine müteseyyidin teftiş edilerek cezalandırılması emredilmiştir.[451]

Müteseyyid ifadeleri fetvalara da yansımıştır. Örneğin "Zeyd, sâdât-ı kiramdan olan Amr ile çekişdikde Zeyd, Amr'a bre müteseyyid deyub Amr dahi ben sâdât-ı kirâmdanım dedikde ceddine lânet bre kâfir deyu şetm eylese Zeyd'e ne lazım olur? El-Cevab: Ta'zir ve ecdâd-ı karibi murad edicek istiğfar lazımdır."[452]

Sivas, Amasya, Çorum, Tokat bölgelerinde seyyidler için genel bir teftiş yapıldığında ise, özellikle 30 ve 40 yıldır seyyidlik iddiasında bulunanların seyyidlikten men edilmesi, sadece iddialarının bu süreden daha öncesine dayananların seyyidliğinin kabul edileceği teftişin esası olarak belirtilmiştir. Yani devlet 40 yıl öncesinden seyyidlik şeceresi almış olanları sahih seyyid olarak kabul edeceğini açıklamıştır. Yıl belirtilmesi ile ilgili ilginç bir benzerlik Bektaşîliğin ilgasında da söz konusudur. Bektaşîliğin kaldırılması kararlaştırıldığında; 60 yıl öncesinde inşa edilen Bektaşî tekkeleri hariç diğerlerinin yıkılacağı,[453] bu tekkelerdeki şeyhlerinin de "makarr-ı ulema" denilen Sünnî ulemanın çok olduğu Birgi, Kayseri gibi yerlere sürülmesi kararlaştırılmıştır. 60 yıldan fazla geçmişe sahip tekke ve türbelerin şeyhliğine ise turuk-ı sâire ve ehl-i sünnet müntesiplerinden atama yapılması düşünülmüştür.[454]

Bir de konuyu "Müteseyyidlerin seyyidler arasına sızmaya çalışırken en çok başvurdukları yollar nelerdi? Müteseyyidler hangi yollarla bu belgeleri elde edebiliyorlardı? Yani reaya sınıfından askerî sınıfa geçmek için hangi yollara

449 **Balıkesir Şer'iyye Sicili**, nr. 692, vr. 45a. 15/Ra/1002.
450 D'ohsson, **a.g.e.**, IV/559-565.
451 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 18, s.102.
452 Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi, **Behcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1289, s.151.
453 Gülağ Öz, **a.g.m.**, s.271; A. Yılmaz Soyyer, "Bektaşî Tekkelerinin 1826'da Kapatılışını Anlamak," **Uluslararası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu I**, 28-30 Eylül 2005, s. 70.
454 Bektaşîliğin kaldırılması için sadır olan ferman için bkz., BOA, **C.ADL**, nr. 1734, 2/Ra/1242-4/Te/1826; Esad Efendi, **Üss-i Zafer,** s.173-175; Varol, **Bektaşîliğin İlgası**, s.35.

başvuruyorlardı?" şeklindeki sorular çerçevesinde ele alarak özetlemeye çalışalım.

Seyyid olmayan kişi yönetime bu iddiasını kabul ettirebilmek için şu yollara başvuruyordu:

1- Vilayet kâtipleri tarafından bölgenin tahriri yapılırken kâtiplere rüşvet verilerek Defter-i Hakâniye seyyid olarak yazılabiliyordu. Ailenin diğer fertleri de daha sonraki tarihlerde hüccet için Nakîbü'l-Eşrâfa müracaat ettiğinde tapu tahrir defterindeki kaydı seyyidliğine delil olarak gösteriyordu.

2- Nakîbü'l-Eşrâfların verdiği siyâdet hüccetini taklit ederek sahte siyâdet hücceti düzenleyenler de vardı.[455] Bu sahte hüccet ancak yapılan sıkı teftişte Nakîbü'l-Eşrâfın mührü kontrol edildiği takdirde sahte olduğu anlaşılabiliyordu.

3- Ölen bir seyyidin hücceti satın alınarak[456] veya çalınarak[457] kendi seyyidliği için kullanılıyordu. Günümüzde de siyâdet hüccetine sahip olanların bunu çok titiz saklaması hatta cimriliğe varacak düzeyde kimseye göstermemesi, aile fertlerinden birisine dahi vermekten imtina etmesi bunu hatırlatmaktadır.

4- Üst düzey devlet görevlilerinin iltimasıyla seyyidlik iddiasında bulunanlar da oluyordu. Hırzü'l-mülûk'te müteseyyidler hakkında "ekâbirden gelen mektuplara itibar edilmemesi"[458] belirtilmektedir.

5- Müteseyyidlikle mücadelenin tam olarak başarılı olunduğu da söylenemez. D'Ohsson, "Müteseyyidler ancak şüphe edildikleri ve ele verildikleri zaman tehlikeyle karşı karşıya kalıyorlardı."[459] diyerek müteseyyidlerin çoğu kez kendilerini gizlediklerinden bahsetmektedir. Bazı Nakîbü'l-Eşrâfların, özellikle de Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının müteseyyidlerden aldıkları rüşvet ve devlet erkânının kayırması neticesinde seyyid olmayanlara siyâdet hüccetleri verdikleri belgelere yansımıştır.[460]

İngiliz yazar Ricaut ise bu hususta şunları söylemektedir: "Nakîbü'l-Eşrâfın maiyetinde çavuşlar ve ağalar vardır. Nakîbü'l-Eşrâf kendisine tabi olanların (seyyid ve şeriflerin) hayat ve mematına hâkimdir. İdam ettirebildiği gibi affetmeye de muktedirdi.

455 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 30, vr. 13b, 18a, 24a, 24b, 36b.
456 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 29, vr. 68.
457 **Antep Şer'iyye Sicilleri**, nr. 7, s.69.
458 **Hırzü'l-Mülûk**, vr. 64a.
459 D'Ohsson, **Tableau General de L'Empire Ottoman**, I-VII, Paris, 1791, IV/557.
460 **Hırzü'l-Mülûk**, Tıpkıbasım kısmı, 63a-64a.

Lâkin nakîb, bu sülaleye mensup olanları halk huzurunda alenen idam ettirmezdi. Bunlar arasında Hz. Peygamber'in sülalesinden neşet etmiş olduğunu ispat edecek pek az kimse varsa da Nakîbü'l-Eşrâfın teveccühüne mazhar olanlar küçük bir vesile ile o zümreye dâhil olabiliyordu. Nakîbü'l-Eşrâf kendisine tabi olanları çoğaltmak için her siyâdet iddiasında bulunanları kabul eder, herhangi bir sıkıntıya sebep olmaması için de kabulü kitaba uydurarak bir şecere-i nesep tertip ve tanzim ederdi. Zamanla bu sû-i istimale vâkıf olan Türkler eskisi gibi bunlara hürmet ve itibar etmemeye başlamıştır."[461]

Buradan hareketle, tüm teftiş ve denetimlere rağmen müteseyyidlik hadisesi tam olarak önlenememiş, her dönemde müteseyyidlere rastlanmış, Hz. Peygamber neslinden olma istismar edilmiş ve edilmeye devam etmektedir. Osmanlı döneminde sıkı bir denetim ve teftiş olmasına rağmen müteseyyidlerin önüne tam olarak geçildiği söylenemez. Cumhuriyet döneminde ise Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesinin kaldırılması nedeniyle herhangi bir denetim ve teftişin yapılmaması müteseyyidlerin sayısını artırmıştır.

Daha sonraki Nakîbü'l-Eşrâflardan Emir Ali Efendi ise seyyidleri müteseyyidlerden ayırmak için ısbât-ı nesep esnasında şahitlerin sayısını artırmış ve doğruya isabette daha hassas davranmıştır. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarından da bu hususta çok hassas davranmaları istenmiştir. Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının atama menşurları incelendiğinde hem yapacakları görevler, hem de bu hususta ne kadar hassas davranmaları gerektiği yönündeki tembihler görülecektir.

Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının her ne kadar seyyidlik iddialarını kabul edemeyecekleri atama menşurlarında belirtilmişse de bunu zaman zaman ihlal ettikleri görülmektedir. Zaten her menşurda bu hususun ısrarla zikredilmesi de bunun ihlal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Zira ilk dönemlerde, İstanbul'daki Nakîbü'l-Eşrâf tarafından farklı yerleşim birimlerindeki seyyidlerle ilgili problemleri çözmek üzere görevlendirilen Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın yanısıra kadılar da siyâdet hücceti düzenleyebilmekteydi.[462] Örneğin, Seyyid Muhammed Muhterem Efendi zamanında Dimetoka Kadısı Molla Mustafa tarafından Seyyid Ahmed ve Seyyid Recep adına siyâdet hücceti düzenlenmiş ve bu kişiler avârız-ı diniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf

461 Paul Ricaut, **The History of The Present State of The Ottoman Empire**, Londra, 1686. Ricaut'un bu eseri, Türklerin Siyasi Düsturları ismiyle M. Reşat Uzmen tarfından Türkçeye kazandırılmıştır. Paul Ricaut, **Türklerin Siyasi Düsturları**, (Ter. M. Reşat Uzmen), Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y., s.175-176.

462 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları'nın düzenlediği hüccet için bkz., BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, no: 18.

tutulmuşlardır.[463] Aynı zamanda Ebussuûd Efendi'nin fetvasında da bu hususu görebilmekteyiz: "Elinde Bahrü'l-Ensâb'dan menkûl, mühürlü şeceresi olan Zeyd'in eben an ced emir/seyyid idiğüne kadı huzurunda mahallesi hatibi ve imamı ve nice Müslümanlar şehâdet eyleseler, kadı dahi şehâdetlerin kabul edip sicil olunduysa, Zeyd'in siyâdeti sabit olmuş olur mu? El-cevap: Da'va-i sahiha-i şer'iyeye binâen sabit oldu ise olur." demiştir.[464]

Devletin de bu hususta sıkı bir denetim sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin Konya Ereğli'de sahte siyâdet şecereleri dağıttığı iddia edilen bir kişinin gerekli inceleme için şecerelerle beraber İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.[465] Ayrıca Halep Vâlisi Ahmet Paşa'nın 2 Ramazan 1232 tarihinde Sadarete gönderdiği tahriratında müteseyyidlik hadisesinin geldiği nokta ve Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının bazen yetkilerini ne derece aştıklarını gözler önüne sermektedir. Ahmet Paşa, Halep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Kudsizâde Takiyyüddin Efendi'nin, bazı müfsid kimseleri para mukabilinde sâdât zümresine dâhil ettiğini ve Halep şehrinin yarıdan fazlasının yeşil sarık sararak seyyidler sınıfına katıldığını devlete arz etmiş, hemen akabinde Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Antep'e ve yandaşları da Kıbrıs Adası'na sürülmüştür.[466]

21 Muharrem 1097/18 Aralık 1685 tarihinde Isparta ve Ağlasun Kazaları'nda ikamet eden seyyidler üzerine Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı olarak tayin edilen Seyyid Hacı Mustafa Efendi'den sahihü'n-nesep olan seyyidlere gerekli hürmetin gösterilmesi, müteseyyid olanlara yeşil alâmet giydirilmemesi ve ihlal edenlerin gerekli cezaya çarptırılması, hatta gerekirse hapsedilmesinin altı çizilmiştir.[467] Yine 1672'de Antep Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığına atanan Seyyid Ali Çelebi'den kadı hücceti, kaymakam tezkiresi ve düzmece hüccetle seyyidlik iddiasında bulunanların seyyidliklerini kabul etmemesi ve bu hususta gerekli titizliği göstermesi istenmiştir.[468]

Ayrıca devlet son dönemde artan bu suistimale karşı teftişler yaptırarak gruba dâhil olan müteseyyidleri ayırmaya çalışmıştır. Hırzü'l-mülûk'te yazar müteseyyidlere karşı

---

463 BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr. 19; Benzer örnek için bkz., BOA, **İbnü'l-emin**, Ensâb, nr.14. Bu belge Nakîbü'l-Eşrâf müfettişlerinden, seyyidlerin yeşil alâmet bulundurmasından, müteseyyidler ve uydurma bahrü'l-ensablardan söz etmesi bakımından ayrıca önemlidir.

464 M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul, 1983, s.83.

465 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 22, s.175.

466 BOA, **C.ADL**, nr. 1035.

467 **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 168, vr. 89, 6. Kayıt; **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 168, vr. 68, 2. Kayıt; Isparta'daki diğer Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları için bkz., **Isparta Şer'iyye Sicilleri**, nr. 168, vr. 89; nr.168, vr. 18, 2. Kayıt; nr.164, vr. 353.

468 **Antep Şer'iyye Sicilleri**, nr. 171, s.50.

İstanbul'da Nakîbü'l-Eşrâf, taşrada ise mazûl kadılardan birkaçının görevlendirilerek seyyidler içerisinden güvenilir kişilerle birlikte sıkı bir teftiş yapılmasını önermiştir. Bu teftişte seyyidlik iddiasında bulunanların ellerindeki şecereler ve Nakîbü'l-Eşrâfların verdiği siyâdet hüccetleri kontrol edilerek doğrulukları tasdik edildikten sonra, seyyidlerden güvenilir kimselerin de bu seyyidliğe şahidlik etmesi durumunda ancak ellerine hüccet verilebileceğini belirtmiştir. Ayrıca yazar kadıların, hüccet akçesi fazla olsun diye "her seyyidim diyene" hüccet vermemesi, hüccet verirken maddî durumu uygun olmayan seyyidlerden "hüccet akçesi" almaması, zengin olanlardan otuzar akçe harç alması gerektiğini de ifade etmiştir.[469] Teftiş esnasında da yine kadıların, seyyidlik iddiasında bulunanlar için üst düzey devlet erkânının iltimasına itibar etmemesi, rüşvet almaması ve rüşvet alanların ise şiddetle cezalandırılması ve kendilerine ebediyyen görev verilmeyerek sürgün edilmesi gerektiğinden söz etmiştir.[470]

Kanûnnâme-i Sultânî li Aziz Efendi'de de yazar, seyyidlerle ilgili yapılacak teftişte benzer önerilerde bulunmuştur. Seyyidlerin teftişinde görevlendirilecek kişilerin sâlih, mütedeyyin, seyyidlerden ve meşâyihten olmasını tavsiye etmiş[471] ve bu taifenin (müteseyyidlerin) aslında reaya iken hüccetli seyyid olduklarını, tedibi gereken bir suç işleyeni olduğunda diğerlerinin engel olmaya çalışacağını, devletin bunların cezalandırılması için ferman çıkarması durumunda da devletin seyyidleri kırdığını iddia ederek fitne ve fesada sebebiyet verebileceklerini belirterek[472] bu hususta çok titiz davranılmasını özellikle tavsiye etmiştir.

Görüldüğü gibi devlet gerekli gördükçe genel teftişler yaptırmaktaydı. Örneğin Sadaretten ve dönemin Nakîbü'l-Eşrâf'ı tarafından tayin edilen sâdât çavuşlarıyla, Silistre ve Niğbolu bölgelerindeki seyyidler teftiş edilmiştir. Teftişteki usul şöyle açıklanmıştır:[473]

*Defter oldur ki, taraf-ı Saltanat-ı aliyyeden Silistre ve Niğbolu sancaklarında olan sâdât-ı kirâm-ı zevi'l-ihtirâmın teftişi bâbında bu fakîre (*Nakîbü'l-Eşrâf'a*) fermân-ı âli sâdır olup ber-mûceb-i fermân-ı âlî Divân-ı Hümâyûn tarafından ve tarafımızdan çavuşlar tayin ve mezkûr sancakların sâdâtı, mahmiye-i Edirne'ye davet olunup ellerinde olan*

469 **"**Hırzü'l-Mülûk", "Kitabu mesalihi'l-Müslimin ve Menafiü'l-Mü'minin", **Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar** (Haz. Yaşar Yücel), Ankara, 1988, vr. 63b, 64a.
470 **Hırzü'l-Mülûk**, vr. 64a.
471 **Kanûnnâme-i Sultânî li Aziz Efendi**, s.39.
472 **Kanûnnâme-i Sultânî li Aziz Efendi**, aynı yer..
473 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 19, vr. 2a.

siyâdet hüccetleri ve siyâdetleri teftiş ve tefahhus olundukta sûret-i hüccetleri ve ol hüccete intisabları bu deftere kayd olunup lâkin yedlerine müceddeden temessük ve tezkire verilmeyüp ancak isbât ile iktifâ olundu.

Meşîhat Arşivi'ndeki teftiş defterleri incelendiğinde müteseyyidlik konusu daha net anlaşılmaktadır. Bu teftişlerde seyyidlerin ellerindeki siyâdet hüccetleri kontrol edilmiş ve deftere kaydedilmiştir. Siyâdet hüccetlerinin derkenarında yeralan "görülmüştür" ifadesi, seyyidin hüccetinin kontrol edildiğini göstermektedir. Önce sahte olduğu anlaşılan hüccetler ve müteseyyidlerin başlarındaki yeşil alâmet alınmıştır. İptal edilen siyâdet hüccetlerinin hangi gerekçeyle iptal edildiği de derkenarda açıklanmıştır. Önceki Nakîbü'l-Eşrâflardan birisinin imza ve mührünü taklit etmişse, "Nakîbü'l-Eşrâf …… Efendi'nin mührünü taklid etmiştir" ifadesi yazılmıştır. Zira merkezde görev yapmış olan her Nakîbü'l-Eşrâfın tatbik mührü[474] bulunduğundan bu tür sahtekârlıkların tespiti kolaylıkla yapılabilmekteydi.

Seyyidlik şecerelerinin günümüzdeki durumunu tahlil ettiğimizde, şecere olarak sunulan belgelerin birçoğunun bölge kadıları tarafından düzenlenmiş kadı hüccetleri olduğu, yine büyük bir kısmının da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamları tarafından düzenlenen belgeler olduğu görülecektir. Ayrıca şahısların, siyâdet hücceti olduğunu iddia ettiği bazı belgelerinde gerçekte siyâdet hücceti olmayıp tarikatların düzenlediği icazetnameler olduğu da dikkati çekmektedir. Tetkik için Şeyhülislamlık Arşivine getirilen belgelerin çok azı gerçekte Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından düzenlenmiş siyâdet hüccetleridir. İlk dönem Nakîbü'l-Eşrâflarının düzenlediği hüccetlerin istatistikleri meseleyi daha net ortaya koymaktadır.[475]

Günümüzdeki müteseyyidlik olgusunu ile ilgili özetle şunları söyleyebiliriz:

1- Günümüzde seyyid olduğunu iddia eden kimi ailelerin Osmanlı dönemindeki müteseyyid ailelerin soylarından geldikleri söylenebilir. Seyyidlerin ilk olarak Anadolu'ya göçleri esnasında seyyid olmayan kimi aileler de Anadolu topraklarına göç ederek

474 Nakîbü'l-Eşrâfların tatbik mühürleri için bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, nr. 32, vr. 175b ve devamı. Osmanlı Devleti'nin ilk Nakîbü'l-Eşrâfı Seyyid Mahmud Efendi'nin mühür tatbikinde şu ifade yazılıdır:
Nakîbü'l-Eşrâf sâbıku'l-esbâk merhûm Mahmud Efendi'nindir.
Hurrirehu ez'af-ı ibâdillah Seyyid Mahmud bin Seyyid Abdullah el-Hüseynî en-Nakîb bi mahrûse-i Kostantiniyye.

475 Nakîbü'l-Eşrâf Esadzâde Efendi'nin (ö. 1098/1687), 1085/1674–75 tarihli teftiş defterinden hazırlanmıştır. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 91, Özel nr. 24.

kendilerinin seyyid olduklarını iddia etmişlerdir. Tabi ki bunda Anadolu halkının onlara kucak açmış olmasının etkisi olmuştur.

2- Emevîler ve Abbasîler döneminde seyyidler çok farklı coğrafyalara yayılmışlardır. Bu esnada kimi Arap aileler de bu göç kervanına katılmışlardır. Aslen Arap olan bu ailelerin Hz. Peygamberle ilişkileri kurularak zamanla bunlara seyyid gözüyle bakılmış olabilir. Bugün Arapların yaşadığı Mardin, Siirt gibi bölgelerde seyyid olduklarını söyleyen çok sayıda Arap aile bulunmaktadır.[476] Örneğin Rusçuk bölgesine yerleşen Hasan ismindeki bir Arap zamanla kendisinin seyyid olduğunu iddia ederek halktan yardım toplamış ve bir süre sonra da vefat eden Ali bin Zeynelabidin isimli bir seyyidin hüccetini satın almıştır.[477]

3- Cumhuriyet döneminde seyyidlik kurumunun kaldırılmasıyla toplumsal statü elde etmek için birçok insan seyyid olduğunu iddia etmeye başlamıştır.

4- Özellikle Güneydoğu'daki Süryanî ve Ermenîlerden Müslüman olanların, geçmişteki ezilmişlik psikolojisinden kurtulmak için zamanla seyyid olduklarını iddia etmeye başladıkları görülmüştür.[478]

Peki bugün seyyid olduğunu iddia edenlerin ellerinde siyâdet hücceti var mıdır? Bu soruya maalesef olumlu cevap veremiyoruz. Çoğunlukla seyyid olduğunu iddia eden kişilerde herhangi bir şecereye rastlanmamaktadır. Birçoğu aslında şecerelerinin olduğunu, fakat şuan ellerinde bulunmadığını; bir kısmı da şecerelerinin başta Musul ve Bağdat olmak üzere belli Arap bölgelerinde bulunduğunu iddia etmektedirler. Bazıları da ailelerinden bir kişinin şecereyi elinde bulundurduğunu ancak kopyasını almaya dahi müsaade etmediğini bildirmektedir. Ellerinde herhangi bir şeceresi olmayan bu insanlar arasında gerçekten seyyid olanlar olabileceği gibi, birçoğunun da seyyidliği istismar eden müteseyyidler olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Cumhuriyet dönemindeki denetimsiz yapının müteseyyid sayısının artışına sebep olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır.

Bunun yanısıra Osmanlı döneminde yapılan teftişlere baktığımızda müteseyyidlerin yoğun oldukları bölgeleri analiz edebiliyoruz. Bu durum bize bugün için de seyyid olduğunu iddia eden yörelerle ilgili belli ipuçları vermektedir.[479]

---

476 Adak**, a.g.m.**, s.293.
477 BOA, **Mühimme Defteri**, nr. 29, s.68.
478 Adak, **a.g.m.,** s.293.
479 Bkz., Ekler, Müteseyyidlerin İstatistiği.

Sonuç olarak seyyidlere tanınan imtiyazların cazipliğinin ortaya çıkardığı müteseyyidlik olgusu konusunda devlet işi her daim sıkı tutmaya çalışmış, bir takım tedbirlerle onlara engel olma yollarını aramıştır. Seyyidlik konusundaki talepler meşru yoldan karşılanmadığı takdirde gayr-ı meşru yollar denenmiştir. Ancak müteseyyidler çoğu zaman başarısızlığa uğramışsa da içlerinden daha şanslı olanların ve amacına ulaşanların varlığını da es geçmemek gerekir.[480]

3.4. SEYYİD VE MÜTESEYYİDLERİN BÖLGE İSTATİSİKLERİ

3.4.1. Rumeli'deki Seyyidler

Rumeli bölgesinde Hasköy, Dimetoka, Karinabâd, Çirmen, Sultanyeri, Silistre, Rusçuk, Hazergrad, Çardak, Hacıoğlu Pazarı, Umurfakih, Balçık, Eskicuma, Karasu, Pirevadi, Babadağı, Yenipazar, İsmail, Tırnova, Hırsova, Minkaliye, Varna, Rûsi Kasrı, Ahyolu ve Niğbolu Kazaları'ndaki seyyidlerin istatistiğidir.[481]

Tablo 4: Rumeli'deki Seyyidler

SIRA NO	BÖLGE İSMİ	SEYYİD SAYISI
1	Ruscuk/Bulgaristan	723
2	Hezargrad/Bulgaristan	662
3	Silistre/Bulgaristan	355
4	Çirmen/Bulgaristan	39
5	Hasköy/Bulgaristan	38
6	Mesuri/Bulgaristan	11
7	Aydos/Bulgaristan	3
8	Şumnu/Bulgaristan	601
9	Karasu/Beykoz Gölü/ Bulgaristan	27
10	Karinâbâd/Bulgaristan	58
11	Rusî Kasrı/ Bulgaristan	48
12	Eski Cuma/Bulgaristan	145
13	Çardak/Bulgaristan	218
14	Yeni Pazar/Bulgaristan	22
15	Umur Fakih/Bulgaristan	113
16	Alakilise/Bulgaristan	170
17	Tırnova/Bulgaristan	9
18	Piravadi/Bulgaristan	11
19	Varna/Bulgaristan	8

480 Kılıç, **a.g.e.**, s.69.

481 Nakîbü'l-Eşrâf Esadzâde Efendi'nin (ö. 1098/1687), 1085/1674–75 tarihli teftiş defterinden hazırlanmıştır. Bkz., MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 91, Özel nr. 24.

20	Hacıoğlu Pazarı/Bulgaristan	106
21	Balçık/Bulgaristan	60
22	Minkaliye/Bulgaristan	9
23	Babadağı/Bulgaristan	37
	Genel Toplam	**3.473**

Tablodan da görüleceği üzere 1085/1674–75 tarihinde yoğunluk Şumnu, Hazargrad, Silistre ve Ruscuk'ta olmak üzere Rumeli bölgesinde toplam 3.473 kişi seyyid olarak kayıtlara geçmiştir.

3.4.2. Anadolu'daki Seyyidler

İsmail Paşa'nın 1110/1698–99 tarihli Kütahya, Akşehir, Eskiil, Ereğli, Develi Karahisar, Antakya, Adana, Halep ve Antep livâ ve kazâlarına ait Anadolu teftiş defterine göre Anadolu'daki seyyidlerin istatistiği de şu şekildedir:[482]

Tablo 5: Anadolu'daki Seyyidler

SIRA NO	KAZA	SEYYİD SAYISI
1	Antalya	19
2	Karahisar-ı Teke	17
3	Kızılkaya	1
4	Kütahya	7
5	Akşehir	5
6	Ilgın	13
7	Eskişehir	7
8	Konya	56
9	Seydişehir	2
10	Beyşehir	4
11	Konya köyleri	9
12	Tekur	9
13	Aladağ	2
14	Alaiye	8
15	Kâfir	12
16	Gafir	14
17	Lârende	41
18	Aksaray	25
19	Kureyş	54
20	Eskiil	1
21	Silifke	3
22	Ermenek	4

482 MŞH., **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**, Genel nr. 97, Özel nr. 30.

23	Mut	1
24	Sinanlı	7
25	Silifke	7
26	Ereğli	115
27	Şücaaddin/Evveli Kışla	14
28	Develi	2
29	Niğde	21
30	Bor	27
31	Adana	6
32	Ünye	24
33	Kara İsa	2
34	Tarsus	3
35	Elvanlı	5
36	Kars	1
37	Bakras	3
38	Antakya	5
39	Haleb	387
40	Ayıntab	162
41	Maraş	119
Genel Toplam		**1.224**

Görüldüğü gibi yoğunluk Konya, Aksaray, Ereğli, Halep, Antep ve Maraş bölgelerinde olmak üzere toplam 1.224 kişi seyyid olarak kayıtlara geçmiştir.

3.4.2.1. Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Seyyidlerinin İstatistiği[483]

Tablo 6: Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Seyyidleri

SIRA NO	KAZA	KARYE	SEYYİD SAYISI
1	Emlâk	Çepni	17
2	Emlâk	Mezraa	8
3	Gedik	Maksudlu	11
4	Gedik	Merkesin	4
5	Gedik	Şehirkışla	34
6	Gedik	Çakızyan	7
7	Gedik	Mengen	14
8	Gedik	Gemerek	21
9	Gedik	Yazıcılı	3
10	Gedik	Hamzalı	4
11	Gedik	Sağırlı	9

483 Meşîhat Arşivi'ndeki 27 numaralı (Genel nr. 94), **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**nden hazırlanmıştır. Defterlerin tutulduğu tarih mevcut değilse de 1085/1675–1108/1697 yılları arasında olması muhtemeldir.

12	Gedik	Küçük	1
13	Akdağ	Çayırşeyhi	5
14	Akdağ	Kesereş	2
15	Akdağ	Hobuç	6
16	Çepni Çongar	Söylemez	17
17	Süleymanlı	Kazdili	1
18	Bozok	Taşdemir	1
19	Bozok	İğdecik	1
20	Ortapare	Karahacılı	8
21	Hüseyinâbâd	Tekye-i Osman Paşa	7
22	Ortapare	Kavak	8
23	Zile	Kervansaray	1
24	Zile	Yüklü	7
25	Kelmugat [Yıldızeli]	Fındıcak	6
26	Kelmugat [Yıldızeli]	Belcik	1
27	Kelmugat [Yıldızeli]	Kal‘a	1
28	Kelmugat [Yıldızeli]	Yağlıdere	1
29	Kelmugat [Yıldızeli]	Yavu	1
30	Olukman	Olukman	1
31	Kazâbâd	Çamurcuk	1
32	Tokat	Ermenes	2
33	Tokat	Boyalı/Tözekli	2
34	Turhal	Kürtler	1
35	Turhal	Biçin	2
36	Turhal	Akkışla	1
37	Niksar	Ovarı	2
38	Erek	Kemlari?	6
39	Erek	Alaaddin	3
40	Taşâbâd	Dereli	6
41	Taşâbâd	Yelkenli	3
42	Amasya	Gümüş	2
Genel Toplam			**239**

Tabloda da görüldüğü üzere, Tokat, Amasya, Çorum, Sivas illerinde (1085/1675–1108/1697 tarihlerinde), toplam 239 kişi ispat-ı nesep ederek seyyid olarak kayıtlara geçmiştir. Müteseyyidlere ait tabloya baktığımızda aynı dönemde müteseyyidlerin sayısı bu rakamın 5.5 katıdır.

3.4.2.2. Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Müteseyyidleri

Nakîbü’l-Eşrâf Esadzade Efendi ve Emir Cafer Efendi’nin Nakîbü’l-Eşrâflığı döneminde (1085-1097/1674-1686 tarihlerinde) Sivas, Amasya ve Çorum Sancakları’nda yapılan teftişte müteseyyid oldukları tespit edilen ve seyyidlikten men edilenlerin

listesidir.[484]

Tablo 7: Sivas Livâsı (Tokat, Amasya, Çorum, Sivas) Müteseyyidleri

SIRA NO	BÖLGE İSMİ	MÜTESEYYİD SAYISI
1	Sivas/Merkez	187
2	Yıldız/Sivas	49
3	İlbeyi /Sivas	12
4	Kelmugat [Yıldızeli]/Sivas	21
5	Hân-ı cedîd/ Sivas	27
6	Sivas Kazaları	211
Sivas Genel Toplam		**507**
7	Tokat/Merkez	148
8	Kazâbâd/Tokat	75
9	Artukâbâd/Tokat	28
10	Niksar/ Tokat	46
11	Dönekse/Tokat	3
12	Eyrek/Tokat	63
13	Karayaka/Tokat	34
14	Sonisa/Tokat	76
15	Karabağ/Tokat	4
16	Turhal/Tokat	10
17	Tozaklı/Tokat	77
18	Kumnat/Tokat	41
19	Kafirîn/Tokat	15
20	Zile/Tokat	48
Tokat Genel Toplam		**668**
22	Amasya/Merkez	53
23	Lâdik/Amasya/Samsun	24
24	Merzifon/Amasya	32
25	Taşâbâd/Amasya	42
26	Havza	2
Amasya Genel Toplam		**153**
27	Çorum	22
28	Mecitözü/Çorum	5
Çorum Genel Toplam		**27**
Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum Yekün		**1.355**

Tabloda da açıkça görüleceği üzere 1085-1097/1674-1686 tarihlerinde yapılan genel teftişte Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum illerinde toplam 1.355 kişinin gerçekte seyyid olmadıkları tespit edilmiş ve ellerindeki şecereler iptal edilerek seyyidlikten men edilmişlerdir.

484 Tablo Meşîhat Arşivi'ndeki 27 ve 28 numaralı **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**nden hazırlanmıştır.

Müteseyyidlik olayını daha iyi anlayabilmek için İlk Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Mahmud Efendi'den Hocazade Seyyid Ömer Efendi (ö. 1158/1745-46)'ye kadarki 27 Nakîbü'l-Eşrâfın kendi dönemlerinde düzenledikleri hüccet sayılarına da bir göz atalım.

3.4.3. Osmanlı Devleti Nakîbü'l-Eşrâflarının Görev Süreleri ve Düzenledikleri Hüccet Sayıları

Tablo 8: Nakîbü'l-Eşrâfların Görev Süreleri ve Düzenledikleri Hüccet Sayıları

SIRA NO	NAKÎBÜ'L-EŞRÂF	GÖREV SÜRESİ	DÜZENLEDİĞİ HÜCCET SAYISI
1	Seyyid Mahmud Efendi (ö. 943/1535-36)		Defteri yoktur
2	Seyyid Muhammed Muhterem Efendi (ö. 22 Safer 980/1572)	5 Cemâziye'l-evvel 942-8 Şevval 958	552
3	Bağdadîzâde Seyyid Hasan Efendi (ö. Muharrem 986/1578)		Defteri yoktur
4	Malûlzâde Seyyid Mehmed Efendi (ö. 12 Muharrem 992/1585)	Receb 984-Şevval 992	560
5	Mirza Mahdum Efendi (ö. 995/1587)	Cemaziye'l-âhir 993-Şaban 994	145
6	Kiçi Mirzâzâde Yahya Efendi (ö. Rebî'ü'l-âhir 1008/1599)	Muharrem 996-Zilhicce 1007	517
7	Seyyid Abdülkadir Efendi (ö. Cemâziye'l-evvel 1013/1604)	Receb 1008-Evahir-i Rebî'ü'l-âhir 1013	150
8	Yavuz Çelebi Seyyid Mehmed Nakîb Efendi (ö. Şevval 1013/1604)	Receb 1013- Evâhir-i Şevval 1013	20
9	Yavuz Emir Ali Efendi (ö. Cemâziye'l-evvel 1025/1616)	Receb 1013- Rebî'ü'l-âhir 1025	395
10	Kâsım Gubârî Efendi (ö. 1034/1625)	Zilkâde 1025- 1034	418
11	Seyyid Şerif Mehmed Efendi (ö. 1040/1631)	Zilkâde 1034-Ramazan 1038	242
12	Seyyid Mehmed bin Seyyid Mahmud Efendi (Allâme Şeyhî Efendi) (ö. Ramazan 1044/1635)	Evâsıt-ı Rebî'ü'l-evvel 1039- Evahir-i Şevval 1043	889
13	Mehmed Esad Emir Efendi (Ankaravî Emir Efendi-Koca Nakibzâde Efendi) ö. 10 Muharrem 1057/1647	Rebî'ü'l-evvel 1045-1 Muharrem 1057	408
14	Zeyrekzâde Yunus Efendi ö. Safer 1062/1652	1 Muharrem 1057-Zilhicce 1057	5
15	Seyyid Mehmed b. Seyyid Mehmed [Koca Efendizâde] (ö. Zilkâde 1078/1668)	Muharrem 1058-Receb 1058	110
16	Zeyrekzade Abdurrahman b. Ahmed b. Emrullah (ö. 15 Şaban 1085/1674)	25 Receb 1058-30 Cemâziye'l-âhir 1066	24
17	Şeyh Mehmed b. Mehmed Kudsizâde b. Ahmed Efendi (ö. Cemâziye'l-âhir 1085/1674)	1 Rebî'ü'l-evvel 1078-20 Muharrem 1084	19
18	Seyyid Mehmed Said b. Seyyid Mehmed Esad Efendi	Zilkade 1085-Cemâziye'l-evvel 1091, ikinci kez	64

	(ö. 12 Zilhicce 1098/1687)	gelişi: 26 Cemâziye'l-evvel 1098- 1 Receb 1098	
19	Seyyid Cafer Efendi (ö. Zilhicce 1108 /1697)	Receb 1092- Rebî'ü'l-evvel 1097	13
20	Seyyid Feyzullah Efendi (20 Rebî'ü'l-evvel 1115/1703)	Rebî'ü'l-âhir 1099	2
21	Seyyid Abdurrahman Efendi (Nefeszâde) (ö. Ramazan 1107/1696)	Receb 1099-Ramazan 1101	160
22	Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi (ö. Muharrem 1124/1712)		Defteri yoktur
23	Seyyid Mehmed Efendi (ö. Rebî'ü'l-evvel 1108/1696)		Defteri yoktur
24	Hocazâde Seyyid Osman Efendi (ö. Cemâziye'l-evvel 1112/1700)	1106-1110	231 siyâdet hücceti, 76 tezkire
25	Seyyid Fethullah Efendi (ö. 16 Cemâziye'l-evvel 1115/1703)	10 Şaban 1110-1114	11 siyâdet hücceti, 24 tezkire
26	Seyfizâde İbrahim Efendi (ö. 9 Zilhicce 1122/1711)	Receb 1115- Muharrem 1116	7 tezkire
27	Hocazâde Seyyid Ömer Efendi (ö. 1158/1745-46)	1149-1150	3 siyâdet hücceti, 1 tezkire
Toplam Hüccet Sayısı			**5.046**

Seyyid Mahmud Efendi, Bağdadîzâde Seyyid Hasan Efendi, Başmakçızâde Seyyid Ali Efendi ve Seyyid Mehmed Efendi'nin kendi dönemlerine ait Nakîbü'l-Eşrâf defterleri bulunmamaktadır. II. Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Muhammed Muhterem Efendi'den Hocazade Seyyid Ömer Efendi'ye kadarki 23 Nakîbü'l-Eşrâfın defterlerindeki toplam siyâdet hücceti sayısı 5.046'dır. Bu dönem, 5 Cemâziyelevvel 942'den, 1158/1745-46 tarihine kadar 216 yılı kapsamaktadır. Yani yaklaşık iki buçuk asırlık bir dönemi kapsayan bu zaman diliminde Osmanlı Nakîbü'l-Eşrâfları 5.046 tane siyâdet hücceti düzenlemiştir. Bu hücceti alanların bir kısmının da daha sonraki dönemlerde yapılan teftişlerde gerçekte seyyid olmadıkları anlaşılmış ve siyâdet hüccetleri iptal edilmiştir. Sadece bu tablodan müteseyyidlik olayının geldiği noktayı görebilmekteyiz. Zira yukarıdaki Rumeli bölgesi istatistiğine baktığımızda aynı tarihlerde sadece Rumeli'deki seyyid sayısı 3.473'tür.

3.4.4. Osmanlı Devleti'ndeki Vilâyet, Sancak, Kaza ve Nahiyelerdeki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının İstatistiği [485]

Tablo 9: Vilâyet, Sancak, Kazalardaki Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlarının İstatistiği

SIRA NO	DEFTER NO	TARİH	VİLAYET	SANCAK	KAZA	TOPLAM

485 Bu tablo 34, 35 ve 36 numaralı **Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri**nden istifade edilerek hazırlanmıştır.

1	34	1294-1322 1877–1904	49	55	45	**149**
2	35	1291-1319 1874-1902	30	47	48	**125**
3	36	1291-1319 1874-1902	28	56	79	**163**

Osmanlı Devleti'nde tabloda da görüldüğü üzere toplam 163 Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı görev yapmıştır.

3.4.5. Sivas Livası Seyyid-Müteseyyid ve Alevî Köyleri (Sivas-Amasya-Çorum-Yozgat-Tokat-Samsun) [486]

Tablo 10: Sivas Livası Seyyid-Müteseyyid ve Alevî Köyleri

MÜTESEYYİD KÖYLER	SEYYİD KÖYLER (40 YILDAN FAZLA)	ALEVÎ KÖYLERİ
SİVAS MERKEZ MAHALLELERİ		
Sivas/Şeyh Çoban		
Osmanpaşa Mahallesi		
Câmi'-i Kebîr Mahallesi		
Küçük Minâre Mahallesi		
Çukurdan		
Veled Bey		
Şemsi Ferrâş		
Hacı İbrahim		
Sofu Himmet Mahallesi		
Kal'a-yı Atîk		
Hacı Mahmûd		
Ali Baba Mahallesi		Ali Baba Mahallesi
Kapalu Mahallesi		
Hacı Mahmûd Mahallesi		

486 Tablodaki müteseyyid ve seyyid köyleri Meşîhat Arşivi'ndeki 27 ve 30 (Genel nr. 94 ve 97) numaralı **Nakîbü'l-Eşrâf Defteri**nden istifade edilerek hazırlanmıştır. Diğer Nakîbü'l-Eşrâf defterlerinden de köy isimlerine ve seyyid müteseyyid sayılarına bakılmıştır. Sivas bölgesi Alevî ve Alevî-Sünnî köylerinin isimlerinin tespitinde Metin Bozkuş'un **Sivas Alevîliği** (Fakülte Kitabevi, Isparta, 2006, ss. 79-165) isimli eserinden; Tokat bölgesi Alevî Köyleri ve Alevi-Sünnî köyleri için Cenksu Üçer'in **Tokat Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri, (**Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2005, ss. 122-136)' isimli doktora tezinden; Amasya bölgesi için Harun Yıldız'ın **Amasya Yöresi Alevîleri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2003, ss. 72-81) adlı doktora tezinden; Çorum, Yozgat ve Samsun Alevî ve Alevî-Sünnî köy isimleri için ise Peter Alford Andrews'in **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, (Wiesbaden, DR. Ludwig Reichert Verlag, 1989, ss. 62, 66, 69, 71, 117,123.) adlı çalışmasından istifade edilmiştir.

Kal‘a-yi Atîk Mahallesi		Kale
Billur Tepesi Mahallesi		
İmâret Mahallesi		
Kılavuz Mahallesi		
Çavuşbaşı Mahallesi		
SİVAS MERKEZ KÖYLER		
Eymir/Eymür Köyü		***Hafik ilçesi Eymir köyü***
Ütük		Ütük (Alevi-sünnî köy)
Ağva		
Kalın		
Baharşeyh		
Sarıkaya		***Şarkkışla-Sarıkaya***
Çiftlik		Çiftlik (Alevi-sünnî köy)
Nedîm		
Üzeyr		
Gunut		
Menteşe		
Kızılcakışla		
Yalıncak		
Kazlu		
İdem		
Karlı		***Karlı/Karlık***
Dökse		
Avarayer		
Çandır		***Çandır***
Pusat		
Kozağacı		
Şeyh Merziban(en yoğun olan yer)		
	Zara	Zara
	Kuzağacı	***Kuzköy-Kuzören***
YILDIZ KAZASI KÖYLERİ		
Ovacık		***Ovacık***
Çeltik		
Ozmuş		
Yıldız		
Hergele		
Sarıyar		***Sarıyar***
Beduhtun [Yeni ismi Güneykaya]		Güneykaya

Kerîmûn/Kerimmümin		***Kerimoğlu***
Ebistâd?		
İLBEYİ KAZASI KÖYLERİ		
Tatlıcak		
Kethüdâ		
HAN-I CEDİD KAZASI KÖYLERİ		
Hân-ı Cedîd		
Karye-i Cedîd		
Çakmacık		
Selâmet		
Kızılca		Kızılca/Kızılköy
KELMUGAT /YILDIZELİ KAZASI	**KELMUGAT/YILDIZELİ KAZASI**	
Belcik	Belcik	
Yavu	Yavı /Yavu	Yavu
	Fındıcak	Fındıcak (Alevi-sünnî köyü)
	Karalar	
	Kal‘a	***Kal‘a***
	Yağlıdere	***Yağlıdere***
	Gökçe Halil	
	Olukman	***Olukman***
Ağvâ		
Çöte		
Üç Karakaş		
	YOZGAT/EMLAK KAZASI KÖYLERİ	
	Çepni	Çepni (Alevi-sünnî köy)
	Mezra‘a	***Mezraa***
	YOZGAT /GEDİK KAZASI KÖYLERİ	
	Maksutlu	
	Yazıcılı	
	Hamzalı	
	Sağırlı	
	Küçük	
	Uzunca	
	Merkesin	
	Şehirkışla	

	Çakızyan	
	Mengen	
	Gemerek	Gemerek (alevi-sünnî kasaba)
	YOZGAT/AKDAĞ KAZASI KÖYLERİ	
	Çayırşeyhi	
	Kesereş	
	Hobuç	
	YOZGAT/ÇEPNİ ÇOPNAR KAZASI KÖYLERİ	
	Söylemez	
	YOZGAT/SÜLEYMANLI KAZASI KÖYLERİ	
	Kazdili	
	YOZGAT/BOZOK KAZASI KÖYLERİ	
	Taşdemi	
	İğdecik	***İğdecik***
	YOZGAT/ORTAPARE KAZASI KÖYLERİ	
	Karahacılı	
	Vâdi-i Akkuzu	
	Kavak	***Kavak/Kavakköy***
	Kayacıkkışla	Kayacık (Sivas'ta)
	YOZGAT/HÜSEYİNÂBÂD KAZASI KÖYLERİ	
	Osman Paşa Tekkesi	
TOKAT/KAZÂBÂT KAZASI KÖYLERİ	**TOKAT/KAZÂBÂD KAZASI KÖYLERİ**	
Ezine Pazarı		
	Çerçi	Çerçi (Alevi-sünnî köy)
	Çay	Çaylı
	Çamurcuk	
Menteşe		
Keçecibaba		***Keçeci***
Birep		
Erkilet		
Kalecik		
Kuştemir		
Karaltan		
Tavukçu		

Farnı		
Gürcü		
Demorte/ Dimorta		
Menturaz		
Kuşdemir		
Taşlıöyük		
Kırlatan		
Mantaran?		
Beçin		
TOKAT MERKEZ MAHALLELERİ		
	Mahalle-i Şeyhler	
Seyyid Necmeddin		
Mihmad Hacib		
Fünûn		
Çaşnigir		
Gaybî		
Câmi‘-i Kebîr		
Çilehâne-i Tâhir		
Çay Müslim		
Yazıcık		***Yazıcık***
Mehmed Paşa		
Pûşiyân		
TOKAT/TOZAKLI NAHİYESİ KÖYLERİ		
Tozaklı	Boyalı Tozakli	Tozaklı
Tarıkulu/ Darıkulu		
Ermenes	Ermenes	
Kozlu		
Urumcık		
Kargın		***Kargın***
Okçu		
Karadiz		
İpsala		
Kargın ve Alan		***Kargın*** ve Alanköyü (alevi-sünnî köy)
Adamlı		***Adamlı***
TOKAT/KÂFİRNİ NAHİYESİ KÖYLERİ		
İlpit		

Tiri		
Tomara		
Zuğru		
Alakeçik		
TOKAT/KUMNAT NAHİYESİ KÖYLERİ		
Boyalı		
Seydânî		
Üçgöl		
Beyli		
Bula		
Ermus		
Ohtap/Yağmurlu		***Yağmurlu***
Acıpınar		***Acıpınar***
Omnu		
Çöreğibüyük		**Çöreğibüyük**
TOKAT/ARTUKÂBÂT KAZASI KÖYLERİ		
Bedirkale		
Kargın		
Kuşçu		
Ahmed Danişmendî		
TOKAT/NİKSAR KAZASI MAHALLELERİ		
Kopuz		
Kuburcu		
NİKSAR KAZASI KÖYLERİ		
Havri		
Hereke		
Efkeri [Efkere]		
Belekün		
Karataş		***Karataş***
Eze		
Karabağ		
Zekti		
Otan		
İlis		
	Ovarı	
TOKAT/EYREK KAZASI KÖYLERİ		

Nefs-i Eyrek		***Ayranpınar***
Alaaddin		
Tazular		
Kuruçay		***Kuruçay/Kurupınar***
Beyli		
Çandar		
Milâl/Çakır		***Çakırcalı***
Hazînedâr		
Oğlakçı		***Oğlaklı***
Geligere/Güllükere?		
Ağcakeçi		***Ağçakeçili***
Ağçaalan		
İnbad		
Revak		
Mikâil		
TOKAT/KARAYAKA KAZASI KÖYLERİ		***Karakaya***
Zikdi		
Ferenge		
Kolay		
Kökse		
Mursal		***Mursal***
Kal‘a		
Mersin köyü		
TOKAT/SONİSA KAZASI KÖYLERİ		
Nefs-i Sonisa		
Gökdere		***Gökdere***
Boraboy		
Karabük		
Bük		
Elvanlı		
ZİLE KAZASI MAHALLELERİ		
Câmi‘-i Kebîr Mahallesi		
Kethüdâ		
Hacı Mehmed		
Alacamescid		
Dutlu		
Zincirlikuyu		

Mahalle-i Arnavud		
Mahalle-i Sakalar		
Mahalle-i Yazıcı		
Mahalle-i Cedîd		
Keslik		
ZİLE NAHİYELERİ		
Kurşunlu		***Kurşunlu***
Şeyh Nasreddin		
Bağlıca		
Yüklü	Yüklü	
Abdallar		
	Kervansaray	***Kervansaray***
Kırlar		Kırlar (Alevi-sünnî köy)
TOKAT/TURHAL		
Biçin	Biçin	
	Akkışla	
	Kürtler	
	TOKAT/EREK KAZASI	
	Kemlari?	
	Alaaddin	
TOKAT/DÖNEKSE KAZASI KÖYLERİ		
İze		
MERZİFON KAZASI KÖYLERİ		
Mahalle-i Hacı Bahşi		
Mahalle-i Hoca Süleyman		
Surmasüt?		
Aşud		
Alaca Minâre		
MERZİON KÖYLERİ	**MERZİON KÖYLERİ**	Merzifon (Alevi-sünnî)
	Alala(Ortaova)	Alala(Ortaova)
	Sarıcu/Sarıca	Sarıköy (Alevi-sünnî köy)
Görgül		
Kürtler		
Gümüş		***Gümüştepe***
Marınca		
Gürgül		
Arslan		

Zağrı		
Urumcuk		
AMASYA MAHALLELERİ		
Gümüşlüoğlu	Gümüş	***Gümüştepe***
Hacı Hamza		
Acem Ali		
Gök Medrese		
Yakacık		
Sofular		***Sofular***
Çağrık		
Dede		
Bakacık	Bakacık	
Gökmedrese		
Saraçhâne		
Dere		Dereköy
Temennâ		
Çevikce		
Çöplüce		
Aşağı Meydân		
Şamlar		
AMASYA KAZALARI		
Mengel		
Kal'a		
Alevî		
Serkiz		
Carcurum [yeni adı Eryatağı]		
Bulduklu		***Bulduklu***
Gödeler		
Bulduk		
Kalfalı		
Armağanlı		***Armağan***
Kızılca		Küçükkızılca
Kışlacık		Kuşkışla(Çorum'da)
AMASYA/TAŞÂBÂD KAZASI KÖYLERİ		Taşova
Baraklı		
Fidi		
Yornus		

Yelekenli	Yelkenli	
Yolaçan		
Bedevi		
Dereli	Dereli	
Ürküt		
Dûre		
Fadıra		
Tunu		
Değirmenli		
Tanba		
SAMSUN /LÂDİK KAZASI		
Mahalle-i Kavgalı		
Bahşi		
Kilyas		
Şeyhlü		
Çiftlik		
Kızoğlu		
Tatlıcak		
Gülabdal		
SAMSUN /LÂDİK KAZASI KÖYLERİ		
Kızoğlu		***Kızoğlu***
Salur		Salur (Alevi-sünnî köy)
	Şeyhlü	Şeyhyeni
Ayvalı		Ayvalı (Alevi-sünnî köy)
Yenice		***Yenice***
Gülabdal		
SAMSUN/HAVZA	Havza	Havza (Alevi-sünnî)
Ilıca		
ÇORUM MAHALLELERİ		
Ümid Halîfe		
Hacı Kemal		
Bazar/Pazar		
Figânlı		
Kethüdâ		
Karaman Çavuş		
ÇORUM KAZALARI KÖYLERİ		
İlmen		

Maza		
Çay		***Çayköy***
Gediz		
MECİTÖZÜ KÖYLERİ		
Dibek		
Tavla		

Tablo incelendiğinde 1085-1097/1674-1686 tarihlerinde seyyid köyleriyle Alevî köyleri arasında çok kısmî bir benzerlik söz konusudur. Fakat müteseyyid köyleriyle Alevî köyleri arasında daha yüksek bir paralellik görülmektedir.

Sivas, Amasya, Çorum, Tokat, Yozgat ve Samsun'un 308 köyünden; Çayköy, Yenice, Kızoğlu, Armağan, Bulduklu, Sofular, Gümüştepe, Kurşunlu, Gökdere, Mursal, Karakaya, Ağçakeçili, Oğlaklı, Çakırcalı, Kuruçay/Kurupınar, Ayranpınar, Karataş, Çöreğibüyük, Acıpınar, Yağmurlu, Adamlı, Kargın, Yazıcık, Keçeci, Kerimoğlu, Sarıyar, Ovacık, Çandır, Karlı/karlık, Şarkkışla-Sarıkaya, Eymir köyleri olmak üzere toplam 32 Alevî köyünün Osmanlı döneminde müteseyyidlerin bulunduğu köyler olduğu görülmektedir. Bu köyler bugün sadece Alevîlerin yaşadığı ve bu köylerden 262'si sadece müteseyyidlerin bulunduğu köylerdir. Ayrıca 262 müteseyyid köyü içerisinde 32 tanesi sadece Alevî köyüdür. 13 tanesi Alevî ve Sünnîlerin birlikte yaşadıkları köylerdir.

Yine Kuzköy-Kuzören, Kal'a, Yağlıdere, Olukman, Mezraa, İğdecik, Kavak/Kavakköy, Kervansaray, Gümüştepe köyleri olmak üzere 9 Alevî köyü ise teftiş yapıldığı dönemde 30-40 yıldır seyyid olarak bilinen kişilerin yaşadıkları köylerdir. Yani bu 9 alevi köyü Osmanlı döneminde kadimden beri seyyidlerin yaşadığı köylerdir.

Yavu, Fındıcak, Çepni, Gemerek, Kayacık, Çerçi, Çaylı, Tozaklı, Alanköy, Merzifon, Alala(Ortaova), Sarıköy, Şeyhyeni ve Havza olmak üzere 14 köy ise yine seyyidlikleri 30-40 yıldır bilinen kişilerin yaşadığı Alevi-Sünnî köylerdir.

37 köy ise seyyidlikleri 30-40 yıldır bilinen kişilerin yaşadığı Sünnî köylerdir.

207 köy ise müteseyyidlerin bulunduğu Sünnî köylerdir.

17. yüzyıl sonrasında mezhepsel coğrafyada göç, din değiştirme gibi sebeplerle bir takım değişiklikler yaşanmış olması muhtemeldir. Ayrıca Bektaşîler ve Sünnî Türkmenlerde görüldüğü gibi Alevîliğe dönüşmeyen Ali hassasiyetlerinin de varlığı

unutulmamalıdır.[487]

Sonuç itibariyle Alevîlik kavramının tek başına ele alınamayacağı, Alevîliğin ortaya çıkışının Türklerin İslâmiyeti kabulüyle şekillendiği, Osmanlı dönemindeki konumuyla birlikte kırsal kesimden çok şehirdeki yaygınlığını arttırmaya doğru gittiği, bu yapının zaman içerisinde biçim ve içerik değiştirerek Bektaşîlik ve Kızılbaşlık adı altında karşımıza çıktığı görülmektedir.

Alevîler nezdinde seyyidliğin kutsiyeti sorgulanamaz bir seviyededir. Bu sebeple de Ehl-i Beyt'e olan bağlılıkları hayatlarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Zira Safevîliğin etkisiyle Ehl-i Beyt ifadesi tam da hayatlarının merkezinde duran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı şekilde Alevîlikte velâyet inancı, Ehl-i Beyt kavramıyla büyük ölçüde iç içedir. Bunun yanısıra Peygamberi örnek alan velinin, aslında Peygamberin nübüvvetini de kuvvetlendiren bir tarafı olduğu düşüncesinden hareketle, velâyeti bir silsile ile en büyük veli olan Hz. Ali'ye kadar dayandırmaktadırlar.

Alevîlik'te Şah İsmail'in sistemleştirdiği dedelik kurumunu ayakta tutan Alevî dedelerinin, Peygamber soyundan geldiğine inanılması, bu kimselerin dinî ve sosyal hayatta bütünüyle söz sahibi olmalarına yol açtığı gibi hukukî sorunların çözümünün kaynağı olarak da görülmelerini sağlamıştır.

Seyyidliğin bel kemiğini oluşturan şecereler, Alevîlik için büyük önem taşımaktadır. Bir çok alan için önemli bilgiler ihtiva eden şecerelere içerikleri bakımından ihtiyatla yaklaşılması gerektiği gibi genel bir yorum yapılmayarak her bir şecerenin müstakil olarak incelenip değerlendirilmesi gerekir.

Ayrıca Osmanlı Devleti, Sünnî politikası çerçevesinde zaman zaman belli gruplara ayrıcalıklar tanımış, bunu da her ne kadar şiddete başvurduğu durumlar söz konusu olsa da, en iyi istimalet tasavvuruyla gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan devlet, istimalet politikasında bu bölgelerdeki müteseyyidlere bir noktada müsamaha göstermiş ve Safevi safından ayırmak için onları teşvik etmiştir.

Safevîler, önceleri Sünnî bir karaktere sahip iken, siyasî amaçları ön plana çıktıktan sonra Şiîliğe yönelmek suretiyle siyasî hedeflerine ulaşmaya çalışmışlardır. Bu gibi sebeplerin yanısıra özellikle İran, Irak, Azerbaycan ve Doğu Anadolu gibi bölgeleri etkisi

487 Hülya Canbakal, An Exercise in Denominational Geography in Search of Ottoman Alevîs, (ss. 253-271), **Turkish Studies**, Vol. 6, nr. 2, June 2005, s.256-257.

altında bulunduran ve o bölgelerdeki siyâsi hâkimiyeti eline geçiren Safevî Devleti, Osmanlı Devleti için siyasî bir tehlike oluşturmaya başladığından devlet, kendince tedbirler almaya çalışmış, bunun için de belli tarikatlara Sünnî politikası çerçevesinde arka çıkıp Şiîliğin yaygın olduğu bölgelerde tekke ve medreseler kurulmasını sağlamıştır. Bu hususta Safevîler'in de merkeze aldığı kavram olan Ehl-i Beyt sevgisine tutunmuştur.

Osmanlı-Safevî mücadelesinin akabinde yönetimin dinî alanı düzenleme çabasının etkisiyle Rafızî/Şîa karşıtlığının da en ileri safhaya taşındığının izlerini, döneminde verilen fetvalarda görmek mümkündür. O dönemin fetvalarında Şîi düşünceyi benimseyenlerin "bid'ât ehli" olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple de Maturîdi düşünce sistemi ve etki alanı bu dönemde ivme kazanmıştır.

Son olarak, seyyidlere tanınan imtiyazların cazipliğinin ortaya çıkardığı müteseyyidlik olgusu konusunda devlet, işi her daim sıkı tutmaya çalışmış ve bir takım tedbirlerle onlara engel olma yollarını aramıştır. Seyyidlik konusundaki talepler meşru yoldan karşılanmadığı takdirde gayr-ı meşru yollara tevessül edilmiştir. Anadolu ve Rumeli'de bulunan seyyid-müteseyyid istatistik bilgileri bunu açıkça ortaya koymaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Dinî bir kural gereği ortaya çıkmadığı halde dinî bir müessese olan, zamanla da siyasî bir boyut kazanan Nakîbü'l-Eşrâflığın ve onun müntesipleri olan seyyidlerin Osmanlı toplumundaki serüveni, Meşîhat Arşivi belgeleri ışığında mümkün olduğunca tüm yönleriyle açıklanmıştır. Öncesinde ise seyyid ve şeriflerin Osmanlı Devleti'ndeki durumlarının tarihî süreçle bağlantılarını ortaya koyabilmek için seyyidleri ifade eden kavramlar incelenmiş ve seyyidlerin İslâm toplumundaki konumunun Ehl-i Beyt kavramı etrafında yüzyıllarca devam ettiği görülmüştür. Ayrıca bu gibi kavramların (Ehl-i Beyt, seyyid, şerif, evlâd-ı Resûl vb.) oluşmasında ve bu grubun toplum içerisinde temayüzünde İslâm öncesi Arap geleneklerinin etkisinin İslâmdan sonra da devam ettiği kanaatine ulaşılmıştır.

Öncelikle seyyid ve şerif unvanlarının Hasenî ve Hüseynîler için hem birlikte ve hem de ayrı şekilde kullanıldığı hususuna açıklık getirmek gerekir. Osmanlı Devleti'nde Hasenî ve Hüseynî soy arasında gerek imtiyazlar bakımından gerekse isimlendirmede böyle bir ayrıma gidilmemiştir. Her iki soydan gelenler de seyyid olarak isimlendirilmiştir. Ancak XX. yüzyılın ortalarından itibaren Hasenî soydan gelen Mekke emirleri için "şerif" unvanının yaygınlaşması sebebiyle bu ünvanın Hasenîlere, seyyidin ise Hüseynîlere tahsis edildiği yönünde bir anlayış yaygınlaşmıştır. Özellikle İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Fatımîler zamanında şerif ünvanı Âl-i Fatıma'ya mahsustu, sonraki dönemlerde şerif Hz. Hasan'ın, seyyid ise Hz. Hüseyin'in soyundan gelenleri karşılayacak şekilde yaygınlık kazandı ve Türkçe'de Hz. Hasan'ın soyundan gelen kola şerif, Hz. Hüseyin'in soyuna ise seyyid denilmek suretiyle iki kol birbirinden ayrılır."[1] görüşü bu ifadenin yayılmasında etkili olmuştur.

Ehl-i Beyt kavramına gelince, bu kavram cahiliye devri ve İslâm tarihinin ilk dönemlerinde lügat manasına uygun olarak kullanılmış olup kabilenin hâkim ailesini ifade ediyordu.[2] İslâmî dönemden günümüze kadar da sadece Hz. Peygamber'in ailesi ve soyu anlamında kullanıla gelen bir ıstılah olmuştur.[3] Bu sebeple cahiliye dönemi Arap kabile ve asalet statüsünün asr-ı saadetten sonra tekrar devam etmesi ve hilafet kurumu etrafındaki

1 Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara, 1984, s. 5; **İlmiye Teşkilâtı**, s. 161.
2 Yusuf Açıkel, **Hadislerle İslâm Düşüncesinde Ehl-i Beyt,** (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 1999, s.30; Öz, Mustafa, "Ehl-i Beyt", **DİA**, İstanbul 1994, X/498.
3 Öz, "Ehl-i Beyt", s. 498.

mücadelelerin etkisi bu kavramın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

Seyyid ve şerifliğin doğuşunda başta Kerbelâ olayı ve Emevîler dönemindeki baskılar etkili olduğu gibi, yönetimleri onlardan çok farklı olmayan Abbasiler'in şiddet yanlısı politikaları da etkendir. Örneğin Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehadetinden sonraki siyasî mücadeleler neticesinde kavrama siyasî manalar yüklenmiş ve hatta Şîa tarafından imamların masumiyeti noktasına kadar getirilmiştir. Oysaki meseleye Kur'ân bütünlüğü açısından bakıldığında, hiç kimsenin masumiyetinden veya günah işleme konusunda herhangi bir korunmuşluğundan söz edilemeyeceği gibi; İslâm'da kutsal soy anlayışı veya Müslüman aristokrasisi bulunmadığı, Allah katındaki üstünlüğün soya ve nesebe değil, ancak inanca ve takvaya bağlı olduğu anlaşılacaktır.

Ehl-i Beyt olgusu, İslâm tarihinde farklı zamanlarda değişik siyasî gruplar tarafından kendi görüş ve düşüncelerine uygun olarak tanımlanmaya ve bu istikamette kullanılmaya çalışılmıştır. Zamanla Ehl-i Beyt kavramına farklı anlamlar yüklenmiş, bu kavram çeşitli amaçlara hizmet ettirilmek istenmiş, ayrıca siyasî ve itikadî ihtilafların odağına yerleştirilmiştir. Anlam ve fonksiyon açısından çok farklı bir yapıya sahip olan bu kavram, İslâm Mezhepleri Tarihi boyutuyla, bazı önemli siyasî ve itikadî mezheplerin doğuş ve gelişmesinde etkili olmuş, mezhepler içerisindeki çeşitli fikrî eğilim ve grupların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Hz. Peygamber'in neslinden gelen ve birçok sebeple baskılara maruz kalan mazlum ve ezilmiş bu insanlar, İslâm toplumsal tabakalaşmasında yerini aldıkları gibi zamanla sayıları ve güçleri artarak birçok ülkeye yayılmışlardır. Seyyid ve şerifler, İslâm toplumunda geniş kabul görmüş, çok kısa sürede etraflarında geniş taraftar kitleleri oluşturmuş kimselerdir. Ayrıca seyyidler, belli sosyolojik özellikler gösteren homojen bir yapılanmaya sahip olmayıp, çok değişik meslek grupları içerisinde varlıklarını sürdüren heterojen bir grup özelliği göstermektedir. Bu yüzden İslâm tarihinde birçok hanedanın siyasî amaçlarla seyyidliği kullandığı da bilinmektedir. Osmanlı Devleti ise meşruiyetini Safevîler gibi nesepten değil, siyasî başarılarından elde ettiği için seyyidliği yönetimlerinin meşruiyeti hususunda kullanmamışlardır. Topraklarına gelen seyyidlere, diğer ülkelerde örneğine zor rastlanır bir hürmet ve tazim göstermiş, onların rahat ve huzur içerisinde yaşamaları için gereken her türlü hizmeti yerine getirmiş, kendilerine bir takım muafiyet ve imtiyazlar sağlamıştır. Fakat zaman zaman bu imtiyazların kullanılması noktasında

seyyilerle yerel yöneticiler ve reaya arasında sürtüşmeler meydana gelmiştir. Peygamber soyundan gelenlere tanınan bu ayrıcalıklar, bu soya mensup olmayan çok sayıda insanı cezp etmiş ve seyyidlik iddiasıyla ortaya çıkmalarına sebep olmuştur. Özellikle müteseyyidlerin sosyal dengeyi sarsacak şekilde çoğalması ve bunun akabinde vergi gelirlerinin hızla azalması devleti bir takım tedbirler almaya zorlamıştır. Nakîbü'l-Eşrâflar'ın en temel vazifeleri seyyidlerin işlerini düzenlemek olmasına rağmen, yönetim bu kurum aracılığıyla seyyidleri sıkı bir denetime tabi tutmuş ve gruba dışarıdan karışmaları engelleme konusunda da büyük gayret sarf etmiştir. Hatta zamanla Nakîbü'l-Eşrâflar'ın en önemli vazifesi müteseyyidlikle mücadele olmuştur. Nakîbü'l-Eşrâflar, devletin resmi bir görevlisi olarak grubun haklarını koruduğu gibi yönetimle seyyidler arasındaki ilişkiyi de düzenlemişlerdir.

Osmanlı'da seyyidler, soylarının gerektirdiği iltifata mazhar olmakla birlikte, yönetime karşı bir tehdid oluşturdukları sezildiğinde durum değişmiştir. Seyyidlerin hal ve hareketlerinden Ehl-i sünnet dışındaki bir mezhebe mensup olup olmadıkları da araştırılmış ve Sünnî mezhebe mensup olmadıkları yönünde bir iddia ortaya çıktığında durum değerlendirilmiştir. Teftişten sonra idianın doğruluğu anlaşıldığında, hüccetlerin kenarına "rafz", "rafizî" gibi İslâm dışı olduklarını ifade eden kelimeler yazılarak Sünnî mezhep dışındakilerin siyâdet hüccetleri iptal edilmiştir. Devlet tarafından Nakîbü'l-Eşâf kaymakamı olarak görevlendirilen fakat sonrasında Sünnî olmadıkları anlaşılan kimseler görevinden azledilmiştir. Bağdat, Kazımiyye, Kerbelâ, Musul gibi bölgelerde Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığı yapanların Sünnî mezhebe mensup olmadıkları yönünde şikâyetler ortaya çıktığında, yönetimin bu konudaki takibi gecikmemiş ve iddialar doğru olduğunda bu kimseler görevlerinden alınarak yerlerine Sünnî mezhebe mensup *sahihü'n-neseb* kişiler atanmıştır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin en hassas olduğu noktalardan birisi Safevî tehdidiydi. Devlet, Safevîler'in Anadolu'daki Türkmen grupları ayaklandırması tehlikesi karşısında bu müesseseyi güçlendirmiş, hatta -siyâdet hüccetlerini gayr-ı resmi yollardan elde edenler dışında- seyyid olmayan birçok insana da sırf Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları için siyâdet hücceti vermiş ve bir takım imtiyazlar sağlamıştır. Safevî tehdidi ortadan kalktığında, bu bölgelerde Nakîbü'l-Eşrâflar tarafından teftişler yaptırarak daha öncesinde verilen siyadet hüccetlerini iptal etmiştir.

Yönetimin kendileriyle yakından ilgilendiği seyyidlerin Ehl-i sünnet dışındaki inançlarına göz yumulmadığı muhakkaktır. Buna rağmen devletin seyyidlerin manevî nüfuzundan istifade ettiği de görülmektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu ve bazı Arap bölgelerinde Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarının nüfuzlarından ve o bölgelerdeki bir takım huzursuzlukların giderilmesinde seyyidlerin manevî otoritelerinden yararlanılmıştır. Başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere bir çok bölgede Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlığı görevine getirilecekler, nüfuzlu seyyid ailelerinden seçilerek bu bölgelerin devlete bağlılığı sağlanmıştır. Bazı Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamları, devlet ile bölgelerindeki etkin aşiretler arasında arabuluculuk yaparak, birçok konuyu devletin lehine çözüme kavuşturmuştur.

Aynı şekilde Sünnî otoriteyi temsil eden Osmanlı Devleti, Nakîbü'l-Eşrâflık müessesesiyle İslâm dünyasındaki prestijini artırmayı düşünmüş ve özellikle İran sınırına yakın bölgelerde Şiîliğin yayılmasını bu müesseseyle engellemeye çalışmıştır. Devletin Bağdat, Kerbela, Necef gibi İran sınırına yakın yerlerde Şia'nın yayılmasına karşı bir kalkan vazifesi görmesi için Sünnî ve seyyid olan tarikatları desteklediği ve birçok tekkenin devlet eliyle açıldığı görülmektedir. Özellikle seyyid olan ve bölgede etkin bir nüfuza sahip Kadirîlik ve Rifaîlik devlet tarafından ciddi bir şekilde desteklenmiştir. Anadolu'da da heterodoks grupların başka bir ifadeyle Kızılbaş zümrelerin etkinliğini azaltmak için yine Ehl-i Beyt sevgisinin çok yüksek seviyede bulunduğu fakat Sünnî yönü ağır basan Halvetîliğe de arka çıkılmıştır.

II. Abdülhamid döneminde özellikle Arap coğrafyasındaki tarikatlara maddî yardımlar sağlanmıştır. Halep, Suriye gibi bölgelerde seyyid olan Rifâîler ve Kadirîler desteklenmiş, hatta kendilerine bir takım muafiyetler sağlanmış ve askerlikten dahi istisna edilmişlerdir. Şüphesiz devletin Sünnî olan bu tarikatlara arka çıkması bu bölgelerde Şiîliğin etkisini azaltmak için aldığı tedbirlerden birisiydi. Zira seyyid olan Rifâî tarikatı, II. Abdülhamid politikalarının desteklenmesi ve saltanatının otoritesinin pekiştirilmesi noktasında kullanılmıştır. II. Abdülhamid İslâm dünyasındaki prestijini artırmak için nüfuzlu bazı tasavvuf ve tarikat mensubu ulemayı İstanbul'a getirmiş, onlara nişan ve hediyeler vererek devletin yanında tutmuştur. Devlet, özellikle Ortadoğudaki otoritesini temin etmek için bu dönemde Rifâî tarikatı şeyhi ve Nakîbü'l-Eşrâf kaymakamlarından büyük ölçüde istifade etmiştir. Bu bölgedeki kaymakamların büyük çoğunluğunun da Rifâî tarikatına mensup kimselerden olması, hiç şüphesiz bir tesadüf sonucu değildir.

Bu dönemde Şiîlik üzerine devlet tarafından raporlar hazırlatılmıştır. Başta Cevdet Paşa olmak üzere Musul Valisi Abdülkadir Kemal Bey ve bazı devlet adamları ile Irak'ta meşhur seyyid Alusizâdelerden Ahmet Şakir Efendi, Diyarbakır Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Hacı Mesud Efendi, Haleb Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamı Ebu'l-Hüda es-Sayyâdi gibi bölgede etkin nüfuzlu seyyid aileleri Şiîliğin bölgedeki tesirlerini azaltmak için alınacak tedbirlere yönelik raporlar hazırlamışlardır. Raporlarda özetle: Ortadoğu bölgesi, İran sınırı ve Musul vilayetindeki mekteb-i ibtidaiye ve rüşdiyelerin tanzim ve ıslahı; bedevî bölgesinin cahillik yüzünden geldiği hâlin, bölgedeki okulların, öğrencilerin ve eğitimcilerin durumunun iyileştirilmesi yoluyla düzeltilmesi; bölgenin lisanını bilen öğretmenlere ihtiyaç duyulması gibi konular gündeme getirilmiştir. Aynı zamanda bu bölgelerde görevlendirilecek eğitimcilerin ilmî bilgisinin kuvvetli olmasının yanında; bölgenin mizacına uygun, Arapça ve Kürtçe gibi mahallî lisanlara da vakıf olması, en önemlisi de bu kimselerin aslı ve nesli temiz bir soydan gelmesinin (seyyid olması) ve ahalî tarafından bu özelliklerinin bilinmesinin önemi üzerinde durulmuştur. Musul valisi de, elviye-i selâsenin cümlesi İran devletiyle sınır olduğundan ve İranîler'in bu bölgelere gönderdikleri Şiî mezhebine mensup din görevlileriyle bu bölgedeki cahil insanları çok rahat etkileyebildikleri hususuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla devletin bu bölgelerde eğitimi destekleyerek en başta cehaletle mücadele etmesi vurgulanmıştır.

Tüm bu devlet politikalarının yanında seyyidlik ulema, sufiler, aşiretler ve Alevîler arasında da çok önemli bir yer tutmaktadır. Gerek Sünnî gerekse Şiî nitelikli tarikatlar, meşruiyetlerini dinî bir mesnede bağlamak, toplum tarafından kabullenilmek ve taraftar sağlamak için tarikat şeyhlerinin "seyyid" olduğunu iddia ederek nesebini Hz. Peygamber'e bağlayan bir silsile ileri sürmüşlerdir. Sünnî tarikat şeyhlerinden bir kısmı, temsilcisi olduğu tarikatına halkın ilgisini cezbetmek ve kendi şahsî saygınlığını artırmak için bağlı bulunduğu tarikat silsilesini/soy şeceresini Ehl-i Beyt'e dayandırma yoluna gitmiştir. Zira bu iddia kişinin toplumdaki itibarını güçlendirdiği gibi, kişiyi seçkin bir karizmanın parçası hâline de getirmektedir. Ancak tarikatlardaki bu nesep silsilelerinin hepsinin doğruluğu hususunda bir takım tereddütler olduğu bir gerçektir.

Alevîlikteki seyyidlik olgusuna gelince, Ehl-i Beyt ruhu ve nuru ile bağlantılı olarak düşünülmekte ve dedelerin soy silsilelerinin on iki imamdan biriyle Hz. Ali'ye bağlandığı iddia edilerek ele alınmaktadır. Bu sebeple dedelerin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğine inanılması neticesinde, seyyid ve şeriflerin Alevî toplumunda daha

saygın bir konuma sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla dedelerin sözlerine sıkı sıkıya bir bağlılık söz konusudur. Ayrıca Alevî toplumundaki hukukî sorunların çözüm kaynağı olarak görülen seyyid dedeler, Alevî köylerindeki dinî ve ictimaî hayata yön verdikleri gibi, hukukî ihtilaflar da kendilerinin başkanlığında gerçekleştirilen cemlerde çözüme kavuşturulmaktadır.

Seyyidlere karşı saygı ve hürmet konusunda derin bir hassasiyet geliştirmiş olan Osmanlı Devleti, aynı zamanda kendi otoritesinin Ehl-i Beyt üzerinde bulunduğunu da daima hissettirmiştir. Bu kimselerin devlet nezdindeki itibarlarının yanısıra, birey olarak yaşadıkları alanlardaki saygınlıkları, Osmanlı Devleti'nin bu kişiler vasıtasıyla bölgedeki bazı sorunlardan haberdar olmasına ve o bölgelerdeki sorunların çözümüne katkıda bulunmalarına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan da toplum içindeki bir fert olarak ahlâkî tutumlarıyla temayüz eden kimseler olmaları hasebiyle de, sosyal çevre içindeki örneklikleri ciddi bir önem arz etmektedir.

Buradan hareketle bu kimselere gösterilen tazimin salt bir imtiyaz bağlamında ele alınmasının doğru olmadığını söyleyebiliriz. Zira Hz. Peygamber'in kan bağının esas kabul edildiği, itibarın mensup olunan kabileye göre şekillendiği bir toplumda "takva" üzerinde durması, dolayısıyla kendi neslinden olan Seyyidlere başka durum ve konumlarda herhangi bir ayrıcalık atfedilmesini istemesi düşünülemez. Ehl-i Beyt tanımı ve kavramının tarih içerisindeki anlam dönüşümleri göz önüne alınsa dahi, temel vurgu bu kimselerin toplumun ahlâkî yapısına katkısı ve Hz. Peygamber'in emaneti olmalarıdır. Ehl-i Beyt kelimesine zaman zaman her ne kadar siyasî bir fonksiyon yüklenmişse de; bu kavram mezhepler, tarikatlar, cemaatler ve siyaset üstü olmakla birlikte, Kur'ânî bir kavramdır ve Sünnî, Şiî ve Alevîler'in ortak paydasıdır.

BİBLİYOGRAFYA

I. ARŞİV KAYNAKLARI*

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Bâb-ı Asafî Dosyaları

a. Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi (A.DVN)
b. Askerî Ruznamçe Kalemi (A.DVN.ARZ)
c. Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM)
d. Âmedî Kalemi (A.AMD)
e. Dîvâni Kalemi (A.{DVN)
f. Çavuşbaşı (A.ÇVB)
g. Defterhâne-i Amire Kalemi (A.DFE)
h. Mektubî Kalemi (A.MKT), Umûmî (A.MKT.UM)
ı. Reisülküttab Kalemi (A.RST)
i. Ruus Kalemi (A.RSK)
j. Şikâyet Kalemi (A.DVN.ŞKT)

2. Bâbıâlî Evrak Odası (BEO)

a. Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi (BEO.A.DVN)
b. Mektubî Kalemi (BEO.A.MKT)
c. Mektubî Kalemi Umûmî (BEO.A.MKT.UM)
d. Dahiliye Nezareti Hukuk Kalemi (DH.H)
e. Sadaret Evrakı Amedî Kalemi (A. AMD)
f. Sadaret Divân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemi (A. DVN. MHM)
g. Sadaret Divân-ı Hümâyûn Kalemi (A.DVN)
h. Sadaret Amedî Müteferrik (A. M)
ı. Sadaret Mektubî Kalemi Deavî (A. MKT. DV)
i. Sadaret Mektubî Kalemi, Mühimme (A. MKT. MHM)
j. Sadaret Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ (A. MKT. MVL)
k. Sadaret Mektubi Kalemi, Nezaret ve Devâir (A. MKT. NZD)
l. Sadaret Mektubî Kalemi, Umûm Vilâyet (A. MKT. UM)
m. Sadaret Teşrifât Kalemi (A. TŞF)

*** Belge numaraları dipnotlarında gösterilmiştir.**

n. Dahiliye Mektubî Kalemi (DH.MKT)

o. Bâb-ı Âli Evrak Odası (EO)

3. Bâb-ı Defterî Dosyaları

a. Başmuhasebe Kalemi (D.BŞM)

b. Teşrifat Kalemi (D.TŞF)

4. Ali Emirî Tasnifi Nr. 2351, 4969, 4976, 8402, 8403

5. Buyuruldu Defterleri

6. Cevdet Tasnifi

a. Adliye (C. ADL)

b. Belediye (C. BL)

c. Zaptiye (C. ZP)

d. Askeriye (C. AS)

e. Maarif (C. MF)

f. Nafia (C. NFA)

g. Dahiliye (C. DH)

h. Darbhane

ı. Evkaf (C. EV)

i. Eyâlet-i Mümtâze

j. İktisat

k. Maliye (C. ML)

7. Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi (HAT.)

HAT. Dosya nr.: 178, 425, 498, 505, 502, 686, 783, 812, 1261, 1478, 1498, 3792, 6840, 6846, 8358, 8852, 9680, 11167, 11640,12537, 12622, 17477, 26846, 24086.

8. İbnülemin Tasnifi

a. Ensab, nr. 1; nr. 3; nr. 5; nr. 8; nr. 9; nr. 12; nr. 14; nr. 18; nr. 19; nr. 21; nr. 23; nr. 24; nr. 253; nr. 658; nr. 8402; nr. 8403.

b. Dahliye (İE.DH)

c. Muafiyet ve İmtiyazlar (İE.MİT)

d. Maliye

e. Saray

f. Tevcihat nr. 973.

9. İlmühaber Defteri

10. İrâdeler

a. Dahiliye İrade (İ. DH)

b. Meclis-i Mahsus (İ. HUS)

c. Meclis-i Vâlâ (İ. MVL)

d. Şûrâ-yı Devlet (İ. ŞD)

e. Dosya Usûlü İradeler (DUİT)

f. Mesâil-i Mühimme İradeleri (İ. MSM)

11. Kâmil Kepeci Tasnifi Ruûs, nr. 260.

12. Mühimme Defterleri nr. 2; nr. 4; nr. 7; nr. 14; nr. 19; nr. 26; nr. 27; nr. 33.

13. Müzehheb Fermanlar

14. Yıldız Tasnifi

a. Esas Evrak (YEE)

b. Husûsî Ma'rûzât (Y.A.Hus.)

c. Resmî Ma'rûzât (Y.A.Res.)

d. Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y. MTV)

e. Arzuhaller ve Jurnaller (Y..PRK.AZJ)

f. Evkâf (Y. PRK. EV.)

g. Yâveran ve Maiyyet-i seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK. MYD)

h. Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı (Y.PRK. MK)

ı. Maliye Nezareti Maruzatı (Y..PRK.ML.)

15. Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl İdaresi (DH.SAİDd)

16. Ayniyât Defterleri (BEO.AYN.d) **Nr.:** 245, 250, 280, 301, 408, 412, 430, 1821, 1831.

17. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD**) Nr.:** 6074, 2349, 2350, 16244, 20925.

18. Tapu Tahrir Defterleri Nr.: 48, 69, 137, 660,

19. Şer'iyye Sicilleri

a. Adana Şer'iyye Sicili, nr. 53

b. Afyon Şer'iyye Sicilleri, nr. 32

c. Antep Şer'iyye Sicili, nr. 8; nr. 20; nr. 162; nr. 21; nr. 171, nr. 108

d. Balıkesir Şer'iyye Sicili, nr. 692

e. Çorum Şer'iyye Sicili, nr. 2.

f. Harput Şer'iyye Sicilleri, nr. 331

g. Isparta Şer'iyye Sicilleri, nr. 168; nr. 172; nr. 174; nr. 164; nr. 166; nr. 167; nr. 166; nr. 170

h. Karahisar-ı sahip Şer'iyye Sicili, nr. 615

ı. Karaman Şer'iyye Sicilleri, nr. 282

i. Kayseri Şer‘iyye Sicilleri, nr. 8; nr. 106; nr. 69; nr. 660

j. Konya Şer‘iyye Sicilleri, nr. 14; nr. 35

k. Sivas Şer‘iyye Sicilleri, nr. 1

l. Kütahya Şer‘iyye Sicili, nr. 1; nr. 8

B. İstanbul Müftülüğü Şer‘iyye Sicilleri Arşivi

a. İstanbul Kadılığı, nr. 97; nr. 154; nr. 334

b. Üsküdar Şer‘iyye Sicili, nr. 8; nr. 9; nr. 31

C. İstanbul Müftülüğü Meşîhat Arşivi

1. Defterler

a. Sicill-i Ahvâl Defterleri, nr. 56-63

b. Nakîbü’l-Eşrâf Defterleri, Genel nr. 68-106, 129, 142, 169, 170, 540, 550, 617, 1692, özel nr. 1-47.

2. Belgeler

a. Meşîhat Arşivi, Evrak Odası (MŞH. EO)

b. Meşîhat Arşivi, Tahrirat Evrakı (MŞH. THR)

c. Meşîhat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları (MŞH. SAİD)

D. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Ankara)

a. Haremeyn Evkafı Defterleri nr. 594

II. KAYNAK VE İNCELEME ESERLER

Abbaslı, Mirzâ: "Safeviler'in Kökenine Dair," **Belleten**, c. XL, S. 158, Ankara, 1976, ss. 287-329.

Abdülganî, Arif Ahmed: **El-Cevherü'ş-şeffaf fî Ensâbi's-sâdeti'l-eşrâf Neslü'l-Hüseyin**, I- II, Dımaşk, 1417/1997.

Abdülkerim b. Şeyh Musa: **Makâlât-ı Seyyid Harun**, Haz.: Cemal Kurnaz, Ankara, 1991.

Abû-Manneh, Butrus: "Sultan Abdülhamid II ve Şeyh Ebu'l-hüda es-Sayyâdî," **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 7-10, İstanbul, 1995, ss. 375-405.

Açıkel, Yusuf: **Hadislerle İslâm Düşüncesinde Ehl-i Beyt**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1999.

Adak, Abdurrahman: "Güneydoğu Anadolu'da Seyyidler", **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, S. 3, Y. 4, Konya, 2004, ss. 383-395.

Adil, Süleyman: **Balkanlar'da Alevilik Bektaşilik**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Âgâh, Yahya b. Salih el-İstanbûlî: **Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm**, **Mecmuatü Zarâif Sandukatü'l-Meârif**, İstanbul, 2002.

Ağca, Sevgi: "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi*",* **Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt Sevgisi***,* İstanbul, Nefes Yay., 2008, ss. 45-65.

……..., "Surre-i Humâyûn Geleneği", **Surre-i Humâyûn**, İ.B.B. Kültür Yay., İstanbul 2004, ss. 29-39.

Ahmed Nazif Efendi: **Riyâzü'n-Nükabâ**, Süleymaniye Kütb. Hacı Mahmut Efendi Bölümü, nr. 4590.

Ahmet Refik: **On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik**, Sad.: Mehmet Yaman, İstanbul, 1932.

Ahmet Rıfat Efendi: **Devhatü'n-Nukabâ**, Karahisari Esad Efendi Matbaası, İstanbul, 1283.

……, **Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakîbü'l-Eşrâflar**, Haz.: Hasan Yüksel, Fatih Köksal, Sivas, 1998.

……, **Gerçek Bektaşilik, Mir'âtü'l-Mekâsıd Fî Defi'l-Mefâsid**, Haz.: Salih Çift, İstanbul, 2007.

Ahmet Vefik Paşa: **Lehçe-i Osmânî,** Haz.: Recep Toparlı, Ankara, 2000.

Ahterî, Mustafa b. Şemseddin: **Ahter-i Kebîr**, İstanbul, 1324.

Akbulut, Ahmet: **Sahabe Dönemi İktidar Kavgaları**, Pozitif Mat., Ankara, 2001.

Akdağ, Mustafa: **Türkiye'nin İktisâdî ve İctimâi Tarihi,** I-II, Ankara, 1979.

Akdemir, M. Sadık: "Şeriyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Isparta'da Nakîbü'l-Eşrâf Kaymakamlığı ve Seyyidler," **Arayışlar, İnsan Bilimleri**

Araştırmaları, Y. 9, S. 17, 2007, ss. 143-177.

Akgündüz, Ahmet: **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul, 1996.

……., Kanûni Devri Eyalet Kanunnameleri, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri**, I-V, İstanbul, 1992.

……, **Osmanlı Kanunnameleri**, Fey Vakfı Yay., İstanbul, 1990.

Aksüt, Hamza: "Dede Ocaklarının Sosyal ve Coğrafi Kökeni, Bir Örnek Olarak Şeyh İbrahim Ocağı," Alevilik ve Bektaşilik Bildirileri, **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I (28-30 Eylül 2005)**, Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Yay. No: 20, Bilimsel Toplantılar serisi: 7, Isparta, 2005, ss. 343-362.

Aktay, Yasin: "Sosyo-Kültürel ve Politik Yönleriyle Alevilik Üzerine Notlar," **Milel ve Nihal, İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi**, c.IV, S.1, Oca-Nis 2007, ss.58-76.

Algar, Hamid: "Bahâeddin Nakşibend", **DİA**, c. IV, İstanbul, 1991, ss. 458-460.

…….., "Hacegân", **DİA**, c. XIV, İstanbul, 1996, ss. 431.

……..., "Çârdeh Mâsûm-ı Pâk", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 227-228.

Ali Efendi: **Fetevâ-yı Ali Efendi**, I-II, İstanbul, 1325.

Ali Emîrî Efendi: **Tezkire-i Şuarâ-yı Amid**, Matbaa-i Amedi, Dersaâdet, 1328/1910.

……, "Nakîbü'l-Eşrâflık", **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, S. 19, İstanbul, 1334-1338.

Alikılıç, Dündar: **Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004.

Ali Şir Nevayi: **Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvve,** Haz.: Kemal Eraslan, İstanbul, 1979.

Altıntaş, Ramazan: "Alevi-Bektaşi Geleneğinde Dedelik Kurumu", **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I**, **Bildiriler ve Müzakereler, (28-30 Eylül 2005)** Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Yay. No: 20, Bilimsel Toplantılar serisi: 7, Isparta, 2005, ss. 99-109.

Andrews, Peter Alford: **Ethnic Groups in the Republic of Turkey**, Wiesbaden, DR. Ludwig Reichert Verlag, 1989.

Arça, Sibel Alpaslan: "Haremeyn'e Gönderilen İşlemeli Örtüler," **Surre-i Humâyûn**, İ.B.B. Kültür Yay., İstanbul 2004, ss. 41-55.

Arendonk, C. Van: "Şerif", **İA**, XI, ss. 435-442

Arslanoğlu, İbrahim: "Alevilik Nedir?", **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999.

……, "Cibali Ocağı Dedesi ve Taliplerinin Alevilikle İlgili Görüşleri", http://w3.gazi.edu.tr/iarslan/cibali.pdf.

Asım Efendi: **Kâmus Tercümesi** I-IV, İstanbul, t.y.

Âşık Çelebi: **Meşâirüş-Şuarâ or Tezkere of Âşık Çelebi**, Nşr.: G. M. Meredith-Owens, Londra, 1971.

Âşıkpaşazâde, Ahmed: **Tevârih-i Âl-i Osman/Âşıkpaşazâde Tarihi**, Nşr.: Âli Bey, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1332.

Âşık Virânî: **Âşık Virânî Divânı,** Haz.: M. Halid Bayrı, Maarif Yay., İstanbul, 1957.

Atâî, Nev'izâde: **Şakâik-ı Nûmaniye ve Zeyilleri, Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti'ş-Şakâik**, Nşr.: Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.

Atalar, Münir: **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları,** DİB. Yayınları. Ankara, 1991.

Atalay, Besim: **Bektaşilik ve Edebiyatı**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1340.

Atar, Fahreddin: **Asr-ı Saadette Adliye Teşkilâtı,** İstanbul, 1994.

Ateş, Süleyman: **İslâm Tasavvufu,** Yeni Ufuklar Neş., İstanbul, 1992.

Ayas, Mehmet Rami: **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1991.

Ayaz, Abdurahman: **Seydişehir Tarihi, Makâlât-ı Seyyid Harun Veli, Müderris eş-Şeyh Hacı Abdullah Dihlevi Hazretleri'nin Hayatı,** Seydişehir, 1977.

Aydın, Ayhan: "Seyyid Ali Sultan Ocağı/Dergâhı Dede ve Babalarıyla Söyleşiler," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (THBVAD**), S. 53, Ankara, 2010, ss. 397-410.

Aydın, Bilgin: **Osmanlı Yenileşmesi Döneminde Bâb-ı Meşîhat'ın Bürokratik Yapısı ve Evrak İdaresi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1996.

……., "Osmanlı Siyasi Tarihinde Mevleviler ve Sultan II. Abdülhamid ile İlişkilerine Dair Yeni Belgeler," **Osmanlı Ansiklopedisi**, c. 4, Ankara, 1999.

……., "Meşîhat Arşivi'nde Muhafaza Edilen Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri, 21-26)," **Türklük Araştırmaları Dergisi**, S. 10, İstanbul, 2001, ss. 21-26

……., "Meşîhat Arşivi'nde Şeyhülislâmlık Merkez Kalemlerine Ait Bazı Defterler," **Arşiv Araştırmaları Dergisi**, S. 2, İstanbul, 2000, ss. 113-122.

Aydın, Bilgin ve diğ.: **Bâb-ı Meşîhat/Şeyhülislâmlık Arşivi Defter Kataloğu**, İSAM Yay., İstanbul, 2006.

Aydın, Ferit: **Tarikatta Rabıta ve Nakşîbendîlik**, İstanbul, 1996.

Aydınlı, Osman: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı**, Ankara, 2008.

Aykaç, Mehmet: **Abbasî Devleti'nin İlk Dönemi İdari Teşkilâtında Divanlar**, Ankara, 1997.

Azamat, Nihat: "Kadiriyye", **DİA,** c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 131-136.

……., "Kalenderiyye", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 253-256.

Babinger F. -Cl. Huart: "Kalenderiyye", **İA**, c. VI, İstanbul, 1977, ss. 128-129.

Baha Said Bey: **Türkiye'de Alevi-Bektaşi, Ahi ve Nusayri Zümreler**, Haz.: İsmail Görkem, Kitabevi Yay., İstanbul, 2006.

Barkan, Ömer Lütfi: "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri", I-III, **Belgeler/Türk Tarih Belgeleri Dergisi,** 1966.

……., "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler," **Vakıflar Dergisi**, S. II, Ankara, 1942, ss. 279-304.

……, **15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları,** İst. Üniv. Edebiyat Fak.,(İÜEF), İstanbul, 1943.

……., **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Hamle Basın Yayın, İstanbul, t.y.

Başbakanlık Devlet Arşivleri

Genel Müdürlüğü: "Macar Asıllı Türk Tarihçisi ve Arşivist Lajos Fekete'nin Arşivciliğimizdeki Yeri," Ankara, 1994.

……., **438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri, (937/1530),** I, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Hamid ve Ankara Livaları, Tıpkı Basım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara, 1993.

Balcıoğlu, Rıza: "Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme," **HBVAD**, S. 28, Ankara, 2003.

Balcıoğlu, Tahir Harimi: **Türk Tarihinde Mezhep Cereyanları**, Kanaat Kitabevi, Ankara, 1940

Başer, Sait: "Heterodoksi Nakşîlik-Bektaşilik," **Gazi Üniv. I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 1999, ss. 55-58.

Baudier, Michel: **Histoire Generale de la Religion des Turcs**, Paris, 1625.

Baykara, Tuncer: "Osmanlılar'ın Selçuklu ve İlhanlı Kültür Kökenleri Üzerine," **Doğu Batı Düşünce Dergisi, Osmanlılar I**, Y. 12, S. 51, (Kasım, Aralık, Ocak), 2009-2010, ss.30-34.

Bayraktar, Mehmet: "Seyyid Harun Veli ve Türbesi," "**Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri: 23-27 Eylül 2002",** Ankara, 2004.

Bayramoğlu, Fuat: **Hacı Bayram Veli: Yaşamı-Soyu-Vakfı**, I-II, Ankara, 1989.

Baz, İbrahim: **Abdülehad Nuri-i Sivasi'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Belâzûrî, Ebü'l-Abbas

Ahmed b. Yahyâ b. Cabir: **Ensâbü'l-eşrâf**, thk.: Riyad Zirikli, Süheyl Zekkar, Beyrut, 1996.

……..., **Fütûhü'l-Büldân**, I-II, Trc.: Zakir Kadiri Ugan, İstanbul, 1995.

Benekay, Yahya: **Yaşayan Alevilik**, Varlık Yay., İstanbul, 1967.

Beysanoğlu, Şevket: **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları**, I-III, San Mat., Ankara 1997.

Bilgili, Ali Sinan: "Osmanlı Tarih Yazarlarının Algısıyla Türkiye İran İlişkilerinde Siyasi Karakterin Dini Söylemi: Kızılbaşlık", **Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (HBVAD),** S. 27, Ankara, 2003, ss. 21-41.

Birdoğan, Nejat: **Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı, (İçerik ve Köken)**, Mozaik Yay., İstanbul, 1995

……..., **Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi, Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları,** Mozaik Yay., İstanbul, 1992.

Bozkurt, Fuat: **Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik**, İstanbul, 2000.

Bozkurt, Nahide: **Oluşum Sürecinde Abbasî İhtilali**, Ankara, 2000.

……, **Mutezile'nin Altın Çağı-Me'mun Dönemi**, Ankara, 2002.

Bozkuş, Metin: "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dinî ve Mezhebi Yapı,", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 5, S. 2, Sivas, 2001, ss. 249-257.

……., "Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması," *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. II, S. 1, Sivas, 1998, ss. 81-102.

……, **Sivas Aleviliği**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2006.

Bruinessen, Martin Van: **Agha, Shaikh and State The Social and Political Structures of Kurdistan**, Çev: Banu Yalkut, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

……., **The Qadiriyya and the Lineages of Qadiri Shahkhs Among the Kurds,** JHS, ss.131-149

……., **Ağa, Şeyh ve Devlet**, Çev.: R. Aslan, Ankara,t.y.

Burusevî, İsmail Hakkı: **Kitab-ı Silsile-i Tarik-i Celveti,** İstanbul, 1291.

Buyruk: **İmam Cafer-i Sadık Buyruğu,** Haz.: Sefer Aytekin, Emek Bas. Yay., Ankara, 1958.

Buzpınar, Şit Tufan: **Abdülhamid II, İslâm and Arabs**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Manchaster, 1991.

……, "Nakîbü'l-Eşrâf", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, ss. 322-324.

Câbi Ömer Efendi: **Câbi Tarihi**, (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sânî), Tahlil ve Tenkitli Metin, Haz.: M. Ali Beyhan, TTK Yay., Ankara, 2003.

Canbakal, Hülya: "An Exercise in Denominational Geography in Search of Ottoman Alevis, **Turkish Studies**, Vol. 6, nr. 2, June 2005, ss. 253-271.

Celalzâde, Mustafa: **Selimnâme**, Haz.: A. Uğurlu-M. Çuhadar, Ankara, 1990.

Coşkun Kökel: "Örgütlenme Modeli Açısından Güvenç Abdal Ocağı Alevileri," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konstanz Üniversitesi, Almanya, 2013.

Çadırcı, Musa: **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,** Ankara, 1991.

……., **Tanzimat Sürecinde Türkiye-Askerlik**, Metis, Ankara, 2008.

Çakır, Adalet: **Abdülkâdir-i Geylâni ve Kâdirilik**, İstanbul, 2012.

Çiftçi, Şaban: **Günümüz Alevî-Bektaşî Kültüründe Hadis**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2005.

Dayf, Şevki: **Tarîhu'l-Edebi'l-Arabî**, 13. Baskı, Kahire, 1994.

Dâvûdî, Seyyid Ahmed b. Ali el-Hasenî: **Umdetü't-Tâlib Fî Ensâbi Âl-i Ebî Tâlib**, Thk: Nezzar Rıda, Beyrut, t.y.

Dedeyev, Bilal: "Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri," **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi/The Journal of international Social Research**, Volume 1/5, Fall, 2008, ss. 205-223.

Demir, Abdullah-Söylemez, M. Mahfuz: **1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskân**, Bingöl Belediyesi Kültür yayınları, Bingöl, 2010.

Demircan, Adnan: "Arap Siyasi Geleneğinin Ehl-i Beyt Tamlamasının Kavramlaşma Sürecine Etkisi", **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, ss. 93-110.

Demirel, Ömer: **Osmanlı Vakıf Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü**, Ankara, 2000.

Deringil, Selim: **The Ottomans, The Turks and World Power Politics**, İstanbul, 2000.

Derveze, Muhammed İzzet: **Et-Tefsîrü'l-Hadîs**, c. VIII, Lübnan, 1963.

Derviş, Tur,: **Erkannâme Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkanları**, Can Yay., İstanbul, 2002.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1980.

D'Ohsson: **Tableau General de L'Empire Ottoman**, I-VII, Paris, 1791.

……., Tableau General de L'Empire Ottoman, "**18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Adetler**", (4. Cildin belli bir bölümü) Trc.: Zerhan Yüksel, Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser, İstanbul, t.y.

Dölek, Adem: "Sakaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, S. 3, Konya, 2004, ss.149-173.

Duman, Zeki: "Tefsir'in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur'ân-ı Kerîm'de Ehl-i Beyt", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, ss. 7-36.

Düzenli, Pehlül: **Şeyhülislam Ebussuûd Efendi ve Fetvâları,** Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul, 2012.

Düzdağ, M. Ertuğrul: **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvâları Işığında 16. Asır Türk Hayatı,** İstanbul, 1983.

Ebû Bişr ed-Dûlâbi: **ez-Zürriyyetü't-Tahire**,Nşr.: M. Hüseyinel-Celâlî, Beyrut, 1408/1988.

Ebû Davud Süleyman b. Eşas: **Sünen-i Ebû Davud**, Beyrut, 1969.

Ebulhüdâ es- Sayyadî: **Zâhiretü'l-Meâd**, Mısır, 1306.

……., **Dav'ü'ş-Şems: Fî Kavli Sallallahu Aleyhi ve Sellem "Buniye'l-İslâm Alâ Hamsin**, thk. ve şrh.: Muhammed Selim el-Hemami, İstanbul, t.y.

……., **Dai'r-Reşâd li Sebili'l-İttihad ve'l-İnkıyâd, Hilafet Risaleleri**, Der:. İsmail Kara, İstanbul, 2002.

Ebu's-Suûd: **İrşâdü'l-Akl-ı selîm ilâ Mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm**, c. V, Kahire, t.y.

Ebussuûd Efendi: **Fetevâ-yı Ebussuûd**, Beyazıd Kütb., nr. 3756, nr. 2757.

……., **Mecmûatü'l-Fetâvâ**, Müst.: Veli b. Yusuf, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 178.

……., **Kanunnâme**, Süleymaniye Kütüb., Esad Efendi Böl., nr. 3762.

Ebû Ubeyd,

Kasım b. Sellâm: **Kitâbü'l-Emvâl**, Trc.: Cemaleddin Saylık, İstanbul, 1981.

Ebû Yusuf,Yakub b. İbrahim: **Kitâbü'l-Harac**, trc.: Ali Özek, İstanbul, 1973.

Ecer, Ahmet Vehbi: "Tarihte Türkler, İslâmiyet ve Mezhepleri," **Erdem (Atatürk Kültür Mekrezi Dergisi), Türklerde Hoşgörü Özel Sayısı,** c. 8, S. 23.

Eflâkî, Arifi Ahmed: **Ariflerin Menkıbeleri***,* c. II, trc.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1987.

Eğri, Osman: "Alevi-Bektaşi Gelenekte Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisi," **İslami İlimler Dergisi**, Y.1, S. 1, İstanbul, Bahar-2006, ss. 213-239.

Eich, Thomas: "Abu'l-Hudâ, The Rifâiya and Shiism in Hamidian Iraq", **Der İslâm**, S. 80, Y. 2003, ss.142-152.

Ekinci, Mustafa: **Anadolu Aleviliği'nin Tarihsel Arka Planı**, Beyan Yay., İstanbul, 2002.

El-Ayni, Ebû Muhammed
Bedreddin Mahmûd b. Hanefi: **El-Binâye Fî Şerhi'l-Hidâye**, I-X, Tsh. Muhammed Ömer, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1400/1980.

Elçi, Armağan Coşkun: **Alevi-Bektaşi Törenleri ve Semahlar,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998.

El-Ezherî, Muhammed
b. Ahmed: **Tehzîbü'l-Lüga**, c. XIII thk.: Ahmed Abdülalim el-Berdûnî-Abdüsselâm Muhammed Harun, Mısır 1384/1964.

El-Fakihî Ebû Abdullah
Muhammed b. İshak: **Ahbâru Mekke fî Kadimi'd-Dehr ve Hadîsih**, c. V, thk.: Abdülmelik b. Abdullah b. Dehiş, Mekke, 1407/1986-87.

El-Ferrâ, Ebu Ya'la
Muhammed b. Hüseyin: **El-Ahkâmüs-Sultâniye**, Mısır, 1966.

El-Hamevî,
Yakût b. Abdullah: **Mu'cemü'l-Udebâ**, c. XII, Beyrut, 1938.

el-Hindî Alaüddin Ali b.
Abdülmelik b. Kadıhan
el-Muttaki: **Kenzü'l-Ummâl Fî Akvâl ve'l-Efâl**, I-XVI, Nşr.: Saffet Sakka-

Bekrî

Hayyânî. el-Makrizî, Ahmed b. Ali: **El-Hıtatü'l-Makriziyye**, I-II, Beyrut, t.y.

El-Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed: **El-Ahkâmü's-Sultâniye**, Mısır, 1966.

El-Mervezî, Ebû Talip: **El-Fahri fî Ensâbi't-Talibiyyîn**, nşr. Mehdi er-Recâi, Kum, 1409.

Elibol, Ahmet: **Şeriyye Sicillerine göre XIX. Y.Y başlarında Çankırı'nın İdari ve Sosyal Durumu**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

El-İsfahânî, Ebu'l-Ferec: **Mekâtilü't-Talibiyîn**, Thk.: Ahmed Abbas Sakr, Beyrut, 1946.

El-İsfahanî, Ragıb: **El-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân,** nşr.: Muhammed Ahmed Halefullah, Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, Kahire, 1970.

El-Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali: **Subhü'l-A'şâ fî Sınâati'l-İnşâ**, c. VI, şrh. ve thk.: Muhammed Hüseyin Şemseddin, Beyrut, 1987.

el-Makdisî, Ebû Şâme Şihâbüddin: **Kitâbü'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye**, c. I, Kahire, 1288.

El-Makkarî, Ahmed b. Muhammed: **Nefhü't-Tıb**, I-VIII, Nşr. İhsan Abbas, Beyrut, t.y

Elvan Çelebi: **Menâkıbü'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horosânî ve Sülâlesinin Menkıbevî Tarihi,** Haz.: İsmail Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 1995.

Emecen, Feridun Mustafa vd.: **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,** c. I, edt.: Ekmeleddin İhsanoğlu. IRCICA, İstanbul, 1994.

Emin, Ahmed: **Duha'l-İslâm,** c. III, Kahire, 1936.

Eraslan, Cezmi: **II. Abdülhamid ve İslâm Birliği**, İstanbul, 1995.

Eraslan, Kemal: "Ahmed Yesevi", **DİA**, c. II, İstanbul, 1989, ss. 159-161.

Eraslan, Sadık: **Meşihat-i İslamiye ve Cerîde-i İlmiyye, Osmanlılarda Fetvâ Makamı ve Yayın Organı**, DİB Yay., Ankara, 2009.

Eraydın, Selçuk: **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, 1994.

Eren, Selim: "Türklerin Farklı Din Anlayışına Sahip Olmalarının Tarihsel ve Sosyolojik Arkaplanı," **Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I**, (28-30 Eylül 2005), Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Yay. No: 20, Bilimsel Toplantılar serisi: 7, Isparta, 2005, ss. 39-50.

Erdoğru, Mehmet Akif: **Seydişehir Seydi Harun Külliyesi Vakıfları Üzerine Bir Araştırma**, c. VII, TİB, 1992, ss. 81-132.

……..., **Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı 1522-1584**, İzmir, 1998.

Erginli, Zafer: "Osmanlı Devleti'nin ilk resmî Nakîbü'l-Eşrâf'ı Olan Bir Derviş: Seyyid Nattâ", **Gümüşlü'den Günümüze Osmanlı Kültüründe Bursa**, Bursa, 2003, ss.138-148.

Eröz, Mehmet: **Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşilik**, Ankara, 1990.

……..., **Eski Türk Dini (Gök tanrı İnancı) ve Alevilik-Bektaşilik**, TDV Yay., İstanbul, 1992.

Erzi, Adnan: "Bursa'da İshakiye Dervişlerine Ait Zaviyenin Vakfiyesi," **Vakıflar Dergisi**, c. II, Ankara, 1942, ss. 423-429.

Esad Efendi: **Osmanlılar'da Töre ve Törenler, (Teşrifat-ı Kadime**), Nşr.: Yavuz Ercan, Tercüman Gazetesi, 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.

Esad Efendi (Şeyhülislâm): **Esadiyye**, I-II, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 157.

Eser, Mithat: **Abbasiler'in İlk Döneminde Seyyid ve Şeriflerin Dinî, Sosyal ve Kültürel Konumları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008.

Es-Safedî, Salahuddin

Halil b. Aybek: **Kitâbü'l-Vâfî bi'l-Vefeyât**, I-VIII, Nşr. Helmut Ritter, Tahran, 1971.

Es-semavi, Muhammed

Et-Tiycani: **Alevilik Ehl-i Beyt'in Yolu**, Çev.: Zeki Özkaya, Can Yayınları, İstanbul, 1999.

es-Sıbâî, Ahmed: **Târihu Mekke,** c. II, Mekke, 1994.

eş-Şenkitî, Muhammed

Eminb. Muhammed

el-Muhtar el-Çelebî: **Advâ'ul-Beyân fî İzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân**, c. VI, Kahire, 1972.

Ethem Xemgin: **Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi**, Berfin Yay., İstanbul, 1995.

et-Tabressi,

Şeyh Ebu Ali el-Fadl: **Mecmâu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân**, c. IIV.

Evliya Çelebi: **Seyahatnâme**, İkdâm Matbaası, c. III, Dersaadet, 1314.

Eyice, Semavi: "Ağa Kapısı", **DİA,** c. I, İstanbul, 1988, ss. 462-464.

Eymen, Fuât Seyyid: "Fatımîler", **DİA**, c. XII, İstanbul, 1995, ss. 228-237.

Eyüpoğlu, İ. Zeki: **Bütün Yönleriyle Tasavvuf Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, 1990.

Faruk, Ömer Fevzi: **Tabîtü'd-Devleti'l-Abbasiyye**, Bağdat, 1987.

……., **Et-Tarîhü'l-İslâmî ve Fikri'l-Karni'l-Işrîn**, Beyrut, 1400/1980

Fasıldan Fasıla: **Kader-Denk Çizgisinde Alperenler ve Kuddusîler**, Zaman Gazetesi, 13 Temmuz 1996.

Fayda, Mustafa: "Mübâhele", **DİA**, c. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 425.

……..., "Ata", **DİA**, c. IV, İstanbul, 1991, ss. 33-34.

……..., "Bedevî", **DİA**, c. V, İstanbul, 1992, ss. 311-317

……, "Hz. Muhammed'in Necranlı Hristiyanlarla Görüşmesi ve Mübâhele", **AÜİF İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi** II, Ankara, 1975, ss.143-149.

Fazlurrahman: **İslâm**, Çev., Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara, 1993.

Feridun Bey, Ahmed: **Münşeatü's-Selâtin/Mecmû'a-i Münşeât-ı Feridun Bey**, I-II, İstanbul, 1264.

Fığlalı, Ethem Ruhî: **Çağımızda İtikadi İslâm Mezhepleri,** Ankara, 1996.

…….., "Ali", **DİA**, c. II, İstanbul, 1989, ss. 371-374.

…….., **Türkiye'de Alevilik Bektaşilik**, Selçuk Yay., Ankara, 1990.

Fırat, M. Şerif: **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, MEB Yay., Ankara, 1961.

Fîrûzâbâdî,

Mecdüddin Muhammed: **Kamûsü'l-Muhit**, c. I, Mektebetü'n-Nur, Dımeşk, t.y.

……..., **Tenvîrü'l-Mikbas min Tefsîr-i İbn Abbas**, Beyrut, t.y.

Gelibolulu Mustafa Âli: **Künhü'l-Ahbâr**, İstanbul, 1277.

Gölpınarlı, Abdülbaki: **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1977.

……, Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar, İnkilap Kitapevi, İstanbul, t.y.

……, "Kızılbaş," **İA**, c. VI, ss. 789-795

Graefe, E.: "Fatımîler", **İA**, c. IV, ss, 521-522.

Gündüz, İrfan: **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, İstanbul, 1984.

Gündüz, Tufan: "Safevîler", **DİA**, c. XXXV, İstanbul, 2008, s. 451-457.

Gürer, Dilaver: **Abdülkadir Geylani: Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul, 1999.

Hacı Bektaş Veli: **Makâlât**, Haz.: A. Yılmaz-M. Akkuş-A. Öztürk, Ankara, 2007.

Hafız Hızır İlyas: **Tarih-i Enderûn**, Darü't-Tıbâti'l-Âmire, İstanbul, 1276.

Haig, T. W.: "Seyyid", **İA,** c. X, MEB Yay., Ankara, 1966.

Hâkim en-Nisâbûrî: **El-Müstedrek ale's-Sahihayn fi'l-hadîs**, c. III, nşr.: M. Abdülkadir Atâ, Beyrut, 1411/1990.

Hammer, Josef Won: **Devlet-i Osmaniye Tarihi**, Trc.: Muhammed Atâ, I-XI, İstanbul, 1329.

Hasan, İbrahim Hasan: **Tarîhü'l-İslâm,** I-II, Beyrut, t.y.

……., **Siyasi Dinî Kültürel İslâm Tarihi**, I-II, Trc.: İsmail Yiğit-Sadrettin Gümüş, Kayıhan Yay., İstanbul, 1985-1987; c. III- IV, Trc.: Koisyon, Kayıhan Yay., İstanbul, 1988.

Has Hacib, Yusuf: **Kutadgu Bilig**, Çev.: Reşit Rahmeti Arat, TTK, Ankara, 1985.

Hasluck, F.W.: Christianity and İslam Under The Sultans, Vol:I, Clarendon Press, Oxford, 1929.

Hatîb el-Bağdadî,

Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed: **Tarîhü Bağdâd ev Medîneti's-Selâm**, c. XIII, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

Hatipoğlu, Mehmet Sait: "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik, Hilafetin Kureyşiliği," **AÜİFD**, S. XXIII, Ankara, 1978.

……., **İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik: Hilâfetin Kureyşiliği,** Kitabiyât Yay., Ankara, 2005.

Hayrullah Efendi: **Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi/Osmanlı Devleti Tarihi,** c. I, haz.: Zuhuri Danışman, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1971.

Hazerfen Hüseyin Efendi: **Telhîsü'l-Beyân li Kavânîn-i Âl-i Osman**, BOA, nr. 220.

Hazinî: **Cevâhirü'l-Ebrar Min Emvaci'l-Bihar**, Haz.: Cihan Okuyucu, Kayseri, 1995.

Hırzü'l-Mülûk: "**Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar**", Haz.: Yaşar Yücel, Ankara, 1988.

Hinz, Walter: **Irans Aufstieg zum Nationalstaat im 15. Jahrhundert**, Berlin-Leipzig, 1936.

……, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd XV. Yüzyılda İran'ın Milli Bir Devlet Haline Yükselişi**, Çev.: Tevfik Bıyıkoğlu, TTK Yay., Ankara, 1992.

Hitti, Philip K.: **Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi**, I-IV, Trc. Salih Tuğ, İstanbul, 1980.

Hocazade, Ahmet Hilmi: **Hadîkatü'l-Evliya**, İstanbul, 1318.

Huart, Clement: "Ali Evlâdı", **İA**, c. I, MEB Yay., İstanbul, 1965, ss. 319-320.

Işık, Ayhan: "Osmanlı'da Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi ve Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri" **İnsanlığın Tükenmeyen Ümidi Peygamberimize**, Din ve Hayat Dergisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 85-91

……., "Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlılarda Nikâh Akdi," **Din ve Hayat**, **TDV-İstanbul Müftülüğü Dergisi**, S. 12, Y. 2011, ss. 124-131.

Itzchak, Weismann: **Taste of Modernity: Sufism, Salafiyya and Arabism in Late Ottoman Damascus**, Brill, 2001.

İbn Batuta: **Seyahatnâme-i İbn Batuta**, I-II, Trc.: Mehmet Şerif, İstanbul, 1333-35.

İbn Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali: **El-Muntazam Fî Tarîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem**, V-X, 1358.

İbn Dokmak: **El-Cevherü's-Semîn fî Siyeri'l-Hulefâ ve'l-Mülük ve's-Selâtîn**, Nşr.: Said Abdülfettah Âşûr, Mekke, 1403/1982.

İbn Ebi Bekr er-Râzî: **Muhtâru's-Sıhah**, c. I, thk.: Mahmut Hâtır, Beyrut, 1415/1995.

İbn Ebû Zer, Hasan Ali b. Abdullah: **El-Enîsü'l-Mutrib bi-Ravdi'l-kırtas fî Ahbari Müluki'l-Magrib ve Tarih-i Medîneti Fas**, Dârü'l-Mansur, Rabat, 1972.

İbn Esîr, Ali b. Muhammed: **El-Kâmil Fi't-Tarîh**, I-XIII, Beyrut, 1965.

İbn Hacer el-Askalânî: **Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhü'l-Buhârî**, I-XVIII, Mısır, 1959.

……., **Nüzhetü'l-elbâb fi'l-elkâb,** I-II, nşr. Abdülaziz b. Muhammed es-Sedîdî, Riyad, 1989.

……., **Ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mieti's-sâmine**, nşr.: Muhammed Abdülmuid Han, Hindistan, 1972.

…….., **Fethü'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhü'l-Buhârî**, I-XVIII, Mısır, 1959.

İbn Hacer El-Heytemi Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed: **El-Fetevâ el-Hadisiyye**, Kahire, 1989.

…….., **Es-Savaikü'l-Muhrika Ala Ehli'r-Rafz ve'd-Dalalü'z-Zendeka,** c. I, Beyrut, 1405/1985.

İbn Haldun: **Mukaddimetü ibn Haldun**, Nşr.: Derviş Cüveydi, Kahire, t.y.

……., **Mukaddime,** c. I, Haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982.

…….., **Tarihu ibn Haldûn**, c. I, Beyrut, 1971.

İbn Hallikân,Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed **Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân**, c. III, Thk.: İ. Abbas, Beyrut, 1968.

İbn Harîrî, Ahmet b. Halil el-Mağribî: **Müntehabü'z-Zaman Fî Tarîhi'l-Hulefâi ve'l-Ulemâi ve'l-A'yân**, Thk.: Abdullah Halife, Dâru İştar, Beyrut, 1993.

İbn Kesir: **El-Bidâye ve'n-Nihâye**, Thk.: Abdurrahman El-Ladkî-Muhammed Meydûn, Beyrut, 1416/1996.

İbn Manzur: **Lisânü'l-Arab,** c. III, thk.: Mahmud Hâtır, Beyrut, 1413/1992.

İbn Sâd: **Tabakatü'l-kübra,** c. I, nşr. M. Abdülkadir Ata, Beyrut, 1990.

İnalcık, Halil: "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", **Türkiye Günlüğü**, Çev.: M. Özden- F. Unan, 1990.

…….., "Osmanlı'da Raiyyet Rusumu", **Osmanlı İmparatorluğu : Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler,** Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.

……., **Osmanlı İmparatorluğunda İslam**, II, Çev. Mustafa Özel, İstanbul, 1992.

…….., "Türkler", **İA**, c. XII/II.

İnan, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**: **Materyaller ve Araştırmalar,** Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1986.

İbn Kesîr: İpşirli, Mehmet: "Bâb-ı Meşîhat", **DİA**, c. IV, İstanbul, 1991, ss. 362-363.

……, "Şeyhülislâm", DİA, c. 39, İstanbul, 2010, ss. 91-96.

Jafri, M. Husain: "Sayyid", **The Oxford Encyclopaedia of the Modern İslâmic World**, c. IV, New York, 1995.

Kadızade Ahmed Efendi: **Netîcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1237.

Kahraman, Seyyid Ali: "Surre-i Hümâyûn," **Surre-i Hümâyûn,** İstanbul Büyükşehir

Belediyesi Kültür Yay., İstanbul, 2008, ss. 15-27.

Kaleli, Lütfi, **Binbir Çiçek Mozaiği Alevilik**, Can Yay., İstanbul, 1996.

Kanunname: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Esad Efendi böl, nr. 3762/5.

Kanunname: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Ayasofya Böl., nr. 2894/2.

Kanunnâme-i Cedid: Haz.: S. Pulaha-Y. Yücel, **I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları**, Ankara, 1988.

Kanunname-i Cedid: İstanbul Üniversitesi Kütb., Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 5845

Kanunname-i Divaniyye: İstanbul Üniversitesi Kütübhanesi, Türkçe Yazmalar Böl., nr. 5846.

Kanun ve Fetva Mecmuası: İst. Üniv. Kütb., Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 4107.

Kanun ve Fetvâ Mecmuası: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 4107

Kara, Mustafa: **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul, 1990.

……, **Tekkeler ve Zaviyeler**, İstanbul, 1990.

Karamustafa, Ahmet T: "Yesevîlik, Melametîlik, Vefaîlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu", **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler,** Haz.: Ahmet Yaşar Ocak, TTK Yay., Ankara, 2005.

Karpat, Kemal H.: **The Politicization of Islam : Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State**, IX, Oxford University Press, New York, 2001.

Kastamonulu Latîfî: **Tezkîre-i Latîfî,** İstanbul, 1314.

Kâtip Çelebi: **Takvîmü't-Tevârîh: indeksli tıpkıbasım**, indeksi haz.: Semiha Nurdan, TTK Yay., Ankara, 2009.

Kavânîn-i Kadîme-i Osmaniyye: İstanbul Üniv. Kütübhanesi, Türkçe Yazmalar, nr. 1807.

Kazıcı, Ziya: **İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar**, Ankara, 1983.

……, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul, 2003.

Kemalpaşazâde,

Şemseddin Ahmed: **Risale fi Beyâni'l-Fırakı'd-Dâlle,** Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa böl, nr. 1028.

Keskin, Y. Mustafa: **Kentleşme Sürecinde Alevilik**, İstanbul, 2009.

Kılıç, Rüya: **Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler**, İstanbul, 2005

Kılıçoğlu, Kemal: **Ehl-i Beyt Yolu Alevi İlmihali**, On iki İmam Yay., 1998.

Kınalızâde Hasan Çelebi: **Tezkîretü'ş-Şuarâ**, I-II, Haz.: İbrahim Kutluk, Ankara, 1989.

Kitâb-ı Cabbâr Kulu: Haz., Osman Eğri, DİB Yay., Ankara, 2007.

Kitâb-ı Müstetâb: **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar**, Haz.: Yaşar Yücel, Ankara, 1988

Kitâbü Mesâlîhi'l-Müslimîn

ve Menâfii'l-Mü'minîn: **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar**, Haz.: Yaşar Yücel, Ankara, 1988.

Kocadağ, Burhan: "Anadolu Alevilerinin İnanç Önderleri (Ocaklar-Dedeler ve Babalar),"**Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, **(HBVAD)** Y. 2001, S. 18, Ankara, 2001, ss. 281-290.

Koçu, Reşad Ekrem: **Yeniçeriler**, İstanbul, 1964.

Köprülü, M. Fuad**,** **Anadolu'da İslâmiyet**, Haz.: Metin Ergun, Akçağ Yay., Ankara, 2005.

……., **Anadolu'da İslamiyet**, Dârulfunun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, (DFEM), Eylül 1338, ss. 35-128.

……., **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, DİB Yay., Ankara, 1991.

……, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", Çev.: Yaşar Altan, **Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi** (AÜİFD), S. XVIII, Ankara, 1970, ss. 141-152.

……., **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Ankara, 2004.

……, "Ahmet Yesevî", **İA**, c. I, MEB Yay., İstanbul, 1965, ss. 210-213.

……, "Fıkıh", **İA,** c. IV, ss. 210-215.

……, "Baba", İ.A, İstanbul, 1979, c. II, s. 165-166.

……, "Bektaş.Hacı Bektaş Veli," **İA**., MEB Yay.,Ankara, 1961, c. II, ss. 461-463.

Köymen, Mehmet Altay: **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, c. II, Ankara, 1984-1992.

……., **Tuğrul Bey ve Zamanı**, İstanbul, 1976.

……, **Alparslan ve Zamanı**, I-II, Ankara, 1983.

Kraelitz, Friedrich Von: "İlk Osmanlı Padişahlarının İsdâr Etmiş Oldukları Bazı Beratlar," **Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası (TOEM)**, Y. 5, İstanbul, 1332.

Kurbanoğlu, Aşirbek Müminov: **Mübeyyidiyye-Yeseviyye Alakası Hakkında**, Kazakça'dan Tercüme Eden: Aşur Özdemir, Bir, S. 1, 1994, ss. 115-123.

Kureşanlı Seyyid Kekil: **Peygamberler ile Seyyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi**, Belgesel Eser, Köln, t.y.

Kurşun, Zekeriyya: "Haşimîler", **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, ss. 412-415.

……., **Yol Ayrımında Türk Arap İlişkileri,** İrfan Yayınevi, İstanbul, 1992

Kurt, İsmail: **Para Vakıfları, Nazariyat ve Tatbikat**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996.

Kuru, Levent: **29 numaralı Edirne Şer'iyye Sicili,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2006.

Kutlu, Sönmez: **İmam Maturidi ve Maturidilik**, Ankara, 2003.

……., **Türkler'in İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri**, TDV Yay., Ankara, 2000.

……, **Alevilik Bektaşilik Yazıları**, Ankara, 2006.

……., "Ehl-i Beyt Sembolik Kapitalinin Tarihi Süreç İçinde Semerelendirilmesi", **İslâmiyat,** S. 3, Ankara, 2000, ss.99-120.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri: "Seyyid", **DİA**, c. XXXVII, İstanbul, 2009, ss. 40-43.

……..., "Seyyid ve Şerif Kavramlarının Kullanımı", **Osmanlı Araştırmaları**, S. XXXIII.

……., **Abbasîlerden Osmanlılara Mekke-Medine Tarihi**, Yeditepe Yay., İstanbul, 2007.

Kütükoğlu, Bekir: **Osmanlı İran Siyasi Münasebetleri I (1578-1590)**, İÜEF Yay., İstanbul, 1962.

Kütükoğlu,

S. Mübahat: **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul, 1998.

……., **Lütfi Paşa Âsafnâmesi**, "Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan", İstanbul, 1991.

Laoust, Hanry: **İslam'da Ayrılıkçı Görüşler**, Çev.: Ethem Ruhi Fığlalı-Sabri Hizmetli, Pınar Yay., İstanbul, 1999.

Lewis, Bernard: "Alids", **The Encyclopeadia of İslâm**, c. III.

Lütfi Paşa: **Tarih-i Lütfi**, c. I, Dersaadet, 1290.

Lütfullah Ahmed: **Hayât-ı Hazret-i Ömerü'l-Faruk**, İstanbul, 1333.

Mahmud Nedim Bey: **Arabistan'da Bir Ömür**, İstanbul, 2001.

Matti Moosa: "Alawiyah", **The Oxford Encyclopedis of The Modern İslamic World**, I, Oxford, 1995.

Mecdî Mehmed Efendi: **Şakâik-ı Nûmaniye ve Zeyilleri**, **Hadâikü'ş-Şakâik**, Nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989.

Mecdi Efendi: **Terceme-i Şakâyık li Mecdi**, İstanbul, 1269.

Mecmamiu'l-fıkhi'l-kebîr: İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 107.

Mehmed b. Abdüsselam: **Kanunname**, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli Böl., nr. 3735/3.

Mehmet Rıfat Efendi: **Nefhatü'r-Riyazi'l-Âliye fî Beyani Tarikati'l-Kadiriyye**, Millet ktp. Ali Emiri Efendi, Şer'iyye, nr. 1127.

Menâkıb-ı Emir Sultan: İstanbul Üniversitesi Küt. Türkçe Yazmalar, nr. 2370.

Menâkibü'l-ârifîn: Nşr.: Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1986.

Mevdûdî: **Tefhîmü'l-Kur'ân**, c. IV, Muhammed Han Kayanî ve diğr., İstanbul, 1987.

Mevlana Ali b. Hüseyin es-Sâfi: **Reşahat-i Aynü'l-hayat**, Sad.: Mustafa Özsaray, İstanbul, 2006.

Mevlana Safiyyüddin: **Nesebname Tercümesi**, Haz.: Kemal Eraslan, İstanbul, 1996.

Melikoff, İrene: **Hacı Bektaş Efsaden Gerçeğe**, Çev.: Turan Alptekin, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1998.

……., Uyur İdik Uyardılar, **Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları**, çev.: Turan Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

……., "Alevî-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler**, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: nr. 28, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004, ss. 17-34.

……., "Bektaşilik-Kızılbaşlık: Tarihsel Bölünme ve Sonuçları", **Alevi Kimliği**, Edt.: T. Olsson, E. Özdalga, C. Raudvere, İstanbul, 1999.

Memiş, Abdurrahman: **Hâlid-i Bağdâdî, ve Anadolu'da Halidîlik**, İstanbul, 2000.

Mesûdî, Ali b. Hasan: **Mürûcü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher**, c. I, Beyrut, t.y.

……, **Mürûcü'z-Zeheb ve Ma'adinü'l-Cevher**, c. II, Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdülhamid , El-Mektebetü't-Ticâreti'l-Kübrâ, Kahire, 1964.

Mizancı Murad: **Hürriyet Vadisinde Bir Pence-i İstibdât**, İstanbul, 1997.

Mustafa Nuri Paşa: **Netâicü'l-Vuku'ât**, I-IV, İstanbul, 1294.

Münif, Mustafa: **Mecmû'-ı Merâsim-i Devlet-i Aliyye**, İstanbul Üniv. Kütb., Türkçe Yazmalar , nr. 8892.

Müslim, Ebû Hüseyin

Müslim b. Haccac: **Sahîhi Müslim,** Beyrut, t.y.

……..., **Sahîhü Müslim**, c.I, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Müstakimzâde Süleyman

Sadeddin Efendi: **Devhatü'l-Meşâyih**, İstanbul, 1987.

Müsvedde Fetâvâ: İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 239.

Nahcivânî, Molla Nimetullah: **Fevâtihu'l-İlâhiyye ve'l-Mefâtihu'l-Gaybiyye**, İstanbul, 1325.

Nasr, Seyyid Hüseyin: "Safeviler Döneminde Manevi Hareketler, Felsefe ve İlahiyat", **Makaleler II**, Çev.: Şehabeddin Yalçın, İstanbul, 1997.

Nevevî: **Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât**, c. III, Beyrut, t.y.

Niyazi-i Mısri: **Niyâzi Divânı: yeni ilavelerle**, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1974.

Nizamülmülk: **Siyasetnâme,** Haz.: M. Altan Köymen, Ankara, 1982.

Ocak, Ahmet Yaşar: "Zaviyeler," **Vakıflar Dergisi**, s. XII, Ankara 1978, ss. 247-269.

……., **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sufilik, Kalenderiler, (XIV ve XVII. yüzyıllar)**, TTK Yay., Ankara, 1992.

……., "Din ve Düşünce", **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, ss. 109-192.

……..., Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü, (XIII. yüzyıl), TTK Yay., Ankara. 2002.

……., **Alevi-Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, Bektaşi Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İletişim Yay., İstanbul, 2010.

……., **Babaîler İsyanı**, **Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, Dergâh Yay., İstanbul, 1980.

……, "Alevî," **DİA,** c. II, İstanbul, 1989, ss. 368-369.

……, "Baba İlyas", "Baba İshak", **DİA**, c. IV, ss. 368-369.

……., "Babaîlik", **DİA**, c. IV, İstanbul, 1991, ss. 373-374.

……, "Bektaşilik," **DİA**, c. V, İstanbul, 1992, ss. 373-379.

……., "Alevilik Bektaşilik Gerçeği ve Buna Yönelik Bazı Tezler", **Türk Sufiliğine Bakışlar**, İstanbul, 1996.

Onat, Hasan: **Emeviler Devri Şiî Hareketleri ve Günümüz Şiîliği**, Ankara, 1993.

……., "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", **İslamiyât**, c. VI, S. 3, Ankara, 2003, ss111-126.

Oral, Zeki: **Turgut Oğulları**, c. IV, TTK Bildiriler, İstanbul, 1952.

Orhonlu, Cengiz: **Osmanlı Tarihine Aid Belgeler Telhisler, (1597-1607),** İstanbul, 1970.

Osman b. Mehmed: **Fetâvâ-yı Tosyevî**, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 310

Öngören, Reşat: **Osmanlılar'da Tasavvuf**, İstanbul, 2000.

……., "Safiyyüddîn-i Erdebîlî," **DİA**, c. XXXV, İstanbul, 2008, ss. 476-478.

Öz, Baki: Alevilik Nedir?, Der Yay., İstanbul, 1996.

……., "Hacı Bektaşı Oluşturan Düşünsel Kaynaklar," Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri (22-24 Ekim-1998)**, Ankara, 1999.

Öz, Gülağ: "Alevî-Bektaşi-Kızılbaş Tekke ve Ocaklarının İşlevleri ve Türk Kültürüne Katkıları," **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999.

Öz, Mustafa: "Ehl-i Beyt", **DİA**, c. X, İstanbul, 1994, ss. 498-501.

…….., "Hasan el-Alevî," **DİA,** c. XVI, İstanbul, 1997, ss. 287.

……., "Kerbelâ", **DİA**, c. XXV, Ankara, 2002, ss. 271-272.

Özalp, Canan Sultan: **Alevilikte Buyruk Kavramı ve İmam Cafer Örneği**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 2006.

Özcan, Abdülkadir: "Osmanlı Askeri Teşkilatı", **Osmanlı Devleti Tarihi**, c. I, Edit.: Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1999.

Özcan, Azmi: **Pan-İslâmizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere, (1877-1914),** İstanbul, 1992.

……., "İngiltere'de Hilafet Tartışmaları (1873-1909)," **İslâm Araştırmaları Dergisi,** S. II, İstanbul, 1998.

……., "Ebulhüdâ", **Osmanlılar I**, İstanbul, 1991.

Özkaya, Yücel: **18. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplumsal Yaşantısı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.

Özkırımlı, Atilla: **Alevilik-Bektaşilik Toplumsal Bir Başkalıdırının İdeolojisi**, Cem Yay., İstanbul, 1998.

Öztürk, Mustafa: "Şiî ve Sünnî Müfessirlere Göre Ehl-i Beyt Kavramı", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, Konya, 2004, S.3, ss. 37-53.

Öztürk, Nazif: **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara, 1995.

Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,** I-III, Meb Yay., İstanbul, 2004.

Peçevî, İbrahim: **Tarîh-i Peçevî**, I-II, Haz. Fahri Ç. Derin-Vahit Çabuk, İstanbul, 1980.

……, **Tarih-i Peçevî**, c. I, Matbaa-i Amire, Dersaadet, 1283.

Pehlivan, Battal: **Alevi-Bektaşi Düşüncesine Göre Allah**, Pencere Yay., İstanbul, 1994.

Poole, S. Lane: **Düvel-i İslamiye**, Trc. Halil Edhem, Milli Matbaa, İstanbul, 1927.

Rasim, Ahmet: **Osmanlı Tarihi**, c. II, İstanbul, 1327-28.

Rençber, Fevzi: **Adıyaman'da Alevilik**, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Rene Basset: "İdrîsiler", **İA**, c. V/II, İstanbul, 1968.

Revnakoğlu,

Cemalettin Server: "Tarikatlar Tarihine Toplu Bakış",VII: Rumilik ve İsmail-i Rûmî, **Tarih Dünyası,** c. I/8, 1953.

Rezûk, Muhammed: "İdrîsîler," **DİA**, c. XXI, İstanbul, 2000, ss. 495-497.

Rıfkı Bey A.: **Bektaşi Sırrının Müdafaasına Mukabele**, Asır Matbaası, Dersaadet, 1327.

Ricaut, Paul: **The History of The Present State of The Ottoman Empire**, Londra, 1686.

Roemer, Hans R.: "The Qizilbahs Turcomans: Founders and Victims of The Safavid Theocracy"/Kızılbaş Türkmenler: Safevi Teokrasisinin Kurucuları ve Kurbanları, Çev.: Harun Yıldız, **Intellectual Studies in Islam**, Utah, 1990, ss. 27-39.

Sahhaflar Şeyhîzâde Esad Efendi: **Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)**, Haz.: Mehmet Arslan, İstanbul, 2005.

Sakaoğlu, Necdet: "Seyyid Garip Musa Ocağı," **Tarih ve Toplum**, S. 61, 1989.

Salim, Seyyid Abdülaziz: **Tarîhü'd-Devleti'l-Arabiyye**, İskenderiyye (Mısır), t.y.

Salnâme: **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye**, İstanbul, 1334.

Salnâme: **İlmiye Salnâmesi**, Daru'l-hilâfeti'l-aliyye-Matbaa-i Amire, 1333.

Sami, Şemseddin: **Kâmûsu'l-A'lâm**, I-VI, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1306-1316.

…….., **Kâmûs-ı Türkî** I-II, İstanbul, 1318.

Samur, Sebahattin: **Suriye Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908),** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988.

Sarıcaoğlu, Mehmet Esad: **II. Mahmud Döneminde Edirne'nin Sosyo Ekonomik Durumu, (Şer'iyye Sicillerine Göre),** Yayımlanmamış Doktora Tezi, İst. Üniv., SBE., İstanbul, 1997

Sarıcık, Murat: **Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi**, TTT Yay., Ankara, 2003.

……., "Nakîbü'l-eşraf Abdülkadir Efendi Tarafından Verilen 1008/1600

tarihli Siyâdet Hücceti," **Süleyman Demirel Üniv. Akademi Dergisi, (EKEV)**, Y. 12, S. 35, Bahar 2008, ss.113-126.

…….., "Hz. Peygamber Sevgisi ve Darussiyâdeler," "**II. Kutlu Doğum Sempozyumu", (Tebliğler)**, Isparta, 1999, ss.139-153.

……, "Ebussuûd Efendi'nin Fetvâlarında Seyyidler", **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Y. 2003/2, S. 11, Isparta, 2004, ss. 63-90.

…….., "Osmanlı Devleti'nde Nakîbü'l-Eşrâflık Kurumu," **Türkler**, S. X, Ankara, 2002, ss. 385-393.

Sarıçam, İbrahim: **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Ankara, 2005.

……, **Emevî-Haşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbasîlere Kadar),** Ankara, 1997.

Sarıkaya, M. Saffet: **Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı**, **(XI-XIII yüzyıl),** Ötüken Yay., İstanbul, 2003.

Sarıyıldız, Gülden: **Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi** (1879-1909), İstanbul, 2004.

Savaş, Saim: **XVI. Asır Anadolu Aleviliği**, Vadi Yay., Ankara, 2002.

…….., "Zaviyelerin Türk Kültürünün Gelişmesindeki Rolü", **Osmanlı**, IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, ss. 72-78.

……, **Bir Tekke'nin Dini ve Sosyal Tarihi, Sivas Ali Baba Zaviyesi**, İstanbul, 1992.

Selanikî Mustafa Efendi: **Tarîh-i Selânikî**, I-II, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara, 1999.

Selâvî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddin: **El-İstiksâ li-Ahbâri'd-Düveli'l-Magribi'l-Aksâ,** c. IV, Nşr.: Cafer en-Nasırî-Muhammed en-Nasırî, Dârü'l-Beyza: Dârü'l-Kitâb, 1954.

Serin, Rahmi: **İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler**, İstanbul, 1984.

Sertoğlu, Midhat: **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul, 1986.

Seyman, Adil: **Balkanlarda Alevi Bektaşilik,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Sezgin, Abdülkadir: "Osmanlı'dan Günümüze Alevilik,"**Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Araştırmaları Merkezi/Kadri Erdoğan, Hacı Bektaş Veli Armağanı**, S. 73, Ankara, 1997, ss. 1-22.

Sığnakî, Hüseyin b. Ali: "Menakıb-ı Ahmed Yesevi", Ahmed Yesevi'nin Menakıbı, Nşr.: Necdet Tosun, **İlam Araştırma Dergisi**, c. III, S. 1, İstanbul, 1997, ss. 73-81

Spuler, Bertold: **İran Moğolları**, Trc.: Cemal Köprülü, Ankara, 1957.

Solak, İbrahim: "916 H/1510 M Tarihli Alaüddevle Bey Vakfiyesi, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 15, Konya, 2006, ss.523-537.

……, **XVI. Asırda Maraş Kazası**, **(1526-1563)**, Ankara, 2004.

Soyyer, A. Yılmaz: "Bektaşi Tekkelerinin 1826'da Kapatılışını Anlamak, **Uluslararası**

Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu I, **Bildiriler ve Müzakereler, (28-30 Eylül 2005)** Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Yay. No: 20, Bilimsel Toplantılar serisi: 7, Isparta, 2005, ss. 68-71.

Strothmann, R.: "Zeydiyye", **İA**, c. XIII, İstanbul, 1986, ss. 549-551.

Subaşı, Necdet: "Şeyh, Seyyid ve Molla: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Örneğinde Dinsel İtibarın Kategorileri", **İslâmiyât,** c. 2, S. 3. Ankara, 1999. ss. 121-140.

……., "Modern Alevilik: Sınırları Zorlayan Söylem Arayışları" **İslamiyât**, c. 4, S. IV, Ankara, 2001, ss. 147-164.

……., **Alevi Modernleşmesi**, **Sırrı Faş Eylemek**, Kitabiyât Yay., Ankara, 2005.

Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celaleddin: **El-Acacetü'z-zernebiyyefî's-sülâleti's-Zeynebiyye** thk.: Saîd Muhammed Lehham, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1417/1997.

……., **El-Hâvî Li'l-Fetâvî**, c. II, Beyrut, t.y.

……., **Tarîhü'l-Hulefâ**, Thk.: M. Muhyiddin Abdülhamid, Mısır, 1952.

Sümer, Faruk: **Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK Yay., Ankara, 1992.

……, Türkler'in İslâmiyet'e Girmeleri, **Türk Dünyası Tarih Dergisi,** S. 42, İstanbul, 1990, ss. 4-11.

Süreyya Bey, Mehmed: **Sicill-i Osmânî/Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye**, I-IV, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1308-1311.

Şahin, Hanifi: "Ehl-i Beyt Siyaset İlişkisi (İlhanlılar Dönemi)", **EKEV Akademi Dergisi,** Y. 13, S. 41, 2009, ss. 91-102.

Şahin, Haşim: "Seyyid Harun", **DİA**, c. XXXVII, İstanbul, 2009, ss. 58-60.

Şahin, İlhan ve Emecan, Feridun: **II. Bâyezid dönemine Ait 906 Tarihli Ahkâm Defteri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakf ı Yay., İstanbul, 1994.

Şakir, Ziya: **Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler I**, İstanbul, 1943.

Şamdanizâde: **Müri't-Tevârih**, Nşr.: M.Münir Aktepe, II-B, İstanbul, 1978.

Şâmî, **Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd Fî Sîreti Hayri'l-İbâd**, c. XI, Nşr.: Mustafa Abdülvahid ve diğ., Kahire, 1407-1417/1986-1997.

Şapolyo, Enver Behnan: **Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi,** İstanbul, 1964.

Şeblencî, Mü'min b. Hasan: **Nurü'l-Ebsar Fî Menâkîbi Âl-i Beyti'n-Nebiyyi'l-Muhtâr**, Kahire, 1375.

Şener, Cemal: **Alevilik Olayı, Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi**, Ant Yay., İstanbul, 1998.

……, **Benim Kabem İnsandır**, Ant Yay., İstanbul, 1996.

Şeref, Abdurrahman: **Tarih-i Devlet-i Osmaniye**, I-II, İstanbul, 1318.

……, "Babıâlî Hareketleri," **TOEM**, c. 7, 1 Nisan 1327. ss. 447-449.

Şerif Mardin: **Bediüzzaman Said Nursî**, İstanbul, 1997.

Şevkânî, Muhammed b. Ali: **Fethü'l-Kadîr**, I-IV, Mısır, 1944.

Şeyhî Mehmed Efendi: **Vekâyiü'l-Fudalâ,** I-II, Nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1989

Şeyhülislâm,
Seyyid Feyzullah Efendi: **Fetâvâ-yı Feyziyye**, İstanbul, 1266.

Şeyhülislâm Menşetîzade
Abdurrahim Efendi: **Fetâvâ-yı Abdurrahim**, I-II, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi, nr. 167.

Şeyhülislâm Yenişehirli
Abdullah Efendi: **Behcetü'l-Fetâvâ**, İstanbul, 1289.

Şimşek, Halil İbrahim: "İmam-ı Rabbani'nin Şîa ve Ehl-i Beyt'e Bakışı" **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, ss. 199-209.

Taberî, Ebû Cafer
Muhammed b. Cerîr: **Tarîhü't-Taberî/Tarîhü'l-Ümem ve'l-Mülûk**, c. VIII, Thk.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire, 1419.

Taberi, Muhibüddin
Ahmed b. Abdillah: **Er-Riyâzü'n-Nazîra fî Menâkibi'l-Aşera**, c. III, thc.: Abdülmecid Ta'me, Halebî, Beyrut, 1418/1997

Tahralı, Mustafa: "Ahmed er-Rifâî", **DİA**, c. II, İstanbul 1989, ss. 127-130.

Tahsin Paşa: **Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları**, İstanbul, 1931.

Takârîrü'l-Menâsıb: Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Nşr. Osman Turan, Ankara, 1988.

Taşağıl, Ahmet: "Türk", DİA, c. 41, İstanbul, 2012, ss. 467-474.

Tayyarzâde, Ahmed Atâ: **Tarih-i Atâ**, I-V, İstanbul, 1293.

Tekindağ, M. Şehabeddin: **Berkuk Devrinde Memlük Sultanlığı**, İstanbul, 1961.

……., Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi, **İÜEFD,** XVII, İstanbul, 1968.

Temiz, Hüseyin: **Aleviliğin Gerçek Yüzü ve Özü**, İstanbul, 1999.

Tevkiî Abdurrahman Paşa: **Abdurrahman Paşa Kanunnamesi**, Milli Tet. Cemiyeti Mec. I-II, İstanbul, 1331.

Thevenot Jean de: **1655-1656'da Türkiye**, Terc.: Nuray Yıldız, Tercüman Gazetesi, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978.

Tirmîzî, Ebu İsa Muhammed: **Sünen**, Nşr. İbrahim Atve, I-V, Beyrut, t.y.

Togan, Zeki Velidi: "Reşîddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına ait Kayıtlar", **İktisad Fakültesi Mecmuası (İFM),** S. XV, İstanbul, 1954.

……., **Umumi Türk Tarihine Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul , 1981.

Toprak, Hicret Kiraz: **Ahmed Yesevi, Yesevilik ve XIII. Yüzyıl Anadolusundaki Yeri**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Tosun, Necdet: "Yeseviliğin İlk Dönemine Ait Bir Risale: Miratü'l-Kulûb," **İLAM Araştırma Dergisi**, S. 2, Temmuz-Aralık 1997, ss.41-85.

Turan, Ahmet: "Anadolu Alevileri-Kızılbaşlar," **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 6, Samsun, 1992, ss. 45-59.

Turan, Ahmet-Yıldız, Harun: "Tarihten Günümüze Anadolu Aleviliği," **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 26-27, Samsun, 2008, ss. 12-24.

Turan, Osman: **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK, Ankara, 1988

……, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, c. I, İstanbul, 1969.

……., **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, 1993.

……., **Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti**, İstanbul, 1980.

Tümer, Günay: "Atalar Kültü", **DİA,** c. IV, İstanbul, 1991, ss. 42-43.

Türer, Osman: **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi,** Seha Neş., İstanbul, 1995.

……., **Batı'nın İslâm'ı Tanımasında Tasavvufun Rolü-Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf**, Haz.: Coşkun Yılmaz, İstanbul, 1991.

Türkdoğan, Orhan: **Alevi-Bektaşi Kimliği**, İstanbul, 1995.

Uçar, Ramazan: **Alevi-Bektaşi Geleneği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma(Abdal Musa Tekkesi Örneği)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

……, "Alevilik-Bektaşilikte Toplumsal Statü ve Dini Otorite Bağlamında Dede" **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Y. 2007/2, S. 19, Isparta, 2007, ss. 107-124.

Uludağ, Süleyman: "Dede", **DİA**, c. IX, İstanbul, 1994, ss. 76.

Uyar, Gülgûn: **Ehl-i Beyt/İslâm Tarihinde Âl-i Fatıma Evladı**, Gelenek Yay., İstanbul, 2004.

……., "Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyt'i", **Osmanlı Devleti'nde Ehl-i Beyt Sevgisi**, Nefes Yay., İstanbul, 2008, ss. 9-43.

……., "Nakîb", **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, ss. 321-122.

Uyar, Mazlum: **İmamiyye Şiasında Düşünce Ekolleri Ahbârilik**, İstanbul, 2000.

…….., "Şiî Siyasi Düşüncesinin Şekillenmesi", **Dini Araştırmalar**, Eylül-Aralık, 1999, c. II, S. V, ss. 299-317.

Uzun, Firdevsî: **Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli**, (Haz. A. Gölpınarlı), İstanbul, 1958.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı: **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara, 1984.

……, **Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı**, Ankara, 1988.

……, **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal**, Ankara, 1941.

…….., **Osmanlı Tarihi**, TTK Yay., c. I-III/2 (1982), c. II, III/1 (1983) Ankara.

……, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı**, Ankara, 1945.

Uzunpostalcı, Mustafa: Ebû Hanife", **DİA,** c. X, İstanbul, 1994, ss. 131-138.

Üçer, Cenksu: **Tokat Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri**,

Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2005.

……, "Geleneksel Alevilikte Ehl-i Beyt Anlayışı-Tokat Yöresi Örneği-", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı**, S. 3, Konya, 2004, ss. 269-285.

……., "Türk Boylarının Aleviliği ve Sünnîliği Üzerine Bazı Düşünceler," *Tokat Bölgesinde Sünnîleşenler (Dönükler) ve Ehl-i beytçi Papahlılar Örneği*, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 20-21, Samsun, 2005, ss. 251-276.

Üzüm, İlyas: Günümüz Alevîliği, İSAM Yay., İstanbul, 1997.

……., "Kültürel Kaynaklarına Göre Alevi İnanç ve İbadet Anlayışları," **Köprü Dergisi**, S. 62, Bahar-1998.

……..,, "Kızılbaş", **DİA**, c. XXV, İstanbul, 2002, ss. 546-557.

Varol, M. Bahaüddin: "Hicri 1. Asırda Ehl-i Beyt İmajı", **Selçuk Ünv. İlahiyat Fak. Dergisi,** S. XVI, Konya, 2003, ss. 97-119.

……, "İslam Tarihi'nin İlk İki Asrında Ehl-i Beyt'e İdeolojik Yaklaşımlar," **Marife, Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, ss. 73-92.

…….., **Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt,** Konya, 2004.

…….., **Ehl-i Beyt/Kavramsal Boyut**, Konya, 2004.

…….., **Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli**, İstanbul, 2004.

…….., "Ehl-i Beyt'in ve Ehl-i Beyt Politikalarının Bağdat'ın Siyasi ve Sosyal Yaşamındaki Etkisi," **İslâm Medeniyetinde Bağdat uluslar arası Sempozyumu,** (7-9 Kasım 2008), Bağlarbaşı Kültür Merkezi, Üsküdar, İstanbul, 2008, ss. 128-149.

Varol, Muharrem: **Bektaşiliğin İlgası Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları, (1826-1866)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2011.

…… **II. Abdülhamid'in Danışmanı Ebu'l-Hüdâ Sayyadi'nin Hayatı, Eserleri ve Tesirleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.

…….., "Yıldız Sarayı'nın Tekkeleri ve II. Abdülhamid'in Tarikat Siyaseti", **II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul,** İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti, İstanbul, 2011, ss. 203-221.

Vicdânî, Sadık: **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Kadiriyye Silsilenâmesi**, Evkaf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul, 1338-1340.

…….., **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye: Tarikatlar ve Silsileleri**, Haz.: İrfan Gündüz, İstanbul, 1995.

Yakûbî, Ahmed b. Ebi Yakub: **Tarîhü'l-Yakûbî**, c. II, Beyrut, 1995.

Yakut, Esra: **Şeyhülislamlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din**, Kitap Yay., İstanbul, 2005.

Yaman, Ali: **Alevilikte Dedelik ve Ocakları**, Karacaahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul, 2004.

…….., **Alevilikte Dedeler Ocaklar**, Ufuk Mat., İstanbul, 1998.

……..,, **Kızılbaş Alevi Dedeleri**, Şahkulu Sultan Derneği Vakfı Yay.,

İstanbul, 1998.

…….., **Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.

……, **Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

……, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevi Dedeleri," **I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri**, Gazi Üniv. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, (22-24 Ekim 1998), Ankara, 1999, ss. 405-423.

……..,, "Anadolu Alevileri'nde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik-Kurumundan Kültürel Organizasyonlara" **Bilgi Toplumunda Alevilik**, Yay.: İbrahim Bahadır, Ankara, 2003.

……, "Geçmişten Günümüze Alevi Ocaklarında Değişime Dair Sosyo-Antropolojik Gözlemler," **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Degisi**, S. 63, Ankara, 2012, ss. 17-38.

……, "Alevilikte Dedelik Kurumu (Ocak Sistemi)", **Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü,** Edt.: Halil İbrahim Bulut, Sakarya Üniv. Yay., Sakarya, 2010, ss. 541-556.

Yaman, Mehmet: **Alevilik, İnanç, Edeb, Erkan**, Ufuk Yay., İstanbul 1994.

……, **Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu,** Ufuk Matbaası, İstanbul, 1994.

……, **Karaca Ahmed Sultan Hazretleri**, İstanbul, 1989.

Yaslıçimen, Faruk: **Şiîliğe Karşı Sünnîlik mi?/Geç 19. yüzyıl Irak'ta Şiî Siyasetinin Yükselişi ve Artan Osmanlı Endişesi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Yavuz, Yusuf Şevki: "Ebû Hanife", **DİA,** c. X, İstanbul, 1994, ss. 138-143.

Yazıcı, Tahsin: "Haydariyye", **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, ss. 35-36

…….., Fetih'ten Sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri: Çelebî Muhammed Cemaleddin, Sümbül Sinan ve Merkez Efendi, **İstanbul Enst. Dergisi**, S. II, İstanbul, 1956.

……, "Nakşibend", **İA**, c. IX, MEB Yay., İstanbul, 1964, s. 52-53.

…….., **İlk Türk İslam Devletleri Tarihi,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, nr. 192, Ankara, 1992.

Yazır, Muhammed Hamdi: **Hak Dini Kur'ân Dili**, c. VII, Akçağ Yay., Ankara, 1942.

Yediyıldız, Bahaeddin: **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara, 2003.

……, "Osmanlı Toplumu", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, c.** I, İstanbul, 1994.

Yıldız, Harun: **Amasya Yöresi Alevileri, Tarihçesi, İnançları, Örf ve Adetleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2003.

……, "Ehl-i Beyt İnanışının Anadolu Alevîleri Üzerindeki İzdüşümleri", **Marife Ehl-i Beyt Özel Sayısı,** S. 3, Konya, 2004, ss. 297-317.

…….., "Alevilikte Dedelik Kurumu", **Alevilik**, Edt.: İ. Engin-H. Engin,

Kitap Yay., İstanbul, 2004, ss. 321-338

Yıldız, Kemal: "Zâhir-Batın Dayanışması: Mutasavvıf Mevlana Halid ile Fakih İbni Abidin Örneği," **Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2005, S. 15, ss.131-134.

Yılmaz, Hasan Kamil: "Aziz Mahmud Hüdayi", **DİA,** c. IV, İst., 1991, ss. 338-340.

……..., **Osmanlı Sultanları ve Mutasavvıflar**, Mavera, Tasavvuf Özel Sayısı, c.8, Y. 8, S. 92-95, Akabe Yay., İstanbul, 1984.

Yılmazkılınç, Mustafa: "Alevilik ve Ehl-i Beyt Muhabbeti," **Günümüzde Alevilik ve Bektaşilik,** Türkiye Diyanet Vakfı Yay., nr. 177, (22.02.1992), Sempozyumlar- Paneller Serisi: 9, Ankara, 1995, ss. 89-95.

Yılmaz, Necdet: **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, İstanbul, 2000.

Yurdakul, İlhami: **Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilâtı, Yenileşme Süreci**, (1826-1878), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004.

Yüksel, Hasan: Sivas'ta Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı ve Vakıflar Üzerine Bir Deneme, (Şeyh Şemseddin Ailesi), **Revak, Sivas Vakıflar Bölge Müd. VIII. Vakıf Haft. Armağan Sayısı**, Sivas, 1990, ss. 38-53.

Yüksel, Müfit: **Kürdistan'da Değişim Süreci**, Sor Yay., Ankara, t.y

Zebîdî: **Tâcü'l-arûs min Cevâhiri'l-Kamûs**, c. II, Darü'l-fikr, Beyrut, 1307.

……..., **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı**, **Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi,** c. IX, Trc. K. Miras, Ankara, 1986.

Zernukî, Muhammed: "Yeseviliğin İlk Dönemine Ait Bir Risale: Miratü'l-Kulûb," **İLAM Araştırma Dergisi**, c. 2, Temmuz-Aralık 1997, S. 2.

Zeydan, Corci: **Medeniyet-i İslâmiye Tarihi**, I-V, Trc.: Zeki Megamiz, İstanbul, 1327

Zeydan, Yusuf: **Et-Tarikatü's-Sufi ve Füruu'l-Kadiriyye Bi-Mısır**, Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411/1991.

Zorlu, Cem: **Abbasîlere Yönelik Dini ve Siyâsi İsyanlar,** Ankara, 2001.

……., **İslâmda İlk İktidar Mücadelesi**, Konya, 2002.

EKLER

BELGE: I

Dede Kargın Ocağına Ait İcâzetname-I

BELGE: II

Dede Kargın Ocağına Ait İcâzetname-II

BELGE: III

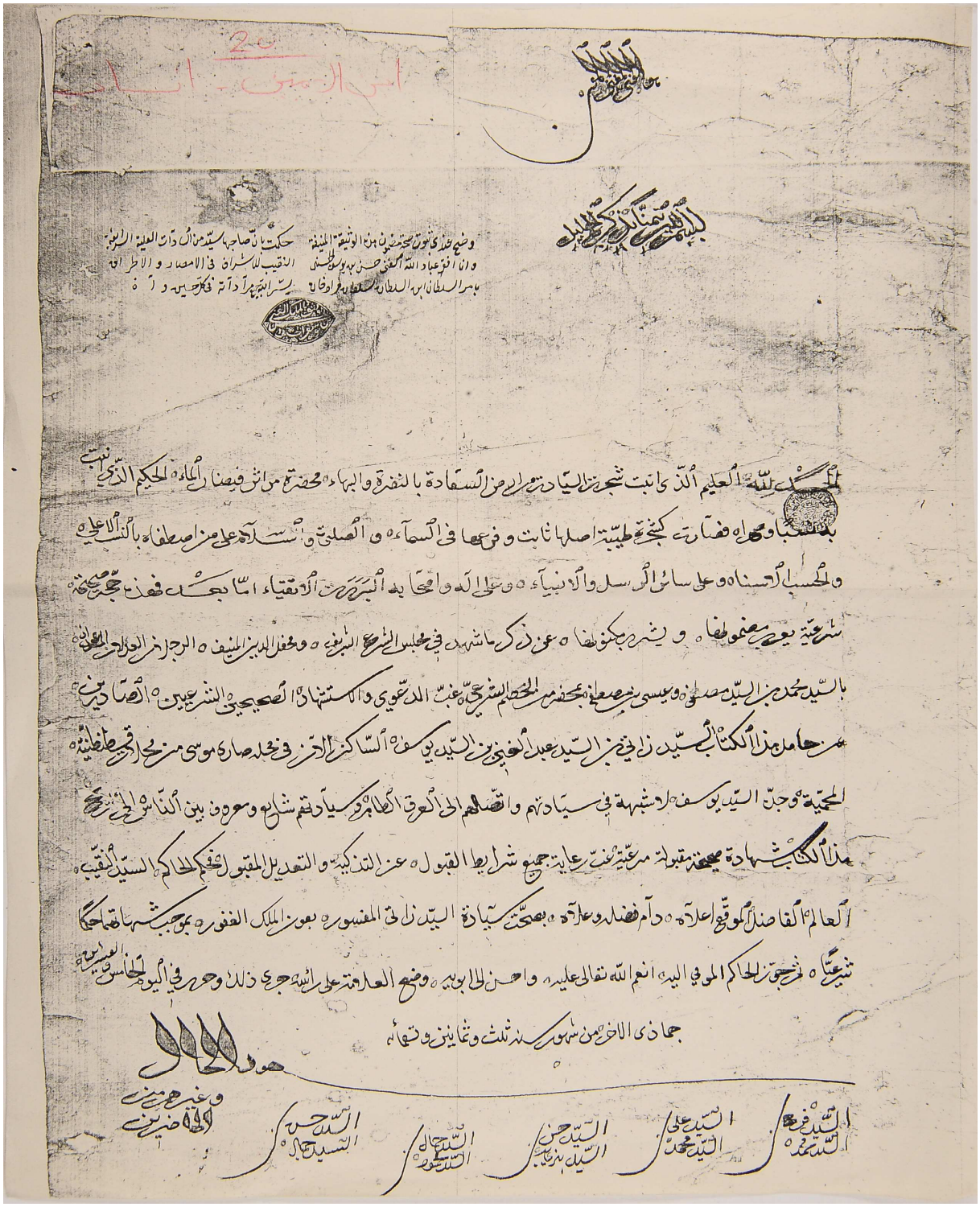

İstanbul Sarı Musa Mahallesi'nde ikamet eden Zâtî bin Seyyid Abdülganî'nin siyâdetini mübeyyin Nakîbü'l-Eşrâf Hüseyin bin Yusuf el-Hüseynî tarafından verilen Arapça Siyâdet hücceti.
[BOA, İbnü'l-Emin, Ensâb, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 20]

BELGE: IV

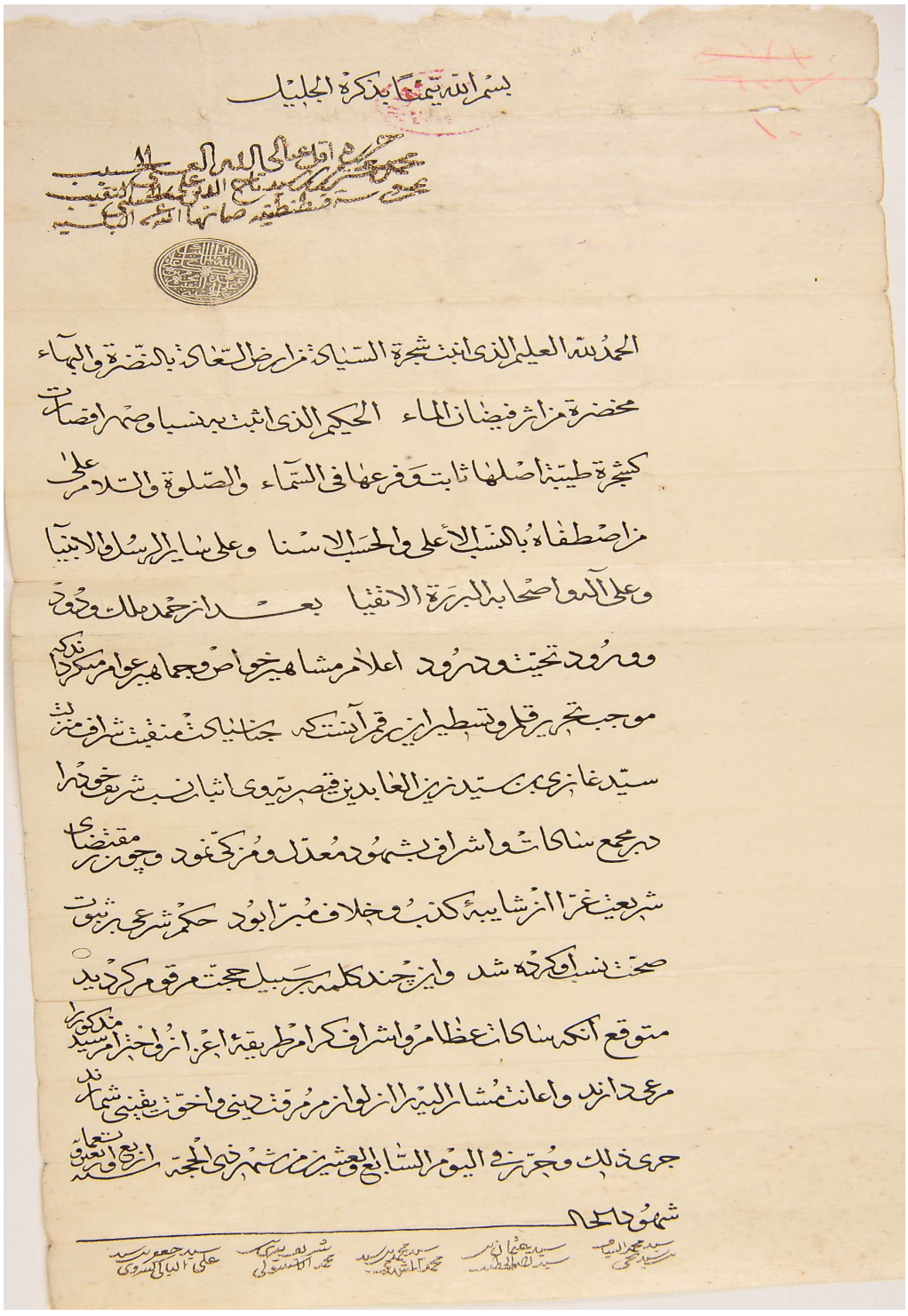

بسم الله تيمنا بذكره الجليل

الحمد لله العليم الذي انبت شجرة السيادة من ارض السعادة بالنضرة والبهاء
مخضرة من اثر فيضان الماء الحكيم الذي اثبت به نسبا وصهرا فصارت
كشجرة طيبة اصلها ثابت وفرعها في السماء والصلوة والسلام على
من اصطفاه بالنسب الاعلى والحسب الاسنا وعلى ساير الرسل والانبيا
وعلى آله واصحابه البررة الاتقيا بعد از حمد ملك ودود
وورود تحيت ودرود اعلام مشاهير خواص وجماهير عوام ميكرداند كه
موجب تحرير قلم وتسطير اين رقم آنست كه جناب سيادت منقبت شرافت منزلت
سيد غازي بن سيد زين العابدين قيصريه وي اثبات نسب شريف خود را
در مجمع سادات واشراف بشهود معدل ومزكي نمود وچون بر مقتضاي
شريعت غرا از شايبه كذب وخلاف مبرا بود حكم شرعي بر ثبوت
صحت نسب او كرده شد واين چند كلمه بر سبيل حجت مرقوم كرديد
متوقع آنكه سادات عظام واشراف كرام طريقه اعزاز واحترام سيد مذكور را
مرعي دارند واعانت مشار اليه را از لوازم مروت ديني واخوت يقيني شمارند
جرى ذلك وحرر في اليوم السابع والعشرين من شهر ذي الحجة سنة اربع واربعين وتسعمائة
شهود الحال

Kayserili Seyyid Gazi bin Seyyid Zeynelâbidin'e Nakîbü'l-Eşrâf Muhammed Muhterem Efendi tarafından verilen Farsça siyâdet hücceti.
[BOA, İbnü'l-Emin, Ensâb, Dosya nr. 1, Gömlek nr. 10.]

BELGE: V

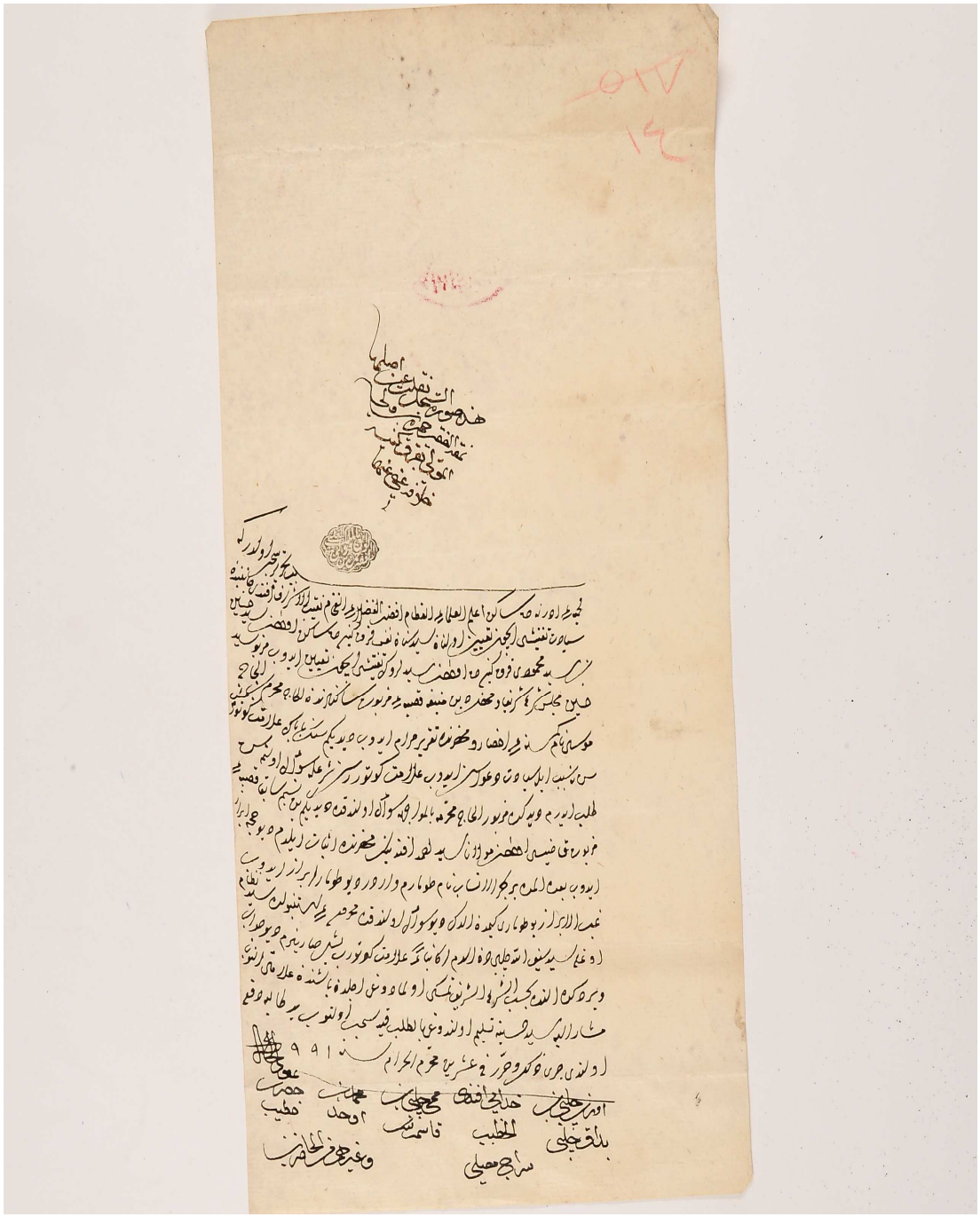

Edirne’de ikamet eden Hacı Muharrem b. Hacı Musa’nın Kırkkilese Kadısı huzurunda müteseyyid olduğunun tescili. [BOA, İbnü’l-Emîn, Ensâb, nr. 14]

BELGE: VI

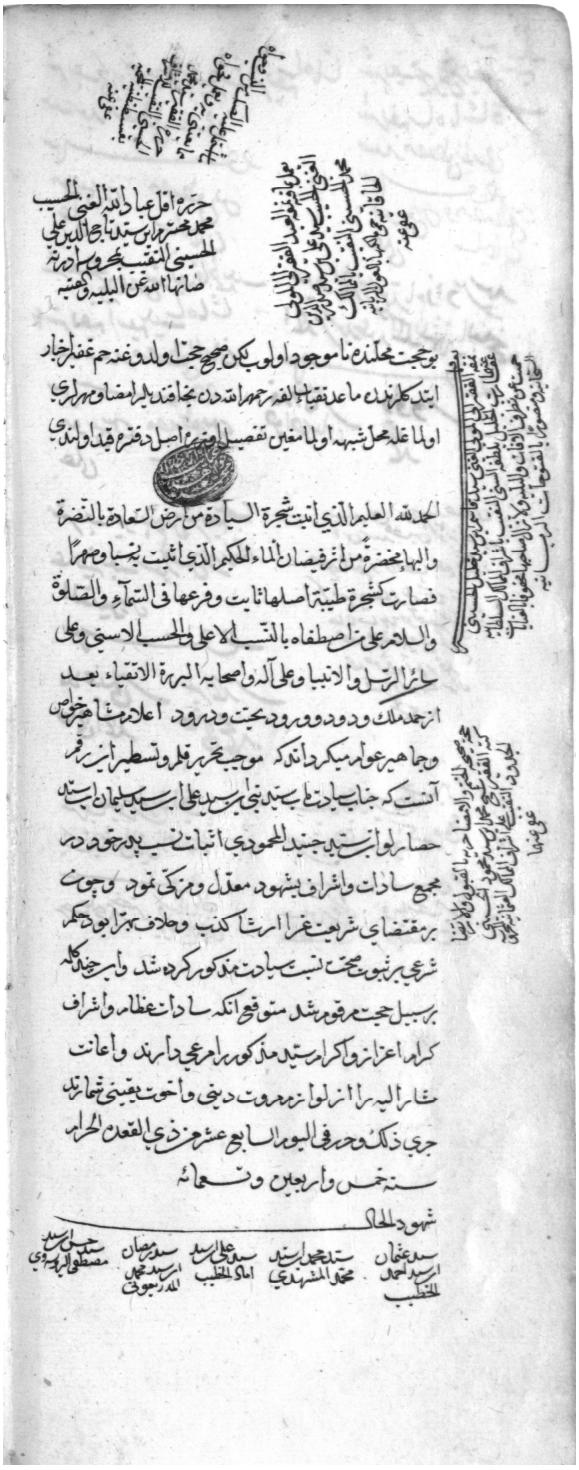

Seyyid Nebî bin Seyyid Ali'ye Nakîbü'l-Eşrâf Seyyid Muhammed Muhterem b. Taceddin el-Hüseynî tarafından verilen ve sonraki tarihlerde dört Nakîbü'l-Eşrâf tarafından tasdik edilen 17 Zilkâde 945/6 Nisan 1539 tarihli Farsça siyâdet hücceti.

[Meşîhat Arşivi, Nakîbü'l-Eşrâf Defterleri, nr. 1, vr. 26b]

BELGE: VII

Hacı Bektaş Veli'nin Meşihat Arşivindeki Şeçeresi

Bektaşî tarikatı önderlerinin Şeyhülislâmlığa sundukları Hacı Bektaş Veli'nin şeceresi, tarikatın usul ve erkânını gösteren belge şu şekildedir:[4]

Bihî

Kutb-i Rabbâni Hacı Bektâş Mehmed bin İbrahim Horasanî kuddisallâhu Teâlâ sırrahü'n-nûrânî hazretlerine mensûb tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye esâsen hândân-ı risâlet ve eimme-i Ehl-i Beyt-i nübüvvet salavâtullâhi aleyhim ecmaîn hazretlerinin ahlâk-ı âliyye ve ahvâl-i seniyye ve envâr ve esrâr-ı kudsiyelerine mazhariyet-i kâmile ile ma'rifet-i hakîkiyye-i rabbâniyeye vâsıl ve turuk-ı aliyye-i mevcûdenin istihdâf eylediği makâm-ı şuhûda nâil olabilmek için itikâden ve amelen seyren ve sulûken müşârün-ileyhim hazerâtının eser-i celîl-i kudsîlerine ittiba' etmekden ibâret bulunduğu hâlde mezheb ve i'tikadları bilinmeyen ve tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye ile kat'an münâsebetleri bulunmayan bir takım eşhâs, Bektâşî kisvesine bürünerek ve kendilerine Bektâşî süsü vererek Yeniçeriler arasına hulûl ile Bektâşîlik nâmına siyâseten ilkâ-yı fesâda cür'et ve tasaddîleri halkın bu şâyân-ı ihtirâm-ı tarîka karşı olan ihtisâsât-ı hürmet-kârânelerini rencide ettiği gibi bu mâhiyetleri mechûl eşhâsın buna mümâsil görülen daha sâir etvâr-ı gayr-i lâyıkaları halkın o ihtisâsât-ı hürmet-kârânesi burûdet hatta nefrete tahvîle vesîle olmuştur. İşte şu esbâba mebnîdir ki meşâyih ve fukarâ-i Bektâşiyye-i hakîkiyyede o meyânda telâkki olunarak şâyân-ı müâheze görülmüş ve bunlar diğerlerinden tefrîk olunmaksızın bütün Bektâşî dergâhları Nakşî nâmına bi't-tebdîl tarîkat-ı Bektâşiyye nâmına hükümet-i seniyyece mu'amele icrâsı bile men' olunmuştur. Mesâlik-i mâneviyyenin devâm ve bekâsı beşeriyetin intibâat-ı rûhiyesi ile müselsel olup dergâhlar gibi müessesâtın vücûduna mütevakkıf bulunmadığı cihetle Bektâşiliğin sûret-i umûmiyede ilgâsı maksadıyla dergâhların nâm ve unvanları her ne kadar tebdîl edilmiş ise de Bektâşiliğe müntesib bulunanlar ilâ yevmina hâzihî devâm etmekde bulunmuş ve devlet-i aliyyece hakîki ehl-i sünnet ve'l-cemâat Bektâşiler'in resmen tanınmak istenilmemesi yüzünden suverî ve mukallidlerin tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye nâmına men' ve izalelerini te'mîne ma'tûf nizâm ve intizâm mefkût olmuştur. Hâlbuki tarîkat-ı Bektâşiyye'nin diğer turuk-ı aliyyeden zerre kadar farkı olmayıp akâid ve a'mâl ve erkânı tedvîn ve tesbît edildiği hâlde bu tarîk sâlikleriyle dergâhları vakıflarının turuk-ı aliyye-i sâire gibi resmen kabûle ne şer'î ne de nizâmî hiçbir mâni' ve mahzûr tasavvur edilemeyeceği ve sâlikân-ı mûmâ-ileyhimin şerâit-i mezkûre dâiresinde kabûlü hâlinde bu kabîl eşhâsın Bektâşilik nâmı altında devâm mevcûdiyetlerine imkân kalmayacağı vâreste-i iştibâh olmakla tarîk-i Bektâşî'nin diğer turuk-ı aliyye gibi Kânûn-i esâsi ve kavânîn-i sâire-i mevcûde ahkâmına tevfîkan

4 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1790, Gömlek nr. 117/3; Hacı Bektaş Veli'nin müsvedde tarzında yazılmış ayrı bir şeceresi için krş., BOA, **TS. MA.d**., nr. 4817/0001, vr. 1b.

muamelât-ı resmiyyede makbûl ve mu‘teber tutulmasına esas olmak üzere müessis-i tarîk-ı azîz-i müşârün-ileyhâ tercüme-i hâliyle tarîkatlarının usûl ve erkânı ber-vech-i âti beyân olunur.

Bâb-ı evvel

Hacı Bektaş Velî Hazretleri’nin tercüme-i hâllerine dâirdir:

Pir-i müşârün-ileyh sâdât-ı Kâzımiyye’den İbrahim-i sânî hazretlerinin mahdûm-ı mükerremleridir. Altı yüz kırk beş târîhlerinde Horasan Eyaleti tevâbiinden Nişabur Şehri’nde zînetsâz-ı âlem vücûd olmuştur. Neseb-i âlileri ber-vech-i âtîdir: Es-Seyyid Mehmed eş-Şehîr bi-Hacı Bektâş Velî ibn-i es-Seyyid İbrahim es-sânî ibn-i es-Seyyid Musa ibn-i es-Seyyid İshâk ibn-i es-Seyyid Mehmed ibn-i es-Seyyid İbrahim ibn-i es-Seyyid İmam Mehdi ibn-i es-Seyyid Mehmed ibn-i es-Seyyid Hasan ibn-i es-Seyyid İbrahim el-Mükerrem el-Mücâb ibn-i el-İmam Musa el-Kazım ibn-i el-İmam Cafer es-Sadık ibni Mehmed el-Bâkır ibn-i el-İmam Zeynelabidin ibn-i el-İmam Hüseyin el-Mücteba ibn-i Ali el-Murteza zevc-i el-Betül Fâtımâtü’z-zehra bint-i Seyyidü’l-evvelîn ve’l-âhirîn Seyyidinâ Muhammedeni’l-Mustafa salavâtüllahi aleyhi ecmaîn.

Vâlid-i mâcitleri müşârün-ileyhi Hoca Ahmet Yesevi Hazretleri’nin halkasından Lokman Perende Hazretleri’nin zâhiri ve bâtını ta‘lîm ve terbiyelerine tevdî‘ buyurulmuşlardı. Ulûm-i zâhireyi tahsîl ve ikmâl buyurduktan sonra tarîk-i mücâhede ve riyâzete sulûk ile kırk sene iştigâl buyurmuşlar ve Hoca Ahmet Yesevî Hazretleri’ne mülâkî olarak ihrâz-ı kemâlât eylemiştir. Müşârün-ileyhin işâret-i aliyyeleri üzerine İran ve Arabistan’ı dolaşarak Necef-i eşref ve Haremeyn-i Muhteremeyn ve Mescid-i Aksa’yı ziyâret ve bu emâkin-i mubârekede senelerce ibâdet ve riyâzetle meşgûl olduktan sonra yedi yüz târîhlerinde hâlâ defîn-i hâk-i ıtırnâk oldukları Kırşehri’nde kâin makâm-ı âlide ihtiyâr-ı ikâmet ve irşâd-ı enâma himmet buyurmuşlardır. Cennet-mekân Sultan Orhan Gazi Hazretleri’nin zamân-ı saltanatlarında yedi yüz otuz sekiz târîhinde doksan üç yaşlarında âlem-i câvidâniye intikâl etmişlerdir. Hoca Ahmet Yesevî Hazretleri’nden ahz-ı fuyûzât eylemeleri sebebiyle müşârün-ileyhin silsiletü’z-zeheb-i ma‘neviyelerini teşkîl eden Hoca Yusuf Hemedanî, Şeyh Ebu Ali Fermedi, Ebulkasım Gürgânî, Ebu Osman Mağribî, Ebu Ali Kâtib, Ebu Ali Rudbari, Ebulkasım Cüneyd-i Bağdâdî, Şeyh Sırrı Sakatî, Şeyh Ma‘ruf Kerhi, İmam Ali er-Rıza, İmam Musa el-Kazım, İmam Cafer es-Sadık, İmam Muhammed el-Bâkır, İmam Zeynelabidin, İmam Hüseyin Mücteba, İmam Ali el-Murtaza rızvânullahi Teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtı vâsıtalarıyla hâtemü’n-nebiyyîn ve eyyidü’l-mürselîn Efendimiz Hazretleri’ne peyveste olmuştur. Müşârün-ileyhin üç yüzü mütecâviz hülefâ-i kirâmı olup âlem-i bekâya irtihallerinde ekber hülefâ-i kirâmı bulunan Şeyh Hızır Lala Sultan ibn-i İdris Hazretleri canişîn-i reşâdetleri olmuştur. Ba‘dehû sadran ba‘de sadrin ale’t-tertîb resûl Bâli Sultan, Mürsel Bâli, Balım Sultan Hacı İskender Dede, Akdede, Sersem Ali Dede, Kara Halil Baba ve Vahdetî Baba, Mustafa Baba, İbrahim Âgâh Baba,Seyyid Hasan Baba, Han-zâde Mehmed Baba, Kara Ali Baba, Mehmed Nuri Baba, Halil Hâki Baba, Seyyid Nebi Dede, İbrahim Baba, Mahmud Dede, Sofyalı Ali Dede, Hasan

Baba, Hacı Ali Dede, Hacı Hasan Dede, Perîşan Baba, Hacı Mehmed Ali Hilmi Baba, nevverallâhu Teâlâ bihim kulûbu ibâdihi hazerâtı ilâ yevminâ hâzâ. O mesnedi âli feyiz ve reşâdette hayrü'l-halef olagelmişlerdir. İşbu minvâl üzere pir-i müşârün-ileyhin usûl ve furû'u yeden bi-yed yek diğerine muttasıl ve ale'd-derecât birbirinden müteselsil olduğu tevâtüren eslâftan ahlâfa intikâl edegelmekte bulunan ve el-yevm tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye'nin usûl ve âdâbını muhafaza etmekde olan fukarâ-yı Bektâşiye'nin ellerindeki vesâik-i sahîha ile sâbit ve mütevâtirdir. Silsile-i mübârekenin usûl ve furû'una dâir inkıta isnâdıyla an-cehlin itirazda bulunmak mücerred bir iddi'a-yı menfîden ibârettir ki isbâtı adîmü'l-inkârdır. Pir-i müşârün-ileyhin zamân-ı âlilerinden beri devr ve tedâvül eden tomarlar mevcûd olmasa bile silsile-i mübârekenin usûl ve furû'u hakkındaki tevâtür-i kat'î her türlü şek ve şüphenin indifâına kâfîdir. Neseb-i tâhiriye taan etmek sûret-i kat'iyyede şer'an câiz olmadığı hâlde sultânü'l-âşikîn Ömer bin el-Fârıd Hazretleri'nin "Nesebün indenâ fî şer'i'l-hüda akrabu mi'n-nesebin min ebva" beyt-i ârifânelerinde îzâh buyurdukları vechile daha âli ve kıymetdar olan nesebi manevîye taan ve itiraz etmek nasıl tecvîz olunabilir. Pir-i müşârün-ileyhin tarîkat-ı aliyyelerine âid usûl ve furû'u her türlü şek ve şâibeden âzâde olup kendilerinin dahi eâzım-ı evliyâ ve ekâbir-i etkıyâdan bulundukları evvel ve âhir millet-i İslâmiye arasında müttefekun aleyh olduğu gibi nâm-ı namîlerine mensûb tarîkat-ı hakîkiye-i Bektâşiye'nin dahi âdâb ve erkânı i'tikâden ve amelen şerîat-ı garrâ-yı Ahmediye'ye tamamıyla muvâfıktır.

Bâb-ı sanî

Akâid-i hakka-i Bektâşiyye beyânındadır:

Hacı Bektaş Velî kuddise sırrahü'l-celî Hazretleri'nin tarîkat-ı asliye-i aliyyelerine sâlik olanların akâidi tamamıyla imam-ı ehl-i sünnet safiyyü'd-din Ebu Mansur Mâturîdî Hazretleri'nin beyne'l-mezâhib meşhûr ve müdevven olan akâidine mutâbıktır. Yalnız hiçbir gûne şek ve tereddüde mahal kalmamak üzere deriz ki fukarâ- yı Bektâşiyye'den bazıları yâr-ı gâr-ı Peygamber Sıddık-ı ekber Efendimiz hilâfet ve celâletlerini tasdîk etmekle beraber "Kul lâ es'elüküm aleyhi ecran ille'l-meveddete fi'l-kurbâ" emr-i celîl-i ilâhisine imtisâlen handân risâlete fart-ı muhabbetlerinden nâşî şâh-ı iklîm-i velâyet İmam Ali Efendimiz'e umûm-i ashâb-ı kirâma tafdîl ederler. Kütüb-i kelâmiyede mestûr olduğu üzere çâr-ı yâr efendilerimizin ale't-tertîb efdaliyetleri usûsu bazı eimmece kat'î ise de eimme-i ehl-i sünnetten Kadı Ebu Bekir Bakıllâni gibi diğer bazı eimmece zannîdir. Delâili nakliyenin taâruzu dolayısıyla efdâliyet meselesinin zanniyet derecesinde kaldığına nazaran İmam Ali Efendimiz'i diğerlerine tafdîl eden bir mü'minîn tefsîk ve tadlîli lâzım gelmeyeceği aşikârdır. Maa hâzâ İmam Ali Efendimiz'in fazîlete kâil olanların hâşâ sıddık-ı ekberin celâlet-i kadr ve uluvv-i menziletlerine karşı zerre kadar muhtell-i hürmet ve edeb bir düşünceleri yoktur. Akâid-i Bektâşiyye'de tasrîhi îcâb eden diğer bir mesele vardır ki o da yezide lânet husûsudur. Fukarâ-yı Bektâşiyye "ille'l-meveddete fi'l-kurbâ" nass-ı celîline ittibâan

handân-ı risâlete fart-ı muhabbetleri îcâbıyla hubb-i fillâh ve buğz-ı fillâh ve ta‘bîr-i âharla tevellâ ve teberrâ şiâr-ı İslâmiyesi’ne binâen âl-i beyt-i resûlillah aleyhi ve aleyhim es-salâtü ve’s-selâm efendilerimize ezâ ve cefâ edenlere buğz ile bunlardan teberrâ etmek şiâr-ı mahsûsları olup ezâ ve cefâ edenler arasında en ziyâde temeyyüz ve tebârüz eden sîmâ Yezid ibn-i Muaviye olmakla bizzat bu adamın şahsiyetine lânet etmekle musâb olacaklarını i‘tikât ederler. Bu husûsun akîde-i ehl-i sünnete muvâfık olup olmadığının tetkîkine lüzûm görmüyoruz. Çünkü eimme-i güzîn-i ehl-i sünnetten Sadeddin Taftazanî Hazretleri’nin “nahnu lâ yetevekkafu fî şe’nihî bel fî îmânihî fe la‘netullâhi aleyhi ve alâ ensârihî ve a‘vânihi” kavl-i meşhûru fukarâ-yı Bektâşiyye için bir sened-i kavîdir. Yalnız şu cihete dikkat etmek îcâb eder ki bu buğz ve lânet fâcia-yı dil-sûz-i kerbelâdan tâ be-mahşer ehl-i îmânın yüreklerinde açılan yaranın te’sîrât-ı elîmesinin sevkiyle o fâcianın müsebbibi bulunan Yezid ile ensâr ve a‘vânına münhasırdır. Cemel ve Sıffin Vak‘aları’nda beyne’l-ashâb tehaddüs eden hûnîn maceralar hakkında ise keff-i lisân ile cümlesine tarziye getirmek fukarâ-yı Bektâşiyye’nin i‘tikât ve edepleri iktizâsındandır.

Bâb-ı sâlis

Â‘mâl ve erkân-ı Bektâşiyye hakkındadır.

Kudemâ-yı fukarâ-yı Bektâşiye amelde Caferiyyü’l-mezheb idiler. İmam Cafer es-Sadık Hazretleri müctehid-i fi’ş-şer‘ oldukları ve Hacı Bektaş Velî Hazretleri müşârün-ileyhin silsile-i tâhirelerinden bulundukları cihetle kudemâ-yı Bektâşiyye sadran ba‘de sadrin rivâyât-ı sahîhaya müstenîd bulunan mezheb-i Caferi ile amel etmişler ise de devr-i zaman ile mezheb-i kadîm-i Caferî’nin indirası [yok olma] ve müctehidini Şîa tarafından mezheb-i Caferî nâmına birçok müctehidâtın ilâvesi esbâbına binâen mezheb-i kadîmin suver-i asliyesi müteahhirîn-i Bektâşiyece bi-hakkin zabt ve tedvîn edilemediğinden tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye’ye sâlik olanlar mezâhib-i hakka-i müdevveneden mezheb-i hakîkinin imam-ı Himâm-ı Ebu Hanife Numan bin Sabit Hazretleri’nin imam-ı müşârün-ileyhden ahz-ı fuyûzât eylemiş olmasına mebnî mezheb-i Hanefîyi ihtiyâr eylemişlerdir. El-yevm fukarâ-yı Bektâşiyye amelde imam-ı Âzam Hazretleri’nin mukallitleridir. Erkân nâmıyla yâd edilen seyr u sülûkun usûlüne gelince bi’l-umûm turuk-ı aliyyede meşrû‘ ve ma‘rûf olan tövbe, inâbet, biat ve telkîn, râbıta, murâkabe, muhâsebe gibi usûl-i ma‘lûmedir ki bunların delâil-i şer‘iyye ile sâbit oldukları müstağni-i beyândır. Ancak tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye’de en ziyâde kurb-i ferâiza i‘tinâ edildiği cihetle nevâfil ile iştigâl olunmayıp evkât-ı hâliyede mürşid-i kâmilin sohbetiyle ahz-ı fuyûzât ederler. Nazar-ı dikkate çarpan diğer bir sîretleri vardır ki o dahi arzu eden sâliklerin teehhülü terk ile tecerrüt âleminde yaşamalarıdır. Zâviyenişîn-i dervişân zümresi bunlardandır. Bunlara mücerredât Bektâşiyye derler. Hacı Bektaş Velî Hazretleri teehhül etmeyip tecerrüdü ihtiyâr buyurmuş olduklarından dolayı bu evsâf ve ahvâl-i seniyyelerine tamamıyla kesb-i mazhariyet edebilmek için fukarâ-yı Bektâşiyyece ihtiyârî bir meslek olmuştur.“Hayrukum fi’l-mieteyn külli hafîfi’l-hazzi ellezi lâ ehle ve lâ veledehû” misillü

ehâdîs-i sahîha ile tecerrüdün meşrûiyet-i ulemâ-i kirâmın ma‘lûmlarıdır. Hacı Bektaş Velî Hazretleri’nin ikinci asrı hicriyyeden pek çok zaman sonra zuhûrlarına binâen tecerrüdü ihtiyâr buyurmuş olmalarının niyeti hâliseden ileri gelmiş olduğuna ve ba‘dehû kendilerine ittiba‘ eden dedegânın dahi o sîreti müstahsine ile hareket eylediğine şüphe yoktur. Bunlardan mâ-ada meşâyih-i kirâm-ı Bektâşiyye selef-i sâlihîni tarafından istihsân tarîkiyle gerek meclis-i sohbette ve gerek zikr u ibâdet cemaatlerinde müretteb bazı âdâb vardır ki bu misillü âdâb-ı tarîk bi’l-umûm turuk-ı aliyyede el-yevm cârîdir. Mesela yek diğere tesâdüf eden iki dervişin dest ber-sîne ta‘zîmen yek diğere ser-furû etmeleri ve mürşidin huzûr ve makâmına baş kesmeleri âdâb-ı mezkûre aksâm ve emsâlindendir. Tâife-i sûfiye arasında bu misillü âdâb-ı ta‘zîm ve tevkîrin örf-i hâssı olmakla “men lem yüvekkır kebîranâ ve yerham sağîrenâ fe leyse minnâ” gibi ehâdîs-i Nebeviye ve esâsât-ı dîniyyeye tatbîkan meşrû‘ ve müstahsin oldukları vâreste-i irtiyâbdır. Eslâf-ı kirâmın ictihâd ve istihsân tarîkiyle tertîb eylemiş oldukları âdâb-ı mezkûre suver-i muhtelife ile bi’l-umûm turuk-ı aliyyede mevcûd olduğu hâlde inkâra hedef olmamıştır. Tarîkat-i aliyye-i Bektâşiyye’nin evrâd ve ezkârı ise kelime-i tayyibe-i tevhîdin mazmûn ve mefhûm-ı âlisini tefekkür etmek sûretiyle ale’d-devâm istihsâl-i huzûra çalışmaktan ibârettir. Sabah ve akşam namazlarından sonra eimme-i isnâ aşer hâzeratının rûhâniyet-i mukaddeselerinden istimdât etmek üzere cemiyetle salavât-ı isnâ aşeriye vird-i şerîfi kıraat olunur ki “Allahümme salli ve sellim alâ seyyidinâ Muhammed ve alâ seyyidinâ Ali. Allahümme salli ve sellim alâ seyyidinâ Muhammed ve alâ seyyidinâ ve Hasan. Allahümme alâ seyyidinâ Muhammed ve alâ seyyidinâ el-Hüseyin ilâ âhir.” sûretiyle evvelâ ve bizzat cenâb-ı risâlet-meâb ve ba‘dehû bi’t-teb‘iyye yegân yegân eimme-i isnâ aşere hazerâtına ve nihâyetinde umûm-i âl ve ashâb-ı güzîn efendilerimize salâvât getirmek üzere me’sûr ve müretteb bir vird-i şerîftir. Ma‘lûm olduğu üzere bizzat Fahr-i kâinat Efendimiz’e salâvât getirdikten sonra bi’t-teb‘iyye diğer zevât-ı kirâma da salâvât getirmek şer‘an tecvîz buyurulmuş ve tertîb-i mezkûr “Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammed ve alâ âli seyyidinâ Muhammed” salâvât-ı şerîfesindeki icmâlin tafsîlinden ibâret bulunmuştur.

Hâtime

Ebvâb-ı selâse-i mezkûrede sarâhaten beyân olunduğu üzere tarîkat-ı asliye-i Bektâşiye birçok ağyârın müntesibîn-i hakîkiyyesi arasına fuzûlen karışmasıyla pek elîm inkılâbat geçirmiş olmasına rağmen el-yevm mevcûd ve mevcûdiyetine bugün binlerce fukarâ-yı sâdıka-i Bektâşiyye’nin vücûdu adl-i şuhûddur. İ‘tikâden ve amelen seyren ve sülûken ve edeben ahkâm-ı şer‘iyyeye tamâmiyle mutâbık ve muvâfıktır. Bektâşî kisvesine bürünen suveri Bektâşileri Bektâşiye-i hakîkiyyeden tefrîk etmeyerek umûmuna aynı nazarla bakmak hakîki Bektâşîler için nâ-kâbil-i tahammül ahvâl-i elîmedendir. Bunları yekdiğerinden tefrîk ile “U’tu külle zî-hakkin hakkahu” hadîs-i şerîfine imtisâlen ehl-i hakkın hakkını teslîm etmek şerîat-i garrâ-i Ahmediye’nin icâbât-ı âliyesindendir. İşte bizler ki tarîkat-ı asliye-i Bektâşiyye’ye müntesibleriz. Yüzbinlerce

mü'min mü'min-i muvahhid-i sünniyyü'l-mezheb Bektâşiler nâmına tafsîl ve îzâh edilmiş esâsât dâiresinde tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye'nin bi'l-umûm turuk-ı aliyye sırasında resmen kabûl buyurulmasını ve yüzbinlerce ihvân-ı dîn-i İslâm'ın câmi'a-i mukaddese-i İslâmiye arasında tanınmasını istirhâm ediyoruz. Evliyâ-yı umûr hazerâtının pak ve münevver vicdanlarına mürâcaatla diyoruz ki biz de sizin gibi elhamdülillâhi Teâlâ Müslümanlarız. İ'tikâdımız, amelimiz, tarîkatımız, şerîat-ı garrâ-yı İslâmiye dâiresindedir. Böyle bir zümre-i muvahhidîni câmi'a-i İslâmiye hâricinde tutmak şer'an caiz midir? Hükümet-i seniyye birçok edyân ve mezâhibi resmen tanımış olduğu hâlde kendi dîn-i hakîki ve resmîsi olan dîn-i İslâm'dan olduklarını ve bu dîn-i mübînin i'tikâden ve amelen ahkâm-ı celîlesine mutî' ve münkât bulunduklarını ikrâr ve iddi'a eden bir cemaati resmen kabûl etmekde bir mahzûr-ı dînî ve siyasî var mıdır? Şu mühim esaslar nazar-ı dikkate alınınca her hâlde müktezâ-yı adâletin icrâsıyla diğer turuk-ı aliyye misillü tarîkat-ı aliyye-i Bektâşiyye'ye âid ve meşrût olan tekâya ve zevâya hakkında usûl-i kadîme-i meşrû'ası vechile muamelât-ı resmiyye îfâ buyurulmak üzere emîrü'l-mü'minîn ve halife-i müslimîn şevketlü, kudretlü pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin irâde-i seniyye-i hilâfet-penâhîlerinin şeref-sâdır olması muârızında heyet-i celîle-i vükelâca bir karar-ı âli ittihâzına devlet-i sâmiye-i sadâret-penâhîlerinin şâyân buyurulmasını cihet-i câmi'a-i İslâmiye nâmına niyaz eyleriz. Olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Şeyhülislâmlık bünyesindeki Meclis-i Meşayih'in Kararı[5]

Topkapı hâricinde Takyeci Mahallesi'nde sâkin el-Hâc Abdullah Baba ve diğer babagândan dört zâtın mühürleriyle mahtûm bi'l-umûm müntesibîn-i Bektâşiyye nâmına makâm-ı celîl-i sadâret-i uzmâya bi't-takdîm meclis-i dâiyânemize emr u havâle buyurulan işbu istid'ânâme ile merbûtu bulunan beyannâme ve telgrafnâme kıraat ve îcâbı müzâkere olundu.

Beyannâme-i ma'rûz esâsât-ı dîniyye ve i'tikâdiyyeden bahis olduğu gibihülâsa-i müddeiyyât ve metâlibât-ı Bektâşîliğin bi'l-umûm turûk-ı aliyye sırasında resmen kabûlü istirhâmından ibâret olup ancak vaktiyle hükümetce görülen lüzûma binâen 1243 târîhinde Hacı Bektâş Velî han-gâhına tarîkat-ı aliyye-i Nakşibendiyye'den bir şeyh tayin ve bu bâbda vilâyât ve elviyeye bâlâları hatt-ı hümâyûn ile müveşşah fermânlar irsâl buyurulmuş ve el-yevm mantûk-ı münîfince muamele cereyân etmekde bulunmuş olduğundan tebdîl ve tagyîri yine öyle bir muamele-i mühimmeye mütevakkıf olup bu bâbda meclis-i dâiyânemizce başka bir mütâlaa arzına mahal görülemediğinin mürâcaat vukû'unda müsted'îlere tefhîmi tezekkür kılındı olbâbda emr u fermân hazret-i veliyyyü'l-emrindir.

Fî 20 Şaban sene 1338 fî 10 Mayıs sene 1336

[Mühür]

Meclis-i Meşâyih

5 MŞH., **EO**, Dosya nr. 1790, Gömlek nr. 117/1.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Samsun'da doğdu. 1997 yılında Samsun İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1998 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde başladığı lisans eğitimini 2002'de tamamlayıp aynı yıl aynı fakültede İslam Mezhepleri Tarihi Bilim dalında Yüksek Lisansa başladı. 2004 yılında Yüksek Lisansını tamamladı. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalında Doktora Eğitimine başladı. Doktora'da "Meşihat Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-Eşrâflık Müessesesi" konusunu çalıştı.

Halen İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri ve Meşihat Arşivi'nde çalışmaktadır.